

PROF. DR. YUSUF EL-KARADÂVÎ

BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI

SÜNNET

Türkçesi: Prof. Dr. Özcan Hıdır

3. BASKI

BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI SÜNNET

Takdim

Çevirenin Önsözü

İkinci Baskıya Önsöz

Birinci Baskının Önsözü

BİLGİ VE MEDENİYET KAYNAĞI SÜNNET

"Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size Kitab 'ı ve hikmeti getirip bilmediklerinizi öğreten bir Resul gönderdik Öyleyse siz beni (taat ve ibâdetle) zikredin ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın nankörlük etmeyin!"

(el-Bakara,2/151-152).^[1]

Takdim

İslâm fıkhnın, dînin ve dünya görüşünün kaynağı hiç kuşkusuz Kitap (Kur'ân-ı Kerîm) ve Sünnet'tir. Kur'an'ın temellendirdiği İslâm İlke ve kurumlarının, anlatım ve hayata geçirilmesi işlevi Hz. Peygamberin sîret ve Sünnet'i tarafından -evrensel seçeneklere imkan verecek tarzda- yerine getirilmiş ve yorumlanmıştır. Kısaca söylemek gerekirse, İslâm adma sahip olduğumuz herşey, Sünnet'in sözlü ve filî yorumuyla anlaşılmış, insanların ve özellikle inananların anlayış ve yaşayışına kazandırılmıştır. Bu, tebliğ ve beyân görevinin yani peygamberliğin tabii sonucudur. Bu açıdan bakılınca Sünnet, bize sadece kulluk görevlerimizi değil, hayatı yani dünya ve âhireti bir bütün olarak ve kulluk çerçevesine ters düşmeyecek şekilde değerlendirmeyi örneklendiren ve öğreten bir kaynaktır.

Sünnet'in tanım ve tanıtım farklılıkları bir yana, onun aydınlatıcı ve kurucu niteliği ve işlevi üzerinde durulduğu zaman muhterem müellif Yûsuf el-Kardavî'nin "Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet" başlığı, isabetli bir tesbit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elinizdeki bu kitapta müellif, son dönemlerde kültürler ve medeniyetler arası rekabetin ürünü olarak özellikle ve ısrarla ortaya sürülen Sünnet'e ve Sünnet verilerine yönelik itirazları da dikkate alarak Sünnet'in ne Ölçüde ve hangi boyutlarda bilgi ve medeniyet kaynağı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bir savunu veya reddiye olarak değil, bir tesbit ve tetkik olarak Sünnet'in bu iki konuda üstlenmiş olduğu rolü öne çıkarmakta ve ispat etmektedir.

Bu yeni yaklaşımıyla müellif, müslüman aklına, sahip bulunduğu bilgi ve medeniyetin mahiyetini kavramanın; teori ve pratik olarak kendine ait "değerdin farkına varmanın yolunu açmaktadır. Dolayısıyla söz konusu iki noktadan (bilgi-medeniyet) Sünnet'e ve İslâm'a yöneltilen itirazlara ve tepkilere de delile dayalı cevaplar vermiş olmaktadır.

Kitabın dilimize kazandırılmış olması, konuya ait polemik yoğun yaklaşımların her kademede ve her çeşit haberleşme ve iletişim vasıtalarında sıkça yer aldığı günümüz ve ülkemizde, hiç kuşkusuz orijinal bilgi ve belgeye dayalı büyük açılımlar ve faydalar sağlayacaktır.

Bu vesile ile müellifin ve mütercimnin gayretlerini takdirle karşılıyor, kendilerine teşekkür ediyor; eseri, kültür dünyamız için bir "büyük kazanç" olarak gördüğümü ifade etmek istiyorum. Hayırlı olsun. [\[2\]](#)

Çevirenin Önsözü

Allah'a hamd, Resûlü'ne selâtü selâm olsun.

Özgün adı, es-Sünnetü masdaran li'l-ma'rifeti ve'l-hadâra olan ve Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet adıyla çevirisini yaptığımız elinizdeki bu kitap, halen çalışmalarını Katar'da sürdüren asrımızın en Önemli davet adamı ve âlimlerinden Prof. Dr. Yûsuf el-Kardâvî'nin son eserlerinden biridir. Özellikle fıkıh ve hadis ağırlıklı eserlere imza atan ve Fıkhu'z-zekât ve Sünneti Anlamada Yöntem başta olmak üzere, daha önce Türkçe'de birçok eseri yayımlanan müellif Kardâvî, Bilgi ve medeniyete kaynaklık etmesi itibariyle Sünnet konusunun İslâm düşüncesinde esasen var olduğunu ve bu konunun bugüne kadar ele alınmadığından bahsetmektedir. Ancak bu tür konulara özel önem veren ve merkezi Washington'da bulunan "Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü'nün teklifi üzerine bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir.

Kitabın ilk baskısı zikri geçen enstitü tarafından değil, Katar Üniversitesi'ne bağlı "Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi" tarafından gerçekleştirilmiştir. Bizim tercümede esas aldığımız neşir ise, Mısır'da bulunan Dâru's-şurûk Yayınevi'nin neşri olan gözden geçirilmiş ve bazı ilavelerde bulunulmuş ikinci baskıdır. Eser, Sünnet'in aydınlatıcı ve kurucu işlevini temel tez olarak öne çıkarıp Sünnet'in bilgi ve medeniyete kaynaklık etme boyut ve ölçüsünü ortaya koymakta. İse de, özellikle son dönemlerde Sünnet'in hukukî fonksiyonuna yönelik görüş ve eleştirileri de yetkin bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bilgi-medeniyet nokta-ı nazarından müslümanların karşılaştığı problemlere yönelik izah ve cevaplarını önce Kur'ân-ı Kerîm'den konuyla ilgili âyetler ışığında değerlendiren yazar; ardından da Sünnet kaynaklarından meselenin

özüne yönelik hadisleri kısa açıklamalarla sunmuştur. Bu yönüyle o, daha ziyade nakilleri konuşturmayı hedeflemiştir.

Şüphesiz bu perspektif, hadis çalışmalarında yenidir ve müellif bu eseriyle her türlü övgüyü hak etmektedir. Zira müellifin bu eserinde ele aldığı konuyla ilgili günümüz kitle iletişim vasıtalarında, polemik ve ön yargı tonu ağır basan yaklaşımları her kademede ve her vesileyle gözlemlemek mümkündür. Bu itibarla çevirisini yaptığımız bu eserin, sözü edilen yaklaşımlara orijinal bilgi sunup belgeye dayalı ufuklar açacağı ve büyük faydalar sağlayacağı kanaatini taşıyoruz.

İlk bakışta eser, ihtiva ettiği başlıkları derinlikli İzahlarla ve felsefî tahlillerle dolduramamış görüntüsü vermektedir. Zira bilgi ve medeniyet gibi aynı zamanda epistemoloji, sosyoloji, bilim tarihi, medeniyet tarihi, antropoloji gibi sosyal bilim dallarıyla alakalı konuların, bu ilimlerin verilerinden istifadeyle izah edilmesi beklenirdi. Ancak -tamamen ihmal edilmiş olmasa da- kanaatimizce müellif, çoğu zaman âyet ve hadislerin hakikî mesajının kaybolmasına yol açabilecek bu tür yorumlara girmemiş; aksine söz konusu başlıklar altında bol nakille destekli kısa fakat çarpıcı açıklamalara yer vermiştir. Böylece o, ele aldığı konuların okuyucunun zihninde kalıcı olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Eserin tercümesi esnasında, orijinal metne genellikle sadık kalmakla birlikte, zaman zaman maksadın "anlaşılabilir" bir dille yansıtılabilmesi için serbest davranıldığı da olmuştur. Kitapta yer alan âyet ve hadislerin Türkçe çevirilerini normal metinden ayırmak için italik olarak verdik. Tercüme esnasında gerekli gördüğümüz açıklamaları, "mütercim" rumuzuyla dipnotta belirttik. Metin içerisindeki bazı âyet ve

hadislerde yere alan birtakım kelimelerin etimolojisine yönelik yazarın açıklamalarını, Türkçe çeviride faydalı görmediğimizden çoğu zaman tercüme etmedik. Ayrıca nadir de olsa baskı hatası olduğunu düşündüğümüz bazı bilgi yanlışlarına dipnotta işaret edip doğrusunu vermeye çalıştık.

Kitapta yer alan hadislerin tahrici Concordance usûlüne uygun hale getirilmiş ve bu maksatla mevcut hadislerin Concordance'daki yerleri dipnotta gösterilmiştir. Zira müellif eserinde bu hadisleri asıl kaynağından değil, ya el-Lü'lü' ve'l-mercân ya da Nâsiruddîn el-Elbânî'ye ait Sahîhu'l-Câmi's-sağîr'den nakletmiştir. Ayrıca zaman zaman da kitabında zikrettiği hadisin yer aldığı kaynağın sadece ilgili bölümünü bazan da "Buhârî rivayet etmiştir", "Müslim tahric etmiştir" diye, bölüm ve konu başlığı numarası vermeksizin belirtmiştir.

Bu itibarla eserin ihtiva ettiği hadislerin çokluğu göz önüne alındığında bu hadislerin yeniden tahricinin başlı başına bir Çalışmayı gerektirdiği takdir edilecektir. Kitaptaki hadislerin yeniden tahrici bize, rivayetlerin sağlamasını yapma imkanı tanımış ve bu esnada müellifin çoğu zaman mâna ile bazan da eksik naklettiği hadisleri teşhis imkanı vermiştir. Ayrıca yazarın birden fazla yerde söz konusu ettiği hadislerin tahricini her geçtiği yerde vermeye çalıştığımızı da özellikle belirtmeliyiz.

Çevirisini yaptığımız bu eser, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, Sünnet tartışmalarının en hayatî konusu olan "Sünnet'in teşri' (hukukî) boyutu" konusuna hasredilmiştir. Esasen bu kısım, Ürdün'de bulunan İslâm Medeniyeti Araştırmaları Kraliyet Akademisi ile Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü'nün müştereken 1989 yılında Amman'da düzenledikleri "Sünnefin Bilgi ve Medeniyetin

İnşasındaki Rolü" adıyla düzenlenen sempozyuma tebliğ olarak sunulmuş ve Akademi tarafından 1992 senesinde yayımlanmıştır. Küçük çapta bazı ilavelerle bu kitabın baş tarafında yer alan söz konusu bölümün çevirisi, değerli meslektaşımız Doç Dr. Bünyamin Erul tarafından daha önce Türkçe'ye kazandırılan yine Kardâvî'ye ait Sünneti Anlamada Yöntem adlı eserin İkinci baskısının sonuna ilave edilmiştir. Ancak basımının biraz aceleye getirildiği İzlenimi veren ve bunun sonucu olarak tashihe muhtaç yönleri bulunan bu çevirinin, Kardâvî'nin Türkçe'ye kazandırdığımız bu eserinin ikinci baskısındaki şekliyle yenilenmesinin faydalı olacağı kanaatine varıp, yeniden tercüme ettik. İlk bakışta kitabın muhtevasıyla pek uyuşmadığı izlenimi veren söz konusu bölüm, aslında sünnetin hukukî bağlayıcılığı konusunda son derece başarılı bir çalışmadır. Ne var ki kitabın diğer bölümlerine nisbeten daha ziyade ihtisas sahiplerine yöneliktir. Bilgi ve medeniyete kaynaklık edecek sünnet verilerinin teşri' (hukuk) içerisindeki statüsünü belirleme açısından oldukça önem arzeden bu kısmı, ihtisas sahipleri dışındaki okuyucuların, kitabın ikinci ve üçüncü bölümünü okuduktan sonra tetkik etmeleri kanaatimizce istifadeyi artıracaktır.

Azami dikkat ve gayretlerimize rağmen, farkında olamadığımız tercüme hataları mutlaka olacaktır. Zira bu çevirinin mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Bununla birlikte hataları en aza indirilmiş bir tercüme sunmaya gayret ettiğimizi söyleyebiliriz. Yapıcı eleştiri ve uyanlarına her zaman muhtaç olduğumuz ilim sahipleri İle bütün okuyucularımızın tenkit, uyarı ve katkılarına şimdiden şükranlarımızı sunacağımızı belirtmek isteriz.

Tercümenin ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen bütün dostlarıma, Özellikle de zaman zaman anlamakta güçlük çektiğim yerlerin anlaşılmasında yardımlarını gördüğüm arkadaşlarım Dr. Muharrem Önder, Mustafa Öztürk'e, tercümenin bir bölümünü okuyarak önerilerini sunan Dr. Erdoğan Baş'a teşekkürü bir borç bilirim. Yetişmemizde emeği bulunan ve bu esere takdim yazısı yazma lütfunda bulunarak bizi onurlandıran saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsmail L. Çakan Bey'e de şükranlarımı arzederim. Ayrıca Yörünge Yayınevi'nin değerli yönetici ve çalışanlarına da ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ancak esas teşekkürü, çevrinin önemli bir bölümünü okuyarak katkı sağlayan ve manevî desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli eşime etmem gerekir. [\[3\]](#)

İkinci Baskıya Önsöz

Allah'a hamd, kulları arasından seçip peygamberlerin sonuncusu kıldığı hidâyet rehberi, insanlığın önderi Resulü Muhammed b. Abdullah'a ve Onun (s.a.), kendilerine uyanlara doğru yolu gösterecek hidayetlerine vesile olan, her biri birer takva öncüsü olan ve kandil misali insanları aydımlatan âl ve ashabına da selât ve selâm olsun.

Elinizdeki bu eser, yönetiminde bulunduğum Katar"dakî "Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi" tarafından birinci baskısı sınırlı sayıda basılan Bilgi ve Medeniyetin Kaynağı Olarak Sünnet isimli eserimin ikinci baskısıdır. Bu ikinci baskıyı, dostumuz Muhammed el-Muallim tarafından kurulan eş-Şurûk Yayınevi'nin gerçekleştirmesi, beni ziyadesiyle memnun etti. Muhammed el-Muailim'i, Mısır'da kurduğu ve büyük Üstadımız Muhammed eş-Şeltût'un -Allah rahmet

eylesin- kitaplarının basımını gerçekleştiren ilk yayınevi (Dâru'l-Kalem) yıllarından beri tanımaktayım. O dönemde hocamız olan Muhammed el-Behiy, Ben ve arkadaşım Ahmed el-Assâl'ı üstadımız Şeltût'un muhtelif dergi, gazete ve diğer neşriyatta yayımlanmış ilmî mirasını bir araya getirip neşre hazırlamakla görevlendirmişti.

Yaklaşık on beş yıl kadar önce Dâru's-Şurûk Yayınevi benim, İnkâr ve Aşırılık Arasında İslâmî Yapılanma adlı eserimi neşretmişti. Aynı yayınevinin Londra şubesi de, İslâm'da Helaller ve Haramlar adlı eserimin İngilizce tercümesini yayımlamıştı. Bu itibarla elinizdeki eserin neşrinin, yayınevi ile aramızdaki yardımlaşmanın taze ve verimli bir örneği, ümmetimizin bilinçlenmesi ve dile getirdiğimiz hakikatin açıklığa kavuşmasında bizi pay sahibi yapmasını ümit ediyorum. Ayrıca bu eserin, hayatımızı adayıp bütün gücümüzle yücelmesi için gayret sarfettiğimiz mesajın yayılmasına hizmet edeceğini umuvorum. Bu mesaj, "Bugün size dîninizi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm 'ı seçtim" (el-Mâide, 5/3) âyetinde buyurulduğu ü/ere. Allah'ın kendisiyle bizi şereflendirdiği, bize olan nimetini tamamladığı, kapalılıkları giderip karanlığı dağıttığı İslâm mesajıdır.

Sünnet içerisinde gi/li hakikatleri keşle namzet bu kitabı telif etmekle ben, "Sizin dostunuz ancak Allah, Resulü ve iman

edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekatı verirler. Kim Allah 'ı, Resulü 'nü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki,) üstün gelecek olanlar, şüphesiz Allah 'ın tarafım (utanlardır" (el-Mâide, 5/55-56) âyetlerinde beyan edildiği gibi, Allah ve Resûlü'nü seven, Allah ve Resûlü'nün de onu sevdiği; Allah ve Resûlü'ne dost, Allah ve Resûlü'nün de onu dost

edindiği kimseler arasına dahil olmayı ümit ediyorum.

[4]

Birinci Baskının Önsözü

Nimetiyle bütün güzellikleri tamamlayan, lütfuyla bize hayırlar getiren, tevfi̇kiyle bizieri gayelerimize ulaştıran Allah'a yer ve gök dolusu hamdü senalar olsun. \Salât ve selâm, Allah Teâla'nın, güzel ahlâkı tamamlamak, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarıp doğru yola eriştirmek ve bütün İnsanlığa kılavuz ve rahmet olarak gönderdiği beşeriyetin muallimi, insanlığın hidâyet rehberi Resûiüllah'a, Onun âl ve ashabı ile kıyamete kadar Ona (s.a.) tabi olanların üzerine olsun.

Asırlar boyu müslümanlar, Sünnet'in, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm hukukunun (teşrî') ikinci kaynağı olduğuunda hemfikirdirler. Sünnet'in bu konumu, farklı mezheplerin varlığına rağmen İslâm hukuk metodolojisinde temel bîr ilke olarak benimsenmiştir. Gerek geçmişte gerekse günümüzde, Sünnet'in bu konumunu ortaya koyan pek çok eser telif edilmiştir. şu halde bu, Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Muhammed'İ (s.a.) peygamber olarak kabul eden hiçbir müslümanın ihtilaf etmediği bir husustur.

Burada esas olarak sözünü ettiğimiz, Sünnet'in bilgi ve medeniyete kaynaklık etmesi konusu ise, kültürümüzde kökleri bulunmakla birlikte, İslâm düşüncesinde yeni bir mevzudur. Ancak Sünnet'in bilgi ve medeniyete kaynaklığı konusunun kültürümüzdeki kökleri oldukça derinlerdedir. O köklerin gün yüzüne çıkarılıp insaniara arzedilebilmesi için, öncelikle üzerindeki toprağının kazılması gerekmektedir. Sünnet üzerine bu tür bir araştırma yapmamı isteyen Washington'da bulunan "Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü"ne mensup

kardeşlerimizin yapmaya çalıştıkları da tam olarak budur. Bu araştırma sonucunda, ilk baskısı Katar Üniversitesi bünyesindeki "Sünnet ve Sîret Araştırmaları Merkezi" tarafından yapılan elinizdeki bu kitap ortaya çıkmıştır.

Allah Teâla, Muhammedi risâletin görevlerini Kur'an'ın ayrı ayrı dört âyetinde yer alan şu ifadelerle zikretmiştir; "...Onlara Kitap ve hikmeti öğretecek..." (el-Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/164; el-Cum'a, 62/2). Bu yöndeki dört âyetin birinde, "...Size bilmediklerinizi öğreten bir Resul gönderdik" (el-Bakara, 2/151) ziyadesi bulunmaktadır. Buradan hareketle bildiğini insanlara öğretmenin, nübüvvet görevinin önemli bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kitabın (Kur'an) öğretilmesi, âyetlerin okunmasından daha özel anlamlara sahiptir. Zira öğretme, teorik olarak Kur'an'ın açıklanmasının ötesinde pratikte onun hükümlerince amel etmek demektir. "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için sana da bu Kur'an'ı indirdik. Umulur ki düşünüp anlarlar" (en-Nahl, 16/44) âyetiyle Hz. Peygamber'e verilen Kur'an'ı açıklama (beyân) görevinin mânası da esasen budur. Hikmet ise, ya hakikatleri olduğu gibi bilmek anlamında nazarî, ya da her şeyi münasip yerine koyma anlamında amelî olur.

"Sîzi orta (vasat) bir ümmet kıldık" (el-Bakara, 2/143) âyetiyle "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" (Âl-i İmrân, 3/110) âyetinde buyurduğu üzere Allah Teâla, Resulü Muhammed'î (s.a.) bu ümmeti rabbani, seçkin bîr ümmet haline getirmesi için göndermiştir. Buna göre bu ümmet, madde-ruh, dünya-âhiret, akıl-vahiy, örneklik-gerçeklik, fert-cemââ, özgürlük-sorumluluk ve maddî kalkınma ile îmânî bağlılık arasında denge sağlamış dosdoğru yol (sırât-ı

müstakîm) üzere olan bir ümmettir. Zira bu esaslar üzerine rabbânîlik ile İnsanîüğî, İlim ile imanı, kalkınma ile ahlâkî meczeden cihanşümül eşsiz bir medeniyet inşa edilmiştir. Bu medeniyet, geçmiş medeniyetlerin bazı unsurlarını benimseyen fakat benimsediği bu unsurları kendi süzgecinden geçirip onlara ilâvelerde bulunan, dîni ilimlerde ve dünya işlerinde yeni ve faydalı olanı reddetmeyen, asırlar boyu dünyaya yön vermiş İslâm medeniyetidir.

öyleyse dikkatli bir araştırmacının, bilgi ve medeniyet kaynağı olması yönüyle hadis kaynaklarını tetkiki esnasında, aradığından fazlasını bulmasına şaşmamalıdır.

Elinizdeki bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölüm, Sünnet'in teşrîî yönü, teşri' için olan ve böyle olmayan sünnetler ile genel ve özel bir hüküm kastedilenler veya geçici ve daimi bir hüküm için olan sünnetlerin belirlenmesi gibi konulara ayrılmıştır. Bu konularda, ifrat ve tefrite düşenler arasında orta bir yol tutmaya gayret ettim.

İkinci Bölüm, Sünnet'in bilgiye kaynaklık etmesi konusuna ayrılmıştır. Bu bilgi, kaynağı sadece vahiy olan ve Allah, melekler, kitaplar, peygamberler, âhiret, cennet-cehennem, kıyamet ve alâmetleri, dünyanın sonunda meydana gelecek olaylar ile müjdeli haberlerle alakalı dîni bilgiler olabileceği gibi, çeşitli yönleriyle insanlığı ilgilendiren bilgiler de olabilir. Bu bilgilerle ilgili Sünnet'in kaynaklığını ben, "eğitim", "sağlık" ve "ekonomi/iktisat" olmak üzere üç ana başlık altında arzettim. Ardından da gözleme dayalı pozitif ilimlerde Sünnet'in nasıl yönlendirmelerde bulunduğunu izah ettim.

Üçüncü Bölüm ise, Sünnet'in medeniyete kaynaklığı hakkındadır. Bu bölümü, "Sünnet ve Medeniyet Fıkhi"

ve "Sünnet ve Medenî Davranış" olmak üzere iki ana başlık altında ele almayı uygun gördüm. Ancak bu iki ana başlık altında muhtelif alt başlıklarda konuyu detaylandırıdım. "Medeniyetin kurucu ögesi olarak sünnet" konusunu İse, başka bir çalışmaya bıraktım. Zira bu konuda söylenecek çok söz vardır.

Allah'ın tevfi̇k ve yardımıyla çalışmamız böylece sona ermiştir. Kitabımızın, bu önemli konuda çalışacak araştırmacılara yeni kapılar açmasını dilerim. Çünkü konuyla ilgili söylenecek çok söz vardır ve bu mevzu üzerinde çalışacak herkes, bu çalışmasının karşılığını sevap olarak alacaktır.

"Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde bütün ululuk yalnız O'na aittir. O, azîzdır, hakîmdir" (el-Câsiye,45/36-37). [5]

---

[1] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 2.

[2] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 4-5.

[3] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 6-9.

[4] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 10-11.

[5] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 12-14.

SÜNNETİN TEŞRÎ (HUKUKÎ) BOYUTU

Giriş

Mânası Tahrif Edilen Bir Hadis

"Siz Dünyanızın İşlerini Daha İyi Bilirsiniz" Hadisinin Mânası

1. Savaş (Kıtal)

2. Zirâat

3. Tedavi

Sünnetin Teşri'deki Fonksiyonunu İnkâra Yönelik Aşırılıklar

İfrat Ve Tefrite Düşenler Arasında Teşri'î Sünnet

Tahkike Muhtaç Büyük Bir Mesele

Sünnetler Konusunda İmâm İbn Kuteybe'nin Görüşleri

İmam El-Karâffnin Değerlendirmesi

İmâm İbn Kayyim'in Görüşü

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Sünnetler Konusundaki Taksimatı

Risâlet'İN Tebliğine Yönelik Varid Olan Sünnetler

Risâlet'İN Tebliği İle İlgili Olmayan Hadisler

Reşîd Rıza'nın Hz. Peygamber'e Uyuma/ İttiba Meselesini Ele Alışı

Üstad Şeltut'un, Sünneti Teşri'î Ve Teşri'î Olmayan Diye Ayırımı

Genel Ve Özel Teşri' Bakımından Sünnet

Tâhir b. Âşûr'un Görüşleri

Meselenin Değerlendirilip Ayırıştırılması

Üzerinde İhtilaf Edilmemesi Gereken İki Hakikat

İfrat ve Tefrit Arasında Bocalamak

Sahabe ve Selef-i sâlihînin Sünnet Anlayışı

Hacla İlgili Fiillerden Bazıları Sünnetten Değildir

Hadis Kitaplarındaki Zekâtla İlgili İhtilafın izahı

Sığırların Zekâtına Dair

Atların Zekâtına Dair

Çok Sıklıkla Nesh Görüşüne Sığınmamak Gerekir

Hiz. Peygamber'in İctihatları

Sünnet'te İrşad Yoluyla Gelen Emir ve Nehiyler

Tıpla İlgili Hadisler

İbn Kayyim'in Tıbb-ı Nebevi İle İlgili Bazı Hadisleri Yorumu

Sahih Addedilen Bu Hadisleri Nasıl Yorumlamak Gerekir?

Tıbbî Nitelikli Hadislerle İlgili İbn Haldun'un Görüşü

Hiz. Peygamber'in Beşer Olması Gereği Tasarrufları

Hiz. Peygamber'i Verdiği Haberlerden Bir Kısmı Vahiy Kaynaklı

Değildir

Ulaşılan Sonuçlar

Başka Bir Tenbih

SÜNNETİN TEŞRÎ (HUKUKÎ) BOYUTU

Giriş

Sünnet, (son yıllarda) Batı kaynaklı fikirlerin etkisindeki kimselerin insaf Ölçüleri ile bağdaşmayan çirkin saldırılarına maruz kalmıştır. Söz konusu kimseler, bütün imkanlarını seferber edip, tüm hile ve desiselerini kullanarak sünneti ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Onlar bu konuda amaç birliğine sahip olmakla birlikte, bu amaca ulaşmak için kullandıkları vasıta ve taktikler muhteliftir.

Bu kimselerden bazıları, sünnetin ya tamamının sübûtuna yönelik veya büyük çoğunluğunu teşkil eden kavî sünnet hakkında veyahut Ebû Hüreyre (r.a.) gibi meşhur râvilerin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaya çalışırlar. Bazıları da, sünnetin hücciyeti (şer'î delil oluşu) ve İslâm teşri'inin kaynağı olması, bu teşri'e yön vermesi konusunda çeşitli itham ve karalamanın bayraktarlığını yaparak, şer'î delil için sadece Kur'an'ın kendilerine yeterli olduğunu zannederler.

Yine bu iki gruptan oluşan bir diğer topluluk daha vardır ki onlar, sünneti sünnetle yıkmanın gayreti içerisindeyler. Zira onlar, bazı hadisleri asıl mecrasından saptırarak tahrif eder ve delâlet etmediği bir hususta onları delil olarak kullanırlar. [\[1\]](#)

Mânası Tahrif Edilen Bir Hadis

Asıl mânasından uzaklaştırılıp yanlış bir anlam yüklenen bu tür hadislere örnek olarak, İmam Müslim'in Sahîh'inde hurmaların aşılması konusunda rivayet ettiği hadis gösterilebilir. Buna göre, söz konusu

hadisin bazı varyantlarında Hz. Peygamber, "Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz " buyurmuştur.^[2] Bazı kimseler, sadece bu hadisi gerekçe göstererek İslâm'ın siyasî yönünün olmadığı görüşünü dillendirmişlerdir. Çünkü -bu kimselere göre- siyâset, hem yöntem hem de kurumlar olarak dünyamıza ait bir olgudur ve bunu biz insanlar daha iyi biliriz. Dolayısıyla vahyin siyâset konusunda söyleyeceği bir sözü ve önlenmesi olamaz. Bu söylem sahiplerine göre İslâm, devletsiz bir din; günlük hayata müdahale eden bir sistem olmaktan ziyade vicdanî bir olgudur.

Yine bu hadisi gerekçe göstererek başka birileri ise, İslâm'ın iktisadî nizamını göz ardı etmek istemektedir! Nitekim çeyrek yüzyıldan beri tanıdığım bir dostum da, İslâm'ın ekonomik hayata müdahalesinin, yani iktisadî yönünün olmadığını iddia ederek benimle uzun bir münakaşaya girmişti ki, dostumun da bu konudaki en önemli argümanı, bu hadis idi. Söz konusu tartışmada dostumun ileri sürdüğü delilleri -esasen şüpheleri demek daha doğrudur- bir kenara not ettim ve başka bir münâsebetle de delilleriyle onun bu şüphelerine cevaplar verdim.

Burada daha da önemli olan husus, bazı kimselerin bu hadisi Öne çıkararak, * sünnet kaynaklarının zikrettiği alış-veriş, muamelât, sosyal, iktisadî ve siyasî hayatla ilgili pek çok hadisi yok saymaya çalışmalarıdır. Sanki onlara göre bu hadisini Hz. Peygamber, sünneti oluşturan diğer bütün kavli, fiilî ve takriri hadislerini neshetmek için ortaya koymuştur.

İşte bazı aşırıların bu tavrı, büyük âlim ve meşhur muhaddis Ahmed Muhammed Şâkir'i, hadisin İmam Ahmed'in Müsned'indeki rivayetine şu notu düşmeye sevketmiştir:

"Bu hadis, oryantalist ve misyonerlerin fikrî kölesi gibi hareket eden Mısır'daki bazı dinsiz ve Avrupa aşığı kimselerin, hakkında ileri-geri konuştuğu hadislerdendir. Onlar bu hadisi, Ehl-i Sünnet ve Allah'ın dîninin hizmetkârı kîmseiere karşı getirdikleri delillerinde temel almışlardır. Böylece onlar, sünnetten bir yönü inkâr etmek, dîni ve sosyal hayatta İslâm ahkâmının bir hükmünü yok saymak istediklerinde bu hadisi öne sürdüler ve Enes'ten (r.a.) rivayet edilen "Siz dünya işinizi daha iyi bilirsiniz " hadisine sarılarak yaptıkları işin dünyaya ait olduğunu iddia ettiler. Ancak Allah Şahittir ki onlar, ne dînin asıllarına ne de Allah ve Peygamber'e iman etmişlerdir. Onlar Kur'an'ı da gönül rahatlığı içinde tasdik etmezler. Onlardan iman edenler, zahiren imanlı görünürler; ancak kalpleri mutmain ve güvenerek değil de, korkmak suretiyle taklit edip Karıştırarak hayalini kurdukları şeylere meyleder. O kimseier nezdinde mesele, daha da büyüyüp ciddiyet kazandığında yani şeriatın iki temel kaynağı olan Kitap ve Sünnet, kendisinin Mısır ve Avrupa'da almış olduğu kültür ve eğitimle çelişince, Avrupa'da aldığı bu eğitimi daha üstün görmede tereddüt göstermez; hatta onu tercih etmekten geri kalmazlar. Efendilerinden aldığı bilgileri üstün görür ve içine sirayet etmiş bu bilgilen tercih ederler. Bütün bunlardan sonra da kendilerinin iyi müslüman olduğunu zannedip, utanmadan insanîarm da kendisini bu şekilde benimsemesini isterler. Halbuki bu hadis son derece sarihtir ve hiçbir İslâmî delille çelişmemektedir. Dünya işlerini ilgilendiren yasama ve yürütme gibi konularda sünnete müracaat etmemeyi gerektiren bir delâleti de yoktur. Esasen, bu hadisi anlamadan inkar cihetine giden yukarıda vasıfları sayılan kimselere, İslâm teşriinin bir aslı olan sünneti yıkmaya yönelik fikirler

üeri sürmek değil, şöyle demek düşerdi: "Bu hadisiyle Hz. Peygamber, bir emir ve nehiyde bulunmadığı gibi, Allah Teâla'dan bir ihbarda bulunmamış ve kendisi de bir sünnet ortaya koymamıştır. Böylece bu hadis dînin asıllarından birini yok saymanın bir aracı olarak sözü edilen mânada kullanılmamalıdır." [3]

"Siz Dünyanızın İşlerini Daha İyi Bilirsiniz" Hadisinin Mânası

Öyleyse bu hadis ne anlama gelmektedir?

Her şeyden önce hadisin mânasının son derece açık olduğunu ve onu anlama konusunda herhangi bir karışıklığın olmadığını belirtmek gerekir. Buna göre hadis şöyle anlaşılması gerekir: "Din, dünyevî ihtiyaç ve arzuların gereği olan işlere, bu işlerde herhangi bir ifrat-tefrit ve sapma/inhiraftan olmadığı sürece müdahale etmez. Nitekim din, rabbanî-yüce hedefler ve üstün ahlakî değerler sebebiyle İnsanın -maksatlı veya maksatsız normal davranışlar da dahil- bütün davranışlarına müdahale eder ve bu işleri yerine getirmede insanı hayvanlardan ayıracak ulvî, insanî vasıfları ortaya koyar."

Burada dünya işi diye nitelenen şeylere bazı örnekler vererek, İslâm'ın bunlar karşısındaki konumunu belirtmek meseleyi daha açıklayıcı olacaktır. [4]

1. Savaş (Kıtal)

İslâm, savaşın hedeflerine yönelik birtakım sınırlamalar >etirmiş, onun için hazırlık yapmayı, düşman karşısında tedbiri elden bırakmamayı ve de güç yettiği oranda

savaş için maddî yığınak vapmayı emretmiştir. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın, vahut (gerektiğinde) topyekûn savaşın"[5]

"Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah 'in düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz, Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız."[6]

"O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olasınız da üstünüze birden baskın yapsalar:"[7]

Hız. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak kuvvet, atıcılıktır"[8]

"Kim atışı öğrenir sonra da unutursa, nankörlük etmiş olur."[9]

"Kim Allah 'm kelimesinin (mesajı) en üstün olması için savaşırsa, işte o kimse Allah yolundadır "[10]

Savaşta gözetilmesi gereken bazı âdâb ve kurallar vardır. Bir âyette, "Allah yolunda sizinle savaşanlarla savaşın fakat haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez"[11] buyurulmaktadır. Bir hadiste ise,

"(Ganimet elde etme hususunda) hainlik etmeyin, ahdinizi bozmayın, (düşmanın yaptığı gibi ölüleri kesip ; ' parçalayarak) misillemeye bulunmayın ve çocukları öldürmeyin.. [12] buyuru I muştur.

Ancak savaşta kullanılan silahların cinsî, yapılaş yöntemleri ve bu silahlarla olan eğitim vb. konulara din karışmaz. Bu gibi işler, her millet ve devletin savunması

ile ilgili kurumların (Savunma Bakanlığı ile Silahlı Kuvvetlere ait birimler) işidir.

Buradaki silahtan maksat; bir asırda kılıç, mızrak, ok ve yay olabilirken diğer bir asırda mancınık olabilir. Bir başka çağda ise tabanca, top, füze ve çeşitli şekillerdeki bombalar olarak karşımıza çıkabilir. Savaşçılar belli bir vakitte harp ederken at, fil kullanabilir; başka bir zaman ise, tank, savaş uçağı ve uzay mekikleri kullanabilirler. Dînin atların kullanıldığı zamanlarda insanları yönlendirmesi yol göstermesi ne ise, uzay gemilerinin kullanıldığı asırdaki yol göstermesi de odur. Buradaki gaye, "Allah'ın kelime (mesajı) ve isminin en yüce olması"; edep ise, "Haddi aşmayın; Allah haddi aşanları sevmez" âyeti gereğı, "Anlaşmayı bozup hainlik etmeyin, misillemeye bulunmayın" şeklindeki ilkelerdir.

Bu itibarla güç yettiğı ölçüde hazırlık yapılması, tedbirin elden bırakılmaması ve ümmetin savaşa hazırlıklı olmasının sağlanması konusu, keyfiyet ve kullanılan araç gereçler noktasında (asırlar boyu) değişiklik arzetsen bile, bu konudaki prensip ve amaçlar konusunda değişiklik bulunmamakta ve onlar her asırda sabit kalmaktadır. [\[13\]](#)

2. Zirâat

Dünya işleri diye nitelenen alanlara bir başka misal de ziraattır.

Her şeyden önce İslâm, ziraatla uğraşmayı teşvik eder ve çiftçilere Allah katında en büyük sevabın verileceğini müjdeler. Zira, "Ziraat yapan, ağaç diken ve bu ağaç ve ekininden kuşların, vvanların ve insanoğlunun

nasıplendiği hiç bir müslüman yoktur I- bu kendisine bir sadaka olmasın "[14] hadisi bunu ifade etmektedir. Ancak bilinmelidir ki din, ziraatın nasıl yapılacağı, ne kileceği, ne zaman ekileceği, ekim âleti olarak kova, tulumba, saka m j yoksa mekanik âletlerin mi kullanılacağı veyahut da geleneksel ulama yöntemlerinin mi yoksa sulamada yukarıdan serpmeye veya vaamurlama vb. yöntemlerin mi kullanılacağına müdahale etmez.

Çünkü bunlar, dînin İhtisas alanına girmemektedir. Bilakis bunlar, Tarım Bakanlığı gibi, tarımla ilgili kurum ve kuruluşların işidir.

Tarımla ilgili âlet ve makineler, öküz arabalarından tutun da mekanik pulluklara kadar günümüzde çok gelişme kaydetmiştir. Avnı şekilde sulama âletleri de kova ve sakalar gibi ilkel birtakım yöntemlerden modern mekanik âletlere, suyu bolca salıverme yerine yukarıdan serpiştirme veyahut yağmurlama sistemlerinin kullanılmasına kadar oldukça gelişmiştir. Görülüyor ki bütün bu gelişmeler, dînin İlke ve esaslara yönelik başlangıçtaki yüce ve sabit konumunu değiştirmemektedir. [15]

3. Tedavi

Buraya kadar ki açıklamalarımıza ilave olması bakımından, üçüncü bir örnek olarak teşhis ve tedavi yöntemlerini de zikretmek yerinde olacaktır.

Eski zamanlarda bazı insanlar hastalığın, Allah'ın takdiri olduğunu ve Allah'ın takdir ettiği şeyin de mutlaka gerçekleşeceğini düşünmüşler; dolayısıyla tedavinin faydasının olmadığı gibi bir anlayışa sahip olmuşlardır. Hz. Peygamber bu durumu biz ümmetine

adeta özetlemekte; hastalık ve şifanın Allah'tan olduğunu beyan ederek şöyle buyurmaktadır:

"Ey Allah'ın kullan! Tedavi olunuz. Çünkü Allah, şifasını yaratmadığı hiçbir hastalığı kullarına vermez. Yalnız bir dert hariç, o da ihtiyarlıktır. [16]

Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Allah şifasını yaratmadığı hiçbir hastalık vermez. [17] Başka bir hadiste İse, "Allah şifanızı haram kıldığı şeylerde .

yaratmamıştır" [18] buyurulmuştur.

Bir keresinde Hz. Peygamberce şifa ve tedavi yollarını arama konusunda "Allah'ın kaderi değiştirebilir mi?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Tedavi ve şifa yollarına başvurmak da Allah 'ın kaderindendir. [19]

Genel olarak bütün bu hadisler göstermektedir ki Hz. Peygamber, eziyet ve acı verici her şeyden bedenin korunup kollanmasını tavsiye etmiştir. Çünkü böyle yapmakla mümin, her daim cihada hazırlıklı olur ve de Rabbine, kendi nefesine, ailesine ve bütün insanlığa karşı vazifesini yerine getirmiş olur. Ancak tedavinin ne olduğu, nasıl uygulanacağı, neierden elde edileceği ve miktarının ne kadar olacağı gibi hususlar, dînin müdahale alanında olmayıp Sağlık Bakanlığı gibi sağlıkla ilgili kurum ve kuruluşların idaresindedir. Ne var ki dînin, tedavi olunması haramla tedavi olunmaması ve bedenin sağlığına dikkat edilmesi gibi tavsiye ve yönlendirmeleri geçerlidir, değişmez.

İşte "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" mealindeki hadisten anlaşılması gereken mânâ budur; yoksa dînin dünya hayatından çekilmesi değil. [20]

Sünnetin Teşri'deki Fonksiyonunu İnkâra Yönelik Aşırılıklar

Prof, Dr. Abdülmünim en-Nemr es-Sünnetü ve't-teşri' isimli bir araştırma neşretmiş ve bu araştırmasında, "hadis kitaplarındaki sev teşri'in kendisidir" diyenlere karşı çıkararak, konuyla ilgili V. râfî, Dihlevî ve Şeltût'un değerlendirmelerine güvenmişti. Söz konusu çalışmada en-Nemr, faydalı görüş ve değerlendirmeler -taya koymakla birlikte, iddialarında o kadar ileri gitmiştir ki, nedeni hukuk ve muamelâtla ilgili hükümlerin neredeyse hepsini sünnet dairesinin dışına çıkarmıştır.^[21] en-Nemr'in bu anlayışı onu, sünnetin helâl saydığı, -bütün fıkıh mezhepleri ve ekolleriyle-müslümanların da helâlliği üzerine icmâ ettiği şeyleri, kendi görüşüyle haram olarak değerlendirmesine kadar götürmüştür. Buna örnek olarak, Hz. Peygamberin, insanların ihtiyaçları doğrultusunda, hiç bir surette anlaşmazlığa ve aldatmaya meydan vermeyecek tarzda, saltalarını koyduktan sonra yapılmasına ruhsat verdiği selem (para peşin mal veresiye) akdiyle alış-veriş veya bazılarının isimlendirdiği gibi "es-selef denilen usûlle yapılan alış-veriş konusu örnek olarak verilebilir. Bu hususta hadis varit olmuştur ve uygulama da selefin tatbikatına uygundur. Ayrıca on dört asırdır ümmetin uygulaması bu yöndedir.

İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen bu konudaki hadise göre o, şöyle demiştir: uHz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde onlar (Ensar ve Medine ahalisi), bir ve iki seneliğine olmak üzere selem akdi yapıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Kim selem akdiyle alış-veriş yaparsa bilinen ölçü ve tartıda ve de belli bir süreye kadar yapsın' buyurmuştur."^[22]İbn Abbas da. "Şahitlik ederim ki, vakti tayin edilen selem akdi Allah'ın kitabında helâl kıldığı ve izin verdiği akitlerdendir"

diyerek şu âyeti okumuştur [23] "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borlandığınız vakit onu yazın. [24]

Bu rivayette İbn Abbas'ın (r.a.), "eşhedü=şâhitlik ederim ki'1 sözünün yemin mesabesinde olduğu ve bunun "Kur'an'ın Tercümanı" sıfatını haiz bir sahâbînin görüşü olduğu unutulmamalıdır.

Bununla birlikte şeyh en-Nemr selem konusundaki görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Selem, madumun (yok olanın) satılıp zimmete geçirilmesidir. Taşradaki İnsanlardan pek çoğu bu yolla çiftçilerin haklarını kötü bir şekilde gasp etmektedirler. İşte bu durum bizi, bu akdin haram olduğu görüşüne götürür.'

Burada şeyh'e yakışan, sünnet ve icma ile sabit olmuş bir ugulamanın aslını haram kılmak değil, haramlığı sadece bu konuda ortaya çıkabilecek, sömürü, haksız kazanç ve gasp üzerine tahsis etmesiydi.

İşte bu, "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" hadisini asıl mecrasından ve murad olunan mânasından saptırmadaki tahrif ve haddi aşma girişimidir. Anca bize göre bu, hadise karşı çıkma adına onun İçeriğinin yok sayılması demek olan tatbikatın reddedilmesini aşırılık olarak görmek, sünnette teşri' İle ilgili olmayan bazı hususların da olduğunu inkâr etmemizi gerektirmemektedir. Ne yazık ki, hamasî duygularla kalem oynatan bazı yazarların eserlerinde hakim olan anlayış budur. Tıpkı Fethi Abdülkerim'in, Muhammed Selim el-Avâ tarafından kaleme alınan es-Sünnetü't-teşrî'iyye ve gayru'l-teşrî'iyye [25] adlı makaleye reddiye

için telif ettiği es-Sünnetü teşrîun lâzimun dâimun [26] adlı eserinde ve Dr. Mûsâ Lâşîn ile Dr. Ali el-Karadâğî'nin Dr. en-Nemr'i red sadedinde kaleme aldıkları ve Katar Üniversitesi'ndeki Sünnet ve Sîret

Araştırmaları Merkez? nin neşrettiği derginin II. sayısında yayımlanan çalışmalarda olduğu gibi. Oysa bu meselenin çözümü konusunda yapılması zorunlu olan şey, mutedil ve dengeli hareket ederek, Kuran ve Sünnet'teki muhkem naslar, şeriatin makâsıd ve kuralları, ümmetin en âlimleri olan selefın yo! göstericiliği ve anlayışları doğrultusunda, ön vargılardan uzak. insaflı, derinlemesine ve ifrat-tefritten arınmış olarak meseleyi ele almaktır. Bu İse, benim senelerdir yapmakta olduğum şeydir. Umarım şu anda takdim etmekte olduğum sayfalar, bu konuda yol gösterici ve aydınlatıcı olur. [\[27\]](#)

İfrat Ve Tefrite Düşenler Arasında Teşri'î Sünnet

Burada araştırılması gereken en önemli husus, insanların uyması ve uygulamaları konusunda sünnetin ne derece itibara alınıp alınmayacağı, teşriî sünnet ile böyle olmayan sünnetin nasıl anlaşılıp değerlendirileceği konusuna açıklık getirmektir. Aynı şekilde sünnetin, kıyamete kadar bütün insanları içine alacak şekilde genel ve devamlı bir teşri' kaynağı olması konusu ile, geçici bir durumdan mütevellit husûsî bir mesele için teşri' kaynağı olması meselesinin vuzuha kavuşması lazımdır.

Bu konuda günümüzdeki vakıa ise, müslümanlar arasında birbirinin zıddı iki grubun bulunduğudur.

Birinci Grup sünnette olan her şeyi, bütün zaman ve zeminde ve her durumda herkes için uyulması zorunlu bir teşri' olarak kabul edenlerdir. Halbuki sünnette, cibiliî (yaratılıştan kaynaklanan) örf ve âdetler kabilinden, bulunulan çevrenin tecrübe ve maharetlerinden kaynaklanan, kasıtlı olarak değil de tevafuk olarak (rastgele) ve özel olarak da Hz.

Peygamberce mahsus fiiller olabilir. Bu sebeptendir ki . usûl âlimlerinden olan bazı muhakkıklar, yukarıda söz konusu edilen sünnet çeşitlerinin, o hususların mubah ve meşru olduklarının ötesinde bir şeye delâlet etmeyeceği kanaatini taşımaktadırlar. Ancak ; bu gibi sünnetlerin uygulaması esnasında kişinin Allah'a ibadet kastının bulunması durumu müstesnadır.

Ancak çağımızda bizler, minberin merdivenlerinin üç basamaklı olmasının sünnet, üç basamaktan fazla olan minberin , sünnete muhalif olduğunu ve kınanması gerektiğini söyleyen : kimselerin bulunduğunu görmekteyiz. Halbuki şu andaki minberin . Hz. Peygamberin hayatta iken üzerinde hutbe îrad ettiği hurma kütüğü şeklindeki minberin geliştirilmiş hali olduğu ve bu minbere ziyade yapılıp eksiltmeye gidildiği konusunda da hiç bir delilin varil olmadığı bilinmektedir.

Yine günümüzde ne ihtiyacı ne de taşınması konusunda kavminin âdeti olmadığı, üstelik taşınması kendisini zahmete soktuğu, dayanma ihtiyacı da hissetmediği, ne hayvan gütmek için ne de başka bir gerekçe için kullanmadığı halde elde baston taşımamanın sünnet olduğunu söyleyenler vardır! Daha vahimi de, günümüzde ellerinde âsâ olmaksızın minbere çıkıp cemaate hutbe okuyan hatiplerin bu durumunu kınayan ve bunun sünnete muhalefet anlamına geldiğini söyleyen dîni bütün bazı kimseler de vardır. Bir defasında bu gibi kimselerden biri beni kınadığında ona, "Hayatımın hiç bir döneminde hiç bir surette baston taşımamışsarr [28] sadece minberde hutbe okurken nasıl taşıyım!?" diye cevap vermiştim.

Bu. yakın zamana kadar"[29] pek çok müslüman ülkesinde Cum'a hutbesinin gereklerinden olan ağaç yapımı kılıcı bana hatırlatmıştır ki, daha sonra bu

uygulama terkedilmiştir. Halbuki bütün İnsanlar demirden yapılmış kılıç kullanırken sadece müslüman hatibin kılıcının ağaçtan olması acı bir alay konusu değü de nedir!

İkinci Grup kimseler İse sünneti tamamen pratik hayatın dışına çıkarmanın Öncülüğünü yapmaktadırlar! Onlara göre Örf ve âdetler, muamelât, iktisadî ve siyasî hayatla ilgili işler ile yönetim ve harp sanatı gibi konularda sünnetin söyleyeceği bir şey olmayıp bu alan. tamamıyla insanlara terkedilmelidir. Sünnet, emredici veya nehyedici olarak bu alana müdâhil olamayacağı gibi tevcih edici ve doğruyu gösteren de olamaz.

Bu tip kimselerin delilleri de maksadının dışında ve îrad buyurulduğu anlamın dışında bir mâna yükleyerek tevil ettikleri "S7z dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" hadisidir. Öyleyse Müslim'in Sahîh"\x\<\z hurma ağaçlarının aşılınması konusunda zikrettiği bu hadisin rivayetlerini incelemek, hadisteki esas maksadın açıkça ortaya çıkması İçin gereklidir.

Hz. Talha'dan rivayete göre o şöyle demiştir: "Resûlullah t a) Üe beraber hurma bahçesindeki bir topluluğa uğradık ve Resûlullah "Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu ve onlar da "Erkek tohumu dişi îohuma vermek suretiyle aş yapıyorlar" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.), 'Bunun bir fayda temin edeceğini zannetmiyorum" buyurdular. Aşı yapanlara bu haber verilince aşı yapmaktan vazgeçtiler. Resûlullah (s.a.) durumu öğrenince şöyle buyurdu:

'Eğer onlara bunun faydası dokunacaksa bunu yapsınlar; zira ben, bu konuda zan ile konuştum ve zannım konusunda da beni sorgulamayın! Ancak Allah Teâla'dan size bir şey haber verirsem onun muhakkak gereğini yerine getirin. Çünkü ben Allah 'a karşı asla yalan konuşmam"[30]

Rafı' b. Hadîc (r.a.) İse rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.) Medine'ye geldiği zaman Medine halkı hurmaları aşılıyordu. Resûlullah (s.a.) onlara. 'Ne yapıyorsunuz?' diye sorduğunda 'Önceden böyle yapardık' diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.),

'Belki de böyle yapmamanız sizin hayrınıza olur*' buyurdu. Bu söz üzerine onlar da bundan vazgeçtiler. Ancak o sene hurma ağaçlarının meyvesi az oldu. Hadisin râvisi Rafı' b. Hadîc'in bildirdiğine göre bu durumu Resûlullah'a (s.a.) haber verdiklerinde şöyle buyurdu:

'Muhakkak ben bir beşerim; size dîninizi hususunda bir şey emredersem ona sarılın, ancak kendi reyimle bir şey söylediğimde ben ancak bir beşerim. [\[31\]](#)

Hz. Aişe ve Enes'den (r.a.) gelen rivayete göre İse hadise Şöyle anlatılmaktadır: "Resûlullah (s.a.) hurmalarını aşıl原因 bir topluluğa uğradı ve, 'Böyle yapmazsanız daha iyi olur' buyurdu. Ancak hurmalar o yıl kötü oldu ve Hz. Peygamber onlara tekrar ğradığında, 'Hurmalarınız neden böyle oldu?' diye sorduğunda onlar da sen şöyle şöyle buyurdun (netice de böyle oldu) dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.),

'Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz' buyurdu. [\[32\]](#)

Bütün bu rivayetleri ile hadis, Hz. Peygamberin, sahabenin günlük hayatları İle ilgili bir konuda, tecrübesinin olmadığı dünya işlerinden bir iş konusunda zan İle bir görüş belirttiğini gösterir. Çünkü O (s.a.), ekim-dikim yapmaya müsait olmayan topraklara sahip ve ziraat ve ağaç dikimi hususunda tecrübesi bulunmayan Mekke ehlindendi. Sahâbîler İse, Hz. Peygamber'in bu sözünü, itaat edilmesi gereken dîni bir hüküm zannettiler ve neticede hurmalar istenildiği gibi olmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara,

söylediği şeyin dînin sahasına girmeyip sadece teknik ve fen bilimlerini ilgilendirdiğini hatırlatmış ve, "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" buyurarak, bu hususta kendilerinin daha bilgili ve tecrübe sahibi olduklarını belirtmiştir.

Öyleyse hayatımızda ziraat, zenâat ve tıp vb. gibi teknik ilimlerin konusuna girip de bilgi ve tecrübe gerektiren teknik konular da, hüküm koyucu teşrîî sünnetten olmayıp uyulması da gerekmez.

Bu sebeptendir ki İmam Nevevî, Müslim'in Sahîtf'm&ç bu hadisi, "Bâbu vücûbi imtisali mâ kâlehû şer'an düne mâ zekerahû -sallalhu aleyhi vesellem- min meâyîşi'd-dünyâ alâ sebîlî'r-re'y^Resûlüllah'ın (s.a.) re'y kabilinden dünya işleriyle ilgili bir sözüne değil de şer'î bir hüküm ortaya koymak için buyurduklarına uymanın vâcipliği" konu başlığı altında zikretmiştir.

Risâletin rûhanîyetİ iddiası ile, sünneti hayatın dışına itmek ve dîni tamamen sosyal hayattan ve toplumun işlerinden tecrit etmek için bu hadisi kullanma girişimi, yine sünnet ve dolayısıyla ICur'an ve İslâm'ın reddettiği bir husustur. Çünkü İslâm, -Kur'an ve Sünnet'iyle- manevî hayatla fizikî hayatı (run-madde) meczedici, âhiret hayatı ile dünya hayatını birleştirici ve hayatın her safhasındaki akışın Allah'ın ahkâmına uygun olmasını temin için gönderilen mükemmel bir hayat modelidir.

Bu sebeptendir ki Resûlüllah'm (s.a.) getirmiş olduğu hüküm ve tavsiyeler, yeme-içme, giyinme-kuşanma, ahş-veriş, bağış yapma ve bağış kabul etme, evlenme-boşanma, mîras-vasiyet, suç ve cezalar, eş-dost ve akrabanın hatırını sorma, ahlâk ve edeple hezenme, savaş-barış, devlet yönetimi gibi hadis, tefsir, fıkıh ve hlâk kitaplarının ihtiva ettiği ve hayatın bütün yönlerini kuşatıcı bir mahiyet taşıyan hadisler olarak

karşımızdadır. Bu konuda Allah'ın Kitab'ındaki en uzun âyet olan ve borçların yazılması gibi dünyalık bir iş hakkında hüküm ortaya koyan "deyn âyeti"ni örnek vermek yeterlidir.

Hiç şüphesiz sünnetin teşri'î nitelikli olanları ile -ki bu nitelikteki hadisler çoğunluktadır- bu nitelikte olmayanlarını; umûm kastolunanlar ile, husûsî bir durum bildiren hadisleri ayırmamak şeklinde tezahür eden bu problem, bir çok karışıklıklara ve yanlış anlamalara sebep olmakta ve bugünün hadisle ilgili en önemli meselelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Ne yazık ki bu konuda pek çok kimseyi, -mutad olduğu üzere-ifrat-tefrit çizgisi arasında bocalarken görmekteyiz. Nitekim bir keresinde ben, yeme-İçme âdabı konusunda ifrat-tefrit sınırlarını zorlayan bu iki grup düşünceye sahip kimseler arasında savaşı andıran bir tartışmaya şahit olmuşumdur.

Bu gruptan biri, masada yemek yemeyi ve yemekte çatal-kaşık kullanmayı reddetmekte ve yalnız yerde oturup elle yedikten sonra parmakları yalamanın Hz. Peygamber'in sünnetine uymak olduğunu söylemekte; böyle yapmayanları sünnete muhalefet etmekle itham etmekteydi. Diğer grup ise, yeme-içmenin, İçinde bulunulan çevre ve zamanın değişmesiyle farklılık arzeden dünyamıza ait bir iş olduğunu savunuyor; İslâm Dîni'nin, insanları nasıl yiyip içecekleri konusunda eğitmek için gelmediğini savunuyordu. İnsanların elleriyle mî yoksa kaşık kullanarak mı, sağ elle mi yoksa sol elle mi yedikleri konusunun, dîni ilgilendirmediğini iddia ediyordu.

Bu iki gruptan birincisini ele aldığımızda onların, sade bir hayat sürme, kanaatkar ve tevazu sahibi olma, hayatın cafafları karşısında zühd hayatı yaşama,

müsrif ve zorbalara benzemekten kaçınma gibi bütün hal ve hareketlerinde Resûl-i Ekrem'e uyma düşüncesiyle hareket ettiklerini görürüz. Şüphesiz bu kimseler, tıpkı sahâbîlerden İbn Ömer (r.a.) ve benzerlerinin tavrı gibi, Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda gösterdikleri bu aşırı hassasiyet ve niyetlerinden dolayı sevaba nail olacaklardır. Ancak onların hata yaptıkları nokta, bu davranış ve anlayışlarının tamamını, sünnetin ve dolayısıyla dînin bir bölümüymüş gibi algılamaları ve içinde bulunulan durumu göz önüne almadan, böyle davranmayanları kınayıp yargılama konusunda aşırı gitmeleri, hiç de meydan okumayı haketmeyen üstelik düşman gibi gördükleri kimselere meydan okumalarıdır. Halbuki yeme-içme, giyinme gibi konularda onların sünnet diye takdim ettikleri şeylerin neredeyse tamamı, Hz. Peygamber'in kavminin örf ve âdetlerini gözeterek yaptığı, tamamen bulunulan çevre ve zamanla alakalı Arap âdetlerinden ibarettir.

Diğer grubun anlayışına gelince, onların da dînin ehemmiyet verip yapılmasını istediği şeylerle istemediği şeyleri birbirine karıştırdıklarını görüyoruz. Zira din, her ne kadar yerde mi, sofrada mı, elle mi yoksa kaşıkla mı yemek yeneceğine karışmıyorsa da, sağ elle yenip-içilip sol elle yenip içilmemesine karışmaktadır. Sağ elle yenip içilmesi olgusu yalnız Hz. Peygamber'in bunu böyle yapmış olmasıyla ilgili değil, bizzat söz ve tavsiyelerinin, emir ve nehyî gerektirecek şekilde, bu yönde olmasıyla. Çünkü Resûlullah'tan (s.a.) bu konuda pek çok hadis varit olmuştur. Bazıları şunlardır: "Bismillah ' de, sağ elinle ve önünden ye. [\[33\]](#) .

"Sol elle yemeyin, çünkü şeytan sol eliyle yer, [\[34\]](#) "Sizden biriniz bir şey yediği zaman sağ eliyle yesin. Yine bir şey içmek istediğinde de sağ eliyle içsin; çünkü

şeytan, sol eliyle yer ve içer.^[35] Bu hadisin başka bir rivayetinde ise,

"Sizden hiç biri sol eliyle yiyip içmesin; çünkü şeytan, sol eliyle yiyip içer^[36]" buyurulmuştur.

Seleme b. el-Ekva'dan rivayete göre bir adam Resûlullah'ın (s.a.) huzurunda yemeği sol eliyle yedi ve Resûluilah fs.a.) ona, "Sağ /' le V-" diye '^azda bulundu. Bu kimse yapamıyorum deyince Resûluilah (s.a.), -Yapamayanı! Kibir (sana) engel oldu" buyurdular. Bunun -zerine adam bir daha elini ağzına götüremedi.

^[37]

İşte bütün bu emredici, yasaklayıcı ve uyarıcı hadisler, sağ elle yeme ve içmenin gerekliliğini göstermektedir. Buna göre sağ elle yeme-içme. müslüman bir kimse ve müslüman bir toplumun ayırıcı vasıflarındandır. Çünkü şerefli ve asaletli milletler, hayatın normal işlerinde bile olsa yaptıkları işlerinde, bu işe orijinallik katan özel bir yönün bulunmasına itina gösteririler. Üstad Muhammed Esed Yolların Ayrılış Noktasında İslâm adlı eserinde, insanların Örf ve âdetlerine, günlük yaşayışlarındaki bazı rutin davranışlarına taalluk eden ve müslümanın şahsiyetine tesiri olan davranış ve alışkanlıklar hususundaki sünnetleri değerlendirirken, çok kıymetli izahlarda bulunmuştur. Üstadın bu eseri okunup incelenmeli ve gerekli dersler alınmalıdır.^[38]

Söz konusu ettiğimiz bu İki grubun iddiaları konusunda adaletli ve İnsaflı yaklaşım, sünnetin teşrî'î olanı ile bu niteliğe sahip olmayanını; herkesi kapsayıcı genel olanı ile husûsi bir olay veya kimse için varit olanı arasında ayırım yapan yaklaşımdır. Bu yaklaşımı sergileyebilmek için de, Kur'an ve Sünnet'i anlamada ferasetli ve fıkıh sahibi olmak gerekir. ^[39]

Tahkike Muhtaç Büyük Bir Mesele

Şüphesiz sünnet konusunda tahkik ve tetkike ihtiyaç duyan, geçmişte ve günümüzde araştırmalara medar olan en önemli meselelerinden biri. sünnetin teşrîî ve gayr-ı teşrii olarak ayrılması ve bu ayrımın esası, sahası ve pratiğe etkisi problemidir. Aslında bu tür bir araştırmanın hadis usûlünün bir konusu olmaktan çok, fıkıh usûlünü ilgilendirdiği aşikârdır. Ancak her iki ilim dalının, bu konuda birbirinden müstağni olamayacakları da açıktır.

Sünneti teşri' için olanı, olmayanı ve teşri' için olup da' herkesi kapsayıcı nitelikte olanı ile hususu bir olay ve kimseyi ilgilendireni konusunu, bu anlayış ve başlıkla ele alan ilk kimse - . bildiğim kadarıyla-, Ezher Üniversitesi eski şeyhlerinden merhum Mahmûd Şeltût'tur. O, Fıkhul-Kur'an ve's-Sünne: el-Kısâs=Kur'an ve Sünnet fıkhi: Kısas Örneği adıyla kaleme aldığı ve aslında 1930' lu yıllarda Kahire Hukuk Fakültesindeki yüksek lisans ve doktora talebelerine verdiği derslerden oluşan ve daha sonra el-İslâmu akîdetün ve şerla=İslâm Akide ve Şer'îattır adlı eserinin içine dercedilen ders notlarında bu ayrımı düe getirmiştir.

Şeyh Şeltûf tan sonra pek çok muasır âlim, onun bu ayrımını benimseyip sünnetle ilgili çalışmalarında buna yer vermişlerdir. Benim burada kastettiğim, bu âlimlerin Şeitût'un bu ayrımını aslında sadece şekil olarak aldıkları gerçeğidir. Zira daha önce, Ailâme Reşîd Rıza, el-Menâr adlı tefsirinde mazmun ve muhteva olarak bunu dile getirmişti. Reşîd Rıza'dan çok önce İse - XII. asırda-Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî diye ma'ruf Ahmed b. Abdurrahîm (ö. 1 i76) bu ayrımı yapmıştır. İmâm Ebü'l-Abbâs Şihâbeddîn e!-Karâfî de (ö. 684), sünnetin belli bir olay, şahıs ve zümre için hüküm koyan

husûsî yönüne temas etmiştir ki, bütün bunlar ilende gelecektir.

Öte yandan selef ve halef âlimlerinden, usûl ve fıkıh bilginlerinden konuyu değişik başlıklar altında farklı münasebetlerle ; ele alanlar da vardır. Kısaca sahabeden itibaren konu etrafında görüş beyan edilmiştir ki, bu da ileride zikredilecektir. [\[40\]](#)

Sünnetler Konusunda İmâm İbn Kuteybe'nin Görüşleri

Bildiğimiz kadarıyla, mütekaddim âlimler arasında, sünnetin] getirdiği hükümlerin çeşitli kısımlarda olduğu noktasına ilk dikkat v çeken kimse, tıpkı Câhız'ın Mu'tezile'yi savunduğu gibi Ehl-i ' Sünnet'in avukatlığını yapmış olan ansiklopedik âlim İmâm Ebû ' ;. Muhammed İbn Kuteybe'dir (ö. 276/889). O, meseleyi kâfi derecede ' tahkike kavuşturmamış olsa da, Te 'vîlü muhtelifi 'l-hadîs adlı eserinde, bu konuya yer vermiştir. İbn Kuteybe'nin konuyu yeterince '[tahkike kavuşturamamasının nedeni, onun ansiklopedik yönünün ağır .; basması ve bunun neticesi olarak, konunun uzmanı bir mütehassıs '.

gibi meseleyi ele alamamasıdır. Bundan dolayıdır ki bazıları tarafından o, "edebiyatçıların fakîhi" ve "fakîhlerin edebiyatçısı" olarak vasıflandırılmıştır!

Ebû Muhammed İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bize göre hadisler üç kısımdır:

1. Cebrail'in Allah'tan alarak Hz. Peygamber'e indirdiği ve dînin asıllarını oluşturan sünnetler ki, İbn Kuteybe bu sözüyle, esas vahye dayanan sünnetleri kastetmektedir. Bu çeşit hadislerden bazıları şunlardır:

"Kadın, halası ve teyzesi üzerine nikâhlanamaz." [41]
"Neseb itibariyle haram olan, süt kardeşliği sebebiyle de haram olur." [42]

"Bir ve iki defa süt emme haram kılmaz." [43]

"Diyet, âkile (baba tarafından akrabalar) üzerinedir." [44]

2. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e kendi içtihadını açıklamasını emrettiği ve kendinden bir sünnet ortaya koymasını mubah kıldığı, Resûlullah (s.a.)'ın da özür ve illet sahiplerinden dilediği kimselere ruhsat verdiği sünnetler: Hz. Peygamberin ipeği erkeklere haram kıldığı halde özel bir sebepten dolayı Abdurrahman b. Avfın giymesine izin vermesi gibi.

Yine Hz. Peygamberin Mekke hakkında, "Oranın yaş dalı kopanmaz, ağacı kesilmez" buyurduğunda, Abbas b. Abdülmuttalip'in, "Yâ Resûlellah, izhîr otu [45] hariç olsun, çünkü ona evlerimizde ihtiyacımız vardır" deyince, Hz. Peygamber'in, "Peki, izhir otu hariç olsun" buyurması da böyledir. [46]

Eğer Allah Teâlâ, Mekke'nin ağaçlarının bütününe yasaklamış olsaydı. Hz. Abbas "izhif'in bu genel hükmün dışında tutulması için bir talepte bulunamazdı. Fakat Allah, uygun gördüğüne ruhsal verme konusunda Hz. Peygamberce yetki vermiştir ki, O (s.a.) da "izhif'in kesilip koparılmasına onların faydaları doğrultusunda ruhsat vermiştir.

Hz. Peygamber umre hakkında, "Eğer şimdi yaptığım işi. yeniden vapacak olsaydım, umre için de ihrama girerdim" buyurmuştur. [47] Yatsı namazı hakkında da O (s.a.), "Eğer ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, bu namazın vaktini bu (gecenin en geç vakti) vakit olarak tayin ederdim " buyurmuştur [48]

Hız. Peygamber 6nce kurban etlerinin 6 g6nden fazla s6reyle biriktirilmesini, kabir ziyaretini ve kaplar içindeki nebizi yasaklamış sonra da ř6yle buyurmuştur: "Sizi kurban etlerinin 6 g6nden fazla s6reyle biriktirmekten nehyetmiştim. Sonradan insanların bu eti misafirleri ve o anda yanlarında olmayan (yakınları) için sakladıklarını anladım; bu etlerden yiyiniz ve dilediğiniz s6re için saklayınız. Sizi kabir ziyaretinden nehyetmiştim; kabirleri ziyaret ediniz. Ancak yanlış m6nalara gelecek şeyler s6ylemeyin- 6nk6 bana açık6r olduğuna . g6re, kabir ziyareti kalbin katılığını giderir. Ve yine kaplarda beklettiğiniz şırayı içebilirsiniz; ancak sarhoşluk veren bir şey içmeyiniz. [49]

Eb6 Muhammed (İbn Kuteybe) ř6yle demiştir: "B6t6n bu hadisler, Allah Te6l6'nın, bazı şeyleri yasaklaması konusunda Hız. peygamber'e ruhsat verdiğini, bir şeyi haram kıldıktan sonra da dilediği kimseler için istisna etme iznine sahip olduğunu g6stermektedir.

şayet Hız. Peygamber'in bu gibi tasarruflarda bulunması caiz olmamış olsaydı, tıpkı, M6c6dİle s6resi'nin n6zul sebebi olan kadının, kocası hakkında, "zihafın h6km6n6 sorması ve Hız. Peygamber'in de herhangi bir mukabelede bulunmayıp sadece, "Allah bu konuda h6km6n6 bildirecektir" [50] diyerek tevakkuf etmesi gibi, bu meselede de tevakkuf ederdi.

Yine, ihramın 6zerine y6n bir c6bbe giyip aynı zamanda koku da s6r6n6m6ř bir bedevİ, Hız. peygamber'e gelip bunun fetvasını sormuştu. Res6lullah (s.a.) ona hemen cevap vermemişti. Daha sonra ise elbisesine b6r6nerek bazı hırılıtlı sesler çıkarmış, ardından da bedevinin sorusuna fetva vermiştir. [51]

3. Hız. Peygamber'in 6ė6t ve tavsiye kabilinden belirlediği ve eğer yaparsak faziletli bir iş yapmış

olacağımız, ancak yapmazsak herhangi bir günah işlemiş sayılmayacağımız sünnetler: Bu çeşit sünnetlere Hz. Peygamber'in sarığın boyundan aşağıya sarkıtılması konusundaki emirleri ile "cellâle"nin (pislik yiyip bu pisliğin de etine tesir ettiği hayvanlar) etinin yenmesini [52] ve hacamat yapanların ücret almasını yasaklaması [53] konusundaki sünnetleri örnek olarak gösterilebilir. [54] İbn Kuteybe'nin bu çeşit sünnetleri, usûlcülerin "irşadî=öğüt verici" olarak değerlendirdikleri sünnetler bağlamında ele almak istediği anlaşılmaktadır. [55]

İmam El-Karâffnin Değerlendirmesi

VII. asırda yaşamış Malikî âl lamel erinden olan İmam Şihâbeddîn el-Karâfî el-Mısrî, Hz. Peygamber'in imamet, kaza, fetva ve Allah'tan bir şey tebliğ etme ile ilgili konulardaki söz ve tasarruflarının ihtilaflı yönlen ile bu söz ve tasarrufların umûm ve husus olarak hüküm vermede veya meseleyi mutlak-mukayyed bağlamında ele almada ne derece etkisinin olduğunu araştırmıştır. O bu meseleyi, kendisinden önce hiç kimsenin yapmadığı şekilde oldukça genişçe incelemiş ve konuyla ilgili, Furûk ve el-İhkâm fi temyizi 1-felâvâ mine'l-ahkâm adlı, sahasında eşsiz iki eser ortaya koymuştur. Biz burada, O'nun Furûk'unda "otuzaltıncı fark" olarak zikrettiği Hz. Peygamber'in kazâî (yargı), fetvaî (iftâ) ve teblîğî (irşat-ahlâk) ile devlet başkanı sıfatıyla ortaya koyduğu sünnetler konusundaki temel kriterleri beyan eden açıklamaları ile yetinmek istiyoruz. Şöyle demiştir:

"Bilinmelidir ki, devlet başkanı, baş kadı ve en bilgili müftü olan Hz. Peygamber, bütün imamların önderi, bütün kadıların kadısı ve bütün âlimlerin âlimidir. İlahî

Rîsâlet vazifesi süresince bütün dîni makam ve mevkileri Allah Teâlâ O'na ihsan etmiştir. Buna göre kıyamete kadar O (s.a.), din işleri konusunda bir makam sahibi olan herkesten daha üstün bir makama sahiptir. Hiç bir dîni makam ve mevki yoktur ki Resûlüflah (s.a.), bu makamda ondan daha üstün sıfatlarla muttasif olmasın. Ancak Resûlüllah (s.a.)'ın tasarruflarının çoğunluğu, ilahî risâletinin gereği olarak tebliğidir. Hz. Peygamber'in diğer tasarrufları da şunlardır: İttifakla tebliğ ve fetva içeren, insanların yargı konusu (kazaî) olarak birleştikleri, devlet başkanlığı ile ilgili tasarruflar! ile iki ve daha çok yönü ilgilendirdiği, bazan bir bazan da diğer yönü ağır basan ve âlimlerin iki tasarrufu ayırma noktasında kararsız kaldıkları uygulamalar.

Hız. Peygamber'in bu vasıflan haiz tasarruflarının dindeki tesirleri de farklı olmaktadır. Buna göre Resûlüllah (s.a.)'ın tebliğ maksadıyla söylediğı ve yaptığı her şey, insanlar ve cinler için kıyamete kadar umumî bir hükmü ifade etmektedir. Eğer emredici mahiyette olursa her kimse onun gereğini kendisi yerine getirir. Tıpkı mubah gibi ki şayet mubah yasaklanmış olursa, herkesin ondan kaçınması gerekir.

Hız. Peygamber'in devlet başkanı olarak ortaya koyduğu tasarrufları konusunda ise, Resûlüllah'a (s.a.) uymak için, kendi devlet başkanının izni olmaksızın kimsenin bir şey yapması caiz olmaz. Çünkü Hız. Peygamber'in bu konudaki tasarrufunun sebebinin tebliğ olmayıp devlet başkanlığının gereğı olması, bunu gerektirmektedir.

Hız. Peygamber'in hukukla ilgili (kazaî) olarak ortaya koyduğu tasarruflar konusunda da, Resûlüllah'a (s.a.) ittiba için de, bir hakimin kararı olmaksızın hiç kimsenin öne çıkması caiz değildir. Zira Hız. Peygamber'i

kadı sıfatıyla böyle bir tasarrufa sevkeden âmil bunu geriktirir.

İşte bunlar, bu üç kaide arasındaki farklar olup ancak dört meselede ele alınırsa belli oranda bir vuzuha kavuşur:

I. Mesele: Kâfirler, haricîler ve savaşılmaması gerekenlerle savaşmak üzere ordu göndermesi, beytûlmâl için gelir toplaması ve bunları yerli yerine harcaması, çeşitli bölge ve şehirlere vali ve kadûar ataması, ganimetleri paylaşılması ve kâfirlerle barış ve bağlılık anlaşmaları imzalaması. Bir devlet başkanının vazifeleri bunlardır. Hz. Peygamber de bu çeşit işlerden hangisini yapmışsa biliriz kî Resûlullah (s.a.) bunu, başka bir sıfatla değil! de devlet başkanlığı sıfatıyla yapmıştır.

Ne zaman ki Resûlullah (s.a.), mat-mülk ve insanlara dair konularda, bir delil, yemin veya ceza olarak iki şeyi birbirinden ayırmışsa biliriz ki O (s.a.), bu konuda devlet başkanı vb. olarak değil, kadı sıfatıyla hareket etmiştir. Çünkü böyle davranmak kadıların işi olup kadılığın gereği de budur.

Hz. Peygamber'in İbâdetler konusunda, sözlü veya fiilî olarak dinî bir mesele hakkında soru soran birine verdiği cevaptaki tasarrufları ise, fetva ile ilgili ve tebliğ görevinin kapsamına giren tasarruflarıdır.

Söz konusu edilen bu gibi konularda herhangi bir kapalılık yoktur. Asıl kapalılık, şimdi zikredilecek olan meselelerdedir.

II. Mesele: "Kim işlenmemiş bir araziye diriltirse bu arazi onun olur" hadisi

Hz. Peygamber'in "Kim bir araziye diriltirse o arazi artık onundur" hadisi [\[56\]](#) hakkında:

Bu mesele hakkında âlimler, bunun devlet başkanı izin versin vermesin, bir arazi ihya eden herkes için geçerli, fetva ilgili bir tasarruf mu -ki bu Mâlik ve Şafiî'nin

görüştür- yoksa devlet başkanının izni olmaksızın arazi ihya etmenin caiz olmadığı devlet başkanlığı ile ilgili bir tasarruf mu olduğu -ki bu da Ebû Hanîfe'nin görüşüdür- konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Mâlik'in, imara yatkın arazinin ihyasının devlet başkanını izni ile, imar edilmekten uzak arazinin ihyası için bu izne gerek olmadığı şeklindeki ayırımı, şu an söz konusu ettiğimiz mesele ile ilgili olmayıp başka bir kaideye mebnidir. İmara yatkın arazilerin ihyası, tartışma, fitne ve zarar-ziyana sebep olacağından, daha önce de belirtildiği üzere- muhtemel bir ihtilaf ve huzursuzluğa bertaraf etmek için, bu konuda devlet başkanının görüşüne başvurulması gereklidir. İmara yatkınlığı olmayan arazilerin İmarı için ise böyle bir izne gerek yoktur.

Arazi imarı konusunda İmam Mâlik ile Şafiî'nin görüşleri tercihe daha şayandır.^[57] Çünkü Hz. Peygamber'in tasarrufları içerisinde, müftü ve mübelliğ olarak yaptıkları diğerlerine oranla daha fazladır. Nadir bir tasarruf ile çoğu kere olan tasarruf konusunda, çoğunlukla olandan yana tavır almanın daha evlâ olduğu kaidesi gereğince, bu meselede de çoğunlukla yapılan tasarruftan yana tavır konulur.

III. Mesele: Peygamberimizin Hind'e hitaben buyurduğu "Kendine ve çocuğuna yetecek kadar aV hadisi

Ebû Süfyan'ın hanımı Hind Binti Utbe Hz. Peygamber'e gelip. "Ebû Süfyân çok cimri biri; ne bana ne de çocuğuma yetecek geçimi sağlamıyor" dediğinde Resûlullah (s.a.) ona. 'Ma'rufu gözeterek Ebû Süfyan 'm malından kendin ve çocuğunun rızkını temin edecek kadar al' buyurmuştur."^[58]

Alimler Hz. Peygamber'in bu tasarrufunun fetva olup olmadığını, yani gerek hakkıyla gerekse hasmının bilgisi

olmadan hangi yolla olursa olsun bir yolunu bulanın bun almasının câiz olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlik'in bu konudaki daha meşhur olan görüşü, caiz olmayacağı, Şâfiî'ninki ise caiz olacağı yönündedir. Hz. Peygamber'in söz konusu tasarrufunun yargı ile ilgili bir tasarruf olup. borcunu almakta zorlanan birinin bu borcuyla aynı miktarı borçlunun malından, hakim/kadının izni olmadan almasının caiz olup olmadığı konusunda ise, Hattâbî'nin nakline göre. âlimlerin başlıca İki görüşü bulunmaktadır. Bunun yargı ile ilgili bir tasarruf olduğunu söyleyenlerin delili, onun muayyen bir malla ilgili bir iddia olduğu, dolayısıyla yargıdan başkasının buna kaşamayacağıdır. Çünkü fetvalar genellikle umûmîdir. Bunun bir 11 ta/fetva tasarrufu olduğunu savunanların delili ise, Ebû Süfyan'ın o sırada Medine'de olması ve herhangi bir bildirimde bulunmadan yargı ile ilgili bir hüküm vermenin câiz olmayacağıdır. Buradan hareketle, Hz. Peygamber'in. sözü edilen hadisindeki tasarrufunun fetva ile olduğu açıklığa kavuşmuş olur.

IV. Mesele: "Kim bir düşman öldürürse ganimetleri onundur" hadisi

"Kim bir düşmanı öldürürse ganimeti onundur" hadisindeki Resûlullah'ın (s.a.) tasarrufunun keyfiyeti konusunda âlimler ihtilaf etmiştir. Buna göre İmam Mâlik, bu tasarrufun, öldürülen kimsenin mallarının ganimet olarak alınmasının deviet başkanının izni olmaksızın kimsenin hakkı olamayacak bir devlet başkanı tasarrufu olduğu görüşündedir. Ancak Mâlik, bir arazinin iman konusundaki usûlüne bu konuda muhalefet etmiştir. Çünkü arazinin imarı meselesinde o, Hz. Peygamberin çoğu tasarruflarının fetva tasarrufu olduğunu ve söz konusu meselenin de çoğunlukla yapılane hamledilmesi gerektiğini söylemişti.

Mâlik'in yukarıdaki görüşüne muhalif davranmasının sebepleri şunlardır:

a. Esasen ganimet, "Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah' içindir" [\[59\]](#) âyeti gereği, onu elde edenlerindir. Ganimetin (selbin) bu kapsamdan çıkarılması âyetin zahirine aykırıdır.

b. Bir kimseyi öldürenin onun ganimetini alması, mücâhitlerin savaşta samimiyet ve ihlasını azaltabilir ve onların "i'la-i kelimetullah" için değil de ganimet elde etmek için savaşmalarına yol açabilir.

c. Yine bunun, diğer düşmanları bırakıp da ganimeti olan kimseyi öldürmeye yol açması ihtimal dahilindedir. Bu ise ordu içinde ayrılık ve bozguna sebep olabilir. Zira düşmanın az ganimet malına sahip olanının, müslümanlar için çok daha zarar verici olması mümkündür.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı Mâlik, ölü araziye diriltme meselesindeki prensibinden burada vazgeçmiştir. [\[60\]](#)

Bu kaide ve farklarla birlikte, Hz. Peygamber'in şer'î esaslardan olan tasarrufları ile ilgili kısım nihayete ermiş bulunmaktadır. [\[61\]](#)

İmâm İbn Kayyim'in Görüşü

Zâdü'l-meâd adlı eserinde İmâm İbn Kayyim el-Cevziyye, Huneyn Gazvesi'nden çıkarılacak fıkhi hükümlerden bahsederken, az önce zikredilen konuyu da ele almış ve şöyle demiştir: "Bu gazve sırasında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim birini öldürürse ve öldüren^ kimsenin de onu öldürdüğüne dair delili varsa ganimeti onundur" [\[62\]](#)

Hız. Peygamber bu hadisi daha önce başka bir gazve sırasında da îrâd buyurmuştur. Buna göre fakihler, buradaki öldürülenin malının ganimet olarak alınmasının (selb), şarta bağlı mı yoksa şartı bağılı olmayan bir hüküm mü olduğı konusunda, iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir. Bu her iki görüş de Ahmed b. Hanbel'den nakledilmiştir.

Şafî'nin benimsediğı birinci görüşe göre, devlet başkanı şart koşsun veya koşmasın, öldürülen kimsenin ganimeti öldüreene aittir.

Ebû Hanîfe'nin kanaatini yansıtan ikinci görüşe göre ise, bu ganimet o kimseye ancak devlet başkanının bunu şart koşması ile helâl olur.

Mâlik'in görüşü ise, devlet başkanının bunu savaşın sonunda şart koşması durumunda ganimetin helâl olacağı aksi takdirde (savaştan önce) caiz olmayacağı yönündedir. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in bunu Huneyn'den başka bir yerde söylediğine dair bir bilgi bize ulaşmamıştır. Ancak Onun (s.a.) savaş bittikten sonra ganimet mallarını taksim ettiğı bilinen bir gerçektir."[\[63\]](#)

Bu meselede âlimler arasındaki görüş ayrılığının sebebi. Hz. Peygamber'in risaletle görevli olarak hem devlet başkanı hem hakim-kadı ve hem de müftü olması, dolayısıyla bazan risalet görevinin bir gereğı olarak bazan da fatva ve devlet başkanlığı makamının yetki ve sorumluluğıyla hüküm vermesidir. Hz. Peygamber eğer risalet vazifesi gereğince bir söz söylerse bu söz, kıyamete kadar geçerli serî bir hüküm olur. Tıpkı şu hadislerde olduğı gibi.

"Kim bu işimizde (din) ondan olmayan bir bidat ortaya kovarsa, reddolunur."[\[64\]](#)

"Kim, izni olmaksızın bîr kavmin arazisine ekip dikerse, mahsûlü ekip dikenin olmayıp onu infak etmesi gerekir.

[65] Aynı şekilde Resûlullah'ın (s.a.). şahit ve yeminle hükmetmesi' [66] ve taksimi yapılmamış malda şüfa (satışta öncelik) hakkını gözetmesi de böyledir.' [67]

Hz. Peygamber bazan da. tıpkı kocası Ebû Süfyan'ın aşırı cimri biri olup kendisinin nafakasını temin etmediği konusunda şikayette bulunan Hind Binti Utbe'ye hitaben söylediği, "İyilikle sana ve çocuğuna yetecek kadar (onun malından) al" [68] hadisinde olduğu gibi, iftâ görevi gereği hadis irad eder. Burada Hz. peygamber'in bir hüküm değil, fetva verdiği açıktır. Çünkü Resûlullah (s.a.) bu meseleyle ilgili olarak, ne Ebû Süfyan'ı çağırıp şikâyetinin ne olduğunu sormuş ne de Hind'den karine talebinde bulunmuştur.

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem bazan da devlet başkanı olarak söz söylemektedir. Onun bu sıfatla olan hadisleri, o zaman, zemin ve durumda ümmetin bir maslahatı içindir. Öyleyse Asr-ı saâdeften sonraki müslümanlar için Resûlullah'ın (s.a.) gözettiği bu maslahatın mevcut olduğu her zaman ve durumda, Onun (s.a.) bu tasarrufunun gereğince amel etmek gerekir.

fşte buradan hareketle âlimler, tıpkı söz konusu ettiğimiz "Kim bir kimseyi öldürürse malını ganimet olarak alması kendisine helâl olur" hadisinde olduğu gibi. Hz. Peygamber'in bu sözü, verdiği hüküm devlet başkanıyla da irtibatlı olacak şekilde devlet başkanı sıfatıyla mı, yoksa sözünün hükmü kıyamete kadar geçerli, risalet ve peygamberlik vazifesi gereği mi söylediği konusunda, Resûlullah'tan (s.a.) varit olan pek çok hadis hakkında ihtilaf emişlerdir. "Kim çorak (ölü)

bir araziyi imar ederse o arazi onun olur" [69] hadisinde de durum aynıdır. Çünkü bu hadisin, devlet başkanının izin verip vermemesinin öneminin olmadığı herkes için geçerli genel bir hüküm mü, yoksa bir toprağı ihya

edenin, o araziye ancak devlet başkanının izni ile sahip olabileceğini bildiren bir hüküm mü olduğu konusunda da âlimler, iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir. Birinci görüş, Şafiî mezhebi ile Hanbelî mezhebinin daha kabul gören görüşüdür. İkincisi ise, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Mâlik ise. geniş, açık ve insanların rağbet etmediği, çoğunlukla çöl olan araziler ile insanların rağbetinin olduğu arazileri hüküm bakımından birbirinden ayırmıştır. Buna göre, insanların rağbet ellikleri toprakların ihya ve imarı devlet başkanının izni ile olup diğerleri böyle değildir." [70]

İbn Kayyim burada Karâfî'nin metodunu takip etmiştir. Ancak her iki âlim de, bağlayıcılığı bulunan vahiy ile şer'î bir hükümle irtibatlı olmayıp tamamen fitrat, örf-âdet ve çevre şartlarında kazanılan tecrübelerle alakalı hadisler hakkında bir görüş belirtmemiştir. Ancak yine de bazı eserlerinde Allâme İbn Kayyim'in, yeri geldikçe bu konulara kısmen değindiğini belirtmek gerekir. Onun Miftâhu dâri's-saâde'sinde dile getirdiği konuyla ilgili bir kısım bilgiler ise ileride zikredilecektir. [71]

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Sünnetler Konusundaki Taksimatı

Bu konuda kapsamlı ve anlaşılır bir şekilde söz söyleyen ve kendisinden sonrakilerin istifade edebileceği tarzda güzel bir ayırımla konuyu ele alan ilk âlim, Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî namıyla maruf olan ve Hindistan Bölgesi'nde İslâm'ın yılmaz savunucusu Allâme Ahmed b. Abdurrahîm'dir (ö. 1176). Büyük üstad, sünnetin teşri' (hkukî/yasal) olanı ile böyle olmayanı konusunda güzel bir ayırıma gitmiştir. Hücetullâhi'l-bâliğa adlı eşsiz eserinde o, meseleyi şu başlık altında ele almıştır:

"Risâlet'in tebliğiyle ilgili sünnetler ve böyle olmayanlar." [72]

Risâlet'in Tebliğine Yönelik Varid Olan Sünnetler

Dihlevî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den rivayet edilip hadis musannefatında yer alan sünnetler iki kısımdır:

Birincisi, "Peygamber size ne getirdiyse onu alın sizi neden nehyetmişse de ondan sakının" [73] âyetinde belirtildiği üzere, risâletin tebliği ile ilgili olan sünnetler. Âhiret ve alemin sırları ile ilgili vahye dayanan sünnetler bu kısma girer. [74]

İkincisi ise, önceki sayfalarda zikredilen şartlar muvacehesinde İbâdetler, irtifak hakları vb. konulardaki sünnetlerdir. Bu kısma giren hadislerin bir kısmı vahiy mahsûlü, bir kısmı ise içtihat ürünüdür. Hz. Peygamberin içtihatları "İse, vahiy mesabesindedir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in içtihadının hata üzere neticelenmesinden onu korumuştur. Zannedildiği gibi, Hz. Peygamber'in içtihadının naslardan çıkarılmış olması gerekmez. Bilakis onların çoğu, Allah Teâlâ'nın Ona (s.a.) öğrettiği şer'î makâsı, hüküm koyma, kolaylaştırma ve diğer bazı hükümlerle ilgili kanunlar olup Hz. Peygamber de bu kanunlarla, vahiyle elde edilmiş makâsı açıklamıştır.

Risâletin tebliği amacını taşıyan hadislerden üçüncüsü ise, Onun (s.a.) genel anlamdaki güzel ahlâk ve ahlâksızlıkla ilgili açıklamaları gibi, zamanı ve sınırları belli olmayan maslahat ve hükümlerdir. Bunların da dayanak noktaları umumiyetle [75] içtihatıdır. Yani Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e bu irtifak haklarının yöntemlerini öğretmiş, Hz. Peygamber de buna göre

hüküm vermiştir. Yani külli kaideler olarak ortaya koymuştur.

Yine bu tür hadislere örnek olarak, amellerin faziletleri (fedâilü'l-a'mâl) ile bu amelleri yerine getirenlerle ilgili vaatlerle alakalı hadisler gösterilebilir. Bize göre bunların bir kısmı vahiy mahsûlü, bazıları da ictihadîdir. Bunlarla ilgili hükümler, Dihlevî'nin eserinde daha önce geçmişti.

İşte bu son kısım, burada açıklanması istenen bölümdür. [76]

Risâlet'İN Tebliği İle İlgili Olmayan Hadisler

ikincisi ise, risaleti tebliğ etme amacına yönelik olmayan hadislerdir ki Hz. Peygamber'in, "Ben ancak bir beşerim. Size dininiz hususunda bir şey emrettiğim zaman onu derhal alın, kendi re 'yimle bir şey emrettiğimde ise, ben ancak bir beşerim " hadisi ile; hurmaların aşılınması hadisesinde Resûlullahrın, "Ben sadece zanmmı dile getirdim, bu zanmmdan ötürü beni kınamayın. Ancak ^ze Allah 'tan bir şey bildirirsem, derhal onu alın, zira ben, Allah 'a yalan isnadetmem" buyurduğu hadis bu kabildendir. [77] Tıbb-ı nebevi ile ilgili hadisler de böyledir (Bu da göstermektedir ki ed-Dihlevî, tıbb-ı nebevi ile ilgili varit olan hadisleri, risaiaetİN tebliği konusuna dahil etmemektedir. Diğer bir ifadeyle o, bu gibi hadisleri teşri'î hadislerden saymamaktadır. Çünkü ona göre bu hadisler, tecrübeye dayanmaktadır). Yine Resûlulâh'ın. "Size siyah ve alnında biraz beyazı oları atları tavsiye ederim [78]' hadisinde olduğu gibi, tecrübeye dayanan hususlar da bunun gibidir. [79]

Resûlullah'ın ibâdet kastıyla değil, genel âdeti üzere yaptıkları ile kasden değil de rastgele yaptıkları da bunun gibidir.^[80] Kavminin yapıp söylediği tarzda, Hz. Peygamberin de zikrettiği Ümmü Zer ve Hurafe hadisi gibi hadisler buna örnek gösterilebilir. Buna göre bir grup Zeyd b. Sâbii gelerek, "Bize Resûlullah'ın (s.a.) hadislerinden haber ver!" dediklerinde Zeyd'in söylediği şu sözler de bunu gösterir:

"Ben Resûlullah'ın komşusuydum. Vahiy geldiğinde bana haber gönderir ve ben de gider vahyi yazardım. Bunun dışındaki vakitlerde, biz dünyadan söz edince o da bizimle beraber dünyadan söz eder: biz âhiretle ilgili bir şey söylediğimiz zaman bizimle birlikte o da âhireti anardı. Biz yemeklerden söz açtığımızda yine bizimle birlikte O (s.a.) da, yemeklerden bahsederdi. Bütün bunların hepsini size nasıl haber verebilirim?"^[81]

Yine o günün şartlarında cüzî bir maslahatın kastedildiği ve bütün ümmet için yapılması gerekli olmayan işler de bunun gibidir. Mesela devlet başkanının ordunun hazırlanmasını emretmesi, parola belirlemesi ^[82] gibi hususlar bunlardandır Bunun içindir ki Hz. Ömer "Bizim (hac esnasında) yapılan remel ile ne ilgimiz olabilir ki! O zamanlar Allah'ın helak ettiği müşrik kavme gösteriş yapıyorduk!"^[83] demiş ve sonra bunun bir başka sebebinin olabileceğini düşünerek, remeli terketmemiştir. Bunun gibi pek çok hükmün cüzî maslahata hamledildiğini görmekteyiz. Tıpkı Resûlullah'ın (s.a.), "Kim bir düşman askerini öldürürse onun ganimetini öldüren kimsenindir" buyurduğu hadiste olduğu gibi.

Yine özel olarak verilen hüküm ve yargılar da bunun gibidir. Çünkü bu gibi hallerde, tıpkı Resûlullah'ın Hz. Ali'ye söylediği. "Şahit olan kimse orada

bulunmayalım (gâib) göremeyeceğini gorur [84]
hadisinde olduğu üzere, delil ve yeminlere göre hüküm
verilir. [85]

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevr'nin burada söz konusu
ettiğimiz, sünnetin teşri'î (yasal) olanı ile olmayanı; ya
da onun kendi tabiriyle, risaletin tebliğine yönelik
olarak varit olan sünnetler ile böyle olmayan
sünnetlerin taksimi konusunda dile getirdikleri,
konusunda bir ilk sayılır. [86]

Reşîd Rıza'nın Hz, Peygamber'e Uyma/ İttiba Meselesini Ele Alışı

Hz. Peygamber'e ittiba konusunu ve bu husustaki yanlış
anlamaları ele alırken Müceddid Alîâme Reşîd Rıza da,
meseleyi tetkik etmiştir. O, Allah Teâla'nın, "O'«a (s,a.)
uyun ki, hidâyete erişesiniz" âyetini tefsir ederken bu
meseleye değinmiş ve şöyle demiştir: "Allah Teâla'nın bu
âyetteki 'Ona uyun' sözü, bir Önceki âyette bulunan,
'Onunla birlikte inen Nur'a ittiba edin' sözünden daha
geneldir. Zira bu, Kur'an'a ittibaya işaret ederken diğeri,
Hz. Peygamber'e kendi içtihadı ile teşri' kıldığı
hükümlerde de ittiba etmeyi muhtevidir. Zira Yüce
Allah'ın Resûlüllah'a bu yetkiyi verdiği görüşüne göre,
gerek İçtihadıyla gerekse Kur'an'dan hüküm
islinbatında bulunarak, hükümlerini ortaya
koyduğunda kendisine uyulması ayrıcalığı da Ona
(s.a.) vermiştir. Tıpkı Kur'an'da zikri geçen iki kız
kardeşi bir arada nikâh altına almak ile bir kadının,
halası veya teyzesi ile bir arada nikâh altına alınmasının
Resûlüllah tarafından haram kılınmasında olduğu gibi.
Resûlüllah'ın âdeti üzere olan söz ve davranışları ise,
yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber'e ittiba kapsamına

girmez. Tıpkı Ahmed b Hanbel ve İbn Mâce'nin tahrir ettiği ve ayrıca Hâkim'in de sahih addettiği "Zeytin yağı yiyin, onunla yağlanın; çünkü o güzel ve mübarektir" hadisi gibi. Burada zikri geçen musanniflerden başkaları da, bazı lafız değişiklikleriyle hadisi rivayet etmişlerse de, söz konusu bu rivayetlerin senetleri zayıftır. [87] Nesâî, İbn Mâce ve Hâkim'in Hz. Âişe'den rivayet edip sahih addettikleri, 'Taze hurmayı kuru hurma ile yiyin...' hadisi [88] de bu cümledendir. Bu gibi hadisler, Allah'a yakınlık veya teşri'i gerektirecek bir hukukun bulunmadığı normal âdetlerle ilgilidir.

Ahmed b. Hanbel ve Hâkim'in Ebû Saîd ve Katâde b. Nu'mân'dan sahih bir senetle rivayet ettikleri, "Kurban etlerini yiyin ve biriktirin" [89] hadîsinde ise, tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü kesilen kurbanlar, ibâdet niyetiyle kesilir ve bu etlerden yemek sünnettir. Resûlüllah'ın kurban kesenlere yönelik bu emri mendupluk içindir. Buna göre bu etleri biriktirmek de caizdir. Şayet bu bir emir olsaydı, kurbanın bayram ile ilgisi ve bayram günlerinde Allah Teâla nm müminlere bir ziyafet ve ikramı olmasından dolayı, onun haram veya mekruh olduğu zannedilebilirdi.

Teşri", ya vacip veya mendup olarak kendisiyle Allah Taâla'ya yakınlaşmakla emrolunduğumuz bir ibâdet; ya da, insanlara hiç bir yardımı dokunmayacağı halde, Allah'tan başkasına tapınmak, Allah'tan başkası adına kesilen etlerden yemek, hayvanları keserken veya yemin ederken nasıl Allah'ın adı anılarak yüceltiliyorsa, Allah'tan başkasını da öylece yüceltmek gibi dîne, akla, bedene, mala. namusa veya kamu menfaati adına zararından sakınmak üzere nehyolunmuş bir mcfsedettir. Veyahut da teşri', miraslar, nafakalar, eşlerin iyi bir şekilde geçimleri gibi, ehil olanlara tevdi

etmekle emrolunduğumuz; veya akitleri yerine getirme gibi muamelelerin muhafazası için bağlanmakla emrolunduğumuz maddî-mancvî haklardır. Halbuki müstehap ve tenzîhen mekruh olan hükümleri, teşriin alanına sokmakla, biraz sonra söyleneceklerden de anlaşılacağı üzere, âdetler söz konusu olunca onun hükümlerini genişletecektir.

Âdetler, sanatlar, ziraat, tecrübe ve araştırmaya bağlı bilimler ve teknik nitelikli alanlar gibi, Allah Teâla'nın veya İnsanların hakları ile ilgisi bulunmayan, yine herhangi bir maslahatı celbetmeyip bir mefsedetî de defetmeyen hususlar ise, yapılması gerekli emir, sakınılması gerekli nehiyler şeklinde teşri'den sayılmaz. Bu hususlarla ilgili emir ve nehiyleri âlimler, teşri' olarak değil, irşad diye isimlendirmişlerdir. Ne var ki ipek giymek gibi, hakkında yasaklama olan ve giyenlere ceza gereken fiiller, bundan müstesnadır.

Sahâbîlerden bazıları, Resûlullah'ın hurma aşılama gibi tecrübeye dayalı dünyevî bir işe karşı çıkmasını teşri' zannetmişler ve bunu yapmaktan vazgeçmişlerdir. Ne var ki hurmalar kuru ve kötü olunca, anında Hz. Peygambere baş vurmuşlar ve O (s.a.) da onlara, bunu teşri' olarak değil, kendi zannı ve re'yi olarak söylediğini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz. ".

Daha önce geçtiği üzere bu hadis, Müslim'in Sahîh'inde tahrir edilmiştir. Hadisin hikmeti ise, bu gibi dünyaya ait işlerle ziraat ve sanat gibi geçim teminine yönelik işlerin Özel bir teşri' ile ilgisinin bulunmadığını; bilakis bu gibi İşlerin insanların bilgi ve tecrübelerine bırakıldığı konusunda insanları uyarmasıdır.

Yine sahabe, tıpkı Hubâb b. el-Münzif in Bedir günü Hz. Peygamber" in seçtiği karargâh yeri hakkında sorması gibi, Resûlullah'ın kişisel kanaati ve dünyevî bir içtihadı

mı; yoksa, yüce Allah'tan gelen bir emir mi -eğer böyle değilse, teşri' olmayacaktır-karıştıracaklarına inandıkları hususlarda Hz. Peygambere başvuruyorlardı. Buna göre Hubâb, Bedir günü Resûlüllah'a, "Burası, seni Allah'ın konaklattığı ve dolayısıyla ileri veya geri yerimizi değiştiremeyeceğimiz bir yer mi, yoksa bir re'y, harb ve taktik mi?" diye sormuş ve Resûlüllah'ın, bunun bir vahiy değil de re'y mahsulü, sebebinin maslahat ve savaş stratejisi olduğunu söylemesi üzerine Hubâb, Ona başka bir yer göstermiş ve Hz. Peygamber de buna muvafakat etmiştir.

Bu gibi birtakım hususlar ashaptan bazılarına bile karışık gelmişse, ashabin dışındakilere daha karmaşık gelmesi oldukça tabiidir. Sahâbîlere karışık gelen hususları Resûlüllah onlara îzah edip açıklamaktaydı, peki daha sonraki asırlardaki insanlara bunları kim îzah edecek?

Eğer insanlar Resûlüllah'tan sonraki bir içtihadı, ittiba edilmesi gerekli bir din gibi telakki etmeselerdi. iş oldukça kolay olurdu. Fakat bu içtihadın din gibi algılanması, birtakım zorluk ve sıkıntıları da beraberinde getirdi ve müslümanlar, Hz. Peygamber'e ittiba edilmesinin dumura uğradığı zamanlarda büyük zorluklara duçar oldular ve devraldıkları mîras onlara oldukça ağır geldi. Ve neticede bu mîras içerisinde kendilerine ağır gelen hususları bir bir terketmeye başladılar. Bundan dolayı onlar, kesin olarak meşru kılınan ve yapılmasında herhangi bir zorluk ve sıkıntı bulunmayan hususları bile terketme cesaretini gösterebilmişlerdir. Hatta daha sonra bu, bazı kimselerin dîni tamamıyla terkedip, kendi dışındakileri de buna davet etmeye kadar vardı! Fukahânın içtihatlarına sıkı sıkıya sarılıp, ümmete dîni bu şekilde

yaşamalarını gerekli gören fıkıh taklitçilerinden fikri donuk kimseler, bu son derece kötü sonucu idrak edemedikleri gibi, ıslahatçılığın meşalesini elinde bulunduranlar bunu kendilerine anlattıklarında da buna aldırış etmeyip kıllarını kıpırdatmadılar!

Reşîd Rıza sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Onlardan bazılarının aşırılıklarının en tipik örneklerinden biri, beyaz saçları siyaha boyama konusundaki aşırılıklarıdır. Halbuki bu, mubah olan zînet ile ilgili normal bir tasarruftur. Zira bunun taabbudî herhangi bir boyutu olmadığı gibi, Allah Teâla veya insaniari ilgilendiren herhangi bir hukukla da alakası söz konusu değildir. Ne var ki, yapılması veya yapılmaması durumunda kâfirlere mahsus bir moda/uygulamayla karşı karşıya gelinecekse, yani müslümanlardan bir kısmı, kafirlere benzeme kastıyla bunu yapacaksa veya yaptıklarında onlardan ayırt edilemeyecek şekilde onlara benzeyeceklerse, gayet tabiîdir ki burada, toplumdaki sosyolojik dalgalanma ve değişiklikleri gözleyenler nezdinde bir siyasî ve manevî zarar bulunur. Zira herhangi bir kavme benzeyen kimsenin, o kavmi kendi gözünde yüceltmesi bir yana kendi millet ve toplumuyla olan bağlan da zayıflamış demektir. Beyaz saçları boyama konusunda, bir bölümü taabbudî olarak olmasa da, âdet kabilinden -siyah bile olsa- bunun müstehap olduğunu gösteren birtakım rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden hareketle bazı âlimler, beyaz saçları boyamanın şer'an müstehap olduğunu söylerken, diğer bazıları da beyaz saç siyah ile boyamanın mekruh olacağını beyan etmişlerdir. Hatta bazı âlimler biraz daha aşırı giderek onun haramlığına hükmetmişlerdir. Bu sebeple onları taklit edenler de, beyaz saçlarını siyaha boyayana karşı çıkararak, bu davranışlarının Allah Teâla'ya isyan olduğunu

söyleyebilmişlerdir. Ancak bunu yaparken onlar, selef-i sâlihînin bu meselede takip ettiği yol ilekkında ihtilaf bulunan ictihadî konularda kimseye karşı kılmaması şeklindeki genel prensibe aykırı hareket etmişlerdir.'¹

Üstad Reşîd Rıza saçları boyama ve buna bağlı meselelerde özü bir hayli uzatmış ve neticede şöyle demiştir: "Resûlüllah'ın, Arafat ve Müzdelife'deki konumunda olduğu gibi, bazı ibâdetleri yerine getirirken olan uygulamalarının bazısında teşri' kastetmediği yönünde ümmetini uyardığı doğrudur. O (s.a.) bu uyarıyı, ümmetinin bunlara din adına sarılmamaları ve Allah izin vermediği halde din adına hükümler ortaya koymamaları amacıyla yapmıştır. Öyle ki her kim Hz. Peygamber'e olan sevgisinden dolayı, Onun (s.a.) şerefli hayatını hatırlayarak, dinden olduğuna inanmayarak insanları da böyle bir yanılgıya düşürmeyerek, şer'an bir zarara uğramaksızın ve şer'î olarak zemmedilmiş bulunan şöhret sebebi olmaksızın Onun (s.a.) bazı âdetlerine uymaya gayret etse; bu iltibası o kişinin imanını kemâle erdirecek takdire şayan bir tavır olup, bu tavrı sebebiyle o, Resûlüllah'ı daha çok hatırlayacak, Ona (s.a.) olan sevgisini daha da güçlendirecektir. Nitekim sahâbîlerden İbn Ömer(r.a.), Resûlüllah'ın âdet ve amellerine, Onun (s.a.) yolculuk anındaki hal ve hareketlerine, özel olarak da veda hacci sırasındaki hareketlerine aynıyla uyması ve bütün bunlarda Ona (s.a.) ittiba etme arayışı içerisinde olmasıyla münferit kalmıştır. İnsanların bunu teşri' saymamaları için diğer sahâbîlerin böyle yapmadığını görüyoruz. Zira bu, dîne karşı cürüm işlemek olurdu. Çünkü dîne bir şeyi ilave etmek, dinden bir şeyi çıkarmak gibidir ve bu da, Allah Teâla'nın, "Bugün size

dininizi kemâle erdirdim"[90] âyetinin yalanlanması anlamına gelirdi."[91]

Üstad Şeltut'un, SünnetiTeşri'i Ve Teşri'i Olmayan Diye Ayırımı

Asrımızda bu hususa ehemmiyet veren ve -konunun başında da belirttiğimiz gibi- hali hazırdaki başlığı koyan Üstadımız Şeyh Muhammed Şeltût'tur. O, daha önce Dihievî, Reşîd Rıza ve Karafî gibi âlimlerin bu konuda yazdıklarından istifade etmiş ve sünneti, aşağıda nakledeceğimiz üzere, güzel bir taksime tabi tutmuştur. O şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber'den nakledilen ve Onun (s.a.) söz, fiil ve takrirlerinden olmak üzere hadîs musannefâtında yerini alan her hadisin şu kısımlara ayrıldığı dikkate alınmalıdır:

1. Yeme-içme, uyuma, yürüme, karşılıklı ziyaretleşme, toplumda yerleşik örfler yardımıyla İki kişinin arasını bulma, aracılık etme ve alış-verişte pazarlıkta bulunma gibi, beşerî ihtiyaçlar yoluyla yapılan davranışlar.

2. Ziraat, tıp ve elbisenin uzun veya kısa olması gibi hususlarda varit olan rivayetlerde olduğu gibi, tecrübe, kişisel veya toplumsal alışkanlıklar yoluyla yapılan fiiller.

3. Özel ve istisnaî durumlarda alınan insanî birtakım tedbirler yoluyla yapılanlar. Savaş meydanlarına orduların şevki, bu yerlerde orduları gizleme, hücum etme ve geri çekilme noktalarının tesbit ve tanzimi, harpte karargâh kurulacak yerlerin seçimi gibi, İçerisinde bulunulan şartlara ve Öze! birtakım eğitime dayanan uygulamalar bu kabildendir.

Bu üç hususta nakledilenlerden hiçbirisi, yapılması emredilen veya terkedilmesi istenen şer'î bir durum değildir.^[92] Bilakis bunlar, Resûlüllah'm teşri¹? olarak herhangi bir etkisinin bulunmadığı, teşri'e kaynak da olmayan beşerî işlerdendir. ^[93]

Genel Ve Özel Teşri' Bakımından Sünnet

4. Teşri' yoluyla varit olan hadisler ki bunlar da çeşitli kısımlara ayrılmaktadır:

a. Resûlüllarf tan "Resul" sıfatıyla ve tebliğ yönüyle sâdır olanlar. Hz. Peygamberin, Kitab/Kur'an'ın mücmelini beyân, umumunu tahsis, mutlakını takyîd etmesi veya ibâdetlerden, helâl-haramdan, inanç esasları ile ahlâktan veyahut da zikri geçen bu hususlarla alakalı açıklamaları gibi. Bu tür beyanlar kıyamete kadar genel teşri' ifade etmektedir. Eğer bunlardan nehyedilmişse, artık herkesin kendini ondan sakındırması ve bu husustaki nehyi bilerek onu yerine gı-ınnit[^].. ^eri durmaması gerekir.

b. Müslüman toplumun idaresi ve devlet başkanlığı konusunda Resûlüllah'tan sâdır olan hadisler. Savaş için orduları sevk etmek. beytûlmâlde bulunan malları uygun görülen yerlere sarfetmek ve alınması gereken yerlerden de almak, hâkim ve valileri tayin etmek, ganimetleri taksim etmek ve antlaşmalar yapmak gibi, devle! başkanlığı, yönetim ve kamu yararını temin ile ilgili hususlar bu kabildendir.

Bu gibi hususlar, genel teşri" hükmünde olmadığı gibi, devlet başkanının -veya onun tarafından tayin edilen yönetici- izni olmadan bu işleri yapmak caiz değildir. "Resûlüllah bunu yapmış veya iptal etmiştir" diyerek,

hiç kimsenin kendiliğinden bunları uygulamaya koyma hakkı yoktur.

c. Hakimlik ve kadılık sıfatıyla Hz. Peygamber'den sadır olan rivayetler. Buna göre Resûlülah (s.a.), Allah'tan aldığı hükümleri tebliğ eden bir elçi. inüslümanların işlerini tanzim edip düzenleyen bir önder olduğu kadar, aynı zamanda deliller, yeminler ve birtakım cezalarla davaları hükme bağlayan bir hâkim ve kadıdır.

Bütün bu hususlar, tıpkı daha öncekinde olduğu gibi genel teşri' hükmünde değildir. Bu itibarla herhangi bir insanın. Hz. Peygamber'in bazı insanlar hakkında verdiği bu hükümlerine bakarak aynı hükmü vermesi caiz değildir. Aksine mükellef, hakim o konuda kendisi hakkında verdiği hükmü yerine getirmekle mesuldür. Resûlüllah'ın bu sıfatıyla yapmış olduğu tasarrufları, mükellefi benzer hükümleri yerine getirmekle ilzam etmez. Kimin bir başka kimsede hakkı olur ve o kimse de bunu inkar ederse; hakkı olan kimsenin de bu konuda delili varsa, o takdirde bu kişinin hakim hükmü olmaksızın bu hakkını alma hakkı yoktur. Zira Resûlüllah (s.a.) döneminde karşılıklı inkar vuku bulduğunda hakların alınması, bu yolla sağlanmaktaydı.

Hz. Peygamber'den sâdır olan tasarrufların hangi cihetten olduğunun bilinmesi, oldukça faydalıdır. Zira çoğunlukla Resûlüllah'tan sâdır olan tasarruflarda hu durum açıklığa kavuşmamakta ve dolayısıyla Onun (s.a.) söz. fiil ve takrirlerine yalnızca Resû! olması yönüyle bakılmaktadır. Buradan hareketle biz.

Resûlüllah'tan teşri' veya din, sünnet veya mendup şeklinde nakledilen rivayetlerden çoğunun, hakikatte teşri' maksadıyla sadır olmadığını görmekteyiz. Beşer sıfatıyla veya âdet ve tecrübeye istinad eden davranışlar

yoluyla Ondan (s.a.) sadır olan fiillerde, bu durum daha da belirgin olarak görülmektedir.

Öte yandan yine Hz. Peygamber'den devlet başkanı veya kadı/hâkim sıfatıyla sadır olan tasarruflar da, bazan genel teşri' olarak kabul görebilmekte ve bu sebeple verilen hükümler ve ortaya konan meseleler karşısında gösterilen yaklaşımlar karışıklık arzedeabilmektedir. Rivayet edilen haberlerde bazan bu yön bütün açıklığıyla ortaya çıkabilmekte ve her fiil, sadır olduğu yöne göre takyîd edilebilmektedir. Bazı durumlarda ise söz konusu fiilin Hz. Peygamber'den ne vasıfla sadır olduğu, bu fiili tetkik edenler tarafından karıştırılmaktadır. Bu durumda da, teşri'in sadır olduğu yön hususundaki ihtilafa binaen, söz konusu teşri' keyfiyeti hakkında ulema arasında ihtilaflar meydana gelmektedir. Bu tür tasarrufların iyice açıklığa kavuşması için bazı Örnekler verelim:

a. Hz. Peygamberin, "Kim ölü bir toprağı işleyerek ihya edip diriltirse, artık o toprak onundur" hadisi sahih bir hadistir. Ne var ki İslâm âlimleri, bunun genel bir hüküm olması için Hz. Peygamber'den tebliğ ve fetva amacıyla mı sâdır olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şayet böyle sâdır olmuşsa devlet başkanı veya yönetici izin versin veya vermesin, bir araziyi ihya eden/işleyen kimse oraya sahip olur ve başka kimsenin artık o arazide hakkı olmaz. Yok eğer bu hadis, Resûlullah'm devlet başkanlığı ve yöneticiliği dolayısıyla sâdır olmuşsa, bu durumda genel bir hüküm olmaz ve devlet başkanının izni olmaksızın söz konusu arazinin işletilmesi hiç kimseye caiz olmaz. Fakihlerin çoğunluğu birinci, Ebû Hanîfe ise ikinci görüşü

benimsemiştir. [\[94\]](#)

b. Hint b. Utbe Hz. Peygamber'e, "Ebû Süfyân cimri birisidir; benim ve çocuğunun geçimini temin edecek

nafaka temin etmiyor" dediğinde Resûlüllah'm (s.a.) ona hitaben, "Sana ve çocuğuna yetecek kadar miktarı örfe uygun olacak şekilde al" buyurduğu hadis, [\[95\]](#) sahih bir rivayettir.

İslâm uleması, Hz. Peygamber'in bu sözünü fetva ve tebliğ yoluyla mı, yoksa bir hüküm verme maksadıyla mı îrad buyurduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre şayet fetva ve tebliğ amacıyla irad etmişse, bir hakkı kazanan birinin, bu hakkını alacağı kişinin izni olmaksızın alması caiz olmakta; buna karşılık eğer Hz. Peygamber bu sözünü hüküm verme kastıyla irad buyurmuşsa, bu takdirde bir kimse borçludan alacağını almakta zorlanırsa, hakkını ancak hakimın hükmü ile alabilecektir. Bununla birlikte bu mesele, fakihler arasında "meseletü'z-zafer" [\[96\]](#) adıyla bilinmekte ve bu hususta onların birçok görüş ve tevcihleri kaynaklarda yer almaktadır. [\[97\]](#)

c. Hz. Peygamber'in, "Kim bir düşman askerini öldürürse, üzerindeki eşyaları (ganimeti) onun olur" buyurduğu hadis de sahihtir. Bu hadiste zikri geçen "selb", öldürülen düşman askerinin üzerinde bulunan elbise ve eşyalar demektir. İslâm âlimleri tıpkı yukarıdaki hadislerde olduğu gibi bu hadisteki hüküm hakkında da ihtilafa düşmüşlerdir. Buna göre onlardan bazıları, Resûlüllah'm bu tasarrufunun devlet başkanlığı vasfıyla sâdır olduğunu, dolayısıyla savaş meydanında ancak devlet başkanının -veya vekilinin-söylemesiyle, ölünün üzerindeki elbise vb eşyayı hakedebileceğini söyler. Diğer bir kısım âlimler ise, bu hadisi tebliğin bir parçası olarak görmekte ve dolayısıyla devlet başkanı ilan etsin veya etmesin, düşman askerini öldüren her kimsenin, onun üzerinde bulunan eşyaya hak kazanabileceğini söylemektedirler.

Kemâleddîn İbnü'l-Hümâtn [\[98\]](#) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in bu hadisinin sıhhati konusunda şüphe yoktur. Buradaki tartışma, Hz. Peygamber'in bunu her halükarda ve zamanda geçerli, genel şer'î bir hüküm olarak mı, yoksa belli hadiselerle mahsus olarak teşvik maksadıyla mı söylediği konusundadır. Şafiî'ye göre bu, şer'î bir belirlemedir. Zira Hz. Peygamber'in sözünde asıl olan, şer'îlik olup Onun (s.a.) gönderiliş gayesi de esasen budur..." İbnü'l-Hümâm bu meseleyi Fethü'l-kadîr adlı eserinin IV. cildinin "tenfîl" bölümünde bu bakış açısıyla ele almıştır.

Yine bu meseleyi, -genel bir şekilde- İmâm Karafî el-Furûk adlı eserinde (bk. I, 205-209), İmâm İbn Kayyim el-Cevziyye Zâdü'l-meâd'mda Huneyn gazvesini söz konusu ederek (bk. III, 489) tetkik etmişlerdir. Aynı şekilde fukahadan pek çoğu, Resûlüllah'ın tasarruflarının hangi yönden sâdır olduğu hususundaki ihtilafa bağlı olarak, mezhep imamları arasında tartışmalı olan tali/cüzî meselelerden bahsederken, bu hususu da gündeme getirmişlerdir.

Burada görüldüğü üzere fakihlerin tamamı, Hz. Peygamber'in tasarruflarının kaynağı hususunda ortaya çıkan iki farklı yön arasındaki ayrılığın başlangıcını onaylama konusunda hemfikir olup bu durum, onlar tarafından ikrar edilmiştir." [\[99\]](#)

Buraya kadar Üstad Şeltut'tan iktibas ettiğimiz kısım, onun esas itibariyle seneler önce Kahire Üniversitesi'ndeki doktora ve yüksek lisans öğrencilerine verdiği derslerden oluşan Fıkhu'l-Kur'dn ve 's-Sünne: el-Kısâs adlı eserinde dile getirdiği, daha sonraları ise el-İslâmü akîdetün ve şeria adlı kitabına aldığı hususlardır. Ancak daha önce de belirttiğim gibi Şeyh Şeltut'un burada dile getirdiği bazı fizleri, özellikle de sünneti teşri' kaynağı olarak görmediği birinci I

ımdaki görüşleriyle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmadan geçemeyeceğim.

Ben derim ki: Yeme-içme, uyuma, yurume, oturma, ziyaretleşme gibi hususlarla ilgili bütün tasarruflar beşerî ihtiyaçlardan kaynaklanan davranışlar değildir. Bilakis burada, Hz. Peygamber'in fiiliyle sabit olan ile bizzat sözüyle sabit olanı birbirinden ayırmamız gerekir. Zira daha önce de zikrettiğimiz gibi fiil, söz konusu tasarrufun meşru' oluğunu göstermekten başka bir şeye delâlet etmez. Tıpkı el ile yemek yeme vb. meselelerde olduğu gibi ki el ile yemek yeme fiili, bu işin vacip veya müstehap olduğuna delâlet etmez. Fakat her kim, Resûlüllah'a benzeme kastıyla, Ondan (s.a.) sâdır olan her şeyi severek yaparsa, daha önce de belirttiğimiz gibi o kimse, güzel bir iş yapmış olur ve bu niyetinden dolayı ecrini alacaktır. Yukarıda Reşîd Rıza da bu duruma ve söz konusu ettiği hususlar muvacehesinde bunun, kişinin gönlünde yapacağı güzel tesirlere işarette bulunmuştur. Tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı bazı fiiller e uyma konusunda İbn Ömer'in (r.a.) davranışında olduğu gibi.

Bu konuda söylenenlere gelince, Tefsirü 'l-Menâr sahibi Reşîd Rıza'nın söylediği ve usûlcülerin dikkat çektiği gibi, bu (fiil) bazan irşada delâlet edebilir. Bazan da bu, emirde müstehap lığa, nehiy hususunda da mekruhluğa delalet edebilir. Aynı şekilde emirdeki katilik, nehiy hususndaki vaîd (tehdit) gibi birtakım karînelere bağlı olarak, emirde vacipliğe nehiyde de haram olmaya delâlet edebilir. Sol el ile yeme-içme, ipek elbise giyme, aıtın-gümüş kaplarda yeme ve içme gibi, hadislerin haram olduğunu belirttiği meselelerdeki durum bundan ibarettir.

Tıpla ilgili ve elbisenin uzunluk veya kısalığı hakkında nakledilen hadislerde olduğu üzere, yukarıda dile

getirilenin bir benzeri, tecrübe ve birtakım alışkanlıklar neticesinde öğrenilen hususlar için de söylenebilir. Tıp konusunda varit olan hadislerin bir kısmının, bizzat tecrübeyle sabit olduğunu düşünmek gerekir. Bu nedenle bu kabil hadisler, herkes için ve her durumda uygulanması gerekli genel geçer bir hüküm olarak değerlendirilmez. Nitekim ibn Kayyîm gibi muhakkik bir âlim Zâdü'l-meâd* mda bu duruma işarete bulunmuş olup, İieride bunu ayrıca ele alacağız.

Bu tür bazı hadislerin de, teşri' ve tevcih maksadıyla îrad buyurulduğuna hamledilir. Mesela, "Ey Allah'ın kullan! Tedavi olunuz. Çünkü Allah Teâlâ hiç bir hastalık yaratmamıştır ki, onun şifasını vermesin. Ancak "yaşlılık" bundan müstesnadır [\[100\]](#) hadisi ile "Tedavi olun, ancak haram ile tedavi olmayın"[\[101\]](#) hadisleri bunun gibidir.

Elbiseler konusundaki hadisler de böyledir. Nitekim erkeklerin ipek elbise giymesini -aynı şekilde altın takmasını-yasaklayan bazı hadisler varit olmuştur. Hakkında oldukça şiddetli vaîd bulunan elbiseyi uzatma ve sürüklenme hususundaki hadislerin bütünü de bunun gibidir. Zira bu tür hadislerde vurgulanan husus, çoğunlukla kibirlilik illetinedir. Bazısı ise herhangi bir illete bağlı olmaksızın mutlak ifadeler taşımaktadır. Burada mutlak olanın, mukayyed olana hamledileceği kolayca anlaşılır. Ne var ki her kim Hz. Peygamber'e uyma kastı ile elbisesini kısaltmış olsa, daha önce de belirttiğimiz üzere o, bundan ecir kazanır. Bununla birlikte tıpkı yeme-içme hususunda olduğu gibi, elbise konusunda da İslâm'ın, dîni, ahlakî, içtimaî, iktisadî ve de ihmal edemeyeceğimiz siyasetle ilgili birtakım hedefleri ve ayırıcı vasıfları bulunmaktadır ki, inşallah bir başka münasebetle bu konuya da temas ederiz. [\[102\]](#)

Tâhir b. Âşûr'un Görüşleri

Asrımızda bu konuya önemli izahlar getiren, detaylandırıp misallendiren âlimlerden birisi de, Tunus ulemâsının üstadı, Allâme Muhammed Tâhir b.

Âşûr'dur. Üstad, Mekâsidü's-Şerîati'l-î'lâmiyye at [\[103\]](#) eserinde, önce muhtasar bir şekilde konuyla ilgili Karafî'nin el-Furûk'ta dile getirdiği sözlerini verdikten sonra, şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"Resûlullah'ın (s.a.) birtakım sıfatları ve durumları vardır ki, kendisinden sâdır olan söz ve fiiller o sıfatlara istinad eder. O halde bizim burada hala insanları sıkıntıya sokan çeşitli problemleri aydınlatacak bir ışık yakmamız gerekir. Nitekim sahâbîler, Resûlullah'ın teşri' maksadıyla söyledikleri ile, teşri' için olmayanlarını ayırmakta, bir güçlkle karşılaştıklarında da Ona (s.a.) müracaat edip sormaktaydı.

Mesela sahih bir hadiste belirtildiğine göre, sahibi kendisini azâd ettiğinde Berîre, Muğîs adında bir kölenin hanımıydı. Hürriyetine kavuşunca, bu konudaki yetkisini kullanarak kocasından ayrıldı. Halbuki Muğîs onu çok sevmekte, o ise Muğîs'ten hoşlanmamaktaydı. Sonunda Muğîs Resûlullah ile görüştü ve O (s.a.) da bu hususta Berîre ile konuşarak ona kocasına dönmesini söyledi. Berîre: "Yâ Resûlellah! Bu bana bir emir mi?" diye sorunca Resûlullah (s.a.),

"Hayır, ben ancak aracılık ediyorum" buyurdu. Bu sözü duyan Berîre, kocasına dönmeyi kabul etmedi. Onun bu davranışını, Resûlullah (s.a.) da müslümanlar da kınamadılar.

Buhârî'nin Sahihimde Câbir b. Abdillâh'tan şu hadis nakledilmektedir: "Câbir'in (r.a.) babası Abdullah b. Amr b. Haram borçlu olarak vefat etmişti. Câbîr, babasında

alacağı bulunanların bu alacaklarından vazgeçmeleri konusunu görüşmesi için Hz. Peygamber'e müracaat etmişti. Resûlullah (s.a.), bu kimselerden bunu talep etti ancak onlar bunu vermeye yanaşmadılar. Câbir şöyle demektedir: "Resûlullah bu hususu onlarla konuşunca, onlar sanki biraz bana kızdılar ve soğuk davrandılar" Ne var ki müslümanlar bu sebeple onları kınamamışlardır. Benzer örnekler ileride de gelecektir. Usul âlimleri, nebevî sünnetle ilgili meseleler içerisinde, Resûlullah'ın teşri' alanına girmeyen cibillî/yaratılışla ilgili fiillerini mcelemişlerdir. Bunu yaparken de onlar, Resûlullah'ın yaratılışının, Onan teşri' ve irşat alanına girmeyen birtakım hallerinde rolünün bulunduğu konusunu da ihmal etmemişlerdir. Ne var ki onlar, Resûlullah'ın, deve üzerinde haccetmesi gibi, cibillî de teşriî de olması ihtimal dahilinde olan fiillerinde ise tereddüt göstermişlerdir. Bazı âlimler ise, Hz. Peygamber'in birtakım tasarruflarının hangi sebeple sadır olduğunu tesbit ve tayin etmeden, bu tasarrufları kıyasları için birer asılmış gibi görerek hataya düşmüşlerdir."

Tâhir b. Âşûr devamla sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Ben, Resûlullah'ın söz ve fiillerinden oluşan tasarruflarının, on iki ayrı durumda sadır olduğunu belirledim. Bunlardan bazıları, Karafî'nin sözlerinde geçmişse de, onun zikretmedikleri de vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Teşri', fetva, yargı, emirlik/idarecilik, rehberlik, arabuluculuk, danışmanlık, nasihat/öğüt, nefis tezkiye ve terbiyesi, ulvî gerçekleri öğretme, terbiye ve ıslah ve irşatla ilgili olmayan diğer durumlar."

Üstad Tâhir b. Âşûr, bunların hepsini îzah etmiş ve bizim de bazısına katılıp bazılarına da katılmadığımız birtakım örnekler zikrederek uzun uzadiya bilgi

vermiştir ki, dileyenler onun zikri geçen eserindeki bu kısma bakabilir. Özetle o, sünnetin bir kısmının genel ve devamlı bir teşri¹, bir kısmının ise hiç bir surette teşri' alanına girmediği görüşünü savunan, bizim de yukarıda zikrettiğimiz âlimlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Onun burada söz konusu ettiği durumlardan sonuncusu, yani "irşatla ilgili olmayan diğer durumlar" ismiyle zikrettiklerini aktarmakla iktifa edeceğim.

İrşatla ilgisi bulunmayan tasarruflar ise, teşri'î, dîni hususlar ile nefsin tezkiye ve terbiyesi ve de toplum düzeni ile ilgili durumlar olmayıp cibillî ve maddî hayatın gerektirdiği birtakım işlere yönelik olup, bununla ilgili herhangi bir karışıklık bulunmamaktadır. Zira ev işleri ile günlük hayatında yaptığı diğer işlerde Resûl-i Ekrem'in, teşri' gibi bir talebi olmadığı gibi, izinden gidilmesi gibi bir isteği de yoktur. Fıkıh usûlû eserlerinde de değinildiği üzere, Resûlüllah'ın cibillî nitelikli fiillerinin benzerlerinin ümmetten de yapılmasının istenmesi söz konusu değildir. Aksine herkes kendi durumuna uygun bir yol ve tarz benimseyebilir. Bu gibi hususları, yeme, giyme, yatma, yürüme, binme vb. olarak sıralamak mümkündür. Bu gibi davranışlar ister yolculukta yürümek ve binmek gibi şer'î amellerin dışında olsun; ister hacda deveye binmek veya Resûlüllah (s.a.) yaşlanıp biraz kilo alınca yaptığını kabul eden -Ebû Hanîfe'ye göre-secdeye giderken ellerini bacaklarından önce koymak gibi dîni olsun sonuç aynıdır.

Aynı şekilde, Resûlüllah'ın (s.a.) veda haccı esnasında Kinâneoğulları'na ait Muhassab -Ebtah da denilir-tepeliğinde konaklamasıyla ilgili rivayet de bunun gibidir. Hz. Peygamber orada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmış, sonra bir miktar uyumuş ve ardından beraberinde bulunanlarla birlikte veda

tavafını yapmak üzere Ka'be'ye gitmiştir. İbn Ömer (r.a.) hac esnasında bu mekanda konaklamayı terketmeyerek bunu sünnet olarak görüyor ve Resûlullah orada ne yapmışsa aynısını yapıyordu. Halbuki Buhârî'deki bir rivayete göre Hz. Âişe, "Muhassab'da konaklamak, hacda uyulması gerekli bir şey değildir. Orası yalnızca Resûlullah'ın Medine'ye yola çıkması için daha elverişli olması sebebiyle konakladığı bir yerdir" demiştir. Bu ifadeyle Hz. Âişe, bu yerin insanların biraraya geldiği geniş bir mekan olduğunu söylemek istemiştir. Nitekim Mâlik b. Enes ve İbn Abbas'ın da bu görüşü benimsemesi, bunu gösterir.

Yine sabah namazından sonra sağ tarafı üzerine uzanmak da böyledir.

O halde fakihin görevi, bütün bu durumları incelemek ve Hz. Peygamber'in tasarruflarıyla ilgili işaret ve îmaları iyice ortaya koymaktır. "Dikkat edin, mirasçıya vasiyyet yoktur" ve "Velâ/mevlahk ancak âzâd edene aittir" hadislerinde olduğu üzere, Hz. Peygamber'in bir konuyu herkese bildirmeye itina göstermesi, onu pratiğe dökme konusunda ısrarlı davranması, bir hükmü bildirip onu küliî kaide şeklinde ortaya koyması, söz konusu bu tasarrufların teşri' olduğunu gösteren delillerdir.

Ölüm döşeginde iken Hz. Peygamber'in, "Bana yazı yazacak bir şeyler getirin de, size bir şeyler yazayım ki, ondan sonra sapıtmayasınız" hadisinde olduğu gibi, bir işi uygulama konusunda ısrar etmemesi de, o tasarrufun teşri' ifade etmediğini gösteren işaretlerdendir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu konuda sahabe ihtilaf etmiş ve onlardan bazıları, 'Allah'ın Kitab'ı bize kâfidir' derken; bazıları da, 'Ona istediğinizi takdim edin ve sizin için onu yazsın, Resûlullah'ın huzurunda

münakaşa etmek yakışık almaz' dediler. Ashabın bu ihtilafına şahit olan Hz. Peygamber, 'Beni bırakın, içerisinde bulunduğum hal daha hayırlıdır' buyurdu." Resûlüüah'a mahsus zikrettiğimiz bu hallerden Ona (s.a.) en özgü olanı, teşri' ile ilgili olanıdır. Zira Allah Teâla'nın Onu peygamber olarak göndermesinin temel amacı bu olup, Allah (c.c.) Onun bu durumlarını, "Muhammed sadece Allah'ın bir elçisidir"[\[104\]](#) âyetinde özetlemiştir. Bu sebeple, aksini gösteren bir delil bulunmadıkça, ümmetin karşılaştığı çeşitli hallerle ilgili Hz. Peygamber'den sadır olan söz ve fiilleri, teşri' nitelikli tasarruflar olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bu yüzdendir ki İslâm âlimleri, Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan nakledilen şu haberi kabulde icma etmişlerdir: "Sa'd, malının ne kadarını vasiyet edebileceğini Hz. Peygamber'e sormuş, O (s.a.) da, ' Üçte birini, hatta üte biri bile fazladır' buyurmuştur." Bu nedenle âlimler, varislerin rızası hariç, üçte birden fazla vasiyeti kabul etmemişlerdir. Resûlüllah'ın, "Mirasçılarım zengin olarak bırakman, onları insanlara muhtaç ve el açar bir halde bırakmandan daha hayırlıdır" buyurması, bu hükmün, Hz. Peygamber'in istişarede bulunana nasihatte bulunması şeklindeki tasarruflarına hamlediimesine uygun ise de, âlimler bunu ona hamletmemişlerdir. Bu karşılıklı konuşma her ne kadar Resûlüllah ile Sa'd arasında geçmiş olsa bile, Resûlüllah özellikle Sa'd ve onun varislerinin aşırı muhtaç bir halde bulunmaları durumunu göz önüne alarak buna izin vermiştir. Halbuki ne Resûlüllah (s.a.) böyle yapmış, ne de Sa'd b. Ebî Vakkâs'm bu şekilde yaptığını rivayet etmişlerdir. Öyleyse, fakihlerden hiç biri ve ehl-i ilimden hiç kimse bunu söylememiş olsa da, varisleri zengin olan kimselerin, malının üçte birinden fazlasını

vasiyet etmesine izin verilebilir. Veyahut o kişinin varisi bulunmazsa, daha fazlasına da izin verilebilir. Nitekim İbn Hazm, sahâbî İbn Mes'ûd ve Ubeyde es-Selmânî ve bir grup âlimin bu-r-ıKü benimsemiş olduğunu belirtir. [\[105\]](#) Bu ise, şâz (âlimlerin cumhurunun görüşüne aykırı) bir görüştür. [\[106\]](#)

Meselenin Değerlendirilip Ayırıştırılması

Bütün bu nakillerden sonra, bu önemli usûl problemi hakkında biraz düşünüp konuyla ilgili görüşlere müracaat ederek, bu hususta açıklanan görüşleri tartışmamız gerekmektedir. Bunu yaparken de, meseleyi ilgili naslar, kaideler, prensipler ve maksatlar (gaye) ışığında ayırıştırarak oradan bir görüş ortaya koymaya çalışıyoruz. Allah Teâla'dan bize doğruyu ilham etmesini, ecir ve mesûbâtmdan bizi mahrum bırakmamasını, nefislerimizi taassup, îaküd, heva-hevese kapılma ve başkalarına sû-i zanda bulunma hastalığından halâs eylemesini diliyoruz. [\[107\]](#)

Üzerinde İhtilaf Edilmemesi Gereken İki Hakikat

Bu konunun tahkike kavuşturulabilmesi için, üzerinde ihtilafın olmadığını sandığım veya olmaması gerekli iki hakikati ortaya koymak lazımdır. Bunlar şunlardır:

1. İster söz, ister fiil isterse de takrirler olsun sünnetin büyük çoğunluğu, teşri' içindir ve bu hususlarda Allah Teâla'nın, "Ona uyun ki doğru yolu bulaşınız" âyetiyle, hidâyete ermemizi kendisine ittibaya bağlı kıldığı Hz. Peygamber'e uyulması istenmektedir.

2. Bir kısım sünette de teşri' söz konusu olmayıp, sadece dünya işleriyle ilgili olmasından dolayı, Hz. Peygamber'e

itaat etmek de gerekli değildir. Daha önce zikri geçen, "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" mealindeki sahih hadiste böyle bir durum söz konusudur.

Şayet söz konusu bu iki hakikat üzerinde ittifak edilirse, geriye sadece bu prensibin bazı hadisler ile birtakım konulara tatbikinde meydana gelen ihtilaflar kalmaktadır. Misal olarak, yeme-içme, giyim, zinet, sürme çekme, tıp, birtakım ilaçların keyfiyeti gibi konularla ilgili hadisler verilebilir. Buna göre acaba bu alanlarla ilgili konular, bizim daha iyi bilebileceğimiz ve bize bırakılmış dünyamızla ilgili işlerden midir? Zira vahiy, bu gibi hususlarda insanları ilzam edecek, emir ve nehiy olarak bir teklif/sorumluluk getirmemiştir. Yoksa bunlar, vahiy ürünü olduğunu düşünmemiz gereken ve itaat etmemiz istenen dînimizle ilgili hususlardan mıdır?

Bütün bunları, Hz. Peygamber'den sadır olan umumîlik ve devamlılık niteliği bulunmayan teşri¹ ile ilgili diğer hususlar tamamlamaktadır. Aksine Resûlüllah bunlarla, belli şartlar muvacehesinde bazı hususları çözmeyi amaçlamıştır. Hz. Peygamber'den devlet başkanlığı, idarecilik ve hakimlik-kadılık sıfatıyla sadır olduğu bildirilen husus bundan ibarettir. Bu konunun esasında ittifak, ancak muhtelif tali meselelerine tatbikinde ise, ihtilaf bulunmaktadır. [\[108\]](#)

İfrat ve Tefrit Arasında Bocalamak

Asrımızın getirdiği birtakım problemler karşısında -özellikle de fikrî problemlerde- genellikle yaptığımız gibi, bu büyük meselede de ifrat-tefrit, yani iki aşırı uç arasında bocalayıp durmaktayız.

Aramızda Öyle kimseler var ki, gerek yukarıda zikri geçen işlerle gerekse bu dünyadaki başka muamelelerle

ilgili olsun, "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" hadisini kendisine kalkan edinerek, sünnetin teşri' elbisesini çıkarmak istemektedir. Yİne öyleleri de vardır ki, Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba etmekle emrolunduğumuzu söyleyerek, sünnette olan herşeyin sünnet olduğu iddiasındadırlar. Bu kimseler, Resûlüllah'a İttiba, naslar ve icma ile sübut bulduktan sonra, uyulmayacak bir sünnetten söz edilemeyeceğini söylerler. [\[109\]](#)

Sahabe ve Selef-i sâlihînin Sünnet Anlayışı

Burada zikretmek istediğim bir husus da, gerek sahabe gerekse en güzel şekilde sahâbîlerin yolundan giden tabîî âlimlerin, söz konusu bu problemin farkında oldukları; hatta bu konunun araştırılmasında bilfiil gayret gösterdikleridir. Ne var ki onlar bu konuyu, sünnetin teşri' ile ilgili olanı veya olmayanı şeklinde ele almamışlardır. Bilakis konuyu onlar, Resûlüllah'dan (s.a.) sabit olan bu fiil sünnet midir, değil midir? şeklinde, başka bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Bu ise, oldukça önemli iki hususu öne çıkarmaktadır:

a. Sünnet olarak görülen şey, kendisine uyulması istenilen husustur.

b. Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hususlar, sünnet değildi¹- Muasır âlimlerin "tersi'î değil" diye niteledikleri şey de işte budur.

Bunun gerisinde yatan gerçek şudur: - Islâmî ilimlerin onayladığı gibi- bir ıstılah olarak sünnet, söz, fiil ve takrirler olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen şeylerdir ve bu, sünnetin lügat mânasından çok daha umûmîdir. Zaten sahabe de, sünnet ifadesi mutlak olarak kullanıldığında bunu anlamakta ve Resûlüllah'tan gelen ve ittiba edilip örnek alınması

gereken davranışları sünnet tabiri ile ifadelendirmektedir.

Bunun sebebi İse, sünnet kelimesinin sözlük anlamı -ki onda asılan sözlük anlamıdır-, ittiba edilen yol, tarzdır ve bu da ancak teşri'ittibanın kastedildiği durumlarda söz konusu olabilir. Ne var ki daha sonraları ilim ehlinin terim olarak ortaya koyduğu üzere -kî terimler konusunda tartışma olmaz- sünnetin mânası, Hz. Peygamber'den söz, fiil, takrir, sıfat ve sîret olarak rivayet edilen bütün şeylere intikal edince, sünnetin genelinde bulunan teşri' ile ilgili şeylerle birlikte, az bir miktar da olsa teşri'î olmayan hususlar da bulunmaktadır.

İlmî sahadaki en tehlikeli tavırlardan biri -ki çoğu zaman bu tavır, araştırmacıları dalâlete düşürür-, önceki (mütekaddim) âlimlerin ibare ve ıstılahlarını sonraki (müteahhir) ve çağdaş âlimlerin tabirlerine hamletmeleridir. Buna misal olarak "nesh" kelimesi gösterilebilir. Zira mütekaddim âlimler, "nesh" kelimesini mutlak olarak kullanmakta ve onunla müteahhir âlimlerin kastettiğini kastetmemektedirler. İşte "sünnet" kelimesi de bunun gibidir.

O halde tekrar meseleye dönersek şöyle diyebiliriz: Sahabe, bugün bizim sünnet diye bahsettiğimiz konuyu, "bu teşri'î mi yoksa teşrî değil mi?" başlığı altında değil de, "sünnetten mi, değil mi?" başlığı altında araştırıyordu. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in ktüsne'de rivayet ettiği şu hadiste, bütün açıklığıyla bu görülür: Süreye ve Yûnus -Hammâd b. Seleme - İbn Âsim el-Anevî - Ebu't-fufeyl tarikiyle nakledildiğine göre Ebü't-Tufeyl İbn Abbas'a şöyle dediğini bildirmiştir:

"Senin kavmin, Resûlullah'ın Ka'be'yi tavaf ederken remel yaptığını ve bunun da sünnet olduğunu iddia ediyor ne dersin?" İbn Abbas,

"Hem doğru hem de yanlış söylüyorlar" cevabını vermiştir. Ona, "Neyi doğru neyi yanlış söylüyorlar" dediğimde,

"Doğru söylüyorlar; zira Resûlullah (s.a.) tavaf esnasında heybetli yürüdü. Yanlış söylüyorlar; çünkü böyle yapmak sünnetten değildir" demiştir. Hudeybiye musalahası sırasında Kureyşli müşrikler, "Muhammed ve ashabını bırakın da, tipik deve ve koyunların burunlarında bulunan kurtların öldüğü gibi ölsünler" demişlerdi. Daha sonra gelecek yıl tekrar gelmek ve yalnızca üç gün kalmaları şartıyla anlaşma yaptılar ve Resûlullah umre yapmak üzere tekrar geldi. Mekke müşrikleri İse, bu esnada Kuaykan tepesine çıkmışlardı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) ashabına,

"Ka 'be 'yi üç kere remel yaparak tavaf edin " buyurdu; ne var ki bu sünnet değildir.

Daha sonra ise İbn Abbas'a, "Kavmin, Safa ile Merve arasını Resûlullah'ın, devesinin üzerinde sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor, ne dersin?" diye tekrar sorunca Ebü't-Tufeyl'e hitaben İbn Abbas,

"Hem doğru hem yanlış söylemişler" diye cevap vermiştir. Ona, "Doğru söyledikleri nedir, yanlış söyledikleri nedir?" diye sorunca da şu karşılığı vermiştir:

"Doğru söylemişlerdir; zira gerçekten de Resûlullah (s.a.) Safa ile Merve arasını deve üzerinde- tavaf etmiştir. Yanlış söylemişler; çünkü bu da sünnetten değildir. Zira sahabe Hz. Peygamber'İ özel olarak korumuyorlardı ve Ona (s.a.) yaklaşmak isteyen insanlar da geri çevrilmediğinden olacak, hem Ona uzanan elleri önlemek, hem de Onun sözünü iyice işitebilmeleri için deve üzerinde tavaf etmiştir."[\[110\]](#) Ona tekrar şöyle denildi:

"Kavmin, Resûlullah'ın Safa ile Merve arasında sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor, ne dersin?" İbn Abbas,

"Doğru söylemişlerdir. Zira Hz. İbrahim hac menâsiki ile ernrolununca, sa'y yapılan mekanda (Safa ile Merve arası) karşısına şeytan çıkmış ve onun önüne geçmiş; Hz. İbrahim de onu geçmiştir. Sonra Cebrail onu alıp Akabe cemresine götürmüş ve şeytan yine karşısına çıkmıştır. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) gitmesini sağlamak için şeytana yedi taş atmış, ancak şeytan bu kez orta cemrede görünmüştür. İbrahim fa.s.) tekrar yedi taş atmıştır. Daha sonra (kurban edeceği oğlunu) yanı üzere yatırmıştır. Bu rivayetin râvilerinden Yûnus, "(kurbanlık oğlunu) orada yanı üzere yatırdı" demiştir. Hz. İsmail'in üzerinde bu sırada beyaz bir gömlek bulunmaktaydı ve babasına şöyle demiştir:

"Babacığım! Benim, kefen olabilecek bundan başka elbisem yoktur. Üzerimdeki bu elbiseyi çıkar ki, bana onu kefen yapasın." Bu söz üzerine Hz. İbrahim elbiseyi çıkarmaya başlamıştı ki, arkasından, "Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin"^[111] diye bir ses işitmiştir. Baktığında bir de ne görsün, boynuzlu, kocaman beyaz bir koç orada

durmaktadır...'^[112]

Hacla İlgili Fiillerden Bazıları Sünnetten Değildir

Bilindiği üzere hac ile ilgili fiiller daha ziyade taabbudîdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hacla ilgili bazı fiilleri konusunda, "Bu sünnetten ve hac menâsikinden sayılır mı sayılmaz mı?" diye ashabın ihtilaf ettiğini görüyoruz.

Mina'dan iniidiği gece "Musahhab"ta konaklamak, bu kabil fiillerdendir. "Ebtah" diye de isimlendirilen

Musahhab, Mekke ile Mina arasında düz ve geniş bir arazidir. Nâfl'in İbn Ömer'den naklettiğine göre o, Musahhab denen yerde konaklamanın sünnet olduğunu söylemekte, Hz. Ömer'in de bunu yaptığını belirtmektedir. Bu rivayet, Buhârî ve Müslim tarafından tahrir edilmiştir. Bu konuda İbn Ömer'in delili, Hz. Peygamber'in de burada konaklaması ve orada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmış olmasıdır.

Ne var ki Hz. Âişe ve İbn Abbas, bu konuda farklı bir görüşe sahiptir: Buhârî İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: "Musahhab da konaklamanın bir mânası yoktur. Orası yalnızca Resûlullah'ın konaklamış olduğu yerdir. Bu rivayette bulunan 'bir mânası yoktur' ifadesi, 'yani burada konaklamak uyulacak bir sünnet değildir' anlamındadır.

Hiz. Âişe'nin de şöyle dediği nakledilmiştir: "Musahhab, Hz. Peygamber'in, sadece yola çıkmaya daha uygun olduğu için konakladığı bir yerdir". Müslim de Hz. Âişe'nin şu sözünü nakleder: "Ebtah'a iniş sünnetten değildir..."

Hiz. Âişe bir başka rivayette Hz. Peygamber'in Musahhab'ta konaklama sebebini de izah etmektedir. Buna göre Ahmed b. Hanbel'in tahrir ettiği bu rivayette Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki Resûlullah (s.a.), oraya ancak benim için inmiştir." Bu rivayeti Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bârf sinde zikretmiştir.

[113] İbn Kayyim ise Zâdü 'l-meâd'da. şöyle demektedir: "Selef uleması, Musahhab'da konaklamanın sünnetten mi yoksa yolculuğun gereği rastgele yapılan bir konaklama mı olduğu konusunda iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir: Bir grup âlim onu, sünnet olarak kabul etmiştir. Zira onlara göre, Sahîhayn'da Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste, Mina'dan hareket etmek istediği sırada Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Biz

yarın, müşriklerin bir zamanlar küfürde yeminleştikleri Kinâneoğulları düzlüğünde konaklayacağız.'[\[114\]](#) Hz. Peygamber bu sözyle Musahhab'ı kastetmekteydi. Çünrkü Kureyş ve Kinâneoğullar'ı, Hâşimoğulları ile Abdulmuttalipoğulları'na karşı onlarla nikâh yapmamak, Resûlüllah'] kendilerine teslim edinceye kadar aralarında herhangi bir alış-verişte bulunmamak üzere orada yeminleşmişlerdi. Bu sebeple Hz. Peygamber, geçmişte küfrün sembollerinin izhar edilip Allah ve Resûlü'ne düşmanlığın ilan edildiği bu yerde, İslâm'ın şeâirini/sembollerini göstermek istemiştir. Zira Hz. Peygamber, tıpkı Lât ve Uzza putlarının yerine Tâif mescidini yaptığı gibi, küfür ve şirkin bulunduğu yerlere tevhidin sembollerini dikmeyi âdet edinmişti.

Şöyle demişlerdir: Müslim'in Sahîh'mde İbn Ömer'den naklen, Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer'in (r.a.) orada konakladığı rivayet edilmektedir. Müslim'in bir rivayetine göre de İbn Ömer, Musahhab'da konaklamayı sünnet olarak görmekteydi.[\[115\]](#) Buhârî de, İbn Ömer'in öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılarak, orada uyuduğunu ve Resûlüllah'ın da böyle yaptığını söylediğini rivayet etmektedir.[\[116\]](#)

Bu konudaki diğer görüş ise, Hz. Âişe ve İbn Abbas gibi diğer sahâbîlerden nakledilen görüştür. Onlar, Musahhab'da konaklamanın sünnetten olmadığı görüşünü benimsemektedir. Nitekim Sahîhayn'do. İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Musahhab'da konaklamanın (dîni) bir anlamı yoktur. Orası yalnızca Hz. Peygamber'in, yola çıkmaya daha elverişli olduğu için konakladığı bir yerdir."[\[117\]](#)

Müslim'in Sahîh'mde de Ebû Rafî'in şöyle dediği bildirilmiştir: "Resûlüllah (s.a.) bana, yanımda bulunanlarla birlikte Ebtah'da konaklamayı emretmedi.

Ancak ben yine de önceden gelip Resûlullah'ın (s.a.) çadırını oraya kurdum ve o da gelip orada konakladı."

[118] Netice itibariyle tevfik ve inayetiyle Allah Teâla, "Yarın bizler, müşriklerin bir zamanlar küfür üzere yeminleşükleri Kinâneoğulları düzlüğünde konaklayacağız" sözünün bir tasdiki olarak, onun (s.a.) azmettiği şeyi gerçekleştirerek ve de ona (s.a.) bir muvafakat olarak Resûlullah'ı orada konaklattırmıştır.

[119]

Tavaf yaparken remel yapmak da, buna benzemektedir. Remel, kudüm tavafinın ilk üç şavtında biraz hızlıca yürümektir. Hz. Peygamber bunu yapmış ve yapılmasını emretmiş olduğundan dolayı âlimlerin çoğu (cumhur), bu uygulamanın sünnetten olduğu kanaatindedir. İbn Abbas ise, -daha önce Müsned'den naklettiğimiz üzere- onun sünnet olmadığını, dileyenin remel yapıp dileyenin de yapmayabileceğini! belirtmektedir. [120]

Buharı tarafından rivayet edilen şu hadiste İbn Abbas, Hz. Peygamber'in remeli emretmesinin sebebini şöyle izah etmektedir: "Resûlullah ve ashabı, (Mekke'ye) gelmişlerdi. Müşrikler, "Size Medine/Yesrib' in sıcağının zayıf düşürdüğü kimseler geliyor" dedüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, tavafin ilk üç şavtında remel yapmalarını (koşar adım yürümelerini), iki köşe arasında da yürümelerini emretmiş; bütün şavtlarda remel yapmalarını onlara emretmeye ise, bunun öylece kalıvereceği endişesi mani olmuştur." [121]

Hz. Ömer de remel yapmayı bir an için terketmeyi düşünmüş, ancak daha sonra bundan vazgeçmiştir. Buhârî'de nakledildiğine göre yine Ömer (r.a.), (Hacerü'l-esved) köşesine seslenerek, "Vallahi, iyi biliyorum ki sen, sadece bir taşsın; ne zarar verirsin, ne de fayda temin edersin. Eğer ben Resûlullah'ın seni

selâmladığını görmemiş olsaydım, seni selâmlamazdım" demiş ve sonra da onu selâmlamıştır. Daha sonra ise, "Bizim remelle ne İşimiz olabilir ki?! Biz o zaman remelle müşriklere (kuvvetli) görünmek istemiştik; ancak Allah onları helak etti" diyerek şöyle devam etmiştir:

"Ancak Resûlüllah'ın (s.a.) yaptığı bir şeyi terk etmek istemeyiz[122]

Fethu 'l-Bârf'de de belirtildiği üzere bu hadisten netice olarak anlaşılan husus, Hz. Ömer'in, remelin yapılış sebebinin ortadan kaktığını bildiği için, tavaf anında remel yapmayı terketmeyi düşünmesi ve sebebin ortadan kalkmasıyla bunun terkedilmesi gerektiğini anlaması; ardından da, bu uygulamada kendisinin bilemediği bir hikmetin bulunabileceği ihtimalini göz önüne alarak, bu görüşünden dönmesidir. Sonuç olarak o, bu mânayı itibara alarak, Hz. Peygamber'e ittibanın daha evla olduğu görüşünü tercih etmiştir. İbn Hacer şöyle demektedir: "Hz. Ömer, buna etki eden sebepleri hatırlayınca, Allah Teâla'nın İslâm ve müslümanları şereflendirmek için gönderdiği nimetlerini düşünerek böyle davranmıştır."

Sahabenin uygulaması da, Hz. Ömer'in bir an için düşündüğünü destekler. Buna göre onlar, müşriklere karşı yapmış oldukları kuvvet gösterisinde, müşriklerin bulunduğu taraf olan sadece Şam tarafındaki köşede hızlı yürürken, İbn Abbas hadisinde de belirtildiği üzere Yemen tarafına düşen köşelere uğradıklarında, normal bir şekilde yürümüşlerdir.

Resûlüilâh'a itaat ve sünnetine ittiba etme konusunda titiz olmalarına rağmen biz, sahabenin bazı zamanlar Onun (s.a.) emir ve yasaklarının kesinlik ve bağlayıcılık ifade etmediğini veya bunun dünya işlerinde tartışılabilir, Ona muhalefette bulunulabilecek bir

re'y veya ictihad olduğunu anlamış olduklarından, veyahut da Ondan ümmet ve devlet için devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla sadır olup da bunun kıyamete kadar ümmetin her ferdi için genel ve devamlı bir teşri'ye hamiedilmemesi durumunda, Hz. Peygamber'in bazı emirlerine muhalefet ettiklerini yasakladıklarını ise yaptıklarını görmekteyiz. Hz. Peygamber'in savm-i visalden sahabeyi nehyetmesi, bunun en güzel örneğidir. Bununla beraber sahabe, Hz. Peygamber'in bu yasaklamasının -Büyük Üstad Reşîd Riza'nın da söylediği üzere- kendilerine merhamet etmekle ilgili olabileceğini düşündükleri için, hem oruçlarını tutmuş hem de namazlarını kılmışlardır.

Bazı kereler de sahâbîlerin, bazı konularla ilgili zanlarında hata ettiklerini görüyoruz. Zorluk olmasına rağmen sahabeden bazılarının yolculuk esnasında oruç tutmada ısrarlı olmaları ve Hz. Peygamber'in bu gibi kimseler hakkında, "Onlar âsîdirler "[\[123\]](#) buyurması, bunu göstermektedir. Yine Hz. Peygamber, Medine mahsullerinin üçte birini almaları ve buna karşılık Medine'yi kuşatmaktan vazgeçmeleri karşılığında, Gatafan Kabilesiyle anlaşmaya varmak istediğinde sahâbîler Ona (s.a.) muhalefette bulunmuşlar, hatta Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde bu hususta ayak diretmişlerdir.

[\[124\]](#)

Beyazlaşan saç-sakalları boyatmak/boyamak suretiyle yahudi ve hristiyanlara muhalefet etmeyi emreden nebevi emir [\[125\]](#) de, bunun gibidir. Bu emre rağmen sahih olarak nakledilen haberler dikkate alındığında, sahabeden pek çoğu beyazlamış olan saç ve sakallarını boyamamışlardır. Zira onlar, tıpkı Bedir Gazvesinde Hubâb b. el-Münzir'in, "Yâ Resûiellah! Burası seni Allah'ın konaklattığı bîr yer mi, yoksa bu bir re'y, savaş

taktiği veya tuzak mı?"[126] sorusunda olduğu gibi, böyle bir tasarrufun vahiy mahsulü ve bağlayıcı olup olmadığını daha hayattayken Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Daha önce bahsi geçen Berîre ve Muğîs'in durumları da böyledir.

Ümmetin bilgini, "tercümanu'1-K.ur'ân" diye nitelenen İbn Abbas (r.a.), ehlî merkeplerin etinin yenilmesiyle ilgili Hayber günü Hz. Peygamberden sadır olan yasaklamanın, sadece o vakite mahsus bir yasaklamayı ifade ettiğini söylemiş ve bu nehyi belli bir maslahata hamletmiştir. Bu maslahat ise, binek olarak ihtiyaçları olduğu halde kesilip yenilerek tüketilmekten merkepleri koruma amacıdır. Dolayısıyla bu da, genel bir yasak, devamlı bir teşri' değildir. İşte âlimler ve muhakkıklann, "Bu tasarruf Hz. peygamber'den, devlet başkanlığı ve önderlik vasfıyla sadır olmuştur; fetva veya Allah Teâla'dan aldığı bir vahyin tebliği amacıyla değil" ifadeleriyle kastettiği budur. Bu itibarla Buhârî İbn . Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Resülüllah (s.a.) ehlî merkepleri, insanların binek hayvanlarına olan ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, bineklerinin yok olmasını istemediği için mi yasakladı, yoksa Hayber günü etlerini haram mı kıldı bilmiyorum."

[127]

Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği şu haber, birinci ihtimale delâlet etmektedir; "Resülüllah'a (s.a.) bir kimse gelerek, "Merkepleri kesip yeme hususunda ne buyurursunuz?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir cevap vermeyerek sustu. Sonra ikinci bir kimse gelip yine, "Merkepleri kesip yeme hususunda ne buyurursunuz?" diye sordu. Hz. Peygamber yine bir cevap vermedi. Daha sonra üçüncü bir kimse gelerek, "Merkepler yok olmakta!" dedi. Bunun üzerine Hz.

Peygamber, bir münadî çağırarak insanlara Şunu iletmesini emretti:

"Allah ve Resulü, ehlî merkepleri kesip yemenizi size yasaklamaktadır." Bunun üzerini? onlar, kazanlarında kaynayan ehli merkep etlerini derhal dökmüşlerdir.

[\[128\]](#)

Yine Buhârî, konuyla ilgili Amr b. Dinar'dan nakledilen şu haberi rivayet etmiştir: [\[129\]](#) Amr, Câbir b. Zeyd Ebi's-Şa'sâ'ya, "Resûlüllah'm ehiî merkepleri yemeyi yasakladığı iddiasında bulunuyorlar, ne dersin?" deyince, Câbir şu karşılığı vermiştir; "Basra'da el-Hakem b. Amr el-Gifârî bize böyle söylemekteydi. Ancak "el-Bahr" diye nitelenen büyük âlim İbn Abbas buna karşı çıkarak şu âyeti okumuştur:

"De ki: Bana vahyoiunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah 'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki,

Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.'[\[130\]](#)

Buradaki İbn Abbas'm itirazı, nehyin vuku bulup bulmadığına değildir. Zira o, bunun Hz. Peygamber'den sadır olduğunu itiraf etmektedir. Ne var ki o, bunun Hz. Peygamber'den devamlılık ve umumîliği gerektirecek bir tebliğ yoluyla sadır olmadığını; bilakis insanların maslahatlarını gerçekleştirmek, muvakkat bir vakitte insanlardan birtakım mefsedeti defetmek ile ilgili devlet başkanlığı tasarruflarından bir tasarruf, yani idarecilikle ilgili bir karar olduğunu söylemektedir. İbn Abbas'a göre buradaki maslahat, müslüman ahalînin binek hayvanlarını kesilerek tüketmekten korumaktır. Bizler ise, İbn Abbas'ın ehlî merkeplerin etinin haram olmadığı şeklindeki görüşüne katılalım veya

katılmayalım, mezhep âlimleri bu konuda ihtilaf etmiş; ayrıca cumhurun görüşü de, İbn Abbas'a muhalif olmuştur. Bizi burada asıl ilgilendiren husus, Hz. Peygamber'in birtakım yasaklarını İbn Abbas'm umum ve ebedî nehiyler olarak Törmernesesi ve bunu sadece o zamanki maslahatın tahakkuku için devlet başkanının tasarruflarından bir tasarruf olarak görmesidir. fıkhı'z-zekât adlı eserimi telif ederken, Resûlüllah'tan tebliğ, fetva ve peygamberlik (nübüvvet) vasfıyla değil de, devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla sadır olan pek çok hususu ele aldım ve zekât nisap miktarları ile bazı mallardan zekâtın alınmaması gibi konularda nakledilen bir çok rivayetteki problemi çözüme kavuşturma hususunda bu ayırımın çözüm getirdiğini gördüm. Bu hususta üzerinde en çok durduğum konular ise, hayvanlar ve hayvansal kaynakların zekâtıyla ilgili olanlardır. Zira nübüvvet çağında hayvancılık, Arapların en önemli geçim ve servet kaynağıydı. Bu sebeple, zekatla ilgili hüküm ve prensiplerin pek çoğu, buradan alınmıştır. Zekât hadisleri ile genel olarak üç konu etrafında zikrettiğim birtakım görüş ve değerlendirmelerimi, burada da söz konusu etmekte herhangi bir sakınca görmüyorum. Hz. Peygamber'den sadır olan bu emir ve yasakların, en çok Onun (s.a.) devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla ilgili olması sebebiyle, bu ayırımı göz önüne almanın, pek çok problemi halledecek en iyi çözüm yolu olduğu kanaatini taşımaktayım. Bu konular şunlardır:

a. Zekâtın tarif ve tahdidi hususunda, rivayet kitaplarındaki ihtilaflarla alakalı olanlar.

b. Sığırların nisap miktarı ile ilgili olanlar.'

c. Atların zekâtı ile ilgili olanlar. [\[131\]](#)

Hadis Kitaplarındaki Zekâtla İlgili İhtilafın izahı

Burada Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn'den rivayet edilip de hadis kitaplarının zekât bölümlerinde nakledilen birtakım rivayetler üzerinde durmamız îcap etmektedir. Zira, söz konusu bu hadisler arasında az da olsa bazı ihtilaflı yönler bulunmaktadır.

Burada "rivayetler" deyince, makbul bir senetle nakledilen haberleri kastetmekteyiz (Yani zayıf ve reddedilen rivayetlerle ilgilenmiyoruz). Hz. Ali'nin zekâtla ilgili mektubundaki, "sadaka toplayan vazifeli (musaddık), hayvanlardan bir yaş büyük olanını alacak olursa, on dirhem geri vermesi gerekir" şeklindeki emri bunun gibidir.

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edilen hadiste geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in zekât farızası ile ilgili belirlediği ve Hz. Ebû Bekir'in gönderdiği yazdı emirde Onun iki koç veya yirmi dirhem vermesini bildiren haberdeki durum da böyledir. Aynı şekilde Hz. Ali'nin zekâtla ilgili emirnamesinde de, Ebû Bekir ve Ömer'in (r.anhüm) emirnamelerine muhalif hususlar bulunmaktadır. Hz. Ali'nin bu emirnamesinin Hz. Peygamber'e nisbet edilmediği doğrudur ve esasen bu emirname, mevkuf nitelikli bir haberdur. Ancak mevkuf bile olsa, Hz. Aii, Resûlüllah'ın belirlediği bir emre muhalefet etmeyi acaba nasıl caiz görebilmiştir? Öyleyse biz burada birkaç sahih tarikten sabit olan, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yazılı emirlerini mi tenkit edeceğiz? Yoksa Hz. Ali, kendisinin dışındaki yazılı emirlerin neshediidiğini mi düşünmekte ve kendi emrinin de bunları neshettiğine mi inanmaktaydı diyeceğiz? Şayet böyle demiş olursak, Hz. Ali'nin bunu neden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri döneminde açıklamadığı sorusuyla karşılaşırız. Öyleyse

bütün bunlar, kabul edilmesi mümkün olmayan ihtimallerdir.

Benim çıkardığım netice ise şudur: Hz. Peygamber, zekâtla ilgili bütün bu miktar ve ölçüleri, nübüvvet/peygamberlik sıfatıyla değil de, söz konusu dönemde ümmetin devlet başkanı ve idarecisi olarak belirlemiştir. Devlet başkanlığı sıfatı ise, içerisinde bulunulan toplumun, zaman, yer ve o anki durumu için en faydalı olanı neyse onu itibara alarak bir işin yapılmasını emreder. Bazan da, bu devlet başkanlığı sıfatı bir ortamda bunu emrederken, zaman, mekan ve içerisinde bulunulan şartların değişmesiyle, daha başka bir şey emredebilir; hatta bu emri tamamen değiştirebilir. Buna karşılık nübüvvet sıfatıyla sadır olan emirler ise, bütün zaman ve yerlerde, ümmetin tamamı için bağlayıcı bir teşri' niteliğindedir.

Ayrıca yine kanaatime göre, zekât olarak verilecek hayvanlar arasındaki yaş farkını ortadan kaldırmak için belirlenen iki koyun veya yirmi dirhem tahdidi de, bu cümleye dahildir. Çünkü bu hallerdeki fark, donuk (câmid) bir tek değerle sabitlenemez. Zira koç/koyun ile deve arasındaki oran sabit kalmış olsa bile, iki koç/koyuna karşılık olarak belirlenen yirmi dirhem sabit kalmaz. Bu durumda koyun/koçların değerleri artabileceği gibi, dirhemın satın alma gücü de düşebilir. Yahut da, günümüzde herkesin bildiği üzere, durumun tam aksi de gerçekleşebilir. O halde Hz. Peygamber, koyunların değerini yirmi dirhem olarak belirlerken, onu devlet başkanlığı ve yönetici sıfatıyla ve kendi zamanını itibara alarak takdir etmiştir. Öyleyse, değer ve fiyatlardaki değişmelere uygun olarak söz konusu farkı bizlerin de başka şekilde takdir etmemizi engelleyecek hiç bir mani bulunmamaktadır. İşte bu esasa istinaden \\z Ali de, iki yaş arasındaki farkı, iki

koyun veya on dirhem şeklinde takdir etmiştir. Bunun bize gösterdiği husus İse, koyunların Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde ucuzlamış olduğu ve dolayısıyla onun, Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmediğidir.

Yazılı zekât emirnâmelerindeki bazı detaylarda görülen bu ihtilafları, yukarıdaki gibi yorumlayıp gerekçesini ortaya koymak, sened ve sübutunu reddetmek suretiyle tamamen terketmekten tabî ki daha evladır. Bu sebepledir ki İmam Yahya b. Maîn. develerin yaşlan ve sayıları ile ilgili belirlenen nisap miktarlarını ve de sığırların nisaplarını kastederek şöyle demiştir: "Zekât miktarlarını belirleyen sahih hiç bir hadis bulunmamaktadır." Bu söz, İbn Hazm'ın Yahya'ya oldukça sert bir şekilde karşı çıkmasına sebep olmuştur. Zira İbn Hazm'a göre bu iddia, tamamen reddi gereken delilsiz bir iddiadır. J. [\[132\]](#) Schacht gibi bir şarkiyatçının da, İslâm zekât sistemi ile ilgili Hz..Peygamberden nakledilen pek çok sarih ve sahih hadis hakkında şüphe uyandırmaya çalışması da böyledir. [\[133\]](#)

Sığırların Zekâtına Dair

Burada inceleyeceğimiz ikinci mevzu da, sığırların nisap miktarı ile ilgilidir. Buna göre sığırların nisabı acaba meşhur olduğu üzere, otuz mudur, yoksa selef ulemasından bazılarının benimsediği veçhile on veya beş midir? Bu hususta bazı değerlendirme ve tesbitlerde bulundum. Şöyie ki:

Anladığıma göre Resûlüllah (s.a.), müslümanların başındaki bulunan devlet başkanı ve idarecilerin eline imkan vermek ve bu yolla yönetiminde bulundukları toplumlar için, zaman, mekan ve ferisinde bulunulan duruma en uygun olanını seçmeleri için, zekâtın miktar

ve nisabı ile ilgili birtakım hususları katî olarak belirlememiş ve bunların nisaplarını belirlemeyi bilerek terketmiştir.

Mesela bazı dönemlerde, birtakım devlet başkanları ve idareciler, çağımızda dünyanın muhtelif bölgelerinde bulunan ve maruf olan birtakım sığır cinslerinde olduğu gibi, sığın deveden daha kıymetli, daha yararlı ve daha bol süt veren, daha çok üreyen bir hayvan olarak görebilirler. Dolayısıyla bu bölgelerdeki devlet başkanı veya idareciler, söz konusu nisabı beş deve olarak takdir edebilir ve buna bir koç/koyun, on deveye iki koyun, yirmi deveye dört koyun alınabilir. Bundan sonrası ise Muâz hadisinde olduğu gibi alınır. Bu sığır cinsinin sahipleri, eğer önde gelen zenginferdense, söz konusu bu görüş tercih edilebilir. Yine nisaba on sığır olarak İtibar eden Şehr b. Havşeb'in görüşünü almak da imkan dahilindedir.

Ancak bazı bölgelerde, sığırın, beş on tanesine sahip olanların bile zengin sayılamayacağı kadar değeri de, faydası da az ise, oralarda makul olan meşhur görüşte olduğu üzere, nisap miktarının otuz olmasıdır. İşte bu, İmam Zührî'nin nisabın otuz olarak belirlenmesi hakkındaki, "Bu Yemenliler hakkında bir hafifletme İdi" mealindeki İfadesini izah etmektedir. Zührî'nin dediğinin doğru olması durumunda, daha sonra ıstılah haline gelen anlamda burada bir nesihten söz etmek mümkün değil demektir. Bu durumda Hz. Peygamber bunu, değişebilen ve bu değişime bağlı olarak hükmü de değişebilecek olan, dönemin maslahatına uygun olarak, onlar hakkındaki hükümleri idare eden müslümanların bir idarecisi sıfatıyla yapmıştır. Resûlullah'ın (s.a.) devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla yapıp söylediklerine gelince bunlar, [\[134\]](#) Onun peygamberlik/nübüvvet -veya Allah'tan tebliğde

bulunma- sıfatıyla yapıp söylediklerinden farklıdır ve her ikisi arasında büyük fark bulunmaktadır. [\[135\]](#)

Atların Zekâtına Dair

Atların zekâtı bahsinin sonunda bu mevzuya tekrar döndüm ve atlardan zekât verilmesinin farz olup olmadığı konusunda âlimler arasındaki ihtilafları inceledim. Buna göre, "Sizden atların zekâtım affettim" hadisini zikrettikten sonra orada şöyle demiştim: Burada tercih ettiğim görüşü, daha Önce sığırların nisap miktarının belirlenmesi konusunda olduğu gibi, zekât ile ilgili yazılı ırnâmelerdeki ^üç^k ^\r ihtilaf hakkındaki değerlendirmemde de söylemiştim. Bu ihtilaf şudur:

Hiz. Peygamber (s.a.) bunu ümmetine ve İdarecilerine bir genişlik tanımak maksadıyla kasdî olarak terketmiştir. Hiz. peygamber bunu ancak ümmetin ve milletin o dönemdeki maslahatının gereğine uyarak emreden-yasaklayan, bağlayıcı kılan-affeden bir devlet başkanı sıfatıyla söylemiştir. Nitekim o dönem, atların zekâtıdan muaf tutulmasını gerektirmiştir.

Bu durumda Hiz. Peygamber'in peygamberlik/ nübüvvet sıfatıyla söyledikleri ile devlet başkanlığı ve idarecilik vasfıyla söylediklerini ayırt etmenin yolu ne olacaktır?

Bunun tahkiki ve birbirinden ayırt edilmesi ancak, ilgili durumların delillerinin bilinmesiyle olabilir. Hadisin mevzuunun, devletin siyasî, ekonomik, askerî, İdarî gibi işleriyle alakalı, maslahata istinad eden bir durum olmasıyla bilinebilir. Bir fiil veya sözün, Hiz. Peygamber'den devlet başkanlığı sıfatıyla sadır oluşunu gösteren âmillerden biri de, zaman, zemin ve içerisinde bulunulan durumların değişmesiyle, zikri geçen bir nasla çelişen bir başka nassın, hatta birkaç nassın bir arada bulunmasıdır. Buradan hareketle, o hususta

belirli zamanda, geçici cüzî bir maslahata uyulduğu, onunla ebedî ve umûmî bir teşri' kastedilmediği anlaşılmış olur. Daha sonra İmam Karafî ve İmam Dihievî'nin daha Önce naklettiğimiz sözlerini de delil olarak zikrettim ve ardından şöyle dedim:

Bana göre, -eğer sahih ise- Hz. Peygamber'in atların zekâtını affetmesi, az önce bahsi geçen kısma girer. Zira Hz. Peygamber, kendi dönemindeki cüzî bir maslahatı -ki bu maslahat, cihad için at edinip binmeye teşvik etmektir- kastetmiştir. Hz. Peygamber'in, 'Sizden affettim" buyurduğu hadis de buna delâlet etmektedir. Zira, ?ayet atlar zekât verilmesi gerekli mallar kapsamına girmemiş olsaydı, Hz. Peygamber, "Sizden affettim" buyurmazdı. Çünkü bir Şeyin affedilip ondan vazgeçilmesi, ancak ve ancak söz konusu şeyin 'denilmeyi haketmesinden sonra olabilir. Bazı ulemanın da dediği gibi burada, söz konusu İşin Hz. Peygamber'e bırakıldığına dair îma vardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den sonra gelen adaletli idarecilerin de kamu yararının gerektirdiği hallere bakarak, atlardan zekât alma veya affedip almama yetki ve selahiyetleri vardır.[\[136\]](#)

Eğer bazı beldelerde atlar sahipleri tarafından ticarî amaçlarla üretilip yetiştiriliyorsa ve bu şekliyle develere orania daha büyük ve önemli bir servet durumuna gelmişse, birkısından alıp birkısından almamak suretiyle zenginler arasında hiç bir farklılık gözetmeksizin, atlardan da zekât almak, devlet başkanı veya idarecinin hakkı, hatta vazifesi olur. İşte, eğer sahihse, Hz. Peygamber atlardan zekât almayı affettiği halde, daha sonra Hz. Ömer'in atlardan zekât almasının makul yorumu bu olsa gerektir. Yine de en doğrusunu Allah Teâla bilir. [\[137\]](#)

Çok Sıklıkla Nesh Görüşüne Sığınmamak Gerekir

Sünnetle, yukarıda nakillerde bulunduğumuz tahkik ehli âlimlerin îzah ve açıklamaları ışığında bakılması, deliller arasındaki çelişkilerden kurtulmak maksadıyla pek çok âlimin benimsemiş olduğu nesh görüşüne sığınmaktan bizleri kurtaracağı kanaatini taşımaktayım. Zira nesh, ihtimallerle sübut bulmaz. Çünkü İki nasdan birinin öbürünü neshettiğini söyleyebilmek için, bu iki nasdan hangisinin önce, hangisinin sonra sadır olduğunu bilmek gerekir. Halbuki, mensûh olduğu hükmü verilen hususlardan pek çoğu, gerçekte mensûh değildir. Aksine, bir husustaki iki nas, belirli bir konuda, belli sebep ve şartlar altında sadır olmuş bulunan şer'î-nebevî bir siyaseti temsil etmektedir. Hükmün verilmesine yol açan sebep ve şartlar değişince, bu sebebin sonucu olan hüküm de değişir.

Kurban etlerinin biriktirilmesinin yasaklanıp sonra tekrar mubah kılınmasının nesh olmadığıyla ilgili imamlardan bazılarının söyledikleri, bunun en güzel örneklerindendir. Zira, Şerîatu'l-îslâm adlı eserimde de açıkladığım gibi, Hz. Peygamber, Kurban bayramından sonrasındaki üç günden sonra kurban etlerini biriktirmeyi nehyetmişti. Çünkü, insanlar o günlerde sıkıntı ve zorluk içerisindeydiler ve ete muhtaçtılar. Ayrıca dışarıdan ete ihtiyacı bulunan bazı delegeler gelmişti. Bu sebeple Hz. Peygamber, devlet başkanı olması ve topluma önderlik etmesi hasebiyle, etleri biriktirmeyi yasaklama emrini vermiştir.

Buhârî'nin Seleme b. el-Ekva'dan rivayetine göre Seleme şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, "Sizden kim kurban kesmişse, üç eninden sonra ondan (etten) evinde bir şey bırakmasın!" buyurmuştu. Ertesi sene sahabe, "Yâ

Resûleilâh! Yine (etleri) geçen sene yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sormuş ve Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

'Yiyin, yedirin ve biriktirin! Zira geçen sene böyle yapmanızın sebebi, İnsanların o zaman sıkıntıda (açlık ve zorluklar) olmalarıydı ve ben böyle yapmakla sizin onlara yardımda bulunmanızı murad etmiştim." Bu hadisin bazı varyantlarında ise, "Ben sizi bundan, (Medine dışından) gelen misafirler sebebiyle menetmiştim" buyurulmuştur.

Görüldüğü üzere bu ve önceki rivayet, Hz. Peygamberdin buradaki yasaklamasının illetini ortaya koymaktadır. Buna göre Hz. Peygamberin bu tasarrufu, saltaların getirdiği geçici bir problemin çözüme kavuşturulmasına yöneliktir ve hükme medar olan illet ortadan kalkınca, hüküm de ortadan kalkmıştır. Kaldığı, "Sizi kurbanların etlerinden biriktirmekten nehyetmiştim; artık onları yiyin, yedirin ve biriktirin!" şeklinde, bunun mubah olduğunu açıkça beyan eden bir hadis de, sonradan îrad buyurulmuştur.

Pek çok fakih, buradaki mübahılgın, Önceki yasaklamayı (nehy) neshettiğini zannetmişlerdir ki, esasen durum böyle değildir. Bu konuda yapılacak bir araştırma, İmam Kurtubî'nin Tefsirinde de belirttiği gibi, bunun nesh kapsamına girmediğini gösterecektir. Kurtubî şöyle demiştir: "Aksine bu, mensûh olduğu için değil, illetin ortadan kalkmış olmasıyla kalkmış olan bir hükümdür. Zira feshedilerek bir hükmün kalkmasıyla, illetin ortadan kalkması dolayısıyla ortadan kalkan hüküm arasında farklılık bulunmaktadır. Çünkü nesh ile ortadan kalkan bir hükümle ilâ nihâye hükmedilemez. Halbuki illetin ortadan kalkmasıyla kalkan hüküm, •İletin dönüşüyle tekrar geri gelir. Eğer bir bölge halkına kurban kesilme zamanında ihtiyaç

sahibi insanlar gelmişse, bu bölge ilkinin gelen bu insanların İhtiyaçlarını kurbanları haricinde gidermeye güçleri bulunmazsa, tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı gibi onların da kurban etlerini üç günden fazla bekletmemeleri gerekir." [\[138\]](#) er-Risâle'sinde illetlerle ilgili kısmın sonunda zikrettiği hadis bağlamında İmam Şafiî de, kesin olmasa da bu konudaki yasaklamanın dışarıdan gelenlerle ilgili olduğuna İşaret etmiştir. [\[139\]](#) Bir bayram günü namazı kıldırıp insanlara hitap ettiği zaman Hz. Ali'nin, bu konudaki Hz. Peygamber'in yasaklamasını hatırlatmak suretiyle etleri üç günden fazla biriktirmekten insanları menetmesi de, bu görüşü desteklemektedir. Nitekim burada bir nesh olduğu kanaatinde olanlar, "Belki de nesh ile ilgili haber Hz. Ali'ye ulaşmamıştır" diyerek, Hz. Ali'nin bu uygulaması karşısında şaşkınlıklarını izhar etmişlerdir. Halbu ki İmam Ahmed, bu konudaki mübahlığın da ruhsatın da Hz. Ali'ye ulaşmış olduğunu gösteren haberlere yer vermiştir. Şu halde burada tercih edilmesi gereken görüş, onun bunu, insanların ihtiyacı dolayısıyla söylemiş olduğudur. Fethu'l-BârVds İbn Hacer, İbn Hazm'm da bu kanaatte olduğunu zikrederek kendi görüşünü şöyle açıklamıştır: "Üç gün tahdidi, o günkü durumla ilgili bir vakiadır. Aksi takdirde, eğer ihtiyaç ancak bütün etlerin dağıtılmasıyla giderilecek olsa, bu durumda etlerin bir gece dahi olsa hiç bekletilmemesi gerekirdi. [\[140\]](#)

Râfiû, bazı şafiîlerin şöyle dediklerini nakletmektedir: "Bu konudaki haramlık, bir illetten dolayı idi. İlet ortadan kalkınca, hüküm de ortadan kalkmış oldu. Ne var ki illetin geri dönmesi, hükmün de geri dönmesini gerektirmemektedir. Her ne kadar Fethu'l-BârVsinde

İbn Hacer bu görüşü desteklemişse de, diğer şâfiiler bu görüşün uzak bir ihtimal olduğu kanaatindedirler." [\[141\]](#) Eğer onlar, bu konudaki nebevi yasaklamayı, halkından mesul bir devlet başkanı veya İdarecenin tasarruflarından ve o günkü şartlarla ilgili şer'î siyasetin gereği olarak görebilselerdi, rahatlamış olacaktı. Zira bu, mubah olan bir şeyi sınırlamaktan, şartların gerektirdiği bir yardımı gerekli kılmaktan öte bir şey değildi. şükürler olsun ki burada da problem teşkil edecek bir durum bulunmamaktadır. [\[142\]](#) Bu konuyla ilgili olarak, Allâme Ahmed Muhammed Şâkir'e aydınlatıcı bir değerlendirmeye rastladım. O, İmam Şafiî'nin er-Risâle'si ile ihtilâfü'l-hadls'mde, yasaklamadan sonra kurban etlerinin biriktirilmesinin mübahhğı hakkında zikrettiği hususları naklettikten sonra şöyle demiştir:

"Görüldüğü üzere İmam Şâfiî, bu konudaki görüşünde tereddüt geçirmiştir. Zira o bazan nesh görüşünü benimsemekte, bazan da yasaklamanın gerekli değil, ihtiyarî olduğunu söylemekte; bazan ise nehyi bir mânaya tahsis etmekte ve ancak onun ortaya çıkarılması durumunda nehyin sabit olacağını söylemektedir. Halbuki bana göre tercihe şayan olan görüş şudur: Etleri üç günden fazla bir süre biriktirmekten nehiy, Hz. Peygamber'in yalnızca dışarıdan gelen misafirleri itibara alarak ortaya koyduğu bir tasarruftur. O halde bu, genel işlerle ilgili bir teşri' yoluyla değil de, insanların maslahatlarını görüp gözeten bir devlet başkanı ve idareci sıfatıyla sadır olan bir tasarruftur. Dolayısıyla buradan hareketle, bir yöneticinin benzer durumlarda emir ve nehiy selahiyetinin bulunduğu ve onun bu emrine itaatin gerekli olduğu ve kimsenin kendisine muhalefet edemeyeceği sonucunun çıkarılması mümkündür.

Bunun delili ise, sahâbîlerin bu konudaki sıkıntıyı atlatıp tekrar Hz. Peygamber'e sorduklarında Hz. Peygamber'in, "Bunda ne var kî?" buyurmuş olmasıdır. Onlar Hz. Peygamber'e bu hususla ilgili yasaklamasını hatırlattıklarında, onlara bu konudaki nehyinin sebep ve illetini açıklamıştır. Şayet bu nehiy teşri' olsaydı, Resulullah böyle bir hükmün var olduğunu fakat sonradan neshedildiğini mutlak surette onlara söylerdi. Halbuki Hz. Peygamber'in sadece nehiydeki illeti açıklaması, bu tür hususların devlet başkanı veya idarecinin gördüğü maslahata göre çözüldüğünü ve bu gibi durumlarda ona itaatin gerekli olduğunu öğretmeyi murad ettiğini gösterir. Dolayısıyla bu konudaki emir, ihtiyarîlik değil, gereklilik (farziyet) ifade eder. Fakat bu, yalnızca belli bir zamanla sınırlı olup hususî bir mânası olan ve devlet başkanının da itibara aldığı bir maslahattan Öte geçmeyen bir farzdır. [\[143\]](#)

Ne var ki bu, oldukça dikkat gerektiren, üzerinde düşünölmeye muhtaç, ileri görüşlü olmayı ve Kitap ve Sünnet'i iyj bilmenin yanında onların mânalarını da bilmeyi îcap ettiren bir mesele olduğu kadar, Allah Teâla'nın kendilerine hidâyet ettiği kimselerden başkaları için bir çok meselede uygulaması oldukça zor bir durumdur." [\[144\]](#)

Hız. Peygamber'in İctihatları

Usûl ve kelâm âlimleri, Resûlullah'ın (s.a.) İctihatta bulunması konusunda İhtilaf etmişlerdir. Buna göre onlardan bazıları, şer'î hususlarda Hz. Peygamberin içtihadının olamayacağını, çünkü Onun (s.a.) vahiy almaya muktedir olduğunu, dolayısıyla vahye göre daha alt derecedeki içtihada başvurmak suretiyle daha üstün

bir kaynak olan vahiyden veya zanna başvuru olarak yakından müstağni kalamayacağını belirtmişlerdir. Onlar Necm sûresinde bulunan, "O arzusuna göre konuşmaz, o (bildikleri) vahyedilenden başkası değildir [\[145\]](#) âyetlerini de bu görüşlerine deil olarak göstermişlerdir. Zira onlara göre bu âyet, Onun (s.a.) ancak vahye dayanarak konuştuğunu haber vermektedir. İctihadından sadır olan hükümler ise, vahiy olmayıp buradaki olumsuzluğun (nefy) kapsamına da girmemektedir.

Diğer âlimler ise, bu görüşe Kur'an, Sünnet ve aklî bazı deliller getirmek suretiyle cevap vererek şöyle demişlerdir: "Onların delil getirdikleri bu âyet, lehlerine bir delil değildir. Zira bu âyet Kur'an'dan bahsetmektedir. Katâde'den nakledilen bir rivayete göre de anlamı, "Kur'an'da onun arzusundan sadır olan bir şey yoktur; bilakis o, Allah tarafından kendisine gönderilmiş bir vahiydir" şeklindedir ki, bunu Kurtubî de Tefsir'mâe zikretmiştir. [\[146\]](#) Şevkani de, bu konuda "O arzusuna göre konuşmaz..." âyetini deli!

Doğru etme enlere, "Bu âyette kastedilen Kuran'dır; zira müşrikler 'Onu bir öğretiyor...' [\[147\]](#) demekteydiler. Onların dedikleri bir an için kabul edilse bile, bu Hz. Peygamber'in içtihadının Yamayacağına delâlet etmez. Zira O (s.a.), ietihad ile de vahiy ile de müteabbid iken arzusu ile konuşmamakta, bilakis yine vahye istinad lektedir" şeklinde cevap vermektedir. [\[148\]](#)

Bu âlimler, Hz. Peygamber'in içtihadının olamayacağına kail olanlara, bizzat Hz. Peygamber'in ietihad ettiği vakıaları zikrederek cevap vermişlerdir. Mesela Onun (s.a.), "Peki, babanın borcu olmuş olsaydı bu hususta ne derdin? " sorusu, oruç öncesi Hz. Ömer'e hitaben,

"Mazmaza yapmış olsan ne olacaktı? " demesi, İbn Abbas'a, "Izhır otu hariç olsun" sözü ve nihayet, "Bu şiiri onu öldürmezden önce işitmiş olsaydık, onu öldürmezdik" ifadeleri, bu cümledendir.

Bu sebepledir ki âlimlerin pek çoğu, Hz. Peygamber'in içtihat etmesinin caiz olduğuna ve bir çok davada fiilî olarak da bunun vuku bulduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber, ietihad ettiği zaman bazan hata da edebilir ve Onun (s.a.) bu hatasını tashih etmek üzere vahiy inerek doğruyu açıklar. Böylece O (s.a.), asla hata üzere bırakılmaz. Bu, Onun diğer mütehitler karşısındaki hususî bir meziyetidir. Bunun için, içtihat yoluyla gelen hükümleri usûlcüler, "vahy-i bâtın/gizli vahiy" olarak isimlendirmişlerdir ki bu, her ne kadar vahyin kendisi değilse de, vahye benzemektedir.

Ancak Hz. Peygamber'in bu içtihadı mahza dünya işleriyle alakalı olduğu zaman, bu iki grup âlim arasındaki görüş ayrılığının daha da belirginleştiği görülmektedir. Keşfü'l-esrâr' da Hz. Peygamber'in içtihatları ile ilgili âlimler arasında var olan ihtilaf zikredildikten sonra şöyle denmiştir: "Âlimlerin tamamı, Onun (s.a.) savaşlar ve de dünya işleri konusunda, kendi re'yiyle amel etmesinin caiz olduğu konusunda İttifak halindedirler. Yine onlar, savaş gibi işlerde Hz. Peygamber'in içtihat ve re'y ortaya koymasının caiz olduğunda ittifak ettikleri gibi, bu tür hususlarda Ona (s.a.) muhalefette bulunmanın, caiz olduğunda da görüş birliği içerisinde dirler. Nitekim Hz. Peygamber, Hendek savaşı sırasında Gatafan Kabîlesi'ne savaştan vazgeçmeleri karşılığında Medine hurmalarının üçte birini (1/3) vermek istediğinde iki Sa'd (Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde) muhalefet etmiştir. Aynı şekilde Bedir günü ordu karargâhının yeri konusunda da Hubâb b. el-

Münzir Hz. Peygamber'e muhalefette bulunmuştur."

[\[149\]](#)

Öte yandan, azâd edilmesinden sonra Berîre, kocası Muğîs'e dönmesi konusunda Hz. Peygamber'in arabuluculuğuna muhalefet etmiştir. Zira kocası ona oldukça bağlı olmasına rağmen o, kocasından hiç hoşlanmıyordu. Hz. Peygamber, onunla kocasına dönme hususunu görüşüp kendisinin yalnızca bir aracı olduğunu bildirince Berîre, "Benim ona ihtiyacım yok" demiştir. Bu rivayet, sahih kaynaklarda sabittir. [\[150\]](#)

Sünnet'te İrşad Yoluyla Gelen Emir ve Nehiyler

Burada bilmemiz gereken önemli hususlardan biri de, Hz. Peygamber'den varit olan bazı konuların, Allah'tan sevap almak ve Onun (c.c.) rızasını kazanmak arzusuyla yapılması veya uzak durulması istenilen dîni konulardan olmaması meselesidir. Hatta bu taleplerden bir kısmı, emir ve nehiy sîgasında gelseler bile, durum farklılık arzetmez. Usûlcüler bunu, "emr-i irşad" veya unehy-i irşad" diye isimlendirirler. Emirdeki irşad hususunda onlar, borçlanma âyetinde Allah Teâlâ'nın, "Ahş-verişte bulunduğunuzda şahit lutun"[\[151\]](#) emrini; nehiydeki İrşada ise, "Ey îman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın"[\[152\]](#) nehyini örnek göstermektedirler. Ne var ki onların bu hususu, ilgili bazı hadislerle misallendirmeleri daha uygun olurdu. Zira bu konuda hadislerdeki irşat, daha açık ve çok daha barizdir. Çünkü Kur'an'ın emirleri, mendupluk ve irşad, nehiyleri de mekruhluk veya irşad ifade etmesi yönüyle tartışılabilir.

Aynı şekilde onlar, nedb ile irşad arasında da fark gözeterek şöyle demişlerdir: "Bu konudaki fark, nedbin

âhirette sevap elde etmeye, İrşadın İse dünya menfaatini temine yönelik olmasıdır. Buna borçlanmalarda şahit tutmayı terketmekle âhiret sevabı L-çilmeyeceği gibi, bunun yerine getirilmesiyle de sevapta bir artma olmaz-[153] Bu durum bize, Hz. Peygamber'in bazı emirlerinin vücup ve müstehaphk ifade etmediğini, bilakis kendilerinin de bu konuda içtihat edip başka bir görüşe kail olmalarına imkan tanıyan dünyevî menfaatlere yönelik bir İrşat olduğunu anladıklarında sahâbîlerin Resûlüllah'ın bazı emirlerini nasıl terkedebildiklerini gösterir.

Bunun misali, Hz. Peygamber'in "Yahudi ve hıristiyanlar (saç ve sakallarını) boyamıyorlar; öyleyse (boyamak suretiyle) siz onlara bu hususta muhalefet edin" [154] mealindeki, ağarmış saç ve sakalların boyanmasıyla ilgili emridir. Hafız İbn Hacer'in Fethu'l-BârVĠz belirttiği gibi, -Hz. Peygamber'in bu hadisine rağmen- sahabe içerisinde saç ve sakallarını boyamayanlar bulunmaktadır ki, Ali b. Ebû Talip, Übey b. Ka'b, Seleme b. el-Ekva', Enes b. Mâlik gibi bir çok sahâbî boyamayı terkedenler arasındadır. [155]

Hafız İbn Hacer, bu hususta selef âlimlerinin kına ile boyama hakkındaki ihtilaflarını ve de boyamayı terketmelerini zikrederek şöyle demiştir. "Ancak mutlak surette kına kullanılması daha evladır. Zira kınada, Ehl-i kitaba muhalefet emrine uyma söz konusudur. Ayrıca kınayla saçları toz vb. şeylere karşı korumak da mümkündür. Ne var ki, bir beldenin saç boyamama gibi bir örf ve âdetinin olması, bundan müstesnadır. Çünkü böyle bir durumda toplumdan ayrı hareket eden kimse, şöhret makamında olur ki, o kimsenin bunu terketmesi, kendisi için çok daha evladır." [156]

Görüldüğü gibi, bu tür bir emri toplumun Örf ve âdetine bırakıp meseleyi müsamaha ile ele almakla Hafız İbn Hacer –Allah ona rahmctiyle muamele etsin- Sünnet'e ittîba adına günümüzde bazı kimselerin yaptıklarından çok daha insaflı bir görüş ortaya koymuştur.

Aynı şekilde, "Oğlunu Rebâh, Yesâr, Eflah ve NâfV diye isimlendirme "[157] hadisi de bu kabildendir. Zira bu hadise rağmen sahabe döneminden bu yana müsfümanlar çocuklarını bu isimlerle isimlendirmektedirler. Halbuki bunda dîni bir kerahet olmuş olsaydı, onlar çocuklarını bu isimlerle isimlendirmezierdi. [158]

Tıpla İlgili Hadisler

Kanaatimce, tıbbî nitelik arzeden veya bir tür sürme veya belirli türden yiyeceklere veyahut da giyeceklere teşvik etmek suretiyle böyle bir mâna ifade eden hadislerde bu cümledendir. Yani terkedilmesi durumunda sevabında eksiklik olmayan, yapılmasıyla da sevabı artmayan irşatlar kabilindendir.

Buna göre, bir hadiste de geçtiği üzere, siyatik hastalığına tutulmuş bîrine Resûlüllah'ın (s.a.), "Arap koyununun kuyruğunu" önermesi, [159] buna uyanın sevap kazanıp terkedenin de kınanacağı dîni işlerden değil; Arap toplumunun tecrübesiyle ilgili dünyevî bir iş hususundaki irşad cümlesindendir. Bu itibarla günümüzde bir m üs lü man bunu terkederek ihtisas sahibi bir doktorun yanında tedavi olup onun görüşünü alabilir ve bu durumda da Sünnet'e muhalif davranmış olmaz.

Hiz. Peygamberin, "Uyuyacağınız zaman size 'ismid/antimuvan'ı tavsiye ederim: zira o, gözü

güçlendirir ve saç da büyütür " hadisini de böyle anlamak gerekir.

Hız. Peygamber'den nakledilen "Size Lismid' tavsiye ederim; zira o saç bitirir, çapağı giderir ve görmeyi netleştirir" [\[160\]](#) gibi, mid" "e sürmelenmeyi tavsiye eden hadislerin tamamı irşat ' luyla irad edilmiştir. Şu halde müslümanların göz doktorlarının [\[161\]](#)chis ve reçetesine uymasında hiç bir sakınca yoktur/Eğer itimad jlljr bir doktor bir müslümana, "İsmid sana münasip değil ve sana . jr yararı da yoktur" dese, bu müslümanın ismidden uzak durması gerekir ve bununla da sünnete muhalif davranmış olmaz. Bilakis bu kimse, her alanda ilim ve ehliyet sahibi kişilere müracaat etmenin gerekli olduğu şeklindeki İslâm'ın yol göstericiliğini benimsemiş; "Zarar vermeye karşı zararla karşılık vermek yoktur" [\[162\]](#) mealindeki hadis gereğince de amel etmiş olur. Zira Resûlüllah (s.a.), cisimlerin tıbbini ikame etmek üzere gönderilmemiştir; çünkü bu tıbbın ehli olan kimseler bulunmaktadır. Bilakis o, kalp, akıl ve gönüllerin tıbbı/tedavisi için gönderilmiştir.

Günümüzde hakkında yoğun münakaşaların yapıldığı, bir kaba düşen sineğin tamamen batırılması ile ilgili hadise bu açıdan bakılırsa, hem biz hem de başkaları rahatlamış olacak. Buna göre hadis, dünyevî bir konuda, gıda maddeleri az ve sınırlı bir çevreye yönelik irşadı temsil eder. Bu itibarla çocuklarını sade ve zor hayat şartları ile cihad hayatı ve teyakkuz durumuna göre yetiştiren bir toplumda içerisine sinek düşmüş olan yemeğin tamamını dökmek gerekmeyecektir.

Bununla birlikte hadisin, sineğin bir kanadında zehir, diğer kanadında ise panzehir olduğunu bildirmesi, gerek diğer toplumların gerekse Arapların tecrübesinin fevkindedir. Bu sebeple, sırf mümkün görmeme

gerekçesiyle bu hadiste bildirileni reddetme veya yalanlama yoluna gitmemeliyiz.

İslâm âlimlerinin "tıbb-ı nebevî" diye adlandırdıkları şeyle ne kadar gurur duyarsak duyalım, ittifakla kabul edildiğine göre Hz. Peygamber, tıbbî konulan bildiğini iddia etmemiş, bunun için gönderildiği iddiasında da bulunmamıştır. Bildiğim kadarıyla görüşlerine itibar edilen âlimlerden hiç birisi de, sahih hadislerde zikri geçen muhtelif tedavi şekillerinin genel ve mutlak olduğunu söylememiştir. Bilakis, -bazı kereler umumî lafızlarla varit olsa da-söyleniş zamanı, mekanı ve belli durumlara mahsustur. [\[163\]](#)

İbn Kayyım'ın Tıbb-ı Nebevi İle İlgili Bazı Hadisleri Yorumu

Asrının ilmî ölçülerine göre "tıbb-ı nebevi" ve ondaki fayda ve hikmetlere oldukça Önem vermiş olmakla birlikte, Zâdü 1-meâdfî hedyi hayri'l-ibâd adlı eserinde Muhakkik İbn Kayyım (el-Cevzîyye), bu konudaki nebevi emir ve irşatların çoğunun bütün İnsan ve toplumlar için genel olmayıp, bilakis söylenilen çevreye mahsus olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Mesela Hz. Peygamberin siyatığının tedavisi ile ilgili tavsiyesinin burada ele alalım. İbn Mâce'nin Sözen'inde Muhammed b. Şîrîn, Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini bildirmiştir: "Siyatığının tedavisi, yaşlı çöl koyununun kuyruğundadır. Kuyruk üç parçaya ayrılır, sonra her gün sade olarak biraz içilir." [\[164\]](#)

İbn Kayyım şöyle der: "Siyatik, uyluk mafsasında başlayan bir ağrı olup, uyluğun arka tarafından, hatta bazan topuğa kadar inmektedir. Süresi uzadıkça inmesi de artar ve bu artışla birlikte diz ve ayak zayıf düşer.

Buna göre bu hadiste, hem lügat hem de tıbbî (ıstılah?) anlam vardır. Lügat anlamı, bu şekilde adlandırmaya karşı çıkanların aksine o, bu hastalığın "ırku'n-nesa" şeklinde "siyatik" olarak isimlendirilmesinin caiz olduğuna bir delildir. Bir kimse, "nesa" ile "ırk" kelimelerinin her ikisinin de 'damar' anlamına geldiğini ve bunun da bir şeyin yine kendisine izafe edilmesi anlamına geleceğini ve dolayısıyla böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğini söyleyebilir ki, bunu söyleyene iki şekilde cevap verebiliriz:

Birincisi: 'Irk', 'nesa'dan daha büyük olup bu, tıpkı 'külli'd-râhim ev ba'dihâ=dirhemlerin tamamı veya bir kısmı', Hanımında olduğu gibi, umumî olanın hususî olana izafe edilmesi kabjlındendir.

İkincisi: 'Nesa', damarda ortaya çıkan bir hastalık olup, bu durumda böyle bir tamlama, bir şeyin yer ve mahalline izafeti şeklinde olmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının gerekçesi İse, onun ağrısının diğer ağrıları unutturması sebebiyledir. Bu damar, uyluk mafsalından başlayarak ayak kemiği ile siniri arasında bulunan sağ topuğun arkasından ayak arkasına kadar uzanmaktadır.

Bunun tıbbî/ıstılahî anlamı ise, Resûlüllah'ın sözlerinin bağlam ve kapsamında gizli olup, daha önce de zikredildiği üzere Onun (s.a.) sözleri bu anlamda iki türlüdür:

1. Zaman, mekan, şahıs ve durumlara göre genel nitelikli olanlar.

2. Bu hususlar ile bunlardan bazısına göre özel olanlar ki, Hz. Peygamber'İN siyatik hastalığının tedavisi ile ilgili sözü de bu kısma dahildir. Çünkü bu, Araplar ile Hicaz ahalisi ve civar bölgelerde yaşayan, Özellikle de çölde hayat süren bedevîlere yönelik bir hitaptır. Zira, kuruma ve bazan da kalın elastikî bir madde

dolayısıyla zuhur eden bu hastalığın, bedevîlerin hayat şartları dikkate alındığında, onlar için en faydalı ve geçerli tedavi yöntemi olduğu ortaya çıkar. Bu durumda kurumadan dolayı meydana gelen bu hastalığın tedavisi de, yumuşatmaktır. Koyunun kuyruğunun ise, pişirme ve yumuşatma gibi iki özelliği bulunmaktadır. Yani onda hem pişirip olgunlaştırma hem de mevcut hastalığı dışarı atma özelliği bulunur ki, bu hastalığın tedavisi de bu iki hale muhtaçtır. Burada bizzat çöl koyununun belirtilmesinin sebebi ise, bu koyunların (pis) atıklarının az olması, cüssesinin küçüklüğü, özünün yumuşaklığı ile otladığı yerlerin özellikleri gösterilebilir. Zira bu Oyunlar, sıcak bölge iklimlerinde bulunan birtakım kuru otlardan Ulanmaktadır. Buna göre bir hayvan bu otlardan otlandığı zaman, tabü olarak etinde de bu otların özellikleri meydana gelir ve özellikle Uyuğu olmak üzere eti daha yumuşak haie geir. Bu tür iklimlerde bulunan otların hayvanların sütüne olan bilfiil etkisi, etlerine olandan-ah güçlüdür. Bununla birlikte kuyruktaki yumuşatma ve pişirme niteliği, sütte bulunmamaktadır. Bu İtibarla daha Önce de zikredildiği gibi, muhtelif milletler ile bedevîlerin genel olarak kullandıkları ilaçlar, herhangi bir katkısı olmayan sade ve terkipsiz ilaçlardır Ayrıca Hint Alt Kıtası tabiplerinin uyguladığı tıbbî yöntem de budur.

Rum/Bizans ve Yunanlı tabipler ise, birkaç maddenin karışımıyla oluşturulan terkipii ilaçlara önem verip onları tavsiye ederler. Ne var ki onların hepsinin görüş birliği içerisinde olduğu nokta, bir tabibin hünerinin evleviyyetle diyet tedavisinden geçtiği; eğer o bu tedavi yönteminde acze düşmüşse, terkipsiz olarak yalnızca bir madde ile tedavi edeceği, bunda da aciz kalırsa en az terkipii olan tedavi yöntemini tercih edeceği hususudur.

Daha önce de geçtiği gibi Araplar ve bedevîler, genel olarak basit hastalıklar ile bu hastalıklara münasip sade ve basit ilaçlara alışkın idiler. Aynı zamanda bu, onların yiyip içtikleri gıda maddelerinin sade ve basit olmasından kaynaklanmaktaydı. Karışık ve kompleks hastalıklar ise, genel olarak çeşit çeşit gıdaların bileşmesinden meydana gelmekte ve tabiatıyla da bu hastalıkların tedavisi için bileşimli kompleks ilaçlar tercih edilmekteydi. En iyiyi Allah bilir." [165]

İbn Kayyim aynı metodu Medine hurmasından söz ederken de sürdürmektedir. Sahîhayn'da Sa'd b. Ebî Vakkas'tan nakledilen bir hadise göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Her kim sabahları, Medine civarında bulunan hurmalardan yedi hurma yerse, o gün o kimseye, ne zehir ne de sihir bir zarar verebilir.

[166]" Hadisin başka bir rivayetinde ise, "Sabahladığı zaman her kim Medine'nin iki karataşığı arasında yetişen hurmalardan yedi tane yerse, akşam oluncaya kadar ona zehir zarar veremez" [167] buyurulmuştur.

Kendi ve çağının ilmi ölçülerinde hurma ve hurmanın faydalarından, özellikle de Medine halkının en önemli azığı ve besin kaynağı olan Medine hurmasından bahsettikten sonra İbn Kayyim şöyle demektedir:

"Bu hadis, Medine halkı ile civarındakiier olmak üzere, kendisiyle hususî bir şey kastedilen bir hitap tarzıdır. Hiç şüphe yoktur ki; muhtelif bölgelerin, başka mıntikalarda bulunmayan ve kendilerine mahsus oldukça faydalı ilaçlar bulunmaktadır. Buna söre bir bölgede geliştirilen bir ilaç, orada baş gösteren bir hastalığı tedavi ederken; başka bir bölgede geliştirildiğinde toprak veya hava veyahut da her ikisinin tesiriyle, aynı yararı sağlamayabilir. Çünkü, tıpkı insanların karakterlerinin farklı farklı olması gibi

toprakların da tabiatı farklılık arzeder. Pek çok bitki türü, bazı bölgelerde gıda maddesi olarak yenilirken, diier bazı yörelerde öldürücü bir zehir olabilmektedir. Bir bölge halkı için ilaç olan pek çok madde, başka bölgelerin insanları için gıda olabilmektedir. Aynı şekilde nice halkların, muhtelif hastalıkları tedavi etmek için bulmuş olduğu ilaçlar, başka halkların farklı hastalıkları için kullandıkları bir ilaç olabilir. Bir beldenin kullandığı ilaçlar, başka bir belde halkının kullanımına münasip olmayacağı gibi fayda da sağlamayabilir.

Bu itibarla, zikri geçen hurma bazı zehirlere faydalı olabilir ve bu durumda hadis, âm/umumî olanın tahsisi kabilinden olur ki, yalnızca bu beldeye ve bu topraklara mahsus her türlü zehire panzehir olabilir. Ne var ki burada açıklanması gereken bir nokta vardır: Bir ilacın hastaya faydalı olabilmesi için, o hastanın söz konusu bu ilacı kabul edip yararına inanması, bünyesinin de ilacı kabullenmesi ve böylelikle hastalığı atlatabilmesi için ondan yardım beklemesi şarttır. Şu kadar ki pek çok tedavi, inançla, tedaviyi kabullenmeyle ve mükemme! mânada bir umut -besleme ile fayda temin eder. Nitekim bazı kimselerin bu konuda önemli tesbit ve gözlemleri bulunmaktadır. Zira insan tabiatı, onu aşırı bir istekle kabul etmek isteyip onunla sevinmek arzusundadır. Böylece hastanın kendisine bir güç ve kuvvet gelir ve bu kuvvet onun tabiatını güçlendirerek meyil ve içgüdüsünü hareketlendirir. Netice itibariyle de bütün bunlar, hastanın rahatsızlığını atlatmasına yardımcı olur. Bunun aksine olan durumlarda ise, belli bir hastalığın tedavisinde oldukça faydalı ve etkili olan bir ilaç, hastanın bu hususta inancının bozuk olması ve bünyesinin ilacı kabullenmemesi sebebiyle ilaç ona bir yarar sağlamaz. [\[168\]](#)

İbn Kayyim burada, meselenin psikolojik yönü ve bunun hastalığın teşhis ve tedavisindeki önemi ile hastalığın çabucak şifa bulmasındaki ehemmiyetine dikkatleri çeker. Günümüzde ise bu, "hastaya psikolojik telkin ve motivasyon" olarak bilinir ve modern tıp tarafından da alabildiğine uygulanmaktadır.

İbn Kayyim'in Zâdü'l-meâd'mda., muhtelif vesilelerle tekrarlayıp durduğu ifadelerinde itibara alınması gereken diğer bir husus ise, tıp gibi konularda varit olan hadislerin çoğunun, genel ve mutlak olarak anlaşılmayacağıdır. Zira ona göre bu hadisler, çoğu kere belli şart, mekan ve durumlarla ilgili olup, başka durumlar için geçerli addedilmesi uygun düşmez. Aksine, Miftâhu dâri's-saâde adlı eserinde zikrettiği gibi bu hadisler, Hz. Peygamber'in sırf beşerî görüş ve tecrübelerinden sadır olmuştur ki, onun bu kitaptaki görüşünü ileride nakledeceğiz.

Öyleyse şimdi, "Size sığır süt ve yağını tavsiye ederim; zira onun sütü deva, yağı da şifâdır. Fakat etinden sakının; çünkü onun eti hastalıktır (hastalık üretir). " Bu hadisi, Hâkim, İbnü's-Sinnî ve Ebû Nuaym İbn Mes'ûd tarikiyle nakletmişlerdir. Hâkim bu rivayetin "sahih" olduğuna hükmetmiş, Zehebî de bu hükmünde ona uymuştur. Elbanî ise rivayete Sahlhu'l-câmi's-sağîf'inde yer vermiştir. [\[169\]](#)

Bu rivayetin bir benzeri, "Size sığır süt ve yağını tavsiye ederim; zira onun sütü şifa, yağı deva eti ise hastalıktır" şeklinde, Suheyb kanalıyla rivayet edilmiştir ki, bunu da İbnü's-Sinnî ve Ebû Nuaym tahric etmiş, Elbanî ise "sahih" addetmiştir. Buna benzer başka bir rivayette de şöyle geçmektedir: "Sığırın sütü şifa, yağı deva, eti ise hastalıktır,"" Bunu da Taberânî el-Mu'cemü'l-kebîr"inde Müleyke Binti Amr tarikiyle nakletmiştir. Bu rivayet de, Sahîhu'l-Cdmi'İ's-sağîrdç yer almaktadır. [\[170\]](#)

Sahih Addedilen Bu Hadisleri Nasıl Yorumlamak Gerekir?

Kur'an ve Sünnet'teki delillerin yanında vakıayla da çelişki rettiği [\[171\]](#) gerekçesiyle ve özellikle de Hâkim'in hadisleri sahih ödetme konusundaki gevşekliğini dikkate alarak, bütün bu yetlerin sanjh olarak değerlendirilmesini kabul etmeyip onları reddetmek mümkündür. Akıl, nakil ve usûle muhalif olsa da, bu rivayetleri Elbanî, metinlerini itibara almaksızın sadece tarîklerinin çokluğunu dikkate alarak sahih saymaktadır.

Diğer taraftan bu rivayetlerin senetlerinde bulunan râvilerin de, çeşitli yönleriyle tenkit edildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Hâkim ve Elbanî'nin bu rivayetleri "sahih" addetmelerini kabul etmemiz durumunda, söz konusu bu hadislerle ilgili bizim yorumumuz ise şöyledir: Acaba, sığırların etlerinin hastalık olduğunu haber veren bu hadisler, heva ve hevesinden konuşmayan Hz. Peygamber'den sadır olan dîni ve teşri'î nitelikli midir ve de vakıaya uygun düşmekte midir? Şayet bu hadis, dinden olsaydı bütün yönleriyle vakıaya uygun düşmesi ve teşri'den sayılıp üzerine sorumluluk terettüp etmesi gerekirdi. Ayrıca hastalık olarak addedilen sığır etinin yenilmesi de, zararından sakınmak için haram veya en azından tahrimen mekruh olurdu. Zira zarar vermek de zarara karşılık vermek de yoktur. Ancak yukarıda zikredilen İbn Mes'ûd rivayetinde, "Sizi sığır etinden sakındırırım" ifadesiyle açık bir şekilde nehyedilmiştir. Halbuki inek eti, İslâm dünyası dahil dünyanın her yerinde yenilmektedir. Asırlardan beri müslümanlar bu eti yemiş yenmesinde hiç bir sakınca görmemiş ayrıca

da, onda herhangi bir hastalığa rastlamamışlardır. Hatta sahih olarak nakledilen bazı hadislerle göre, Hz. Peygamber'in kendisi de ailesi adına sığır kurban etmiştir. Yine Hz. Peygamber, hacda ve kurban bayramında sığır kesmeyi meşru kılmış ve onu yedi ortağın kurban edebileceğini' bildirmiştir.

O halde, bunları İbn Kayyim'in Zâdü'l-meâd'ı ile Miftâh'mda. dile getirdiği hususlar doğrultusunda nasıl yorumlamalıyız? Yani bütün bu hadisleri Hz. Peygamber'in, sığır cinslerinin tamamı hakkında değil de, muayyen bir sığır cinsi hakkında ve özel bir durum için îrad buyurmuş olmasını kastediyorum. Aksi takdirde bu hadisler, Mâide, En'âm ve diğer sûrelerde, sığır etinin helâl olduğunu ifade eden Kuran âyetlerine ters düşecektir. [\[172\]](#)

Tıbbî Nitelikli Hadislerle İlgili İbn Haldun'un Görüşü

Bana göre Allâme İbn Haldun şu sözünde doğrudan sapmamıştır: "Şeriatın kaynaklarında nakledilen -yani Sünnet'te-tıbbî hadisler de, Dihlevî'nin de belirttiği gibi, risaletin tebliği kabilinden değildir. Bilakis ancak, âdet cibillî/yaratılıştan kaynaklanarak meydana gelen şeylerdendir." İbn Haldun daha sonra, en meşhur eseri Mukaddime'sinde şöyle demiştir:

"Çölde yaşayanların da, çoğunlukla birtakım kimselere ve sınırlı tecrübelerle istinad ettirdikleri ve bulundukları mahallin önde gelenleri ile kocakarılarından tevarüs ettikleri bir çeşit tıbbî bilgiye sahiptirler. Bu tür tıbbî bilgiler içerisinde doğru olanlar bulunsa da, onlar, tabîî bir kurala dayanmarnasmin yanında, insanların mizaç ve karakterlerine de uygun düşmez. Araplar arasında bu Özellikteki tıp oldukça yaygındı ve onlar arasında Haris b. Kelede gibi meşhur tabipler bulunmaktaydı.

Şer'î kaynaklarda nakledilen tıp da, bu cümledendir ve bu hususta vahye istinad eden bir şey yoktur. Onlar sadece Arapların muîad bir şekilde uygulayageldikleri yöntemlerdir. Hz. Peygamber'in âdet ve tabiî hayatıyla ilgili bazı hususlar nakledilirken, Onun tıpla alakalı bazı hususları da anlatılmıştır kiar? meşru olması veya aynı tarzda uygulanması yönüyle bakled'ilmemiştir. Zira Hz. Peygamber bizlere, tıp ve diğer tabiî Çinileri öğretmek için değil, şer'î esasları öğretmek üzere önderilmiştir. Nitekim -daha önce de etraflıca tetkik edildiği üzere- hurmaların aşılınması hadisesindeki tecrübesinden sonra, 'Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz' buyurmuştur. O halde sahih hadislerde nakledilen tıpla ilgili hususların, meşru (yani yerine getirilmesi istenmiş) şeylere hamledilmesi gerekmemektedir. Kaldıki bu hadislerde buna delâlet eden bir yön de yoktur. Ne var ki mübarek sayma (teberrük) ve imanının yenilenmesi babından kullanılması durumunda bir fayda teinin eder ve tesiri de büyük olur. Ancak bu, tabiî tıpta bulunan bir durum değil, bilakis, Onun (s.a.) karnı ağrıyan bir kimseye bal yemesini tavsiye etmesinde olduğu gibi, imanın mesaj ındaki etkidir. En doğruya ulaşmada bizlere hidâyet eden Allah'tır ve Ondan (c.c.) başka da ilah yoktur."[\[173\]](#)

H. Peygamber'inBeşer Olması Gereği Tasarrufları

H. Peygamber'in, melek olmayıp bir beşer olduğunda şüphe yoktur ve risâleti Onun (s.a.) beşer olma özelliğini ortadan kaldırmamıştır. Onun bazı söz ve fiilleri, sırf beşer olması gereği sadır olmaktadır. Mesela, koyunların kol etini ve kabağı sevmesinin anlatıldığı rivayetlerde olduğu gibi kî, bu ve benzeri durumlar, insanların mizaçları ile alakalı hususlar olup

mizaçlardaki farklılıklara göre değişiklik arzeder. Buna göre eğer bir müslüman kol etini değil de sırf et veya buttan hoşlanırsa, bunun o kimseye herhangi zararı olmadığı gibi, sakıncası da yoktur. Keza kabak sevmeyip başka sebze çeşitlerinden hoşlanmasında da, durum aynıdır.

Yine Hz. Peygamber, beşer olması gereği hoşlanmadığı gibi bazan da öfkelenebiliyordu. Öfke halinde ise, bazı insanlara karşı kastetmediği söz ve dualar Ondan (s.a.) sadır olabiliyordu. Bu durumda ilim ehline yakışan, bunu itibara alıp bu gibi durumları, teşri' ve hüküm istinbatetme sahasının içine dahil etmemeleridir.

Buna göre, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı musanniflerin İbn Abbas tarikiyla tahrir ettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in, Muâviye (r.a.) hakkındaki "Allah karnını doyurmaya.sıca!" hadisini birtakım ââlimler bu esas üzere tefsir etmişlerdir.

Müslim'in rivayetine göre İbn Abbas bu hadisi şöyle nakletmiştir: "Ben çocuklarla oynuyordum ve birdenbire Resûlüllah (s.a.) çıkageldi. Bunun üzerine ben kapı arkasına saklandım; "ancak Resûlüllah (s.a.) gelip sırtıma vurarak, [\[174\]](#) 'Git bana Muâviye'yi çağır!' buyurdu. Ben gidip geri döndüm ve 'O yemek yiyor dedim/ Resûlüllah tekrar, 'Git bana Muâviye'yi çağır!' buyurdu. Ben tekrar gidip geldim ve, 'O yemek yiyor' dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem,

'Allah onun karnını doyurmasın!' buyurdu." [\[175\]](#)

Bazı ââlimler, Hz. Peygamber'den sadır olan bu (bed)duanın, kasden söylenmiş bir söz olmayıp, Arapların âdeti olduğu üzere, söz sırasında kullandıkları ifade şekli olduğunu söylemişlerdir. Yine Hz.

Peygamber'in, hanımlarından bazılarına, "Allah boğazını ağrıtsın! Uğursuz, kısır!" demesi, çok sevmesine rağmen Muâz b. Cebel'e, "Seni annen düşürseydi ya ey Muâz!" buyurması ve "Sen dindar olan bir eş seç ki, elin bereketlensin!" gibi sözleri de bu kabildendir.

Bütün bunlar bir yana Nâsiruddîn el-Elbanî'ntn bu hadis hakkında başka bir yorumu vardır. O şöyle demiştir:[\[176\]](#) "Bunu pek çok mütevâtir hadislerinde oduğu gibi, Hz. Peygamber'in beşer oluşu yönüyle söylemiş olması mümkündür. Bunlardan biri de, Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadistir: "Resûlullah'ın (s.a.) huzuruna iki adam girdi ve ne dediklerini pek anlayamadığım bazı sözler öyleverek, Onu öfkелendirdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber nlara lanet ederek bedduada bulundu. Bu kimseler dışarı çıkınca, 'Ey Allah'ın Resulü! Bu ikisinin kavuşmuş olduğu hayra, acaba kim ulaşabilir ki?' dedim. Hz. Peygamber, ıNe var ki?' dediğinde ben, 'Bu iki kimseye lanet edip bedduada bulundunuz' dedim. Bunun üzerine O (s.a),

'Bilmez misin ki ben Rabbime şöyle bir şart koştum: Allahım! Ben ancak bir beşerim; müslümanlardan kime lanet etmiş veya bedduada bulunmuşsam, bunu o kimse hakkında bir arınma ve ecir vesilesi kıl! 'buyurdu."

Müslim'in Sahîh'inde bu ve bundan hemen önce geçen hadis, "Haketmediği halde, Hz. Peygamber'in lanetlediği veya bedduada ettiği kimseler için bu lanet veya bedduanın bir arınma ve sevap/ecir vesilesi olduğu" ile ilgili konu başlığı altında zikredilmiştir. Daha sonra da Enes b. Mâlik tarikiyle nakledilen şu hadise yer verilmiştir:

"Enes'in annesi Ümmü Süleym'in yanında bir yetim vardı. Bir keresinde Resûlullah (s.a.) bu yetimi gördü ve

ona hitaben,

'O yetim sen misin? Kendin büyümüşsün, bari yaşın büyümesin!' buyurdu. Bunun üzerine yetim kız ağlayarak Ümmü Süleym'in yanına geldi ve Ümmü Süleym, 'Kızcağızım neyin var?' diye sordu. Cârîye şöyle dedi: 'Resûlullah ebediyyen yaşımın büyümemesi için bana (bed)duada bulundu.' Bu sözü duyan Ümmü Süleym baş örtüsünü alarak alelacele çıktı ve Resûl-i Ekrem'e yetişti. Resûlullah (s.a.) ona,

'Ey Ümmü Süleym neyin var?' diye sorunca Ümmü Süleym, 'Yetim kızım, yaşının büyümemesi için ona (bed)dua ettiğini iddia ediyor' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber tebessüm ederek şöyle buyurdu:

'Ey Ümmü Süleym! Ben ancak bir beşerim, bşşerin hoşnut olduğu gibi hoşnut olur, beşerin kızdığı gibi de kızarım. Ümmetim içerisinde hak etmediği halde her kime beddua etmişsem, bunu o kimse için bir arınma ve temizlenme ve kıyamet günü onu Allah'a yaklaşma vesilesi eyle! dîye Rabbim'e şart koştuğumu bilmiyor musun?"

İmam Müslim bu rivayetin ardından, aynı mânaya geldiğjn{ belirttiği Muâviye (r.a.) hadisini zikrederek konuya son vermiştir. [\[177\]](#) Yani Hz. Peygamber'in yetim kıza yapmış olduğu (bed)dua ona zarar vermeyecekse, hatta onun için bir arınma ve Allah'a yakınlaşma vesilesi olacaksa, Muâviye'ye (r.a.) yaptığı (bed)dua da aynıdır. İmam Nevevî de Müslim Şerhi'nde şöyle demektedir: "Hz. Peygamberdin Muâviye'ye olan (bed)duası hakkında iki tür yorumda bulunulabilir ki, bunlardan birincisi, bu sözün bir kasıt olmaksızın Hz. Peygamber'in ağzından çıkmış olduğudur. İkincisi ise, Hz. Peygamber kendisini çağırdığında geciktiği için bu Muâviye için bir cezadır. Müslim bu hadisten Muâviye'nin bu (bed)duayı haketmediğini anlamış ve

dolayısıyla hadisi bu konuda tahric etmiştir. Diğer musannifler ise hadisi, Hz. Muâviye'nin menkıbeleriyle ilgili rivayetler arasında tahric etmişlerdir. Zira hakikatte bu, Muâviye'nin lehine yapılmış bir dua halini alacaktır."

Diğer taraftan Zehebî de, Siyeru a'lâmi'n-nübeîâ adlı eserinde, İkinci olarak zikredilen mânaya işaretle bulunarak şöyle demiştir: "Belki de bu, Hz. Peygamber'in, 'Allah'ım, ben kime lanette bulunmuşsam veya beddua etmişsem, bunu o kimse için bir arınma ve rahmet vesüesi eyle!' sözü sebebiyle Muâviye'nin lehinde bir menkıbedir denilebilir. Şu bilinmelidir ki, Hz. Peygamber'in bu gibi hadislerde, 'Ben ancak bir beşerim, beşerin hoşnut olduğu gibi hoşnut olur, beşerin kızdığı gibi de kızarım...' buyurması, Allah Teâla'nın, 'De ki: Ben ancak, sizin gibi bir beşerim; ne var ki bana vahyolunuyor,'^[178] âyetinin açıklamasıdır."^[179]

Heva ve heyecan sahibi birtakım kimseler, Hz. Peygamber'e tazim ve bu tür ifadeieri kullanmaktan Onu (s.a.) tenzih etmek gayesiyle, böyle hadisleri çabucak inkar cihetine gidebilirler. Halbuki bu tür hadisleri inkara kalkışmanın imkanı yoktur. Çünkü hadis sahih, hatta mütevâtirdir. Zira belirttiğimiz üzere bu hadisi İmam Müslim, Âişe ve Ümmü Seleme kanalıyla tahric etmiştir. Hadis ayrıca Ebû Hüreyre, Câbir, Selmân, Enes, Semüre, Ebu't- Ebû Saîd (r.anhüm) ve daha başka sahâbîler tarikiyle de nakledilmiştir.^[180]

Hz. Peygamber'e olan tazimin islâm'a uygun olması, - çelikle Resulüllah'ın getirmiş olduğu sahih ve sabit olan her şeye ° nmayı gerektirir. Bu ise, ifrat ve tefrite düşmeksizin, Onun (s.a.) û m kul, hem de Resul olduğuna inanmakla olur. Kitap ve Sünnet âhitlik

etmektedir ki Hz. Peygamber, bir beşerdir; ne var ki hem ahin hadislerin mutlak ifadelerinin, hem de Onun (s.a.) hayatının gösterdiği kadarıyla O (s.a.), beşeriyyetin en faziletlisi ve efendisidir. Avnı şekilde Allah Teâla'nın Ona ihsanda bulunmuş olması ve başka hiç bir beşerde kemâle ermemiş ahlâk güzellikleri ile övgüye layık hasletlerin Onda bulunması, bunu gösterse gerektir. Allah Teâla Onun hakkında, ^Şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzeresin " [\[181\]](#) âyeti de bunu doğrulamaktadır. Bütün bunlar, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin bir kısmının, Allah'tan bir vahiy olmadığını gösterdiği gibi, Rabbin'den tebliğ amacıyla söyledikleri kapsamına da girmediğini gösterir. Aksine O (s.a.) bunları, vahyin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, beşer sıfatıyla söylemiş ve yapmıştır. [\[182\]](#)

Hız. Peygamber'i Verdiği Haberlerden Bir Kısmı Vahiy Kaynaklı Değildir

Bu husus, sadece ahkâma dair emir ve nehiylerle ilgili olmayıp haberleri de kapsamaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bazan birşey hakkında vahiy eseri değil de, kendi görüşü, beşerî bilgisi ve içinde yaşadığı çevrenin tecrübesiyle bir haber verebilir. Mesela hurmaların aşılınması hususunda verdiği haber de olduğu gibi, bu haber mahallîne uygun düşmemesinin yanında, o haberin îrad edilmesi için de bir zaruret yoktur. Zaten Hz. Peygamber de sonradan bunun kendi zannı olduğunu ve Allah Teâla'dan gelen tevkifi bir emir olmadığını bildirmiştir.

Hastalıkların bulaşması ile alakalı olarak Hz. Peygamber'in vermiş olduğu haberler de bu kabildendir. Buna göre O (s.a.) önce, "Hastalıkların

bulaşması olmaz " ve "İ olarak hastalığı bulaştıran kimdir?" [\[183\]](#) buyurmuş; ancak sonradan bunu başka hadislerle destekleyerek şu hadislerini îrad buyurmuştur:

"Arslandan kaçtığın gibi cüzzamhdan kaç!, [\[184\]](#)

"Develeri hastalıklı olan kimse, sağlıklı olanın yanına yaklaşmasın! [\[185\]](#)

Yine Hz. Peygamberin, taun buiunan bir beldeye girilmesini yasaklaması konusunda Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği veya tek tek tahrir ettikleri hadislerin tamamı bu şekildedir.

İlk devirlerden bu yana İslâm âlimleri, bu husustaki hadisleri telif edip uzlaştırmak için, muhtelif yollara başvurmuşlardır. Mesela âlimlerden bazıları, "Hastalığın bulaşıcı olmadığını söyleyen hadislerin, bulaşıcı olma özelliğinin varlığını ifade eden hadisler tarafından neshedildiğini; zira bulaşıcılığın varlığından bahseden hadisler diğerlerinden sonra varit olmuş olup, sonraki Öncekini nesheder" demişlerdir. Halbuki İlk olarak zikri geçen hadisler, "haber"dir ve haberler arasında nesh söz konusu değildir. Zira haberler, ya doğrudur ya da yanlış ve yalan.

İbn Kayyım, Miftahu dâri's-saâde adlı eserinde bu hadislerin arasını telif etmek maksadıyla âlimlerin başvurduğu yöntemlerin tamamını zikretmiştir. Burada bizi ilgilendiren, onun şu sözleridir: "Alimlerden bazıları da başka bir yönteme baş vurarak şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber'den gelen haberler ikî çeşittir:

a. Vahiy kaynaklı olarak verdiği haberler: Bu tür haberler, k zihninin dahilinde gerekse zihin dışında olmak üzere, her yönden

Tberi verene mutabık olarak hatasız (masum) haberlerdir.

b. Hz. Peygamber'in dünya işleriyle alakalı olarak zanla rdiği haberlerdir ki, diğer insanlar bu hususta Ondan daha bilgilidir. Bu tür haberler, hem ilk şıktaki haberler derecesinde değinir, hem de bunlarla herhangi bir hüküm sabit olmaz.

Hz. Peygamber, bu iki tür haber arasında ayırma giderek kendi yüce konumu hakkında haber vermiştir. Hurmalarım aşıl原因 İnsanların sesini duyunca, "Bu nedir?" diye sormuş, bu insanların hurma aşıl原因ları bilidirilince de, "Onların bunu yapmaktan vazgeçmelerinin hurmalarına zarar vereceğı kanaatinde değilim" buyurmuştur. Bunun üzerine aşı yapanlar, hurmalarını aşıl原因mayı bırakmışlardır. Fakat sonuçta hurmalar zayıf ve kötü oldu. Bu durumu gören Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Ben zannmmla haber verdim ve siz, dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz. Ancak benim Allah'tan haber verdiklerimi yerine getirin. "

Bu hadis, sahih ve oldukça meşhur olup, nübüvvetin de delil ve alâmetlerindendir. Çünkü, böylesi dünya işlerinden habersiz olan birisi, daha sonra bir beşerin bilmesi imkansız olan bazı bilgi ve ilimlerden haber veriyorsa, Allah Teâla'nın bu husustaki genel âdeti, bu bilgilerin ancak Allah'tan bir vahiyle geldiğı yönündedir. Âlemdeki bütün mahlukatın yaratılışından, cennetlik olanların cennete, cehennemliklerin de cehenneme girinceye kadar olmuş, olmakta ve olacak olan her şey, yer ve göklerdeki gaybî bilgiler, insanların matematik, mühendislik, sanat, yeryüzünün imarı ve yazma konusunda daha bilgili oldukları dünya ve dünyevî işler, bu işleri elde etme yolları ve ikmal edilmesi hususundaki bilgileri, Hz. peygamber'in

bilgisinden daha çok olmasına rağmen dünya-âhiret kutluluk veya bedbahtlığına vesile olan küçük-büyük bütün sebepler 'le dünya ve âhiret maslahat ve sebepleri ile ilgili vermiş olduğu haberlerin tamamı bu cümledendir.

Şayet Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu bu hususlar, öğrenme, tefekkür, araştırıp inceleme gibi diğer insanların da yapabileceği yollarla elde edilebilecek şeyler olmuş olsaydı, söz konusu bu insanlar bunu gerçekleştirirler ve bu hususta Hz. Peygamber'in önüne geçerlerdi. Zira onlar, fikir, yazı, hesap araştırıp inceleme gibi muhtelif sanatlara sahip bulunuyorlardı. Bu durum, Resûlullah'ın (s.a.) peygamberliğinin en büyük delillerinden doğruluğunun da en önemli göstergelerindendir. Onun getirmiş olduğu haberlerde beşerin herhangi bir müdahalesi olmadığı gibi, tefekkür edip çalışmakla elde edilen hususlar da değildir. Nitekim, "O (bildikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılıştı biri (Cebrail) öğretti" [\[186\]](#) âyeti buna delildir. O Cebrail ki, yer ve göklerdeki bütün sırları bilir ve Onu, gaybî bilgilerin mutlak hakimi (Allah) indirmiş olup, razı olduğu elçiler dışında da kimseye Allah gaybı bildirmez. Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Tıpkı hurmaları aşılamanın tesiri olmayacağına dair vermiş olduğu haber gibi, hastalığın bulaşmasının olmayacağını ifade eden haber de, Hz. Peygamber'in zannına istinad etmektedir. Zira özellikle bu ikisi yakın ve hatta aynı konu başlığı altındadır. Çünkü hurma filizlerinden erkek tohumun dışisiyle birleştirilmesi sonucunda bunun tesiri, aynı hastalığı bulaştıran ve hastalık kendisine bulaşan kimse ile bu hastalığın ona etkisi gibidir. Şüphe yok ki, her ikisi de şer'î bir hükümle alakası olmayan dünya işlerinden olup bu haberler,

Allah Teâla'nın sıfat, isim ve hükümlerinden bahseden haberler türünden değildir.

Birbiriyle ilgili bu sebepler çerçevesinde, âdetullahı da uygun olarak, meyvelerin iyi olması için aşılamanın tesiri, develeri hastalıklı olan kimsenin, sağlam olanın yanına yaklaşmasının tesiri gibi, dünyaya ait işlerin hakikî durumu ortaya çıkınca, Hz. Peygamber onların hurmaları aşılmasını onaylarken, develeri hasta olanın sağlam olanın yanına yaklaşmasını yasaklamıştır.

Onlar yine şöyle demişlerdir: "Şayet bu açıdan meseleye yaklaşılarak söz konusu hadisler hakkında nesh hükmü verilmişse, anlam açıklığa kavuşmuş etmiş demektir ve İsimlendirme yani görüntü üzerinde tartışma gereği yoktur. Bu sebeple hadisin râvisi Ebû Seleme b. Abdurrahman şöyle demiştir: "Acaba Ebû Hüreyre mi unuttu, yoksa hadislerden biri diğerini nesh mi etti bilmiyorum?..[\[187\]](#)

Şu halde Ebû Seleme, bir haber olduğu halde bu konuda neshi "iz görmektedir ki bu, meselenin bizim ifade ettiğimiz yönü -Kot-iv1edir. Netice olarak İbn Kayyim de, "Bu yaklaşım tarzı' güzeldir" demiştir. [\[188\]](#)

Ulaşılan Sonuçlar

Bu araştırmamız sonucunda, bize ulaşan nebevi sünnet içerisinde teşri'in kapsamına girmeyen sünnetlerin de bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar, idare ve çekip çevirmesi tamamıyla bizlerin akıl ve idrakine bırakılmış -ki biz bu tür işleri daha iyi biliriz- hususlardır. Sünnetin bir kısmı ise, bütün zaman ve zeminlerde insanlara hitap eden, daimî ve umumî bir teşri' niteliği taşımamakta; bilakis Hz. Peygamber bu sünnetiyle belli durumlarla ilgili hususî halleri kastetmiş olmaktadır. Bu da, Onun (s.a.) devlet

başkanlığı ve yöneticilik sıfatıyla îrad buyurduğu söz ve fiilleridir. Zira Hz. Peygamber aynı zamanda, müslümanlarm devlet başkanı, idarecisi, siyasî lideri ve nihayet yasama, yürütme ve yargı yetkisini uhdesinde bulunduran bir mevkiye sahiptir.

Sünneti bu şekilde dikkatli bir bakış açısıyla araştırıp tetkik etmek, oldukça geniş olan fikhî mîrasımız içerisindeki pek çok problemi de çözüme kavuşturacaktır. Bunun misali, Hz. Peygamber Hayber savaşında elde edilen arazileri savaşa katılanlar arasında taksim ettiği halde, Hz. Ömer'in Irak arazisini taksim etmeyip, gelirlerini mücahitler ve İslâm devletinin koruyucu kuvvetleri ile diğer bazı kimselerin mal-mülk edinmesini istemesi ve bu arazilerin kontrolünün de gelecek müslüman nesillerinin maslahatlarına bırakılması görüşünü benimsemiş olmasıdır. Bu sebeple Ömer (r.a.), "Öncekiler için de sonrakiler için de kolaylık olacak bir iş yapmak istedim" demiştir. Esasen Muâz b. Cebel'in işarette bulunduğu şey de budur. [\[189\]](#)

Ancak Hz. Ömer'in bu tasarrufu, Resulüllah'a muhalefet olarak yorumlanamaz. Zira Hz. Peygamber'in, uygulamalarında da, aynı şekilde müslümanlarm hayrı ve maslahatı öne çıkarılmıştır. Ibn Kudüme el-Muğnî adlı eserinde, "Savaş yoiuyla fethedilen topraklar sahabenin ittifakıyla, bu İstila vesilesiyle vakfolunur" sözünü değerlendirirken şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in Hayber arazisini taksimi, İslâm'ın başlangıç döneminde ve ihtiyacın çok olduğu bir dönemde olup, o gün için maslahat böyle yapmayı gerektiriyordu. Daha sonraları ise bu maslahat, arazinin sahiplerine bırakılmasının uygun olacağı şeklinde tezahür etti ki, yapılması gerekli olan da bu

idi. [\[190\]](#)

Bunun bir benzeri de, Ahmed b. Hanbei, Tirmizî ve Nesâî'nin Muâz b. Cebel kanalıyla naklettikleri şu haberdır: "Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman, ondan buluş çağma erişmiş her kişiden bir dinar veya buna muadil "meâfır" adı verilen Yemen elbisesi almasını emretmişti.^[191] Buna karşılık Hz. Ömer'in kendi döneminde cizye için başka bir ölçü takdir ettiğini ve cizye vermesi gerekenleri malî durumlarına göre üç kısma ayırdığını görmekteyiz. Ebû Ubeyd ve Beyhakî'nin rivayetine göre o, zengin olanlara senede 48 dirhem, orta hallilere 24 dirhem, gelirleri sınırlı olanlara ise 12 dirhem cizye verme yükümlülüğü getirmiştir.^[192]

Şüphesiz bu, Resûlullah'ın (s.a.) sünnetine muhalefet anlamına gelmeyip içinde bulunulan zamanın icaplarını gözetmedir. Zira ŞamlılarSa Iraklıların durumları, Yemenlilerin durumu gibi olmayıp, bunlar birbirinden farkhiik arzetymektedir. Hz. Ömer'in yaptığı da bu farklılığı gözeterek hükmünü ona göre vermekten ibarettir. Bu sebeple Buhârî, İbn Ebî Nüceyh'ten şöyle bir haber nakleder: İbn Ebî Nüceyh Mücâhid'e, "Şamlılara dört dinar cizye takdir edilirken, Yemenlilere bir dinar takdir edilmesinin hikmeti nedir?" diye sordum ve şu cevabı verdi: "O, Şamlıların zenginliğini dikkate alarak böyle takdir etmiştir."

İmam Şevkânî şöyle der:^[193] "Hz. Ömer ve diğer sahâbîlerin bir dinardan fazla miktarda cizye almalarının sebebi, onların meseleyi Hz- Peygamber'in cizye konusunda belli bir miktar tayin etmemesinin yanında, yukarıda zikri geçen Muâz hadisinin ise umum ifade etmeyip, hususî bir durum için olması, cizyenin ise bir tür sulh olduğu şeklinde anlamış olmalarıdır."

Yine şöyle söylemek de imkân dahilindedir: Bu, Resûlullah'ın (s.a.) ümmetin önderi, yöneticisi ve reisi olması hasebiyle ortaya koyduğu siyasî tasarruflar nevindendir. Söz konusu dönemdeki şartların gerektirdiği maslahatlar böyle yapmayı zorunlu kılmıştır. Bu durumda, Hz. Peygamber'den sonra gelen devlet başkanı ve yöneticiler, kendi dönemlerindeki maslahatın gereğini uygulayabilir ve bununla da Hz. Peygamber'e muhalif davranmış olmazlar. Aksine, zaman mekan ve insanların durumlarına göre maslahatın gereğini yaptıkları için, Hz. Peygamber'in rehberlik ve irşadına riâyet etmiş olacaktırlar.

Zina eden bekar erkek ile bakire kıza, yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilmesini öngören hadis karşısında, zina cezası olarak Kur'an'da belirlenmiş "celde" ile birlikte sürgün cezasının aynı anda verilemeyeceği görüşünü benimseyen Hanefîlerin görüşü de, burada arzettiklerimizle örtüşmektedir. Hz. Peygamber'in sürgün cezası vermesini Hanefîler, zaman, zemin ve şartların değişimiyle değişebilecek bir "ta'zir" ve "siyaset" olarak yorumlamışlardır. Buna göre devlet başkanı veya yönetici, zina olsun başka hususlarda olsun ta'ziren bunu uygulayabilir. Mesela, kadınların fitne ve fesada düşmesine vesile olan Nasr b. Haccâc'ı Hz. Ömer'in Medine'den sürmesi, buna misaldir. Hanefîler ayrıca bu görüşlerini, Hz. Ali'den nakledilen, [\[194\]](#) "O ikisine fitne olarak sürgün yeter!" sözüyle de desteklemişlerdir. Yine Hz. Ömer, içki içen birini ceza olarak Hayber'e sürgün edince, adam hıristiyan olmuş ve Hirakl'e katılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Vallahi! Bir daha hiç bir müslümani sürgün etmeyeceğim" demiştir. [\[195\]](#)

Başka Bir Tenbih

Bu araştırmamızın sonunda, insanların dikkatini çekmemiz gerektiğini düşündüğümüz bir diğer husus da şudur: Sünnetin teşri' için olanı ile böyle olmayanı, genel, mutlak ve daimî olan ile öyle olmayanı, devlet başkanı ve idareci sıfatı ile Hz. Peygamber'den sadır olanı ile olmayanını birbirinden ayırabilmek için, bu sünnetlerin iyi bir tetkike tabi tutulup güzelce araştırılması zorunludur.

Bu çalışmamızda görüşlerini naklettiğimiz eski ve muasır âlimlerin zikrettikleri taksimi esas olarak ortaya koyduktan sonra, geriye sadece bu esasın sünnette bulunan tasarruflara nasıl sağlıklı bir şekilde tatbik edileceği meselesi kalmaktadır ki, aslında bu nokta, ayakların kayabileceği ve İfrat-tefrite düşülebilecek kritik bir alandır. Uç noktayı temsil eden ifrat-tefrit çizgisinden ancak, Allah'ın kendilerine basîret verdiği ve şeriatın maksat ve mânaları ile küllî-cüzî kaideler arasında irtibat kurabilen insanlar kurtulabilir. Bu kurtuluş ise, kişinin kendi nefsi yanında başkalarının arzularına uymaktan korunmakla, naslann künhüne vakıf olmakja, araştırıp incelemede gerekli olan titizlik ve gayreti göstermekle ve nihayet Hak'ka vasıl olma arzusuyla hadislerin sahih ve sakîmini ayırıştırmakla olabilir. Tıpkı Hz. Peygamber'in, "Allah kim hakkında hayır dilerse, onu dinde fakîh kılar [\[196\]](#) buyurduğu gibi.

Alîahım! Bize karanlıkta önümüzü aydımlatacak bir nur ihsan eyle; anlaşılması zor meseleleri temyiz edebilme melekesi bahşet; ictihad ederek Hak'ka isabet etmenin her iki ecrini de ver; fikir ve kalemimiz sebebiyle meydana gelen sürçme ve hatalarımızdan dolayı bizi mağfiret eyle; göz açıp kapayıncaya veya bundan daha

az bir süre de olsa bizleri nefsimize yenik düşürme!

Allahümme âmîn! [\[197\]](#)

[\[1\]](#) Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 16.

[\[2\]](#) Müslim. Fcdâil, 139-41. Hadisin daha geniş tahrirci ileride ayrıca yapılacaktır.

[\[3\]](#) Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 16-18.

[\[4\]](#) Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 18.

[\[5\]](#) 'en-Nisâ4/71.

[\[6\]](#) el-Enfâl 8/60.

[\[7\]](#) en-Nisâ4/102.

[\[8\]](#) ' Müslim, İmârel, 167. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd. Cihâd. 23: Tirmizî, Tefsir. 8: İbn Mâce, Cihâd, 19.

[\[9\]](#) Ebû Dâvûd, Cihâd. 23; Nesâî, Havi, 8; Hâkim, Müstedrek, II, 95. Zchebî de Müstedrek'ick\ şekliyle rivayete muvafakat etmiştir. Ayrıca el-Münlakâ m'm'et-Terğib ve't-terhib" adlı eserimize bakınız (bk. I, 361.362).

[\[10\]](#) Buhârî, İlim, 45; Tevhîd, 28: Müslim, İmâret. 150-51: Tirmizî, FedâilîTl-rihâd. 16.

[\[11\]](#) el-Bakara 2/190.

[\[12\]](#) Müslim, Cihâd, 2; Ebû Dâvûd, Cihâd, 83; Tirmizî, Diyât, 14; Siyer, 47; İbn Mâce, Cihâd, 38.

[\[13\]](#) Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 19-20.

[14] Buharî, Hars, I; Müslim, MUşâkât. 12. Buhârî ve Müslim'in Sahillerindeki nvayette yazarın naklettiğı şekilden farklı olarak "yeğrisü ğarsen" ifadesi, ! yczra" zer'an" ifadesinden önee zikredilmiştir (mütereim).

[15] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 20-21.

[16] Ebû Dâvûd, Tıb, 1,11; Tirmizî. Tıb, 2; İbn Mâcc, Tıb, 1; Ahmed b. Hatibe], Musned, IV, 278. Hadis ayrıca İbn Hibbân, Hâkim tarafından da rivayet bilmiştir.

[17] " Buhârî. Tıb. 1; İbn Mâce. Tıb, I.

[18] Ruhârî hu hadisi Tıb bölümünde İbn Mes'ûd'dan mevkuf ve muallak olarak rivayet etmiştir. İbn Kbî Şeyhe İse onu sahih bir senetle mevsûl olarak rivayet etmiştir.

[19] Tirmizî. Tıb. 21: İbn Mâce, Tıb. I: Ahmcd b. Hanbel, Mûisned. III, 421. Hâkim bu hadisi sahih kabul etmiştir (bk. Mmtedrek. IV. 199. 402). Tirmizî de hadis hakkında, "hasen-sahih" değerlendirmesini yapmıştır, l-lbânî ise, Hüşkilelü 'l-fakr adlı eserimi/de bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

[20] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 21-22.

[21] Ör. en-Nemr. bu konuda \\z. Pe\gamber'in muamelât konusundaki emir ve nehi\lerintn aslının vahiy mahsulü olma;ip ietihad mahsulü olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz hu gerekçenin onun iddiasına bir katkısı yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin içtihadı \erleşik \e sahît hale geldiğinde vahiy mesabesinde telakki edilir. Zira usul kitaplarının da teyit ettiği ü/ere Resûlullah (s.a.) yanlış bir şey üzerine ikrarda bulunmaz. Bundan dola\ıdır kî âlimler bu duruma "el-vahyü"l-bâtın=ıizli vahi}" demişlerdir.

[22] Bk.evkânL Seylü'l-evtâr. V. 342. 343. Hadisin tahrirci için bk. Buhârî. sclcm. 1. 2: Müslim. Mûşâkât. 127-128: f-bû Oâvûd. Büyü'. 55; Tirmizî, Büyü'. 68.

[23] Bk. Şevkânî. a.g.e.. V. 342-43.

[24] el-Bakara 2/282.

[25] Bu makale, el-Müslimii 'I-muûsır adlı derginin ilk sayısında neşredilmiştir.

[26] Kahire Mektebetü Vehbe neşri.

[27] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 22-25.

[28] Bel ağrısı müblelasına vakalandığım bugünlerde Allah, baston taşımamızı diledi. Allah âtl> elini ü/erimizden esirgemesin

[29] Bilakis gözlerimle sahil olduğum gihi ba/ı müslüman ülkelerdeki bir kısım hatipler, günümüzde de bu alışkanlıklarını sürdürmekledirler.

[30] ^üsl'm, Fedâil, 139: İbn Mâce. Rühûn, 15; Ahmed b. Uanbcl, MüsnecL 1, 162.

[31] ' Müslim, Fedâil, 140.

[32] 'Müslim, Fedâil, 141; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 152.

[33] Buharî, Erime. 2. Bu hadisin metninde müellif, Hz. Peygamber'in hadisin sahâbî râvisi Ömer b. Hbî Seleme'ye hitaben kullandığı "Yâ ğulânı" İfadesini nakletmemişler (mütercim).

[34] " Câbir'den rivayet edilen bu hadis için bk. Müslim. F-şribe. 104.

[35] İbn Ömer'den rivayet edilen bu hadis için bk. Müslim. Kşrilx \Ö5.

[36] ' Bu bir Önceki İbn Ömer hadisinin başka bir rivayetidir (bk. Müslim. Kşribe. 106).

[37] Müslim. Kşribe. 107.

[38] Muhammed Hsed'in bu eseri Arapça olarak el-İslâmu ala müfkraki't-luruk adıyla Bey ruf la yayımlanmıştır. Kitabı Arapça'ya tercüme edenler Dr. Ömer l-orrûh ile Dr. Muştala el-Hâlidî'dir. İlgili konu için eserin son İki kısmına bakılabilir.

[39] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 25-31.

[40] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 31-32.

[41] Buhâil "Nikâh. 27; Müslim, Nikâh, 37-39. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet olunmuştur.

[42] Buhârî, Tefsir (9), 33; Nikâh, 27; i£deb, 93; Müslim, Radâ\ 5. Hadis İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

[43] Ebû Dâvûd, Nikâh, 10; Tirmizî, Radâ\ 3; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 35; Dârimî, Nikâh. 49: Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 4; VI. 31. Hadis Hz. Âişe ve Hz. Zübeyr'den rivayet edilmiştir.

[44] Farklı lafızlarla aynı manaya sahip rivayetler için bk. Buhârî, Diyât, 26; Müslim, Kasâme, 36-38; Ebû Dâvûd, Diyât, 19; Tirmizî, Ferâiz, 18; Diyât, 18; İbn Mâce, Diyât, 7, 15. Bu hadisler göstermektedir ki H/. Peygamber, diyetin katilin akrabaları (âkile) tarafından ödenmesine hükmetmiştir (bk. Elbânî, İrvâid'ğalU, -Beyrut MektebtTI-İslâmî baskısı-, Hadis no: 2205).

[45] "İzhir". güzel kokusuyla bilinen bir bitki olup Mekke'nin Alta otu diye bilinir.

[46] " İbn Abbas ve başka sahâbîlerden rivayet edilmiş olan bu hadis için bk. Buhârî, Cenâiz, 76: İlim. 39; Sayd. 9, 10; Büyü". 28; Lukata, 7; Müslim, Hac, 445.

[47] Buhârî. Hac. 63. 78; Müslim. Hac. 132; Ebû Dâvûd, Menâsik, 23. Hadis Câbir'dcn (r.a.) rivayet edilmiştir.

[48] " Hadisi Buhârî (bk. îmân, 26; Mevâkîl. 24: Savm, 27), İbn Abbâs'tan, Müslim (bk. Taharet. 42: Mesâcid, 219) ise, İbn Ömer ve Âişe"den rivayet etmiştir.

[49] Müslim, Cenâiz, 106; Kşribe, 63 (Büreyde hadisi); Ahmed b. Hanbel, Müsned, V. 350. 356. Bnes'den (r.a.) rivayet edilen bu hadisi ayrıca Hâkim *. tahrir etmiştir.

[50] "Mücâdile hadisi" diye bilinen bu rivayeti Ahmed b. Hanbel, Buhârî -muallak olarak-. Ncsâî, İbn Mâcc, İbn Ebî Hatim, İbn Cerîr gibi âlimlerden bazıları muhtasar, bazıları da uzun olarak rivayet etmişlerdir. Bu konuda İbn Kesifin Tefsir'mın Mücâdele sûresi tefsirinin başına bakılabilir.

[51] Müslim, Hac. 6.

[52] Bk. Ebû Davûd, Cihâd, 46; Tirmîzî, Erime, 24. İbn Ömer'den rivayet edilen bu hadisin metni şöyledir: "Resûlullah (s.a.) 'cellâle'nin el ve sütünün yenmesini yasakladı" Hadiste geçen "cellâle" kelimesi, pislik yiyen hayvanları ifade eden bîr lafızdır. Bu hayvanların pislik yemeleri etlerine ve sütlerine tesir eder. İbn Kuteybe buradaki nehyin ten/.ihen mekruhluk ifade ettiğini veya açıkça anlaşıldığı üzere, irşat kabilinden İrad buyurulduğu kanaatindedir.

[53] İbn Mâce, Ticârât, 10. İbn Mâce'nin zevâidi konusunda eseri olan Bûsîri'nin eserini tahkik eden zatın belirttiğine göre hadis Buhârînin şartı üzere senedi sahih, râvîleri de sikadır. Öyle görülüyor ki buradaki nehiy, tenzihen mekruhluk veya irşat içindir. Hz. Peygamber'in de hacamat yapana ücretini verdiği rivayet edilmiştir. Buhârî. Büyü" bölümünde. Müslim de Müsâkât'da bu konuda hadis tahrir etmişlerdir.

[54] İbn Kutcybe, Te 'vîlü Muhtelifi 'l-hadh, s. 196-98.

[55] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 32-36.

[56] Buharı, Hars, 15; Ebû Dâvûd, İmaret. 37; Tirmizî, Ahkâm, 38; Mâlik, Muvatta', Akdiye, 26, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 111, 303, 304, 327. Ayrıca hadis Suyûlî'nin, el-Câmiu's-sağîr'indçe de yer almaktadır. Münâvî de Feyzû'î-kadtr de bu hadise tenbihte bulunmuştur. Bütün bu eserlerde hadis, Saîd b. Zeyd rivayeti olarak geçmektedir. Tirmi/î hadisi ayrıca Câbir'den rivayet etmiş ve "hascn sahih" değerdendirmesini yapmıştır. Ayrıca Câbir'den rivayet edilen bu hadis, Ahmed b. Hanbel tarafından da tahric edilmiştir (bk. 111. 363. 381). Buhâri hadisi bu lafızla Kitâbü'l-müzâraa'da, Hz. Ömer'den mevkuf olarak; Umrâ ve Rukbâ bölümünde de Hz. Âîşc'den, "Kim sahipsiz bir arazivi imar ederse (e 'maraj o kimse bu arazinin sahibi olmaya daha layıktır" lafzıyla rivayet etmiştir.

[57] Bize göre de Ebû Hanîfe'nin görüşü tercihe daha şayandır. Çünkü umûmî maslahat ölü (çorak) arazinin mülkiyeli ve bu konudaki düzenleme yetkisinin, devlete ait olmasını gerektirir. /İra askeri \e benzer amaçlarla kullanılan birtakım araziler vardır ki. devlet buraların ihyasına ancak belli şartlar niuvaeethe.sinde izin verir. Eğer izin vermişse de belli bir süre için İzin verir.

[58] ' Buharı. Büyü'. 95: Natakât. 9. 14: Ahkâm, 28: Müslim. Ekdıye. 7.

[59] el-Enfâl. 8/41.

[60] Bk. Karâfî, el-Furûk, I, 205-209 (Beyrut. Dâru'l-MaTîfe baskısı olup Kahire, el-Halebî baskısından ofsettir). Ayrıca bk. Karâfî. el-İhkâmfi temyizi 'l-fetâvâ rnine't-ahkâm ve tasarrufdti'l-kâdi ve'/-imâm. İlgili kısım için Halep Asîl Matbaası basımı ve Abdulfettâh Ebû Gudde tahkiki olan bu eserin XXV. sual kısmına (s. 86-109) bakını/..

[61] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 36-41.

[62] Daha önce de zikri geçen bu hadis için bk.. Buharı, Hums. 18; Mcğâ/Î. 54; Müslim, Cülâd,42.

[63] Bu şu demektir: Savaşın ge\şemesi ve soğumaya yüz tutmasından sonra, mücahitleri teşvik ve cesaretlendirmek için Mâlik bunu söylemiştir. Sanki o hu durumda, öldürülen kimsenin malının öldüren tarafından ganimet olarak alınmasını caiz görmektedir.

[64] Buhârî. Sulh. 5: Müslim. Akdiye. 17: İbn Mâce. Mukaddime. 2. Hadis Hz. Aişe'den riva\et edilmiştir.

[65] l-bû Dâvûd. Büyü-. 32: İbn Mâce. Rühûn. 13; Ahîned b. İlanbel, Müsned. III, 415: IV. 141. Bu ka\naklarda hadis. Rafi* b. Hadîc rivayeti olarak nakledilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Şerik, hafıza yönünden tenkil edilmiş \e "se\yiü"l-hıfz" olarak nitelendirilmiştir.

[66] iûuhâri. Şerike. 8. {>: ila>l. 14: I-bû Iû\üd. Büyû\ 73: Hadis, Câbir b. Abdillâh H\â\eti olarak nakledilmiştir.

[67] " Müslim. Akdive. 3 Müslim bu hadisi, "yeminle hüküm verme" konu başlığı altında zikretmiştir. Şahitle ilgili olarak da İbn Abbas hadisi delil olarak gösterilir.

[68] n lahrici \ likanda yapılmıştır.

[69] Bu hadisin lahrîei daha önce geçmiştir,

[70] ibn Kayyım. Zâdü'l-meâti. ili. 489 (Müessesetü'r-risale neşri)

[71] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 41-44.

[72] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 44.

[73] el-Haşr, 59/7.

[74] Yani içtihadın konusu olmayan hususlardır ki, daha çok gaybiyyâtla ilgili konulan kapsamaktadır. Bu sebeple akâid

âlimleri bunu başka bir şeye değil, vahye dayanan mânâsında "sem"iyyât" diye nitelemişlerdir.

[75] Yanı devamlı surette bu hükümler içtihat mahsulü olmayıp sadece bazıları vahiy mahsulüdür.

[76] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 44-45.

[77] Daha Önce de tahrir edildiği üzere, bu hadislerin her ikisini de Müslim rivayet etmiştir.

[78] Tirmizî, Cihâd, 20; İbn Mâce, Cihâd, 14; Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, V, 300). Hadisi Ahmed b. Hanbel Ebû Katâde'den rivayet etmiştir. Tirmizî de hadis hakkında "hasen-garib-sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Bütün bu rivayetlerde hadis şu mealde geçer: "Atların en hayırlısı, siyah ve alnında biraz beyaz olan. burun ve dudakları da beyaz olanlardır..." Rivayette zikri geçen "el-edhem". oldukça siyah renkli olan at; "ei-akrah", sakar denecek kadar olmaksızın, atın alnındaki hatif beyazlık; "el-erşem" de, burnu ve dudağı beyaz olan at demektir. "Size kırmızı, alnı sakar, ayakları beyaz veya koyu kırmızı, alnı sakar, ayakları beyaz ya da siyah, alnı sakar, ayakları beyaz olan atları tavsiye ederim" hadisi için de bk. Ebû Davûd, Cihâd, 42; Tirmizî, Cihâd. 20; Nesaî. Ha\l, 3, 4; İbn Mâce, Cihâd. 14; Dârimî, Cihâd, 34; Ahmed b. Hanbel. Müsned. IV, 345; V, 300. Bu hadiste geçen "kümeýt", 'gerdanlığında kırmızılık olan al (bk. Ebû Dâvûd, 47. 3 nolu dipnot), "el-eğarr". alnında beya/lık olan at; "el-muhaecel". ayaklarının tamamında veya üçünde beyazlık olan al demektir. Bu. Ebû Vehb el-Cuşemmi'den rivayet edilmiştir.

[79] Mesela. "Kullandığınız sürmelerin en hayırlısı, "ismid"dîr; çünkü o, görmeyi güçlendirir" hadisi gibi. Bu hadisi Tirmizî İbn Abbas'tan rivayet etmiş (bk. Libâs, 22, 23; Tıb, 9) ve onu "hasen-garib" diye nitelemiştir. Yine, "İsmid" ile sürme/enin; zira o, görmeyi güçlendirir" hadîsi de böyledir. Ayrıca bu hadisin diğer hadis musannefâtındaki

tahrirci için de bk. Ebû Dâvûd. Libâs, 13: Tıb. 14; Nesâî, Zînet, 28.

[80] Hz. Peygamber'in giyim kuşam konusunda yaptığı ki, İbn (Cayyim'in de Zâdü'l-meâd'da Resûlühâ'nın külfetsiz ve kolay giyilen elbiseleri tercih ettiğine dair zikrettiği rivayetler bunlara örnektir.

[81] Zeyd b. Sabitin bu İfadesi, "bütün bunları size anlatamam" demektir. Bu rivayette geçen "Ye küllü hazâ" ifadesi, aslında "[fc küllü hazâ" demek olup bu haliyle istiham-1 in kâridir. Hadisi Heysemî nakletmekte olup (bk. Mecmau'z-zevâid. IX. 17) rivayetinin akabinde o şöyle demiştir: "Bu hadisin isnadı hasen olup Taberânî tarafından da rivayet edilmiştir."

[82] f arola. birlikte savaşılanlarla düşmanların birbirinden ayrılıp tanınması İçin kullanılan alâmete denir.

[83] Yani o zamanlar müşrikleri görür \e onlara güçlü ve kuvvetli olduğumuzu \e iddia ellikleri gibi Medine sirtmasının bizleri zayıf düşürmediğini izhar etmek 'Çın bunu yapardık. "Remel", kısa adımlarla hızlı hızlı yürümek demektir,

[84] Hadisi Ahmed b. İ İanbel, Hz. Ali'nin (r.a.) Müsned'ı bölümünde zikretmiştir. Ancak rivayetin isnadında bulunan inkıtadan dolayı Şeyh Şâkir onun zayıf bir rivayet olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu rivayeti Ebû Nuaym ///ye'sinde, Buhârî et-Târîhu'l-kebîr'ında, İbn Mende de Ma'rifelü's-sahâbe'sinde, muttasıl ve ceyyid bir isnatla rivayet etmişlerdir. Öte yandan bu rivayetin, KudâTnin Şihâb'ında Enes'ten rivayet edilen bir şahidi bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki Elbânî onu Scthîhu 'l-Câmiu 's-sağîrde zikretmiştir (bk. Hadis no: 1904).

[85] Bk. Dihlevî, Hücetullahi'l-hâliğa. I, 128-129.

[86] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 45-48.

[87] İbn Mâce, Erime, 43; Dârimî, Erime, 20; Ahmed b. Hanbel. Müsned, III, 497. İbn Mâce'nin Zevâid'tnde şöyle denilmiştir: Bu hadisin isnadında "metruk" olan Abdullah b. Saîd el-Muğîrî vardır. Hâkim bu rivayetin sahih olduğunu söyiemişse de, Zehebî Abdullah'ın zayıf bir râvi olduğunu göz önüne alarak bunu reddetmiştir. Feyzü'l-kadîr'âe (bk. V, 43) Irâkî de onun zayıf bir râvi olduğunu bildirmiştir. Tirmizî hem Hz. Ömer'den, hem de Ahmed ve Hâkim ile birlikte Ebû Saîd'den şu hadisi rivayet etmiştir: "Zeytin yağı yiyin, onunla yağlanın; çünkü o, mübarek bir ağaçtantır." Bu rivayeti Hâkim sahih olarak değerlendirmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İbn Abdiiberr ise hadisin iki tarikinden gelen senedinde ıztırap vardır demiştir (bk. Feyzü'l-kadîr, V, 43). Diğer taraftan Elbanî ise bu rivayeti el-Ç.âmiu's-sağtrdt zikretmiştir (bk. Hadis no: 4498).

[88] Hadisi, İbn Mâce (bk. Erime. 40)'ve Hâkim Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Ancak anladığım kadarıyla ne İbn Mâce ne de Hâkim, bu hadisi sahih olarak değerlendirmemişlerdir. Feyzü'l-kadîr'mdt Münâvî, onun bütün tarikleriyle birlikte Ebû Zükeyr'e dayandığını söylemiş, İbn Hibbân'ın, onunla ihticac edilemeyeceğini, aslının olmasına rağmen onunla amel edilemeyeceğini belirttiğini söylemiştir. Ukaylî de. bu rivayeti destekleyecek "mütâbi"nin olmadığını söylemiş ve bunun ancak onun vasıtasıyla bilineceğini belirtmiştir, Mîzân'm&d ise Zehebî, bunun münker bir hadis olduğunu, tashihte gevşek olan Hâkim'in onu rivayetine rağmen, sahih görmediğini söylemiştir. Bu sebepledir kî İbnü'l-Cevzî bu rivayeti Mevzuatıma almıştır (bk. Feyzü'l-kadîr, V, 44). Elbanî de bu rivayeti mevzu olarak Daîfu'l-Câmiu's-sağîr adlı eserinde zikretmiştir (bk. Hadis no: 4204). Reşîd Rıza, Suyûtî'nin el-Câmiu's~ ^ğvVdeki rumuzlarına fazlaca İtibar etmesinden dolayı bu hataya düşmüştür. Halbuki Suyûtî'nin bu eserinde neler vardır neler...!

[89] " Hadisin tahricinde Reşîd Rıza Suyûtî'ye güvenmiş olup onun görüşleri bazı kusurları barındırmaktadır. Halbuki bu

hadisi. Buhârî, Seleme b. d-Kkva'dan Müslim (bk. Edâhî, 29, 3ü. 31) ise. Kbû Saîd, Câbir ve Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

[90] 'el-Mâide. 5/3.

[91] ' Reşîd Rıza. Tefsiru 'l-Menâr. IX. 317 vd.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 48-53

[93] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 53-54.

[94] Bu konu, Hanefi fıkıh kitaplarında 'ihyâü'l-mevâl^Ölü arazîlerin ihya edilmesi" ile ilgili bölümlerde ele alınmıştır. Ayrıca bu konuda Zeylaî'nin şerh ve değerlendirmelerine bakını/- (bk. Nashü 'r-râye, IV, 288-93).

[95] Daha önce tahrirci geçtiği üzere, bu hadisi Buhârî Sahîh'inin çeşitli bölümlerinde Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Hadisi aynı şekilde Müslim de tahrir etmiştir.

[96] Bunun manası şudur: "Başkasında hakkı olan kimse, bu hakkını aynıyla veya onun malından buna eşit oranda almaya güç yetirirse, bu kimsenin söz konusu hakkını bu yolla aiması caiz midir, değil midir? Fakihler bu konuda ihtilafa düşmüşler ve onlardan bir kısmı fitne ve rezilliğe sebebiyet vermemek koşuluyla, alınan ister aynı malın cinsinden olsun, ister olmasın, İster bilsin Ve>a bilmesin, bunun caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Diğer bir kısım fakihler ise bunu men etmişler, bazıları da meseleyi detaylı olarak ele almıştır.

[97] Bu meseleyle ilgili olarak, İbn Kayyım'ın İğâsetü'l-tehvân; Sanaânî'nin ise ^ibülü's-selâm adlı eserinin "Âriye"* bölümünde detaylı bilgi bulunmaktadır. Eger geniş bilgi arzu edilirse buralara bakılabilir.

[98] Yazar, Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın ismini burada sadece, "kâle'l-Kemâl=Kemâl dedi" şeklinde vermiştir. Ancak metinde zikri geçen Fethü'l-kadir isimli eserinden de

anlaşılacağı üzere bundan maksat, Hanefî fakihî Kemâleddîn İbnüM-Hümâm'dır (mütercim).

[99] Şeltûl. el-İslâm. Akidelün ve Şeria, s. 427-431.

[100] Tirmizî, Tıb, 2; Ebû Dâvûd, Tib, I; İbn Mâce, Tıb, t; Ahrned b. Hanbel, Müsned, III. 156; IV, 278. Daha önce de tahrirci geçtiği üzere hadisi İbn Hibbân ve Hâkim de Üsâme b. Şerîk'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca bk. Elbanî, Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağir. Hadis no: 2934.

[101] Bu hadis, Ebû Davud'un Ebü'd-Derdâ'dan tahrir ettiği (bk. Tıb, 11) bir hadisin bir bölümüdür.

[102] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 54-60.

[103] Bu eser, İslâm Hukuk Felsefesi-Gâye Problemi adıyla Vecdi Akyüz-Mchmcl t-rdoğan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve 3. Baskısı Rağbet Yayınları tarafından 1999'da yapılmıştır (mütercim).

[104] Al-i İmrân, 3/144.

[105] Tahır b. Aşûr, Mekâsidü 'ş-Şerîa 'l-Islâmiyye, s.30-39.

[106] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 60-65.

[107] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 65.

[108] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 65-66.

[109] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 66.

[110] Müslim, Hac, 237; Ebû Davûd, Menâsik, 51; Ahmed b. Hanbei, Müsned, 1, 297,372-73.

[111] 'es-Sâffât, 37/104-105.

[112] " Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 297. A.M.Şâkir şöyle demektedir; "Bu hadisin isnadı sahihtir. İsnadda bulunan Ebû Âsim el-Anevî sika bir râvî olup, İbn Maîn onun güvenilir olduğunu belirtmiştir. Buhârî de el-Künâ adlı eserinde (bk. no: 527) onun biyografisine yer vermiş ve genel âdetinde olduğu gibi, bu hadisteki detaylara da işaretle bulunarak şöyle demiştir: "Ebû Âsim, İbn Abbas'tan "ez-zebîh" dedi. Haecâc b. Minhâ da Hammâde b. Seleme'den gelen bir senetle demiştir. Hadisi Hafız İbn Kesîr Tefsirinde (bk. VII, 149) nakletmiştir ki, rivayetin buradaki başlangıcı, "Hz. İbrahim hac menâsiki ile emrolununca"; sonu ise, burada zikri geçtiği gibidir. Heysemî de Mecmau 'z-zevâid'de (bk. IIIS 200-201) böyle yaparak, "İbn Abbas'a dedim ki, kavmin, Resûlullah'ı Safa ile Merve arasında sa'y ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor..." ifadesinin başında nakletmiş, ilk kısımda, "Onu Ahmed ve el-Mu'cemî'l-fcebîr'mdç Taberânî tahrîc etmiş olup, ricali sikadır" demiştir, ikinci bölümde ise, "Onu Ahmed rivayet etmiştir ve ricalinin, Ebû Âsim el-Anevî dışında -ki o da sikadır- Sahih'm râvileri gibi olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Suyûtî de bu hadisten bir kısmını ed-Dürri 'l-mensür'da. (bk. V, 280) zikretmiş ve onu İbn Cerir, İbn Ebî Hâtîm, İbn Merduveyh ve Şuabü'l-imctn'mda. Beyhakî, Müsned'inde (no: 2029, 2077, 2688, 2783) Ahmed b. Hanbel'e ve Müslim'in Sahift'mm Hac bölümüne (bk. 237) nisbet etmiştir.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 66-69.

[113] Bk. İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, 111, 591.

[114] Buhârî, Hac, 45: Müslim, Hac. 343, 344, 345; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 237, 263

[115] Müslim, Hac, 310, 337, 338

[116] Buhârî, Hac, 148

[117] Buhârî, Hac, 147

[118] Müslim, Hac, 342

[119] İbn Kayyim, Zûdü 1-meâd, İli, 294-95 (Şuayb el-Arnaûd tahkikli neşir).

[120] Bk. İbn Hacer, Fethu 1-BârL III, 47i.

[121] Buhârî, Hac, 55. Ayrıca bk. İbn I lacer, Fethu 'l-Bârî, III, 294-95.

[122] Buhârî, Hac, 57.

[123] Müslim, Sıyâm, 90.

[124] Bk. İbn Kayyim, Zâdu 'l-medd, III, 273.

[125] Burada. "Yahudiler ve Hıristiyanlar boyamazlar; öyleyse siz (boyamak suretiyle) onlara muhalefette bulunun" hadisine işaret vardır. Hadis için bk. Bulîârî, Enbiyâ, 50; Libâs, 67; Müslim, Libâs, 80; Ebû Davûd, Tereccül. 18; Nesaî, Zînet, 14; İbn Mâce, Libâs, 32; Ahmed b. Hanbel Müsned. II, 240, 260.

[126] Bu hadis, İbn İshak'tan naklen İbn Hişâm'a ait Sîre'dt yer almaktadı (bk. II, 272). İbn İshak şöyle demektedir: "Selemeoğullarından bazı kimselerin bana haber verdiği göre Hubâb....." şeklinde geçmektedir. Muhammed Gazzalî'nin Ftkhu's-sîre adlı eserinin hadislerinin tahricinde Elbanî, bu hadisin tahririyle ilgili şöyle der: "Bu hadis, senesinde bulunan 'Selemeoğullarğ'ndan bazı kimseler ile (ki bu kimselerin kimler oldukları ve I lubâb ile muasır olup olmadıkları meçhuldür) İbn İshak arasında bulunan râv ilerin bilinmemesinden dolayı zayıftır. Hâkim Müstedrek'mde (bk. İli, 427) bu haberi muttasıl olarak tahric etmesine rağmen onu sahih addetmemiştir. Ancak Zehebî buna karşı çıkmıştır. Bununla birlikte İbn Hacer el-İsâbe'sinde (bk. I. 427) İbn İshak'ın Sîre'dc bulunan tarikiyle rivayeti muttasıl olarak naklederek şöyle demiştir: "Bana Ye/îd b. Mervân Urve'den ve Bedir kıssasında bulunan pek çok kimseden rivayet

ederek Hubâb'ı zikretti...' Urveye dayanan bu senet sahihtir. Çünkü Hubâb. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde vefat etmiş, Urve ise onun döneminin sonlarında doğmuş ve onunla görüşmem iştir. Ne var ki kıssanın Urve'ye yetişmiş sahabe arasında -ki bu kimseler gazve haberlerini çocuklarına haber vermekte olup sayıca da Çokturlar- şöhret bulması onun takviyesi anlamına gelir. Yine bu rivayetin İbn Hacer'in el-İsâbe'sinde ve İbn Şâhîn'in eserinde zayıf bîr isnatla da olsa Şahitleri bulunmaktadır. Sîre ile İlgili eserler de Hubâb'ın bu haberini nakletmişler ve ümmet de bunu kabul etmiştir."

[127] İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, VII, 482.

[128] İbn Hacer, a.g.e., VII, 467. Ayrıca bu ve ehlî merkeplerin ellerinin yenilmesinin yasaklandığı Buhârî'deki diğer hadisler için bk. Zebâih, 28; Humus. 20; Meğâzî, 38; Nikâh, 31.

[129] İbn Hacer, a.g.e., IX, 654.

[130] el-En-âm. 6/145.

[131] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 70-77.

[132] Kardavî. Fıkhu'z-zekât, 1. 189-91.

[133] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 77-79.

[134] Kardavî, a.g.e., I, 203.

[135] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 79-80.

[136] Kardavî. a.g.e., I, 230-33

[137] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 80-82.

[138] Kurtubî, Tefsir, XII, 47-48.

[139] Bk. Şafiî, Risale, s. 239.

[140] İbn Hacer, Fethu'l-bârî, XII, 120-125

[141] İbn Hacer, a.g.e, XII, 120-125.

[142] Bu konuda geniş bilgi için Şerîatü 'l-İslâm (Beyrut el-Mektebü'l-İslâmî neşri) adlı kitabımıza bakılabilir (bk. s. 149-150).

[143] Şafiî, Risale, s. 241-242 -A. Muhammed Şâkir'in notu- (Şafiî'nin îhûlâfü'l-hadîs'inden (bk s. 136-37) naklen).

[144] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 82-86.

[145] en-Necm, 53/3-4.

[146] Bk. Kurtubî, Tefsir, XVII, 84 (Dânl-kütübi'l-Mısriyye baskısı)

[147] en-Nahl, 16/103.

[148] Şevkânî, İrşâdü 'l-fuhûl, s. 238 (Mısır. Saâde 1327 neşri).

[149] Abdülazîz el-Buhârî, Keşfü 'l-esrâr alâ Usûlî'l-İmâm el-Pezdevî, II, 626.

[150] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 86-88.

[151] ei-Bakara, 2/282.

[152] e!-Mâide, 5/tOI.

[153] Abdülazîz el-Buhâru a.g.e., I, 107. Şevkânî, İrşâdü't-fihûr ünde bunu. Râzfnin el-MahsûFündsn nakietmiştir (bk. Mahsûl, II. bölüm, I, 58 -Riyad Ferazdak matbaası. Dr. Tâha Câbir Ulvanî tahkiki-); Âmidî, el-İhkâm fi iisûli'/-ahkâm, II. 207 (Beyrut, Dârü'l-kütübrl-ilmiyye baskısı).

[154] Bk. İbn Hacer, Fethu 'l-bârî, X, 355.

[155] Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 50; Libâs, 67; Müslim, Libâs, 80; Ebû Dâvûd, Tereccül, 18; Ncsâî, Zînet, 14; İbn Mâce, Libâs, 32; Ahmed b. Hanbel, Müsried. II, 240, 260, 309, 401.

[156] Hacer, a.g.e., X, 355.

[157] Müslim. Âdâb. fi.

[158] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 88-90.

[159] İbn Mâcc. Tıb, 14. Bûsirî bu hadisi sahih addetmiştir. İbn Kayyim'ın konuyla ilgili sözlerinden sonra bu hadis hakkında değerlendirme ayrıca gelecektir. Öte yandan metinde "arabiyye" diye geçen kısım orijinal metinde "a'rabiyye" şeklindedir (mütercim).

[160] Hadisi İbn Mâce Câbir ve İbn Ömer'den (bk. Tıb, 25), Hâkim İbn Ömer'den; Ebû Nuaym de ///ve'sinde, inde'nnevm--uyuyacağınız zaman ifadesi olmaksızın İbn Abbas'tan taline etmiştir.

[161] Bu hadisi Taberânî ve Ebû Nuaym Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir. Elbanî ise unu "hasen" addederek, Sahîhu'l-Câmiî's-sağîr'ımda (bk. Hadis no: 3934) zikretmiştir.

[162] İbn Mâce, Ahkâm, 17; Muvatta', Ekdîye, 31; Ahmed b. Hanbel, Mümed, V, 327. Hadisi İbn Mâce İbn Abbas ve Ubâde'den, Ahmed b. Hanbel ise yalnızca İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Öte yandan hadisin, Kur'an ve Sünnet'teri geçen pek çok cüzî nas ve hükümlerden alınmış olan mânası ise katîdir. sebeptir ki hadis, ittifakla serî bir kaide haline gelmiştir.

[163] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 90-92.

[164] Geride de geçtiği üzere bu hadisi İbn Mâce siyatiğın tedavisi konusunda tahric etmiş (bk. Tıp, 14) olup hadisin

râvileri "sika"dir. Bûsırî ez-Zevâicf inde (bk. [, 2! 6) hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.

[165] İbn Kayyim, Zâdü'l-meûd, IV, 71-72.

[166] Burada "karataşlık" olarak tercüme edilen ifade, "lâbeteyhâ" ifadesidir ki bu. "ğâba" ve/nindeki "lâbe" kelimesinin tesniyesi olup, Medine'yi iki tarafından kuşatan siyah taşlar ile krater taşlarının arası için kullanılmaktadır.

[167] Buharî, Et'ime, 43; Tıb, 52, 56: Müslim, Eşribe. 154, 155; Ebû Dâvûd, Tıb. 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, \, 181.

[168] İbn Kayyim, Zâdü 'i-meâd, IV, 98-99.

[169] Bu hadislerin tahriri için bk. Elbanî, Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr ve ziyâdetühû, Hadis no: 1233. 4060, 461 (Beyrut, el-MektebüM-İslâmî neşri). Ayrıca'fek. Münâvî. Feyzü '/-kadir Şer/m '/-Camii 's-sağîr, IV, 843. :

[170] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 92-96.

[171] Bu rivayetler, Kur'an ile çelişki arzettirmektedir; zira Allah Teâla, "...(Aşağıda) size okunacaklar dışında kulan hayvanlar sizin İçin helâl kılındı." (el-Mâide, 5/1) buyurur. Yine, Errâm sûresinde (bk. 6/144) geçen, "Deveden de iki, sığırdan da iki (yarattı) " âyetinde olduğu gibi, pek çok âyette Allah Teâla, hayvanları kendileri için yarattığı kullarına bu nimetlerinden bahseder. Bu rivayetlerin sâbîl sünnete olan tenakuzu ise şu yönüyledir: Bilindiği üzere Hz. l>ı-'ygamoe, sığır kurban etmiş, sığırın kurban olmasını meşru kılmış ve sığırın da Upki "bedene" gibi yedi ortak tarafından kurban edilebileceğini belirtmiştir. fiu riva>etler vakıaya da ters düşmektedir; zira -müslüman olsun gayr-i Müslim olsun-insanlar, sığır elini yemekte ve onun etinden herhangi bir hastalık kapmamışlardır. Ancak son zamanlarda baş gösteren "deli dana'1 hastalığı hariçtir ki, bu hastalığın da tamamen "fitraiullah"ın dışına çıkılıp Sığırlara sunî birtakım besinlerin yedirilmesiyle oluştuğu bilinmektedir.

[172] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 97-98.

[173] İbn Haldun, Mukaddime, III, 1243. 1244 (Ali Abdolvâhid Vâfi tahkikti, Lecinetü'l-Beyâni'l-Arabî II. baskı). Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 98-99.

[174] Buradaki "'kafedenî kafde/sırtıma vurdu" ifadesini râvilerden biri, "'elin açık şekilde omuzların arasına vurulması" olarak açıklamıştır.

[175] Müslim, Birr, 96.

[176] Elbanî, Süsiletü'l-ehâdîsü's-sahîho, i, 12! vd. Elbanî bu görücü X2 nolu, Hz. Peygamber'in Muâviye'yi kastederek, "Allah onun karnım doyurmasın" hadisine ta'îlik olarak zikretmiştir.

[177] Müslim, Birr, 89 vd.

[178] eMCehf, 18/110.

[179] Zehebî, Siyeru a 'lâmi'n-nübelâ, IX, 171.

[180] Bk. Mi el-Müttakî, Kenzü'l-umınâi, II. 124.

[181] el-Kalem. 68/4.

[182] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 99-103.

[183] "lâ adva..." hadisi, Enes ve Ebû İlürçyre tarikiyle rivayet edilmekte olup "mültefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Tıb, 19, 25, 43-45, 53, 54; Müslim. Tıb, 24; Tirmizî, Kader, 9; İbn Mâce, Tıp, 43). "Fe men a 'da'l-evvek?" şeklinde gelen F.bû Hüreyre hadisi de "müttefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Tıb, 25, 53. 54; Müslim, Selâm, 101, 102; Ebû Davûd, Tıb, 24).

[184] Buhârî, Tıb, 19; Ahmed b. Hanbcl, Müsned, II, 443 (Ebû Hüreyre "den rivayet edilmiştir).

[185] Buhârî, Tıb, 53, 54; Müslim, Selâm, 104, 105; İbn Mâce, Tıb, 24, 53; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 406, 434. Hadisi Buhârî ve Müslim Ebû Hüreyre tarikiyle nakletmişlerdir. Hadisle geçen "el-mümrız", uyuz hastalığına yakalanmış deve sahibi, "el-musihh" ise, sağlıklı deve sahibi demektir.

[186] en-Necm 53/4-5.

[187] İbn Kayyim, Miftâhu dâri's-saâde, II, 267-68.

[188] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 103-107.

[189] Kardâvî, Fıkhu'z-zekât, 1,407-418 (Miessesetü'r-Rîsâle, X. baskı).

[190] İbn Kudânie. Muğnl, II, 598 (Mısır. Matbautu neşri's-sekâfe'l-İslâmiyye neşri).

[191] Ebû Dâvûd. Harâc. 29; Tirmi/Î.Zekât, 5 -Tirmizî hadisin "hasen" olduğunu söylemiştir:- Ncsâî. Zekât. 8. Öte yandan ba/ılan rivayeti mürsel olarak naklelmıştır ki. mürsel daha sahihtir. Ayrıca müellif Kardâvî bu rivayeti İbn Mâce'nin de "zekât" bölümünde tahrîc ettiğini bildirmekte İse de, tetkiklerimiz İbn Mâee rivayetinin söz konusu ettiğimiz bu rivayeti anlam olarak karşılamadığını ve oldukça farklılık arzettiğini göstermiştir (mütercim).

[192] ŞevkânL Neylü'l-evtâr, VIII, 217 vd. (Beyrut, Dâru'l-cîl baskısı).

[193] Şevkânî, a.g.e.VIII, 217 vd.

[194] İbnü'l-Hömâm, Fethu'l-kadîr, IV, 135-36 (Bulak baskısı); İbn Abidîn, Haşiye, III, 147.

[195] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 107-110.

[196] Buhârî, İlim, 10; İ'tisâm, 10; Müslim, İmâre, 175; Zekât, 98; Tirmizî, İlim, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî,

Mukaddime, 24; Mâlik. Muvatta\ Kader, 8; Ahmed b. Hanbel. Müsned, I, 306; II, 234; IV, 92, 9s3, 95, 96, 97, 98.

[\[197\]](#) Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 110.

BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

Giriş:

Sezgi, Akıl ve Vahiy Arasında Bilgi:

Dîni Bilginin Kaynağı Olarak Sünnet

Gayb Alemi

İki Okul/Ekol Arasındaki Anlaşmazlık ve Sebebi

İnanca Ait Bir Meselenin İsbatında Zan Yeterli Olur mu?

Haber-İ Vâhid Yakînî İlim İfade Eder Mi?

Anlaşmazlık Noktasının İyice Belirlenmesi

Temel Akîdevî Meseleler Kur'an İle Sabittir

Akidenin Fer'î Meseleleri Sahih Sünnetle Sabit Olur

Anlaşmazlığın Keskinleştiği Noktalar

Hanbelîlerin Muhakkik Âlimleri Bu Meselede

Cumhur İle Beraberdır

Sünnet Ve Gaybın Bilinmesi

Sünnetin Getirdiği Muhtelif Gaybî Haberler

Allah'ın Sıfat Ve Fiilleri

Görölmeyen Âlem

a. Melekler

Hız. Peygamber'in Sünnetinde Melekler

Meleklerin Görevleri ve Beşerle Alakası Konusunda

Sünnetteki Bilgiler

b. Cinler

Arş, Kürsü, Levh-i Mahfuz ve Kalem

Berzah Alemi

Kıyamet Ve Âhiret Hayatının Tafsîlâtı

Kıyamet Alâmetleri ve Dünyanın Sonu

Her Ümmetin Bir Kıyameti Vardır

Değer Yargılarındaki Dönüşüm

Uluslararası Komplo

Müjdeleyici Hadisler

İslâm'ın Avrupa'ya Dönüşü ve Roma'nın Fethi

İslâm Davet ve Tebliğinin Dünyanın Her Yerine Yayılması

İslâm Devlet'inin Doğu ve Batı'ya Genişlemesi
Bolluk, Emniyet İçinde Olma ve Mal-Mülkün

Çoğalması

Hilâfetin Nübüvvet Metodu Üzere Geri Dönüşü

Yahudilere Karşı Zafer

Yardım Edilmiş (Mansûr) Topluluk Her Zaman Bakî Olacaktır

Her Asırda Mücedditlerin Bulunması

Kıyametin Büyük Alâmetleri

Sünnet Ve Beşeri İlimler

Sünnet Ve Eğitim

Eğitimde Bireysel Farklılıkların Gözetilmesi

a. Şahıslara Göre Hz. Peygamber'in Tavsiyelerinin Farklılığı

b. Aynı Soruya Verilen Cevabın Farklılık Arzetmesi

c. İçerisinde Bulunulan Konum ve Buna Yönelik Davranışın Farklılığı

d. Emir ve Sorumluluklardaki Farklılık

e. Bazı Sahâbîlerden Müsamaha İle Karşıladığı Bir Davranışı Diğer Bazılarından Kabul Etmemesi

İnsanın Çevresinden Aldığı Terbiye

Kur'an'ın Çevreye Verdiği Önem

Sünnetin Çevreye Verdiği Önem

Sünnet ve Çevre Koruma

Sünnetin Ağaç Yetiştirme ve Yeşillığe Verdiği Önem

Sünnetin Hayvanlar Aleminin Zenginliğine Verdiği Önem

İslâm Canlı Neslinin Tükenmesini Önler

Sünnet ve Sağlık

Sağlık Bir Nimettir

Temizliğe Verilen Önem

İnsanların Sıhhatini Tehlikeye Atan ve Çevreyi
Kirleten İşlerden Sakındırma
Aktif Olmaya ve Spora Teşvik
Sarhoşluk Veren (Alkollü) Maddeler ile Her Türlü
Uyuşturucuların ve İnsan Sağlığına Zararlı
Maddelerin Haram Olması
İsraf ve Cimriliğin Haramlığı
İbâdet İçin Bile Olsa, Bedene Ağır Yük Yükleme
Nehyedilmiştir
Ruhsat ve Müsamahalar
İslâm'da Tıp ve Tedaviye Verilen Önem
Hz. Peygamber'in Tıp ve Tedaviye Verdiği Önem
Tıp ve Sağlık Konusunda Nebvi İrşat ve Prensipler
Bedenin Değerli Oluşuna Vurgu
İlaç Kullanıp Hastalığa Çare Aramak Allah'ın
Kaderindendir
Bulaşıcı Hastalıklar Konusunda Sünnetullah'ın
İkâmesi
Tecrübe ve Birikime Dayanan Tıbbi Saygı Göstermek
Gerekir
Manevî Şifa Verecek İlaçların Önemi
Tabipler ve Hastalar İçin Ümit Kapısının Açık Olması
Gönül Huzuru ve Ruh Sağlığının Önemi
Sünnet ve Ekonomi/İktisat
Üretimde Bulunup Üretimi En Mükemmel Şekilde
Gerçekleştirme ve Üretim Kaynaklarının
Korunmasını Teşvik
Doğru ve Meşru Yollarla Tüketim:
Dağıtım Ekonomisine Dair
Para, Mal vb. Tedavülüne Dair
Sünnet Ve Pozitif İlimler
Akıl ve Ruh Sağlığı İçin Uygun Ortamın Hazırlanması:
1. İlmî Düşüncenin Oluşumu
2. Cehaletle Savaş

3. İhtiyaç Duyulduğu Zaman Değişik Dillerin Öğrenilmesi
4. İstatistik Kullanımı
5. Planlama
Dînin Özû, Gelecek İçin Plan Yapmaktır
Hız. Yûsuf Kıssası ve İktisadî Planlama
Planlama ve Tevekkül
6. Dünyevî İşlerde Tecrübeye Verilen Önem
7. Tecrübe Sahibi Olanlar İle Birliğin Erbabı Olanların Görüşlerini Rız Olma
8. Kaynağı Ne Olursa Olsun Faydalı Bilgilerin İktibas Edilmesi
9. Zan, Kuruntu ve Hurafelerle Mücadele
Medeniyetin Kaynağı Olarak Sünnet
"Medeniyet" Kavramı
Sünnet Ve Medeniyet Fıkıhı
Allah'ın Kâinattaki Alâmet ve Nizâmının (Sünnetullah) İdrâki
Sünnetullah'ın Değişmezlik ve Umumîliği
Çözölme ve Gevşekliğin Yaygınlaşması Milletleri Yok Eder
Ceza Umumu Kapsar
Akıbet, Hak ve Hakka Tabi Olanlarıdır
Ümmet, Dalâlet Üzere Birleşmez
Bilginin Anlaşılması (Bilgi İdrâki)
a. Faydalı Her İlmi Elde Etmeye Çalışmak
Öğrenilmesi Farz-ı ayn ve Farz-ı kiföye Olan İlimler
b. Körü körüne Taklitten Uzak Durulması Gerekir
c. Bilgi Sahibi Olunmayan Konularda Susmasını Bilmek
d. Her Konuda Uzmanlara Başvurmak
e. Başkalarının Görüşüne Fırsat Verip Onlarla Diyalog Kurma
f. Muhaliflerin Görüşüne Saygı

Hayatın Anlaşılması/Hayat Fıkhı

Amellerin En Faziletlisi

İçinde Bulunulan Ortamın Fıkhını (Fıkhü'l-vâkı')

Bilmek

İslâm'ın Genel Amaç ve İlkelerinin (Mekâsıdu's-şerîa)

İyi Bilinmesi

Sahabenin İslâm'ın Gayelerini Gözetmedeki Titizliği

Maslahatın Gözetilmesi:

İslâm'ın Ahlâkî Güzelliklerinin Bilinmesi:

İnsan, Ne İle Fazîletlenir?

Hayatın Ulvî Gayelerine Ulaşmada Dikkat Edilmesi

Gereken Prensipler

İnsanın Yaratılış Gayesi

Yeryüzünde Allah'ın Halîfesi Olmaya Götüren Siyâset

İslâm'ın Güzellikleri, Allah'a Kulluk ve Yeryüzünün

İmarı Arasındaki Fark

Dîni Meselelerde İttiba, Dünya İşlerinde İse

Yenilenme Esastır

Olumlu ve Yapıcı Olmak

İnsanın Dış Görünüşüne Değil İç/Kalbine İtibar Edilir

Amellerin Kabulü İçin İhlâslı Olmak ve Doğruluk

Şarttır

Sünnet Ve Medenî Davranış

Güzel Ahlâklı Olma Gayreti

Müsamahakâr ve Ağırbaşlı Olmak

Eğitilmiş Davranış

Hayır İşleri

Toplumsal Kurallara ve Genel Ahlâkî İlkelere Riâyet

Temizlik ve Güzelliğe önem Verme

İslâm, Neden Temizliğe Bu Derece Önem Vermiştir?

İslâm'ın Fazilet ve Üstünlüklerinden Örnekler

Farklı Din, Irk ve Düşünce Mensuplarına Karşı

Hoşgörü

Allah'ın Yarattıklarına Karşı Merhametli Olmak

BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

Giriş:

Sezgi, Akıl ve Vahiy Arasında Bilgi:

Materyalistlere göre bilginin kaynakları, madde planında duyu organlarının hissettikleri; aklî konularda ise, aklın idrak ettikleridir. Materyalistler bu ikisi dışında herhangi bir bilgi kaynağının varlığına inanmazlar.

Biz müslümanlar, bu iki kaynağa da inanır ve duyu organları jje aklı, bilgi edinmenin önemli vasıtalarından sayarız. Daha da önemlisi Allah Teâia'nın kendisini ve etrafında bulunan kâinatı bunlarla tanıması için ona bahşettiği büyük nimetler olarak değerlendiririz. Bunlar sayesinde her şeyin yaratıcısı ve hidâyete erdiricisi olan Allah Teâla'nın varlığına delâlet edip onun varlığının en açık delillerinden olan kâinattaki esrar ve düzenin idrakine ulaşırız. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Siz hiç bir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi. "[1]

Bir diğer âyette de şöyle buyurulmuştur:

"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. [2]

Yine kâinattaki bu esrar ve düzen, insanları yeryüzünün imarına ve Allah'ın rızasına uygun şekilde Onun (c.c.) halifeliği görevinin yerine getirilebilmesine yönelten en büyük vesilelerden sayılır. Bu sebeple insanlığın atası Hz. Âdem'in meleklerle karşı ilmî üstünlüğü, onun melekler karşısındaki en belirgin vasıflarından biri

olmuş ve yeryüzündeki halifelik makamı için Allah Teâla onu seçmiştir. "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" âyetinde belirtildiği üzere, Alâh Teâla, her şeyi bilen ve hikmetle kâinatı idare eden yaratıcının iüm ve hikmeti gereği meleklerle öğretmediği ilimleri Hz. Adem'e öğretmiştir.

Ancak müslümanîar olarak bizler, bu iki bilgi kaynağının da üzerinde, gerektiğinde onların hatalı yönlerini düzelten Ve sapıtığında doğru yoia eriştiren başka bir bilgi kaynağı olan îlahî vahyin varlığına inanırız.

Allah Teâla İnsana, bazısı bazısından üstün olan ve inşam kendisini tanımaya, etrafını, yaratılış gayesini, gidişatını Ve hepsinden önemlisi misyonunu idrak etmeye sevkeden birtakım rehberler nasip etmiştir. Mesela insana yol gösterici olarak duyu organlarını bahsetmiştir ki bunların en önemileri, görme ve işitmedir. İnsan, içinde yaşadığı kâinatla olan ilişkileri ve yaratılış gayesine uygun hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda bunları kullanır. Ancak duyu organlarının, hataya düşme ihtimallerinin yanında, daha İlerisine gidemeyecekleri bir sınırlan vardır. Hatta bu duyu organlarından en güçlüsü olan görme, hareketli olan gölgeyi sakın olarak görebilir. Çöldeki serabı görüp onu su zannedebilir; yanına geldiğinde ise bir şey göremediğini fark eder. Yine gökteki yıldızlar gibi kendisinden uzakta bulunan büyük cisimleri de küçük olarak görebilir.

Bu nedenle Allah Teâla, duyu organlarından daha yüce bir yol gösterici olan akıl nimetiyle insanı nimetlendirmiştir. Bu akıl, duyu organlarının hatalarını düzeltir ve matematiksel olaylar, soyut hadiseler ve külli tasavurlar gibi, duyu organlarının sahasını aşan ancak idrak edilmesi gereken hususlarda devreye girer.

Akıl, insanı sair hayvanâtta ayıran, insanın kendisiyle nefsini, kâinatı ve Rabb'ini bildiği bir olgudur ve -usûl âlimlerinin dediği gibi- bu sebeple sorumluluğa medar olmuştur. Ancak, bilgi elde etme, onu düzenleme ve ondan yeni çıkarımlarda bulunma ve hakikatla hayali, yakın ile zannı ayırma konusundaki gücüne rağmen akıl, her şeyi idrak edebileceğine inanılmayan bir varlıktır. Çünkü çoğu zaman acelecilik akla hâkim olur; gurur ve kibir ona yön verir. Veyahut akıl, heva ve hevesinin esiri olup içinde bulunduğu genel ve özel çevreden, etrafındaki dîni ve kültürel etkenlerden müsbet-menfi etkilenir. Bunun neticesi olarak Hak'tan uzaklaşıp doğrudan yüz çevirir ve çirkin işler ona güzel ve cazip gelmeye başlar.

Burada dikkat çekici olan nokta, bunları bizatihi akim keşfetmiş olmasıdır.

Soyut akıl ise, düşünce ve tecrübe sonucu hatasız . ayacağını anlayan akıldır. Bu aklın, bugünün gerçekleri olarak. ° aördüğü bazı şeyler, yarının evham ve yanılgıları olabilir. ° mişte uğruna savaştığı bazı şeylerin, şimdilerde ve gelecekte aksi atlanabilir. y^ tarihte büyük filozofların, ilmin öncelikleri olarak ortaya koyduğu bazı fikirlerin, bugün ilkokul ve ortaokul çocuklarınca bile yanlışlığı ispat olunmuş bilgiler olabileceği gibi.

Aynı şekilde, etki sahasının sınırlı olması hasebiyle akıl, içinde bulunduğu bu kâinatta meydana gelen hadiselerden, pek azı hariç, haberdar olmayabilir. Nasıl hareket edip nasıl idrak edeceğini bilemez. Eşyanın da görünen kısmından başkasının hakikatine eremeyip yine meselelerin hakikatine vâkıf olamaz. O, madde ve cansız varlıkların çoğu hallerini anlar fakat inşam anlamaz. Bu sebeple bazı büyük âlimler onu, "meçhul bir varlık" diye nitelendirmişlerdir.

Ancak akıl maddî âlemin ötesindeki metafizik âlemi idrak etmeye kalktığında, sanki sahibi olmadığı bir eve misafir olarak giren veya sonunu kestiremeyip sadece başlangıcını bildiği bir yola giren kimse gibi olur.

Akıl, bu kâinatın bir Rabb'i olduğunu, insanın bir ruhla donatıldığını ve bu ruhun ölümsüz, bu hayatın ötesinde başka bir hayatın olduğunu bilir. Ancak bu bilgilerinin detaylarına girmeye başladığında zorlanarak doğru yoldan sapabilir. Bunun sonucu olarak da, hakîkatle hurafeyi karıştırır ve ilmi cehaletle perdelemeye kalkar. Bu sebeple, Üstad Muhammed Abduh'un da dediği gibi'

[3] akıl, yolların ayrıldığı noktalarda, kişinin ayağını kaydıran meselelerde ve girmesinin yasak olduğu alanlarda, kendisine bilmediğini öğreten, muhayyer olduğu şeyler ile görüşlerin tenakuz halinde olduğu meselelerde, şaşkınlık ve çelişkiler bataklığından onu kurtarıp doğruya ulaştırarak, ona ışık tutacak bir yardımcıya ihtiyaç duyar.

İşte aklın imdadına koşacak olan bu yardımcı, Allah'ın sadece Peygamberlerine mahsus kıldığı ilahî vahiydir. En kâmil mânada bu Vahiy, insanlığın kurtuluşa ermesi için gönderilen Kur'an ve Kur'an'm açıklayıcısı durumundaki Nebvi Sünnet'te temsil edilen ebedî risâlet ikliminde ifadesini bulmuştur. [4]

Dîni Bilginin Kaynağı Olarak Sünnet

Sünnet, -Kur'an'dan sonra- fıkıh ve İslâm ahkâmının (tişri') kaynağı olup, aynı zamanda o, her türlü davet ve irşat faaliyetlerine kaynaklık eder. Aynı şekilde bir müslümanın gözünde sünnet, bütün insanlığın doğru yolu bulması, hatalarını düzeltmesi ve kesbî ilimlerini

kemâle erdirmesi için ihtiyaç duyduğu dîni, beşerî ve sosyo-kültürel bilinçlenmenin de kaynağıdır.

Kur'an'da olduğu gibi Sünnet'te de gözle görülmeyen, duyu organlarıyla idrak edilemeyen ve vahiyden başka bir vasıtayla bilinmesi mümkün olmayan gaybî âleme dair hakikat ve haberler vardır. Yine sünnette, bilinen tarihin bilgi ve vasıtalarının kapsamına girmeyen dünyanın yaratılışı ile alakalı rivayetler ile geçmiş peygamberlere dair bilgiler vardır ki, bunların vahyin dışında bir yoila bilinmesi mümkün değildir. Diğer taraftan sünnet, "kıyamet alâmetleri" olarak bilinen kıyametin kopmasına yakın olacak hadiselerle ilgili olduğu kadar tekrar dirilme, haşr, şefaât, mîzan, hesap, cennet, cehennem gibi kıyametten sonra -esas itibariyle Kur'an'da sabit olup gelecekte haber veren- vuku bulacak birtakım hakikatlere dair de haberler ihtiva etmektedir. [5]

Gayb Alemleri

"Gayb âlemi" diye bilinen âlem bizi kuşatır ve biz, duyu organları ve aklımız gibi kısıtlı donanımlarımızla ondan hiç bir şey bilemeyiz. Ancak bizim bilemeyeşimiz kesinlikle onun mevcut olmadığı anlamına gelmez. Zira âlimlerimizin de belirttiği gibi, bîr şeyi bilmemek o şeyin yokluğunu gerektirmez. Çünkü, içimiz ve dışımızda bilgi sahibi olmadığımız bir çok varlık ve hakikat vardır. Asırlar boyu, insanın yaratılışına vesile olan maddede (meni) milyonlarca canlı bulunduğunu hangimiz biliyordu. Yine bir damla kanın milyonlarca canlı organizma ihtiva ettiğinin hangimiz farkındaydı?! Kur'an'ın çoğunlukla icmalî/kısa ve özlü ve bazan da tafsilatlı olarak bilgi verdiği, Sünnet'in ise daha ayrıntılı olarak üzerinde dırduğu gavD âlemini, melekler, cinler,

arş, kürsü, ievh-i mahfuz vb. larak sıralamak mümkündür. Bütün müslümanlar sünnetin gayba Hair bu bilgilerin kaynağı olduğunda hemfikirdirler. Müslümanlar, Hz Peygamber'İN, kendisine vahyedilen, heva ve hevesinden konuşmayan, haktan başka bir söz söylemeyen, Allah'a karşı bilmediği konularda söz etmeyen bir kimse olduğunu katî delillerle bilmektedirler. Buna rağmen onlar, gaybî konularda Allah'ın bildirdiğinden başkasını Onun (s.a.) da bilemeyeceğinin farkındadırlar.

Buradaki ihtilaf noktası, Hz. Peygamber'den varit olan haberlerin, gereğince amel edilip inanılması gereken kesin bir sübûta sahip olup olmadığıdır. Yani bu konuda varit olan haberin âhad bir tarîkle rivayet edilse bile, sihhati için bunun yetip yetmeyeceği, yahut da bu rivayette katîlik ve yakînlık ifade eden mütevâtir hadislerde aranan şartın aranıp aranmayacağı meselesidir. Diğer bir ifadeyle, sahih bir senetle nakledilse bile zann-ı gâlibden başka bir şey ifade etmeyen âhad bir hadisle akâid meselelerinin sabit olup olamayacağıdır. Ya da bu meselelerin sadece yakînî ilim ve katîlik ifade eden mütevâtir hadislerle mi sabit olacağıdır.

Bizim sünnetten elde ettiğimiz temel bilgi, gözlem ve tecrübeyle idame ettirilen ve sürekli bir gelişme kaydeden bu hayat değildir. Çünkü bununla ilgili bilgileri insan, zaman zaman hatalı da oîsa, bu hatasını düzelterek çalışmakla ve tecrübeyle elde edebilir. Ancak dünya işlerimizde -Allah'tan sonra- kendimize, çalışmamıza ve aklımızın idrak kabiliyetine güvenmemiz gerektiği yönündeki kılavuzluğu biz, sünnetten öğreniriz. Yani nasıl ziraat yapacağımızı, sanayinin nasıl olacağını, nasıl tedavî olacağımızı, nasıl silah imal edeceğimizi vb. vahyin bize öğretmesini

bekleyemeyiz. Çünkü vahiy, bu gibi konuların niteliklerine (keyfiyet) dair bilgi vermez; araç gereçle ilgilenmez. Bilakis vahiy, bunları gerçekleştirmek için gerekli prensip, kural ve değerlerden söz eder. Bunların dışında kalan Ve sürekli değişim gösteren dünya işlerimizi vahiy, biz insanlara bırakmıştır.

İşte Hz. Peygamber'in "Siz dünya işlerinizi daha ^ bilirsiniz"[6] mealindeki hadisinden öğrendiğimiz en önemli pratik ders budur.

Hatırlanacağı üzere bu hadis, hurmaların aşılması konusunda varit olmuş ve Hz. Peygamber söz konusu sahâbîlere Mekke'deki sınırlı beşerî tecrübesinden hareketle tamamen kendi şahsî görüş ve düşüncesiyle kanaatini belirtmişti. Çünkü O (s.a.), ziraat ve tarıma elverişli olmayan Mekke'de yetişmiş idi. Hz. Peygamber'in bu görüşünü ensardan olan sahâbîler, vahyin gereği dîni bir emir gibi telakki ettiler ve hurmalarını aşlamaktan vazgeçtiler. Hurmalar bozuk olunca Hz. Peygamber onlara, "Muhakkak ben (vahiyle değil) zannımla görüş bildirdim; beni bu zannımdan dolayı muaheze altına almayın. Ne var ki ben, size Allah 'tan bir şey haber verirsem bilin ki Ona karşı asla ve asla yalan konuşmam" buyurmuştur.

Bu hadisle ilgili olay ve hakkındaki yorumlar üzerinde, bundan önceki "Sünnetin Teşri'î/Yasal Boyutu" kısmında durulmuştu. Ancak onu burada tekrar söz konusu etmemizin sebebi, sünnetin teşri' boyutunda karşılaşılan anlama hatalarının, sünnetin bügiye kaynaklık etmesi meselesinde de tekrarlanması ihtimalidir. Bazı kimselerin teşri'in konusu olmayan bir kısım hadisleri teşri'İN konusuna dahil etmeleri; bazılarının da aynı şeyi bilginin konusuna giren

hadislerde tekrarlamasıdır ki, "tıbb-ı Nebevi" ile ilgili hadisler buna örnektir.

Burada üzerinde ihtilaf olmayan nokta; mütevâtir sünnetin, diğer bir deyişle mütevâtir hadisin özellikle Ehl-i sünnet'in bütün usûl ve kelâm âlimlerince akâid konularında delil olarak kabul edilmiş olduğudur. Akâid konusunun Allah'ın zatı, sıfatları vb. gibi ilahîyyât veya nübüvvet veyahut da semîyyât ve âhiretle ilgili konulardan olması farketmez. Buradaki ihtilaf, ibadet, muamelât, helâl ve harama dair hükümlerde herkesin delil olarak ihticac ettiği, sahih olan âhâd hadisler konusundadır. Zira bilindiği üzere, âhâd hadisleri zikri geçen konularda delil kabul edenler, bu konularda onların delil olamayacağını söyleyenlere veya bu hususta tevakkuf şiddetli tenkitler yöneltmişlerdir. [7]

İki Okul/Ekol Arasındaki Anlaşmazlık ve Sebebi

Buradaki anlaşmazlık, İki grup veya iki ekol/okul arasındadır:

Birincisi: Eş'arî ve Maturîdîlerin bütün kelâmcıları ile Hanefî, Mâlû Şâfi' ve Çoğk acı^ olmamasına rağmen Hanbelî usûlcülerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüştür.

İkincisi: Aralarında İmam Ahmed b. Hanbel'den yapılan bazı nakillerin de bulunduğu muhaddislerin mezhebidir.

Birinci gruba giren âlimler, akâid konularının yalnız âhâd haberlerle sabit olmayacağı görüşünde iken, diğerleri, bu konuda âhâd haberlerin tamamen Kur'an ve mütevâtir hadisler gibi olduğunu belirtmişlerdir.

Üzerinde biraz düşünüldüğünde bu anlaşmazlığın sebebi olarak, Öncelikle belirtilmesi lüzumlu olan iki husus gösterilebilir.

1. İnanç meseleleri ile ilgili bir konunun isbatında zan yeterli olur mu; yoksa sadece yakîn ve katîlik mi aranır?
2. Âhâd hadisler yakînî bir İlim mi; yoksa sadece tercihe şayan bir zan mı İfade eder? [8]

İnanca Ait Bir Meselenin İsbatında Zan Yeterli Olur mu?

Birinci meseleyi ele alırsak; Kur'an'ın pek çok âyetinde Allah Teâla'nın, inanç konularında zanlanna tabi olanları kınadığını görürüz. Mesela müşrikler hakkında Allah şöyle buyurur:

"Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zQnna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey 'fade etmez "[9]

Başka bir âyette ise, "Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz"[10] buyurulmuştur. Yine b'ır âyette Allah,

"De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Sız zandan başkasına uymuyor ve sadece yalan söylüyorsunuz "[11] buyururken; diğer bir âyette de,

"Bu hususta onların hiç bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar "[12] buyurmaktadır. Hristiyanların durumu ve Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi İnançları konusunda da Cenab-ı Hak, "5w hususta zanna uymak dışında hiç bir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler [13] buyurmuştur.

Bu âyetlerden hareketle Allah Teâla'nın, yakînî bilgi istenen bir konuda zanlarına uydukları için Ehl-i kitap ve müşrikleri kınadığı ve zemmedilen zan konusunda yalnız müslümanlara müsamaha da bulunduğu düşünülemez. [14]

Haber-İ Vâhid Yakînî İlim İfade Eder Mi?

ikinci Durum: Haber-i vahidin iüm ifade edip etmediği ile ilgilidir. Buradaki ilimden maksat, katî ve yakînî ilimdir ki, mutlak olarak söylendiğinde durum böyledir. Esasen bu konuda üç görüş olduğu bilinmektedir:

1. İster bir karineyle olsun, ister olmasın haber-i vâhid mutlak surette yakînî ilim ifade etmez.
2. Bir karîne olmaksızın bile olsa, haber-i vâhid ilim ifade eder.
3. Eğer birtakım karinelerle desteklenecek olursa haber-i vâhid ilim ifade eder.

Birinci görüş usûlcü ve keiâmcıların çoğunluğu ile Ebî Hanîfe, Mâlik ve Şafiî'nin görüşüdür. Onlar haber-i vahidin yakînî ilim ifade etmediğini, yani gereğince amel etmeyi gerektiren bir ilim demek olmadığını belirtmişler ve onun yakînî bir iüm ifade ettiğini söyleyenlerin bu görüşlerini de reddetmişlerdir. Şüphesiz bu, bâtıl bir iddiadır. Çünkü inceleyip şahitlik edenler bu iddiayı reddetmektedir; zira haber-i vahidin ihtimal ifade eden bir ilim ifade ettiği gayet açıktır. İhtimalli olan bir ilimde ise yakînî olamayacağı bir rçektir. Bunu inkar eden kendini aldatmış, aklını yitirmiştir.^[15] Hanefî âlimi Fâhru'l-İslâm Pezdevî'nin de görüşü budur.

Gazzalî şöyle demiştir: "Haber-i vâhid ilim ifade etmez. Onun ilim ifa^e etmediği kesin olarak bilinmektedir. Haber-İ vahidin ilim ifade ettiği yönünde muhaddislerden yapılan nakil, haber-i vahidin delâlet ettiği iş ve amelin gerekliliğini ifade eder. Zira zan da ilim ifade eder. Bu sebeple bazı muhaddisler, 'haber-i vâhid zahirî bir ilim ortaya koyar; ilmin ise zahiri, bâtını

yoktur. Bilakis onun kendisi zaten zandır' demişlerdir."

[16]

Müsellemü's-sübût sarihinin, haber-i vahidin ilim ifade ettiğine dair İmam Ahmed'den nakledilen görüşe yaptığı ta'likde, "Bu, benzerlerinden daha az ihtimalli bir görüştür; zira o, açık bir büyüklenmedir" demiştir. İsnevî de konuyla ilgili olarak şöyle der: "Sünnetin âhâd kısmı, zandan başka bir şey ifade etmemektedir." Pezdevî ise haber-i vahidin ilim ifade etmediği ile ilgili müstakil bir başlık altında şunu söyler: "Yakın ifade etmediği bilindiği için haber-i vâhid, itikadî konularda hüccet olmaz. Zira itikadî konular yakîn ile sabit olur. Haber-i vâhid ise, ancak amel kastı olan şeylerde hüccettir."

Yine İsnevî şöyle demektedir: "Haber-i vahidin ifade ettiği şey, zandan başka bir şey değildir. Sâri', amelî konularda (fîrû') zan ile amel etmeye izin vermiş; buna karşılık İtikadî konularda (usûlü'd-Dîn) buna izin vermemiştir." [17]

2. Bu görüşe göre haber-i vâhid, bir karine ile desteklenmemiş dahi olsa, ilim ifade etmektedir. İleride de geleceği üzere, kendisinden nakli konusunda kesinlik olmasa da İmam Ahmed'in bu görüşü benimsediği rivayet edilmiştir. Dâvûd ez-Zâhirî, Haris el-Muhâsibî, el-Kerâbis ve muhaddislerin çoğunluğunun görüşü de budur. Aynı zamanda bu, selef-i sâlihînin de benimsediği görüştür. Ayrıca İbn Hazm'ın görüşü de bu istikamettir. Ona göre, sahih hadis, ister Sahîhayn'de (Buhârî ve Müslim'in Sahîh'kri), isterse diğer hadis eserlerinde bulunsun, katî bir ilim ifade etmektedir. O, eU îhkâm adlı eserinde şöyle demektedir: "Adalet sıfatına hâiz bir kimsenin yine kendisi gibi râvilerden rivayet ettiği ve Resûlüllah'a (s.a.) ulaştırdığı her hadis, hem ilim ifade eder hem de kendisi ile amel etmeyi

gerektirir." İbn Hazm daha sonra, bu çeşit haberlerle ihticac konusundaki görüşlerin yanında konuyla ilgili örnekleri uzun uzun anlatmış ve aksini düşünenlerin görüşlerin reddetmiştir.[\[18\]](#)

Bu görüş aynı zamanda, Ahmed Muhammed Şâkir gibi asrımızın önde gelen hadis âlimlerinin de tercih ettiği görüştür. O, İbn Kesîr'in İhtisâru Ulûmi'l-hadîs'te yaptığı el-Bâisü'l-hasîs adlı şerhte konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Muhakkak surette delillerin bize gösterdiği görüş bu olup yakînî ilim, hadiste mütebahhır, râvilerin durumlarını ve hadisler konusundaki illetleri bilen âlimlerden başkasının elde edemeyeceği nazarî ve delillerle teyid edilen görüştür."

[\[19\]](#) Yine Nâsıruddîn el-Eİbanî ve asrımızdaki hanbeîlerin genelinin görüşü de bu istikamettedir.

3. Haber-i vâhid konusundaki üçüncü görüş, onun ancak karinelerle desteklenmesi durumunda İlim ifade edeceği yönündedir ki bu, usûlcüler, kelâmcılar ve muhaddislerin bir grubunun görüşüdür. İbnü's-Salâh ile önceki (mütekaddimûn) ve sonraki (müteahhîrûn) âlimlerden, Sahîhayn hadislerini kesin bir şekilde kabul edenler ve onlara muvafakat edenlerin görüşü budur. Çünkü ümmet Sahîhayn 'deki hadisleri kabui etmiş olup, bundan daha büyük bir karine yoktur.

Büyük âlim İbnü's-Salâh hadis ilimlerine dair meşhur eseri Mukaddime 'sinde, sahih hadislerin kısımlara ayrılması ve derecelendirilmesi neticesinde, birinci dereceyi Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettiği hadislerin alacağını belirterek şunları zikreder: "Bu kısma giren hadislerin bütünü kesinlikle sahihtir. Haber-i vahidin zandan başka bir şey ifade etmediğini delil olarak ileri sürenlerin görüşlerinin aksine bu tür haberler, yakînî, tatbîkî bir bilgi ifade etmektedir.

Zira ümmet, bu hadisleri tereddütsüz

jmsemiştir. Çünkü bazan hataya düşmesine rağmen, zanla amel rmenİN gerekliliği ümmet üzerine vacip olmuştur."

İbnü's-Salâh şöyle demektedir: "Bu görüşe meylim vardı ve onun kuvvetli bir görüş olduğunu sanıyordum. Sonra önceden tercih ettiğimiz görüşün bu konudaki sahih görüş olduğunu farkettim. Çünkü hatadan korunmuş (masum) olanın (Hz. Peygamber) zannı, yanılmaz. Ümmet ise, icma ettiği hususlarda hatadan korunmuştur. Bundan dolayı içtihada mebni İcma, kesin olarak hüccettir. Alimlerin çoğu icması bu kabildir." O, Dârekutnî gibi bazı münekkit hadis hafızlarının tenkit ettiği bazı hadisleri bundan istisna etmiştir ki, bu durum zaten hadis ilminin erbabınca bilinmektedir.[\[20\]](#)

et-Takrîb adlı eserinde İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sinin İhtisarını gerçekleştiren İmâm Nevevî, bu hususta ona muhalefet ederek şöyle demiştir: "Muhakkıkların ve âlimlerin çoğu, 'Haber-i vâhidler tevatür derecesine ulaşmadıkça zan ifade eder' diyerek, bu konuda İbn Salâh'a muhalefette bulunmuşlardır."

Müslim şerhinde İse Nevevî şunu söyler: "Haber-i vâhidler konusunda Sahîhayn'deki hadislerle başkaları arasında fark bulunmamaktadır. Ümmetin Sahîhayn'ûaki hadisleri tereddütsüz kabullen, hiç bir inceleme yapılmadan oradaki hadislerle amel etmenin gerekliliği noktasındadır. Başkalarında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Sahîhaynr\ n dışındaki hadis kitaplarında yer alan hadislerle, onların sahihlik şartlarına hâiz olup olmadığı araştırması yapılmadan amel edilmez. Yine Sahîhayn'faki hadislerle amel konusunda ümmetin icmaı, onların kesinlikle Hz. Peygamber'in sözü olduğunda ümmetin icma ettiğini gerektirmez" demiş ve şu ilavede bulunmuştur: "İbn Burhân'ın, Şeyh'in (İbnü's-Salâh) Paralelinde görüş

belirtenlere yönelik olumsuz tavrı gayet keskin olup, İbnü's-Salâh'ın yanılığını gösterme hususunda o, oldukça aşırı gitmiştir.

İbn Abdisselâm da İbn Salâh'ın bu görüşünü kusurlu bulan âlimlerdendir.

İmam el-Bülkînî Mehâsinü'l-İstılâh adlı eserinde, müteahhir âlimlerden isfirâniyyûn diye anılan Ebû İshâk, Ebû Hâmid, Kadı Ebü't-Tayyib ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî gibi, bir kısmı Şafiî âlimlerinin yanında, Hanefîlerden Serahsî, Mâlikîlerden Kadı Abdulvahhâb Hanbelîlerden Ebû Ya'lâ, Ebü'l-Hattâb, İbnü'z-Zağûnî ve İbn Fûrek'in de aralarında bulunduğu Eş'arî kelâmcıların çoğu ile genel olarak selef ulemasının, ümmetin kesin olarak kabul ettiği hadisleri tartışmasız kabul ettiklerini nakletmiştir. [\[21\]](#)

İbn Hacer ise, bu konuda İbnü's-Salâh'i savunmuş ve Nevevî'nin görüşüne muhakkik âlimlerin karşı çıktığı notunu düşmüştür. Ona göre çoğunluk âlimler şöyle demişlerdir: "Nevevî'nin görüşü, bu görüşü benimseyenlerin çokluğu açısından müsellemidir; ancak tahkik ehli âlimler bunu kabul etmemiştir." İbn Hacer ayrıca, muhakkikların, İbnü's-Salâh ile aynı paralelde görüş belirttiklerini söylemiştir. Zira Nuhbetü'l-fiker şerhi'nde de belirttiği gibi İbn Hacer, bu konudaki aksi görüşlere rağmen, karinelerle desteklenmesi durumunda haber-İ vahidin ilim ifade etmesi gerektiğini söylemiş ve bunun bazı nevilere ayrıldığını belirtmiştir. [\[22\]](#)

Anlaşmazlık Noktasının İyice Belirlenmesi

Bu konudaki araştırma ve incelemelerim neticesinde, bu iki grup âlim arasında anlaşmazlık konusu olan

noktanın iyice açıklığa kavuşmadığını tesbit ettim. Eğer bu nokta iyice belirginlik kazanmış olsaydı, özellikle akidevî konularda yakînî biigi aramayı ve haber-i vahidin de karînesiz yakîn ifade etmediği görüşünü tercih ettikten sonra, bu konuda insaf Ölçülerini aşanlar ile inat etmekte direnenler hariç, aslında iki tarafın ittifak etmiş olduklarını görürdük. [\[23\]](#)

Temel Akîdevî Meseleler Kur'an İle Sabittir

"Ahâd hadis, İnanç esasları (akîde) ile ilgili bir meseleyi ortaya koyar mı koymaz mı?" sözümüzdeki "inanç esasları/akîde"den maksat nedir?

Eğer bundan maksat, Allah'ın varlığı yani Onun tek olduğu, hiç bir şeye muhtaç olmadığı, doğurmadığı, doğrulmadığı, hiç bir

Ona denk olmadığı, Onun başlangıcı olmayan evvel ve sonu olmaya âhir olduğu, her şeyi bildiği ve her şeye kadir olduğu, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf, bütün noksanlıklardan da münezzehe olduğu ve "Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir"]H0 gibi, temel akidevî meseleler ve bunların gerekleri ise,

Yine ondan maksat, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi, peygamberlerin sonuncusu, Allah'ın kendisini açık ve ebedî bir mucize olarak önünden ve ardından hiç bir bâtılın bulaşmadığı, Hakîm ve Alîm olan Allah katından ebedî bir mucize olarak bu Kur'an'ı indirdiğini ikrar ise, Akîde dediğimiz zaman öldükten sonra dirilme olarak Allah'ın kabirdekileri dirilttiğini, hiç şüphe olmayan bir günde onları hasredeceğini, Dünya'da yaptıkları amellerden onları hesaba çekeceğini, hayır ve şer olarak mükafatlandıracağını veya cezalandıracağını, müminlere mahsus bir cennetin olduğuna, cennette müminler için hem maddî hem manevî nimetlerin

bulunduğuna, kâfirler için de hazırlanmış bir ateşin (cehennem) olduğuna ve orada fizikî ve ruhî olarak azap göreceklerine îman etmekse,
Ve yine Allah'ın kendisine asla isyan etmeyip emrettiklerini yapan meleklerinin olduğununa, Allah'ın inzar edici ve müjdeleyici olarak gönderdiği peygamberlerinin bulunduğuna, onların bir kısmını Allah'ın Kur'an'da bize bildirip bir kısmını İse bildirmediğine ve Allah'ın, bazısını Kur'an'da bize zikrettiği kitaplarının olduğuna iman ise,
Bilinmelidir ki, bütün bu temel akîdevî konularda hiçbir müslümanın ihtilaf etmesi mümkün değildir. Çünkü bu prensiplerin hepsi delâleti kesin olan muhkem ve sarîh Kur'an nasları ile sabittir. Ümmet de bunlar üzerine icma etmiş ve bunlar, dînin zorunlu olarak İnanılması gereken, olmazsa olmazları arasında yerini almıştır. "Unların isbatı için sünnetten bir delile ihtiyaç yoktur. Ancak bu Prensip ve esaslar konusunda sünnette yer alan deliller, Kur'an'daki esasın tekid veya açıklaması (tafsîl) mahiyetindedir. [\[24\]](#)

Akidenin Fer'î Meseleleri Sahih Sünnetle Sabit Olur

Eğer "akîde" terimiyle, akidenin fer'î meselelerine dair konular, yani kabirde iki meleğin ölüyü sorgulaması, kabir azabı ve ' nimeti, âhirette Allah'ın görölmesi meselesi, kıyamet günü büyük günah İşleyenlere şefa'at edilmesi, günahkar ve asî müminlerin tevbe-i istiğfar etmedikleri günahlarının cezası olarak dilediği sürede cehenneme attıktan.sonra Allah'ın onları oradan çıkarması, sırat ve mîzan gibi, Kur'an'da kapalı olan ve sahih sünnetin açıklama getirdiği ya da Kur'an'da tevile açık ifadelerle yer alan meseleler kastediliyorsa ve bu konulardaki hadis

sübûtu sahih ve meseleye delâleti de açık ise, hadisin delâlet ettiği konuya imanın gerekliliği noktasında hiç bir Ehl-i sünnet âliminin ihtilafı olamaz. Ancak bu meselelerle ilgili hadisin delâlet ettiği konunun, aklın sınırlarını zorlayan bir husus olmaması, yani akıl cihetinden imkan dışı olmayan bir konu olması gerekir.

İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî Lümau'l-edillefi kavâidi Ehli's-sünne ve'l-cemâa adlı risalesinde şöyle demektedir: "Aklın onay verip caiz addettiği ve şeriatta yer alan her şeyin sabit olduğu bir gerçektir. Şerîatte varit olan kabir azabı, münker ve nekîrin sorgusu ve ruhun kabirde sahibine iadesi, sırat, mîzan, havz ve günahkarlar İçin şefaath edileceğı gibi hususlar da gerçektir." [25]

İmam Gazzalî de, ei-İktisâd fil-i'tikâd adlı eserinde ve //n-ü'sının "Kavâidü'l-akâid" bölümünde, bu görüşü îeyid etmiştir. Eş'arî ve Maturîdîlerin bütün âlimleri de bu anlayışı benimsemiş, berzah âlemi ve âhiretle ilgili konularda sahih hadisleri inkar eden Mu'tezile'nin görüşünü reddederek onlara şiddetli tenkitler yöneltilmişlerdir. Eş'arî ve Maturîdîlere ait eserleri mütâlâa eden herkes bunu açıklıkla anlayabilir.

Sahih hadislerle akîdevî konuların sabit olması, asrımızın dîni eğitim veren köklü eğitim kurumlarından Ezher, Zeytûna, Dîyobend üniversiteleri ve onlara bağıli kurumlarda temsil edilen Eş'arî ve Maturîdî ekollerince, üzerinde ittifak hasıl olmuş meselelerdendir. Suudî Arabistan'daki Hanbelî okulunun temsilcileri ile onların fikirlerini kendilerine rehber edinenlerde de, durum bundan farklı değildir. [26]

Anlaşmazlığın Keskinleştiğı Noktalar

Âhad haberler konusundaki anlaşmazlığı bu kadar keskinleştiren ve meselede şiddetli ihtilaflara yol açan boyut acaba nedir?

İncelendiğinde bu konudaki anlaşmazlığın sebebi olarak, İki unsurun konuya dahil edilmesinden başka bir anlaşmazlığın bulunmadığı görülecektir.

Birincisi: "Akîde" kelimesiyle, inkarı tekfiri gerektiren bir mânanın kastedildiği yönündeki görüştür. Buna göre sahih bir hadisla sabit olan akîdevî bir meseleyi inkar eden evleviyetle İslâm'dan çıkar ve Ehl-i kible olmaktan da azlolunur. Bu görüş, hamasî duygularla hareket eden, belki de arkalarında bazı büyük âlimlerin bulunduğu hadis ekolüne mensup genç kimselerin savunduğu görüştür.

Ne var ki bu anlayışın hatalı olduğu şüphe götürmez. Çünkü Eş'arî, Maturîdî, Hanbelî, kelâmcılar ile muhaddis fakih ve mutasavvıfların oluşturduğu Ehl-i sünnete dahi! bütün mezhepler, kendilerine göre bid'at ehlinden olan Haricîler, Mu'tezile vb. fırkaları tekfir etmemiş ve İslâm milletinden çıkarmamışlardır. Bilakis onların Ehl-i bid'attan olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir. Hatta bu fırkaların, Ehli sünnet âlimlerinden bir kısmının tevatür derecesine yükselttiği "müstefîz" neteliklî bazı hadisleri inkar etmeleri bile, onların bu yargısını değiştirmemiştir. Çünkü mütevâtir bir hadisin inkarının küfrü gerektirdiği konusunda icma hasıl olmamıştır. Bilakis bu konudaki icma, İslâm Dîni'nin olmazsa olmazlarından birini inkarın küfrü gerektireceği üzerinedir ki bu, salt tevatür ve icma konusunun ötesinde bir anlama sahiptir. Buna örnek olarak Deccâl'in zuhuru ve insanları fitne-fesada düşürmedeki rolü, Mesîh'in nüzulü ve Deccâl'i öldürmesi konuları gibi bazı kıyamet alâmetlerîyle

alakalı hadislerin inkarı gösterilebilir. Konuyla ilgili Önde gelen âlimlerin de belirttiği gibi, bu hususlardaki hadisler tevatür derecesine yükselmiştir.^[27]

Bu meselelerin inkarı, selef ve Ehl-i sünnetin yolundan ayrılma olarak bir tür bid'at olarak değerlendirilse bile, küfrü gerektirmez; çünkü bunlar, zorunlu olarak inanılması gereken inançla ilgili meselelerden değildir.

Bu meseleden daha az öneme sahip diğer bir mesele de, mehdî ile ilgili hadislerin yakînî ilim ifade ettiği görüşüdür ki bu konudaki hadisler, yakînî ilim ifade edecek bir mertebeye ulaşmaz. Zaten Sahîhayn'da da, mehdî ile ilgili sarîh hiç bir hadis bulunmamaktadır. Her ne kadar bazı hadis âlimleri bu hadisleri tevatür derecesine yükseltmişler bile, bu tevatür iddiasından kolayca kuşku duymak mümkündür.

İkincisi: Allah Teâla'nın gecenin son üçte birlik kısmında dünya semama indiğini gösteren nüzul hadisleri ile "sâk", "kadem", "parmaklar" ve "İki parmak" konusunda varit olan hadisler gibi, selef ve halef uleması, yani isbat ve tevil taraftarları arasında ihtilafa yol açan hadislerin, tartışma konusu olarak gündeme gelmesi de böyledir.

Bu husustaki ihtilafı inceleyen ve bu konuda azıcık kafa yoran kimse görecektir ki, söz konusu meselelerdeki hadisleri halef uleması, şayet hadis senet yönüyle sabit ve sahihse, onu inkar değil, bilakis sabit kılmaktadırlar. Ancak onlar mecaz, istiare, kinaye, ve temsil gibi Arap üslûbundaki farklılıkları göz Önüne alarak hadisi tevil etmektedirler. Hadis sahih olsun veya olmasın bu böyledir. Çünkü bu durum inançla ilgili hususların dışındaki bir olgudur. Bilakis onlar bu konuda, "Ben bu hadisin varlığını İkrar edip gereğinin yapılmasının

lüzumuna da inanıyorum; ancak mânası bence şöyle şöyledir" demektedirler. [\[28\]](#)

Hanbelîlerin Muhakkik Âlimleri Bu Meselede Cumhur İle Beraberdır

Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen görüşlerin farklılığı nedeniyle Hanbelîlerin konuyla ilgili görüşünün de farklılık arzettiğini gördüm. Ancak daha sonra bu mezhebin muhakkik âlimleri ile usûlcülerinin çoğunun âhad haberlerin (haber-i vâhid) yakînî bir ilim ifade etmediği istikametinde görüş beyan ettiklerini farkettim. Başka bir deyişle onlara göre haber-i vâhid, (yakînî) ilim ifade etmemektedir.

Kadı Ebû Ya'lâ el-Udde fi usûlü'l-fıkh adlı eserinde; Ebü'l-Hattâb et-Temhîd'mĜQ\ er-Ravda'da İbn Kudâme ve el-Müsvedde*des'mde İbn Teymiyye ailesi belirterek, şöyle demişlerdir: Haber-i vâhid ilim ifade etmez. Zira İmam Ahmed, el-Esrem rivayetinde de görüldüğü gibi şöyle der: "Hz. Peygamber'den bir hüküm veya sahih bir isnadla farziyet ifade eden bir hadis varit olursa, onunla amel eder ve böylece Allah'a yaklaşırm. Ancak Hz. Peygamber'in bu hadisi (kesin olarak) söylediğine şahitlik etmem."[\[29\]](#)

Bu sözle Ahmed b. Hanbel sahih hadislerle amel ettiğini, ancak sahih hadislerin kesinlik ifade etmediğini belirtmiş olmaktadır ki, cumhurun görüşü de zaten budur. [\[30\]](#)

Sünnet Ve Gaybın Bilinmesi

Sünnet, tecrübe, gözlem, düşünce ve fikir yürütme veya araştırıp analiz etme ile elde edilecek ilimlerin sahasına

girmeyen gaybî konuların bilinmesinde Kur'an'dan sonra ikinci kaynaktır. Çünkü sünnetin bu konudaki kaynağı, Allah'ın sadece peygamberlerine has kıldığı ilahî vahiydir. Allah dilediğine dilediği kadar bu ilimden nasıp eder. Bazan da mahlukâtına bu gaybî ilimlerin bazısını bildirmez ve artık bu İlimleri ne bir melek, ne de nebi veya resul bilebilir.

Hız. Peygamber'in kendisi de gaybî, yalnızca Allah'ın kendisine bildirdiği kadar bilir. Bu hususta Allah Teâla şöyle buyurur:

"O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır..."

Bu âyet, Allah Teâla'nın Hız. Peygamber'e hitaben indirdiği, 11 De ki: 'Ben, Allah 'm dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiç bir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim" âyetini nakzetmez. Çünkü birinci olarak zikredilen âyet, Hız. Peygamber'in gaybı bizzat kendisine has becerilerle bilemediğini, diğer âyet ise, Onun (s.a.) gaybı ancak Allah'ın bildirdiği kadar bilebileceğini göstermektedir.

Bundan şüphe duyan kimse vahyin hakikatinde şüpheye düşmüş demektir. Zira vahyin kendisi de zaten gaybî bir olaydır. Aynı şekilde bu vahiy, açık surette indiği durumlarda beşerî peygamberle melekî bir peygamber arasında ruhanî bir iletışımdir. Gizli olması durumunda ise bu vahiy, kendisine vahiy inen kimsenin Allah katından geldiğine inandığı üfleme veya ilham

şeklindeki ilimdir. [\[31\]](#)

Sünnetin Getirdiği Muhtelif Gaybî Haberler

Her ne kadar asılları Kur'an'da bulunsa bile, Sünnet'te de bazı gaybî haberler varit olmuştur ki, bunları şu şekilde tasnife tabi tutmak mümkündür: [\[32\]](#)

Allah'ın Sıfat Ve Fiilleri

Şüphesiz sünnette bulunan gaybî haberlerden en önemlisi, Allah Teâla'nın zât, sıfat ve isimlerinin yanında, Onun (c.c.) yarattıkları konusundaki fiilleri ve kuliari ile olan alakası konusundaki bilgilerdir.

Bu konudaki hadislerden bazıları şöyledir: 1 'Muhakkak Allah güzeldir ve güzeli sever. [\[33\]](#) 'Allah güzeldir güzeli sever ve nimetini kulunun üzerinde görmekten hoşlanır ve de onların pejmürde ve kötü görünmelerinden hoşlanmaz. [\[34\]](#)

"Allah Teâla cömerttir cömerdi ve yüksek ahlâkı severek kötü ahlâktan hoşlanmaz. [\[35\]](#)

"Allah mahluka!ı yarattığı zaman kendi eliyle nefesine, 'Merhametim gazabımın üzerindedir' diye yazmıştır. [\[36\]](#)

'Allah 'in doksan dokuz ismi -yüzden bir eksik- vardır ki, her kim onları zikrederse cennete girer. [\[37\]](#)

: Allah 'in yüz rahmeti vardır; onlardan birini insanlar, cinler, hayvanlar ve diğer yaratıkları arasına indirmiş ve onunla kendi aralarında birbirlerine merhamet eder, şefkatte bulunurlar; yine bu merhametle vahşiler de kendi evlatlarına şefkatte bulunurlar. Doksan dokuz rahmeti ise Allah sonraya bırakmış ve onunla kıyamet günü kullarına merhamet edecektir. [\[38\]](#)

Görölmeyen Âlem

Sünnetin getirmiş olduğu gaybî haberlerin bir kısmı, etrafımızda ve üstümüzde bulunan görölmeyen âlemle ilgilidir. Bizim bu âlemde yalnız olmadığımız ve bu geniş âlemi bizimle paylaşan başka varlıkların olduğunda şüphe yoktur. Bunlardan bir kısmı da akıl sahibi varlıklardır. Kur'an onların iki çeşidinden bahsetmiş, sünnet ise bunları tafsilatlı olarak açıklamıştır. [39]

a. Melekler

Akıl sahibi bu varlıkların ilki melekler olup onlar, ruhanî, nuranî, hissedilmeyen ve ceset sahibi olmayan varlıklardır. Ancak Hz. İbrahim'e gelen "misafir melek" örneğinde olduğu gibi; -bazı önemli görevlerin ifası için bir cesede bürünme kudretini Allah onlara verebilir. Bunlar maddî olmayan ve yeme-içme, üreme, çoğalma ve erkeklik-dişilik gibi vasıfları olmayan varlıklardır. Onlar sırf Allah'a itaat için yaratılmışlar ve tıpkı beşerin nefes alıp verdiği gibi, Allah'ı teşbih etme, zikretme ve Ona İbâdetle bulunma gibi amelleri yapar; beşerin mükellef tutulduğu gibi de mükellef tutulmazlar. Onlar "Allah 'in kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır" ve ""Ondan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece Onun emri ile hareket ederler" [40] âyetlerinde de belirtildiği gibi, dünya ve âhirette Allah'ın kâinatla ilgili emirlerini yerine getirmek için her an hazır bekleyen ordular gibidir. Kur'an ve Sünnet, meleklerle iman etmeyi gerekli kılmış ve bunu İslâm İnancının temellerinden saymıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şu âyetler bulunmaktadır: "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah 'a,

meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine... "[41]

"...Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah 'a âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır..." [42]

"...Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapılmıştır." [43]

Sünnet ise bütün bunları tekit etmiştir. "Cibril hadisi" diye meşhur hadiste Hz. Peygamber'in, İman nedir? sorusuna Cebrail'in, "İman Allah 'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, âhiret gününe ve kadere inanmandır" diye cevap verdiği hadiste bu durum açıkça görülmektedir. [44]

Hız. Peygamber'in Sünnetinde Melekler

"Melekler nurdan, cinler öz ateşten ve Adem de size vafedilen şeyden yaratıldı" [45] hadisinde de görüldüğü üzere Sünnet, Kur'an'da bulunmamasına karşın, meleklerin yaratıldığı şeyi bize haber vermektedir. Çünkü Kur'an, insanın çamurdan, cinlerin de öz ateşten yaratıldıklarını belirtmekte ancak meleklerin yaratılış maddesinden bahsetmemektedir. İşte bu noktada sünnet devreye girmiş ve meleklerin yaratıldığı şeyin ne olduğunu açıklamıştır. Bu bilgi, İblîs'in meleklerden olmadığını da gösterir. Çünkü o Hz. Âdem'in yaratılması konusunda Allah'a hitaben kendisini anlatırken İblîs, "Beni ateşten, Onu ise çamurdan yarattın " [46] demiştir. Öte yandan sünnet, ulvî âlemdaki meleklerin sayılarının çokluğuna dair de bilgi verir. Şu hadis bunu gösterir: [47]

"(Üzerindeki meleklerin çokluğundan kaynaklanan ağırlıktan dolayı) gök inledi ve doğrusu inlemeyi de hak etmiştir. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah 'a yemin olsun ki, gökte secde edip Allah 'ı hamd ile teşbih eden bir meleğin olmadığı tek bir karış yer parçası bile yoktur. [\[48\]](#)

Meleklerin Görevleri ve Beşerle Alakası Konusunda Sünnetteki Bilgiler

Meleklerin vazîfeleri ve beşerle alakalarını şu hadis güzel özetlemektedir: [\[49\]](#)"Onlar (melekler) gece ve gündüz sizleri takip eder, sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler sonra da sizden geceleyin çekildikleri zaman göğe çıkarlar ve Allah onlara 'Kullarımı hangi durumda bıraktınız' diye sorar -ki Allah onları en iyi bilendir- onlar da, 'Kullarını namaz kırlarken bıraktık ve yine namaz kırlarken onları bulduk' derler. "[\[50\]](#)

b. Cinler

Bizim göremediğimiz akıl sahibi mahlukâtın ikinci kısmı ise cinlerdir. Onlar bizden gizli olmaları hasebiyle "cin" ismini almışlardır. Çünkü "c.n.n" kökü lugatta gizli olan şeye delâlet eder. Kur'an'm bildirdiğine göre cinler ateşten yaratılmıştır. Allah Teâla şöyle buyurur:

"Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Cinleri de öz ateşten yarattık [\[51\]](#)

Kur'an, "Ben insanları ve cinleri yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım" [\[52\]](#) âyetiyle cinlerin de bizler gibi mükellef varlıklar olduğunu bildirmiştir. Bu itibarla onlardan mümin, kâfir, itaat eden ve isyankar olanları vardır. Hz. Peygamber Kur'an okurken onlardan bir

grup Onu dinledikten sonra süratle ona İman etmiş ve kavimlerine geri döndüklerinde, onları bu yeni dine girmeye davet etmişlerdir. Kur'an'da, onların ismini taşıyan ve, "(Resulüm) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur 'an !ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: 'Gerçekten biz, doğru yola ileten, harikulade güzel bir Kur 'an dinledik ve ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize ortak koşmayacağız" âyetleri ile başlayan müstakil bir sûre bulunmaktadır. Bu sûrede Allah Teâla, onların dilinden şöyle buyurmaktadır:

"Gerçekten biz, -kimimiz sâlih kişiler, kimimiz ise bunlardan aşağıda olmak üzere türlü türlü yollar tutmuştuk. İçimizde, (Allah 'a) teslimiyet gösterenler de, hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösterenler doğru yolu arayanlardır. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.'[\[53\]](#)

Kur'an, Allah'ın bazı melekleri Hz. Süleyman'ın emrine verdiğini ve bu meleklerin de Allah'ın izniyle Hz. Süleyman'ın devamlı yanında bulunup işlerini gördüğünü bildirerek şöyle buyurmuştur: "Onlar Süleyman 'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı.'[\[54\]](#)

Yine Hz. Süleyman'ın emrindeki ordunun bir kısmı cinlerden oluşmaktaydı. Bu konuda da şöyle buyurulmuştur: "Süleyman'ın, cinler, insanlar ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı; hepsi bir arada (onun etrafından) düzenli olarak sevkediliyordu."[\[55\]](#)

Cinlerin kâfir ve isyankâr olanları "şeytan" diye isimlendirilir ki onların da önderi, -Allah'ın laneti üzerine olsun- İblîs'tir. Kur'an'ın İfadesine göre İblîs, cinlerdendir. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

"Hani biz meleklere: Adem 'e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblîs cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düş manın izdir.

Zâlimler için bu ne fena bir değişmedir!" [56]

Cinlerle alakalı bazı hadisler de varit olmuştur. Bu hadislerin hemen tamamı, Kur'an'ın bildirdiğı ve onların, görülmeyen -ki bundan dolayı Araplar onları "cin" diye isimlendirmişlerdir-, insanlar gibi mükellef .tutulan, kâfiri mümini, sâlih ve sâiih olmayanı bulunan varlıklar olduğı gerçeğini tekit etmektedir.

Bazı insanlar cinlerin mahiyeti ve onlardaki harikulade güçler konusunda aşırı gitmişler ve esasen insanlara nazaran hiç bir güce sahip olmadıkları halde, insanı çok çabuk etkisi altına alan bir kuvvete sahip bulunduklarını, insanlara musallat olduklarını ve insanların dili ile konuştuklarını düşünmüşlerdir. Bu düşüncenin tam aksine bazıları da, cinlerin varlığını tamamen inkar cihetine gitmişlerdir.

Böylece çoğı zaman cinlerin hakikati, ifrat-tefrit çizgisi, yani hurafelerin kabulü noktasında aşırı gidenler ile gerçekte var olan bir varlığın hakikatini inkârda aşırı gidenler arasında kaybolup gitmiştir. [57]

Arş, Kürsü, Levh-i Mahfuz ve Kalem

Kur'an ve Sünnet'te zikri geçmesine rağmen Allah ve Resûlü'nün büyüklük ve genişliklerini vafettiğı ve bizden gizli tutulan mahlukâtın bazıları da, Arş ve KürsÜ'dür. Yine mahlukâtın kaderinin yazıldığı ve hakkında Kur'an'da "O, katımızda bulunan Ana Kitap 'ta (Levh-i Mahfuz 'da) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir

kitaptır'[58] buyurulup "Ümmü'l-Kitâb" olarak vasıflandırılan "Levh-i Mahfuz" da, bizden gizlenen varlıklardandır.

Kur'an, "Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arşın Rabbi kimdir?"[59] buyurarak, bu üç gizli varlıktan ve özellikle de Allah'ın azametle vafettiğı Arş'tan bahsetmektedir. Diğer taraftan da Allah Teâla, yedi ayrı âyette Arş'a istiva ettiğini bildirmiştir. "Arş't yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile teşbih ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler.." âyetinde beyan edildiğı üzere, Arş'ı bir kısım meleklerin taşıdığını bildirirken, "O gün Rabbinin Arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) taşır" âyetinde de bu meleklerin sayısı açıklanmaktadır.

"Kürsü" ise, "Âyete 1-kürsî" diye bilinen âyet dışında Kur'an'da hiç bir yerde zikredilmemiştir. Sahih bir hadiste, Cenab-ı Hak'kı övücü ifadelerinden dolayı Âyete'1-kürsî, "'Kur'an'm efendisi" olarak vasıflandırılmıştır. Allah Teâla bu âyetini şöyle sona erdirmiştir: "Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür."[60]

Aklı başında hiç kimse gözüyle görmediğinden dolayı melekler, cinler, arş ve kürsü gibi gayb âlemine ait varlıkları inkar edemez. İnsanı kuşattığı halde Allah'ın dilediğı uzun süre zarfında insanın çıplak gözle onları göremediğı mikrop, bakteri ve mikrobiyolojik varlıklar gibi pek çok mahluk vardır ki, günümüzde insan onları mikroskoplar vasıtasıyla açıklıkla görebilmektedir. Öyle ki küçük bir noktada bile, çıplak gözle görülmeyen bu mikrobiyolojik varlıklardan milyonlarca bulunabilmektedir. Yine teleskoplar yardımıyla insan,

aralarında milyonlarca ışık hızı mesafe bulunan pek çok yıldız ve gök cismini görebilmiştir.

Uzmanların ifadesine göre günümüzde, içinde yaşadığımız bu âlemdeki varlıkların ancak %3'ünü görebilmekte, %97'sini görememekteyiz. Görebildiğimiz bu %3'lük kısmın dışındakileri görebilmemizi mümkün kılan âletlere de sahip değiliz. Uzay bilimi uzmanları âlemde göremediğimiz bu kısımları "kara delikler" diye isimlendirirler. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

"Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, hiç şüphesiz o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin sözüdür."[\[61\]](#)

Dikkat edilirse Kur'an burada, göremediğimiz varlıkları da zikretmiştir. Çünkü onlar görebildiğimiz varlıklara nazaran daha büyük ve daha azametlidir. Şu halde eğer madde âleminde durum bu merkezde ise, maddî olmayan âlemdeki durumu varın siz düşünün! [\[62\]](#)

Berzah Alemi

Sünnette "berzah âlemi", yani ölümden sonra ve kıyametten Önceki hayat hakkında pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadisler bize, ölümün bir son olmadığını bilakis künhüne vâkıf olamadığımız ve Allah'tan başkasının hakikatini bilmediği nimet ve azapla dolu başka bir hayatın başlangıcı olduğunu açıklamaktadır.

Buhârî ve Müslim'in İbn Ömer'den rivayet ettiği ve Hz. Peygamber'in, "Sizden biriniz öldüğü zaman geride bıraktıkları akşam sabah kendisine arz olunur; eğer cennet ehlinden ise cennet ehlinden, yok şayet cehennemlikse cehennem ehlindendir ve kendisine

şöyle denilir: Allah kıyamette seni haşredinceye kadar ki

halin budur" buyurduğı hadis, bunlardan biridir." [63]

İmam Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî'den, onun da Zeyd b. Sâbit'ten naklettiğine göre Ebû Saîd şöyle demiştir:

"Ben bunu

Resûlullah'tan işitmedim. Lakin onu bana Zeyd b. Sabit rivayet etti.

Dedi ki: Bir defasında Hz. Peygamber bizim de beraberinde olduğumuz halde bir katırın üzerinde Neccâroğulları'na ait bir bahçedeyken, aniden bindiğı hayvan onu yoldan saptırdı, az kalsın yere düşüyordu. Bir de ne görelim; altı veya beş ve yahut dört kabir!.

(Râvi, Cüreyrî'nin böyle söylediğini belirtmektedir).

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Bu kahirlerin sahiplerinin kimler olduğunu bilen var mı? " diye sordu. Brr adam,

"Ben (biliyorum)" dedi. Resûi-i Ekrem, "Bunlar ne zaman öldüler?" diye sorunca adam, "Onlar şirk üzere öldüler" cevabını verdi. Müteakiben

Resûlullah,

"Gerçeklen bu ümmet kabirlerinde İmtihan olunuyor. Eğer (ölülerinizi) defnetmekten korkmanız endişesini taşımamış olsaydım, kabir azabından benim işitmekte olduğumu size de işittirmesi için Allah 'a dua ederdim " buyurdu. Sonra yüzünü bize dönerek, "Cehennem azabından Allah 'a sığının!" buyurdu. Ashap, "Cehennem azabından Allah'a sığınırız" dediler. Bu defa Resûlullah,

"Kabir azabından Allah 'a sığının!" buyurdu ve sahâbîler, "Kabir azabından Allah'a sığınırız" dediîer. Resûlullah, "Fitnelerin açığından kapalılarından Allah'a sığının"

buyurduğunda ashap, "Fitnelerin açık ve gizlisinden Allah'a sığınırız" dediler. Hz. Peygamber tekrar, "Deccal 'in fitnesinden Allah 'a sığının!" buyurdu ve sahâbîler de,

"Deccal'ın fitnesinden Ailalfa sığınırız" dediler. [\[64\]](#)

Ebû Eyyûb (el-Ensârî)nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber güneş battıktan sonra dışarı çıkmış ve bir ses işitmişti. Bunun üzerine şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler kabirlerinde azâb görüyorlar. [\[65\]](#)

Müslim'in Berrâ b. el-Âzib'den rivayet ettiği bir hadiste Hz. peygamber, 'Allah, sağlam sözle iman edenleri hem dünyada hem de âhirette sapasağlam tutar' âyeti kabir azabı hakkında nazil olmuştur. Ölen kimseye 'Rabbim kim?' diye sorulacak. O da 'Rabbim Allah! Peygamberim de Muhammed'dir' cevabım verecektir. İşte Allah 'in, 'Allah, sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sapasağlam tutar' âyetinin ifadesi budur" buyurmuşlardır. [\[66\]](#)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Bir müminin ruhu çıktığı zaman iki melek onu karşılar ve (göğe) yükseltir."

Hammad da müminin ruh kokusunu misk kokusuna benzetererek şöyle demiştir: "'Göktekiler o ruha, 'Yeryüzünden gelen güzel ve hoş bir ruh! Allah sana ve içinde ömrünü geçirdiğin bedenine rahmet kapılarını açsın' diyerek, onu Allah'a götürürüler ve Allah Teâla da, 'Onu ecelin son bulduğu yere, Sidre-i muntahâ'ya götürün' buyurur. Kâfirin ruhu çıkınca -ki Hammad, onun kötü kokusundan bahsetmiş ve ona lanet edildiğini söylemiştir-, göktekiler o ruh için 'Yeryüzünden gelen ne kötü bir ruh!' dediğini ve o ruha,

'Onu ecelin son bulduğu yere, Siccîn'e götürün' diye seslenileceğim belirtmiştir."[\[67\]](#)

Ebû Hüreyre de, Hz. Peygamber'in, kâfirin ruhunun bu kötü kokusundan dolayı burnunu İnce bir bezle kapadığını belirtmiştir.

Sahîhayn'da Enes b. Mâlik'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, Bedirde öldürülen kâfirleri üç gün süreyle bırakmış ve sonra onların yanına gelerek şöyle seslenmiştir: "Ey Ebû Cehil! Ey Ümeyye b. Halef. Ey Utbe b. Rebîa! Ey Şeybe b. Rebîa! Rabbinizin size vaad ettiği şeyin gerçek olduğunu gördünüz mü? Muhakkak ben Rabbin bana vaad ettiğinin hakikat olduğunu görmüş bulunuyorum.' Bu sözleri duyan Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'e, 'Ey Allah'ın Resulü! Onlar bunu nasıl işitirler?! Leş haline geldikleri halde nasıl olur da cevap verebilirler?!"[\[68\]](#) diye sorunca Resûlüllah (s.a.) şöyle cevap vermiştir: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, benim söylediklerimi sizler onlar kadar duyamazsınız;"[\[69\]](#) ne var ki onlar, cevap vermekten acizdirler."[\[70\]](#)

Bütün bu rivayetler, ölülerin ruhlarının geri çağırılması (ruh çağırma) ve ruhların konuşup cevap verdiği iddialarının gerçekte ilgisinin olmadığını göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber'e cevap vermekten aciz olan ruhların, başkalarına cevap verip konuşmaktan aciz olduğunda şüphe yoktur.[\[71\]](#)

İnsanın madde ve ruhtan oluştuğunu, kâinatın bir ilahının olduğunu, insan için bu dünya hayatından sonra bir başka hayatın olacağını inkar eden ve yine Allah'ın kudretinin hiç bir konuda aciz kalmadığını ve Onun bir şeyi dilemesini hiç bir şeyin sınırlayamayacağını anlayamayan materyalist kafalar için berzah âleminde olacağı bildirilen kabir sorgusu,

kabir azab ve nimeti hakkında varit olan sahih hadisler, onların boğazlarına takılan bir lokma gibidir. Allah Teâla bu zihniyetteki kimselere hitaben, "Ey kâfirler! Siz ölü iken sizleri dirilten (dünyaya getirip hayat veren) Allah 't nasıl inkar ediyorsunuz? Sonra sizi Öldürecek, tekrar diriltecek ve sonunda Ona döndürüleceksiniz."[\[72\]](#)

Kabirdeki hayat, iman ettiğimiz gaybî haberlerden olup künhünü araştırmayı iz. Zira bizim idrak vasıtalarımız, o hayatın künhüne vakıf olabilecek donanıma sahip değildir. İlimde kaydettiği gelişmeye rağmen insan, içerisinde yaşadığı kâinatın sırlarını çözme konusunda câhildir ve onun kâinatta anlayamadığı pek çok sır vardır. Hatta anlayış ve idrak kapasitesi genişledikçe insan, kâinatın sırları hususunda idrak edemediklerinin çok daha fazla olduğunu anlar. "Size ancak az bir bilgi verilmiştir"[\[73\]](#) âyeti de, tam olarak bunu ifade etmektedir.

Kur'an ve Sünnet'teki ilgili naslar, öldükten sonra insanın var olacağını, nimetlendirilip azap edileceğini gösterir. İbn Teymiyye, öldükten sonra ruhun var olmadığını, ölünün sevap ve ceza da görmediğini savunan bazı kelâmcıların görüşlerini eleştirmiştir. Ona göre böyle düşünenler, Kur'an ve Sünnet'te buna delalet edecek bilgi bulunmadığını iddia etmişlerdir. Yine İbn Teymiyye, Kur'an'da kabir azabı ve berzah hayatının varlığına dair bir delilin bulunmadığı iddiasıyla mutlak surette onların varlığını inkar edenleri de şiddetle eleştirmiş ve bunun oldukça yanlış bir düşünce olduğunu belirtmiştir. Bilakis ona göre, Kur'an'da bulunan mekkî ve medenî sûrelerin değişik yerlerinde, berzah âleminde nimet ve azabın varlığına delalet eden âyetler bulunmaktadır. Allah Teâla bir sûrede kıyametin hem küçük hem de büyük alâmetlerini zikretmiştir.

Vakıa sûresinde de bildirildiği üzere bu durum, "Kim ölürse kıyameti kopmuştur" sözündeki mânayla da uyuşur. Zira bu sûrenin baş kısmında kıyametin büyük alâmetleri zikredilmiş ve insanların üçerli sınıflar oldukları belirtilerek şöyle buyurulmuştur:

"Kıyamet koptuğu zaman, ki onun oluşunu yalanlayacak hiç kimse yoktur; O alçaltım, yükselticidir. Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği, ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, [\[74\]](#)

Allah Teâla bu sûrenin son kısmında da, Ölümle birlikte insanın küçük kıyametinin başladığını zikretmiş ve insanların ölümden sonra üç sınıf olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur: "Hele can boğaza dayandığı zaman, O vakit siz bakar durursunuz. (O anda) biz ona bizden daha yakınız ama göremezsiniz. Madem ki ceza görmeyecehnişsiniz, Onu (cam) geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz! Fakat (ölen kişi Allah 'a) yakın olanlardan ise, Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır. Eğer o sağdakilerden ise, 'Ey sağdaki! sana selam olsun!' Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır! Ve (onun sonu) cehenneme atılmaktır.' [\[75\]](#)

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre can bedenden ayrılmak üzere insanın boğazına geldiğinde artık onun geri dönüşü mümkün değildir. İşte bu durumda Allah'a yakın olan kimseler ve sağdakiler ile yalanlayıp yoldan sapanların o anki durumları bu âyetlerde anlatılmaktadır.

Kur'an'da birden fazla yerde, kıyamet günü ve berzah alemindeki azaptan bahsedilir. Fir'avn ve ailesinin kıssasında Allah Teâla şöyle buyurmuştur: "Fir 'avn 'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi. Onlar sabah akşam o

ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: 'Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!^[76]

Nuh kavminin kıssasında ise Cenab-ı Hak, "Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah 'a karşı yardımcılar da bulamadılar.'^[77]

Bu âyetteki "üğrikû=boğuldular" kelimesinden hemen sonra zikredilen "fe üdhilü nâran^ateşe atıldılar" ifadesinin, tereddütsüz olarak bir şeyin ardı sıra yapıldığını ifade eden "fa" (fa-i ta'kîbiyye) harfi ile birlikte, "üğrikû"ya atfedilmesi, bunun kabirde meydana geldiğini gösterir. Kur'an'ın bildirdiğine göre Nuh (a.s.), kavmine kıyamette olacak bu durumu şöyle haber vermiştir:

"Allah, sizi de yerde ol (bitirir) gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracak! ir.^[78] Allah Teâla Tevbe sûresinde, münafıkların durumunu anlatırken de şöyle buyurmaktadır: "Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra da onlar büyük bir azaba itileceklerdir."

^[79]

Bu âyetin tefsirinde âlimlerden bazıları, birinci kez olan azabın dünyada, ikincisinin İse, berzah âleminde olacağını ve sonra da âhiretteki büyük azaba sevkedileceklerini belirtmişlerdir. En'am sûresinde Allah, şöyle buyurmaktadır:

O zâlimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara; 'Haydi canlarınızı kurtarın! Allah 'a karşı gerçek olmayanı söylediğinizden ve Onun âyetlerine karşı kibirlilik taslamanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!' derken onların halini bir görsen! Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve

(dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız..[\[80\]](#)

Bu âyetlerde belirtilen vasıf ile "ahricû enfüseküüm=haydi canlarınızı kurtarın" ifadesi, bedenden çıkacak olan bir ruhun varlığına delalet etmekte, "eî-yevme tûczevne azâbe'l-hûni=bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız" ifadesi de, öldükten sonra bir cezanın olacağını ifade etmektedir. Zira Enfal sûresinde ise Cenab-ı Mevla şöyle buyurur:

"Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Tadın yakıcı cehennem azabım' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin! İşte bu, ellerinizle yaptığınız yüzündendir, yoksa Allah kullara zulmedici değildir."[\[81\]](#) Buradaki durum da, ölümden sonra azabın tadılmasıdır.

Allah Teâla Nahl sûresinde, "Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldığı kimseler: biz hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar. (Melekler onlara şöyle der:) 'Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir. O halde, içinde ebedi kalacağınız cehennemin kapılarından girin!'

Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür [\[82\]](#) buyurmaktadır.

Bu âyetteki ölüm anında teslim olmak ve meleklerle, "Biz hiç bir kötülük yapmıyorduk" sözü, ancak ve ancak bir nefisten sadır olabilir. Nahl sûresinin bir başka yerinde de Cenab-ı Hak, "{Onlar,) meleklerin, 'Size selam olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin' diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir"

[\[83\]](#) buyurmuştur.

Fussilet sûresinde ise, "Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: 'Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin!' derler. Biz dünya

hayatında da âhiret hayatında da sizin dostlarınızız; orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey sizin için orada hazırdır [84] buyurulmuştur.

Bu âyette zikri geçen İkrâmın ölüm anı ve sonrasında olduğu âlimler tarafından bildirilmiştir. Yine Âl-i İmran sûresinde Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ve sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiç bir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadır. Onlar, Allah 'tan gelen nimet ve keremin; Allah 'in müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler [85]

Bu âyetten önce de Bakara sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "Allah yolunda öldürülenlere [86] 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız. [87]

Kıyamet Ve Âhiret Hayatının Tafsîlâtı

Kur'an'da, ya mücmel/özet olarak ya birtakım işaretler vasıtasıyla hakkında hiç bir şey söylenmeyen âhiret hayatı ile ilgili bilgi, tanım ve işaretlen Sünnet geniş bir şekilde açıklamaktadır. Buna bir misal olarak, Allah'ın Hz. Peygamber'e bir ikramı olan şefaât konusunda Sünnet'te varit olan hadisleri gösterebiliriz. Burada şefaât ile, büyük korku günü uzun bekleyişten sonra, cennete gireceklerin cennete, cehenneme gireceklerin İse cehenneme girmelerine sebep olacak şekilde aralarında hükmetmesi için, insanların Rabpleri

huzurunda toplandıkları sırada, onları rahatlatması İçin Hz. Peygamber'e verilmiş buîunan "büyük şefaat" kastedilmektedir. Bu, Kur'an'ın mücmel olarak zikrettiği "Makâm-i mahmûd"tur ki Allah Teâla, Resûlü'ne olan nimetini de hatırlatarak bu özel durumu îsra sûresinde şöyle anlatmaktadır:

"Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbin 'in, seni, övgüye değer bir makama eriştireceğini umabilirsin. [\[88\]](#)

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen uzun bir hadiste bildirildiğine göre, o şöyle demiştir: "Bir keresinde Resûlüllah'ın (s.a.) sofrasına et yemeği getirildi. Kol tarafından bir parça ayrılıp önüne konuldu. Çünkü Resûlüllah (s.a.), etin bu kısmını severdi. Ondan ön dişleriyle bir lokma kopardı ve sonra şöyle buyurdu:

'Ben kıyamet gününde bütün insanların ulusuyum. Bunun niçin böyle olduğunu biliyor musunuz? diyerek şöyle izahta bulundu. Dünyada önce ve sonra ne kadar insan varsa bunların hepsini Allah Teâla kıyamet gününde düz ve geniş bir alanda toplayacaktır. Öyle düz ve geniş bir meydan ki, orada bir çağırıct seslenince sesini herkese duyurabilecek ve bakan bir kişinin gözü mahşer halkını bir bakışta görebilecektir. Bir de güneş (bütün hararetiyle) yaklaşacak.

Artık insanların gam ve meşakkati dayanılmaz ve tahammül olunmaz bir dereceye varacak. Bu sırada insanlar birbirine: 'Size erişen şu faciayı görüyorsunuz? Rabbinize götürecek bir şefaatçi bulmanın çaresine niçin bakmıyorsunuz?' diyecekler. Bunun üzerine mahşer halkının bazısı bazısına: Haydi Adem 'e gidiniz, deyip mahşer halkı Adem'e gelerek: Ey insanoğlunun babası! Allah Teâla seni yedi kudretiyle yarattı ve sana kendi ruhundan hayat verdi. Sonra meleklerle sana secde etmelerini emretti ve onlarda sana

secde ettiler. Rabbine hakkımızda şefaatt dıksen. Ey atamız, içinde bulunduğumuz şu müşkil durumu görmüyor, başımıza gelen şu musibeti bilmiyor musun? diyeceklerdir. Adem de: Rabbim bugün celallidir. Öyle ki, ne bundan önce böyle bir gazap etmiştir, ne de bundan sonra bu türlü gazap eder. Hem Cenab-ı Hak beni cennet meyvesinden yemekten menetmişti de ben buna asî olmuştum. (Artık size şefaatt edemem, şimdi ben kendimi düşünüyorum): Vay nefsim, nefsim, nefsim!,.. Siz benim dışımda bir şefaattçi bulunuz: Nuh'a gidiniz, diyecek. Onlar da Nuh'a varacaklar ve "Ey Nuh! Sen yeryüzünde Allah 'tan başka şeye tapan insanlara risalet vazifesiyle gönderilen peygamberlerin hiç şüphesiz birincisisin. Allah sana (Kur'an'da): "Çok şükreden kul" adını verdi. Lütfen hakkımızda Rabbi'ne şefaatte bulun. Ne acıklı bir vaziyette olduğumuzu görmüyor musun? diyecekler. Nuh peygamber de, "Aziz ve Celîl olan Rabbim bugün öyle celallidir ki O, ne şimdiye kadar böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra gazaplamır. Benim de bir dua endişem var: Vaktiyle kavmimin helaki için dua etmiştim (bu itibarla kendimi düşünüyorum), vay nefsim, nefsim, nefsim'....Şimdi siz başka bir şefaattçi arayınız, ibrahim 'e gidiniz diyecek. Onlar da İbrahim 'e varıp, "Ey İbrahim, sen yeryüzündeki insanların içinde Allah'ın dostu ve peygamberi birisin, Rabbine hakkımızda şefaatte bulunsan. Şu acıklı hâlimizi görüyorsun, diyecekler. İbrahim peygamber de onlara, "Bugün Rabbimin celal sıfatı tecelli etmiştir ki ne bundan evvel böyle celallanmıştır ne de bundan sonra böyle celallenir. Ben üç kere yalan söylemiştim. (Şimdi kendimi düşünüyorum): Vay nefsim, nefsim, nefsim'...Artık siz başka bir şefaattçi arayınız. Musa 'ya gidiniz, diyecektir. Onlar da Musa 'ya varıp, "Ey Musa! Sen Allah 'ın

peygamberisin. Allah, risalet ve kelâmı ile seni insanlara faziletli kıldı. Rabbine hakkımızda şefa'at et. Görüyorsun ne kadar ızdırap içindeyiz" diyecekler. Musa peygamber de onlara, "Rabbim bugün celal sıfatı ile tecelli etti ki, ne şimdiye kadar bu derece gazabı görülmüş ne de bundan sonra görülecektir. Ben ise helakine memur olmadığım halde bir adamı öldürdüm. (Şimdi ben, kendimi düşünüyorum), ah^ nefsim, nefsim, nefsim! Siz şimdi başka bir şefa'atçi arayınız. İsa 'ya gidiniz diyecek Onlar da İsa 'ya gidip, 'Ey İsa! Sen Allah 'ın Resulüsün ve Allah tarafından Meryem 'e konulan bir mucize ve tekrim kılınan bir ruhsun ki, beşikte bir çocuk iken insanlarla konuştun. Rabbine hakkımızda şefa'at et, bak gör ne ızdırap içindeyiz, diyecekler. İsa peygamber de onlara, Rabbim bugün celal sıfatıyla tecelli etmiştir ki, böyle bir celallenme ve gazap, ne bundan evvel görülmüştür ne de bundan sonra görülecektir, diyecek. Ve hiç bir günah zikretmeyecek. Sadece Ah nefsim, nefsim, nefsim diye endişesini izhar ederek "Benden başka bir şefa'atçi bulunuz, Muhammed'e gidiniz" diyecek. Onlar da Muhammed'e gelerek, "Ya Muhammed! Sen Allah 'ın peygamberi ve nebilerin sonuncususun, Allah geçmişte ve gelecekte vuku bulacak bütün günahlarımı affetmiştir. Rabbine hakkımızda şefa'at et, görüyorsun ki ne elem ve ızdırap içindeyiz, diyecekler. Bunun üzerine ben hemen gidip Arş-ı Rahmân 'ın altına varacağım ve Rabbim'e secdeye kapanacağım. Sonra secdemde Allah bana kendisine olunacak en güzel hamd-ü senadan öyle birini feth ve ilham edecek ki, şimdiye kadar onu hiç bir peygambere ilham etmemiştir. Ben mülhem olduğum surette Allah 'a hamd-ü senada bulunduktan sonra Allah tarafından, "Ya Muhammed! başım kaldır, işte. Dileğin verilecektir, şefa'at et, şefa'atin kabul edilecektir, buyurulur. Ben secdeden başımı kaldırıp, "Ya Rab,

ümmetim, ümmetim" diyerek ümmetim hakkında şefaât dileyeceğim. Bunun üzerine , "Ya Muhammed! Ümmetinden hesap ve sorguya lüzum olmayanları cennet kapılarından sağ kapıdan cennete koy. Onlar cennetin bundan başka öbür kapılarından da insanlar ile ortaklırlar, buyurulacaktır. Sonra Resûlullah, "Hayatım yed-i kudretinde olan Allah 'a yemin ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadın arası, Mekke ile Himyer, yahut Mekke ile Busrâ arası kadar geniştir buyurmuştur" [89]

İnsanların hasrolunmaları ve kıyamet günü Rablerinin huzurunda durmaları ile ilgili hususlar da, sünnette tafsilatlı olarak bildirilmiştir. İbn Abbas'tan rivayete göre, Hz, Peygamber bir hutbe îrad etmek için ayağa kalkmış ve şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! 'İlk yaratılışa nasıl başlamışsak, üzerimizde hak bir vaad olarak yine onu iade edeceğiz.

Hakikaten failler biziz'[90] âyetinde işaret olunduğu üzere, muhakkak sizler, yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaksınız. Dikkat edin! Yaratılanların kıyamet gününde ilk giydirileni İbrahim 'dir. Muhakkak ümmetinden birtakım adamlar getirilecek. Onlar yakalanıp sol tarafa (cehenneme) götürülecekler. Ben:

'Ya Rabbi! Onlar benim ashabımdır', [91] diyeceğim. Allah:

'Sen onların senden sonra (dinde) neler yaptıklarını bilmezsin \ buyuracak. Ben de Allah 'in salih kulu İsâ 'nın dediği gibi (şöyle) derim: 'Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir murakıp/gözetleyici idim. Fakat sen beni içlerinden aldığın vakit üstlerinde murakıp ancak Sen kaldın ve zaten Sen her şeye hakkıyla şahitsin. Eğer kendilerine azap edersen, şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır. Eğer

onları mağfiret edersen, yine şüphesiz ki mutlak galip ve hüküm sahibi Sensin.^[92] Resûlullah dedi ki:

Bana, 'Onlar (sen ayrıldıktan sonra) ökçeleri üzerinde dönen mürtedler olarak devam etmişlerdir,' denilir.^[93] Hadisin başka bir rivayetinde Hz. Peygamber'in "Ben de, beddua etmek için 'sehkan sehkan' (uzak ol, uzak ol) derim " dediği bildirilmektedir.

Hadiste geçen "el-ğurl" kelimesi -"ğayın" ve "râ" harfinin sakın okunması ile-, "ağrel" kelimesinin çoğulu olup "sünnet olmamış kimse" mânasına gelir.

Hız. Âişe'den naklolunduğuna göre o şöyle demiştir: Resûlullah'ı şöyle derken işittim: "İnsanlar kıyamet gününde yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak hası•olunurlar." Bunun üzerine Ümmü Seleme, 'Ya Resülellah! Erkeklerle kadınlar birbirlerine bakmazlar mı?1 diye sordu. Resûlullah:

'İş, onların bununla ilgilenmesinden çok daha şiddetlidir,' buyurdu."^[94] Başka bir rivayetinde "onların bununla ilgilenmesinden" kısmı, "onların bazısının bazısına bakmasından" mealinde zikredilmektedir.

Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre o Resûlullah'ı şöyle derken işittiğini bildirmiştir: "İnsanlar kıyamette çıplak ve yalın ayak haşrolunurlar.' Bunun üzerine Ümmü Seleme Hz. Peygamber'e, 'Ey Allah'ın Resulü! Allah aşkına, bazımız bazımıza bakmaz mı?' diye sorunca Hz. Peygamber, "Herkes kendisiyle meşgul olur," buyurdu. Ben yine, onları meşgul eden nedir? dediğimde şöyle buyurdu:

'(Onları meşgul eden) büyük miktarda büyük ve küçük günah ihtiva eden sahîfelerin ortaya dökülmesidir' buyurdu."^[95]

Sehl b. Sa'd'dan rivayete göre o, Resûlullah'ın şöyle dediğini bildirmiştir: "İnsanlar kıyamet gününde

bembeyaz, kepeksiz undan yapılmış çörek gibi tertemiz ve hiç bir kimse için alamet bulunmayan bir saha üzerinde haşr olunurlar" [96] Hadisin başka bir rivayetinde ise bu rivayetteki "alem" kelimesi, "ma'lem" diye geçmiştir.

Bu hadiste geçen "el-afrâ" kelimesi, "beyazı çok şiddetli olmayan mat renkli"; "en-nakiyy", "beyaz ekmek"; "el-ma'lem" -"mim" harfinin fethasıyla-, "yol ve sınırlara işaret olarak konan alamet" demek olup, "iz" mânasına geldiği de söylenmiştir. Buna göre hadiste geçen "leyse fihâ ma'lem 1Î ehadin" İfadesinin mânası, "önceden hiç ayak basılmadığı halde birinin izini ve işaretini taşıyan (saha)" demektir.

Enes b. Mâlik'İN bildirdiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e, "Yâ Resûlellah! Allah Teâlâ, 'Yüzü koyu cehennemde toplanacak olanlar var ya, işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır' buyurmuştur. (Buna göre) kâfir kıyamet gününde yüz üstü mü haşrolunacak? diye sordu. Resûlüllah, 'Dünyada onu iki ayağı üzerinde yürüten, kıyamet gününde yüzü üstü yürütmeye kadir değil midir?' buyurdu. Enes'den hadisi rivayet eden Katâde hadisi rivayet edince, "Rabbimizin izzetine yemin olsun ki, kadirdir" demiştir. [97]

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü insanlar o kadar terleyecek ki, terleri yere yetmiş kulaç gidecektir ve kulaklarına ulaşınca kadar batacaklardır. "[98]

Öyleyse akli başında olan hiç kimse, hatadan korunmuş (ma'sum) olan Hz. Peygamberin âhiret hayatında olacaklar konusunda verdiği bilgilerden hiç birini uzak bir ihtimal olarak görmez. Çünkü âhiret, kendine mahsus kuralları ve ahvali olan bir yurttur. Aklen

imkansız olmayan her şey, hiç bir konuda acizliğe düşmeyen "kudret-İ ilahî" sınırları içerisindedir.

Hesap ve sorgu-sualle ilgili hadisler de âhiretteki tafsilatlı anlatımların örneklerindendir. Muâz b. Cebel Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Kıyamet gününde dört şey hususunda hesap vermeden hiç f)İr kulun ayağı bir yere adım atamaz: Ömrünü nerede harcadığından, gençliğini nerede geçirdiğinden, malını nereden kazandığından ve nereye harcadığından ve ilmiyle âmil olup olmadığından.

[99]

Hiz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ""Kıyamet gününde kim hesaba çekilirse azap edilmiş olur, buyurdu. " Âişe der ki Ben: Cenab-ı Hak, 'İşte böylesi kolay bir hesaba çekilecektir' buyurmuyor mu? diye sordum. Resûlullah:

'Bu (amellerin sahiplerine) arzdır. Yoksa kimin hesabı incelenirse o helak olur,' buyurdu." [100]

Enes'den rivayet edildiğine göre o, (bir gün) Resûlullah'ın (s.a.) yanında bulunduğı bir sırada gülerek şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

"Neden güldüğümü biliyor musunuz?" Biz, "Allah ve Resulü daha iyi bilir" dediğimizde ise şöyle buyurmuştur:

"Kulun Rabbine şöyle demesine (gülüyorum) ki, o kul Rabbine, 'Ya Rabbi! Sen benî zulümden korumadın mı?' dediğinde Allah Teâla, 'Evet, korudum' buyuracak. Kul ise tekrar, 'Ama ben kendime benim tarafımdan bir şahit getirilmesinden başkasına razı değilim' deyince Allah Teâla Hazretleri, 'Bugün sana tek şahit olarak nefsin, çok şahit olarak da Kîrâmen kâtibin adlı iki meleğın şahitliğı yeter" buyuracak ve o kişinin ağzına mühür vurulacak, ardından da uzuvlarına, "konuş"

denilecektir. Uzuvarlar da o kişinin amellerini söyleyecektir. Sonra konuşmasına müsaade edilecek ve, 'Sizler uzak olun, ırak olun i Ben ancak sizin için macadele ediyordum' diyecektir."

Havz, mîzân ve sırat konusunda varit olan hadisler de, âhiret hayatının tafsilatlı anlatımlarının bir diğerk örneğidir. Tıpkı Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivayet edilen bir hadiste buyurulduğı gibi ki o, Resûlüllah'm (s.a.) şöyle buyurduğunu söylemiştir:

"Benim (cennetteki) havuzum bir aylık (yol) genişliğindedir. Onun suyu süttten beyaz, kokusu miskten daha hoş, bardakları da gökyüzünün yıldızları gibi çoktur. Ondan içen kimse ebedî olarak susamaz."

[\[101\]](#)

Bu hadisin başka bir rivayetinde, "Benim havuzum bir aylık mesire (yol) genişliğinde, köşeleri eşit ve suyu gümüşten daha beyazdır, " buyufulmuştur.

Ebû Ümame'nin bildirdiğine göre Resûlüllah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ ümmetinden 70.000 kişiyi hesapsız cennete girdireceğı sözünü bana verdi.' Resûlüllah'm bu sözü üzerine Yezîd b. el-Ahnes, 'Vallahi! Ümmetinin içinde bu sayıdaki insan, sinek ordusu içinde kırmızı ve beyaza çalan sarı renkli sineklerin sayısı kadardır,' deyince Resûlüllah şöyle buyurmuştur: 'Allah, 70.000 kişiyi ve her bin kişiyle beraber birer yetmiş bin kişinin de cennete gireceğini vaad etti ve bunu bana, miktarını Allah'ın takdir ettiğı üç toprak atımı sayısınca artırdı.' Yezîd, 'Ey Aİlah'm Resulü! (Cennetteki) havuzunun genişliğı ne kadardır?' diye sorunca Resûlüllah eliyle işaret ederek, Aden ile Amman arası mesafe kadar ve hatta bundan çok daha geniştir' buyurmuş ve şöyle İlave etmiştir: 'Havuzunun içinde altın ve gümüşten iki oluk vardır.' 'Havuzunun

suyu nedir, ey Allah'ın Resulü?" diye Yezîd tekrar sorunca Hz. Peygamber, 'Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve misk kokusundan daha güzel kokuludur; ondan bir yudum içen kimse daha sonra asla susamaz ve yüzü asla kararmaz,' buyurmuştur."

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet etmiş olup râvileri, Sahîh'te kendileri ile ihticac edilmiş kimselerdir. [\[102\]](#) Hadisi ayrıca İbn Hıbbân da Sahihimde rivayet etmiş olup [\[103\]](#) lafzı şu şekildedir: Ebû Ümame'nin bildirdiğine göre, Yezîd b. el-Ahnes Resûlüllah'a,

"Yâ Resûlellah! Havuzunun genişliği ne kadardır?" diye sormuş ve Resûlüllah,

"Aden ile Amman arasındaki mesafe kadardır ve onda biri altından diğeri gümüşten iki oluk vardır, " buyurmuştur. Yezîd tekrar, "Suyu nasıldır, yâ Resûlellah?" diye sorunca şöyle buyurmuştur:

"Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, miskten daha hoş kokuludur ve ondan içen kimse asla susamayıp yüzü de kararmaz."

Bu hadisteki "el-mes'ab" -mîm harfinin fethası ve sonundaki "bâ" harfinin sakin okunması ile-, "suyun akış yeri" mânasmdadır.

Sevbân'm rivayetine göre, Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Ben, Havuzumun sonunda durur ve Yemen ahalisi (Havuza gelmesi) için, insanları uzaklaştırır ve acılarını asamla vurarak gideririm. " O Havuzun genişliğinden kendisine sorulunca, "Makamımdan Amman'a kadardır" buyurmuştur. Onun suyundan sorulunca da, "Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve biri altından, diğeri de gümüşten, şarıl şarıl akan cennetten iki oluk vardır" buyurmuştur. [\[104\]](#)

Bu rivayetlerde geçen "yeğuttu" İfadesi, suyun şarılıtlı bir şekilde akması anlamındadır. Arka arkaya suyun yudumlanması mânâsına da gelir ki, "ğatte's-şâribu'l-mâe cer'an ba'de cer'in=su içen kimse suyu yudum yudum içti" sözündeki mânâ da budur.

İbn Ömer'den rivayete göre de Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Havuzum Aden ile Amman arası mesafe kadardır. O, kardan daha soğuk, baladan daha tatlı, kokusu muskten daha hoş ve ka'seleri gökteki yıldızlar gibidir. Her kim ondan içerse sonra asla susamaz. O havuza ilk gelen insanlar, muhacirlerin fakirleridir." Orada bulunanlardan biri, "Onlar kimlerdir? Ey Allah'ın Resulü!" diye sorunca, Resûlüllah şöyle buyurdu:

"Saçları yıkanıp düzeltilmemiş, açlık ve yorgunluktan benizleri sararmış, elbiseleri kirli, bütün kapıların kendine kapandığı, dünya nimetlerinin tadını alamamış, aleyhine olan her şey başına gelmiş ancak lehine olan şeyleri tadamamış kimselerdir. [\[105\]](#)

Ahmed bu hadisi "hasen" nitelikli bir isnadla rivayet etmiştir. [\[106\]](#)

Hiz. Aişe, bir keresinde Hiz. Peygamber'i ashap ile birlikte bulunduğı bir sırada şöyle derken işittiğini bildirmiştir:

"Ben Havuzumun basanda oturup sizden bana gelenlere bakacağım. Allah'a yemin olsun ki! Bana yakın gelmiş birtakım adamlar bölünecektir. Ben 'Ey Rabbim! Bunlar

benden ve benim ümmetimdendir' [\[107\]](#) diyeceğim ve O (c.c.) da, 'Sen onların senden sonra ne yaptıklarını bilmezsin; Onlar gerisin geriye dönmekte devam ettiler, diyecektir. " [\[108\]](#)

Aynı mânâyı destekleyen başka pek çok hadis bulunmaktadır.

Enes b. Mâlik'den rivayete göre o, Resûlüllah'ın kıyamet günü kendisine şefaatte bulunmasını istemiş ve bunun

üzerine Resûlullah ona şöyle demiştir: "inşallah bunu yapacağım/" Daha sonra Enes, "Seni nerede bulurum?" deyince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur;

"Beni ilk olarak arayacağın yer, Sırat'ın üzeridir. " Enes bu defa, "Eğer Sırat üzerinde seni bulamazsam?" deyince Hz. Peygamber, "Havuzun yanında beni ara; çünkü ben bu üç mekanın [\[109\]](#) dışında bir yerde olmam " buyurdu. [\[110\]](#)

Ümmü Mübeşşir eİ-Ensâriyye'nin bildirdiğine göre, kendisi Hafsa'nın yanında bulunduğu bir sırada Resûlullah'm şöyle dediğini işitmiştir: "Ağacın altında bey'at eden "şecere" ashabından hiç bir kimse inşallah cehenneme girmez. " Hafsa, "Hayır yâ Resûlellah! deyince Resûlullah kendisini meneîmiş ve Hafsa, "Sizden hiç bir kimse yoktur ki, o cehenneme gelmesin "

[\[111\]](#) âyetini okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Allah (c.c), 'Sonra Allah'tan korkanları kurtaracağız [\[112\]](#)ve zalimleri orada diz çökmüş halde bırakacağız' buyurdu demiştir." [\[113\]](#)

Ebû Hüreyre ve Huzeyfe'nin bildirdiklerine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâla (kıyamet günü) insanları bir yerde toplayacak. Müminler kendilerine cennet yaklaştırmıncaya kadar ayakta duracaklar. (O zaman) Adem 'e gelerek, 'Ey babamız! Bizim İçin cennetin açılmasını iste!' diyecekler. O da, 'Sizi cennetten ancak babanız Adem 'in hatası çıkarmadı mı? Ben bu işin ehli değilim; siz oğlum İbrahim Halîlullah 'a gidin' diyecek. İbrahim dahi, 'Ben bu işin ehli değilim. Ben ancak Halil idim. Siz Allah 'in kendisi ile söyleştiği Musa'ya (a.s.) gidin' diyecek. Bunun üzerine Musa'ya gelecekler ve O da, 'Ben bu işin ehli değilim. Siz kelimetullah ve rûhullah olan İsa'ya (a.s.) gidin1 diyecek. İsâ da, 'Ben bu

işin ehli değilim ' diyecektir. Nihayek Muhammed'e (s.a.) gelecekler. O hemen ayağa kalkacak ve kendisine şefa'at için izin verilecek, emanetle rahim gönderilerek sıratın sağ ve sol taraflarına duracaklar. Sonra sizin ilk kafileniz şimşek gibi sıratı geçecek.

Ben, 'Anam babanı sana feda olsun! Şimşek gibi geçmek ne demektir' diye sordum. Resûlullah, 'Şimşegi hiç görmediniz mi? Göz kırpacak kadar bir zamanda nasıl geçip dönüyor. Sonrakiler rüzgarın geçişi gibi. Daha sonrakiler kuşların geçişi gibi ve insanların koşması gibi geçecekler. Onları böyle koşturan amelleridir. Peygamberiniz de sırat üzerinde durmuş, 'Yâ Rabbî! Selamet ver, selamet! Diyecek. Nihayet kulların amelleri aciz kalacak, hatta öyle kimse gelecek ki, ancak sürünerek yürüyebilecek.

Sıratın İki tarafında, emrolunduklarını yakalamakla memur asılı çengeller olacak. Bakarsın bazı insanlar tırmalanıp kurtulmuş; bazıları da cehenneme atılmış olacak' buyurdular."[\[114\]](#)

Cennetin vafına dair olan hadisler de, âhiret hayatıyla ilgili tafsilatın bir diğeri örneğidir. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirmiştir:

"Allah Teâla şöyle buyurdu; '(Cennette) salih kullarım için hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve kimsenin hayal bile edemeyeceği nimetler hazırladım.' Hz. Peygamber daha sonra, (Bunu dellilendirmek isterseniz), 'Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice sevindirici ve göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez [\[115\]](#) âyetini okuyun buyurdu."[\[116\]](#)

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den rivayete göre o, Hz. Peygamber'in cenneti vafettiği bir meclisinde hazır olmuş ve Resûlullah'ın (s.a.) sözünün sonunda, "Orada

hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve kimsenin hayal bile edemeyeceği nimetler vardır buyurduğunu ve ardından da, "Onların yanları yataklarından kalkarak korkuyla, umutla Rablerine yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice sevindirici ve göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez"[117] âyetlerini okuduğunu haber vermiştir.[118]

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir:

"Allah yolunda bir şey infak etmek ve birini sevindirmek dünya ve içindekiler den daha hayırlıdır. Cennette sizden birinizin bir okun yayının konulacağı kadar yere sahip olması, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Eğer cennet kadınlarından biri, dünyaya muttali olmuş olsaydı onu aydınlatır ve ikisi arasım (güzel) koku ile donat irdi. Onun başının örtüsü de dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır"[119]

İbn Abbasın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cennette dünyada olanlardan sadece isimler vardır. [120]" Yani dünya ve âhiretteki İsimler birbirlerine benzemekte ancak ismin delalet ettiği İsimlendirmeler (müsemmâ), farklılık arz etmektedir.

Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre •Hz. Peygamber, "Cennet ehli cennete girince bir çağına şöyle nida eder: Artık sizin için ebedi sağlık ve esenlik olup hastalık yoktur. Sizin İçin ebedi hayat vardır ve asla ölmezsiniz. Sizin için ebedi genç kalma vardır ve asla ihtiyarlamazsınız ve nihayet sizin için daimi bir nimet ve saadet vardır ki asla gam ve keder çekmezsiniz" buyurmuş ve, "Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz İyi amellere karşılık ona varis

kılındınız,' diye seslenilir" [\[121\]](#) âyetini okumuştur.

[\[122\]](#)

Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Cennet ehli orada yer-içer ve büyük-küçük abdeste çıkma ihtiyacı duymazlar. Ancak oradaki onların yemeği, misk kokusu gibi olup mideyi doygunluktan rahata erdiren, "cesâ"dır. Nefes alıp verdikleri gibi tesbihât ve tahmidâtta bulunup dururlar.

[\[123\]](#)

Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Resûlullah, "Kim cennete girerse devamlı surette nimetlendirilir ve hiç bir tasa duymaz;[\[124\]](#) elbisesi eskimez ve gençliği de sona ermez (ihtiyarlamaz)"[\[125\]](#) buyurmuştur."

[\[126\]](#)

Kıyamet Alâmetleri ve Dünyanın Sonu

Kıyamet alâmetleri olarak, zamanın değişmesini, değer yargıları ve ölçülerdeki haddi aşmayı, kötülüğün her tarafa yayılmasını, fitne ve fesadın kol gezmesi gibi hususları bilmekteyiz ki bunlar, dünyanın sonunun yaklaştığını gösteren ve âlimlerimizin, "kıyametin küçük alâmetleri" dedikleri şeylerdir. Bununla ilgili pek çok hadis varit olmuştur ki, bu hadislerin zahiri, bu hadiselerin vukuunu haber vermekte; hakikatte ise, bu tehlikeli değişiklikler konusunda bir korkutma ve ümmetin âkibeti hususunda da bir uyarı mahiyetindedir. [\[127\]](#)

Her Ümmetin Bir Kıyameti Vardır

Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadise göre, Hz. Peygamber'e bîr adam gelip kıyametin ne zaman kopacağını sormuş; Hz. Peygamber, "Emanete riâyet edilmediği zaman kıyameti bekleyin" buyurmuştur. Adam, "Emanete riayetsizlik nasıl olur?" diye sorunca da, "İşler ehli olmayan kimselere verildiği zaman kıyameti bekleyin " buyurmuştur. [\[128\]](#)

Reşîd Rıza, insanların tamamı için umûmî bir kıyamet, ümmetin her bir ferdi için de husûsî bir kıyametin olacağını belirtmiş ve şu ilavede bulunmuştur: "Ümmet arasında emanete riayetsizlik baş gösterip işler ehü olmayanlara verilince, o ümmetin kıyameti yaklaşmış demektir. Çünkü bu, o ümmetin izzet ve şerefının kaybolmasıdır." [\[129\]](#)

Değer Yargılarındaki Dönüşüm

Müslim'in Hz.Ömer kanalıyla rivayet ettiği ve "Cibril hadisi" diye meşhur hadiste Cebrail Hz. Peygamber'e gelmiş ve Ona (s.a.) kıyametin ne zaman kopacağını sormuştur. Resûlüllah, "Onun ne zaman kopacağını sorulan sorandan daha iyi bilmez" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Cebrail, kıyametin alâmetlerinden sormuş ve Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Cariyenin efendisini doğurması, yalın ayak, çıplak, muhtaç ve koyun çobanı olan insanların bina yapma hususunda birbirleriyle yarıştıkları zaman." [\[130\]](#)

Bu hadiste ahlâkî ve sosyal değerlerdeki değişim ve dönüşümün İşaretleri vardır. Zira kadın, kendisinin efendisi olup onu azad edecek ve kendisinden üstün olacak çocuklar doğurmaz.

Hadiste İşaret edilen iktisadî değerlerdeki değişim ve dönüşüm ise, petrol zengini ülkelerin pek çoğunda

olduğu gibi, çıplak ve yalın ayaklı bedevilerin, hiç bir çaba sarfetmeksizin servetlerindeki anî artışlarla saray ve köşk sahibi olmalarıdır.

Sahîhayn'da yer alan Hz. Huzeyfe'den rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Peygamber onlara, insanların İslâm'a ihtida etmeleriyle birlikte, Kitap ve Sünnet'ten öğrendikleri emanet duygusunun, nasıl insanların vicdanlarında yer ettiğinden bahsetmiş; ardından da yine bu emanet duygusunun insanların vicdanlarından nasıl kaldırıldığını anlatarak şöyle buyurmuştur: "İnsanlar alışverişte bulunurlar ancak emanete riâyet etmezler. Hatta 'Filan kabilede emin bir kimse vardır', denilir. 'Ne zarif, ne akıllı adamdır' denilir ancak o kimsenin kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunmaz."[\[131\]](#)

Bu hadis şöyle îzah edilebilir: Şahısları değerlendirmede insanların ölçüleri değişmiştir. Artık insanları değerlendirirken İlk itibara alınması gereken ve onları her şeyden önce imanı çizgiler, rabbani hedefler ve ahlâkî erdemler doğrultusunda eğiten İslâm, bu değerlendirmede bir ölçü olarak alınmamaktadır. Ancak zekâ ve zerâfet gibi olguların da müslümanın değer ölçüsü olamayacağı açıktır. Çünkü bu gibi değerlendirme vasıtalarında, iyi-kötü, mümin-kâfir eşit sayılmaktadır. [\[132\]](#)

Uluslararası Komplo

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud'un Hz. Sevbân'dan rivayet ettikleri bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar, tıpkı hazır bir sofraya üşüşükleri gibi, her koldan üzerinize üşüşecekler dir P Sahâbîler, "O gün

bizim zayıf olmamızdan dolayı mı böyle olacak? Ey Allah'ın Resulü!" diye sorduklarında şöyle buyurmuştur: "Bilakis sizler o zaman sayıca çok olacaksınız ancak akıntının üzerindeki köpük gibi olacaksınız ve Allah sizin korkunuzu düşmanlarınızın kalplerinden söküp çıkararak sizin kalbinize gevşeklik ve zayıflık hissi salacaktır." Sahâbîler tekrar, "Kalbimize salman gevşeklik ve zayıflık hissi (el-vehn) nedir? Yâ Resulellah!" diye sorunca Hz, Peygamber de, "Dünya sevgisi ve ölümü kerih görme" buyurmuştur.

[\[133\]](#) Bu hadis, devletlerarası bir suikast planına işaret ederek, aç ve muhtaç insanların yardımına koşma hususunda zirve noktaya ulaşan müslümanlara tuzak kurmak için bütün milletlerin uğraş verdiğini beyan etmektedir. Müslümanlar olarak bugün içerisinde bulunduğumuz durum, bundan başka bir şey değildir. Allah Teâla'nın "Onlar, birbirlerinin dostudurlar" buyurduğu gibi, Batı-Doğu, solcu-sağcı, Ehl-i kitap-Ehl-i İlhâd, biz müsiümanlar yok edip parçalamak için birlikte hareket etmektedirler.

Bu cepheleşme, müslümanların sayılarının azlığından kaynaklanmamaktadır. Bilakis bugün müslümanlar, bir milyarı aşmış nüfuslarıyla sayıca çokturlar. Ancak bu nicelik, niteliğe dönüşmemekte ve böylece sayıca çokluk bir fayda temin etmemektedir. Şu halde Hz. Peygamber, bu durumu akıntının üzerindeki köpüğe benzetirken ne de doğru söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in bu durumu açıklamak için kullandığı "el-ğusâ" kelimesi, akıntının taşıdığı odun ve dal parçası, yapraklar, bitkiler vb. şeyler gibi, gayesiz bir şekilde oraya buraya savrulması ile dikkat çeken maddeler için kullanılır. Şüphesiz bu, çokluğun etkisiz ve kendisinden hiç de korkulacak bir şey olmadığını gösterse gerektir.

Öyleyse hadis, ümmetin bünyesindeki muhtemel bir tehlikeye ve bütün hastalıkların özüne dikkat çekmiştir. Her şeyden önce bu hastalık, maddî/iktisadî değil, ahlâkî ve manevî bir hastalıktır. Bunun adını, bütün hastalıkların özü ve ümmetin bünyesine sirayet edip onu kimliğinden uzaklaştıran "gevşeklik ve tembellik hastalığı" olarak da koyabiliriz. Bu sebeple sahâbîler, bu gevşeklik ve tembelliğin sebebini Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Yoksa onların burada sorduğu husus, kendilerince de malum olan "el-vehn=gevşeklik, tembelliğin lügat mânası değildir. Onların bu sorusuna Hz. Peygamber, "(Ümmete sirayet eden bu gevşekliğin ve tembelliğin sebebi,) dünya sevgisi ve ölümü kerih görmedir" buyurarak, vecîz ve özlü ifadeyle cevap vermiştir.

Bu itibarla, dünyalarını dinleriyle nasıl güzelleştirecekleri ve ölümün kendileri için yeni ve güzel bir hayatın başlangıcı olduğuna insanları nasıl inandırmamız konusunda fikir yürütmeliyiz ki, tıpkı selef-i sâlihînin hayatında olduğu gibi, yön verdiğimiz insanlar için de hayatı bir nimet haline dönüştürebilelim. [\[134\]](#)

Müjdeleyici Hadisler

Geleceğe ait bilgiler ihtiva eden hadislerin bir kısmı, insanların kendi elleriyle işledikleri hatalar sebebiyle karada ve denizlerde ortaya çıkıp ümmeti tehdit altına alabilecek tehlikeler hakkında uyan mahiyetindeki hadisler olunca, diğer bir kısmının da ümmet, İslâm ve bütün beşeriyetin yarınları için yüz güldürücü ve müjdeleyici vaatlere dair olması tabîdir. Şimdi bu tür hadislerden bir kısmını konularına göre ele alalım. [\[135\]](#)

İslâm'ın Avrupa'ya Dönüşü ve Roma'nın Fethi

Bu tür hadislerle örnek olarak, İmam Ahmed'in Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiği hadis gösterilebilir. Hz. Peygamber'e Kostantiniyye ve Roma şehirlerinden hangisinin önce fetholunacağı sorulmuş ve Hz. peygamber,

"Hirakl 'in' [\[136\]](#) şehri önce fetholunacakr buyurmuştur.

Buradaki Roma'dan maksat, şu an İtalya'nın başkenti olan Roma; Kostantiniyye ise, İstanbul'dur. Sahabenin bu sorusundan şu anlaşılmalıdır: Sahabe o zaman, İslâm'ın bu iki şehri fethedeceğini ve ahalisinin İslâm'a gireceklerini bilmekteydi. Ancak onlar, bu şehirlerden hangisinin daha önce fethoiunacağını öğrenmek istiyorlardı. Hz. Peygamber de onların bu sorusuna cevap vermiş ve Hirakl'in şehri olan Kostantiniyye'nin (İstanbul) diğerinden Önce fetholunacağını haber vermiştir. [\[137\]](#)

Bu fetih, yirmi üç yaşında azimli ve genç bir Osmanlı şehzadesi olan Mubammed b. Murâd'a nasip olmuştur ki, tarih bu ismi daha sonra Muhammed el-Fâtih (Fatih Sultan Mehmed) olarak tanıyacaktır. Buna göre Hirakl'in şehri, hicrî IX., milâdî XV. yüzyılda fetholunmuştur. Bu fethin tam tarihi, hicrî 20

Cemâziyeievvel 857, mîlâdî 29 Mayıs 1453 [\[138\]](#) yılıdır ki bu tarih, İslâm'ın nusret ve yükselişinin sonu ve hezimet yıllarının başlangıcı olarak gösterilen Moğollar'ın Bağdat'a girmelerinden (hicrî 656) iki asır sonra gerçekleşmiştir.

Bundan sonra ise, hadisteki müjdenin ikinci kısmı olan Roma'nın fethi gerçekleşecek ve İslâm'ın, biri Endülüs

diğeri de Balkanlar'dan olmak üzere, Avrupa'dan iki kere kovulduktan sonra, tekrar Avrupa'ya girişı gerçekteşecektir.

Kanaatime göre bu fetih, kılıç ve silahla değıl, kalem ve lisanla olacaktır. Böylece dünya, beşerî ideoloji ve materyalist felsefenin esiri olduktan sonra, kucağını tekrar İslâm'a açacak, imdadı gökten bekleyecek, hidâyeti Allah'tan dileycek ve kurtuluşu İslâm'dan başka bir yerde bulamayacaktır. [\[139\]](#)

İslâm Davet ve Tebliğinin Dünyanın Her Yerine Yayılması

Bu müjdeleyici hadislere Temîm ed-Dârî'nin rivayet ettiğı bir hadis de örnek olarak verilebilir. Buna göre o, Hz. Peygamber'i şöyle derken işittiğini bildirmiştir:

"Bu iş (İslâm daveti), gece ve gündüzün ulaştığı her yere ulaşacaktır. Allah, (evleri 'müder' taşından yapılmış) medenî insanlar ile (evleri kıl ve tüyden yapılmış) bedevilerin evlerine, ya azız olanın izzeti ya da zelîl olanın zületiyle bu dîni ulaştıracaktır. Azız olanın izzeti ile İslâm 'ı yüceltecek, zelîl olanın zilleti ile de küfrü zelîl kılacaktır. [\[140\]](#)

İslâm'ın gece ve gündüzün ulaştığı her yere ulaşması demek, onun tıpkı gece ve gündüzün her yeri kapladığı gibi, yeryüzünün her noktasına yayılmasıdır. Zira bu din, hem evleri "müder" taşından yapılmış medenî insanların hem de evleri kıl ve tüyden yapılmış olan bedevilerin evlerine girecek ve böylece İslâm, bütün evlere girmiş olacaktır. Böylece, "Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamber 'ini hidâyet ve hak din ile gönderen odur. Şahit olarak Allah yeter"[\[141\]](#) âyetindeki Allah Teâla'nın va'di de gerçekleşmiş olacaktır.

Bu âyette zikredilen Hak Dîn'in bütün dinlerden üstün kılınması, onun diğer dinlere galebe çalması demektir. İlk yıllarında İslâm, Yahudilik, Hıristiyanlık, Arap putperestliği, İran Mecusîliği ve diğer Asya ve Afrika dinlerine üstünlüğünü kabul ettirmişti. Fakat İslâm, bütün dinlere karşı kesin bir zafer kazanamamışsa bile bu müjde sonunda gerçekleşecektir. Çünkü Allah vaadinden asla dönmez. Kaldı ki Mikdâd b. el-Esved'in (r.a.) rivayet ettiği bir hadis de, bu müjdeyi desteklemektedir. Zira Mikdâd, Hz. Peygamber'i şöyle derken işittiğini söylemiştir:

"Yeryüzünde ne 'müder' ve ne de 'veber' evi vardır ki, ya azîz olanın izzeti veya [\[142\]](#) zelîl olanın zilleti ile Allah oraya İslâm mesajını iletmemiş olsun..." [\[143\]](#)

İslâm Devlet'inin Doğu ve Batı'ya Genişlemesi

Bu müjdeleyici hadislerden biri de, Hz. Sevbân'm rivayet ettiği bir hadistir ki, bu hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah Teâla yeryüzünü benim için kabzasına aldı ve doğusunu batısını gördüm. Muhakkak benim ümmetim Allah 'in bana gösterdiği yeryüzünden kendi mülklerine ulaşacaklardır ve bana biri beyaz diğeri de kırmızı olan iki hazîne verildi..." [\[144\]](#)

Bu hadis, İslâm Devleti'nin yeryüzünün doğusu, batısı ve her yerine yayılacağını müjdelemektedir. Bundan önceki hadis -yahut önceki İki hadis-, İslâm davetinin her tarafa yayılıp İslâm sancağının her zaman yüce olacağına delalet ederken bu hadis, Hz. Peygamber'in de gördüğü gibi, yeryüzünün doğusuna ve batısını kaplayacak şekilde, İslâm'ın şevket ve saltanatının gücüne ve genişlemesine delalet etmektedir. [\[145\]](#)

Bolluk, Emniyet İçinde Olma ve Mal-Mülkün Çoğalması

Müjde verici hadislerden bir diğeri de, Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber* den rivayet ettiği şu hadistir: "Arapların toprakları, nehirlerin ve altın-inci gibi değerli şeylerin bol olduğu bir yer haline gelmeden kıyamet kopmayacaktır." Hadisin, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki rivayetinde, "Ve bir yolcu Mekke ile İrak arasını yürür de, yolunu kaybetmekten başka bir şeyden korkmaz"^[146] ziyadesi yer almıştır.

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadis de, bu çeşit hadislerle örnektir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Malarınız çoğalıp (köşe bucak) dolup taşmadıkça kıyamet kopmaz. Öyle ki, mal sahibi, sadakasını kim kabul eder diye endişelenir. Hatta sadakayı arzettiği kimse, 'Benim mala ihtiyacım yoktur', der."^[147]

Ebû Musa'nın merfu olarak rivayet ettiği hadis de, bu rivayeti teyit eder. Buna göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "İnsanlar için öyle bir zaman gelecek ki, bir adam sadakasıyla diyar diyar dolaşacak da, elinden sadakasını alacak bir fakir bulamayacaktır."^[148]

Bugün, elde etmek için insanların ağızlarının suyunun aktığı ve birbirleri ile savaşı göze aldıkları çok değerli altın madenini hadiste vadedilen günde sahibi, verecek birini bulmak için çok uğraş vermesine rağmen alacak kimseyi bulamayacaktır. Çünkü o gün fakirlik yeryüzünden kalkacağı için, insanlar artık buna ihtiyaç duymayacaklardır.

Harise b. Vehb'in merfu olarak rivayet ettiği aşağıdaki hadis de böyledir:

"(Ümmetim) Sadaka veriniz! Zira size bir zaman gelir ki, kişi o sırada sadakasıyla (sokak sokak) dolaşır da onu kabul edecek bir kimse bulamaz. (Sadaka verilmek istenilen) herkes: 'Dün bu sadaka ile gelseydin (ihtiyacım vardı) muhakkak onu kabul ederdim. Fakat bugün benim bu sadakaya ihtiyacım yoktur', der [\[149\]](#) Bütün bunlar, hayat standardının yükselmesine ve bolluğa delalet etmekte; sadakayı kabul edecek bir fakir bulunmayacak 'şekilde, fakirliğin toplum hayatından kalktığına işaret etmektedir. Bunun ise, insanların hayatlarına yansıyan İslâm'ın bir adaleti, iman ve takvanın bir tezahürü olduğunda şüphe yoktur. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: [\[150\]](#) "O (peygamberlerin gönderildiği) ülkelerin halkı inansalar ve (günahtan) şakımalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket (ve bolluk kapılarım) açardık..." [\[151\]](#)

Hilâfetin Nübüvvet Metodu Üzere Geri Dönüşü

Nübüvvet pınarının müjdeleyici hadislerinden bir diğeri de, Huzeyfe b. Yemân'ın rivayet ettiği şu hadistir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Aranızda, Allah 'in dilediği tarihe kadar nübüvvet olacaktır; sonra Allah bunu aranızdan kaldırmayı dilerse kaldıracaktır. Sonra bu nübüvvetin metodu üzere hilafet gelecek, Allah'ın dilediği kadar hüküm sürecek ve Allah, kaldırmayı dilediği zaman onu kaldıracaktır. Daha sonra ise, güç sahibi saltanat zuhur edecek, Allah'ın dilediği kadar hüküm sürecek ve sonra Allah, kaldırmayı dilediği zaman onu ortadan kaldıracaktır. Bundan sonra da zorba ve ceberut saltanat hüküm sürecek, Allah 'in dilediği bir süre

kalacak ve sonra Allah dilediği zaman onu ortadan kaldıracaktır. Bütün bunlardan sonra da, nübüvvet metodu üzere hilafet gelecektir" demiş ve sonra sükut etmiştir. [\[152\]](#)

Bu hadiste zikri geçen "el-melikü'l-âd", bir başka rivayette "el-adûd", sanki azı dişleriyle onları devamlı ısıırıyormuşcasına insanların kendisinden devamlı zorbalık ve zulüm gördüğü zalim kraldır. Yine hadiste zikredilen "ceberut kral" ise, zorba ve azgınlıkta haddi aşmış yöneticilerdir ki, halkını devamlı baskı altında ve istibdatla yöneten, asrımızın bir kısım askerî diktatörleri bunun en güzel örneğini teşkil ederler.

Bu hadis, zorbalık, zulüm ve azgınlık döneminin sona ereceğini ve adalet ve şûra esasını yerleştiren, Allah'ın hududunu (helâl-haram), kulların hak ve hukukunu koruyup gözetken, nübüvvet metoduna göre hareket eden râşid hilafetin döneceğini müjdelemektedir. [\[153\]](#)

Yahudilere Karşı Zafer

İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadisteki mesaj da, nebevi müjdelerin örneklerinden biridir. Buna göre İbn Ömer, Hz. Peygamber'İ şöyle derken işitmiştir:

"(Gelecekte) yahudiler sizinle savaşıacak ve (neticede) siz onlara galip geleceksiniz. Sonra (yahudüerin arkasına saklandıkları) taşlar (dile gelip) şöyle seslenecekler: 'Ey müslüman! Bu arkamda bulunan yahudidir; gel onu öldür,' [\[154\]](#)

Yine benzeri bir hadis de, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadistir:

"Müslümanlar yahudilerle savaşıp onları öldürünceye kadar kıyamet kopmayacaktır. Öyle ki, yahudî, bir taş ve ağacın arkasına saklanacak fakat bu taş ve ağaç dile

gelip 'Ey müslüman! Ey Allah 'ın kulu! Bu arkamdaki yahudidir, gel ve onu öldür.'"[155]

Peki, ağaç ve taşın konuşma diliyle (sözle) -Allah'ın mucizelerinden bir mucize olmaksızın ki bu, Allah'a hiçte zor değildir- konuşabilmesi veya haliyle derdini anlatabilmesi ne anlama gelir? Bunun anlamı, söz konusu zamanda her şeyin yahudüerin aleyhine cereyan etmesi ve böylelikle onların bütün durumlarının açığa vurulmasıdır.

Bu hadislerden maksat her ne olursa olsun onlar, yahudilere karşı gelecekte her şeyin müslümanların lehine olacağını göstermekte, müslümanlara bu anlamda yardımın geleceğine delalet etmektedir. Bunun gereği olarak, galebe altına alınamayan güç efsanesi, devam edemeyecektir. Böylece yuhudiler, Allah'ın onlar için takdir ettiği, "O (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine zillet (damgası) vurulmuş, Allah'ın hışmına uğramış, miskinliğe mahkum edilmişlerdir" esası üzere kalmış olurlar. Ancak yine bu âyetin hemen devamında zikredilen "Allah'tan gelmiş olan bir ipe ve insanlar tarafından konan bir ipe (sisteme) sığınmaları müstesna"[156] mealindeki istisnada da belirtildiği üzere Allah, yeryüzünde yaptıkları bozgunculuğu ve zorbalığın cezasını onlardan kaldırmıştır. [157]

Yardım Edilmiş (Mansûr) Topluluk Her Zaman Bakî Olacaktır

Bir grub sahâbîden rivayet edilen aşağıdaki hadis de, nebevî müjdelerdendir. Muâviye'den (r.a.) rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden, Allah'ın emirlerini yerine getiren bir topluluk olduğu müddetçe ve onlar, insanlar üzerinde üstün ve galip oldukları halde Allah hükmünü icra edinceye kadar, muhalefet edenlerin muhalefeti ve Allah'ın yardımından mahrum kalanların bu mahrumiyeti, onlara zarar veremeyecektir."[\[158\]](#)

Bu hadisin sahih olduğunu, Ömer, Muğîre, Sevbân, Ebû Hüreyre, Kurre b. İyâs, Câbir, İmrân b. Hüseyin, Ukbe b. Âmir, [\[159\]](#) Câbir b. Semura [\[160\]](#) ve Ebû Ümâme'den rivayet edilen aynı doğrultudaki hadisler de bunu teyit etmektedir. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden Dîn'in icaplarını yerine getiren bir topluluk olduğu sürece onlar düşmanlarına galebe çalarlar ve gevşeklik, tembellik sebebiyle başlarına gelenler müstesna, Allah hükmünü icra edinceye kadar (kıyamete kadar) muhalefet edenlerin muhalefeti onlara zarar veremeyecektir." Bunun üzerine sahâbîler, "Yâ Resûlellah! Onlar nerede bulunacak?" diye sorunca Hz. Peygamber, "Kudüs ve etrafındaki bölgelerde" buyurmuştur."[\[161\]](#)

Bütün bu hadisler göstermektedir ki, hayırlı ameller bu ümmette devam edecek ve kıyamete kadar bu ümmet içerisinde Allah'ın ahkâmını tatbik eden, Hak'ka yardım eden ve ona sınıksız sarılan kimseler bulunacaktır. Bu mansûr ve muzaffer topluluk, karşılaştıkları tüm zorluk, eza ve cefaya rağmen, Allah hükmünü icra edinceye kadar bakî kalacaktır.[\[162\]](#)

Ebû Mâlik el-Eş'arî'nin rivayet ettiği şu hadis de, bunu desteklemektedir: "Allah sizi üç musibetten korumuştur: Toptan helakinize sebebiyet verecek Peygamber'inizin bedduasından, ehl-i bâtılın ehl-i Hak 'ka üstün

gelmeyeceğinden ve dalâlet/sapıklık üzere biraraya gelmeyeceğinizden. [\[163\]](#)

Her Asırda Mücedditlerin Bulunması

Bu ümmete verilen müjdelerden biri de, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Allah Teâlâ, her yüzyılın başında, bu ümmete dînini yenileyecek mücedditler gönderecektir. [\[164\]](#)

Bu hadisteki "men" kelimesi, Ömer b. Abdulazîz, Şafiî ve Gazzâlî'nin görüşüne göre tekil, bazı sarihlerin ifade ettiğine göre de çoğul ifadesi içindir ki, bizim tercihimiz de çoğul ifade ettiği yönündedir. Buna göre müceddid, davet işiyle uğraşan bir grup olabileceği gibi eğitim ve cihad için yola çıkmış bir cemaat da olabilir. Burada bir müslümanın sorması gereken, tecdid ameliyesinde kendisinin rolünün ne olacağıdır. Yoksa müslüman, bütün düşünce ve fikriyatını, hiç bir müdahalesinin olmadığı, müceddidin gelmesi konusuna teksif etmememelidir. [\[165\]](#)

Hz. isa'nın İslâm şeriatı ile hükmetmek üzere nüzul edeceği, müslüman bir hakîm veya imamın (mehdî) zuhur edip zulüm ve adaletsizliğin kapladığı yeryüzünü adaletle dolduracağı ile ilgili hadisler de, [\[166\]](#) sünnette yer alan müjdeleyici haberlerden diğer bazılarıdır. [\[167\]](#)

Kıyametin Büyük Alâmetleri

Kıyametin büyük alâmetleri adı altında zikredilen rivayetler de, sünnetin bildirdiği geleceğe ait gaybî haberlerdendir. Bu haberler, çoğunlukla içerisinde

yaşadığımız kâinatın sonunun geldiğini beyan eden rivayetler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlahlık iddia eden ve bir beşer olup noksanlığı açık olarak bilindiği halde, insanları kendine İbadete çağıran deccâlin zuhur edeceğiyle ilgili rivayetler, bunlara örnek olarak verilebilir.

Burada söz konusu edilen deccâi, büyük deceâldir ve ondan önce onun kadar cüretli olmayıp ulûhiyyet iddia etmeyen ancak nübüvvet iddiasında olan, başka bir dizi deceâller ortaya çıkacaktır. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı deccâi türemedikee, kıyamet kopmayacaktır."[\[168\]](#)

Enes hadisi olarak rivayet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber, "Gönderilmiş olan her peygamber ümmetini şaşı ve çok yalancı olan Deccâi ile korkutmuştur. Biliniz ki o deccâi şasıdır.

Muhakkak ki Rabbiniz şası değildir. Ve Deccâl'in iki gözü arasında 'kâfir'yazılmıştır" buyurmaktadır."[\[169\]](#)

Huzeyfe hadisinde ise, "Muhakkak zuhur ettiği zaman Deccâl'in yanında su ve ateş vardır. İnsanların ateş olarak gördükleri, soğuk sudur. İnsanların soğuk su olarak gördükleri ise, ateştir. Sizden kim onu idrak ederse, ateş olarak gördüğüne gelsin. Zira o tatlı soğuk bir sudur"[\[170\]](#) buyurulmuştur.

Muğîre'nin rivayet ettiği hadiste de Muğîre şöyle demiştir: "Hiç kimse Resûlüllah'a deccâl hakkında benim sorduğum kadar soru sormamıştır. Resûlüllah bana, 'Deccâlden sana gelen zarar nedir?' diye sordu. Ben, 'İnsanlar, onun yanında ekmek dağı ve su nehri vardır, diyorlar,' dedim. Bunun azerine Resûlüllah, 'O, Allah 'a göre bundan daha hakir ve basittir,' buyurdu."

[\[171\]](#)

Bu da göstermektedir ki, deccâlin yaptıkları gerçek değil hayal mahsulü birtakım illüzyonlardır. Deccâlden sakındırma konusunda da pek çok hadis olup bütün bu hadisler, Deccâlin, fitne zamanlarında Allah'ın, kullarını sınamak ve Resûlü'ne kimlerin ittiba edip kimlerin de Ondan (s.a.) yüz çevirdiğini öğrenmek için gönderdiği bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Yine hadislerden öğrendiğimize göre, deccâlin şerrinden beşeriyeti kurtaracak olan Hz. İsa'dır. Sahih hadisler, Onun (a.s.) Allah tarafından gökten indirileceğini ve deccâli öldüreceğini, Hz. Peygamber'in şeriatı ile hükmedeceğini, döneminde tevhid akidesinin yerleşip dünyanın dört bir yanma yayılacağını bildirmektedir. İrfan sahibi âlimler nezdinde bu hadisler, tevatür derecesine yükselmiş [\[172\]](#) olup onlarda, aklın onaylamasını zorlaştıracak bir yön bulunmamaktadır. Bu itibarla bize düşen, onlara iman etmektir.

İnsanlarla konuşan "dâbbe" olarak nitelenen bir yaratığın zuhuru da, kıyametin büyük alâmetlerindendir. Sünnet burada Kur'ân'ı Kerîm'deki bilgilen teyit eder. Kur'an'da bu konuda şöyle buyurulmuştur:

"Onlar hakkında söz gerçekleştiği (yaklaştığı) zaman, bunlar için bir "dâbbe " çıkarırız ki bu, onlara insanların âyetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler.'[\[173\]](#)

Bu alâmetlerden bir diğeri de, güneşin doğu tarafından doğmasıdır. Bunun ise güneş sistemindeki değişime delalet ettiği açıktır. Artık o an, tevbe kapısının kapandığı, kâfirin İslâm'ı ile facîrin tevbesinin kabul edilmeyeceği zamandır. Bir hadiste bu durum şöyle anlatılmaktadır: "Allah, gündüz günah işleyenleri bağışlamak için geceleyin elini açar, geceleyin günah

işlemiş olanları bağışlamak için de gündüz ellerini açar. Bu durum, güneş batıdan doğuncaya kadar sürer gider. [\[174\]](#)

Kur'ân'ı Kerîm buna işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Rabbinin, (onları İmana mecbur edecek) bazı âyetleri (işaretleri) geldiği gün, önceden inanmamış, ya da imanında bir hayır olmayan kimseye (o günkü) imam bir fayda sağlamaz. [\[175\]](#)

Şu halde iman ve tevbe kapısı kapandığında, bu dünyanın sonu da gelmiş demektir. Böylece insanlar, her bir canlının ölümü tattığı ve zulüm görmeyecekleri başka bir hayata girmiş olurlar.

Güneşin Batı Man doğacağını ihbar eden hadisi, bazı âlim dostlarımızın dillendirdiği gibi, [\[176\]](#) İslâm'ın Batı ülkelerinde yayılıp neşvü nema bulacağı şeklinde tevil etmenin mânası yoktur. Çünkü bu âyet, İslâm davetinin yayılmasından değil, dünyanın sonundan bahsetmektedir. Zira, iman ve tevbe kapısının kapandığı, kâfirin imanı ve tacirin tevbesinin kabul edilmediği bir zamanda İslâm'ın yayılmasından söz etmek nasıl mümkün olabilir? [\[177\]](#)

Sünnet Ve Beşeri İlimler

Şüphesiz çeşitli asırlarda müslümanlar, Kur'an'dan sonra İslâm teşri' ve ahkâmının ikinci kaynağı olarak Nebevî Sünnefe büyük önem vermişlerdir. Daha önce biz, sünnetin teşri'deki konumunu belirtmiş ve teşri'in konusu olan sünnet ile böyle olmayanını ve de herkesi ilgilendiren umûmî/genel olanı ile husûsî/özel olanını ayırıp îzâh etmiştik. Ancak sünnetin aydınlanması gereken bir yönü daha vardır ki, araştırmacı ve akademisyenler tarafından sünnetin bu yönü yeterli

Ölçüde ele alınıp incelenmemiştir. Bu, teşri'in dışında sünnetin epistemoîojik değeri ve bilgiye de kaynaklık etmesi meselesidir.

Bu meselenin ash, sünnetin -özellikle de kavli olanlarınm-Kur'an-ı Kerim'de zikredilen birtakım haberlerle diğer bazı epistemolojik meseleleri kapsamasıyla ilgilidir. Ancak -belagat ve mantık âlimlerinin belirttiği gibi- her sözün "İhbârî/haber verme" yönünün yanında, emir-nehiy gibi "inşâr tarafı bulunmaktadır.

Sözün İnşâî kısmı, emir-nehiy ve bunlarla aynı anlama gelen yönüdür ki, teşri'in ve fikhın eksenini etrafında döndüğü hükümler bunlardan neşet etmiş; inanç, muamelat ve ahlâkla ilgili bütün prensipler söz konusu bu esaslar üzerine bina olunmuştur.

Sünnetin ihbarî yönü ise, bilgi için daha geniş bîr atandır. Özellikle de varhk, gaybiyyât, âhiret âlemi, geçmiş ve geleceğe ait bilgilerle kıyamet alâmetleri gibi, aklın ve duyu organlarının sahasına girmeyen bilgilerde bu durum daha da belirginlik arzeder. Ancak bu, emir, nehiy ve diğer nebevî irşad ve tevcihlerin, satır aralarında ihbârî bilgiler içermediği anlamına kesinlikle gelmez. Çünkü emir-nehiyler, önemli birtakım bilgilerin yanında ferdî, içtimaî, eğitime dair, iktisadî ve insanî son derece önemli bazı hakikatler ihtiva eder ki, bu konuların uzmanları, söz konusu hadislerde kıymetini ancak ariflerin anlayacağı hazîneler dolusu bilgiler bulabilir.

Bununla birlikte biz, ihbârî bilgiler içeren sünnetin, bilgi temininde esas kabul edilmesi gerektiğini söylüyoruz. Emirler, yasaklar gibi hüküm içeren sünnetin epistemolojik boyutu ise, diğer sünnetlere oranla ikinci derecededir.

Bazı kurum, kuruluş ve araştırma merkezlerinin katkılarıyla halen üzerinde çalıştığımız ve yakında neşri gerçekleşecek olan Sünnet Ansiklopedisi, şer'î ilimlerin dışındaki alanlarda ihtisaslaşmış herkesin kendi uzmanlık alanı ve ilgi sahası ile alakalı konularda, son derece geniş bir alana hitap eden, sünnet hazînesinden yeterli derecede istifade etmeleri, aradıkları ve ihtiyacını hissettikleri bilgileri kolayca elde etmeleri imkanını sağlayacaktır. BİR şeyi idrak edip mânasını kavramanın ve o konudaki dikkatin ölçüsünün, kişiden kişiye değişiklik arzettiği bilinen bir husustur. Bir konuda uzmanlaşmış kimsenin de, kendi ihtisas sahasında başkalarının dikkatini çekmeyen hususlara, meselenin inceliklerine ve ayrıntılarına nüfuz edeceği muhakkaktır. Bunun daha açık örneği şudur:

Tirmizî ve diğer bazı hadis musanniflerinin İbn Ömer'den rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ey İbn Ömer! Hastalığın için sağlığından a/." [\[178\]](#)

Peki, Hz. Peygamber'in bu hadisteki ifadesi ne anlama gelmektedir?

Normal bilgi seviyesine sahip bir okuyucu, bu hadisten şunu anlar: Bir kimsenin, aniden hastalığa yakalanıp hayırlı işler gerçekleştirme konusunda acze düşmeden, boşa geçirdiği vakitlerine pişman olmadan Önce, sağlık ve sıhhatinin yerinde olduğu zamanlarda hayırlı işleri ve sâlih amelleri eksiksiz yerine getirmede gevşeklik göstermemesi gerekir.

Şüphesiz bu, doğru bir anlamadır. Ancak bir tıp profesörü, [\[179\]](#) hadisin başka bir mânasına dikkat çekmiştir. Buna göre, her insanın bünyesinde zamanla gelişen uygun bir mekanizma vardır ve bu mekanizma sayesinde insan, hastalıklara karşı mukavemet gösterir. Tıpkı insanın ihtiyaç anında kullanmak üzere temel

ihtiyaç maddelerini azık olarak biriktirdiği gibi, kendisine hastalık bulaştığı aman devreye sokabilmesi ve yardım olarak kullanması için sıhhat afiyet veren şeylere tevessül etmesi gereklidir. Zira insan, bedenine önem vermekle sağlığına kavuşur. Bedene önem vermek ;se temizlik ve sporu alışkanlık haline getirmekle, uzun süreli uykusuzluk, açlık ve yorgunluktan kaçınmakla, yeme-içme ve diğer mubah olan şeylerde normal ölçülerin dışına çıkmamakla ve de zararlı, eziyet verici ve haram olan şeylerin yiyilip içilmesinden kaçınmakla olur.

Bunlar, ihtiyaç anında bir müslümanın edinmesi gereken sağlıkla ilgili azıklardır. Çünkü böyle davranmakla müslüman, sağlığına önem vermiş olmakta ve sağlığı için oluşturduğu mekanizmalar da, bedeninin hasta olan kısmı için gerekli iyileştirici şartları hazırlayarak onu korumaktadır. Eğer kişi bedeni için bu koruyucu mekanizmaları temin etmezse, ihtiyaç anında bedeni de ona gereken yardımı vermez.

Gerçekten de tıbbî uyarılara ve sağlıklı olmaya önem veren kimse, insan hayatının sıhhatiyle ilgili hadislerin çokluğu karşısında mutluluk duyacaktır. Bununla sadece, Hz. Peygamber'in, genellikle içerisinde bulunduğu kavmin tecrübelerini yansıtan hadisler ile çevresinin birikimlerinden hareketle insanlara uygun olduğunu belirttiği birtakım şifalı yiyecek ve bitkilerin kullanımından bahseden hadisleri kastetmiyoruz. Bilakis insanın bedensel sağlığına önem vermesini, hastalığa sebebiyet veren şeylerden kaçınmasını, yorulduğu zaman dinlenmesini, hastalandığı zaman tedavi olmasını ve acıktığı zaman yemesini tavsiye eden hadisleri kastediyoruz. Şüphesiz Kur'an'dan sonra-Sünnet'in de bu gibi konularda söyleyeceği çok şey

olmalıdır ki, biz bunu müstakil bir bölümde ayrıca ele alacağız.

Pek tabiidir ki, bu gibi konularda her zaman söylenecek çok şey vardır. Ancak biz şimdilik, genel olarak şu üç konuda sünnetin bilgiye kaynaklık ettiğini söyleyip bunları açıklamakla yetineceğiz:

1. Sünnet ve Eğitim
2. Sünnet ve Sağlık
3. Sünnet ve Ekonomi [\[180\]](#)

Sünnet Ve Eğitim

Konuyla ilgili sahih ve hasen hadisler çerçevesinde, eğitim-öğretim ve ilmin sünnet ışığında nasıl değerlendirildiğini, er-Resûlu ve't-ta'lîm adlı kitabımda incelemiştim. Bu incelemem neticesinde, -okuma yazması olmayan anlamında- ümmî olan Resûlüllah'ın (s.a.) iime ve âlimlere ne derece değer verdiğini ve âlimlerin uyması gereken birtakım ahlakî ölçüler koyduğunu görmüştüm. Yİne bu araştırmam sırasında, -müslümanlar da dahil- bugün pek çok insanın, modern bilimin ortaya koyduğunu düşündüğü ve Batılı araştırmacılardan başkasının bilemediğini söylediği eğitim konusundaki en önemli ilke ve değer yargıların, sünnetin asırlar öncesinden ortaya koymuş olduğunu yakından müşahede etmiştim. Aşağıdaki başlıkları okuyan kimse, neden bahsettiğimi hemen anlayacaktır: Eğitim-öğretim ve âdabı, Her müslümanın öğrenmesi gereken bilgiler, İlim öğrenmede kişinin niyetinin hâlis olması, Öğrenimde süreklilik, İlim tahsilinin zorluklarına karşı sabır, Talebenin hocaya hürmet etmesi ve güzel sorular sorması, ; Toplumun Öğretmene verdiği önem,

Çocuklarını Öğretmede toplumun dayanışma içinde olması,'..Öğrenciye karşı güler yüz gösterme ve onu hoş tutma, Öğrenciye şefkatle muamele, İyi ve çalışkan öğrencilerin Ödüllendirilip Övülmesi, Hata edene merhamet gösterme ve şefkatli olma, Eğitim-öğretimde tedricî bir metot takip etme ve zorluk değil kolaylık gösterme,

Bireysel/ferdî farkları gözetme,

Eğitim-öğretimde orta bir yol takip etme ve biktırmama, Eğitim ve irşatta uygulamalı bir metot takip etme, Eğitim-öğretimi kolaylaştırıcı vasıtalar kullanma, Eğitim-öğretimde teşbih, darb-ı mesel ve kısas yoluyla anlatım gibi, en güzel metodu benimseme.

Soru sorma ve karşılıklı diyalog yöntemiyle dikkatin dağılmamasını temin etme.

Bütün bu başlıklarla ilgili, Hz. Peygamber'in kavli hadisleriyle fiilî-takrîrî sünnetlerinde eğitim ve Öğretimi ilgilendiren ve nebevi hakikat parıltılarını yansıtan pek çok tevcih, öğüt ve uyarı bulunmaktadır.[\[181\]](#) Kaldı ki sünnetin eğitim ve öğretimle ilgili yönlerini daha geniş bir perspektifte ele alan ve daha ihtisasa yönelik inceleyen müstakil bazı çalışmalar da bulunmaktadır.[\[182\]](#)

Bu itibarla, söz konusu ettiğimiz hususlarda sünnetin ne dediğini öğrenmek üzere araştırmaya koyulan kimse, bu alanda başka hiç bir yerde bulamayacağı bilgi hazîneleri keşfedecektir.[\[183\]](#)

Eğitimde Bireysel Farklılıkların Gözetilmesi

Burada uzun uzun eğitimle ilgili bilgi vermek yerine, eğitim-öğretimde göz önünde bulundurulması gereken

önemli bir ilkeye dikkat çekip, sünnetin getirdiği eğitim-öğretimle alakalı bazı ölçü ve prensipler üzerinde duracağım. Sözü edilen bu ilke, insanlar arasındaki bireysel farklılıkların gözetilmesidir ki, buna çevre şartlarından kaynaklanan farklar ile kişilik farkları da dahildir. Zira bir kimse için uygun olan eğitim-öğretim, bir başkası için uygun düşmeyebilir. Bir sosyal çevrede geçerli olan eğitim-öğretim başka bir çevrede geçerli ve uygulanabilir olmayabilir. Bir grup veya cemaat için muteber olan eğitim-öğretim başka bir cemaat içinde muteber olmayabilir. Yine bir dönem ve asırda revaçta olup yaygın oranda uygulanan eğitim-öğretim başka bir dönemde uygulama alam bulamayabilir.

Şu halde başarılı bir öğretici, fert olsun cemaat olsun, uygun miktarda ve istifadeli olabilecek tarz ve vakitte, her insana bildiği konularda münasip bir eğitim ve öğretim sunan kimsedir. Zira beşeriyetin ilk muallimi ve müderrisi olan Hz. Peygamber, insanlar arasında var olan bu gibi farklılıkları gözetme konusunda en hayırlı yol göstericidir. Çünkü o, bu hususta hem teorik hem de pratik örnekler sunmuştur.

Hız. Peygamber'in insanların bu ve benzeri farklılıklarını gözetmedeki tavır ve davranışları konusunda, aşağıdaki hususlara dikkat etmesi delil olarak gösterilebilir:

a. Kendisinden öğüt ve tavsiye isteyen kimselerin durumuna göre'Resûlüllah'ın (s.a.) tavsiyelerinin değişiklik arzetmesi.

b. Soru soran kimselerin durumlarını dikkate alarak, kendisine yöneltilen aynı soruya verdiği cevap ve fetvalarının farklı olması.

c. Kendileriyle alış-veriş yapıp beşerî münasebette bulunduğu insanların durumlarına göre hal ve hareketlerinin farklı olması.

d. Kendilerine sorumluluk yüklediği ve bir şey yapmasını emrettiği şahısların güç, istidat ve kabiliyetlerine göre bunların değişiklik arzemesi.

e. İçerisinde bulunulan şart ve durumların değişik olmasına binaen, bir kimseden anlayışla ve müsamaha ile karşıladığı bir tavır ve davranışı, başkasından kabul etmeyip anlayışla karşılamaması. [\[184\]](#)

a. Şahıslara Göre Hz. Peygamber'in Tavsiyelerinin Farklılığı

Hadislerden öğrendiğimize göre bir çok kimse Hz. Peygamber'den, cenneti kazandırıp cehennemden uzaklaştıracak vb. hususlarda kendilerine doğrudan veya dolaylı tavsiyede bulunmasını istemiş, O (s.a.) da muhtelif öğütler vermiştir.

Mesela bîr kimseye "Allah 'a İbadet et, Ona hiç bir şeyi ortak koşma, namazım kıl, zekâtım ver ve akrabayı taallukâtla ilişkini kesme (sıla-i vahimi ihmal etme)" diye tavsiyede bulunurken; başka birine, "Nerede olursan ol Allah 'tan kork; bir kötülük işlediğin zaman ardından bir iyilik yap ki, o kötülüğü yok etsin ve insanlara güzel ahlâkla muamele et" buyurmaktadır. Diğer bir kimseye, "Allah 'a inandım de ve sonra dosdoğru ol" diye öğüt verirken, diğer birine de, başka hiç bir şey söylemeksizin sadece "Kızma" buyurmuştur. Böylelikle Hz. Peygamber, kendisinden öğüt ve tavsiye isteyen kimsenin durumunu gözetiyor ve herkese en fazla ihtiyaç duyduğu öğüdü veriyordu. Onun kendisine soru soranlara yönelik tavrı, hastalarının bünyesine ve hastalıklarının durumuna uygun ilaçları veren bir doktorun tavrı gibidir. [\[185\]](#)

b. Aynı Soruya Verilen Cevabın Farklılık Arzetmesi

Hadislerde bunun pek çok örneği bulunmaktadır. Hz. peygamber'e değişik vesilelerle sorulan "Hangi amel daha faziletlidir!", "Hangi İslâm daha değerlidir?" İslâmî hayat tarzı anlamında- gibi sorular karşısında Resûlullah'ın (s.a.) vermiş olduğu cevapların farklılık arzettiği bir gerçektir.

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Resûlullah'a hangi amellerin Allah katında daha makbul olduğunu sordum ve bana, 'Vaktinde kılınan namaz' diye cevap verdi. 'Sonra hangisi?' diye tekrar sorduğumda, 'Ana-babaya iyilik edip rızalarını kazanmak' buyurdu. 'Daha sonra hangisi?' diye sorduğunda ise, 'Allah yolunda cihad etmektir' buyurdu." [\[186\]](#)

Has'am kabilesine mensup bir kimse şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.) bir grup ashâbıyla beraberken onlara gelip Hz. Peygamber'e hitaben, 'Kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden sen misin?' diye sordum. Resûlullah (s.a.),

'Evet' diye cevap verdi. Bunun üzerine ben, 'Ey Allah'ın Resulü! Allah katında en sevimli ameller hangileridir?' dedim;

'Allah'a îman etmek' buyurdu. Ben, 'Ey Allah'ın Resulü! Sonra hangisi?' dedim,

'Akarabayı ziyaret edip hal ve hatırlarım sormak' diye cevap verdi. Ben tekrar, 'Yâ Resûlellah! Daha sonra nedir?' dediğim zaman şöyle buyurdu:

'İyiliği emredip kötülükten sakındırmak". [\[187\]](#)

Bu rivayetlerde Resûlullah'a yöneltilen sorular aynı olmasına rağmen, bu sorulara verilen cevapların farklılık arzetmesinin bir tek îzâhı vardır: Soru

soranların İçinde bulunduğu durum ve onlarla ilgili göz önünde bulundurulması îcap eden farkları gözetmek. Bir defasında kadınlar Hz. Peygamber'e cihad hakkında sormuşlar ve O (s.a.), "En faziletli cihad, şartaları yerine getirilerek yapılmış ve kabul olunmuş hacdır1' buyurmuştur. Buharı'nın Sahihimde Ebû Musa'dan (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre, (bazı kimseler) Hz. Peygamber'e "Yâ Resûlellah! Hangi İslâm daha faziletlidir?" diye sorduklarında Hz. Peygamber'in onlara şöyle buyurduğu bildirilmiştir: "Elinden ve dilinden müslümanların selâmette olduğu kimsedir."

Yine Abdullah b. Ömer'den (r.a.) bildirildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e "Hangi İslâm daha hayırlıdır?" diye sormuş, Resûlüllah (s.a.) da, "Tanıdığın ve tanımadığın kimselere selâm vermek ve yedirip içirmendir" diye cevap vermiştir.[\[188\]](#)

Buradaki ikinci soru, farklı lafızlar taşısa da esasen birinci sualle aynıdır. Fakat soru soranların ve dinleyicilerin durumları farklılık arzettiği için, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu sorulara tek bir cevap verilmiştir. Buna göre birinci soruya verilen cevap, eli ve diliyle başkalarına eziyet etmesinden endişe edilen birinin bunu yapmaması ve bundan yüz çevirmesi konusunda özen gösterme; İkinci soruya verilen cevap ise, söz ve fiille umumî bir fayda getireceği ümit edilen bir işi yapma konusunda birine tavsiyede bulunma ve onu bu yönde teşvik etmektir. Burada özellikle bu iki hasletin Ön plana çıkarılmasının sebebi, söz konusu vakitte bu iki hasletin toplumda yayılmasına olan şiddetli ihtiyaç ve bunların gönülleri birleştirmedeki önemi gibi maslahatlar olabilir.[\[189\]](#)

Bundan daha açık olanı ise, bir mecliste aynı konuda (muhtelif şahıslara) verilen cevapların değişiklik arzetmesidir. İmam Ahmed'in Müsned'inde Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) kanalıyla naklettiği bir hadise göre Abdullah şöyle demiştir: "Resûlullah'm yanında bulunduğumuz bir sırada Ona (s.a.) bir genç gelip, 'Ey Allah'ın Resulü! Oruçlu iken (hanımımı) Öpeyim mi?' diye sordu. Resûlullah, 'Hayır' dedi. Daha sonra bir ihtiyar geldi ve aynı soruyu sordu, bu defa Resûlullah, 'Evet, (Öpebilirsin)' cevabını verdi. Bu cevaplar üzerine bizler birbirimize bakiştık. Bunu hisseden Resûlullah şöyle buyurdu: 'Birbirinize bakışıp durduğunuzu gördüm: muhakkak bu ihtiyar nefsine hakim olur.'[\[190\]](#) İslâm âlimlerinin ortaya koydukları prensiplerden olan "Bulunulan duruma göre fetvalar değişiklik arzeder" prensibi de bunu göstermektedir. [\[191\]](#)

c. İçerisinde Bulunulan Konum ve Buna Yönelik Davranışın Farklılığı

Hız. Peygamber'in, çöl hayatından gelen bedevi araplarla kendi eğitim ve terbiyesinden geçmiş sahâbîlere muamelesi farklılık arzettiştir. Bedevi araplara diğerlerine göstermediği bir şekilde muamelede bulunmuştur. Bedevilerden müsamaha ile karşıladığı bir davranış, kendi hücre-i saadetinde yetişmiş sahabeye göstermemiştir. Mekke'nin fethi sırasında müsüman olanlarla çeşitli kabilelerin reislerinin kalplerini İslâm'a ısındırmak için yaptıklarını, muhacir ve ensardan diğer sahâbîler için yapmamıştır. Öte yandan Hz. Peygamber, ashabının makam-mevkii ve mizaçlarını göz önünde bulundurarak onlara

muamelede bulunurdu. Huzuruna Hz. Osman girdiği zaman ayaklarını toplar, elbisesini düzeltirdi. Aynı şeyi Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) için yapmazdı. Çünkü Hz. Osman'daki haya ve edep duygusunu O (s.a.), şu sözlerle dile getirmiştir:

"Meleklerin haya ettiği bir kimseden ben haya etmeyeyim mi?"[\[192\]](#)

Hiz. Âişe bu durumu sezmiş ve Hiz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resulü! Osman'dan (r.a.) çekindiğiniz (haya ettiğiniz) gibi Ebû Bekir ve Ömer'den (r.a.) çekinmediğinizi görüyorum; acaba neden?" diye sorduğunda şöyle buyurmuştu:

"Osman haya sahibi bir kimsedir ve ben, eğer o bu halimle huzuruma girerse, bana ihtiyacım bildirmeyeceğinden korkuyorum." [\[193\]](#)

Resûlüllah, bir kavmin önde geleni ve şereflişi huzuruna girdiği zaman, ona ikramda bulunur, iltifat eder; ahmak ve kötü biri huzurda bulunduğunda da onun gönlünü fethedip şerrinden emin olmak için tatlı sözle muamele eder ve güler yüz gösterirdi. Ancak hiç bir zaman hilâf-ı hakikat bir şekilde insanları methetmez, yağcılık da yapmazdı. [\[194\]](#)

Yine tevhid akidesi üzere ölen biri hakkında bazı müjdelerde bulunur ancak tembelliğe ve gevşekliğe sebebiyet verir endişesiyle, bu durumun diğer insanlara bildirilmesinden hoşlanmazdı. [\[195\]](#)

d. Emir ve Sorumluluklardaki Farklılık

Hiz. Peygamberin her insana gücünün yettiği oranda, ona uyan ve o kişinin durumuna uygun düşen görev ve sorumluluğu yüklediğini görmekteyiz.

Mesela Medine'ye hicret ve Sevr [\[196\]](#) mağarasında saklanma hâdisesinde, Hz. Peygamber'in değişik kimselere, herkesin kendi durumuna uygun bir dizi önemli görev verdiğini görüyoruz. Hz. Ebû Bekir'e yolculukla ilgili hazırlık ve kendisine refakat görevini verirken, Hz. Ali'ye her türlü tehlike ihtimalini göze alarak kendi yatağında geceleme vazifesini vermiştir. Yine Esmâ Binti Ebû Bekir'e (r.a.) mağaraya yemek getirme ve Mekkelilerle ilgili istihbarat toplama görevini verirken, Abdullah b. Ebû Bekir ve Âmir b. Führeyre de bu konuda önemli görevler ifa etmişlerdir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd ve Amr b. el-Âs'ı (r-a-) ^azı seriyyelerin başında görevlendirmiş, Hassan b. Sâbit'e (r.a.) de -Kureyş şâirlerinin hicivleri karşısında-, onlara karanlıkta isabet aldıkları bir ok yarısından daha acı veren şiir silahıyla müşrikleri hicvetmesi görevini vermiştir. Görüş ve mizacındaki katılık ve tavizsizliği bildiği için, kendisini vali tayin etmesini istediği zaman Ebû Zer'e (r.a.) icabet etmeyip onu böyle bir göreve getirmemiştir. [\[197\]](#)

e. Bazı Sahâbîlerden Müsamaha İle Karşılacağı Bir Davranışı Diğer Bazılarından Kabul Etmemesi

Hz. Peygamber, bedevi araplarm bazılarının sadece farzlarla iktifa etmelerine ses çıkarmamakta ve hatta kendisine, "Allah'a yemin olsun ki, buna ' ne ilavede bulunur ne de eksiltirim" dediklerinde onlar hakkında, "Eğer söylediğinde sâdık olursa kurtuluşa ermiş demektir" [\[198\]](#) buyurmaktaydı. Bir hadislerinde (böyle biri için), "Cennet ehlinden birine bakmak-kimin hoşuna giderse bu adama baksın " buyurmuştur.

Halbuki o, daha önce böyle bir sözü ensar ve muhacirlerden başka biri hakkında söylememiştir. İşte, talebelerinin ve ashabının durumunu, onların özel ve genel kabiliyetlerini görüp gözeten gerçek bir mürebbî ve muallimin hali budur. Öyle ki o mürebbî, herkesin kendi durumuna uygun çözüm ve çıkış noktalarını bulmak için, grup ve cemaatlerin de Ötesinde tek tek fertlerin durumlarını göz önünde bulundurur. Büyüklerine hitap ettiği ile küçüklerine hitabı aynı olmaz. Genç kızlara hitabı, delikanlılara hitabından farklılık arzeder. Avamdan olan kimselere anlattıklarını bilgili ve kültürlü insanlara anlatmaz. Zeki ve çalışkan kimselere verdiği görevle tembel ve zeki olmayanlara verdiği görev aynı olmaz. Bedevi ve köy kültürüyle yetişmiş kimselere emrettiğini, medenî ve şehirlerde yetişmiş kimselere emretmez. Kısaca o, kabiliyet, makam ve mevkisini itibara alarak, herkesin hakkını verirdi.

Topluma yön verici konumda bulunan hocanın, anlayıp anlayamayan, İstifade eden ve kendisine zararlı olacak kimseleri temyiz etmeksizin, her bulduğuna her bir şeyi anlatması, acziyetinin ifadesi -belki de günah bile olabilir- olsa gerektir. Zira bir hadiste,

"Her işittiğini anlatması kişiye günah (yalan) olarak yeter" buyurulmaktadır.[\[199\]](#)

Sahâbe-i Kirâm'ın da en çok sakındırdığı şeylerden biri budur. Hz. A1Î şöyle demiştir: "İnsanlara bildikleri (üslûp ve dil) ile konuşun. Siz hiç Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?!"[\[200\]](#)

Bu konuda İbn Mes'üd (r.a.) da, "Bir topluluğa bir söz söyleyeceğiniz zaman akıllarının erdiği şekil ve miktarda söyleyin; yoksa (yanlış anlamak veya anlamamak suretiyle) aralarında fitne çıkaranlar olabilir" demiştir.[\[201\]](#)

Bu, hiçbir surette ilmin gizlenmesi değildir. Bilakis, ilmin yerinde ve güzel bir şekilde insanlara aktarılması ve ehli olanlara verilmesidir. Çünkü her makamın makâli (sözü), her ilmin de ricali (ehli/insanları) vardır. "Hikmeti (ilmi) ehli olmayanlara vermeyin; zira onlara zulmetmiş olursunuz. Ehli olanların da o ilmi elde etmesine engel olmayın; çünkü bu şekilde de onlara zulümde bulunmuş olursunuz" sözü, nesiller boyu nakledilen hikmetli sözlerdendir.

İmam Gazzalî //zyâ'sında şöyle demektedir: "Talebesinin kavrayış ve kabiliyetine göre, bilgi aktarması, hocanın talebesine karşı görevlerindendir. Böylelikle hoca, insanlığın Efendisi Hz. Peygamber'in de bu konudaki sünnetine uyarak, aklının ermediği ve dolayısıyla nefret edip boşuna yorulduğu bir meseleyle talebesini uğraştırmama!dır. Talebenin akli, kavrayış ve anlama açısından bağımsız düşünme melekesini kazanıp kıvama ermeden belli gerçekleri ona aktarmamalıdır. Bu konuyla alakalı olarak Ali (r.a) -göğsüne işaret ederek- şöyle demiştir: 'İşte burası tamamen ilimle doludur. Onu layıkıyla taşıyacak birini bulsam dahi, oradaki bazı bilgileri ona aktarmam; zira bir âlimin her bildiğini herkese söyleyip açıklaması gerekmez. Bir ilmi kavrayıp da ehli olmayan kimse için durum buysa, o ilmi kavrayamayanın durumunu varın siz düşünün!' Bu sebeple şöyle denilmiştir: 'Herkesi akıl ve anlayışı ölçüsüyle değerlendirin. Zira böylelikle ondan selâmette olursunuz ve size faydası dokunur. Aksi halde ölçülerin farklılığı sebebiyle o kimse inkâra bile gidebilir.'

Allah Teâlâ, ilmi kötüye kullanacak, bu ilimle kendine ve başkalarına zarar verecek kimselere ilim öğretilmemesi konusunda bizleri uyatarak şöyle buyurmuştur: "Mallarınızı akli olmayanlara (reşit olmayanlara) vermeyin."[\[202\]](#) Çünkü bir şeyi hak etmeyene vermek

suretiyle yapılan zulüm, onu hak edenin engellenmesi konusundaki zulümden daha aşağı değildir.

Yine Gazzâlî şöyle demiştir: "Vazifesini yapmayıp bu konuda kusurlu davranan talebeye durumuna uygun bazı açık ve anlaşılır meselelerden başkası anlatılmayıp, meselelerin arka planındaki hakikat ve ayrıntıların bilgisi verilmemelidir. Hoca bir müddet İçin bunları ondan saklamalıdır. Çünkü bu, talebenin açık ve sarîh olan gerçeklere olan rağbetini akamete uğratar, kalbinde karmaşaya yol açar ve kendisine ilmî cimrilik yapıldığı vehmine kapılır. Zira böylelikle o, herkesin anlaması zor, dikkatli bir düşünmeyi gerektiren her meseleyi kavrayabileceğini sanır! Avâmu nâsdan olan kimselerle derinliğine tahlil gerektiren ve hassas meselelerin hakikatine dalmak yakışık almaz. Bilakis onlara, Kur'an'ın da bildirdiği üzere, ibadetleri, çalıştığı işte emanet duygusuyla çalışmasının gereğini, kalplerini cennet ümidi ve cehennem korkusuyla dolduracak aşkı öğretip aşılacak gerekir. Onları şüphelendirecek ve kalplerine şüphe sokacak hususlardan kaçınmak gerekir.^[203] Zira, eğer onların kalplerinde şüphe oluşursa, bundan kurtulmaları zor olur ve bu da, onları helake ve kötülerden olmaya doğru götürebilir.^[204]

İnsanın Çevresinden Aldığı Terbiye

Çağımızda eğitim ve öğretimin en son şekli ve aynı zamanda en tehlikelisi, çevrenin insanlara telkin ettiği eğitimidir. Bununla, içerisinde, bulunulan sosyo-kültürei çevreden edinilen ve çoğu zaman insanı yozlaştırıp kirleten ve yıkımını hazırlayan bazı alışkanlıkları kastediyorum.^[205]

Kur'an'ın Çevreye Verdiği Önem

Kur'an ve Sünnet, insaflı bir araştırmacının dikkatinden kaçmayacak şekilde çevreye önem vermektedir. "Devenin nasıl yaratılmış olduğuna bakmazlar mı?"

[\[206\]](#) buyururken Kur'an, diğer hayvanları değil de deveyi zikretmektedir. Şüphesiz bu, ilginç yaratılışa sahip deveye verilen önemin bir işaretidir ve Kur'an deveye yaptığı bu vurguyla, onun yaratılışı, fonksiyonelliği, ona mahsus özellikleri ve onun sağladığı faydalar konusunda düşünmemizi öğütlemektedir. Çünkü deve, Kur'an'ın ilk muhatapları Arapların günlük hayatlarında en çok kullandıkları hayvandır.

Kur'an'ın, sürekli olarak başka ülkelerde bulunan bazı hayvanlara değil de deve, sığır ve koyun gibi dört ayaklı hayvanlardan söz etmesi, muhatabın dikkatini çevrede bulunan hayvanlar âlemi üyelerine çekme amacı taşır ki böylece insanlar, bu hayvanlardan istifade edip Allah'ın nimetlerine şükretsinsinler; "İçenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiyoruz"[\[207\]](#) âyetinde de buyurulduğu üzere, etinden ve sütünden yiyip içsinler ve "Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır"[\[208\]](#) âyetinde zikredildiği gibi, güzellik ve estetiğinden de faydalansınlar.

Kur'an'ın, kendi ismini taşıyan sûrede arının peteği, çeşitleri, faydaları, balı ve ilaç olarak kullanılmasından bahsetmesi de böyledir. Aynı şekilde Kur'an, tadı değişik, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri, üzüm ve üzüm bağları, hurma ve hurma bahçeleri ve çeşitli ekinlerden bahseder. Dikkat edilirse kTur'an'ın, bu hususta iki mühim nokta üzerinde önemle vurgu yaptığı görülür:

1. "Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakini"[209] âyetinde de vurgulandığı üzere, güzellik unsurundan istifade etme,

2. "Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin "[210] âyetinin beyanına göre de, Allah'ın hakkı olan zekât ve sadakasını vermek suretiyle, maddî olarak bunlardan istifade etme.

Kur'an'da sık sık, tertemiz bir şekilde Allah'ın halife olarak yarattığı insanoğlunun istifadesine sunulmuş olan yeryüzünde fesat çıkarmanın haramlığından söz edilir. Yine Kur'an, Allah Teâlâ'nın, fesadı ve fesat çıkaranları sevmediğini beyan eder. Yeryüzünde fesat çıkarma, hiç şüphesiz tabîî ve sosyal çevrenin bozulup kirlenmesi, düşmanlık ve zulümün onu çepeçevre kuşatması ve onu Allah'ın koyduğu nizamın dışına çıkarmakla olur. Bu da bir çeşit nankörlüktür ve Âd, - Semûd ve onlardan sonra yaşamış bulunan kavimlerin başlarına gelen akibetin, bu şekilde kâinatta fesat çıkaranların de başına gelmemesi için hiç bir sebep yoktur. Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulur:

"Ülkelerinde azgınlık edenler, oralarda kötülüğü'çoğalttılar. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı. Çünkü Rabbin her an gözetlemededir.'[211]

Allah'ın kendilerine vermiş olduğu güzel diyar, tatlı su ve geniş-ferah bahçeler gibi nimetlerin hakkını vermeyen, bu nimetleri kendilerine bahşeden yaratıcıdan yüz çevirip Onu (c.c.) Ondan vazgeçen Sebe' halkı üzerine inmiş olan azap da bu konuda bir Örnektir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: uAndolsun Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde büyük

bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara:) Rabbinizin rızkından yiyin ve Ona şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab! Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve İçinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap bahçeye çevirdik. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörlük edenden başkasını cezalandırır mıyız. [\[212\]](#)

Sünnetin Çevreye Verdiği Önem

Sünnetin çevre ve çevresel unsurlara verdiği önem, Kur'an'a göre çok daha detaylı ve çeşitlidir. Çünkü Kur'an'ın bir çok konuda genel küllî kaide ve bazı ilkeler vazettiği bilinen bir husustur. Sünnet ise, Kuran'ın bu küllî kaidelerini, birtakım hükümler, bazı tevcihler ve detaylar getirerek açıklar.

Sünnet ve sağlık konusunu açıklarken vereceğimiz bilgilerde çevreyle ilgili bazı meselelere de değineceğiz. Bu meselelerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Durgun suya bevletmek, insanların gelip geçtikleri yollar ile konakladıkları yerlere ve su kaynaklarına büyük ve küçük abdest bozmak. Bu gibi fiilleri işleyenlerin Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetini kazanacaklarında şüphe yoktur.

Kur'an'ın önem verip Sünnet'in de tekid ettiği hususlardan biri de, müslümanın bedenlen eğitilmiş olması, hac ve umre için imama girdiği zaman çevredeki hayvan ve bitkilere zarar vermeyip sa\ i 1 göstermesidir. Bu ise avlanma yasağına uyması ve ağaçları kesii bitkileri koparmaması ile olur. Allah Teâla, şöyle buyurur: "Ey hıu- edenler! Ihramlı iken avı öldürmeyin. [\[213\]](#)

Bunun için Mekke'de, zararlı hayvanların dışındaki h<vanlara dokunulmayacağı, zaruret durumu hariç, bitkilerin kesilip koparılma-acağı, himaye altına alınmış bir çevre, yani "Harem bölgesi" tayin edilmiştir. [\[214\]](#)

Sünnet ve Çevre Koruma

Çevrecilik ve çevrenin korunması konusunda uzman bir kimse, insanları bu önemli konuda din adına aydınlatırken, bu görevini başarıyla yapabilmesi ve mesleğinin gereğini en iyi şekilde İfa edebilmesine yardımcı olacak, ona ipuçları verecek oldukça fazla hadisle karşılaşacaktır. Ebû Davud'un Sünen'inde rivayet ettiği şu hadis, bunu desteklemektedir:

"Kim bir sidre (ağaç) keserse, Allah da onun basını cehenneme sokar. [\[215\]](#)

Buradaki "sidre" ifadesinden maksat, bilinen "sedir" ağacıdır. Bu ağaç, çölde yetişen bir ağaç olup sıcağa ve uzun süre susuz kalmaya dayanıklıdır. İnsanlar misafir olarak gelip serinlemek istediklerinde, otluk ve sulak bir yer aradıklarında ya da buna benzer diğer amaçlarla buralara uğradıklarında, bu ağacın gölgesinden istifade ederek meyvesinden de yemektedirler.

Bu hadiste bulunan, "sidre" ağacını kesenin cehenneme gideceği yönündeki tehdit, tabiî çevrenin üzerine oturduğu temellerin korunmasına delalet eder. Çünkü bu tabiî çevre, mahlukât arasındaki dengeyi korur. İnsanlığın daha iyi yaşaması için bu dengelerden birinin bile gözden çıkarılması, çevreye haksızlık ve haddi aşma anlamına gelir.

Bu sebeptendir ki, bugün dünyanın her yerinde yeşilin ve ormanın korunması konusunda birtakım grup ve partilerin (Green Peace/Yeşil Barış veya Yeşiller gibi)

yapmaya çalıştıklarını, asırlar öncesinde Sünnet-i Nebevi yapmış ve bu konuda tedbirler almıştır. Zira sünnet, yeşil alanları tehdit eden bu ağaçların kesilip yok edilmesini çok sorumsuz bir davranış olarak görür. Sünnet'e göre bu davranış, "Doğrusu o (insan) çok zâlim ve çok câhildir" âyetinde bildirildiği gibi, insanın cahillik ve hırsının bir sonucudur.

Hadis ilmiyle ilgilenen bazı kimselerin, buradaki "Men kataa sidreten" hadisini, ilk akla gelen genel manasıyla anlamayıp başka bir mânaya tevil ettiklerini gördüm. Onlara göre hadiste zikri geçen "sidre" ağacı, harem bölgesine mahsus bir ağaçtır. Böyle söylemekle onlar, sanki bu sidre ağacını kesen veya koparan kimsenin cehenneme gideceği konusundaki tehdidin daha da şiddetli olacağını düşünmektedirler. Ne var ki onların bu te'villerinin hiç bir dayanağı yoktur. Zira bir sözde esas olan, aksine bir delil yoksa, onu zahirdeki anlamına ve umumuna hamletmektir.

Ne güzel bir tesadüftür ki, bu hadisi Sünen'inâe tahric eden İmam Ebû Dâvûd, hadisi te'vil edenlere muhalefet etmiş ve onu gerçek manasıyla yorumlamıştır. Zira ona bu hadis sorulmuş ve şöyle cevap vermiştir: "Bu hadis, muhtasar bir hadistir; yani her kim çölde ve kıraç arazide yolcuların gölgelendiği ve hayvanların istifade ettiği bir ağacı -boş yere ve zalimane bir şekilde- keserse, Allah onu cehenneme koyar." [\[216\]](#)

Sünnetin Ağaç Yetiştirme ve Yeşilliğe Verdiği Önem

Aslına bakılırsa sünnetin ağaç dikme ve yeşilliğe verdiği önemin bir benzerini göstermek oldukça zordur. Çeşitli hadislerde dikilen ağaçtan insan, hayvan ve kuşlar istifade ettiği sürece ağaç dikmek, sâlih amellerin en önemlilerinden, Allah'a yaklaştıran amellerin en

faziletliyelerinden biri kabul edlmiştir. Bu durumda o kimsenin bu ameli, sevabı sürekli devam eden bir sadaka-i câriye olur.

Müslim'in Câbir'den (r.a.) rivayet ettiğı bir hadise göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ağaç diken hiç bir müslüman yoktur ki, bu dikilen ağaçtan yenmesi, çalınması ve gölgesinde konaklanması o kimse için kıyamete kadar sadaka olmasın."[\[217\]](#)

İmam Ahmed'in Ebu'd-Derdâ'dan (r.a.) rivayetine göre, Şam'da ağaç dikerken bir adam kendisine uğramış ve "Sen Resûlullah'ın bir sahâbîsi olduğun halde, bu işi de mi yapıyorsun?!" diyerek hayretini bildirmişti. Bunun üzerine o, "Acele etme, çünkü ben Resûlullah'ı şöyle buyururken işittim:

"Kim bir ağaç dikerse, o diktiğı ağaçtan insanoğlu veya Allah 'ın mahlukâtından biri yemese dahi, o ağacı diken kimse için sadaka olur."[\[218\]](#)

Bu rivayette, zâhid sahabî Ebu'd-Derdâ'ya itirazda bulunan kimse, ağaç dikmenin dünya hırsından ve dünya metama düşkünlükten kaynaklanan bir uğraş olduğunu zannetmektedir. O kimseye göre, Hz. Peygamberdin sahâbîsi olmuş, Resûlullah'ın (s.a.) medresesinde yetişmiş, dünyanın değersizliğini ve orada zahidâne bir hayat sürmenin gereğini Ondan (s.a.) Öğrenmiş Ebu'd-Derdâ gibi bir sahâbînin bunu yapması şaşılacak bir şeydir. Nihayet bu değerli sahâbî o adama, nübüvvet medresesinden öğrendiğı, ağaç dikmeye, ekinvdikime önem verme ve kuru bir araziye yemyeşil cennet misali bir arazi haline getirmenin Allah katında ne büyük bir iş olduğunu ve bu araziye diriltmenin Allah'a ibadet sayıldığını anlatmıştır. [\[219\]](#)

Sünnetin Hayvanlar Aleminin Zenginliğine Verdiği Önem

Sünnetin önemle üzerinde durduğu hususlardan biri de, hayvanlar âleminin zenginliğidir. Ahmed, Nesaî, Dârimî ve Hâkim'in -ki Hâkim bu rivayeti "sahih" saymıştır- [\[220\]](#) Abdullah b. Amr kanalıyla tahrir ettikleri hadise göre, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Haksız olarak bir kuş vb. öldüren hiç bir kimse yoktur ki Allah, bunun hesabını ondan sormasın. "

Hiz. Peygamber'e "Yâ Resûlellah! Onların hakkı nedir?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Onların boğazlanarak yenilmesi ve başlarının koparılarak (heder edilmek üzere) bir kenara atılmamasıdır. [\[221\]](#)

Ahmed, Nesâî ve İbn Hibbân'ın eş-Şerîd'den rivayet ettikleri bir hadise göre de, eş-Şerîd Resûlullah'i (s.a.) şöyle derken işittiğini bildirmiştir:

"Kim boş yere bir kuşu öldürürse o kuş, kıyamet günü Allah 'a şöyle seslenecektir: Yâ Rabbîl Filan kimse beni, hiç bir faydası olmaksızın, boş yere öldürmüştür.' [\[222\]](#)

Peki, bu iki hadisten ne gibi hüküm ve ders çıkarılabilir? Bir fakih bunlardan, yeme amacı dışında bir hayvanın Öldürülmesinin haram olduğu hükmünü çıkarır. Nitekim İmam Münzirî, et-Terğîb ve'l-terhîb adlı eserinde bu iki hadisi, "Hayvan Öldürmenin cezası konusunda sakındırma (terhîb) ve hayvanı yeme kastı dışında bir amaçla Öldürme" konu başlığı altında zikretmiştir.

Hayvanseverler ve hayvan koruma kuruluşlarının bu iki hadisten çıkaracağı ders de, canlı yaratıklara saygı gösterilmesi ve ihtiyaç duyulmaksızın onlara dokunulmaması gereğidir.

Çevre konusunda uzman ve bu konuda duyarlı kimseler de bu hadislerden, çevreyi oluşturan unsurları korumanın zarureti, onunla oynamaktan vazgeçilmesini, geçerli bir ihtiyaç ve zaruri bir durum olmaksızın, çevrede bulunan bitki ve hayvan türlerini yok etmeye, nesillerini tüketmeye yönelik uygulamalardan vazgeçilmesi gerektiği sonucunu çıkarır.

Bir iktisatçı ise hadisin, bütün çeşitleriyle zenginlik kaynaklarının muhafazasına ve bu servetin iktisadî bir fayda temininin dışında boş ve geçersiz yolla tüketilmesinin önüne geçmeye yönelik bir uyarı olduğunu kavrar. Ona göre, yemeye elverişli bir hayvanın kesilip yenmemesi, meşru herhangi bir fayda temin etmiyorsa, millî servetin kaybı anlamına gelir.

Bir ahiâkçı ise bu hadisten, İslâm ahlâkının kapsamının genişliğini, mesuliyet sınırının nerelere kadar uzandığını, bu sorumluluğun sadece insanları değil, bilakis hayvanlar ve kuşların yanında bütün canlı varlıkları; dahası bir hadiste de ifade edildiği üzere, cansız varlıkları da kapsadığı hükmünü çıkarır.

Bir İslâm eğitimcisi ise bu hadisleri, bazı kimselerin düşündüğü gibi, inanca ait ve dinsel birtakım öğretilerin yerleştirilmesine yarayan, sırf dinî açıdan meseleyi ele almaktan daha geniş ve kapsamlı bir perspektifte inceler. Zira ona göre bu, nıaddî-rûhî, dînî-dünyevî, ferdî-ictimai ve nazarî-tatbîkî/teorik-pratik olarak, insan hayatının bütün yönlerini içine alan bir faaliyettir. [\[223\]](#)

İslâm Canlı Neslinin Tükenmesini Önler

Bir gün çevre konularında ihtisas sahibi biriyle aramızda bir konuşma geçmişti. Bu konuşmamızda ona, İslâm'ın çevre ve çevrenin güzelleştirilip korunmasına

verdiği önemin boyutlarından bahsetmiştim. Yine bu konuşmamız sırasında İslâm'da çevreye verilen bu önemin gözle görülür tezahürlerinden örnekler verip deliller sunmuştum. O, bunları önemsemiş ve hoşuna gitmiş olacak ki bana, "Şer'î naslarda kuşlar ve hayvanların yanında diğer bazı canlı türlerinin neslinin tükenmesini önlemeye yönelik faaliyetleri destekleyen deliller bulmak mümkün müdür?" sorusunu yöneltmişti. Ona, "Evet, bunu Hz. Peygamber'in hadisinde çok açık bir şekilde görmekteyiz" diyerek şu hadisi örnek vermiştim: "Eğer köpekler de ümmetlerden bir ümmet olmasaydı, öldürölmelerini emrederdim; onların simsiyah olanlarını öldürün."[\[224\]](#)

Bu hadis, Kur'an- Kerîm'in de belirttiğı üzere, kâinattaki nizamın tedvîriyle ilgili bir hakikati ortaya koymaktadır. Buna göre, akıl sahibi varlıklar dışında kalan mahlukâtın da, onları diğerlerinden ayırıp birbirlerine kaynaştıran, kendilerine mahsus sosyal bir düzenleri vardır. Kur'an tabiriyle bu, "Onların her biri bizim gibi birer ümmettir" şeklinde formüle edilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi bir topluluktur. Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık."[\[225\]](#)

Burada Kur'an'ın zikrettiğı "misliyyet=benzerlik", her konuda birbirine benzemeyi gerektirmez. Bir şeye benzeyenin, kendisine benzetilene bütün yönleriyle benzemesi gerekmeyip durum gereğı belli bir yönüyle benzemesi de yeterlidir. Buradaki benzerlik, ümmet olma durumudur. Onlardan (hayvanlardan) her biri, kendine mahsus oluşum ve mahremiyetleri olan ve de Allah'ın onları diğerlerinden ayrı bir şekilde yaratmasında bir hikmet bulunan birer ümmettirler.

Mesela karıncaların dünyası, an ve örümceklerinkinden farklıdır. Köpekler âlemi de kedi, kurt ve çakalların âleminden değişiklik arzeder. Ayrı birer ümmet olan bu hayvanların asıl itibariyle birbirinden türedikleri gibi bir sonuç da çıkarılamaz. Zira bu, Allah'ın mahlûkâtı yaratma konusundaki hikmetine aykırıdır.

İnsanların, bazı köpek çeşitlerinden zarar gördüklerini düşünerek bu hadiste köpeklerin zikredilmesinde garipsenecek bir durum yoktur. Belki de bazı insanların aklına onları öldürmek ve bir hamlede onlardan kurtulmak düşüncesi gelebilir. İşte bu hadis tam da bu düşünceye karşı çıkmakta ve asrımızın mantık örgüsünü aşan bir gerekçeyle, böyle bir düşünceye karşı durmaktadır. Çünkü bu hadisin sahibi, kendi heva ve hevesinden konuşmaz; bilakis onun söylediği, "Vahy edilenden başkası değildir."[\[226\]](#)

İmam Ebû Süleyman el-Hattâbî, Meâlimü's-Sünen adlı eserinde bu hadisi şerh ederken şöyle demiştir: "Hadis, geriye hiç bir iz ve bakiye kalmayacak şekilde ümmetlerden bir ümmetin yok edilmesini, mahlûkâttan bir neslin ortadan kaldırılmasını kerih görmektedir. Çünkü Allah'ın mahlukâtından her birinin yaratılmasında bir hikmet ve maslahat bulunur. Hal böyle olunca, köpeklerin hepsinin birden öldürülmesi konusunda cevaz yoktur. Ancak onların en şerlisi olan rengi simsiyah olanlarının Öldürülüp diğerlerinin, koruma ve bekçilik gibi hizmetler için bırakılması gerekir. Zira simsiyah olanları, onların en kötü ve en şerli olanlarıdır denilmiştir."[\[227\]](#)

Yukarıda zikri geçen soruyu bana yönelten çevre konusunda uzman kişiye, bütün bu izahları özet olarak aktardığımda bana, "Böyle bilgi hazînelerine sahip olduğumuz halde, bizim bunları araştırıp ortaya koymamamız ne garip!" dediğinde ona şu karşılığı

verdim: "Bunun gibi her konuda bilgi hazînelerine sahibiz. Ancak hazîneler, tabiî olarak onu ortaya çıkaracak, üzerlerindeki toprak ve taşları kaldıracak kimselere ihtiyaç duyar. Tıpkı define arayıcılarının toprağın altında ve kayaların arasında bulunan defineyi buluncaya kadar zorlu bir uğraş verdikleri gibi. Unutmamak gerekir ki, gayret gösteren istediğini elde eder; zira her müctehid için bir nasîb (sevap) vardır. [\[228\]](#)

Sünnet ve Sağlık

Kur'an ile birlikte Sünnet, insan sağlığı ile beden ve ruhun afiyette olmasına oldukça önem vermektedir. Bu konuda sünnet, insanı inceleyen ve onun kadir ve kıymetini idrak eden herkesin birer hazîne olarak değerlendireceği, birtakım ilke ve bilgiler sunmaktadır. Biz burada Kur'an'ın ana hatlarıyla ortaya koyduğu ve Sünnet'in de tafsilatlı bir şekilde açıkladığı ilgili bazı kavram ve ilkelerden bahsedeceğiz. Şüphesiz bu ilkeler, insan sağlığı, insanın hastalıktan kurtulması, iş yapabilme güç ve kudreti, insanlığın sağlığını tehdit eden veba vb. (bulaşıcı hastalıklara) her çeşit hastalığa karşı mukavemet hususundaki bilgi ve prensiplerdir. [\[229\]](#)

Sağlık Bir Nimettir

Sağlık konusunda sünnetin önem verdiği ilkelerin birincisi, sıhhat ve afiyetin daha da artmasına vesile olan şükürle karşılık bulması keyfiyetidir. Zira sağlık, Allah'ın en büyük nimetlerindendir. Allah şöyle buyurur:

"Hatırlayın ki, Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti."
[\[230\]](#)

Sağlık nimetinin şükrü, onun Allah'ın sebep ve sonuçlar olarak koymuş olduğu sünnetlerine uygun yaşamak, en güzel Öğüt ve tavsiyelerle insanın hidâyetine ve doğruya yönelmesine vesile olan Hz. Peygamber'in sünnetine uymakla olur.

İmâm İbn Kayyim (ef-Cevziyye) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in sünnetleri üzerinde biraz olsun kafa yoran kimse, sünnetin, sıhhatin korunmasına yönelik çok değerli tavsiye ve tevcihler ihtiva ettiğini görür. Çünkü sağlığın muhafazası, yeme-içme, giyinme, mesken, havan ve su, uyku ve uyanıklık, hareket ve durgunluk, evlilik, kendini bazı şeylerden alıkoyma ve boş vaktin en güzel ve sağlıklı bir şekilde düzene konulmasına bağlıdır. Bütün bunlar, bedene, yaşa, örfe ve yaşanan bölgeye uygun olarak dengeli bir şekilde yapılırsa, kişinin sağlığının devamına ve ölümüne galebe çalmasına vesile olur.

Sıhhat ve afiyet, Allah'ın kullarına verdiği en değerli nimet, en kıymetli hediye ve en cömertçe verilen ihsandır. Bilakis mutlak sıhhat ve afiyet, kesin olarak en değerli nimettir. Kendisine sıhhat ve esenlik nasip olmuş bir kimsenin, sağlığına zarar verecek şeylerden korunması gerekmektedir.

Buhârî'nin Sahîh'mde İbn Abbas (r.a.) kanalıyla naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İki nimet hususunda insanlar aldanmaktadır: Sıhhat ve boş vakit."
[\[231\]](#)

Tirmizî ve diğer bazı hadis musanniflerinin Ubeydullah b. Mihsan el-Ensârî'den (r.a.) rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bedeni sıhhatli, göğsü

imanlı ve rızkı temin olan kimse için, sanki dünya onun olmuş gibidir." [\[232\]](#)

Tirmizî'nin Com/'İnde Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre de Hz. Peygamber, "Kişinin kendisine verilen nimetlerden ilk olarak hesaba çekileceği şey, ona, 'Senin bedenini sağlıklı ve âfivetli kıldık, soğuk suyla susuzluğunu gidermedik mi? denmesidir' [\[233\]](#)

Buradan hareketle seleften biri, "Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz" [\[234\]](#) âyetinin sağlık ve sıhhat hakkında olduğunu belirtmiştir.

İmam Ahmed'in Müsned'in'm yanında diğer bazı hadis eserlerinde, Ebû Bekir es-Siddîk'tan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste o, Hz. Peygamberi şöyle buyururken İşittiğini bildirmiştir: "Allah 'tan size, yakın (iman-İlim) ve afiyet vermesini isteyin; hiç bir kimseye yakînden sonra, afiyette olmaktan daha hayırlı hiç bir şey verilmemiştir." [\[235\]](#)

Böylece Resûlullah (s.a.), din ve dünya afiyetini birleştirmiştir. Çünkü iki cihanda kulun kurtuluşu ermesi, ancak yakîn ve afiyette olmasıyla mümkündür. Buna göre yakîn, âhiretteki cezaları önlemekte; afiyet ise, kalp ve bedendeki dünyaya ait hastalıkların önüne geçmektedir. [\[236\]](#)

Yine Nesâî'nin Ebû Bekir'den (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Allah'tan mağfiret, afiyet ve muâfât dileyiniz. Zira hiç bir kimseye yakînden sonra âfiyetden daha hayırlı bir şey verilmemiştir." [\[237\]](#)

İbn Kayyim'in de belirttiği üzere bu üç şey, bütün şer ve kötülüklerin yok edilmesine vesile olur. Bu üçü İçerisinde geçmişe ait şer ve kötülükler af ve mağfiretle, şimdiye ait olanlar afiyetle ve gelecekte vuku bulacaklar

ise "muâfâf'la önlenir. Çünkü "muâfât", devamlı surette afiyet içerisinde olmak demektir. [\[238\]](#)

Temizliğe Verilen Önem

İslâm'ın sağlık ve sıhhatin korunması hususunda ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri, temizliğe verilmesi gereken önemdir. Gerçek şu ki, İslâm'ın temizlik konusundaki durumunun, başka hiç bir dinde eşi ve benzeri yoktur. İslâm'da temizlik, bir ibâdet ve Allah'a kurbiyeti (yakınlığı) sağlayan bir olgu, belki de Allah'ın farzlarından bir farzdır.

Fıkıh kitaplarının da tahâret=temizlik başlığı altındaki bölümlerle başladıklarını görmekteyiz. Öyleyse taharet, kadın-erkek her müslümanın İslâm fıkından ilk olarak öğrendiği ve öğreneceği şey olmaktadır.

Bu durum, tıpkı namazın cennetin anahtarı olduğu gibi, temizliğin de, ibâdetlerimizin en önemlisi olan namazın anahtarı olmasıyla ilgilidir. Küçük kirlilikten abdestle, büyük kirlilikten de (cünüplük) gusülle temizlenmedikçe, bir müslümanın namazı sahih olmaz. Abdest günde birkaç kez tekrarlanır ve her seferinde vücudun yüz kısmından ağız ve burun olmak üzere, eller, ayaklar, baş ve kulaklar gibi ter, toz ve pisliğe maruz kalan azalar yıkanır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır;

"Ey îman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise boy abdesti alın." [\[239\]](#)

Hız. Peygamber de bu konuda, "Allah temizlenmeden (abdestsiz) hiç bir namazı kabul etmez" [\[240\]](#) buyurmaktadır.

Namazın sıhhatinin şartlarından olmak üzere, elbisenin, bedeninin, namaz kılınan yerin büyük ve küçük pisliklerden temiz olması sayılır. Zira Allah Teâlâ Kur'an'da, "Elbiseni temizle"[\[241\]](#) buyurmaktadır. Yine bu cümleden olmak üzere, büyük ve küçük abdest yerlerinin istincâ ile ve eğer mümkünse suyla yıkanıp temizlenmesi; bu mümkün değilse, arazilerde bulunan taş vb. maddelerle temizlenmesi (İstîcmâr) gerekir.

Bütün bunların da ötesinde Kur'an ve Sünnet, temizliği ve temiz kimseleri övmüştür. Zira Kur'an'da "Muhakkak Allah, tevbe edenlerle temizlenenleri sever [\[242\]](#) buyurulmaktadır. Yine Kur'an, Küba Mescidi sakinlerinden övgüyle bahsederek şöyle buyurmuştur: "Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever "[\[243\]](#)

Hz. Peygamber de, "Temizlik, îmanın yarısıdır"[\[244\]](#) buyurmaktadır ki bu sahih bir hadistir. Yine temizlikle alakalı âlim-câhil bütün müslümanlar arasında yaygın olan ve başka hiç bir kültürde eşî bulunmayan "Temizlik îmandandır" mealinde hikmetli bir söz nakledilmektedir.

Öte yandan yine Hz. Peygamber, insanın şahsî temizliğine büyük önem vermiş ve "Akıl ve baliğ olan her müslüman üzerine cuma günü yıkanmak vaciptir"[\[245\]](#) buyurmak suretiyle, insanı özellikle cuma günü olmak üzere banyo yapmaya çağırmıştır. Başka bir hadisinde ise O şöyle buyurmuştur: "Her yedi günde bir başım ve bütün bedenini yıkamak (cuma namazına giden) her (baliğ) müslüman üzerine (Allah 'in) bir hakkıdır."[\[246\]](#)

Resûlullah ağız ve diş temizliğine de hususî bir önem vermiş ve "Misvak, ağız temizler ve Rubbin rızasını

kazanmaya vesile olur" buyurarak, misvak kullanmayı azamî derecede teşvik etmiştir. Bununla beraber abdest alınırken ağız ve buruna dolu dolu su almayı (mazmaza-istinşak) emretmiştir. Hatta Hanbelî mezhebi, bu iki fiili abdestin farzlarından kabul etmiştir. Ayrıca Resûlullah (s.a.) saçların da temizlenmesini emrederek, "Kimin saçı varsa ona ikramda bulunsun (temizleyip tarasın) "

[247] buyurmuştur.

Yine sünnet, koltuk altı ve bacak arası kıllarının temizlenmesine, tırnakların kesilmesine önem vermekte ve bunları fitrî sünnetlerden saymaktadır.

[248]

Diğer taraftan da Hz. Peygamber, ev ve evin çevresinin (bahçe, avlu gibi) temizliğine önem vererek şöyle buyurmuştur:

Allah güzeldir güzeli sever, pakdır pakı sever, temizdir temizi sever. Öyleyse evinizin avlusunu ve bahçesini temizleyin ki, Yahûdîlere benzememiş olun. [249]

Sünnette, yol temizliğine de önem verilmiş ve yola gelip geçen insanlara eziyet verecek şeyler ile pislik atanlara şiddetle karşı çıkılarak, uKim müslümanların gelip geçtikleri yollarda, onların eziyet görmesine sebebiyet verirse, o insanların laneti (eziyete sebep olan)

kimselerin üzerine olur" [250] buyurulmuştur. [251]

İnsanların Sıhhatini TehlikeyeAtan ve Çevreyi Kirleten İşlerden Sakındırma

Hz. Peygamber, bazı câhillerin sonuçlarını düşünmeden işledikleri bazı fiillerden şiddetle sakındırmıştır. Halbuki bu fiiller, estetik zevkten yoksunluğun ve asil kimselerin özelliklerinden uzak olmayı göstermesinin ötesinde, en tehlikeli bulaşıcılardan ve çevreyi en çok

kirleten fiillerden sayılır. Suya bevletmek -özellikle de durgun suya-, hamama küçük abdest bozmak, insanların gölgelenip dinlendikleri mekanlara, yollara ve su kaynaklarının bulunduğu yerlere büyük abdest bozmak gibi fiiller, bunlara örnek olarak verilebilir.

Hız. Peygamber bu gibi fiilleri, "lanet edilen üç şey" diye nitelemektedir.^[252] Çünkü bunları yapan kimse, Allah'ın, meleklerin ve bütün İnsanların lanetini kazanmaktadır. Müslim'in Sahih'inde rivayet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem, "Kendilerine lanet edilen iki kimseden korkun: İnsanların gelip geçtiği yollara büyük abdest bozan ile insanların konaklamak ve dinlenmek için kullandıkları yerlere büyük abdest bozanlar ^[253] buyurmaktadır.

Bu hadiste geçen "et-tahallî=boşalma", küçük ve büyük abdest bozmayı içine alacak şekilde tefsir edilmiş ve İmam Nevevî, hadiste belirtildiği doğrultuda böyle bir fiili işlemenin tahrimen mekruh olduğu belirtmiştir.

Zehebî de bu fiili büyük günahlardan saymıştır.^[254]

Aynı şekilde Resûlüllah, durgun suda yıkanmaktan da nehyetmiştir. Çünkü durgun suda akıntı ve suyun devr-i daimi olmadığı için koıayca kirliliğe maruz kalabilmektedir. Müslim'in Sahih'inde bulunan bir hadiste Hız. Peygamber, "Sizden biriniz cünüp olduğu halde durgun suda yıkanmasın" ^[255] buyurmuştur. Bu hadisdeki durgun sudan maksat, akıntısı olmayan ve hareket etmeyen sudur.

Uykudan uyandıktan hemen sonra elleri kapların içine sokmaktan nehyedilmesi de, bu gibi sakındırmalara bir örnektir. Çünkü bu durumda İnsanın elinin avret yerlerine dokunmuş olma ihtimali vardır. Özellikle terleme ve uzun pijama vs. giyilmemesi durumunda bu

ihtimal daha da fazladır. Müslim'in Sahih'inde bu konuda şu hadis rivayet edilmektedir:

"Sizden biriniz uykudan uyandığı zaman üç defa yıkamadan elini kapların içine daldırmasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilmez."[\[256\]](#) Başka bir rivayette ise, "Kaplara sokmadan önce eline üç kez su serpiştirsin " buyurulmuştur.

Sünnetin getirdiği tedbirlerden biri de, insanın bedenine ve ruhuna eziyet etmesine yol açan her şeye karşı tedbir olabilecek sebeplere tevessül etmesidir. Sünnet bu gibi tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "İçlerinde yiyecek ve içecek olduğu zaman, kapların ağzını kapatınız, içlerine su koyduğunuz kapların ağızlarını da bağlayın (veya kapayın) ve gece uykuya yatmadan önce ateşleri söndürün. [\[257\]](#) Çünkü şeytan, ağzı bağlı su kabını çözmez, kapalı kapıyı açmaz ve kapalı yemek kabının kapağını açmaz. [\[258\]](#)

Aktif Olmaya ve Spora Teşvik

Hız. Peygamber, her an aktif ve zinde olmaya, hareketliliğe ve erken kalkmaya teşvik etmiştir. Zira O (s.a.), "Allah'ım! Ümmetime sabah vaktini bereketli kıl [\[259\]](#) buyurarak, sabah vaktinin bereketli olması için dua etmiştir. Diğer taraftan Resûl-i Ekrem, uyuşukluk, miskinlik, tembellik ve gevşeklikten sakınılmasını öğütlemiştir. Kendisi daima acizlik ve tembellikten Allah'a sığınmış, [\[260\]](#) hoş karakterli ve zinde olmayı dînine bağlı bir müslümanın; kötü karakterli ve tembel olmayı da, dindar olmayan müslümanın vasıfları arasında saymıştır. [\[261\]](#) Ayrıca bedenin fizikî

eğitimine de Önem vermiş ve insanları bedenlerini eğitmeye teşvik etmiştir. Koşma, atıcılık ve binicilikle ilgili sporları özellikle ön plana çıkarmış ve ebeveynleri, çocuklarına bu gibi sporları öğretmeleri konusunda teşvik etmiştir. Bu gibi sporlara rağbet ettirmek için de, çeşitli yarışma ve müsabakalar tertip etmiştir. Yine O (s.a.), atları yarıştırmış ve birinciye ödül vermiş, güreş, kılıç-kalkan oyunu, koşu/atletizm vb. yarışmalar yaptırmıştır.

Bîz burada, Allâme Abdüsselâm İbn Teymiyye'nin - meşhur İbn Teymiyye'nin dedesidir-ünlü eseri, Münteka'l-ahbâr min ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr'm cihâd bölümünde "Bâbu mâ câe fî'l-müsâbakatî ale'l-akdâm ve'l-musâraa ve'l-la'b bi'l-hirâb ve gayr-i zâlik=Atletizm, güreş, rmzrak-cirit vb. sporlar hakkında rivayet edilen hadisler" başlığı altında zikrettiği bazı hadisleri zikretmekle yetineceğiz. Üstad, bu başlık altında bir dizi hadis zikretmiştir:

1. Aîşe (r.a.) şöyle demiştir: "Bir defasında Resûlüllah'la yarışmış ve Onu geçmiştim. Aradan bir müddet geçti ve ben kilo aldım ve tekrar yarıştığımızda bu kez O beni geride bıraktı ve "Bu öbürünün rövanşıdır!" buyurdu.

Bu hadisi Ahmed ve Ebû Davûd rivayet etmişlerdir. [\[262\]](#)

2. Seleme b. el-Ekva' (r.a.) şöyle demiştir: "Bir defasında yürürken koşuda asla geçilemeyen Ensâr'dan bir adam, 'Benimle Medîne'ye kadar yarışacak kim vardır?' diye seslenince ona, 'Sen hiçbir iyiye ikram etmez ve hiçbir şerefliyi saymaz mısın?' deyince 'Hayır! Meğer ki Resûlüllah (s.a.v.) ola!' cevabını verdi. 'Yâ Resûiellah! Anam babam hakkı için, müsaade et de şu adamla yarışayım!' dedim. 'Eğer istersen yarış' buyurdu. Ben de Medine'ye kadar onunla yarıştım." Hadis Müslim'in Sahîh'ı ile Ahmed'in Müsnea" inden muhtasar olarak nakledilmiştir. [\[263\]](#)

3. Muhammed b. Ali b. Rükâne'nin bildirdiğine göre Rükâne, Resûlullah ile güreşmiş ve Hz. Peygamber onu yenmiştir. [\[264\]](#)

4. Ebû Hüreyre'nin bildirdiğine göre, habeshliler Hz. Peygamberin yanında mızrak ve kargılarıyla oynuyorlardı. Bu sırada Ömer (r.a.) çıkageldi ve onları bu kargılarla oradan uzaklaştırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ömer, onları çağırV Bu hadis "müttefakun aleyh" olup Buhârî Hvayetinde bu olayın "mescitte" geçtiği ilavesi vardır. [\[265\]](#)

5. Enes şöyle demiştir: Hz. Peygamber Medine'ye gelince, habeshliler sevinçlerinden mızrak ve kargılarıyla oyunlar sergilemişlerdir. Hadis, "müttefakun aleyh"tir. İmâm Şevkânî bu hadisleri şerhederken şöyle demiştir: "Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiği hadis, aynı zamanda Şafiî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Beyhakî tarafından, Hişâm b. Urve - Babası -Âişe senediyle de rivayet edilmiş ve Hişâm'ın durumu konusunda ihtilaf edilmiştir.

Muhammed b. Ali b. Rükâne hadisinin senedinde Ebu'l-Hasen el-Askalânî vardır ki o, 'mechûl' bir ravîdir. HaJis aynı zamanda Tirmizî tarafından da Ebü'l-Hasen el-Askalînî - Ebû Ca'fer Muhammed b. Rükâne tarikiyle tahric edilmiş ancak o, bu rivayetin 'garîb' olduğunu ve senedinde de güvenilir bir kimsenin bulunmadığını belirtmiştir. Ebû Dâvûd, el-Merâsîl adlı eserinde Saîd b. Cübeyr'den şu rivayeti nakletmiştir: 'Resûlullah (s.a.) bir keresinde Bathâ vadisindeydi ve beraberinde keçisi olduğu halde Yezîd b. Rükâne veya Rükâne b. Yezîd çıkageldi ve Hz. Peygamber'e, 'Yâ Muhammed! Benimle güreşe var mısın?' deyince Resûlullah (s.a.), 'Peki ödül olarak ne koyuyorsun?' buyurdu. Rükâne, 'Sürümden bir koç' [\[266\]](#) dedi. Bunun üzerine güreşe tutuştular.

Resûlüllah (s.a.) onu yenip koçu alınca Rükâne, 'Tekrar var mısın?' diye sordu ve bir kaç kez böylece güreştikten sonra Rükâne, 'Yâ Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, şimdiye kadar benim sırtımı yere getiren olmadı. Beni yenen sen olamazsın!' dedi ve müsiüman oldu. Hz. Peygamber de onun koçunu geri iade etti."

Hâfız'm (İbn Hacer) belirttiğine göre bu hadisin İsnadı Saîd b. Cübeyr'e kadar sahihtir. Ancak Saîd, Rükâne'yi görmemiş ve ondan hadis almamıştır. Beyhakî de bu hadisin "mevsûl" olarak rivayet edildiğini belirtmiştir.

[\[267\]](#)

Şeyh'in (İbn Teymiyye) babasına ait az önce zikri geçen eserde, Ubeydullah b. Yezîd el-Mısırî - Hammâd - Amr b. Dînâr -Saîd b. Cübeyr - İbn Abbas tarikiyle uzun olarak rivayet ettiği ve Ebû Nuaym'in Ma'rifetü's-sahâbe adlı eserinde Ebû Ümâme hadisi olarak uzun bir şekilde tahrir ettiği hadisin isnadı zayıftır. Abdurrezzâk - Ma'mer - Yezîd b. Ebu'z-Ziyâd -Abdullah b. el-Hâris'den rivayete göre o, şöyle demiştir: "Câhiliye döneminde, Resûlüllah (s.a.), Ebû Rükâne ile güreşmişti. Ebû Rükâne kuvvetli ve dolayısıyla yenilmesi zor bir kimseydi. Hz. Peygamber'e, 'Koça koç (sen yenersen ben sana, ben yenersem sen bana bir koç vereceksin)' dedi ve güreşte Resûlüllah onu altedince, 'Bana bir fırsat daha tanı' dedi. Resûlüllah onu üçüncü kerede de yenince Ebû Rükâne şöyle dedi: '(Koç hakkında) aileme ne diyeyim?; Bir koçu kurt yedi, biri huysuzluk etti, üçüncüsü için ne diyeyim?' Resûlüllah şöyle buyurdu: 'Seni altetmek ve zarara uğratmak için toplanmış değiliz, koyununu al." Bu rivayette adamın İsmi Ebû Rükâne olarak geçse de, doğrusu Rükâne'dir."

Şevkânî şöyle demiştir: "İki hadis -Aîşe hadisi ile Seleme hadîsi-, erkekler ve birbirinin mahremi olan kadınlar arasında, koçu müsabakaları yapılmasının meşru

olduğuna delil teşkil eder. Yapılan bu yarışmalar, kişinin vakar, şeref, ilim, fazilet ve yaşına bir hâlel getirmez. Zira Resûlüllah, elli yaşından sonra Hz. Aişe İle evlenmiştir. Ebû Seleme hadisinden öğrendiğimize göre, bu müsabakaların insanların bulunduğu yerlerde yapılması ile kimselerin bulunmadığı boş arazilerde yapılması arasında bir fark yoktur. Rükâne hadisi, müslümanın kâfirle güreş tutmasının caiz olduğuna delildir. Aynı şekilde, müslümanların kendi aralarında da güreş tutabilecekleri, bu hadisten anlaşılmaktadır. Özellikle de kendisi bizzat güreş tutmayı isteyen taraf değil de güreş tutması arzulanan taraf olduğu, hayra yönelik bir hasletin ortaya çıkmasının arzulandığı, kibirli birinin bu kibrinin kırılması istendiği ve büyüklenen kimseye galebe çalmak için olduğunda güreş tutulabilir.

Ebû Hüreyre ve Enes (r.a.) hadisleri, mescitte mızrak vb. ile oyun yapmanın caiz olduğuna delildir. Mızrakla oyun yapmak tabi ki boş bir gaye ve sırf oyun olsun için değil, bilakis cesur insanları harp meydanlarına ve düşmanla savaşa hazırlamak için eğitme amacına yöneliktir.

Mühelleb şöyle demiştir: 'Mescitler, müslümanların cemaat haline gelmeleri için inşa edilmiştir. Dolayısıyla orada müslümanların dinleri ve aileleri yararına olan işlerin yapılması caiz olur.' Bir hadiste, mubah olan eğlenceyi seyretmenin caiz olduğu bildirilmektedir."

[\[268\]](#)

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in atıcılığı teşvik etmesiyle ilgili başka hadisler de zekretmiştir ki bazıları, şunlardır:

a. Seleme b. el-Ekva'dan rivayete göre o, şöyle demiştir: "Resûlüllah, sokakta atıcılık yapmakta olan Eşlem kabilesine mensup bir topluluğa uğramış ve onlara

şöyle demişti: 'Atın, ey îsmâiloğulları! Çünkü babanız da bir atıcıydı. Ben filancaoğulları ile birlikte olduğum müddetçe atın.' Derken bir grup ellerini tutup ok atmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Resûlullah onlara, 'Size ne oluyor da atmıyorsunuz!' diye sorunca onlar, 'Sen onlarla beraberken nasıl ok atarız', dediler. Bunu duyan Resûlullah şöyle buyurdu: 'Ben sizin hepinizle birlikteyim, atın.' Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Buharı rivayet etmiştir. [\[269\]](#)

Şevkânî şöyle demiştir: "Bu hadis, ataların güzel alışkanlıklarını aynen sürdürülmesi yanında, benzer güzel hasletlerin yapılmasının da müstehap olduğuna delildir. Yine bu hadis, sahabenin Hz. Peygamber ile olan edepli ve ahlâk timsali davranışlarını bize gösteren bir örnektir. Ayrıca, atıcılığın çok faziletli bir iş olduğunu bize hatırlatmak bakımından da önem arzetmektedir.

b. Ukbe b. Âmir'den rivayete göre o, Resûlullah'ı "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın.. " âyeti ile ilgili şöyle derken işittiğini bildirmiştir:

"Dikkat edin! Kuvvet, (ok) atmaktır; Dikkat edin! Kuvvet, atmaktır; Dikkat edin! kuvvet atmaktır. [\[270\]](#)

c. Yine Ukbe b. Amir Resûlullah'm şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "Her kim ok atmayı öğrenir ve sonra bunu terkederse, bizden değildir. [\[271\]](#)

Şevkânî nin naklettiğine göre, rCurtubî şöyle demiştir: "Her ne kadar kuvvet, harp için gerekli diğer araç-gereçlerin hazırlanması ise de, bu hadislerde kuvvettten maksat, 'ok atmak' olarak tefsir edilmiştir. Bu durum, okun düşmanı hezimete uğratmada etkili olması ile ilgilidir. Çünkü bazan ok birliğin baş tarafına atılır ve isabet eder ve bu arka tarafın paniklemesine ve

dağılmasına yol açar. Hz. Peygamber bu hadisteki tekrarı, ok atmanın öğrenilmesi ve ok atmayla ilgili âletlerin hazırlanmasını teşvik için yapmıştır. Yine bu hadis, cihad için gerekli teçhizatın bilinmesi, onlarla eğitim görülmesi, cihad için hazırlık yapıp eğitim görmek için gerekli araç-gereçlerin hazırlanmasına ehemmiyet vermenin ve böyle yapanları teşvik etmenin meşru olduğuna delildir.

d. Amr b. Anbese, Resûlüllah'ı şöyle derken işittiğini bildirmiştir: "Kim Allah yolunda bir ok atarsa, bir köle âzâd etmiş gibi olur. [\[272\]](#)

Bu hadisi Tirmizî "sahih" saymıştır. Ebû Davud'un rivayeti ise şu şekildedir. "Kim bir ok atmak suretiyle düşmana ulaşırsa -ok isabet etsin veya etmesin- bu, o kimse için bir köle âzâd etmek. [\[273\]](#)

gibidir.

Şevkânî şöyle demektedir: "Atıcılık sporuna teşvik konusunda, İbn Teymiyye'nin zikrettiği hadislerin dışında da bazı hadisler mevcuttur. Mesela Câbir'den (r.a.) rivayet edilen, Beyhakî'nin tahrir ettiği, "Ok atılan iki hedef arasında gayret sarfeden kimse için muhabbetim vacip olur (onu kesinlikle severim) " hadisi bunlardan biridir.

Taberânî'nin tahrir ettiği bir hadiste Ebû Zer (r.a.), Hz. peygamber'in şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Kim ok alılan iki hedef arasında yürürse, her attığı adım için ona bir iyilik (sevap) vardır. "

Beyhakî'nin de Ebû Rafî kanalıyla tahrir ettiği ve senedi zayıf olan bir hadiste şöyle buyuru 1 mustur: "Yazmayı, yüzmeyi ve atıcılığı (ok vs. atmayı) kendisine öğretmesi bir çocuğun babası üzerindeki haklarındandır. " [\[274\]](#)

Yukarıda "d" şikkında geçen hadiste zikredilen "belağa'l-adüvve ev Iem yebluğ=düşmana isabet etsin veya

etmesin" ifadesi, Allah yolunda bir ok atan kimsenin ecrinin, sırf bu oku attığından dolayı verileceğine delalettir. Atılan okun düşmana isabet edip etmediği veya düşman ordusuna ulaşp ulaşmadığına bakılmaz. Bu, Allah'ın kullarına bir lütuf ve ihsanıdır. Çünkü ok atmak, İslâm'ın yerleşip kök salması için önem arz etmektedir ve değeri çok büyük bir ıştır. [\[275\]](#)

Sarhoşluk Veren (Alkollü) Maddeler ile Her Türlü Uyuşturucuların ve İnsan Sağlığına Zararlı Maddelerin Haram Olması

İslâm'ın insan sağlığına verdiği önemin göstergelerinden biri de, hangi isim ve başlık altında olursa olsun, uyuşturucu ve sarhoşluk veren şeyleri yasaklaması ve bu konuda son derece katı hükümler getirmiş olmasıdır. Buna göre İslâm, bu gibi maddeleri kullananlara, her ne şekilde olursa olsun bunların kullanılmasına yardım edenlere ve ortaklık edenlere şer'î cezalar getirmiştir. Hatta içki içene on defa lanet etmiştir.

Yine İslâm, çeşitli iğne vb. (hap, tozlar) yöntemlerle, yeme-içme ve koklama gibi hangi yolla olursa olsun, beden ve ruh yapısına anında ve ileriki zamanlarda zararı dokunan her şeyi haram kılmıştır. Tıpkı müslümanın, kendisine Allah'ın bir emaneti olarak verilmiş bulunan bedenini ve enerjisini israf etmesinin haram olduğu gibi. Bundan dolayıdır ki, sigara gibi her zararlı şey dinde yasaklanmıştır. [\[276\]](#)

İsraf ve Cimriliğin Haramlığı

İslâm'ın insan bedenine verdiği önemin bir diğer göstergesi ise, Allah'ın insanlara helal kılmış olduğu şeyleri, dindarlık adına ve cimrilikten dolayı kendi nefsinden mahrum eden kimselerin bu davranışlarını kınayıp reddetmesidir. Kur'an'da şöyle buyrulur:

"De ki: Allah 'ın kullan için yarattığı süsü ve tertemiz rızıkları kim haram kıldı?"[\[277\]](#)

"Ey îman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın.." [\[278\]](#)

Bir hadiste de, "Muhakkak Allah, kuluna verdiği nimetin izlerini onun üzerinde görmeyi sever " [\[279\]](#) buyurulmuştur,

Bütün bunların yanında, bünyeye olan zararı başta olmak üzere, başka pek çok zararlarından dolayı aşırı yemek ve içmek de İslâm'da nehyedilmiştir. "Yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez" [\[280\]](#)

mealindeki âyet, bunun apaçık delilidir. Hz. Peygamber de, "İsrafa kaçmamak ve gösteriş yapmamak kaydıyla, yiyin, için ve giyinin " [\[281\]](#) buyurmuşlardır.

Başka bir hadiste ise, "Âdemoğlu, midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır. Halbuki Ademoğluna belini doğrultan bir kaç lokma yeter. Eğer Ademoğluna nefsi galebe çalarsa, karnının üçte biri ıvecek, üçte bin ıvecek ve üçte bin de kendisi içindir" buyurulmuştur. [\[282\]](#)

Bir başka hadisinde ise Hz. Peygamber, "Mümin bir bağırsağı doldurmak için yer, kâfir ise, yedi bağırsak dolusu yer buyurmuştur. [\[283\]](#)

Hiç şüphesiz bu durum, müminin midesinde başka gaye ve düşüncelerinin olması gerektiği ile ilgilidir. Zira mümin, yiyip içerken şer'î ölçü ve ilkeleri görüp gözetir

ve israfa kaçmaz. Çünkü İslâm, İnsan hayatının bütün yönlerini kapsayan, bir itidal dînidir. [\[284\]](#)

İbâdet İçin Bile Olsa, Bedene Ağır Yük Yükleme Nehyedilmiştir

İslâm, Allah'a ibâdet için bile olsa, bedene ağır yük bindiren, uzun süren uykusuzluk ve açlığa neden olan fiilleri haram kılmıştır. Hz. Peygamber, biri hiç uyumadan gece ibâdet etmeyi, diğeri, hiç iftar etmeden asır orucu tutmayı, bir diğeri de kadınlardan uzak durup evlenmemeyi isteyen ashabından bir grubun bu isteklerini reddetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Ben Allah'ı en iyi bileniniz, ondan da en fazla korkanınızım. Buna rağmen, gece ibadetimi eder uykumu da uyurum; oruç tutar, oruç tutmadığım zamanlar da olur ve kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden (ümmetimden) değildir. [\[285\]](#)

Resûlullah Osman b. Maz'ûn ve Abdullah b. Amr (r.a.) ve başkalarının ibâdette aşırı gitmelerini reddederek onlara, bedenlerinin, ailelerinin ve toplumun kendileri üzerinde hakları olduğunu hatırlatmıştır. O (s.a.), İbn Ömer'e (r.a.) şöyle demiştir:

"Bazan oruç tut, bazan ye; gecenin bir kısmında ibâdet et, bir kısmında uyu. Çünkü vücudunun senin üzerinde hakkı var (dinlenme konusunda); gözünün senin üzerinde hakkı var (uyku konusunda); ailenin senin üzerinde hakkı var (karşılıklı cinsî arzuların ve sevginin paylaşılması konusunda) ve de ziyaretçilerinin senin üzerinde hakkı vardır (onlara ikramda bulunman ve onlarla kaynaşman hususunda). [\[286\]](#)

Enes'den (r.a.) rivayete göre Hz. Peygamber, iki oğJunun arasında dayanarak giden bir ihtiyar gördü ve "Buna ne oluyor?" diye sordu. "(Ka'be'ye kadar) yaya yürümeyi adadı", dediler. Resûlüllah (s.a.): "Allah, bu kimsenin nefesine azap ederek -apacağı ibâdetten müstağnidir", buyurdu ve ihtiyarın bir bineğe binmesini emretti..
[287]

Hz. Peygamber'den oruç için olan açlıktan başka hiç bir açlığın fazîletine dair, sahih hadis gelmemiş; bilakis açlıktan Allah'a sığındığı nakledilmiştir. Bir hadiste, "Allah'ım! Açlıktan sana sığınırım; zira o, ne kötü bir arkadaşır" [288] buyurulmuştur. [289]

Ruhsat ve Müsamahalar

Sünnetin insan bedenine verdiği önemin bir göstergesi de, farzların yerine getirilmesinde azimetlerle amel etmek, o kişinin hastalanmasına sebep olacak, var olan hastalığını artıracak, iyileşmesini geciktirip ilave bir zorluğa sebep olacaksa ve böylelikle sağlığına iyice zararlı bir hal alacaksa, ruhsatlarla amel etmeyi teşvik etmesidir. Böyle durumlarda kişi suyla abdest almayı terkedip teyemmüm yapabilir; ayakta namaz kılmayıp oturarak veya yatarak kılabilir. "Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler. [290]

sayısınca) başka günlerde kaza etsin" ^ "" âyetinde de buyurulduğu üzere, hasta ve yolcu olduğu zamanlarda Ramazan orucum tutmayabilir ki, hastalık ve yolculukla ilgili ruhsatlar herke^ tarafından bilinen hususlardır. Bilindiği üzere İslâm'da gerek bedeli (sonradan kazası olan) gerekse kazası gerekmeyen başka pek çok ruhsatlar da vardır. Bu sebeple insanların çoğunda, "Bedenin sağlıklı olması, dînin de sahih olmasının ilk

adımıdır" şeklinde bir kanaat yerleşmiştir. Zira bir hadiste, "Allah Teâlâ, kullarına verdiği ruhsatlarının kullanılmasından hoşlanır; Ona isyan sayılan ve günah olan işlerin yapılmasından da hoşlanmaz"[291] buyurulmuştur.

Hastalığın ağır olması, yolculuğun çok zor şartlarda yapılması, aşırı ihtiyarlık vb. sebepler gibi, bünyenin çok zayıf düşmesine neden olan durumlarda ruhsatla amel etmek, vacip olmaktadır. Böyle bir durumda oruç tutmak, aşırı bir meşakkat olacağı için haram olur. Tıpkı Resûlullah'ın yolculuk esnasında gördüğü meşakkat gibi ki, yolculuk anında Ona (s.a.) refakat edenler bir taraftan Onu güneşten koruyacak gölgelik temin ederlerken diğer taraftan da zorlukla taşınabilen (kova vb.) bir kaptan üzerine su serperlerdi. Refakatçilere bunun sebebi sorulduğunda onlar, Resûlullah'ın oruçlu olduğu cevabını vermişlerdir. Kaldı ki, Resûlullah da, "Yolculukta oruç tutmak iyilik (sevaplı bir iş)., [292] değildir" buyuracaktır. Bu hadis "müttefakun aleyh" bir hadistir ve, "Bu derece zorlukla karşılaşılan bir yolculukta oruç tutmak, sevaplı bir iş değildir" anlamındadır. [293]

Allah Teâlâ oruç âyetini, "Allah sizin için kolaylık diler, [294] zorluk dilemez "diye nihâyetlendirmiştir.

Yine ruhsat ve kolaylıklara örnek olarak, mahzurlu olan fiilleri mubah kılan Kur'an ve Sünnet'in meşru kıldığı zaruret hükümlerini de (ahkâmü'z-zarûra) verebiliriz. Bu çeşit zaruretlardan biri de, bedenin korunup gözetilmesidir. Bunun için leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanların etinin yenmesi mubah olabilmektedir. Kur'an'da bu konuda şöyle buyurulmuştur: "Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve

haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah, çokça bağışlayan çokça esirgeyendir."[\[295\]](#)

Kur'an'da aynı mânayı destekleyen âyetler ayrıca, Mâide, En'âm ve Nahl sûrelerinde de tekrarlanmıştır. [\[296\]](#)

İslâm'da Tıp ve Tedaviye Verilen Önem

İslâm, sağlık ve sıhhate Önem verdiği gibi, ister teşhis ve tedavi olarak (klinik ve doktor tedavisi) isterse koruyucu hekimlik (hijyen) olarak tıp ilmine de oldukça önem verir. Ancak "Bir dirhem koruyucu tedbir, bir batman ilaçla tedaviden daha hayırlıdır" gerçeğinden hareketle İslâm'da, sağlık ve sıhhati koruyucu tedbirlerin alınmasına verilen önem çok daha fazladır.

Sağlığın korunmasına vesile olan sebeplerin en önemlilerinden biri, yeme-içmede israfın terkedilerek aşın yiyip içmek suretiyle vücudun laçkalaşıp hantallaşmasından korunmasıdır. Kur'an'da Allah Teâlâ, "Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz"[\[297\]](#) buyurmak suretiyle bu duruma işaret etmektedir. Ayrıca yukarıda da, "Ademoğlu midesinden daha kötü hiç bir kap doldurmamıştır..." hadis ile, "Mü'min bir bağırsağına, kâfir ise, yedi bağırsağım doldurur " hadislerini zikretmiştik.

İşte bunlar, yeme-içmeye olan aşırı hırs, israf ve karnının iştihasından başka hiç bir şeyin kendisini meşgul etmediği kimselerin durumlarına işarettir.

Günümüzde özellikle çocukluk dönemindeki çiçek hastalığı, çolaklık ve ateşli birtakım hastalıklar gibi rahatsızlıklardan korunmak için çeşitli koruyucu ilaçların (serum ve bilumum aşı ve ilaçlar gibi)

bulunmuş olması oldukça Önemlidir. Fıkhî açıdan bakılırsa, (serum vb.) bu gibi sıvıların kullanılmasının gerekliliği ortaya çıkar. Buna göre ana-baba ve seran veli durumundaki diğer kimseler, sünnetullah'a uygun bir şekilde, çocuklarını ölümcül ve sakat bırakıcı hastalıklardan korumak için onlara bu gibi aşı vb. koruyucu ilaçların verilmesini temin etmelidirler.

Amr b. el-Âs (r.a.) aşın soğuk bir gecede cünüplükten çıkmak için yıkanmaktan geri dörmüş ve ashaba teyemmümle namaz kıldırmıştır. Onu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiklerinde Resûlullah (s.a.) ona bu durumu sormuş ve Amr şöyle cevap vermiştir: "Allah Teâlâ'nım, 'Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir' âyetini hatırladım ve böyle davrandım.

Bu cevap üzerine Resûlullah (s.a.) gülümsemiştir. [\[298\]](#) Şüphesiz bu olaydan, Hz. Peygamber'in Amr b. el-Âs'm bu içtihadını onayladığı sonucu çıkmaktadır.

Bunun tamamen tersi olan olay İse şudur: "Yaralı bir adam cünüp olmuştu ve yanında bulunanlardan bazıları yaralı olduğu halde ona yıkanması gerektiği şeklinde fetva vermişlerdi. Adam bu fetva üzerine yıkanmış ve su hastalığını artırmış ve nihayet daha da ağırlaşarak hayatını kaybetmişti. Bu durum Resûlullah'a bildirilince, o adama yıkanması gerektiği fetvasını verenlere şiddetle karşı çıkmış ve şöyle buyurmuştu: "Allah kahredesiceler, onu öldürdüler! Bilmedikleri hususu soramazlar mıydı? Zira dudağın şifası, soru sormadır. O kimseye gereken, sadece yarasını sarması ve teyemmüm etmesi idi. [\[299\]](#)

Resûlullah (s.a.) bu rivayette, yanlış fetva vererek ölüme sebebiyet verenleri, "katiller" olarak vasfetmekte ve bilmedikleri bir hususta fetva vermede aceleci

davrandıkları için "Allah da onları kahretsin " buyurarak, onlara beddua etmektedir. [\[300\]](#)

Hiz. Peygamber'in Tıp ve Tedaviye Verdiği Önem

Hiz. Peygamber'in tıp ve tedaviye verdiği önemi anlatmak, sayfalar tutar. Konu başlıklarına göre tasnif edilmiş meşhur hadis musannefatında, "Kitâbu't-tıb" ve "Ebvâbü't-tib" gibi, ana başlıklar altında bu konuda pek çok hadis zikredilmiştir. Yine cenâiz, ezkâr, deavât vb. bölümlerde zikri geçen tıp ve tedaviyle ilgili bazı hadisler de buna ilave edilebilir.

Hiz. Peygamber'den bazı hastalıkların çarelerini gösteren bir dizi hadis varit olmuştur. Bazı âlimler, bu hadislerin tamamının dînin ve ilahî vahyin bir parçası olduğunu düşünmüşler ve onlara özel önem vermişlerdir. Ancak vakıa, İbn Haldun, Şah Veliyyullah vb. âlimlerin, I. bölümde zikrettiğimiz görüşleri doğrultusunda, bu hadislerden bir kısmının çevre ve toplumun tecrübe ve birikimlerinin sonucu olduğunu gerektirmektedir.

Mesela Arap çöl hayatında olduğu gibi iklim şartları ve sıcaklığı farklı toplumlardaki yöntemleri bütün İnsanlara teşmil edecek şekilde düşünmek mümkün değildir. İbn Kayyim, tıp ve tedavi ile ilgili Hiz. Peygamber'in sünnetinde yer alan tevcih ve irşatlar konusunda çeşitli izahlarda bulunmuştur. Tıpkı Arabistan koçunun kuyruğu ile siyatığın, sıtma ve ateşli hastalıkların da soğuk suyla yıkanma ve sabah hurma yemekle tedavi edilmesinde sünnetin tevcihleri gibi.

[\[301\]](#)

Tıp ve Sağlık Konusunda Nebevi İrşat ve Prensipler

Sünnetin tıpla ilgili bir yönü vardır ki bu, tabipler ve tıbbî konularla ilgili kimselerin çoğunun gözünden kaçmaktadır. Bu yön, Hz. Peygamber'in risâlet ve vazifesine bağlı irşadî yöndür.

İlahî bir kaynağa dayanmayan ve tahrif edilmiş dinler, sahih yöntemlere dayanan tıbbın gelişmesine ve ondan faydalanmaya engel olan çeşitli hurafe, batıl ve sapık fikirler yaymışlardır. Ancak İslâm Peygamberi, bisetiye birlikte bu-tür hurafe ve vehimleri bertaraf etmiş, tıp konusundaki yanlış anlamaları tashih etmiş ve bu konuda ebedî birtakım kaide ve ilkeler ortaya koymuştur. İşte tıp konusunda sünnetin getirdiği bu ölçü ve ilkeler, doğru yö".terre dayanan, ilmî esaslarla uygulanan ve insanî yönü bulunan tıbbın temellerini atıp gelişmesini sağlayan önemli köşe taşlarından sayılmaktadır.

Hız. Peygamber'in sünnetinde yer alan bu ilke ve ölçülerden bazıları aşağıdaki başlıklar altında zikredilecektir: [\[302\]](#)

Bedenin Değerli Oluşuna Vurgu

1. Sünnet, İnsan bedeninin değerini ortaya koymuş ve bu bedenın sahibi üzerindeki hakkını tesbit etmiştir. İnsanlar, dîni bir atmosferde ilk kez, "Muhakkak bedeninin senin üzerinde hakkı vardır" hadisini işitmişlerdir. Bu hadis, çok vecîz ve kısa olmasına rağmen, gerçekte çok yüce hakikatlere işaret etmektedir.

İnsan bedeninin insan üzerindeki haklarından biri de, yeterli gıdayı ona vermesi, yorulduğu zaman dinlendirmesi, kirlendiği zaman yıkaması ve nihayet hastalandığında tedavi ettirmesidir. İslâm gözüyle bedenın bu hakkı, asla unutulmaması ve Allah hakkı

dahi olsa, başka haklar bahane edilerek ihmal edilmemesi gereken bir haktır.

Bu İtibarla Hz. Peygamber'in, tıpkı "Allah'ım! Cüzzam, delilik, alaca hastalığı ve her türlü kötü hastalıktan sana sığınırım"[303] buyurmasında olduğu gibi, vücuda sirayet eden çeşitli kötü hastalıklardan Allah'a sığınmasında şaşılacak bir durum yoktur. Aynı şekilde O (s.a.), dilsizlik, sağırlık [304] ve tiksindirici hastalıklardan da Allah'a sığınmıştır. [305] Yine Resûlüllan'ın, "Allah 'im! Vücuduma afiyet ver, gözüme afiyet ver ve onu bana vâris Arz/" [306] hadisinde olduğu üzere, vücuduna ve duyu organlarına sağlık ve afiyet vermesi için Allah'a dua etmesine de şaşmamalıdır. Bu hadisteki mâna, "ölen kimsenin vârislerinin kişi öldükten sonra yaşamaya devam ettikleri gibi, ben ölünceye kadar gözümü ve vücudumu sapasağlam kıl" demektir. "Allah'ım! Dînim, dünyam, ailem ve malım konusunda af ve afiyetini diliyorum. Allah'ım! Açığımı ört, korkulardan beni emin kıl, önümden ve arkamdan, sağımdan ve solumdan ve üstümden gelecek tehlikelerden beni koru. Alt tarafımdan gelecek tehlikelere karşı gafil olmaktan sana sığınırım. [307]

Bu konuda Hz. Peygamber'in ashabına Öğrettiği ve ashabın da Onun (s.a.) ağzından bellediği dualardan olmak üzere, şunlar da zikredilebilir:

"Allah 'im! İşittiklerimiz ve gördüğümüz şeyleri bize mübarek ve bereketli kıl " [308]

"Allah'ım! [309] İşitme ve görme nimetinden ölünceye kadar beni faydalandır (onları bana vâris kıl) ve dînime ve vücuduma afiyet ver. [310]

İlaç Kullanıp Hastalığa Çare Aramak Allah'ın Kaderindendir

2. Nebevî Sünnet, dindar insanların bİje hastalığı için şifa aramak yerine, "belalara sabretmek ve Allah'ın takdirine razı olmak gerek" düşüncesiyle, tedavi olmanın yollarını arama ve hastalığı için ilaç vs. kullanmanın kadere îman etmeye aykırı olduğu şeklindeki (yanlış anlamalardan kaynaklanan) problemi çözüme kavuşturmuştur.

îmanı Ahmed, İbn Mâce ve Tirmizî'nin Ebû Hüzâme'den (r.a.) rivayet ettiklerine göre o, şöyle demiştir: "(Bir gün) Resûlüllah'a, 'Yâ Resûlellah! Tedavi için kullandığımız ilaçlar, şifa isteğiyle okunan dualar ve (düşmanlardan) korunmak için kullandığımız (kalkan gibi) koruyucu eşyalar hakkında ne buyurursunuz; bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi?' diye soruldu. Resûl-i Ekrem, 'Bunlar da Allah'ın kaderi cümlesindendir' buyurdu."[\[311\]](#)

Bu problem, en doğru şekliyle şöyle anlaşılmalıdır: Allah Teâlâ, sebepleri ve bu sebeplerin sonuçlarını takdir etmiş ve mahlukâtın kaderinin yine kaderle önlenmesi sünnetini yerleştirmiştir. Buna göre açlık kaderi beslenme kaderi ile, susuzluk kaderi içme takdiri ile, hastalık kaderi de tedavi olma ve şifa için ilaç kullanma takdiri ile önlenir. Burada kaderi önleyen de önlenen şey de Allah'ın takdiridir. Hz. Peygamber bu konuda en mükemmel prensip ve İlkeleri koymuştur. Onun sünneti bu konuda kendisine uyulan ve insanları hidâyete götüren bir nurdur. Çünkü Resûlüllah'm (s.a.) bizzat kendisi tedavi uygulattırılmış, ailesi ve ashabından da hastalığa yakalananlara tedavi olmalarını emretmiştir. Müslim'in Sahîh'inâe Câbir'den (r.a.) rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, Übeyy b. Ka'b'a (r.a.) bir

doktor göndermiş ve bu doktor ondan bir damar kesmiş, sonra da üzerini dağlamıştır. [\[312\]](#)

Hız. Ömer Şam'a gittiğinde oraya girmeden önce, şehirde taun olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine, ashâbıyla geri dönüp dönmeme konusunda müşaverede bulundu ve neticede beraberindekilerin tehlikeye düşmemesi için geri dönme konusunda görüş birliğine varıldı. O sırada Ebû Ubeyde (r.a.) ileri atıldı ve, "Ey Müminlerin Emiri! Allah'ın kaderinden mi kaçıyoruz?" diye seslendiğinde Ömer (r.a.) şu (tarihî) cevabı verdi:

"Keşke bu soruyu sen değil de başkası sormuş olsaydı Ey Ebû Ubeyde! Evet. Allah'ın kaderinden yine Allah'ın takdirine kaçıyoruz! Senin biri yemyeşil ve berekteli, diğeri kurak ve bereketsiz iki arazin olsaydı, yemyeşil ve bolluk içinde olanı muhafaza etmez miydin? İşte onu Allah'ın takdiri ile koruyup kollardın!"

Dinî konularda tefakkuh sahibi ve basiretli bir müslüman, Allah'ın kaderini yine Allah'ın kaderiyle önlemeye çalışacağını ve Allah'ın kaderinden yine Onun takdiriyle kaçacağını düşünür. Filozof şair Muhammed İkbal bu konuda şöyle der: "İmanı zayıf müslüman, Allah'ın kaza ve kaderini tartışır; ancak imanı kuvvetli müslüman ise, onun, üstesinden gelinemeyecek ve önlenemeyecek Allah'ın bir takdiri olduğuna inanır."

[\[313\]](#)

Bulaşıcı Hastalıklar Konusunda Sünnetullah'ın İkâmesi

3. Sünnet-i Seniyye, bulaşıcı hastalıklar konusunda da sünnetullahın gereğini ortaya koymuştur. Zira sünnet, taun vb. bulaşıcı hastalıklardan sağlığı koruyup kollamak için her türlü tedbirin alınmasını emretmiştir. Dahası bu koruma çemberini hayvanları kapsayacak

şekilde de genişletmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sakin hasta olanı (deveyi) sağlam olanın yanına uğratmayın"[314]

Bu hadiste geçen "el-mümrid=hasta" ifadesi, "hasta deve"; "el-musih=sağlam" ifadesiyle de sağlıklı deve kastedilmiştir. Hadisteki "lâ yûrad aleyhi" ifadesi ise, "hasta-uyuz olan ile sağlığı yerinde olanı sulama esnasında birbirinin yanına uğratmayın ki, birinde olan uyuz hastalığı sağlam olana da geçmesin" demektir.

Müslim'in .Sa/îf/z'indeki bir hadise göre, Sakîf heyeti içerisinde cüzzamlı bir adam vardı. Hz. Peygamber ona, "Biz senin bey 'atım yaptık (kabul ettik) sen dön! diye haber gönderdi. "[315]

İbn Mâce'nin Sünen'inde bulunan bir hadiste de Hz. peygamber, "Cüzzamlılara devamlı surette bakmayınız"[316] buyurmuştur.

Hz. Peygamber, yaygın hale gelmiş veba demek olan "taun" hakkında şöyle buyurmuştur: "Bir yerde taun olduğunu duyarsanız, oraya girmeyin; sizin de içinde bulunduğunuz bir yerde taun baş gösterirse oradan kaçmak suretiyle oradan çıkmayın. "[317]

Şüphesiz bu, en dar çerçevesiyle bir "karantina"dır. "Lâ advâ..." diye başlayan ve hastalığın salgın hale gelmesinin önüne geçmeyi Öğütleyen hadis, sahih bir hadis olup Buhârî tarafından rivayet edilmiştir. Ancak hadisin mânası, hastalıkların bizzat kendisinin yayıldığı ve salgın hale geldiği şeklinde, Câhiliye insanının İnandığı gibi olmayıp, bilakis bunun Allah'ın takdiri ile ve Allah'ın kâinattaki düzeni (sünnetullah) üzere gerçekleştiğidir. [318]

Tecrübe ve Birikime DayananTıbbı Saygı Göstermek Gerekir

4. Resûlullah, "rûhânî tıp" olarak isimlendirilen kâhin ve sihirbazların tıp ve tedavi usûllerine karşı çıkmış, gözlem ve tecrübeye dayanan tıbbı değer vererek sebep ve sonuçlara saygı göstermiştir. Putperest Araplar ile Ehl-i kitabın yaymaya çalıştığı, zahirî sebeplerin ve kâinattaki kanunların (sünnetullah) görmezden gelinerek, birtakım gizli sebeplere ve anlaşılmayan bazı muska, nazarlık, tılsım gibi şeylerle sihirbaz ve deccal kılıklı kimselerin sihir ve düzenbazlıklarına inanılması gerektiği yönündeki anlayışı, batıl birer anlayış olarak görmüştür. O, manevî ilaçlar olarak sadece, içerisinde Allah anılan, Ondan (c.c.) yardım dileyen, Ona (c.c.) sığınmayı öğütleyen birtakım dua ve zikirleri kabul etmiştir. Zira, akıl ve izan sahibi her kimse, bu imanî-manevî tedavilerin, hastanın ruh halini güçlendirip ona gönül huzuru vermek ve böylece hastalığına şifa bulacağı konusundaki ümit ve azmini güçlendirerek Allah'ın rahmetine yakînî bir imanla inanmasını temin etmekten başka hissedilir hiç bir tesiri olmadığına inanır, Allah'ın rahmetinden ise, sapıtanlardan başkası ümidini kesmez.

Hız. Peygamber, söz, fiil ve takrirleriyle (tasvip ve onaylan), kuru iddia ve abartmalara dayanan bilgilere değil, ilim ve tecrübeler sonucu ortaya çıkmış sahih tıpla ilgili bilgileri aktarmada bizim en güzel Örneğimizdir. Zira Resûlullah'ın kendisi tedavi olmuş ve tedavi olmalarını da ümmetine emretmiştir. Çünkü dert ve hastalığı yaratan Allah, onun tedavi ve şifasını da yaratmıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere Hız. Peygamber, Übeyy b. Ka'b'a (r.a.) bir tabip göndermiş ve bu tabip, onun bir damarını keserek bu damarla Übeyy'in üzerini dağlamıştır. [\[319\]](#)

Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan (r.a.) rivayete göre o şöyle demiştir: "Şiddetli bir hastalığa tutulmuştum. Resûlullah (s.a.) beni ziyarete geldi ve elini iki göğsümün arasına koydu ki, ben ellerinin soğukluğunu kalbimde hissettim. Sonra şöyle buyurdular: "Sen kalp rahatsızlığına tutulmuş bir kimsesin; Sakîf'in kardeşi eUHâris b. Kelde'yi getirin. Zira o, doktorluk yapan biridir"[\[320\]](#)

Haris b. Kelde'nin müslüman olduğu sabit değildir. Bu sebeple âlimler, bu hadise dayanarak tıp ve tedavi konusunda müslüman olmayanlardan yardım alınmasını ve onlara tedavi olunmasını caiz görmüşlerdir.[\[321\]](#) Ancak müslüman olmayan bu doktorların müslümanlara karşı emin kimseler olmaları îcap eder. Ancak daha güzel olanı, bir müslümanın kendisi gibi müslüman bir doktorun tedavisine başvurmasıdır. Çünkü özellikle, ramazanda yiyip içmeye cevaz verilmesi gibi bazı şer'î hükümlerin fetvası, tabibin vereceği rapora bağlıdır. Öyleyse bu konuda aslolan, dîni ve tıbbî bilgisi konusunda kendisine güvenilen müslüman bir doktora başvurulup tedavi olunmasıdır.

Bir keresinde sahabeden biri yaralanmıştı ve yarası da kanamaya devam ediyordu. Resûlullah (s.a.) Enmâroğulları'ndan iki kimse çağırdı ve onlar, sahâbînin yarasına baktılar. Resûlullah onlara, 'Hanginiz daha tabip? (yani doktorlukta hanginiz daha mâhiriyye diye sordu. Adam, "Yâ Resûlellah! Tıpta daha hayırlı diye bir şey var mıdır?" deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Derdi ve hastalığı gönderen şifayı da göndermiştir."

İbn Kayyim şöyle demiştir: "Bu hadisten anlaşıldığına göre, her ilim ve işte en hâzik ve en mahir olan kimseleri araştırıp onlara müracaat etmek gereklidir.

Zira böyle bir kişi isabetli bir sonuca çok daha yakındır."

[\[322\]](#)

Hız. Peygamber'den şöyle bir hadis rivayet olunmuştur: "Daha önce tabiplik (yani sağlıklı tedavi) bilgisi olmadığı halde doktorluk yapmaya kalkışan kimse damın (diyet ödemekle mükellefidir).[\[323\]](#)

Bu hadisiyle Hz. Peygamber, tıbbı bilmedikleri halde doktor kisvesiyle ortaya çıkanlara savaş açmış ve onların teşhis ve tedavilerinde yapacakları hatalarının sorumluluğunu onlara yüklemiş; böylece de ihtisas ehline ve tecrübe sahibi olanlara saygı göstermiştir. Zira her ilmin uzmanları ve her mesleğin de erbabı vardır. Kur'an'da şöyle buyrulur: "(Bu gerçeği) sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez."[\[324\]](#)

Aynı şekilde Resûlullah, Allah Teâla'y zikir ve Onun (c.c.) güzel isimlerinden hiç bir şey ihtiva etmeyen Câhiliye efsunları ile birtakım tılsım ve nazarlıklar asmak suretiyle insanları iyileştirmeye çalışan kâhin ve deccal kılıklı kimselere de savaş açmıştır. Çünkü O (s.a.) bu tür işleri, şirk kuluçkasından çıkmış Câhiliye ürünü fiiller olarak değerlendirir.[\[325\]](#)

İmam Ahmed'in Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) hanımı Zeynep'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: " (Eşim) Abdullah bir ihtiyaç için eve geleceği zaman kapıya kadar gelir ve bizimle ilgili hoşlanmadığı bir durumla karşılaşmak istemediği için (geldiğini sezdirmek için) öksürüp seslenirdi. Günün birinde Abdullah eve girdi ve seslendi. Bu sırada yanımda, beni yılanlık hastalığından kurtarmak için okuyup efsunlayan ihtiyar bir kadın vardı. Abdullah'ın geldiğini görünce onu divanın altına sakladım. Zeynep daha sonra şöyle demiştir: Abdullah içeri girerek yanıma

oturdu ve boğazımdaki ipi gördüğünde 'Bu nedir?' diye sordu. Ben, '(Yılcık hastalığından kurtulmam için) okunup efsunlanan bir iptir' dedim. Bunun üzerine Abdullah ipi koparıp attı ve şöyle dedi: 'Abdullah ve ailesinin şirk sayılan bir şeyi kullanmaya İhtiyacı yoktur. Zira ben Resûlullah'ı, "Efsun-muska, tılsım ve büyü şirktir" derken işittim. Ben ona, 'Niçin böyle söylüyorsun, hani gözüm yaşıyordu da bir yahudiye gidip o da gözümü efsunluyordu, sonra da gözümün yaşarması duruyordu.' Bu sözler karşısında Abdullah'ın cevabı şöyle oldu: 'Muhakkak o şeytandandır! Şeytan onu eliyle dürtüyor ve okununca da elini çekiyordu. Muhakkak bu konuda Resûlullah'ın, 'Ey bütün insanların Rabbi! Bu hastalığı gider. Şifa ver, çünkü y ancak sen şifa verirsin. Senin şifandan başka hiç bir şifa yoktur. Hiç } bir hastalık bırakmayan bir şifa ihsan buyurV buyurduğu gibi söylemen sana yeter.'[\[326\]](#)

Yine İmam Ahmed'in İsa b. Abdurrahman tarikiyle rivayet ettiği bir hadise göre o şöyle demiştir: "Hastalandığında Abdullah b. Ukeym'i ziyarete gittik. Abdullah'a, 'Üzerine (taş, inci vb.) bazı şeyler bağlasan (nasıl olur)?' denildi. Bunun üzerine şöyle cevap verdi: 'Resûlullah, Kim bir şey bağlayıp asarsa onun sorumluluğunu " taşır buyurduğu halde ben nasıl (üzerime) bir şeyler bağlarım!?'[\[327\]](#)

Diğer taraftan Ukbe b. Âmir'den İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.), "Kim muska, tılsım takarsa şirke düşmüş olur" buyurmuştur. Diğer bir varyantta ise, "Kim muska , tılsım vb. takarsa Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin; kim Ap deniz kabuğu (ved'a) takarsa Allah onu (korkudan) emin kılsın."[\[328\]](#)

"Rukye", Allah'a dua ve yakarıştır. Resûlullah deva ve şifaları kendi zamanına hasretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Şifa şu üç şeydedir: Bal şerbeti içmek, hacamat yaptırarak kan aldirmek ve ateşle dağlama yaptırmak. [\[329\]](#)

Görüldüğü üzere Resûlullah, her ne kadar manevî bir tesire sahip olsa da, rukyeyi ve ona benzeyen (tılsım, nazar boncukları vb.) burada zikretmemiştir. Gerçek müslüman, maddeyi maneviyatla bütünleştirerek dünyada dolaşır; ancak esasen o, göğe yükselmiştir. Vücudunu iyileştiren maddî ilaçların kullanımının yanında o, ilahî vahiy ürünü manevî ilaçları da asla unutmaz. [\[330\]](#)

Manevî Şifa Verecek İlaçların Önemi

Allâme İbn Kayyim Zâdü'l-meâd adlı eserinde şöyle demektedir: [\[331\]](#) "Biliniz ki, tabiî ve manevî ilaçlar derdin meydana gelişinden sonra derman verir ve meydana gelmesini önler. Hastalık oluşup acı verse de pek zararlı olmaz. Sırf tabiî ilaçlar ise, ancak hastalıktan sonra fayda verir. Allah'a sığınma ve zikirler, ya derdin sebeplerinin oluşumunu engeller -bu sığınmanın güçlü ya da zayıf oluşuna göre-, hastalığı oluşturan sebeplerin tam etkisini göstermesi ile onun sebepleri arasına perde olur. Okuma (rukye) ve Allah'a sığınma, başlıca iki maksat içindir: Sağlığın korunması ve hastalığın giderilmesi.

Bunlardan birincisi, yani sağlığın korunması amacı konusunda Sahîhayn'da, Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisler delildir:

a. "Resûlullah yatağına girince ellerine üfler ve 'Kul hüvellahu ehad=İhlâs sûresi' ile 'Muâvizeteyn

(Felak ve Nâs) sûrelerini okuyup ellerini yüzüne ve elinin yetişebildiği vücuduna sürerdi." [332]

b. Sahîhayn'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber, "Kim Bakara sûresinin son iki âyetini bir gece okursa ona yeter" [333] buyurmuştur.

c. Müslim'in Sahîh'inde rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bir yere konaklamak için gelir ve 'Eüzü bikelimatillahittâmmâti min şerri mâ halak^Bütün yaratılanların şerrinden Allah 'in tam ve mükemmel sözlerine sığınırım' diye dua ederse, o yerden ayrılincaya kadar hiç bir şey ona zarar veremez." [334]

İkincisine ise, yılan sokmasını Hz. Peygamber'in Fatiha sûresi okuyarak tedavi etmesini örnek gösterebiliriz. [335]

Tabipler ve Hastalar İçin Ümit Kapısının Açık Olması

5. Resûlüllah, tabipler ve hastalar için de ümit kapısını açık tutmuş ve hastalık ne kadar uzun, hasta ne kadar yatalak olursa olsun her hastalığın şifasının olduğunu bildirmiştir. Çok zor geçen ve isyan ettiren hastalıklarda ümitsizliğe düşmeyip isyan da etmeyerek daima azimli olmayı öğütlemiştir. Buharî'nin rivayetine göre O (s.a.), şöyle buyurmuştur: "Allah, şifasını göndermediği hiç bir ' Hastalık vermemiştir. [336]

Müslim ve Ahmed'in Câbifden (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste, "Her derdin bir devası vardır; deva derde isabet ettiği zaman Allah Tealâ 'nın izniyle deriden şifâyâb olunur." [337]

Ahmed b. Hanbel'in Üsâme b. Şerîk'den rivayet ettiğine göre Hz- Peygamber, uAllah, verdiği her derdin şifasını da vermiştir. Bunu bilen bilir, bilmeyen de bilmez. "[\[338\]](#)

Şevkânî şöyle demiştir: "Bu hadiste, doktorların tedaviden aciz kaldığı ve çaresi yoktur diye teşhis koydukları bir hastalığa tutulmuş birinin tedavisinde sakınca olmadığına delil vardır."[\[339\]](#)

İbn Kayyim Zâdü'l-meâd'mda şöyle der: "Efendimiz'in, 'Her derdin devası vardır' sözünde, bizzat doktor ve hastaya moral motivasyon olarak takviye ve bu devayı araştırma konusunda teşvik vardır. Çünkü hasta, hastalığını iyileştirecek bir ilacın bulunduğu kendine telkin edilince, kalbinde bir ümit doğar ve içindeki ümitsizlik ateşini söndürür; böylece kendine ümit kapılan açılır. Nefsi ne zaman kuvvetlense fazla miktardaki hararet gider ve hayvanı, nefsanî ve tabiî ruhların güçlenmesine sebep olur. Bu ruhlar kuvvetlenince, direnci artar ve hastalığı böylece yenmiş olur. Aynı şekilde doktor da bu hastalığın bir devası olduğunu bilirse, kendisine o şifayı araştırıp öğrenme imkanı doğar. Kaldı ki vücuttaki hastalıklar, kalp hastalıkları gibidir."[\[340\]](#) Allah zıddı ile şifasını vermediği hiç bir kalp hastalığı yaratmamıştır. Eğer dert sahibi bunu bilip de kullanırsa, ilaç kalbinin derdine uygun gelince, Allah'ın izni ile onu iyileştirir."[\[341\]](#)

Gönül Huzuru ve Ruh Sağlığının Önemi

6. Nebevi Sünnet, gönül huzuruna da oldukça önem vermiştir. "Sen cisminle değil, ruh ve gönlünle insansın!" sözü, gönül huzurunun önemini gösterir. Ancak insanın gönül yönü ile beden tarafı arasında

karşılıklı etkileşim vardır. Onlardan her biri kuvvetli olma ve zayıf düşme, hastalanma ve sağlıklı olma, mutedil olma ve sapkınlığa düşme noktasında birbirini etkiler. Bu durumu, çok eski zamanlardan beri gerek psikolog ve psikiyatristler gerekse doktorlar tesbit ve teşhis etmişlerdir. Eskiden onlar şöyle demişlerdir: "Sağlıklı bir akıl, sıhhatli bir vücutta bulunur." İronik bir üsluba sahip edebiyatçı Bernard Shaw bu söze şu eklemede bulunmuştur: "Bilakis, sağlıklı bir cisim, sıhhatli bir akılda bulunur!"

Hiz. Peygamber'in hayatına bakıldığında, Resûlüllah (s.a.) ile sahâbîlerin, Mescid-i Nebevî'yi inşa ederken manevî kuvvetin bedenin güçlenmesine olan etkisi açıkça görülür. Zira bu ruh kuvveti ile sahâbîlerin, taş ve kerpiçleri nasıl taşıdıklarına tanıklık edilecektir. Mesela Ammâr b. Yâsir (r.a.) kerpiçleri ikişer ikişer taşıyordu. Resûlüllah (s.a.) onu bu haliyle gördü ve başındaki tozları silkeleyerek ona, "Ey Ammâr! Sen de diğer ashabın taşıdığı kadar taşıyamaz mısın?" dediğinde Ammâr, "Ben bunun ecrini Allah'tan diliyorum cevabını vermiştir."[\[342\]](#)

Görüldüğü üzere, sevabı yalnızca Allah'tan bekleme duygusu Ammâr'ı, diğer sahâbîlerin iki katı kerpiç taşımaya sevketmiştir. Hiz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Ammâr başından tırnağına kadar îmanla doludur."[\[343\]](#)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, sahabeyi "savm-i visal" (her gün oruç) tutmaktan nehyettiğinde de, ruh kuvvetinin bedene olan tesirine işarette bulunmuştur. Bunun üzerine ashap ona, "Bizi 'visal' orucundan nehyettiğin halde, bunu kendin yapıyor musun?" dediklerinde Hiz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "Sizden hanginiz benim

gibidir? Ben gecelerim ve Rabbim beni doyurup susuzluğumu giderir![\[344\]](#)

Bunun, ruh haline yansımasının örneği, Hz. Peygamber'in taşıdığı ruh halidir ki, Onun (s.a.) bu hali, başkalarınınkine benzemezdi. Zira O (s.a.), devamlı surette Allah ile beraberdi. Hiç aklından çıkarmadan daima Allah'ı zikreder, hiç bir şeyden gafil olmazdı. Hatta uyuduğunda bile gözleri uyur fakat kalbi uyumazdı!

Mümin, ruh hali olarak insanların en güçlüsü ve gönül huzuru bakımından da en sıhhatlisidir. İman, onun her tarafını kaplamış ve onda emniyet, itminan, teslimiyet, umut, sevgi, ünsiyet peyda etmiştir. Yine bu iman onu, kin ve aldatmalardan, haset, buğz ve kalbin diğer sapıncı hastalıklarından temizlemiştir.

"Haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi, insanın iyiliklerini alır götürür" denilmiştir. Gerçek bundan daha vahimdir. Çünkü haset, insanın sıhhatini ve sinir sistemini de yer bitirir. Şu sözü söyleyen ne doğru söylemiştir:

"Maşallah, hasetten korunman ne güzel!; zira kimde haset varsa o kimse bitmiştir!"

Yine şu sözü söyleyen de ne güzel söylemiştir:

"Haset edenlerin tuzaklarına karşı sabret; çünkü gösterdiğin bu sabır onları yok eder!"

Unutma ki ateş, şayet yiyecek bir şey bulamazsa yalnızca kendi kendini yer bitirir!"

Bir hadiste, "Sizden öncekilerin hastalıkları size de sirayet etmiştir: Haset ve buğz; (Haset) ve buğz (usturanın kolları biçtiği gibi) insanı biçer."[\[345\]](#)

Haset, hiç şüphesiz, psikolojik/ruhsal ve sosyal bir hastalıktır. Ancak aynı zamanda o, bedensel bir hastalıktır.

İşte bütün bunlar, İslâm'ın temellerini attığı ölümsüz ilke ve prensiplerdir. Hz. Peygamber de, söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünneti ile, bu ilkelerin yerleşip istikrar bulması için bütün çaba göstermiştir. Öyleyse sünnetteki bu ilkeler, -eğer gözetilir ve hayata tatbik edilirse- dînin muzaffer olmasını temin edecek, dünyada

terakkî/ilerlemeyi gerçekleştirecek ve her bakımdan sağlıklı ve güçlü nesillerin yetişmesine vesile olacaktır.

[\[346\]](#)

Sünnet ve Ekonomi/İktisat

Sünneti inceleyen iktisatçılar, sünnetin hüküm ve teşri' boyutuyla ilgili hadislerdeki iktisadî yönlerin haricinde, gerek doğrudan üretim-tüketim gerekse dağıtım ve piyasalarda mal ve paranın dolaşımı konusunda, ekonomiyle ilgili oldukça fazla ilke, uygulama ve tevcih bulabilirler. Ne var ki bizim buradaki konumumuz, bunların bırakın tamamını, bir kısmını dahi tafsilatlı açıklamaya elvermemektedir. Bu hususlarda, üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında doktora ve master tezleri yaptırılabilir.

Bazı dostlarımız, sünnetin meşhur eserlerinde geçen iktisadî terimlerle ilgili rehber kitaplar ve sözlük çalışmaları yapmışlardır. Mesela Prof. Muhyiddîn Atiyye'nin el-Keşşâfü'l-iktisâdî adlı eseri bunun bir örneğidir. Bu eserden daha önce ise, Kur'an ve Sünnet'teki iktisatla ilgili metinleri bir araya getiren Dr. Münzir Kahf a ait daha uzun bir projenin müsveddesini görmüştüm. Bu hacimli çalışma, biraz daha emek verilip düzenlenmeye ihtiyaç duymaktaydı. Seneler önce, Cidde'deki Kral Abdulazîz Üniversitesi bünyesinde kurulmuş bulunan "İslâm İktisadî Araştırmaları

Merkezi", benden Dr. Kahf in bu çalışmasına bir rapor yazmamı istemiş ve ben de yazmıştım.

Sünnetteki iktisatla ilgili bilgiler, bazan inanç ve akîde ile ilgili hadisler arasında bulunur. Buhârî ve Müslim'in iman bölümünde zikrettikleri şu hadis gibi ki, Hz. Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehâdet, namazı kılincaya ve zekâtı eda edinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum. Onlar bunları yerine getirince kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslâm'ın hakkı mukabili olan müstesna. İnsanların (gizli işlerinden dolayı olan) hesapları da Allah'a aittir. [\[347\]](#)

Sünnette yer alan iktisata dair bilgiler bazan ibadetlerle ilgili hadisler arasında bulunabilir. Bunun en açık Örneği, İslâm'ın üçüncü rüknü ve Kitap-Sünnet'te namazın ikiz kardeşi olarak sunulan zekât konusudur. Buna göre namaz dînin direği ise, zekât da İslâm'ın köprüsü ve terazisidir. Her ne kadar zekâttan söz açıldığında zihin, kendi içerisinde değişik kategorilerde incelenen malların zekâtına meylediyorsa da, sünnetin farz kılıp tafsilatlı bir şekilde açıkladığı başka bir zekât çeşidi daha vardır ki bu, "başların zekâtı" demek olan, fitır sadakasıdır.

İktisatla ilgili bilgileri bazan da taharetle ilgili hadisler içerisinde bulmak mümkündür. Tıpkı Resûlüllah'ın Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı abdest alırken görüp, "Bu israf nedirV buyurması gibi ki, Sa'd bu soruya, "Yâ Resûlellah! Suda da israf var mıdır?" diyerek karşılık verdiğinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

"Evet, akan bir nehrin başında dahi olsan (akan bir nehirden dahi abdest alsan suda israf vardır). " [\[348\]](#)

Bunun bir benzeri de, Hz. Peygamber'in abdest alırken şöyle buyurduğu hadistir: "Allah'ım! Günahlarımı

bağışla, hanemi huzurlu ve geniş eyle ve rızkımı bana berektli kıl. " Resûlüllah'a, "Bu şekilde ne kadar çok dua ediyorsun Yâ Resulellah?" diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur; "Başka bir şeyden huzur bulmak mümkün mü? '[349]

Yine, "Allah 'im! Açlıktan sana sığınırım. Çünkü o, çok kötü bir arkadaştır [350] hadisinde olduğu gibi, sünnetteki iktisadî hayatla ilgili bilgileri zikirler, ve dualara dair hadisler arasında bulmak mümkündür. Şu hadisler de buna örnektir:

"Allah 'im! Zenginlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım
Allah 'im! Fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım,
[351]

"Allah 'im! Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım;
Allah 'im! Günah işlemekten ve borçlanmaktan sana sığınırım." Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resulü! Borca girmekten ne de çok Allah'a sığınyorsun?" diye sorulunca, şöyle buyurdular: "Kişi borçlandığı vakit, konuşur ve yalan söyler; söz verir sözünde durmaz.
[352]

'Allah'ım! Senden fakirlikte de zenginlikte de orta yolu diliyorum, "[353]

"Ey Allah 'im! Senden hidâyet ve takva, kanaatkârlık ve zenginlik diliyorum." [354]

Sazan ise sünnetteki iktisadi konular, cenâiz bölümlerinde bulunabilir. Ebû Hüreyre 'nin rivayet ettiği Hz. Peygamber 'in ödeyecek hiç bir şey bırakmadığı halde ölen birinin cenaze namazını kılmaktan imtina ettiği hadisteki durum gibi.

Yine bu iktisadî rivayet malzemesi, içkinin haram olduğunu gösteren, içen kimseye lanet eden, dolaylı dolaysız içkiye bulaşan (hazırlanması, taşınması ve satılması gibi) kimseleri lanetleyen hadisteki gibi, ahlâk

ve davranışlarla ilgili hadisler arasında bulunabilir. Bu hadiste lanetlenen kimseler, dokuz sınıftır ve Resûlullah (s.a.), onların hepsine lanette bulunmuştur. [\[355\]](#) Ayrıca hadislerde, faiz yiyen, yediren, faiz işinde çalışan ve şahitlik eden kimseler için de, aynı şekilde lanette bulunulmuştur. [\[356\]](#)

Ahş-verişte sahtekarlık edip aldatan kimselerden kurtulmak için de Hz. Peygamber, "Aldatan bizden değildir" buyurmuştur. [\[357\]](#)

Mal stoku yapan (muhtekir) için de, "Malı (daha fahiş fiyata satmak için) günahkâr olandan başkası stokyapmaz,"

Sadece kendisi için yaşayıp komşu ve akrabalarına önem vermeme kuruntusundan kurtulmayı öğütleyen hadiste ise Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Komşusu aç iken karnım doyuran (kâmil) mümin değildir." [\[358\]](#)

İktisatla alakalı nebevî bilgiler, cihadla ilgili hadisler arasında da bulunabilir. Ganimet malında hainlik etmenin ve taksim edilmeden önce ganimet malından almanın haram olduğunu gösteren hadisler ile kamuya ait malları çalıp çırpmanın haramlığını gösteren hadisler buna örnektir. Ayrıca "Şehidin, borç hariç her günahı affolunur" [\[359\]](#) hadisi de, hadis kaynaklarının cihad bölümlerinde zikredilen [\[360\]](#) iktisada dair hadislerdendir. [\[361\]](#)

Üretimde Bulunup Üretimi En Mükemmel Şekilde Gerçekleştirme ve Üretim Kaynaklarının Korunmasını Teşvik

Sünnet kaynaklarındaki hadisleri iyice tetkik eden bir iktisatçı, çeşitli yatırım alanlarında üretim yapmayı teşvik eden pek çok hadis bulacaktır. Mesela ekip-diken kimse ile ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir müslüman ağaç diker veya ekin eker de ondan kuş, insan veya hayvanlar yerse, bu yenen şey o müslüman için sadakadır. [\[362\]](#)

Sanat ve meslekler hakkında da Hz. Peygamber, sanat ve meslek edinmeyi teşvik eden şu hadisleri îrad buyurmuştur:

"Hiç kimse asla kendi el emeğinin karşılığında daha hayırlı bir rızık temin etmemiştir. Çünkü Peygamber Dâvûd (a.s.), el emeği ile geçinirdi.' [\[363\]](#)

"Sizden birinizin (yük taşıdığı) ipini alıp onunla bir demet odun getirerek satması (bu şekilde geçimini temin etmesi) ve böylece insanlardan istememesi, isteyip de bazılarının verip bazılarının vermemesinden çok daha hayırlıdır. " [\[364\]](#)

Yine bir iktisatçı, üretimi ve ortaya konan ürünlerin en güzel şekilde imal edilmesini teşvik eden başka hadisler bulur. Mesela, "Allah, ihsanı (her işi en güzel şekilde yapmayı) her işte takdir etmiştir" [\[365\]](#) hadisi ile, "Allah, sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, onu en güzel şekilde yapmasını sever" [\[366\]](#) hadisi bunlardan sadece ikisidir.

Ancak görüldüğü üzere bu hadislerde önemli olan, bir şey üretmek değil, üretilen malın en güzel şekilde ve en iyi kalitede yapılmasına çalışmak ve bu ürünün rekabete dayalı piyasada yer bulmasını temin etmektir. Yine, insanların din ve dünyalarına zararlı da olsa, her satılan malı üretmek önemli değil, insanlara faydalı olanın üretimini gerçekleştirmektir. Bu itibarla sarhoşluk veren maddeler, her türlü uyuşturucular,

çevreyi kirleten maddeler ve insan sağlığına zararlı mamullerin İslâm toplumunda üretilmesi caiz değildir. Öte yandan sünnet, sıradan insanların gözünde küçük ve basit gibi görülse bile, kendisinden istifade mümkün olan her maddeden faydalanmada ısrarlıdır. Resûl-i Ekrem, postunu almadan ölmüş bir koçu bırakan ashabının bu davranışını kınamış ve onlara şöyle demiştir: "Derisini alıp ondan faydalanamaz mıydınızT Ashap o koçun ölü olduğunu söyleyince Hz. Peygamber, "Onun sadece etinin yenmesi haramdır " buyurmuştur. [\[367\]](#)

Hz. Peygamber'in sağmal koyunların kesilmesini yasaklaması da, iktisadî yönü haiz hadislerdendir. Esasen bu durumdaki koyunların kesilmesini yasaklayan birden çok hadis varit olmuştur. Çünkü başka bir koyunun onun yerine kesilebilme imkanı varsa ve herhangi bir zaruret de bulunmuyorsa, sağmal koyunun sütünden faydalanmaya engel teşkil eder. Bunun için Resûlüllah (s.a.), "Sağmal koyunu kesmekten sakının"[\[368\]](#) başka bir rivayette "Çoksüt veren koyunu kesmekten sakının " buyurmuştur.

Hz. Peygamber, hayvansal servetin korunmasını da emretmektedir. Zira O (s.a.), salgın hastalık sebepleri ve aynı kaptan su içerken birbirine sürtünme yoluyla sirayet eden hastalıkların sebeplerine temas ederek şöyle buyurmuştur: "Sakin hasta deveyi sağlam devenin yanına uğratmayın."[\[369\]](#)

Bu hadise göre hasta devenin sağlıklı deveye katılması hastalığın sağlıklı olana da sirayet etmesine yol açabilir ve böylece hasta olmayan deve de zayıf düşüp helak olabilir veya en azından verimi azalabilir.

Diğer taraftan ise Resûl-i Ekrem, verimli bir arazinin ekilmeden boş olarak tutulmasına karşı çıkmış ve onu sahibinin ekmesini ya da eğer bu araziyi ekip-dikmek

sahibinin güç ve takatini aşıyorsa başka birine ekmesi için kiraya (veya başka şekillerde) vermesini emretmiştir. Sahih bir hadiste, "Kimin bir arazisi varsa, ya onu ekip diksin veya bir din kardeşine ekmesi için versin "[370] buyurulmuştur. [371]

Doğru ve Meşru Yollarla Tüketim:

Sünneti inceleyen ekonomistler, tüketimin doğru bir şekilde yapılmasına yönelik tevcih, tavsiye ve emirleri muhtevi bir dizi hadisle karşılaşacaktır. Aşağıda verilen hadisler, buna örnek gösterilebilir:

"İsraf etmeyip kibire de kaçmadan yiyiniz içiniz, giyininiz ve tasadduk da bulunun. [372]

"Altın ve gümüş kapta yiyip içen kimse muhakkak karnına guruldayıp duran cehennem ateşi doldurmuştur,"

"Allah sana mal-mülk verdiğinde bu nimetin izlerini ve cömertliğini göster. [373]

"Allah'ım! Senden fakirlik ve zenginlik konusunda orta yolu diliyorum. [374]

Tüketim konusunda bizleri yönlendiren hadislerin en kıymetlilerinden biri de, [375]"Sizden birinin lokması düşerse onun kirlenen yerlerini temizleyip yesin. Yememek suretiyle onu şeytana bırakmasın ve kabın içerisinde kalan yemeği parmağıyla süpürüp yesin. Çünkü kabın içindeki yemeğin bereketinin nerede olduğunu bilemezsiniz. [376]

Bu hadisten şunu anlamak gerekir: Yemek ve yiyeceklerden arta kalanlar, hiç kimsenin istifade etmeyeceği şekilde bırakılıp çöplere atılmamalıdır. Zira toplumda, bu artık yiyecek ve yemeklere ihtiyaç duyan

insanlar olabilir. Diğer taraftan da hadiste, insanın elinden düşen bir lokma kabilinden bile olsa, Allah'ın nimetlerini küçümsememek lazım geldiği vurgulanır. Şu halde yapılması gereken, yere düşen lokmanın faydasız şekilde heder olup gitmesine göz yummak değil, düşen bu lokmayı temizleyip yemektir. Dinimiz bu şekilde bırakılıp ziyan olan yiyeceklerin şeytana gittiğini bildirmektedir. Zira istifade edilmeyen her şeyin sonu şeytana katık olmaktır.

Burada belki, düşen bir lokma veya kapta kalan artık yemeğin ne değeri vardır denebilir! Ancak bu konu, doğusu ve batısıyla ümmetin bütünü düşünülerek ve de günde üç öğün yemek yendiği göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu üç öğün yemek dikkate alınırsa, neticede toplam olarak on milyonlarca bir rakama ulaşılabilir.

Hız. Peygamber bir evin yatak ihtiyacının ne olduğunu bildirmiş ve geçerli bir sebep ve ihtiyaç olmaksızın bu konuda bir artırıma gitmemeyi öğütleyerek şöyle buyurmuştur: "Bir yatak erkek için, bir yatak hanım için ve bir yatak da misafir için olmalıdır. Dördüncüsü olursa, şeytanın olur." [377]

Buna göre bu dördüncü yatak, bir ihtiyaç ve fayda temini için olmazsa fazlalık olur. [378]

Dağıtım Ekonomisine Dair

Bir ekonomist, dağıtım ekonomisiyle ilgili olarak, hadislerin yer aldığı camii, müsned ve mu'cemler gibi hadis musannefatında pek çok "sahih" ve "hasen" hadis bulabilir ki, konumuzun hacim ve tabiatı bütün bunları zikretmemizi engellemektedir. Farz olan zekât ibadeti,

zekât verildikten sonra yerine getirilmesi gereken birtakım haklar, sadak-i cariyeler, kendini muhtaç insanların yerine koyma (îsâr/empati), vasiyet ve mîras gibi konularda sayılamayacak kadar çok hadis varit olmuştur.

Özellikle muhtaçlara yardım etme, darda kalanların İmdadına yetişme, bir sıkıntısı olanın sıkıntısını giderme ve zor durumda olanların işlerini kolaylaştırma gibi hususlarda, insanlar arası sosyal dayanışmanın gerekliliğini bildiren hadisler, çok meşhur olup herkes tarafından da hemen hemen bilinmektedir.

Adaletli olmamızı emreden, zulüm yapmamızı yasaklayan, helâl kazanç peşinde koşmayı ve özellikle faiz, içki, stokçuluk, dolandırıcılık vb. gibi haram yollardan para kazanmaktan kaçınmayı emreden hadislerin varlığı bilinmektedir, inkar edilemez. [\[379\]](#)

Para, Mal vb. Tedavülüne Dair

Bir iktisatçı, hadis kitaplarının ticâret, alış-veriş -bütün yön ve şekilleriyle-, selem (para peşin mal veresiye), harcamalar ve para (sarf), fîîz ve ödünç alıp verme, şirket kurma ve "mudârabe" yoluyla ortaklık, ekim-dikim ve sulama, vekâlet ve kefalet, rehin ve ipotek, kiralama ve hibe gibi bölümlerinde, ticarî hayattaki çeşitli uygulama ve muameleler hakkında adeta bir hadis serveti ile karşılaşır.

Biz, konuyla ilgili araştırmacılara, Devru'l-kıyem ve'l-ahlâk fi 'l-iktisâdi 'l-îslâmî=İslâm İktisadında Ahlâkî Değer ve Prensiplerin Rolü adlı eserimizde, iktisadın değişik yönleri ile ilgili hiç de az olmayacak oranda hadis bulabileceğini hatırlatmakla iktifa ediyoruz. Ancak bu sözümüzden, konuyla alakalı hadislerin

tamamının zikri geçen bu kitabımızda zikredildiği anlamı çıkarılmamalıdır. [\[380\]](#)

Sünnet Ve Pozitif İlimler

İslâm'ın öğrenilmesini istediği ve Kur'an'ın teşvik ettiği ilim türü, çıkarsamaya (İstidlal) dayanan ilimdir. Bu sebeple İslâm âlimleri taklidi ilim olarak kabul etmemektedirler. Çünkü taklid, delillerini görmeden başkasının görüşüne uymaktır.

İslâm'da "İlim" kavramı, modern Batılı form içinde sunulan "bilim (science)" kelimesinin delâlet ettiği alanların ötesinde daha özel sahaları da içine alır. Zira İslâm'da ilim, tabiî ilimlerin ötesinde, vahyin getirdiği bilgilere şâmil olup bu ilimle, yüce varlığın hakikatleri aralanır. Üzerinde düşünmeye başladığı zamandan beri, insanları hayrete düşüren "nereden?", "nereye?" ve "niçin?" diye sonsuzluğa uzayıp giden sorulara bu ilimle cevap vermeye çalışılır.

Bu sorulara verdiği cevaplar nisbetinde insan, başlangıcını (mebde'), gideceği yer ve yönü (mesîr) ve yüklendiği misyonun (risâlet) farkında olur. Böylelikle Rabbini ve kendi nefsinin tanıyarak hakiki gayesine doğru kalbi mutmain olarak ilerler. Şu halde, İlmin tanım ve mahiyetinin örtüştüğü en güzel tarif ve kapsam budur. Bilakis bu, İbn Abdilberr'in de belirttiği gibi, en şerefli ve en yüce ilimdir.

İlim, insan hayatının bütün yönlerini, zaman-mekan, ferdî-İctimaî, siyasî-ekonomik vb. açılardan ele alan günümüz psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi bilim dallarının önem verdiği konuları; yani insanı araştırma konusu yapan bütün bilim dallarını kapsar. Aynı zamanda ilim, kâinatın üst ve alt katmanlarında yer alan madde ve değişimleri konu edinen tabiî ilimler,

kimya, biyoloji, astronomi, jeoloji, tıp, radyoloji, mühendislik gibi bilim dallarının ötesinde insanın biyolojik ve fizyolojik yapısıyla ilgili tecrübe ve gözleme dayanan diğer bilim dallarına da şamildir.

İlmin bu kapsam ve ilgi alanı, ilimden söz ettiklerinde Batılıların bocalayıp gereğini yerine getirmediikleri bir konudur. Çünkü onlar İlmi sadece, "analoji/kıyas" ve deney sonucu ortaya çıkan, gözlem ve tecrübeyle elde edilen ve laboratuvarlarda üzerinde deney yapılması mümkün olan şeylere hasrederler. Ben de diyorum ki İslâm, maddeyi konu edinen bilimlerin bu çeşidinin önünde bir engel değildir. Aynı şekilde İslâm, tarihin çeşitli devrelerinde muhtelif dinlerin iddia ettiği gibi, bu bilimlere imanın bir alternatifi ya da düşmanı gibi de görmemektedir. [\[381\]](#)

Akıl ve Ruh Sağlığı İçin Uygun Ortamın Hazırlanması:

Bütün açıklık ve iftiharımla diyorum ki, Kur'an ve Sünnet'in getirmiş olduğu öğretiler, Rabbinin izniyle kök salarak dallarını uzatıp meyvelerini vereceği, akı! ve ruhumuz için uygun iklimin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

İlmî ve bilimsel düşünce konusunda Kur'an ve Sünnet'in getirmiş olduğu bu öğretilerden bazıları şunlardır: [\[382\]](#)

1. İlmî Düşüncenin Oluşumu

Avamdan olan insanların sahip olduğu genellikle hurafelere dayanan bir akıl vardır ki, özellikle bu akla gelen bilgiler, şayet kişinin dedeleri ve ataları gibi hürmet edip saydığı kimselerden gelmişse, ona söylenen

her şeyi kabul etmekte tereddüt göstermez. Yine bu tür bir akıl, insanların çoğunun doğru veya hatalı olarak algıladığı şeylere hemen boyun eğer (onu sorgulamaz), aklına gelen çeşitli düşünceleri irdelemez, bildiği şeyleri tartışma ve değerlendirmeye de açmaz. Bilakis böyle bir aklın tek şiarı, "Bu, atalarımızın yaptığıdır" veya "Biz, iyi de olsa kötü de olsa insanların (veya atalarımızın) yaptığını yaparız" gibi sloganik ve kalıplaşmış ifadelerdir.

Bu çeşit bir aklın karşısında ise, İlmî, objektif ve tarafsız bir akıl vardır ki bu akıl, birtakım öncüller olmadan sonuçlan kabul etmez, delilsiz ve araştırmasız bir söz ve kanâate teslim olmaz, tahkikli bir ilim ve salt yakînî bilgi gerektiren bir konu ve konumda zan ve hislerle hüküm vermez.

Kur'an ve Sünnet, bu çeşit ilmî ve tarafsız aklın ilke ve esaslarını açıkça ortaya koymuştur. Aşağıdaki âyet ve hadisler ışığında bunu şöylece özetleyebiliriz:

a. Söyleyeni bilinse dahi, delilsiz hiç bir dava kabul edilmez. Buradaki delilden maksat, ya "De ki: Eğer siz doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin"[\[383\]](#) âyetindeki gibi, aklî ilimlerde kesin teorik ' isbattır; ya "Onlar, Rahman 'in kulları olan melekleri de dışı saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşlerTAls âyetinde belirtildiği üzere, duyu organları ile test edilmeye dayalı ilimlerde gözlemlenip tecrübe edilen kanaattir; ya da "Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bîr bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin"[\[384\]](#) âyetinde buyurulduğu üzere, naklî ilimlerde rivayetin sıhhat ve güvenilirliğidir.

b. Yakînî kesin bir bilgi ve güvenilir bir ilim talep edilen bir konuda zannın reddedilmesi gerekir. Bunun için Kur'an, "Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur.

Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından hiç bir şey ifade etmez"[385] âyetinde, müşriklerin kendi tanrıları konusundaki boş iddialarını reddetmektedir.

Yİne Kur'an, Hz. isa'nın çarmıha gerilmesi konusundaki yahudi ve h iristi yani arın iddialarını da şu âyetle reddetmiştir: "Bu hususta zanna uymak dışında hiç bir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler.[386]

Bir sahih hadiste de, "[387]Zandan kaçının; zira zan, sözlerin en yalanıdır" [388] buyurulmuştur.

c. Neticesi ne olursa olsun, objektiflik gerektiren hususlarda ve eşyanın hakikati ve varlık kanunları hakkında indî/subjektif yorumlar reddedilir. Aynı şekilde bu tür hususlarda heva ve hevesleri ile hissi hareket etmek de kabul edilemez. Kur'an, müşrikleri reddederek şöyle buyurmaktadır: "Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar.[389]

Hz. Davud'a hitap sadedinde de Kur'an'da şöyle buyurulur: "(9 halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. [390]

Hz. Peygamber'e hitabında ise Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: "Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar, sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah 'tan bîr yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir"[391]

d. Taklid ve fikrî donukluğun yanında ister ata, efendi ve büyüklerden gelen; isterse de toplumun diğer insanlarından aktarılan fikirlere körü körüne bağlılığa karşı çıkılması gerekir. Çünkü Kur'an, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız"[392]

diyenleri şiddetle kınamakta; âyetin devamındaki, "Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyse!" ifadesiyle de, onları reddetmektedir.

Aynı şekilde Kur'an'da, büyüklerine, efendilerine itaat edip neticede doğru yoldan sapanların konumu teşhir edilerek yerilmiş, kıyamet günü biribirlerinden (sapıtan ve saptıran) kurtulmaya çalışacakları ve her bir fırkanın, sapıklığının faturasını diğerine çıkarmaya çalışacağı beyan edilerek şöyle buyurulmuştur: "Allah da: Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır, fakat siz bilmezsiniz diyecektir." [\[393\]](#)

BİR hadiste, hata üzere olduklarında İnsanların çoğunluğuna uymama konusunda insanlar uyarılmıştır. Yine bir kimseye, bir fikir ve ideolojiye bağlanıp sadece kendi görüşünü beğenen kimsenin bu davranışı hatalı bulunup mahkum edilmiştir. Çünkü Allah, herkesi üstün ve şerefli yaratmıştır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Ben, insanlarla beraber hareket ederim; iyi yapırlarsa iyilik eder, kötülük ederlerse kötülük yaparım" diyen (karakter ve ahlâk zaafı olan) kimseler gibi olmayınız. Fakat zihniniz ve nefsinizi, insanlar iyilik yaparsa siz de iyilik yapmaya ve kötülük yaparlarsa da zulmetmemeye şartlandırıp hazırlayın. [\[394\]](#)

Kısaca İslâm, kişilikli davranışın ve davranışlardaki bağımsız şahsiyetin bir göstergesi olarak temayüz eden ahlakî duruşun, fikir planında da gösterilmesini ister.

e. Düşünme, fikir yürütme ve her meseleden ders çıkarmaya önem verilmesi gerekir. Kur'an bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah 'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar /m?"

[\[395\]](#)

Başlı başına bir âlem olan insanın, kendisi hakkında düşünmesi konusunda da Kur'an, "Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?"^[396] buyurmuştur. Ayrıca beşFiyet tarihinin gidişatı, geçmiş ümmetlerin başına gelen bela ve musibetler ile İnsanların bir arada yaşamaları konusundaki Allah'ın nizam ve intizamı (sünnetullah) hususunda ise Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın âyetlerini) yalan sayanların âkibetini görün"^[397]

2. Cehaletle Savaş

Toplumun fikir hamulesi ve toplumdaki ilmî araştırmaların zeminini oluşturan öğretilerden biri de, eğitim-öğretimin yaygınlaştırılıp cahillikle topyekün bir savaşa girişmektir. Bu sebeple Hz. Peygamber, Araplar arasında yaygın olan cehaletle mücadele için oldukça gayret göstermiştir. "Çünkü ümmîlere, içlerinden bir peygamber gönderen O'dur"^[398] âyetiyle Kur'an'ın da bildirdiği gibi Araplar o dönemde, diğer milletler arasında "ümmîler" olarak biliniyorlardı. Resûlullah (s.a.), "Biz ümmî bir ümmetiz (milletiz).

Yazı yazmayız ve hesap da bilmeyiz"^[399] hadis'ıyla bu gerçeği adeta bize özetlemiştir.

Burada bilhassa dikkati çeken durum, cehalet içerisinde yüzen bir millet içerisinde çıkan bu Peygamberin (s.a.), ilk defa kalemi övüp yücelten kimse olması, her vesileyle yazının yaygınlaşması için gayret göstermesi ve ashâbı arasında cehaleti ortadan kaldırmaya gayret sarfetmesidir. Öyleyse Rabbînden O'na (s.a.) ilk inen, ""Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılarmış

yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir"[400] âyetlerin, okuyup-yazmayı, kalemi ve eğitim-öğretim faaliyetlerini övücü mahiyet arzemesine şaşmamalıdır.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'in ikinci olarak inen sûresinin, "Kalem Sûresi" olarak isimlendirilmesinde ve bu sûrenin başında Cenab-i Hakk'ın, uNûn. Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun "[401] buyurarak, hacmi küçük fakat tesiri büyük âlete (kalem) yemin etmiş olmasında da garipsenecek bir durum yoktur.

Hız. Peygamber de müslümanların yazı öğrenmesine vesile teşkil eden hiç bir fırsatı kaçırmamış ve bu fırsatları en güzel şekilde değerlendirmiştir. Bedir Gazvesi sonrasındaki uygulama, bunun en açık örneklerindendir. Zira bu savaş sırasında, Kureyş kabilesine mensup okuma-yazma bilen bazı kimseler de esir alınmıştı ve Hız. Peygamber, onların her birinin esirlikten kurtulma fidyesi olarak, müslümanlardan on kişiye okuma-yazma öğretmelerini şart koşmuştu. İbn Sa'd'ın Âmir b. eş-Şa'bî'den rivayetine göre o şöyle demiştir: "Resûlullah Bedir günü yetmiş kişiyi esir almıştı. Onlardan mallan oranında fidye talep ediyordu. Mekkeliler okuma-yazma biliyor; ancak Medineliler bilmiyordu. Bu esirlerden fidye olarak ödeyecek malı olmayanların her birine okuma-yazma öğretmesi için, Medine'deki çocuklardan on çocuk verilmişti. İşte bu, onların fidyesi sayılmıştır. [402]

Zikredildiğine göre Zeyd b. Sabit (r.a.) de -ki Zeyd, Hız. peygamber'in vahiy katiplerindendir-, Kureyşİ esirlerin okuma-yazma öğrettiği kimselerdendi. Bu olgu, şunu gösterir: Hız. peygamber'in bu planı, iddia edildiği gibi,

esirlerin salt okuma-yazma öğretilmek suretiyle özgürlüğüne kavuşmalarını temine yönelik olmayıp, unutulmaması ve tekrar cahillik bataklığına sürüklenilmemesi için, okuma-yazmanın en ideal tarzda yapılmasını temine yönelikti.

Diğer taraftan, özellikle davranışlarda ve yaşantıda fikrî ve kültürel bir etkilenmeye maruz kalmayıp öğretmenin çizgisine ve rengine bürünmemek şartıyla, aradaki din farkını Hz. Peygamber, müşriklerin sahip olduğu güzel bilgi, maharet ve uygulamaların alınmasına engel saymamıştır.

Yazının (okuma-yazma) öğrenilmesi konusundaki Hz. Peygamber'in bu teşviki, sadece erkeklere mahsus olmamış; bilakis kadınları da kapsamıştır.^[403] Zira Şifa Binti Abdullah'a Resûlullah (s.a.), müminlerin annesi Hafsa Binti Ömer'e yazı ^[404] öğretmesini emretmiştir. ^[405]

3. İhtiyaç Duyulduğu Zaman Değişik Dillerin Öğrenilmesi

İlmî bir ortamın oluşmasının en önemli gereklerinden biri de, ihtiyaç anında kullanılmak üzere muhtelif dillerin öğrenilmesidir. Özellikle de bu dillerde yazılmış olup da Öğrenilmesi gerekli bir bilgi, iktibas edilmesi gereken hikmetli bir ilim varsa ve kendi lisanı bunlardan mahrumsa, bunlardan faydalanmak elzem hale gelmektedir. Zira İslâm, başka milletlerin dillerini Öğrenmeye engel olmamakta; aksine İslâm mesajının yayılmasına vesile olacağı için dil Öğrenimini teşvik etmektedir.

Şüphesiz bu durum, Hz. Peygamberin risâletinin everensel yönüyle ilgilidir. Çünkü O (s.a.) -her ne kadar kendisi Arap kavminden, kendisine indirilen Kitap (Kur'an) Arapça olsa ve Allah da bu Kitabı kavminin diliyle göndermişse bile-, "Âlemlere uyarıcı olsun diye," [406] "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik" [407] ve "De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize Allah 'in bir elçisiyim" [408] âyetlerinin de bildirdiği gibi, bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir.

Öyleyse Hz. Peygamber ile farklı dillere sahip diğer milletler arasında, İslâm mesajının onlara ulaşması ve bu milletlerin İslâm mesajına ne karşılık verdiklerinin anlaşılabilmesi için tercüme ve tercümanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki, Hz. Peygamberin yanında Farsça, Rumca ve Habeşçe'yi bilen kimseler bulunmaktaydı. Zikri geçen bu dillerden Arapça'ya tercüme yapıp, Arapça'dan da bu dillere tercüme yapılması Ona (s.a.) yetmekteydi. Ancak Hz. Peygamberin yanında yahudilerin yazdıkları dil olan Süryânîce'yi bilen kimse bulunmuyordu. Bu sebeple Resûlullah (s.a.) bu dili, hem yazı hem de okuma olarak öğrenme işini ünlü vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit'e (r.a.) emretmişti. Böylece Hz. Peygamber, yahudilerle olan münasebetlerinde onlardan birini tercüman olarak kullanmaktan kurtulacaktır. Zeyd b. Sabit bu konuda şöyle demiştir: "Resûlullah bana yahudilerin dili Süryânîce'yi öğrenmemi emretti ve ben de bunu öğrendim. Resûlullah şöyle demişti: 'Vallahi! Ben mektuplarım (yazdıklarım) konusunda yahudilere güvenmiyorum.' Bunun üzerine ben de yarım aydan daha kısa sürede bu dili iyice öğrendim. Böylece Resûlullah'ın yahudilere olan mektuplarını yazıyor ve

onlardan gelen mektupları da Ona (s.a.) okuyordum."

[409]

Zeyd b. Sâbit'in Süryânîce'yi bu kadar kısa sürede iyi derecede öğrenmesi, ensarın yahudilerle içice geçmiş kabileler halinde yaşamasıyla da izah edilebilir. Buna göre Zeyd'in daha önceden bu dili biraz öğrenmiş olma ihtimali vardır.

Bütün bunlardan dolayı pek çok müslüman, değişik dilleri Öğrenme konusunda oldukça istekli davranmakta, çeşitli dillere tercüme yapmakta ve yine değişik dillerden Arapça'ya eserler tercüme etmektedirler. Daha ilk asırlardan itibaren muhtelif milletlerin dillerinden pek çok kitap, makale (Arapça'ya) tercüme edilmiş ve bu işte mütercimler adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Bu konuda Emevî ve Abbasî halîfelerinin gayretlerini örnek vermek sanırım yeterli olacaktır. Bir Arap şâiri de konuyla ilgili olarak şöyle demiştir:

"Kişinin faydası, bildiği diller ölçüsündedir ki,
Bu diller, ihtiyaç anında kişinin en büyük yardımcısıdır.
Şu halde sen dil öğrenmeye gayret et,
Zira her lisan, bir insan demektir." [410]

4. İstatistik Kullanımı

Asrımızda istatistik ilminin yöntemlerini kullanmak, pek çok işin açıklığa kavuşup çözümlenmesi için en güzel bilimsel metotlardan biridir. Öyle ki bu metot, gerçek ilim adamları ile ulu orta konuşan ilimden mahrum, gürültü ve yaygaracı kimselerin farkını ortaya koyan bîr vasıf haline gelmiştir. Hz. Peygamber de, oldukça erken bir dönemde, Medine'de İslâm Devleti'ni kurduktan sonra bu metottan istifade yoluna gitmiştir.

Buhârî ve Müslîr'nin Huzeyfe b. Yemân'dan (r.a.) rivayetine göre Huzeyfe şöyle demiştir: "(Bir defasında) Resûlullah (s.a.) ile beraberdik ve bize şöyle dedi: "Müslümanların kaç kişi olduğunun sayımım (istatistiğim) yapınız. "

Buhârî'nin başka bir rivayetinde de Hz. Peygamber'İN şöyle buyurduğu bildirilmiştir: "İnsanlardan kimin müslüman olduğunu benim için yazın." Huzeyfe, "BİZ de bunun üzerine yazdık ve bin beş yüz müslümanın olduğunu tesbit ettik" buyurmuştur. [\[411\]](#)

Burada söz konusu olan, müslümanların sayısının tesbitinde yazılı bir istatistiki bilgi elde edilmesidir. Hz. Peygamber bu emri, devamlı surette müteyakkız bekleyen düşmanlarına karşı koyabilecek müslümanların vurucu gücünün sayısını öğrenmek için vermiştir. Bu nedenle buradaki istatistik/sayım, sadece erkeklere yani savaşmaya muktedir olanlara yönelik olarak yapılmıştır.

İslâm devletinin oldukça erken döneminde Hz. Peygamber'İN bizzat emriyle kolay .bir şekilde gerçekleştirilen bu sayım bize, İslâm'ın (istatistik vb.) modern bilimsel yöntemleri ne dereceye kadar kullanabileceğinin ipuçlarını vermektedir. Buna karşılık Tevrat'ta ise şöyle denilmektedir: "İsrâiloğullan peygamberlerinden biri, onların sayımım yapmak istedi de ona semavî bir ceza/azap indir Bu ifadelerde sayım ve istatistik yapmak, sanki kader ve ilahî iradeye karşı koymak gibi algılanmıştır. Bunun içindir ki, meşhur muasır Batılı filozoflardan Bertrant Russell şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Kitab-ı Mukaddes ve öğretileri, ilmî bir düşünce ortaya koymak için uygun hiç bir ortam sağlamaz." [\[412\]](#)

5. Planlama

İstatistik, bilimsel metotların en önemli yol göstericilerinden biri olunca, plan/proje yapmanın da bundan daha aşağı kalır yanının olmadığını belirtmek gerekir. Bilakis planlamanın, sayım ve istatistikten daha da önemli olduğu söylenebilir. Çünkü planlama istatistiki bilgiler üzerine yapılır. Buradaki planlamadan maksat, belli öncelikleri göz önünde tutarak sınırlı devreleri kapsayacak şekilde, gelecekte yapılması gerekeli veya muhtemel işlerin projeksiyonunu ortaya koymaktır.

Bazı kimseler, işlerin bilimsel olarak planlanıp projelendirilmesi düşüncesine dînin karşı çıktığını öne sürmektedirler. Hiç şüphesiz bu, İlmi imanın karşısındaymış gibi gösteren ve bu ikisinin asla bir arada olamayacak iki zıt kutup; birbiriyle asla buluşamaz iki çizgi olduğunu iddia eden eski yoz kafaların ürünü bir faraziye'dir. [\[413\]](#)

Dînin Özü, Gelecek İçin Plan Yapmaktır

Özü itibariyle dîni düşünce, gelecek için plan ve proje yapma esası üzerine kurulmuştur. Böylelikle dindar bir müslüman, yarını için bugününden; bir diğer ifade ile, ölümü için hayatından, âhireti için de dünyasından fedakarlıkta bulunmakta ve kendisini Allah'ın rızasını kazanma hedefine götürecek bir planı hazırlamış olmaktadır. [\[414\]](#)

Hız. Yûsuf Kıssası ve İktisadî Planlama

Kur'an'da, akıl sahipleri için oldukça ibret verici bir kıssa vardır. Bu kıssa, Yusuf (a.s.) kıssasıdır. Kur'an'ın zikrettiğine göre bu kıssada, gıda maddelerinin eksikliği konusunda umumî bir krizle karşılaşıldığında on beş yıl boyunca tanınsa, üretimin nasıl planlanması gerektiğinin ipuçları vardır. Hz. Yûsuf, -Allah Teâlâ'nın rüya tabiri konusunda ona ilhamı sayesinde- bölgenin genel bir tarımsal ürün azalması kriziyle karşılaşacağını bilerek, kendi plan ve projesini dönemin Mısır Kralına önermiş ve neticede bu planın yürürlüğe konulması işi de kendisine verilmişti. Bu planın uygulanmasının bir sonucu olarak, Mısır ve civar bölgeler tarımsal ürün bolluğuna kavuşmuştu. Bu durum, Yûsuf sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

"Yûsuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım [\[415\]](#) olunacak ve o yılda meyve suyu ve yağ sıkacaklar." [\[416\]](#)

Planlama ve Tevekkül

Belki bazı kimseler, yarınlar için plan, proje yapmanın, Allah'a ve kaza-kadere imana ters düştüğü anlayışıyla, bırakınız planlamayı teşvik etmeyi, dîni hayatta planlamaya asla yer olmadığını savunarak bu düşüncüyü tamamen zihinlerinden çıkarırlar. Ne var ki gerçek durum bundan farklıdır. Zira Kur'an ve Sünnet'i iyice tetkik eden kimse, görecektir ki Kur'an ve

Sünnet, hazırlıksız olmayı, rastgele hareket etmeyi, işlerin plansız, prensipsiz ve intizamsız olarak kendi haline bırakılmasını reddetmektedir. Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre Allah'a tevekkül etmek, sebeplere sarılmamak ve Allah'ın mahlukâtı için koymuş olduğu sünnetullahın önemsenmemesi demek değildir. Neredeyse her müslüman, Hz. Peygamber'e gelip de devesini mescidin önünde bırakıp sonra Resûlullah'a şöyle bağırarak bedevinin hikâyesini bilmektedir:

"Ey Allah'ın Resulü! Devemi bağlayıp da mı, yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" Buna Resûlullah'ın (s.a.) cevabı İse, "Deveni bağla, sonra Allah 'a tevekkül et" olmuştur. [\[417\]](#)

İmam Taberî, sebeplere sarılmanın tevekkülün kemâle ermesine (olumsuz) etki edeceğini iddia edenlerin bu anlayışlarını reddederek şöyle demiştir: "Gerçek olan şu ki, Allah'a güvenen ve Allah'ın takdirinin mutlaka vaki olacağına tam bir itimat içerisinde olan kimsenin sebeplere sarılması, onun tevekkülüne zarar vermez. Zira Resûlullah'ın (s.a.) sünnetine uymanın icabı budur. Çünkü Hz. Peygamber zırhını giyinmiş, miğfer takmış, okçuları (Uhud'daki) vadinin baş tarafına yerleştirmiş, Medine'nin etrafına hendek kazmış, Habeşistan'a ve Medine'ye hicrete izin vermiş ve kendisi de Medine'ye hicret etmiştir. Yine Resûlullah (s.a.) yeme-içme gibi sebeplere de tevessül etmiş, ailesi için azık biriktirmiştir. Hiçbir surette bu azığın gökten kendisine inmesini beklememiştir. Halbuki böyle bir şey olacak olsaydı, insanlar içerisinde bunun olmasına en layık kimse Resûlullah olurdu. [\[418\]](#)

Hz. Peygamber'in sîretini okuyan kimse, Onun (s.a.) Allah'a en güzel şekilde tevekkül ettiği halde her iş için hazırlık yaptığını, o işin sebeplerine tevessül edip onun için hazırlandığını, bütün ihtimalleri göz önüne alarak

tedbir aldığını fakat her zaman ihtiyat paylarını da bıraktığını görecektir. Öyle ki, -Kureyş'in ashap üzerindeki baskı ve işkenceleri artınca- onlara Habeşistan'a hicret etmelerini emretmiş; ancak bu sanıldığı üzere, okun yaydan fırlaması gibi birden bire olmamıştır. Bilakis o vakitte Habeşistan'ın coğrafi, siyasî ve dîni durumu göz önünde tutularak verilmiş oldukça stratejik bir karardır. Yoksa Arabistan ile aynı (siyasî) şartlardaki bir yere hicret etmeyi ashaba emretmek, hiç de akıllıca . ve hikmetle planlanmış bir iş olmazdı. Çünkü Kureyş, dîni, kültürel ve edebî nüfûzuyla onlara kolayca ulaşabilirdi.

Aynı şekilde bu İlk Habeşistan muhacirlerinin, İran ve Roma imparatorluklarının hükmü altındaki bir beldeye de gitmeleri akıllıca olmazdı. Zira bu imparatorluklar, yeni ortaya çıkan din ve mesajları kabul etmeye yanaşmayan zorbalar tarafından yönetilmekteydi. Hint Alt Kıtası ve Çin gibi Arap Yarımadası'ndan uzak bölgelere gitmeleri de planlı ve hikmetli olmazdı. Zira böyle bir durumda onlardan haber alınamaz ve hicret, onların kaybolup gitmelerine sebep olabilirdi.

Şu halde Habeşistan, coğrafi olarak böyle bir hicret için en munasip yer durumundaydı. Zira bu bölge, Arabistan'a ne çok uzak ne de çok yakındı ve Arap Yarımadası ile arasında deniz bulunmaktaydı. Ayrıca dîni olarak da, hicret etmeye en uygun yerdı. Çünkü halkı, Ehl-i kitap'tan sayılan hristiyanlardan oluşmaktaydı ve müslümanlara sevgi besleme konusunda en yakın dîni grup olarak ddediliyorlardı. Yine siyasî bakımdan da Habeşistan'da, hicrete munasip bir ortam bulunuyordu. Zira insaf ve adaleti ile ün salmış bir hükümdar (Necâşî) tarafından yönetilmekteydi. Bu sebeptendir ki, Resûlullah (s.a.) oraya hicret iznini verirken ashabına şöyle demiştir: "Orada

(Habeşistan 'da) size zulmetmeyecek bir hükümdar bulunmaktadır."

Bu da göstermektedir ki Hz. Peygamber ve ashabı, kıtalar ve ülkelerarası bütün ulaşım zorluklarına rağmen, içinde yaşadıkları dünyadan kopuk olarak, uzlet hayatı içerisinde değillerdi. Yine, müslumanlarla müşrikler arasında münakaşaya sebep olan ve Rum sûresinin İlk âyetlerinde anlatılan, İran ve Roma imparatorluklarının birbirleri ile savaşları konusundaki tavırları da, Hz. Peygamber ve ashabının planlamasına delalet etmektedir. Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır:

"Rumlar (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerden sonra bir kaç yıl içinde galip geleceklerdir.

[\[419\]](#)

İşte bu şekilde onlar, kendilerine yönelik bütün işkencelere ve güçsüzlüklerine rağmen İslâmî davetin İcaplarını yerine getirmekten geri kalmadıkları gibi, dönemin en büyük iki devleti veya Doğu ve Batı'daki en büyük iki ordusu arasındaki çekişme konusunda da bilgi sahibi idiler.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti, bu konuda daha açık bir örnektir. Çünkü bu hicrette ilmî planlama ve imanî tevekkülün nasıl yan yana olduğunu görmekteyiz. Zira Hz. Peygamber bu hicret esnasında, bir beşerin hazırlaması gereken bütün tedbir, hazırlık ve yardımları tek tek planlayıp uygulamaya koymuştur.

Öncelikle Evs ve Hazrec kabilesinden müminlerle I. ve II. Akabe bey'atlerini gerçekleştirip onlardan, kendileri için zararlı görüp men ettiklerini kendisi için de men etmeleri sözünü almış ve böylece hicret edeceği yere (Medine ve halkına) kalbi ısınıp mutmain olmuştur.

Yine pek çok tehlike ve ani ortaya çıkacak durumlar içeren bu zorlu yolculukta kendisine arkadaşlık edecek

kimseye kalbi ısınmıştır. Tabi ki bu arkadaşlık konusunda Ebû Bekir'den (r.a.) daha faziletli kimse bulunmamaktaydı. Hicret yolculuğuna çıkacağı gece kendisini muhtemel tehlikeye atarak ve onları gözleyen düşmanların hainliklerini hesap ederek, kendi yatağında geceleyecek fedaiye de kalbi ısınmış ve ona güvenmiştir. Elbette ki bu görev için en uygun fedai, -amcası Ebû Talip'in oğlu ve İslâm mücahidi- Hz. Ali'den başkası olamazdı. Diğer taraftan da Hz. Peygamber, hicret esnasında kendisine yol gösterecek, Onu arayanların şaşırmasını mümkün kılan yol ayırımlarında ve gizlenilecek yerler hususunda kendisine yardım edecek mahir bir kılavuz bile ayarlamıştı. Bu kılavuz, emin bir müşrik olan Abdullah b. Üreykid idi.

Hz. Peygamber'in müslüman olmayan birinden yardım almasından fakihler, köken itibariyle müslümanyara ait olmayan (İslâmî olmayan) teknik bilgilerin iktibas edilmesine ve müslüman olmayan bilginlerden, güvenilip emin olunması durumunda, yardım talep edilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir.

Böylece Hz. Peygamber, yol arkadaşı Ebû Bekir ve kılavuzları, çıkacakları bu uzun yolculukları için gerekli hazırlıkları yapmışlar, kervan ve yolcuların az uğradığı bir yerde buluşmak üzere anlaşmışlardı. Arama tarama faaliyetleri azalınca ve Kureyşliler Hz. Peygamber ve yol arkadaşını bulma konusunda ümitsizliğe düşünceye kadar, üstelik Kureyşlileri fazlasıyla şaşırtmak için Medine yolu üzerinde olmayan bir mekan olan Sevr Mağarası, bir kaç gün gizlenmek üzere seçilmişti.

Hizmet için görevli olan grup, gizlendikle i süre zarfında, onlara azık getiriyor, Kureyşliler hakkında istihbarat topluyordu. Buna göre, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ, o"nu Al dullah azık getiriyor; ardından da Ebû

Bekir'in (r.a.) azatlı ki leM Amir b. Führeyre, koyunlarıyla gelip sütünü sağıyor, onl ra veı\ i ten sonra geri dönerken, Abdullah ve Esmâ'nın ayak /: t-, ilip yok ediyordu.

Görüldüğü üzere bu hicret yolculuğunda, halkalar birbirine iyi Örölmüş, içinde doldurulmayan hiç bir boslu*"un bakılmadığı, her görevlinin şartları ve gücü oranında kendi ne uy^u görev stlendiğı, kısaca her türlü tedbirin alındığı bir plan devreye konulmuştu. Bu planın uygulanmasında Hz. Ebû Bekir'in rolü, Hz. Ali ve Hz. Esmâ'nın rolünden farklıdır. Yani her şey yerli yerinde uygulamaya konulmuştur.

Bütün bunlara rağmen plan nerdeyse başarısız oluyordu. Zira müşrikler, onların saklandıkları mağaranın kapısına kadar gelebilmişlerdi. Planın suya düşmesi ve olayın mahiyetinin ortaya çıkması ve de Resûlüllah'ı mağarada görmek için, kapıya kadar gelen müşriklerden birinin sadece mağaranın içine bakmış olması yeterliydi. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in Resulü!lah'a, "Onlardan biri eğer içeri bakmış olsalardı bizi görürlererdı" sözüyle endişesini dile getirmesi, bunu gösterir. Ancak Hz. Ebû Bekir'in bu endişesini gören Resûlüllah, îman dolu ve teskin edici sözlerle ona, 'Ey Ebû Bekir! Üçüncüsünün Allah olduğu iki kişi hakkında ne düşünürsün?" buyurmuş ve şu âyeti okumuştur:

"Üzölme! Allah bizimledir. [\[420\]](#)

İşte burada Allah'a gerçek tevekkölün nasıl olması gerektiğı ayan beyan ortaya çıkmaktadır. Buna göre insan güç ve kudreti oranında gayret sarfedecek, alabildiğı kadar tedbirini alıp, yapabildiğı kadar planlamasını yapacak, güç ve takatini aşan kaderin ani tecellileri konusunda da Allah'a sığınacaktır. Zira

buradaki "Allah bizimledir" ifadesini böyle anlamak gerekmektedir. [\[421\]](#)

6. Dünyevî İşlerde Tecrübeye Verilen Önem

Modern bilim ve Batı düşüncesinin belki de en bariz vasfı, Aristo'ya nisbet edilen şeklî ve kıyasa dayalı akıl yürütmeyi benimsemeyip gözlem ve deneyi esas alan bir düşünce tarzına Önem vermesi; bu gözlem ve deneyin sonuçlarına göre neticeye gitmesidir. Bu sebeple bu ilim, "tecrübeye dayanan ilim"; metodu da "tecrübeye dayalı metot" diye anılır.

Hiz. Peygamber'in de sanayi, ziraat, tıp vb. konularda olduğu gibi dünyevî ve teknik işlerde tecrübeye oldukça Önem verdiğini görüyoruz. Zira faydalı olduğu tecrübeye sabit olan, dînin istediğı; tecrübenin zamlıdır dediğı ise, dînin de reddettiğı bir şeydir.

Hiz. Peygamber'in tecrübeye verdiği önemin en güzel örneğı, Onun (s.a.) hurmaların aşılınması meselesinde takındığı tavidır. Ensardan bazı sahâbîlerin hurmaları aşıladıklarını gören Hiz. peygamber, daha önce kendisi böyle bir tecrübe yaşamadığı ve ekim-dikim olmayan Mekke gibi bir bölgede yetiştiğı için, tamamen zan ve tahmine dayanarak onlara, bunu yapmalarına gerek olmadığını söylemişti. Ensar ise bu sözü, muhalefeti caiz olmayan vahyin gereğı söylenmiş bir söz olarak anlamışlar ve o sezon hurmaları aşılamaktan vazgeçmişlerdi. Ancak neticede hurmalar o sene kötü mahsûl vermişti. Hiz. Peygamber bu durumdan haberdar olunca, onlara söylediğı bu sözün ilahî vahyin gereğı olmadığını, bilakis dünyevî İstişarenin neticesi olduğunu açıklamıştı.

Bu konunun anlatıldığı hadise, Müslim'in Sahîh'l, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'l ve başka kaynaklarda yer

almış ve içerisinde Talha b. Ubeydullah, Âişe, Rafi' b. Hadîc ve Enes'in (r.anhüm) yer aldığı bir grup sahâbî tarafından rivayet edilmiştir. Hadisle ilgili geniş açıklama, bu kitabın Birinci Bölümünde yapılmıştı.

Ancak burada teslim edilmesi gereken husus, tecrübe, gözlem ve deneyin neticesinde ortaya çıkan kanundur. Bu işlerde beşerî akıl, ancak ve ancak yol gösterici ve kılavuzluk görevi yapar. Buna karşılık vahiy, İnsanlar İçin umumî birtakım prensip ve ilkeleri koyar ve insanları, bildikleri şeylere bağlı olarak hareket etmeleri konusunda serbest bırakır. İnsanlara bu konuda, "\S7z dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" mealindeki hadis, oldukça açık mesajlar vermektedir. [\[422\]](#)

7. Tecrübe Sahibi Olanlar İle Birİşin Erbabı Olanların Görüşlerini Razi Olma

Yapılması arzu edilen ve uygulamaya konulan her işte, bilgi sahibi, tecrübeli konunun uzmanı kimselerin görüşlerine başvurup onların görüşleri doğrultusunda hareket etmek, gerçek ilmî düşüncenin en büyük vasıflarındandır. Kur'an'daki, "Bunu bir bilene sor", "(Bu gerçeği) sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç imse haber veremez" [\[423\]](#) ve "Resul'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi" [\[424\]](#) mealindeki âyetlerin de işaret ettiği mânalar, bunu göstermektedir.

Savaşla ilgili işlerde, askerî konularda uzman kimselerle İstişare edilmeli, iktisadî konularda ekonomistlerin, sanayi konusunda sanayicilerin, ziraat konusunda da çiftçilerin veya ziraat mühendislerinin görüş ve

tavsiyeleri alınmalıdır. Bu prensip, bütün meslek kolları için geçerlidir.

Bedir savaşında müslümanlar Kureyş müşrikleri ile karşı karşıya geldiler. Bu savaşta Kureyşliler vadinin alt tarafında mevki tutmuşlardı. Resûlullah (s.a.) ise, Bedir suyunun en alt tarafına yönelmiş ve orada karargâh kurmuştu. İşte tam da bu esnada Habbâb b. el-Münzîr el-Ensârî (r.a.) Hz. Peygamber'e bir teklifle gelerek şöyle demiştir: "Yâ Resûleilâhî Bu mevki, hiç bir surette öne ve arkaya hareket etmememiz gereken, Allah'ın sana vahiyyle işaret ettiği bir yer mi; yoksa sizin harp ve savaş hilesi ile ilgili görüşünüz müdür?" Resûlullah (s.a.), "Bilakis bu, savaş hilesi olan bir görüştür" buyurunca, Habbâb şöyle demiştir:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu yer (savaş sîtratejisi açısından) doğru bir mevki değildir. İnsanlara söyleseniz de Kureyşin suyunun en yakınma hareket etseler ve orada siper alsak. Böylece suyun önüne set çekerek bir havuz inşa edebilir ve suyu orada toplayabiliriz. Bu şekilde de, biz su içmiş onlar ise içemez olurular." Bu görüş üzerine Resûlullah Habbâb'a hitaben şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak (güzel) bir görüş bildirdin."[\[425\]](#)

Bu sorusuyla Habbâb, Resûlullah'm karargah kurmak için tercih ettiği yer hususundaki görüşünü daha açık bir şekilde anlamak istemiştir. Buna göre, "Bu Allah'tan bir vahiy midir?" derken Habbâb'ın amacı, ona itaat etmek ve bütün dikkatiyle onu uygulamaktır. Yok eğer bu uygulamanın Hz. Peygamber'in müslümanların önderi ve savaşın komutanı olması sıfatıyla aldığı askerî tedbirlerden olması durumunda, bir katkıda bulunabilir ve kendi görüşünü belirtebilirdi. İbn Sa'd'ın da özellikle işaret ettiği üzere,[\[426\]](#) bölgeyi iyi bilen biri olarak bunu yapabilirdi. Böylece Habbâb, projesini Hz. Peygamber'e sunmuş, Resûlullah da buna hüsnü kabulle karşılayarak

önceki görüşünden rücu etmiş ve üstelik, "(Güzel) bir görüş belirttin" buyurarak, onun bu teklifini uygulamaya koymuştur. [\[427\]](#)

Yine Bedir savaşı sırasında Sa'd b. Muâz (r.a.), Hz. Peygamber'in kendisi için bir savaş çadırı kurulmasını ve savaşı uzaktan yönetmesini teklif etmiş, Resûlüllah da bunu kabul edip uygulamaya koymuştur. Hendek savaşında da Hz. Peygamber, (İran asıllı) Selmân el-Fârisî'nin (r.a.) Medine'nin etrafına hendek kazılması teklifini kabul ederek uygulamaya koyduğu rivayet edilmektedir. Bundan dolayıdır ki, bu savaş esnasında müşriklerin süvarileri atlarını koşturup hücumla geçtiklerinde hendeğin başına gelmişler ve, "Vallahi! Bu, Arapların bilmediği bir hiledir" itirafında bulunmuşlardır. [\[428\]](#)

Şu halde, kendilerini zafere ulaştırıp düşmanların oyunların! boşa çıkaracak ve hayatlarında hayırlara vesile olacak her işte müslümanların, Rum İran/Pers vb. milletlerin uygulama ve yöntemlerini iktibas etmelerinde şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü hüküm, bizatihi üslûp ve yöntemin kendisine göre değil, bu yöntemlerin sonuçlarına göre verilir. [\[429\]](#)

8. Kaynağı Ne Olursa Olsun Faydalı Bilgilerin İktibas Edilmesi

Hz. Peygamber, -müslüman olmayanlardan bile olsa- İslâm ve müslümanların faydasına olan her bilgi ve ilmin iktibas edilmesini teşvik etmiştir. Zira Onun (s.a.), müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmeleri konusunda Bedir'de esir alman Kureyşli müşriklerden nasıl yararlandığına daha önce değinmiştik. Diğer

tarafından O (s.a.), Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Hikmetli söz, müminin yitiğidir; nerede bulursa onu almaya en layık kimse odur. [\[430\]](#)

Hiz. Ali de şöyle buyurmuştur: 17//m, müminin yitik malıdır; müşriklerden bile olsa onu alınız" [\[431\]](#)

Tabiatıyla bu, bir şey icat eden veya bilimsel bir yöntem geliştirenlerin, kendi inanç ve ideolojik fikirlerini karıştırmadıkları bilgi ve ilimler için geçerlidir. Çünkü bunlar, mümin-kâfir, iyi-kötü herkesin kabul edip benimsediği birtakım küllî kanunlardır. Bundan dolayısıdır ki müslümanlar, Pers, Roma, Hint ve özellikle de Antik Yunan (Helen) millet ve medeniyetlerinin ortaya koyduğu tıp, kimya, astronomi, optik, cebir-matematik vb. pozitif ilimleri iktibas etmekte bir sakınca görmemişlerdir.

Ancak İslâm'ın dışındaki din ve toplumların örf-âdet ve ahlakî değer yargıları gibi, müslümanın Allah, insan, tabiat, tarih ve topluma bakışına etki eden bilgilerin iktibas edilmesi sakıncalıdır. Bu sebeple Resûlullah (s.a.), yahudilerin kutsal kitaplarından bazı sayfaları okurken gördüğünde Hiz. Ömer'i uyarmıştır. Çünkü Allah, her türlü tahrifat ve değişiklikten korunmuş bulunan Kurân-ı Kerîm'i göndermiş; böylelikle, beşer evhamı, yaratılmışların heva ve hevesleri ile değiştirilerek (tahrif) ismet (korunmuşluk) sıfatını kaybetmiş olan (Tevrat, İncil gibi) kitaplara müslümanları muhtaç etmemiştir. Zira din ancak ve ancak masum olan ve Allah'a nîsbeti sabit olan ilahî bir kaynaktan alınabilir.

İmam Ahmed'in Câbir'den (r.a.) rivayet ettiğine göre, Ömer (r.a.) Ehl-i kitaba mensup bazı kimselerden kendisine ulaşan bir kitapla Resûlullah'ın huzuruna gelmişti. Resûlullah onu bu halde gördüğünde çok

kızmış ve şöyje buyurmuştur: "Kendi inancın hususunda tereddüt içinde misin [\[432\]](#) Ey Hattâb 'in oğlu! Nefsim yed-i kudretinde olan Allah 'a yemin ederim ki, size onu (İslâm akidesini) tertemiz bir şekilde getirdim. Onlara hiç bir şey sormayın; zira size hak bir şey söylerler onu yalanlar veya batıl bir söz söylerler tasdik edersiniz. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah 'ayemin olsun ki, Musa (a.s.) hayatta olsaydı bana tabi olmaktan başka bir seçeneği olmazdı. [\[433\]](#)

Bu rivayette Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişecek kadar çok kızması ve Hz. Ömer'in bu hareketini reddetme konusunda aşırı gitmesinin sebebi, olayın tamamen dîni ilgilendiren bir mahiyet arzemesindendir. Dînin sahasına giren bir ilmin de ancak ve ancak doğru ve güvenilir bir kaynaktan alınacağında şüphe bulunmamaktadır.

İslâm'a ters düşmediği sürece, hayatın dîni alanın dışındaki diğer sahalarına ait çeşitli bilimsel ve sanatsal faaliyetler ite insanların akıl ve tecrübeleriyle ortaya koydukları biigi birikimlerinin beşeriyetin ortak malı olduğunda şüphe yoktur. Hangi kaynaktan çıkarlarsa çıksınlar onları almakta tereddüt etmez, Doğu'da ve Batı'da onu arar, müşrik olsun müslüman olsun herkesten onu alırız. Tıpkı Hz. Peygamber'in bilgisizlik ve cehaletin ortadan kaldırılması için Bedir'de esir alınanlardan istifade ettiği, İranlıların savaş yöntemlerinden olduğu halde, Hendek savaşında Medine'nin etrafına hendek kazılması fikrini uyguladığı, Taif kuşatmasında mancınık kullandığı ve Rum bir marangozun yaptığı minber üzerinde hutbe okuduğu gibi. [\[434\]](#)

Kendi halifelik dönemlerinde Hulefâ-yi Raşidîn de, faydalı olan ve ümmetin işlerinin daha iyi gitmesine

yarayacak bilgi ve teknikleri başka milletlerden İktibas etmiş; Arapların bilmedikleri bazı işleri ilk defa uygulamaya koymuşlardır. Tarihçilerin "evveliyâtü Ömer= Hz. Ömer'in ilkleri" olarak kabul ettikleri, bazı ahabın tavsiyesi ile tarih fikrini fiiliyata geçirmesi ve divan teşkilatını uygulamaya koyması, bunlardan sadece bazılarıdır. Bazı araştırmacılar da, Hz. Peygamber'in Hicret'ten hemen sonra müslümanların bir sayımının yapılmasını emretmesi rivayetinden hareketle, divan teşkilatı fikrinin Resûlullah (s.a.) döneminde var olduğunu ve ilk defa o dönemde başladığını belirtirler. [\[435\]](#)

9. Zan, Kuruntu ve Hurafelerle Mücadele

Bütün bunlardan daha da önemlisi, Câhîliye döneminde kendisine iyi bir pazar bulan ve ilahî kaynaklı fakat tahrif edilmiş dinler ile ilahî kaynağa dayanmayan çeşitli dinlerin gölgesinde, kendi propagandasını yapacak misyoner ve propagandacılar bulmakta zorlanmayan her türlü zan, kuruntu ve hurafelerle şiddetle mücadele etme gereğidir. Öyle ki, bu misyoner ve propogandacılar bir şey söylediklerinde kulak verilip dinlenir, emrettiklerinde itaat edilir ve bir şeye davet ettiklerinde de kendilerine icabet edilir. Tabiatıyla bunlar, kâinatın kanunlarını (sünnetullah) değiştirmeye, gaybî birtakım sırlara nüfuz etmeye ve kalplerde gizli olanı keşfetmeye muktedir olduklarını zanneden kâhin, falcı, sihirbaz ve müneccimlerden başkası değildir.

Ancak bisetiyle birlikte Resulülah (s.a.), bu çirkin pazarın kapılarını kapamış, kötülük ve fesadı yaymada maharetli bu simsarlarının faaliyetlerini menetmiş, onların sahte bilgilerini boşa çıkarmış ve gün ışığı gibi

açık bir şekilde Allah'ın kanunlarının (sünnetullah) değişmezliğini, gaybı Allah'tan başkasının bilemediğini, insanın kurtuluş ve hayrının bu kanunlara uyarak sebeplere ve bu sebepleri halkeden Allah'ın iradesine boyun eğmekten geçtiğini haykırmıştır. Bu itibarla hadis kaynaklarında, Resûlullah'ın, aşağıda mânasını nakledeceğimiz hadisleri karşısında şaşdırmamak gerekir. Buhârî ve Müslim'in Muğîre b. Şu'be'den rivayet ettiğine göre Muğîre şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber'in -Mâriye el-Kıptiyye'den olan oğlu- İbrâhim vefat ettiği zaman güneş tutulmuştu da insanlar şöyle demişlerdi: 'Güneş İbrahim'in Ölümünden dolayı tutuldu.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden (alâmetlerinden) birer âyettirler ve onlar hiç bir kimsenin ölmesi veya yaşamasından dolayı tutulmazlar"[\[436\]](#)

Böylece Hz. Peygamber, Câhil iye döneminde insanlar arasında oldukça yaygın olan ve güneş ve ayın ancak büyük bir kimsenin ölümü vb. sebeplerle tutulduğu vehmini telkin eden kuruntuyu ortadan kaldırarak, güneş ve ayın Allah'ın âyetlerinden birer alâmet olduğunu ve Allah'ın koyduğu kanunlara göre hareket ettiği ilkesini yerleştirmiştir.

Hz. Peygamber'in bu ve benzeri vehim, kuruntu ve hurafelerle mücadelesine örnek teşkil eden diğer bazı hadis-i şerifleri de şunlardır:

"Helak edici yedi şeyden kaçının. Ashap, 'Onlar, nedir Yâ Resûlellah!?' diye sorduğunda, şöyle buyurmuşlardır:

"Allah'a şirk koşturmak, sihir yapmak..." [\[437\]](#)

"Kim bir düğüm atar ve içerisine üflerse muhakkak sihir yapmış olur. Her kim de sihir yaparsa Allah 'a şirk

koşmuş olur. Kim ("korunma vb. amaçlarla) bir şey asarsa kendini ona teslim etmiş demektir." [438]

Burada "bir şey asmak"tan maksat, boyuna vb. yerlere cinlerden, nazardan ve hastalıklardan koruduğu düşünülen muska, tılsım, nazar boncuğu vb. asmaktır.

"Uğursuz sayan ve kendisi adına bir şeyi uğursuz saydıran, kâhinlikte bulunan ve kendisi adına kehanette bulunulan, sihir yapan ve kendisi adına sihir yaptıran bizden değildir. Bir kimse kâhinlik yapan birine gelir ve söylediklerim tasdik ederse Muhammed'e indirilene inanmamış demektir." [439]

"Kim müneccimlik ve kâhinlikte bulunan birine gelir ve onların söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirilene inanmamış demektir." [440]

"Kim bir kâhine gelir de ona bir şey sorarsa, kırk gün namazı kabul olunmaz. [441]

Görüldüğü gibi, bu son olarak zikri geçen hadisinde Hz. Peygamber, kâhinlik eden kimseye sadece gelip soru sormayı bile kınanması gereken bir davranış saymış ve bunun cezasının da kırk Pün süre ile namazının kabul edilmemesi olduğunu söylemiştir.

Diğer taraftan yine İbn Mes'ûd'dan (r.a.) mevkuf olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "Kim bir arrâf, sihirbaz ve kâhine gelerek ona bir şey sorar ve söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e (s.a.) indirilene inanmamış olur. [442]

"Kâhin", bazı gizli şeylerden haber veren, söylediklerinin bazısı doğru çıksa bile çoğunluğu yalan olan ve kendisine bu bilgileri cinlerin verdiğini söyleyen kimsedir. "Arrâf da aynı kâhin gibi olmakla birlikte arrâfın "sihirbaz" mânasında olduğu da söylenmiştir. Begavî şöyle demiştir: "Arrâf, bir şeyin vuku bulacağına delil olarak getirdiği mukaddimeler (öncüller) ve bazı

sebepler yardımıyla olayların esrarını keşfettiğini iddia eden kimsedir. Mesii çalman bir malın kimin tarafından çalındığını, çalınan'şeyin yerinin nerede olduğu vb. gibi."

"Müneccim" de tıpkı arrâf ve sihirbaz gibi olup, gökyüzüne tesiri olan sırlarla dolu birtakım yıldızlar vasıtasıyla, gelecekle ilgili gaybî konulardan haber veren kimsedir. Bazı kimseler müneccimi kâhin olarak da isimlendirmişlerdir.

İbn Abbas'ın (r.a.) merfû olarak rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kim yıldızlardan ilim alırsa, sihir ilminden bir bölüm öğrenmiş olur; (artık bundan sonra o kimse) yıldızlar ilmini artırdıkça sihir ilmini artırmış olur. [\[443\]](#)

Buradaki "yıldızlar ilmi"nden maksat, -daha önceleri isimlendirildiği gibi- aralarında bazı şer'î ilimlerdeki âlimlerin de bulunduğu pek çok müslüman bilginin ihtisas I aştığı ve günümüzde araştırmaların ve sahasının oldukça genişlediği "astronomi ilmi" değildir. Zira astronomi, gözlem, tecrübe, mukayese ve bazı âletlerin kullanılmasına dayanan bir ilimdir. Bu ilimdeki gelişmeler sayesinde bugün insanoğlu Ay'ın yüzeyine ayak basabilmiş, inceleyip gelecek nesillerin istifadesine sunmak ve Güneş sisteminde bulunan daha uzak gezegenlere ulaşabilmek için Ay'dan toprak ve kaya numuneleri getirmiştir.

Bütün bunlarda dînin özüne, şer'î kaidelere, Kur'an ve Sünnet'teki naslara hiç bir aykırılık bulunmamaktadır. Bundan dolayı ben, Rahman sûresinde bulunan "Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ancak büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz" [\[444\]](#) âyetiyle delil getirme cihetine gitmedim. Ayrıca ben bu âyette geçen "es-sultân" lafzını, muasır bazı âlimlerin tefsir ettiği gibi,

"İlim" diye de tefsir etmiyorum. Zira âyetin sonrasının (siyak) da açıkça gösterdiği gibi buradaki hitap, dünyaya değil, âhiretle ilgilidir. Bu hitap, insanların ve cinlerin aslında acziyet içerisinde olduğunu gösteren bir hitaptır. Buna göre onlar, ilahî adaletin pençesinden ancak Allah'ın mülkünden dışarı çıktıkları takdirde kurtulabilirler. Ancak Allah'ın mülkünden çıkmak mümkün mü? Çıksalar bile nereye gidebilirler!? Öyleyse bu âyetteki "Lâ tenfüzûne illa hi sultânin=Ancak büyük bir ziiçle çıkıp gidebilirsiniz" ifadesi, "mutlak surette çıkamazsınız; zira sizin için, Allah'ın sultanlığının (gücünün) yanında hiç bir güç yoktur" demektir.

Aya gitme meselesine gelince, bu hiç bir şekilde göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp kurtulma değildir. Kaldıkı ay, güneş sisteminin bir parçası ve dünyaya en yakın yıldız olduğu halde bu nasıl mümkün olabilir? Eğer -zahirde anlaşıldığı gibi- aya giden kimseyi dünyanın çerçevesinden çıkmış saysak bile, Kur'an'm, "Onların içinde bir چراغ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran"[\[445\]](#) âyetinde, ayın gökte olduğu bildirildiği için bu kimse, bir an için bile gök sınırlarından dışarı çıkamaz.

Kur'an'da pek çok yerde zikredilen, genel olarak kâinatın özel olarak da güneş, ay ve yıldızların insanlara müsahhar kılınmasıyla (insanların hizmeti için yaratılması) ilgili âyetlerle delil getirmek, belki kabule daha şayandır.

Sihir ilminin bir bölümü olarak görülüp haram kılman "müneccimlik"ten maksat ise, islâm âlimlerinin de belirttiği üzere, [\[446\]](#)onun hakiki mahiyetini öğrenmek değil, tesirli olmasına yönelik tasarruflardır. Zikrettiğimiz bütün bu ilke, prensip ve öğretiler, ilim değeri taşıyan bir fikir ve ilimle dolu bir hayatın ortaya çıkması için gerekli ruhî, aklî ve içtimaî ortamın hazırlanmasında son derece önemlidir. Tarihte biz,

gökle birlikte yeryüzünü kateden, ilimle imanı birleştiren, madde ile mânayı meczeden adalet timsali İslâm medeniyetlerine sahibiz. Bugün Batılı bilim tarihçilerinin de şahitlik ettiği gibi bu İslâm medeniyetleri, [\[447\]](#) dinî, filolojik/linguistik (âlet ilimleri), beşerî, tabiat ilimleri, matematik vb. kısaca bütün ilimlerde eşsiz eserler ortaya koymuşlardır. [\[448\]](#)

Medeniyetin Kaynağı Olarak Sünnet

Sünnet'in, yasama (teşri') ve doğru bilgi edinme hususunda Kur'an'dan sonra ikinci temel kaynak olduğu üzerinde Önceki bölümlerde durmuştuk. Şimdi ise, Sünnet'in, Kur'an'dan sonra medeniyetin de ikinci kaynağı olduğu olgusunu işleyeceğiz.

Bilindiği gibi Kur'an, daima İlke ve esasları belirlemekte Sünnet ise bu ilke ve esasları detaylı olarak nazari bilgilerle açıklamasının yanı sıra, uygulamaya yönelik örneklik de sunmaktadır. Geniş sünnet hazinesi içerisinde medeniyetle ilgili nebevi söz ve davranışların başlıca üç esas üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu üç esas, şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a. Medeniyet fikhı
- b. Medeniyet ahlâkı
- c. Medeniyet İnşası [\[449\]](#)

"Medeniyet" Kavramı

Bu üç esasın her birinden ayrı ayrı bahsetmeden önce, "medeniyet" kelimesinin sözlük ve terim olarak ne ifade ettiği üzerinde durmak uygun olacaktır. Diğer yandan da, Doğu ve Batı'da bugüne kadar gelmiş geçmiş medeniyetlerden özellikle ayrılan ve kendine mahsus

özellikler taşıyan bir medeniyet anlayışı İslâm'da var mıdır?; yoksa, her ne kadar farklı dönem ve bölgelerde ortaya çıkmış, onu inşa edenlerin hayata dair inanç ve felsefeleri değişik olsa da, bütün medeniyetler özde aynı mıdır?

"Medeniyet" kavramının, sözcük olarak ifade ettiği mânadan daha genel bir anlamı olduğu aşikardır. Buna göre "medeniyet", herhangi bir toplum veya benzer toplumlardaki maddî, ilmî, teknik, edebî ve sosyal kalkınma göstergelerinin bütününe verilen isimdir. Bu anlamıyla kelime, Arapça'daki "el-bedâvet=bedevîlik/ilkelik" veya "el-hemeciyye ve't-tevahhhuş=barbarlık ve vahşîlik" kelimelerinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. "el-Hâdıra=medenî" kelimesi de, "el-bâdiye=bedevî/ilkel" kelimesinin; "el-hadru" ise, "el-bedv" kelimesinin zıt anlamlısıdır. Buna göre, "ehlü'f-hadr=medenî insanlar" denildiğinde, şehir ve köylerde yaşayanlar; "ehlü'l-bedv=bedevî, ilkel insanlar" denince de çöl, mezra ve çadırlarda yaşayan kimseler kastedilir. Çölde yaşayan insanlar da genellikle katılık, sertlik, kabalık, cehalet ve okuma-yazma bilmemekle tanınırlar. Bu sebeple Allah Teâlâ, çöl halkından hiç bir peygamber göndermemiş; bütün peygamberlerini şehir ve köylerden, yani medenî insanlar arasından seçmiştir. Allah Teâlâ, Resûl'üne hitaben şöyle buyurmaktadır:

"Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik."[\[450\]](#)

İbn Zeyd şöyle demiştir: "Şehir ve köy halkı, çöl halkına göre daha bilgili, kültürlü, ağır başlı ve yumuşak huyludur." Müfessirler de bu görüşü destekleyerek şöyle demişlerdir: "Bunun böyle olduğunda şüphe yoktur. Bu sebepledir ki çöl halkı için, 'vahşî ve katı kalpliler'

denilmiştir." Bir hadiste de, "Men bedâ cefâ=Bedevî ve ilkel kimse, kaba ve serttir" buyurulmuştur. Yine müfessirlerin zikrettiğine göre "tebeddî=bedevîleşmek", yani kabalık ve sertlik, fitne zamanları hariç mekruh görülmüştür.

. Katâde şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın köy ve şehir halkından başka birileri arasından peygamber gönderdiğini katî surette bilmiyoruz."

Hasan'ın (el-Basrî) da şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah çölllerdeki bedevilerden, kadınlardan ve cinlerden peygamber göndermemiştir."[\[451\]](#)

Kur'an'daki Hz. Yûsufun kendi diliyle babasına ve kardeşlerine hitaben söylediği, "Sizi çölden getirdi"[\[452\]](#) ifadesi hakkında Allâme Şihâbüddîn el-Hafacî, Beydâvî'nin tefsirine yaptığı Hâşiye'sinde şöyle der: "Hz. Yûsufun babası ve kardeşleri çöl halkından değillerdi. Sadece hayvanları ile birlikte zaman zaman çöle çıkmaktaydılar. Bu âyette, onların çölden getirilişlerinden maksat da budur."[\[453\]](#)

İslâm, insanları her tür ve her seviyedeki karanlıktan yine her çeşit ve seviyedeki nur ve aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir..

İşte bedevîlik ve barbarlık karanlığından medeniyet-uygarlık aydınlığına adım da, nura doğru atılmış bir adımdır. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

"Bedeviler, kâfirlik ve münafıklık bakımından hem daha beter, hem de Allah 'in Resulüne indirdiği kanunları tanımamaya daha yatkındır, Allah, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."[\[454\]](#)

"Bedevilerden öylesi de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe inanır, (hayır için) harcayacağım Allah katında yakınlığa ve Peygamber 'in dualarını almaya vesile edinir ' âyetiyle, bir grubun yukarıdaki âyette bahsi

geçen durumdan İstisna edildiği doğrudur. Ancak ilk âyetin ortaya koyduğu hakikat, Hz. Peygamber'in, "Bedevi ve ilkel kimse kaba ve serttir",^[455] hadisinin tekit ettiği, genel kaideyi ortaya koymaktadır.^[456]

Buradan hareketle -Kur'an ve Sünnetiyle- İslâm, sözü edilen kimseleri barbarlık ve bedevîlikten kurtarıp medeniyet aydınlığına ulaştırmada oldukça istekli olmuştur. Ayrıca onları maddî, İlmî, edebî, teknik ve sosyal alanda geliştirmek istediği gibi manevî ve ahlâkî olarak da eğitmek için gayret sarfeder. Ne var ki bu durum, İslâm'ın emir ve yasaklarını gözetmeyi ve Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu hikmetli eğitim metodunu hayatımıza tatbik etmeyi gerektirmektedir.

Mekke'nin fethinden önce bütün Arap kabilelerinden müslüman olanlara zorunlu olan Medine'ye hicretin ana hedeflerinden biri de, onlara yeni tanıştıkları İslâm Dîni'nin emir ve yasaklarını öğrenip İslâm kültürünü Özümseme fırsatı tanınmasıdır.

Böylece onlar, cuma ve cemaati tanıyacak, ilim meclislerine devam edecek, yeme-içme, giyinme, yürüme, oturma gibi büyük-küçük sosyal hayatın bütün yönlerini içine alıp hayatın İslâm boyası ile boyanmasına vesile olan İslâm ahlâkı ile bezeneceklerdi. Bu meyanda Resûlüllah (s.a.) ve sahâbîler içeride olduğu bir sırada, fvlescid-i Nebevî'nin duvarına küçük abdest bozan bedevînin durumuyla ilgili rivayetin yakından tetkik edilmesi öğretici olacaktır. Hani orada bulunan sahâbîler bedevînin üzerine yürümüşlerdi de Resûl-i Ekrem onun bedevî olmasını göz Özüne alarak ashaba şöyle buyurmuştu:

"Onun küçük abdestini kesmeyin (bırakın yapsın)! Daha sonra işediği yere bir kova su dökün. Çünkü sizler,

zorluk çıkarmak için değil, kolaylaştırmak üzere gönderildiniz!' [\[457\]](#)

Diğer tarafta ise, İslâm terbiyesini aimiş kimsenin durumuna bakın! Hani o, İran ordularının komutanı Rüstem'in huzuruna girmişti de, Rüstem ona, "Siz kimsiniz?" diye sorduğunda şu karşılığı vermişti: "Biz, dileyen kimseleri kula kul olmaktan kurtarıp sadece Allah'a kul olmasını temin etmek, dünyanın sıkıntısından âhiretin ferahlığına kavuşturmak ve diğer dinlerin zulmünden İslâm'ın adaletine ulaştırmak üzere Allah'ın gönderdiği bir milletiz!"

Öyleyse hicret ettikten sonra, ilkelik ve barbarlık tavırları sergileyen kimseye Hz. Peygamber'in lanet etmesine şaşmamalıdır. İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Faiz yiyen ve yediren, eğer biliyorlarsa faizi yazan ve şahitlik eden, güzellik için dövme yaptıran ve yapan, zekâtı savsaklayıp onu vermeyi sürekli erteleyen ve hicret ettikten sonra barbarlık ve ilkelliğe geri dönen kıyamet günü hduhammed'in (s.a.) diliyle lanetlenmiştir" [\[458\]](#)

Bu hadiste geçen "lâviyü's-sadaka" ifadesi, "zekâtı sürekli ertelemek", "el-mürteddü a'râbiyyen" ise, İbnü'l-Esîr'in de dediği gibi, "bedevinin, bedevîliğini terkettikten sonra, onlarla yaşamak için tekrar bedevilerin yanına çöle dönmesidir." Zira hicret ettikten sonra, şer'an geçerli bir mazereti olmaksızın ayrıldığı yere (ülkeye) dönen kimsenin durumu, tekrar çöl hayatına dönen bedevinin durumu gibidir.

Nesâî'nin rivayetine göre Seleme b. el-Ekva1 Haccâc'ın huzuruna girmiş ve Haccâc ona, "bedevte=tekrar bedevîliğe döndün" mânasına gelen bir kelime kullanarak, "Gensin geriye dönüp İrtidat ettin!" demiş; bunun üzerine Seleme de şu karşılığı vermiştir: "Hayır!

Ne var ki Resûlullah bana bedevîliği sürdürmem konusunda ruhsat verdi." [459]

Ebû Hüreyre'den merfu olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Büyük günahların en başta gelenleri, Allah'a şirk koşturmak, haksız yere bir cana kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, düşmanla karşılaşma anında cepheyi terketmek, evli bir kadına zina suçu isnat etmek ve hicret şerefine nail olduktan sonra bedevîlerin yanına çöle geri taşınmaktır." [460]

Sehl b. Ebû Hasme'nin babasından rivayetine göre ise o, Resûlullah'ı (s.a.) şöyle derken işittiğini bildirmiştir: "Yedi büyük günahdan sakının." Bunun üzerine orada bulunanların sükut ettiğini gören Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

"Bana, bu büyük günahların ne olduğunu sormayacak mısınız? " diye sormuş ve "Allah 'a şirk koşturmak, hicret ettikten sonra bedevîleşmek....." diyerek, bu günahları saymıştır. [461]

İslâm şüphesiz, gayesi insan hayatını yüceltip yükselterek ve onu ilkelik ve barbarlıktan uygarlığa çıkarmak olan bir medeniyet dînidir.

"İslâm'ın medeniyet inşası" konusunu işlerken bu durumu açık bir şekilde göreceğiz. Ancak en başta şunu vurgulamak istiyoruz: İslâm'ın inşa etmeye çalıştığı medeniyet, hayatın sadece madde tarafını, insanın da sadece fizikî yönü ve birtakım arzuları ile dünyanın gelip geçici bazı zevklerini önemseyen diğer medeniyetler gibi değildir. Çünkü diğer medeniyetlerin en büyük arzusu, dünya hayatını düzene koyup dünyaya ait bilim ve teknikte ulaşabilecekleri en üst noktaya ulaşmaktır. Bu medeniyetlerin hayat ve fikriyatında Allah'a yer olmadığı gibi, eğitim ve düşünce

sisteminde de âhiret ve uhrevî hayata yer bulunmamaktadır.

Halbuki İslâm medeniyetinde durum böyle değildir. Çünkü İslâm medeniyeti, Allah'ı hakkıyla idrak eder ve dünyayı gökle birlikte düşünür. Dünyayı âhiret hayatına ulaşmanın vesilesi sayarak madde ile mânâyı meczedip akılla kalb arasındaki dengeyi muhafaza eder, ilimle îmanı birbirinden ayırmaz, ahlâkî olarak yücelmeyi isterken maddî olarak da gelişmenin yollarını arar. İslâm medeniyeti -haklı olarak-, madde ile manâyı, örneklik ile gerçekliği (vakıya uygunluk), rabbânîlik ile insanîliği, ahlakîlik ile gelişmeyi ve ferdîlik ile ictimaiîliği birlikte değerlendirip hayata yansıtmış bir medeniyettir. Bütün bunların yanında bu medeniyet aynı zamanda, "Böylece sizi mutedil bir ümmet kıldık" [\[462\]](#) âyetinde buyurulduğu gibi, bir orta yol (i'tidâl) ve adalet medeniyetidir. [\[463\]](#)

Sünnet Ve Medeniyet Fıkhı

"Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Odur. Kuşkusuz onlar Önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler." [\[464\]](#)

İşte "el-va'yü'l-hadârî=medeniyet idrâki" veya îslâmî terminolojiye daha yakın bir başka ifadeyle "eî-fıkhu'l-

hadârî=medeniyet fıkhı" [\[465\]](#) diye isimlendirilebileceğimiz olgu, Kitap ve hikmetin bizlere Öğrettiği hususlardandır.

Biz bu kavramla, insanın, hayat ve kâinatı ibtidaî, dar ve sathî anlayışla değil daha derinlemesine ve geniş perspektifle, durgun akılla değil faal/işler akılla, başkasına tabi olan taklitçi akılla değil Özgür ve

düşünen akılla, vehim ve hayaller peşinde koşan hurafecî akılla değil delilleri araştıran ilmî bir akılla, mutaassıp akılla değil müsamahakâr akılla, kibir ve gururlu akılla değil haddini bilip orada durmasını bilen tevazu sahibi akılla, kendisine bir şey sorulduğunda "Bilmiyorum" demekten çekinmeyen ve hatalı olduğunda hatasını İtiraf eden akılla İdrak etmesini kastediyoruz.

İmam Mâlik'in, "Fıkıh (ince anlayış ve kavrayış), çok soru sormak veya pek çok meselede görüş ortaya koymak değildir; asıl fıkıh, Allah'ın, kullarından dilediğine nasip ettiği ince kavrayış melekesidir" derken kastettiği de budur. Bir başka ifadeyle o şöyle demiştir: "İlim, çok rivayette bulunmak değildir; bilakis, Allah'ın kalplere yerleştirdiği bir nurdur."[\[466\]](#) Bu itibarla Önemli olan çok rivayette bulunmak değil, basiret ve dirayet (tenkitçi düşünce) sahibi olmaktır.

Medeniyet fikhının bazı ipuçlarını ve koordinatlarını şu başlıklar altında daha sarih olarak açıklığa kavuşturabiliriz: [\[467\]](#)

Allah'ın Kâinattaki Alâmet ve Nizâmının (Sünnetullah) İdrâki

Medeniyetin anlaşılmasının ilk basamağı, Allah'ın kâinattaki alâmet ve nizâmının (sünnetullah) idrak edilmesidir. Yani Allah'ın makro (âfâk) ve mikro (enfüs) planda içimizde olanı bildiğinin şuurunda olunması ötesinde yine Allah'ın, kâinat ve toplumlara yönelik nizâmının iyice kavranmasıdır.

Burada kesin olan şudur ki, Allah'ın, kâinatın her tarafını kuşatan bu âyetlerini akıl, ilim ve ince anlayış (fıkıh) sahiplerinden başkası okuyup kavrayamaz. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır."[\[468\]](#)

"O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulaşınız diye sizin için yıldızlar yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık. O, sizi bir tek nefisten (Adem 'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık."[\[469\]](#)

Allah Teâlâ'nın kâinattaki bu nizamının (sünnetullah) idrak edilmesi, yine Allah'ın, bazı gizli sırlarından zaman zaman mahlukâtına aşikar kıldığı hakikatlerle yenilenip süreklilik arzeder. O (c.c.) şöyle buyurur:

"Ve şöyle de: Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız (ama artık faydası olmayacaktır). [\[470\]](#)

"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. [\[471\]](#)

Sünnetullah'ın Değişmezlik ve Umumîliği

Bu âlemde olanların ölçüsüz olarak yürümediğini, nizamsız ve acemice hareket etmediğini bilakis her şeyin ölçü ve takdirle yürüdüğünü, her hareketin nizamının olduğunun idrakinde olmak, son derece önemlidir. İster kozmolojik (kevnî) İster sosyal olsun, kâinattaki bu nizam, ölçü ve takdir, "Allah'ın kanunları" mânasmdaki "sünnetullah"tır. Bu "sünnetullah", sabittir ve onda hiç bir surette değişime ve başkalaşma olmaz. Öncekiler hakkında nasıl hüküm sürmüştse sonrakiler hakkında da aynı hükmü icra edecektir. Yine

"sünnetullah", imanlı insanlarla inanmamışlara farklı muamele etmez. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: [\[472\]](#)
"Allah 'in kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah 'in kanununda asla bir sapma da bulamazsın.' [\[473\]](#)
Medine'de Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim vefat ettiği zaman Resûlullah çok üzölmüş ve gözleri yaşlarla dolmuştu. Buna rağmen O (s.a.), Rabbinin rızası dışına çıkacak bir söz söylememişti. İbrahim'in öldüğü gün güneşin tutulması ise tamamen Allah'ın bir takdiridir. İnsanlar o vakit şöyle demişlerdi: "Güneş İbrahim öldüğü için tutuldu." Zira o vakitte insanlar arasında yaygın kabule göre güneş, ancak büyük ve önemli birinin ölümü sebebiyle tutulabilirdi.
Bu durumda şayet Resûl-i Ekrem, batılın propagandasını yapmış veya batıl karşısında suskun kalmış olsaydı, kendisi ve ailesine büyük bir kudsiyet atfedecek bu söz karşısında susardı. Halbuki O (s.a.), minbere çıkarak şöyle buyurmuştur: [\[474\]](#)
"Ey insanlar! Güneş ve ay, Allah 'in âyetlerinden birer âyettir; hiç kimsenin ölümü veya yaşamasından dolayı tutulmaz. [\[475\]](#)

Çözölme ve Gevşekliğin Yaygınlaşması Milletleri Yok Eder

Allah'ın kâinattaki sünnetlerinden biri de, (milletlerin bünyesindeki) çözölme, kötölük ve günahlar karşısında kayıtsız kalınması, günahların toplumda yaygınlaşması ve milletlerin saflarında gedik açılarak durumlarının daha da kötüye gidiş arzemesinin, onların yok olmalarını hızlandırdığı ve böylece varlık ve bütönlüklerinin ortadan kalkarak

topyekün işlerinin bozulmasına sebebiyet verdiği gerçeğidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.'[\[476\]](#)

Şüphesiz Allah Teâlâ'nın insanlara olan rahmetlerinden biri, bütün yaptıklarından dolayı onları cezai andırmamasıdır. Eğer Allah, insanların bütün yaptıklarını cezalandırırsaydı yeryüzünde hiç bir canlı bırakmazdı. Ancak "ba 'de llezî amilû=Allah yaptıklarının bir kısmını" âyeti gereğince Allah, yaptıklarının bir kısmının cezasını insanlara verir. Ne var ki bu cezayı intikam için değil, bilakis yukarıdaki âyetin "leallehüm yerciûn^belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler" kısmında buyurulduğu üzere, öğüt alınmasını temin etmek ve eğitmek amacıyla yapar. Bütün bunlara rağmen öğüt dinlemez, ibret almaz ve kötü yoldan dönmeyip gemilerini kötü ve cahillerin yönetimine terkederlerse, sonunda hiç bîr surette boğulmaktan kurtulamayacakları aşikardır.

Bu sebeptendir ki, Hz. Peygamber'e, "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorulduğunda soran kişiye, "Emanet kaybolduğu zaman, kıyameti bekle" Soruyu soran kimse tekrar, "Emanetin kaybolması nasıl olacaktır?" diye sorunca Resûl-i Ekrem,

"İş, ehline verilmekten vazgeçilip ehli olmayanlara verildiği zaman kıyameti bekle " buyurmuştur.[\[477\]](#)

Bu, bütün alemin kıyameti demek olan büyük kıyamet olabileceği gibi, her ümmetin kıyameti anlamına da gelir. Çünkü her türlü ölçü ve değer yargısının birbirine karıştığı, cahil ve beceriksizlerin başta, âlim kimselerle iyilerin ise hor görüldüğü bir toplumun kıyameti yaklaşmış demektir.

Günah ve kötülüklerin ahlâkî, içtimaî, iktisadî ve siyasî olarak insan ve toplumlar üzerine önemli etkilerinin olduğu konusunda pek çok hadis mevcuttur. Ben burada İbn Ömer'den rivayet edilen bîr hadisi zikretmekle iktifa edeceğim. İbn Ömer, Resûlullah'ın bir gün kendilerine şöyle dediğini bildirmiştir:

'Ey Muhacirler topluluğu! Beş şey vardır ki onlara mübtela olacağınız zaman (hiç bir hayır kalamaz). Ben sizlerin o şeylerin (olma vaktine) erişmenizden Allah 'a sığınırım. (Onlar şunlardır); Bir milletin arasında zina-fuhuş ortaya çıkıp nihayet o millet bu suçu aleni olarak işlediğinde, mutlaka içlerinden taun hastalığı ve onlardan önce gelip geçmiş milletlerde vuku bulmamış hastalıklar yayılır. Ölçü ve tartıyı eksik yapan her millet mutlaka kıtlık, geçim sıkıntısı ve başlarındaki hükümdarın zulmü ile cezalandırılır. Mallarının zekâtını vermekten imtina eden her millet mutlaka yağmurdan men edilir (kuraklık cezasıyla cezalandırılır) ve hayvanlar olmasa onlara yağmur yağdırılmaz. [\[478\]](#)

Bu hadisteki "izâ übtülîtüm=belaya duçar olduğunuz zaman" İfadesinin cevap cümlesi hazfedilmiştir. Bu ifadenin muhtemel cevabı, "felâ hayra fîkum=bu durumda sizde hayır yoktur" veya "nezele bikum mine'l-belâi=Sizin üzerinize (hadisin devamında sayılan) çeşitli bela ve musibetler iner" cümlesidir.

Vakıa, bu hadisin uyarıda bulunduğu hususları doğrulamaktadır. Özellikle bugün Batı ülkelerinde olduğu gibi, her türlü kötülüğün ortaya çıkması ve bunların toplumda açıkça teşhir edilmesine (ilahî) bir ceza verilmesi mukadderdir. Bu sebeple Allah, Batı toplumlarındaki insanlara daha önce karşılaşılmayan çeşitli bela ve hastalıkları musallat kılmıştır. Tıpkı milyonlarca kimseye bulaştığı halde şu ana kadar çaresi

bulunamayan ve giderek daha da yaygınlaşan AİDS hastalığında olduğu gibi. [\[479\]](#)

Ceza Umumu Kapsar

Sünnetullahm gereklerinden biri de, kötülük ortaya çıktığında engel olunmaz, bu kötülüğü yok edecek mekanizmalar devreye girmez ve insanlar onun karşısında sükut ederlerse, Allah'ın gazap ve cezasının hem bu kötülüğü işleyenlere hem de Allah'ın hak ve hukukunu gözetme hususunda gevşek davranmak suretiyle kötülük karşısında susanlar üzerine inmesinin kaçınılmaz olmasıdır. (Cur'an'ın, "Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder)" [\[480\]](#) âyetiyle insanları uyarmak istediği de aslında bundan başka bir şey değildir.

Hz. Ebû Bekir'den rivayete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar kötülük gördüklerinde ortadan kaldırmazlarsa, topyekün bir cezaya çarptırılmaları yakın demektir. [\[481\]](#)

Hadisin diğer bir varyantında ise, "insanlar zalimi gördüklerinde onun zulmüne engel olmazlarsa, Allah 'in o zalimin eliyle bu insanları topyekün cezalandırması yakın demektir" [\[482\]](#) buyurulmuştur.

Abdullah b. Amr'ın rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin, zalim kimseye 'ey zalim!' demekten korktuğunu gördüğün zaman, onların varlığı ile yokluğu arasında bir fark olmaz. [\[483\]](#)

Yani ümmetin bu fertleri Allah tarafından terkedilir, cezaya çarptırılır ve ilahî yardımından da mahrum

edilirler. [\[484\]](#)

Akıbet, Hak ve Hakka Tabi Olanlarıdır

Sünnetullahm gereklerinden biri de, sıkıntı ve zorlukları ne kadar uzun sürerse sürsün, Hakka tabi olanların her zaman muzaffer olacağı; batılın ise ne kadar büyüklenip zulmünü artırsa da, yok olmaya mahkum olacağıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Yine de ki: Hak geldi; batıl yıkılıp gitti. Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur." [\[485\]](#)

Şurası bilinmelidir ki, müminler devamlı imtihan üzeredirler ve bela ve musibetler onlar için daha şiddetli olmaktadır. Ancak şurası bilinmelidir ki, bu bela ve musibetler onları kötülüklerden arındırır; kalplerindeki pasları silip iyilerle kötülerini birbirinden ayırır. Sabredip gayret gösterirlerse hayırlı âkibet mutlaka onların olacaktır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın, Hz. Mûsâ kıssasını anlatırken, Fir'avn'un Mûsâ ve ona tabi olanları tehdit etmesini zikrettikten sonra âkibetin müttakîlerin olacağını haber vermesi gibi. Orada şöyle buyurulmuştur;

"Fir'avn şöyle demişti: 'Biz onların oğullarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz.' "

"Mûsâ kavmine dedi ki: 'Allah 'tan yardım isteyin ve sabredin.

Şüphesiz ki yeryüzü Allah 'indir. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç, (Allah 'tan korkup gûnahtan) sakınanlarıdır. [\[486\]](#)

Meseleye bu hakikat ışığında bakıldığında, Hz. Peygamber'in sahabeye olan müjdeleri karşımıza çıkar

ki, bu müjdelere göre, müminlere Allah'ın yardımının geleceğinde şüphe yoktur. Allah bu dîni, müşrikler istemeseler bile, bütün dinler üzerine galip kılacaktır.

Habbâb b. el-Eret -ki o, Mekke'de kırbaçlanıp işkence gören güçsüz ve himayesiz kimselerden (müstazaf) biridir-, bir gün Resûlullah Ka'be'nin gölgesinde yaslanmış dinlenmekte iken Ona (s.a.) gelmiş ve "Ey Allah'ın Resulü! Bize yardım etmek istemez misin?; bize dua etmek istemez misin?" diyerek Ondan (s.a.) imdat dilemişti. Bunun üzerine Resûlullah, Habbâb'a şöyle demiştir;

"Sizden öncekilerden (Öyle sıkıntı ve ızdırap görenler oldu ki) bir kimse alınır, onun için yer kazılır ve içine (canlı canlı) atılır, sonra da bir hızar getirilip başının üzerine konur ve o kimse ikiye ayrılırdı. Demir taraklarla derisi et ve kemiğinden ayrılır yine de bu, 0 kimseyi dîninden vazgeçiremezdi. Vallahi! Allah, mutlaka ve fnutlaka bu Dîni tamamlayacak ve neticede bir yolcu San 'a 'dan fîadramevt'e kadar, Allah'tan ve koyunları hakkında da kurtlardan başka hiç bir kimseden korkmadan seyahat edebilecektir.^[487] Ne var ki siz, çok aceleci davranıyorsunuz. "^[488]

Ümmet, Dalâlet Üzere Birleşmez

Sünnetullah'ın gereklerinden biri de, bu ümmetin tamamının sapıklık (dalâlet) üzere birleşmeyeceğidir. Buna göre yeryüzünde mutlaka Allah'ın ahkâmını uygulayacak, hayra davet edecek, iyiliği emredip kötülükten sakındıracak kimseler bulunacaktır. Allah Teâfâ şöyle buyurmuştur:

"Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir millet bulunur.^[489]

Bu sebeptendir ki, kıyamete kadar hak üzere olan muzaffer topluluk hakkındaki hadisler, neredeyse tevatür derecesine ulaşmaktadır. Bu hadislerden başlıcaları şunlardır:

"Kıyamete kadar daima ümmetimden hak üzere bulunan, _ hakkı savunan bir topluluk bulunacaktır. [\[490\]](#)

"Allah son hükmünü icra edinceye kadar, daima ümmetimden Allah 'in emirlerini yerine getiren, yardımsız bırakılmaları kendilerine zarar vermeyen Hak üzere bulunan bir topluluk bulunacaktır. [\[491\]](#)

"Kıyamete kadar, hakkın galebe çalması için mücadele edip gayret gösteren ümmetimden bir topluluk bulunacaktır. [\[492\]](#)

"Ümmetimden devamlı hakkı savunup hakkın galip gelmesi için gayret gösteren bir topluluk bulunacaktır. Onlar bu uğurda en son neferlerini Mesih D&ccâ l öldürene kadar, kendilerine galebe 'çalmak isteyenlerle mücadele ederler." [\[493\]](#)

Yine bu konuda el-Muğîre, Sevbân, Ebû Hüreyre, Kurre b. İyâs, Ukbe b. Âmir ve Ebû Ümâme'den sahih hadisler rivayet olunmuştur. [\[494\]](#)

Şu hadis de, bu konudaki hadislerle ilave edilebilir: [\[495\]](#)

"Allah kıyamete kadar, bu Dinde kendisine itaat edecek filiz ve fidanlar (kimseler) yetiştirir. [\[496\]](#)

Bilginin Anlaşılması (Bilgi İdrâki)

Medeniyetin hakkıyla idrak edilebilmesi için "fıkhu'l-ma'rife" diye isimlendirilen bilginin iyice özümSENmesi gerekir. Bununla biz, İslâm'ın getirdiği yüce değerler ile sağlam temellere dayanan metotların iyice

kavranmasını kastediyoruz. İsterseniz buna, daha yaygın kullanıma sahip bir kavram olarak "ilim" de diyebilirsiniz. Zira gerek Kur'an'da gerekse Sünnet'te ilmin fazileti, ilim sahiplerinin üstünlüğü, elde edilip devamlı surette artırılması hususunda teşvik, ilim elde etmede yarışılması, öğrenme ve öğretmenin değeri, ilim öğretenlerin konumu, ilim adabı gibi konularda, pek çok âyet ve hadis mevcuttur. Bunlar Kur'an'ın muhtelif âyetlerinde öz olarak beyan edilmiş; Hz. Peygamber'in Sünnetinde ise, geniş olarak açıklanmıştır.

Bundan dolayıdır ki, konularına' göre tertip edilmiş bütün hadis musannefatında "Kitâbü'l-ilm" diye bölümlerin varlığı hepimizin malumudur. Daha da çarpıcı olanı, Buhârî'nin Sahîh'inde "ilm" bölümünün "îmân" bölümünden hemen sonra ikinci bölümü oluşturmasıdır. Burada ilim (Kitâbü'l-ilm), temizlik (taharet), namaz, zekât vb. İslâm'ın şartlarının (rükün) önünde zikredilmiştir. Şüphesiz bu, ilimin amelden yani bir şeyin teoriğinin pratiğinden önce gelmesiyle izah edilebilir. Aynı şekilde, İbn Mâce.ve Dârimî gibi iki hadis imamının Sünen'terinde yaptıkları da budur.

Âlimlerden ilim konusunu müstakil eserde ele alanlar da vardır. Tıpkı büyük imam Hafız Ebû Ömer b. Abdilber'in Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlihî adlı eseriyle yaptığı gibi. Biz de, ilim ve bilginin idrak edilip şuuruna erilmesi (bilginin anlaşılması) konusunda, meseleyi Hz. Peğamber'in sünneti ışığında ele alan ve hicrî XV.. asır kutlamaları münasebetiyle Katar'da düzenlenen III. Uluslararası Sünnet ve Sîret Konferansı'na katılmak üzere hazırlanan, er-Resûlü ve'l-ilm^Resûlüllah ve İlim

[\[497\]](#) adlı eserimizde bu hususta bir miktar bilgi vermiştik. Ancak önceden zikrettiğimiz hakikatlerin bir kısmını, gerek orada söylediklerimizi tekit etmek

gerekse nübüvvet pınarından yeni inciler olarak burada da sunmak, sanıyorum faydalı olacaktır. [\[498\]](#)

a. Faydalı Her İlmi Elde Etmeye Çalışmak

İlim ve bilginin anlaşılması konusunda Sünnet'te ilk dikkatimizi çeken husus, din ve dünya konusunda her türlü faydalı ilmin elde edilmesi konusundaki teşviktir. Hz. Peygamber'den bu hususta oldukça meşhur bir hadis rivayet edilmektedir:

"İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadına farzdır'.

[\[499\]](#) Bu hadiste geçen "her müslüman" ifadesinden maksat, kadın olsun erkek olsun, müslümanlığını açıklayan her insandır. Bu sebeple bu hadisin rivayeti, "alâ külli müslimin ve müslimetin=kadm-erkek her müslüman üzerine" lafzıyla yaygınlık kazanmıştır. "Müslime=kadın müslüman" lafzının rivayeti elbette doğru değildir, ancak hadisin mânasında bu ifadenin bulunduğu . hususunda ittifak vardır.

Alimler, özellikle ilimlerin çeşitliliğini, Öğrenilecek şeylerin çokluğunu, boyutlarının genişliğini, sınırlarının da erişilemez, olmasını göz önüne alarak, bir kimsenin dînen Öğrenmesinin zorunlu (farz) olduğu ilimlerin nelere şamil olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. [\[500\]](#)

Öğrenilmesi Farz-ı ayn ve Farz-ı kiföye Olan İlimler

İlim öğrenilmesi konusunda tahkikli görüş şudur: Öğrenmenin farz-ı kifaye olarak kabul edildiği ilimler ile farz-ı ayn olarak görüldüğü ilimler vardır. Öğrenilmesi farz-ı ayn olan ilimler, bir insanın hem dünyası hem âhireti için gerekli olan ilimlerdir.

İnsanın bugün dünyalık işlerini yürütebilmesi için asgarî bir bilgi seviyesine sahip olması zarurîdir ki bu; en azından kendi milletinin dilini iyi bir şekilde okuyup yazması demektir. Yani "cehaletin yok edilmesi" diye tabir olunan bu durumun gerçekleştirilmesi dînî olarak vacip; söz konusu kimse üzerine de bunu yapmak farz-ı ayndır. Bundan geri durmak günahdır ve kişinin âhirette cezalanmasına, dünyada ise ta'zir cezasına çarptırılmasına sebep olur.

Konuya bir diğer açıdan bakılırsa, karşımıza şu vakıa çıkar: Asrımızda cahilliğin alabildiğine yaygın olduğu İslâm ümmetinin, ilim ve medeniyet yarışında diğer milletlerle boy ölçüşmesi mümkün değildir. Zira ümmetin fertlerinin cahilliği, bu kafileden geri kalmamıza, güçlü ve teknolojik olarak ileri düzeydeki toplumlar önünde hezimete uğramamıza yol açmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum, cahilliğin ortadan kaldırılmasının kadın-erkek her müslümana farz-ı ayn olduğu düşüncesini güçlendiren bir başka olgudur.

Resûlullah, hicretin ikinci senesinden itibaren, toplumunda cahilliğin tamamen ortadan kaldırılması mücadelesini başlatmış ilk kimsedir. Oldukça yetersiz imkanlara rağmen O (s.a.), Bedir Gazvesinde esir alınan Kureyşli müşriklerden okuma-yazmayı iyi bilenlerin varlığını fırsat bilerek bunu en güzel şekilde değerlendirmiş ve onlardan her birine esirlikten kurtuluş fidyesi olarak, müslüman çocuklardan onar kişiye okuma yazma öğretmeleri fırsatını tanımıştır. Böyle yapmakla sanki Resûlullah, okuma-yazması iyi olan bu müşrik esirlerden her birine, müslüman çocukların okuyup-yazacakları ve hesap-kitap işlerini öğrenebilecekleri, onar kişiden oluşan küçük sınıflar açmaları görevini vermiş oluyordu. Hz. Peygamber de bir hadislerinde zaten cehaleti, okuma-

yazma ve hesap-kitap bilmemek olarak tefsir etmiştir. Şöyle buyurmuştur:

"Biz okuma-yazma ve hesap-kitap bilmeyen ümmî bir .,, .»[\[501\]](#) milletiz.

Dünya hayatında müslüman için gerekli olan bilgi ve ihtiyaçlar, bir toplumdan diğerine ve bir çağdan diğer çağa farklılık arzeder. Mesela içerisinde bulunduğumuz şu asırda, herkes için mecburi olan ilköğretim okullarında, insanların hayatında artık vazgeçilmez hale gelen bilgisayar kullanmayı öğrencilere öğretmek gereklidir.

Kişinin dîni hususunda öğrenmesi zarurî olan şey İse, inanç esaslarının yanında İbadetlerini doğru bîr tarzda yapabilecek düzeyde dîni bilgiye sahip olması, ahlâkî prensiplerini düzene sokacak şekilde ve gerek şahsi gerekse günlük genel hayatındaki işlerinde Allah Tealâ'nın belirlemiş olduğu emir ve yasaklara uyup helâl ve haram sınırlarını zorlamamasıdır.

Mesela ticaretle uğraşan bir müslümanın, alış-veriş, kâr-zarar, selem akdi (para peşin mal veresiye), zekât ve para gibi ticarî hayatla ilgili bütün temel hüküm ve kuralları bilmesi üzerine vaciptir. Hz. Ömer bu duruma şu sözyle dikkat çekmiştir: "Ticaret kural ve hükümlerini iyice bilmeyen pazarımıza girmesin." Bu sözyle O (r.a.), alış-veriş ve ticaret kapsamına giren bütün muamelelerin nasıl yapılacağı gibi konuları kapsayan ve "Ticaret Fıkhi" diye tsimlendirebileceğimiz bilgileri kastetmektedir.

Eğer bir müslüman doktor İse, ondan beklenen, dîni olarak nelerin kendisine caiz nelerin caiz olmadığı gibi» "tıp fıkhi/doktorlukla ilgili bilinmesi gereken İslâmî hükümler" diyebileceğimiz bütün hükümleri bilmesi üzerine vaciptir.

Özetlersek, her müslümanın -güç ve takati ölçüsünde- inanç esaslarını, ibadetle ilgili hükümleri ve kendisine neyin helâl neyin haram olduğunu (helâller-haramlar) bilmesi gerekmektedir.

Öğrenilmesi farz-ı kifaye olarak görülen ilimleri ise şöyle açıklamak mümkündür: Dîni ve dünyası hususunda bir bütün olarak ihtiyaç duyduğu, kendisini ayakta tutup gelişme kaydetmesini sağlayacak ve başka milletlere ihtiyaç duymaktan kurtaracak sayıda, her alanda gerekli en üst seviye uzman ve mütehassısların yetişmesinin sağlanması. Bunun temini ümmet üzerine farz-ı kifayedir.

Bunun mânası, dîni ilimlerde ümmetin âlimlerinin "ictihad" edecek seviyeye ulaşması, dünyaya ait pozitif ilimlerde ise bilim adamı ve bilginlerinin yeni keşif ve icat yapabilecek noktaya ulaşmasıdır. [\[502\]](#)

b. Körü körüne Taklitten Uzak Durulması Gerekir

"Bilginin anlaşılması" olgusunun gereklerinden biri de, İster dede ve ataları isterse büyükleri ve üstatları olsun, kendi aklıyla değil de onların aklıyla düşünecek şekilde başkalarını taklit etmemektir. Kur'an, atalarını ve önde gelenlerini körü körüne taklit edenleri şu âyetleriyle kınamaktadır:

"Babalarımız bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız derlerdi. [\[503\]](#)

"Onlara (müşriklere): 'Allah'ın indirdiğine uyun,' denildiği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımız üzerinde bulduğumuz yola uyarız' dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler? [\[504\]](#)

Kur'an'ın ifadesiyle, kıyamet günü şöyle diyenlerin hali de bunun gibidir: "Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve

büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar,' derler. 'Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.'" [\[505\]](#)

Kur'an'ın birden fazla sûresinde beyan edilen bu hakikati, Sünnet de tekit etmiştir. Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyuru 1 mustur:

"Şöyle diyen şahsiyetsiz kimseler gibi olmayın: 'Eğer insanlar iyilikte bulunursa biz de iyilik eder; insanlar zulmederlerse biz de zulmederiz!' Bilakis, insanlar iyilikte bulunursa iyilik etmeye, zulmederlerse de zulmetmemeye kendinizi alıştırmın. [\[506\]](#)

Bu hadiste zikri geçen "el-immea=şahsiyetsiz/kişiliksiz" kelimesi, her sese kulak kabartıp onun peşine düşen, kendine özgü bir fikre sahip olmayan, şahsiyeti yerleşmemiş ve sürekli başkalarına kuyruk olmuş kimse demektir. Peşinden gittiği kimseler, kendi fikirlerine ve aklına taban tabana zıt, kalbinin hoşnut olmadığı kimseler bile olsa, onlar böyle davranırlar. Tıpkı şair Şevkî'nin bu tip kimselerden birinin diliyle tasvir ettiği şu sözlerde olduğu gibi..

"Hüseyin'i kalben sevsem de, dilim onun aleyhinde konuşuyor

Fitne her tarafı sarıp kurtuluş ümidi kalmadığında şahsiyetsiz olsan ne!" [\[507\]](#)

c. Bilgi Sahibi Olunmayan Konularda Susmasını Bilmek

Bilgi fıkı ve bilginin idrakinin gereklerinden biri de, kişinin bilmediği şey karşısında acele etmemesi, bilgiçlik taslamaması, kendisini ilgilendirmeyen ve malumat sahibi olmadığı konularda ulu orta konuşmamasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Hakkında bilgin bulunmayan şeylerin ardına düşme.- Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur.'[\[508\]](#)

Yine bu vasfa sahip kimse, kendisine bilmediği konuda bir mesele sorulduğunda, "bilmiyorum" demekten utanmaz. Kur'an'ın beyanına göre melekler, bilgi sahibi olmadıkları bir konuda kendilerine sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir:

"Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur."[\[509\]](#)

"Cibrîl/Cebrâil hadisi" diye meşhur hadiste, Resûlullah'a kıyamet hakkında sorulmuş ve "Bunu, sorandan daha iyi bilen kimdir!" diye cevap vermiştir.

Allah Teâlâ da bir âyetinde Hz. Peygamber'e şöyle hitap etmiştir:

"İnsanlar sana kıyametin zamanım soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi, Allah kalındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır.'[\[510\]](#)

Diğer taraftan Allah Teâla, ruh konusunda kendisine bir şey sorulduğunda, bunu Allah'a havale etmesini Resûlullah'a tenbihlemiştir:

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.'[\[511\]](#)

Hız. Peygamber'e de pek çok kereler muhtelif konularda sorular sorulmuş ancak O (s.a.), vahiy emini Cebrail'e sorup cevap alıncaya kadar suskun kalmış; bazan da, aşağıdaki hadisinde olduğu gibi, birtakım konuları bilmediğini ifade etmiştir:[\[512\]](#)

"Tubba' lanetli mi değil mi? bilmiyorum; Zülkarneyn peygamber miydi yoksa değil miydi? bilmiyorum ve had cezalarının sahipleri için birer keffaret sayılıp

sayılmayacağını (sahiplerinin bu suçlarının Allah katında affettirip ettirmeyeceğini) bilmiyorum"[513]

d. Her Konuda Uzmanlara Başvurmak

Yukarıda sözünü ettiğimiz hususların taçlandın İması için gerek dîni ilimlerde gerekse dünyevî bilimleri ilgilendiren her konuda, ehil olanlara, o konuda âlim, uzman ve ihtisas sahibi kimselere başvurmanın ' gereği bulunmaktadır. Aşağıda zikredeceğimiz âyetler, tam da bu konuyu dile getirmektedir:

"Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz."[514]

"Halbuki onu, Resul 'e ve aralarında yetki sahibi kimselere gö'türselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi"[515]

"(Bu gerçeği) Sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez"[516]

Ebû Dâvûd ve Dârekutnî'nin rivayet ettiği bir hadise göre, sahabeden birinin başına bir taş isabet etmiş ve başı yarılmıştı. Sonra bu haldeyken ihtilam olmuş ve arkadaşlarına, "Teyemmüm yapabilmem için bir ruhsat var mıdır?" diye sormuştu. Arkadaşları, "Senin durumuna bir ruhsat görmüyoruz; çünkü su kullanmaya muktedirsin!" diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine adam yıkanmış ve su yarasını azdırdığı için de ölmüştü. Bu durum Resûlullah'a haber verildiğinde şöyle buyurdu:

"Allah da kendilerini öldüresiceler, adamı öldürdüler! Bilmiyorlarsa sormaları gerekmez miydi? Zira dudağın şifası, sormaktır. O kimse için sadece teyemmüm yapması veya yarasının üzerini bir sargıyla sarması yeterliydi; daha sonra bu sargı üzerini mesh eder ve sair bedenini yıkayabilir"[517]

İmam Hattâbî'nin bildirdiğine göre, bu hadiste şu ilmî hakikat vardır: Hz. Peygamber, hadiste söz konusu edilen adama, bilgisiz ve fikhî anlayıştan mahrum olarak fetva verenleri kınamış, onlara bedduada bulunmak suretiyle cezaya çarptırılacaklarını bildirerek onları, adamın Ölümüne sebep olma günahına ortak oldukları için, "katiller" olarak değerlendirmiştir. [\[518\]](#)

e. Başkalarının Görüşüne Fırsat Verip Onlarla Diyalog Kurma

Yine bilgi fikhî veya medeniyet fikhî denen olgunun gereklerinden biri de, siyasî, fikrî ve hatta dîni olarak taban tabana zıt 1 biri de olsa, başkalarının görüşlerine imkan vermek, onlarla diyalog kurmak, dahası bu diyaloga bizzat çağırmaktır.

Bunun sırrı, ihtilafın sünnetullah gereği olmasında gizlidir. Zira Allah kâinattaki varlıkları, "renkleri çeşit çeşit" [\[519\]](#) âyetinde buyurduğu üzere, farklı farklı yaratmıştır. Eğer Allah dilemiş olsaydı, insanları tek bir şekil ve tarzda yaratırdı. Ancak Allah, insanı akıl ve irade sahibi olarak yaratmıştır. Bunun bir gereği de, insanların inanç, fikir ve eğilimleri konusunda farklılık arzetmeleridir.

Tabiatları gereği insanlar arasında ihtilaf olması zaruri olunca, onlardan her birinin güzel bir tarzda diğerini dinleyip onunla diyalog kurması, birbirleri üzerindeki haklarından olur. Kur'an bunu, şu şekilde ifade eder:

"Onlarla en güzel surette mücadele et, tartış." Burada dikkat çeken husus, âyetin, İslâm'a davet ve başkaları ile diyalog kurma metotlarını ortaya koyması ve bunu adeta zihinlerimize nakşetmesidir ki, âyetin tamamında Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"(Resulüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et, tartış!"[\[520\]](#)

Dikkat edilirse bu âyette, verilecek öğüdün sadece "güzel" olması ile yetinilirken, insanlarla mücadele edip tartışmanın ise, "en güzel şekilde" olması istenmiştir. Çünkü öğüt verme işi, muvafık olana ve muhalefet etmeyenedir. Buna karşılık tartışma ve mücadele, muhalif kimseye karşı olmaktadır. Bu durumda muvafık olan kimseye karşı sadece "güzel" bir üslûp kullanmak yeterli İken, muhalif olana karşı hoşgörü ve yumuşaklıkla muamele ve üstelik aklını ve kalbini kazanmak için bu muamelede en güzel yolu seçmenin gerekliliği konusunda mübalağa söz konusudur.

Bu itibarla, diyalog konusunda şayet biri "güzel ve sevimli" diye nitelenebilecek, diğeri ise "bundan daha güzel ve sevimli" olarak değerlendirilebilecek iki metot bulunsa, burada "en güzel ve daha sevimli" olan metodu takip etmekle emrolunuyoruz demektir,

Kur'ân-ı Kerîm, değişik asır ve toplumlarda, muhaliflerle olan diyalog ve konuşmalarla ilgili pek çok Örnek zikretmiştir. Şimdi bunlardan bazılarını arz etmekle konumuza devam edelim:

Bunlardan biri, Nuh'un (a.s.) kavmiyle olan diyalogudur. Bu diyalog, Kur'an'ın değişik sûrelerinde geçmekte ise de, özellikle Hûd Sûresi'nde şu ifadelerle yer almaktadır:

"Dediler kî: 'Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit eniğini (azabı) bize getir!' (Nuh)dedi ki: 'Onu size ancak dilerse Allah getirir. Ve siz, Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de,

öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O, sizin Rabbinizdir. Ve nihayet Ona döndürüleceksiniz"[521]

En'âm Sûresi'nin 75-83. âyetleri arasında anlatılan Hz. İbrahim'in kavmiyle olan diyalogu ile Meryem Sûresi'nin 41-48. âyetleri arasında hikaye edilen, Hz. İbrahim'in babasıyla olan diyalogu da, Kur'an'daki muhaliflerle olan diyalog örneklerindendir.

Kur'an'da değişik sûrelerde yer almakla birlikte, özellikle Hûd Sûresi'nde hikaye edilen, Hz. Şuayb'ın, kavmi olan Medyenlilerle olan diyalogu da bunun örneklerindendir ki, Allah Teâlâ bu diyalogu şöyle zikretmektedir:

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). De ki: 'Ey kavm im! A Hah 'a kulluk edin! Sizin için ondan başka ilah yoktur...[522]

Yİne Hz. Musa'nın Fir'avn ile olan diyalog ve konuşmaları da -Özellikle Şuarâ Sûresi 16-31. âyetler arasındaki anlatımıyla-, Kur'an'daki diyalogun güzel örneklerinden biridir.

Kur'an'daki diyalogun en dikkat çekici Örneklerinden bir diğeri de, Hz. Âdem'in yaratılıp yeryüzüne halife kılınması hakkında.

Allah Teâla ile melekler arasında geçen diyalogtur. Yani Allah'ın bu konuyu meleklerle arzetmesi, meleklerin bu çift tabiatlı mahlukun halifeliği konusunda muarız görüntüsünde ortaya çıkmaları, Allah'ın onları reddetmesi ve nihayet meleklerin hatalı olduklarının ilmî/müdellel bir şekilde açığa çıkması ki, bütün bunlar, Bakara Sûresi'nin 30-33. âyetlerinde anlatılmıştır.

Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in zikrettiği en anlamlı ve dikkat çekici diyalog, A'râf, Hicr ve Sâd sûrelerinde anlatıldığı üzere, âlemlerin Rabbi -celle celalühû- ile lanetli İblîs arasında geçen konuşmadır. Biz burada sadece Sâd

Sûresinde geçen konuşmayı zikretmekle yetineceğiz ki orada Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:

"Rabbin meleklere demişti ki: Ben muhakkak çamurdan bir adam yaratacağım..,"[523]

Kur'an'ı tetkik edenlerin farkedeceği en güzel anlatım özelliklerinden biri de, Hz. Peygamber'in müşriklerle konuşma ve diyaloglarında Allah'ın Ona (s.a.) yaptığı rabbanî ve hikmetli tevcihlerdir. Bu tevcihlerinde Allah Teâla Peygamberinden, müşriklerle münakaşa ve tartışmalarında onların delillerini çürütücü, ikna edici ve sağlam ifadelerle konuşmasını, kulağa son derece hoş gelen sözlerle hitap etmesini, muhatabıyla (hasmıyla) konuşurken edepli olmanın en güzel örneğini vermesini, kendisiyle münakaşa eden muhatabına fırsat verip onu özgür bırakmasını ve nihayet ona son derece yumuşak davranıp sevgi beslemesini tavsiye etmektedir. Yani burada ben hususen Sebe' Sûresi'nde zikredilen hususlardan bahsediyorum. Buna göre Allah Teâla, Resulü'ne hitaben şöyle buyurmuştur:

"(Resulüm!) De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir? De ki: Allah! O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya dosdoğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir."[524]

Bu âyetteki üslûp yakından incelendiğinde, diyalog açısından son derece özenli bir üslûbun varlığı görülür. Bir kere hiç- bir surette onları dalâletle damgalamadığı gibi. olayı da çarpıcı bir anlatımla ortaya koymuştur. Her şeyden önce, sadece kendisinin (Allah Teâla'nın beyanıyla Hz. Peygamber) hidâyet, onların ise apaçık sapkınlık üzere olduğundan son derece emindir. Bununla beraber, bu üslûbun gerektirdiği edep içerisinde onlara hitap etmektedir. Şöyle Duyurulmaktadır:

"De ki: bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz." [525]

Dikkat edilirse burada, bir tartışmada mukabelede bulunmanın gereği olarak "Sizin işlediklerinizden biz sorumlu değiliz" ifadesi kullanılabilecekken, böyle yapmamış ve diyalog/münakaşa adabı gereği, "suç işleme" ifadesini Resûlullah (s.a.), hem müşriklere hem de, "Bizim işlediğimizden siz sorumlu değilsiniz" diyerek kendisine nisbet etmiştir. Şüphesiz bu, muhaliflere ve münakaşada muhataba gösterilebilecek edep ve hoşgörünün en zirve noktasını temsil eder.

Peygamberlerle kavimleri, Allah ile mahlukatından gerek isyan gerekse itaat edenlerden bazıları arasında geçen bütün bu diyalog örnekleri Kur'an'da bize sunuluyorsa, aynı tarz ve muhatabın görüşüne daha geniş oranda yer vermek suretiyle onlarla diyalog kuran örneklerin Hz. Peygamber'in sünnetinde de bulunmasında şaşılacak bir durum olmasa gerektir.

Allah Tealâ, diğer bütün peygamberleri zikrettikten sonra Resûl-i Ekrem'e hitaben şöyle buyurmuştur:

"İşte o peygamberler Allah 'in hidâyet ettiği kimselerdir.

Sen de onların yoluna uy." [526]

Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in şahsiyet ve hayatında, diğer bütün peygamberlerin güzel ahlâkı mündemiçtir. Tıpkı Onun (s.a.) şahsında Kur'an ahlâkının gerçek mânada tecellî ettiği gibi. Bu durumu Hz. Peygamber'in en yakınında olan ve Onun özel hayatını en iyi bilen müminlerin annesi Âişe (r.a.) şu sözlerle ifade etmiştir: [527]

"Allah 'in Peygamberi 'nin ahlâkı, Kur 'an 'dan ibaretti? [528]

f. Muhaliflerin Görüşüne Saygı

"Medeniyet Fıkıhı"nın ilkelerinden biri de, muhaliflerin görüşlerine saygı gösterip onlara insaf ve adaletle muamele etmedir.

Başkalarının görüşlerine İnsaf ve adaletle yaklaşmanın buradaki anlamı, bir düşünce ve çalışmanın ürünü olduğu, konuyla doğrudan veya dolaylı göz önüne alınması gereken bir bakış açısını sahip olduğu sürece, görünüşte ona hak verip kendisini ifade etmesine ve savunmasına fırsat tanımaktır. Yoksa, sırf bize veya çoğumuza veyahut da alışlagelmiş/geleneksel olan şeylere muhalif davranıyor, onların yok edilmesi için çalışıp yeni bir yapı inşa etmeye gayret gösteriyor diye bir görüşün kökünün kazınmasına hükmetmemektir.

İslâmiyetin gelişinden sonra, kendimizi onun inanç esasları ve değerler sistemiyle kayıtlı hissedip hayatımızı bu yönde belirlediğimiz doğrudur. Ancak -bununla birlikte-, bu değerler ve inanç esasları doğrultusunda kalmak kaydıyla, gerek temel olarak hakkında nas (âyet-hadis) bulunmayan konularda -ki bu alan, "af mıntıkası" olarak adlandırılır- gerekse hakkında küllî kaideler, genel ilkeler veya ya sübût ve mânaya delâleti ya da her ikisi birden zannî nasların bulunduğu farklı uygulamalarda bulunabilmemiz konusunda bizlere hareket serbestisi sağlayan çok geniş bir alanın bırakıldığını da bilmeliyiz. İşte bütün: bu alanlarda çeşitli çalışmalar ortaya konabilmekte, anlayış ve- yorumlar farklılık arzedeabilmekte ve nihayet içinde bulunulan şartların değişimiyle birlikte, duruş ve konumlar değişebilmektedir.

İşte tam dâ bu noktada, hiç bir kimsenin kendi görüşünün yanılmazlığını, mezhep ve meşrebinin mükemmelliğini iddia etmeye hakkı olmadığı ortaya çıkar. Allah'ın her an koruması altında olan ve

"masûm=hatadan korunmuş" sıfatına haiz Hz. Peygamber'den başka bütün herkesin hem alınıp tatbik edilecek hem de reddedilecek davranış ve sözleri olabilir. Bütün müctehitler, hata yapmaya da, isabetli görüş bûdirmeye de müsaittirler. Bu müctehitlerin söz konusu yöVtlerini açıklamak üzere, kendileri hakkında söylediklerinin en temel ölçütü, İmam Şafî'den rivayet edilen, "Benîm görüşüm, hatalı olma ihtimali olan- bir doğrudur; benim dışındakilerin görüşü ise, hatalıdır ancak doğru olma ihtimali vardır" sözüdür.

İslâm'ın buradaki emsalsiz özelliği, içtihat tezkiyesi (ictihat hususundaki arınmışlık duygusu), hakikati elde etme konusunda tanıdığı genişlik ve görüşünde hata eden. müctehidin bile sevap alacağının açıkça bildirilmiş olmasıdır. Bu ise, konuyla ilgili aşağıdaki meşhur hadisin vurguladığı husustan başkası değildir:

"Hakim/müctehit içtihat eder ve isabetli hüküm ortaya koyarsa kendisine iki ecir/sevap vardır; yok eğer içtihat edip gayret gösterir de hata ederse bir ecir kazanır."[\[529\]](#)

Hadisin bazı sarihleri, hatalı görüş bildiren müctehidin ecir almasını uzak ihtimal olarak görüp şöyle demişlerdir: "Hadisten maksat, bu durumda müctehidin, ecir alacağım değil mazur olacağını vurgulamaktır." Bu yorumun, hadisi anlamada açık bir zorlama olduğu açıktır. Zira durumu bu merkezde olan müctehidin sevap alacağı hadiste net olarak zikredilmiştir. Kaldı ki isabet edipte iki ecir kazanacak müctehidin mukabili olarak zikredilmiş olması da, bunu gösterir. Buradaki sevabın bizzat hatanın kendisine verilmediği, bilakis çalışıp gayret göstermesi ve elinden geleni yapmasına verildiği de unutulmamalıdır.

Eğer Allah'ın adaleti yapılan en küçük bîr ameli bile zayi etmiyorsa, zerre miktarda düşünce ve tefekkürü de zayi

etmeyip ona ecir vermesinde hayret edilecek bir durum yoktur.

Başkalarının görüşüne insaf ile yaklaşmanın ölçülerinden biri de, birinin görüşünün doğru çıkması durumunda, hiç bir utanç ve sıkıntı duymaksızın onun görüşünden istifade yoluna gitmektir. Çünkü hak olan, kendisine uyulmaya en layık olandır ve ilimde kibrin yeri yoktur. Sahabenin've bu ümmetin en önde gelen âlimlerinin vasfı budur. Ancak onların bu konudaki rehberi, hiç bir sıkıntı duymaksızın görüşünden vazgeçip ashabının görüşünü benimseyen Resûl-i Ekrem'dir.

İmam Müslim'in Sahîh'inde rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, kalpten inanıp samimi olarak "lâ ilahe illellah" diyen karşılaştığı herkesi cennetle müjdelemesi için' Ebû Hüreyre'yi göndermiş ve doğru söylediğinin teminatı olarak da kendisine ayakkabılarını vermişti. Hz. Ömer bu hal üzere Ebû Hüreyre ile karşılaşmış ve Ebû Hüreyre'nin bu durumunu tasvip etmemişti. Hatta eliyle ona vurmuş, Ebû Hüreyre de yere düşmüştü. Daha sonra Ebû Hüreyre Hz. Ömer'in bu yaptığını Hz. Peygamber'e şikâyet etmişti. Bu esnada Hz. Ömer de oraya gelmiş ve,

"Ey Allah'ın Resulü! Annem babam sana feda olsun! Siz, kalbi yüzde yüz İnanmış olarak 'Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur' diye şehâdet getiren kime rastlarsa onu cennetle müjdelesin diye Ebû Hüreyre'yi ayakkabılarınızla gönderdiniz mi? diye sormuştu. Hz. Peygamber, Evet deyince Ömer (r.a.),

'Aman yapmayın! Zira korkarım insanlar buna güvenip kalırlar. Bu sebeple bırakın şunları amel etsinler' dedi. Bu cevap üzerine Resulullah da, 'öyleyse bırak şunları' demiştir."

Böylece Hz. Peygamber, Ömer'in (r.a.), insanların bunu tam olarak adamayabilecekleri ve dolayısıyla bu söze güvenip ameli terkedebilecekleri yönündeki görüşünü hoş karşılamış ve Hz. Ebû Hüreyre'ye önceden söylediği şeyi ilga etmiştir. Bu sebeple Resûlullah burada Hz. Ömer'in görüşüne (istişare ve meşveretine) uyararak, "Öyleyse bırak şunları" buyurmuştur.

Böyle yapmakla Resûl-i Ekrem, muhalif görüşe kıymet verip takdir etmeyi, faydalı olduğu ortaya çıktığında o görüşten istifade etmeyi bir sünnet olarak bizlere bırakmıştır.

İbn Abdilberr'in Câmf'mde, "ilimde insaf sahibi olma" ile ilgili çok güzel bir bölüm vardır ve üstad o kısımda, bizim de burada iktibas etmemizde büyük fayda mülahaza ettiğimiz, oldukça önemli hususlara değinmiştir. Zira buraya alıntı yapacağımız bu satırlar, medeniyetimizin bilgi temeli üzerine oturan değerlerini göstermesi bakımından son derece çarpıcı öğütler vermektedir.

Buna göre Ebû Ömer -İbn Abdilberr- şöyle demiştir: "İlmin adap ve faydalı olmasına vesile olan hususlardan biri de, insaflı olmaktır. Öyle ki, ilimde insaf sahibi (munsif) olmayan kimsenin, ne kendisi bir şey anlayabilir ne de başkalarına anlatabilir. Bu sebeple bazı âlimler, "Bir şey bilmediğimi bilmemden başka bir şey bilmiyorum" diyerek, ilim hususunda mütevazî ve insaflı olmanın gereğine işaret etmek istemişlerdir.

Mahmûd el-Varrâk İse şöyle demiştir: "İnsanların en mükemmeli noksanlarını bilen; şehvet ve hırsına gem vurabilendir."[\[530\]](#)

İbn Abdilberr, senedini de zikrederek, Abdullah b. Mus'ab'm, Ömer b. el-Hattâb'in şu sözünü naklettiğini söylemiştir: "Kadınların niehirlerini kırk 'evkiye'nin

üzerine çıkarmayın! Şayet Zü'1-isbe'nin, yani Yezîd b. el-Hüseyn el-Harisî'nin kızı dahi olsa kim kırk evkıyenin üzerinde mehir verirse fazlasını alır ve beytûlmala aktarırım. Bunun üzerine kadınlar arasından uzun boylu bir kadın ayağa kalkıp Hz. Ömer'e, "Bundan sana ne!" deyince Ömer (r.a.), "Neden?" diye karşılık vermiş ardından da kadın şu cevabı vermiştir: "Çünkü Allah Teala,

'Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın'[\[531\]](#) buyurmaktadır." Bu cevap karşısında Ömer (r.a.) şöyle demiştir:

"İsabet eden bir kadın, hata eden bir adam!"

Yine İbn Abdilberr senediyle birlikte, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî'nin şöyle dediğini bildirmiştir: "Bir adam gelip Ali'ye (r.a.) bir mesele sormuş ve o da buna cevap vermiş sonra da adam, 'öyle değil Ey müminlerin Emiri! Bilakis şöyle ve şöyledir' demişti. Bunun üzerine Ali (r.a.) adama şu karşılığı vermiştir: "Sen isabet ettin ben ise hata ettim; her ilim sahibinin de üzerinde ondan daha iyi bilen biri vardır!"

Süfyan b. Uyeyne'nin İbn Ebî Hüseyin'den rivayetine göre, o şöyle demiştir: "İbn Abbas ve Zeyd, hac esnasında hayız görmesi sebebiyle haccı bırakıp giden kadın hakkında ihtilaf etmişler ve Zeyd şöyle demişti: 'Bu durumda kadın, en son farz tavafı (tavaf-ı ifada) yapmadan gidemez.' Bunun üzerine İbn Abbas Zeyd'e, 'İstersen bunu hanımların Ümmü Süleyman ve onun arkadaşçıklarına sor' demiştir. Zeyd de gidip onlara sormuş ve gülerek geri gelip İbn Abbas'a, 'Senin söylediğin doğruymuş' demiştir."

İbn Abdilber, senedi İmam Mâlik'e uzanan bir rivayette Mâlik'in şöyle dediğini bildirmiştir: "Ebû Ca'fer el-

Mansûr haccettiği bir sırada beni çağırmişti. Huzuruna vardığımda onunla konuşmuş, bana bazı sorular sormuş ben de cevap vermiştim. Daha sonra bana şöyle demişti: 'Ben, senin bu kitabını -Muvaua\ kastediyor- istinsah ettirip çoğaltmak, sonra da belli başlı müslüman beldelerine ondan birer nüsha gönderme kararı aldım. Böylelikle müslümanların, başka bir esere iltifat etmemesini, herkesin sadece bu kitabın içindekileri uygulamasını ve hadis ilmi ile ilgili olarak bu kitabın dışındaki eserlerin terkedilmesini emredeceğim. Çünkü ben, bu ilmin aslının, Medinelilerin rivayetlerine ve onların ortaya koyduğu ilim olduğunu gördüm.' Bunun üzerine İmam Mâlik kendisinin şöyle cevap verdiğini bildirmiştir:

'Ey Müminlerin Emîri! Bunu sakın yapmayın! Zira bazı sözleri diğer insanlar önceden söylemişlerdir; yine onlar hadis işitmişler ve rivayetler nakletmişlerdir. Her topluluk, kendisine daha önceden bildirileni alarak onunla amel etmiş ve ResûlüllerTın ashabının ihtilaf ettiği noktalarda kendisine ulaşanı İtibara alarak onu uygulamıştır. İnsanları bu inandıklarından çevirmek oldukça zordur. İnsanları önceden bildikleri ve alışageldikleri üzere bırakın; her beldenin kendilerine uygun gördüğü uygulamaların öylece devam etmesine karışmayın!' Bu cevap karşısında Ebû Cafer, 'Hayatıma yemin olsun ki, eğer Mâlik uygun görseydi bunun mutlaka yapılmasını emredecektim' demiştir."

Bu rivayeti eserinde nakleden İbn Abdilberr, "Bu, anlayan kimse için ilimde insaf sahibi olmanın zirve noktasıdır" demektedir.

Hüseyin b. Ebî Saîd'in, el-Muarreb ani'l-muğrib adlı eserinde, Abdullah b. Saîd b. Muhammed el-Haddâr'dan onun da babasından naklettiğine göre babası, Sahnûn'u şöyle derken işittiğini bildirmiştir: "Abdurrahman b. el-

Kâsım İmam Mâlik'e, 'Alış-verişle ilgili konuları (büyü') Mısırlılardan daha iyi bilen birini bilmiyorum' demiş ve Mâlik de ona, 'Neye dayanarak bunu söylüyorsun?' deyince Abdurrahman, 'Seninle' cevabını vermiştir. Bu cevabı duyan Mâlik, 'İyi ama ben alış-veriş konularını bilmiyorum; nasıl olur da benim sayemde bunu öğrenirler?' karşılığını vermiştir."

Şa'bî'nin şöyle dediği nakledilir: "İlim konusunda benzerimi görmedim; ancak benden daha bilgili birini bulmak İsteseydim muhakkak bulurdum." Başka biri de, "Bazı şeyleri bildik bazılarının da cahili olduk; cahili olduğumuz şeylerle bildiklerimizi boşa çıkaramayız" demiştir.

Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'a bir mesele sorulduğunu ve şöyle cevap verdiğini bildirmiştir: "Bu meselede bana bir bilgi ulaşmadı, bir şey bilmiyorum.' Bunun üzerine ona, 'O konuda kendi ictihad ve reyinle cevap ver denilince, 'Reyim ona yetişmez, kafi gelmez' demiştir."

Abdurrahman b. Mehdî'nin şöyle dediği nakledilmiştir:

"Ubeydullah b. el-Hüseyn el-Kadî [\[532\]](#) ile bir hadisi müzakere ettim -ki o, söz konusu vakitte kadılık yapıyordu- ve bana bu hadiste muhalefet etti. Daha sonra ben, etrafında bir dizi insan olduğu halde onun huzuruna girdim ve bana şöyle dedi: . 'O zamanki müzakeremizde sen haklıymışsın; küçük düşeceğimi bildiğim halde sözümü geri alıyorum. [\[533\]](#)

Halîl b. Ahmed ise şöyle demiştir: "Günlerim dört gruptan oluşur: Bir gün, benden daha bilgili biriyle buluşur ve ondan istifade eder bazı şeyler öğrenirim ki bu gün benim için faydalanma ve ilmî ganimet günüdür. Bir gün benim kendisinden daha bilgili olduğum biriyle buluşurum ki, bu gün benim için sevap kazanma günüdür. Bir gün de ilmî seviyesi benimle aynı olan biriyle buluşur ve onunla bazı hususları müzakere

ederim ki, bu gün benim için müzakere ve ders günüdür. Diğer bir gün ise, kendisini benden daha üstün gören fakat benden daha az bilgili biriyle buluşur, ancak onunla konuşmam ve bu günü istirahat günü olarak ayırırım! [\[534\]](#)

Hayatın Anlaşılması/Hayat Fıkhı

Medeniyetin anlaşılmasının göstergelerinden biri de, "hayat fıkhı", yani "hayatın değerini bilmek"tir. Burada "bilmek" sözü ile kastımız, sonuçta sahibini yakîn mertebesine ulaştıran derinlemesine ve kapsamlı bir bilgidir (el-ma'rifetü'r-râsiha).

Bazı insanlar dînin, bu dünya hayatına önem vermediğini sanırlar. Çünkü onlara göre din, Allah Teâla'nın, "Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı]" [\[535\]](#) âyetinde buyurduğu veçhile, gerçek hayat olarak âhireti itibara almaktadırlar. Yine onlar, bu anlayışlarına Kur'an'ının, takva sahibi ve iyilerden olan müminlerin sıfatları arasında zikrettiği, "(Onlar), âh ire t gününe de kesinkes inanırlar" [\[536\]](#) âyetini de gerekçe gösterirler. Hz. Peygamber de bir hadisinde, âhirete oranla dünyanın yerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: "Âhirete göre dünya, sizden birinizin parmağını denize daldırmasından başka nedir ki! O kimse denize daldırdığı parmağının ona geri ne getirdiğine bir baksın. " [\[537\]](#)

Bütün bunlar doğru olmakla birlikte, asla ve asla dünya hayatının ihmal edilip ona önem verilmemesi anlamında anlaşılmalıdır. Çünkü İslâm, bu hayatı şükrünün eda edilmesi gereken bir nimet, gözetilmesi gereken bir emanet, başkalarına ulaştırılması gereken

bir mesaj ve de değerdendirilmesi gereken bir fırsat olarak görmektedir.

İslâm, dünyayı kötüleyip uğursuz sayan ve onu bütün kötülüklerin kaynağı olarak değerdendirip bir an önce yok edilmesi gereken bir Şey olarak gören, Eb 'l-Al 'nın dediği gibi, dünyadaki hayatımızı da mübtela olduğumuz bir musibet olarak telakki edip, babalarımız ve analarımızın bize karşı birer suçu olarak değerdendiren, diğer bütün din ve felsefelerin bu anlayışlarını asla onaylamaz ve onlarla asla uyuŐmaz. Eb 'l-Al  Şöyle demiştir:

"Bu (dünya hayatı), bana karşı babamın bir suğudur, Halbuki ben, kimseye kötülükte bulunmadım."

Bu anlayış asla doğru değildir. Zira dünya hayatı bir nimettir ve bundan dolayı Allah Teâla onda bizim için pek çok nimet halletmiŐtir. O (c.c), Şöyle buyurmaktadır:

"Allah size kendi nefislerinizden eŐler yarattı, eŐlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıktanardı[538]

Bu itibarla Resûlüllah (s.a.), sevinci gösterip paylaŐmayı, nimetin Ő kr n  yerine getirmeyi, çoluk- ocuk, eş-dost ve akrabalara bir genişlik ve ferahlık olsun diye, yeni doğan  ocuk için "akika" olarak bilinen bir kurban kesmeyi meşru kılmıştır.

Yine -Kur'an ve Sünnetiyle birlikte- İslâm, Câhiliye Arapları'nın, açlık korkusuyla, çocuklarının canlarına kıymalarına Şiddetle karşı çıkmıştır. Allah Teâla, bu konuda Şöyle buyurmuştur:

"Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur." [539]

"Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda" [540] İnsan hayatı - doğumundan itibaren- saygındır ve onun dünyaya

gelmesine sebep olan babasının bile ona şiddet uygulaması caiz değildir. Kaldı ki onu -esas itibariyle- var eden babası değil, Allah Teâla'dır. Hz. Peygamber, ilgili rivayetlerden anlaşıldığına göre, insan hayatını doğumdan önce de saygın ve muhterem addetmiştir. Öyle ki, Resûlüllah (s.a.), zina sebebiyle hamile kalan ve kendisine had cezası uygulanmak suretiyle bu suçtan kurtulup temize çıkmak isteyen bir kadının bu isteğini, karnında bulunan ve anne-babasının işlediği bu zina suçunda hiç bir günahı olmayan canlı yavruyu korumak için reddetmiş ve ona cevap vermemiştir. [\[541\]](#)

Yine Kur'an, bir kişinin hayatına kastetmeyi, bütün insanlığın hayatına kastetmek gibi görmüş; birinin hayatını kurtarmayı da bütün beşeriyetin hayatının kurtulması gibi değerlendirmiştir. Şöyle buyurulmaktadır:

"Kim, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur." [\[542\]](#)

İnsanın canına kıyması caiz değildir. Çünkü bu hayat insana Allah'ın bir hibesi, koruması için insana verdiği bir emanetidir. Bu can, kişinin kendi mülkü olmayıp onu hibe edene ait olduğundan, insanın kendi canına kastetmesi de haram kılınmıştır. Buradan hareketle intihar, İslâm'da çok büyük bir günahdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Kendinizi öldürmeyin; şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir" [\[543\]](#)

İnsanın kendisini öldürmesinin (intihar) çok büyük suç olduğunu ve bundan şiddetle kaçınılmasını tenbihleyen sahih hadisler de bulunmaktadır. Cündeb b. Abdullah'tan 'merfû olarak nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Sizden önceki ümmetlerden birinde, yaralı bir adam vardı ve o, bu yaranın verdiği elem ve ızdıraba tahammülsüzlük göstermiş ve sonunda bıçakla elini kesmişti. Fakat elinin kanı bir türlü kesilmemiş ve neticede ölmüştü. Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'Kulum aceleci davranarak kendi canına kıydı ve ben de ona cenneti haram kıldım buyurdu. [\[544\]](#)

Görüldüğü üzere, bu kimse büyük bir sabırsızlıkla acı ve ızdıraba sabır göstermemiş ve elinin damarlarını kesmek suretiyle intihar ederek Ölümüne sebep olmuştur. Böylece Allah Teâla da ona cenneti haram kılmıştır!

Sabit b. ed-Dahhâk'm merfû olarak rivayet ettiği bir hadiste, "Kim dünyada kendisini bir şeyle öldürürse, kıyamet günü o şeyle azap görecektir " buyurulmuştur. [\[545\]](#)

Ebû Hüreyre'nin merfû olarak rivayet ettiği hadis de, şöyle buyurulmuştur:

"Her kim bir dağdan (yüksek bir yerden) kendisini aşağıya atıp öldürürse, bu intihar eden kimse cehennem ateşinde ebedi ve daimi bir surette kendisini yüksekte aşağıya bırakır (yani bu şekilde azap olunur). Her kim de zehir içmek suretiyle canına kıyarsa zehiri elinde içer bir halde ebedi olarak cehennem ateşinde azap olunacaktır. Yine her kim kendisini (bıçak gibi) bir demir parçasıyla öldürürse, o da bıçağı elinde karnına vurarak ebedî ve daimi bir surette cehennemde azap olunacaktır" [\[546\]](#) Bütün bunlardan Allah'a sığınırız.

Bu hayatın fanı olduğu doğrudur. Ancak bu faniliğiyle dünya, bakî olan âhiret hayatının tarlasıdır. Buna göre mümin, âhirette hasat etmek üzere bu dünya hayatında eker; orada mükafatını elde etmek için burada iyi amellerde bulunur. Zira dikenden asla üzüm toplanmaz.

Muhakkak surette her kişi orada burada kazandığının karşılığını bulacak, burada yaptıklarıyla ebedi olarak karşılaşacaktır. "Bu yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk"

[\[547\]](#) âyeti bu gerçeğin ifadesidir.

Bu hayatın oldukça kısa olduğu doğrudur; ancak -o oranda da-yeterli olduğunu unutmamak gerekir. Zira insan İçin bu hayat, ebedi saadeti/mutluluğu gerçekleştirmenin vesilesidir.' İnsan, bu dünyaya iki kere gelmez; kendisine İki ömür de verilmemiştir. Öyleyse insanın kendisine verilen bu eşsiz fırsatı zayi edip boşa geçirmesi hakikaten büyük ahmaklık olsa gerektir. Bilakis akıl ve hikmet, İnsanın yarınlarındaki ebedi hayatını İnşası ve'geleceğinden emin olabilmesi için, bu dünyadaki her anın kıymetini bilmesini ve onu en iyi şekilde değerlendirmesini gerekli kılmaktadır.

İşte tam da burada, Kur'an'ın üzerinde durduğu ve Sünnetin de tekit ettiği, vakit konusunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur."[\[548\]](#)

Allah Tealâ üstümüzden, altımızdan ve etrafımızdan bizim istifademize sunduğu nimetlerini söz konusu ederken de şöyle buyurmuştur:

"Geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi."[\[549\]](#)

Vaktin iyi değerlendirilmesini teşvik eden ve her müslümana, Allah'ın huzurunda bu vaktinden sorumlu olduğunu hatırlatan pek çok hadis bulunmaktadır ki, bunlardan bazıları şunlardır:

"İki şey hususunda insanların çoğu aldanmaktadır:

Sihhat ve boş vakit:'[\[550\]](#)

"Allah, altmış yaşına kadar ömür verdiği kimseden artık mazeret kabul etmez:'[\[551\]](#)

"Beş şey gelip çatmadan önce beş şeyin kıymetini bilin: İhtiyarlığından önce gençliğin, hastalığından önce sıhhatin, fakirliğinden önce zenginliğin, meşguliyetinden önce hoş vaktin ve Ölümünden önce hayatın[552]

"Dört şey hususunda hesaba çekilmeden hiç bir kulun (yani kıyamet günü mahşer meydanında) ayağı hareket edemez: Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini nerede geçirdiğinden, ilmiyle ne yaptığından, malını nereden kazanıp nereye sarf ettiğinden.[553]

Hız. Peygamber, hakkını verip iyi ve hayırlı işler yapmaya gayret eden kimsenin uzun ömürlü olmasını Allah'ın bir lütfü olarak görmüştür:

Ebû Bekre'den rivayete göre bir adam Resûlüllah'a gelip "Yâ Resûlelfah! İnsanların en hayırlısı hangisidir?" demiş ve Resûlüllah da, "Ömrü uzun olup ameli de güzel olandır" buyurmuştur.[554]

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Kuzâa kabîlesinin bir mahallesi olan Beliy'den iki kimse Resûlüllah'a gelip müslüman olmuştu. Daha sonra onlardan biri şehit düşmüş, diğeri de bir sene daha yaşamıştı. Talha b. Ubeydullah -cennetle müjdelenenlerden biridir- şöyle demiştir: O iki kişiden bir sene daha yaşamış olanın, şehit olandan daha önce cennete girdiğini (rüyada) gördüm ve bu duruma hayretle karşıladım. Sabah olunca bunu Resûlüllah'a anlattığımda şöyle buyurdu:

"O kimse, şehit olandan sonra bir ramazan oruç tutup (bir sene içerisinde) altı bin rekat namaz kılmamış mıdır? Böylece her rekat namaz, (onun için) bir senelik namaza denktir." [555]

(Buna göre ay yılı, 354 gündür ve 354x17 rekat=6018 rekat namaz etmektedir)

Ayrıca Hz. Peygamber, uzun ömürlü olmayı ve ecelin gecikmesini, sıla-İ rahim ve ana-babaya iyilik gibi, Allah katında oldukça değerli birtakım salih amellere karşılık olarak, bazı mümin kulları için, Allah'ın dünyada iken verdiği lütuflarından olduğunu bildirmiştir.

Sahîhayn'âe Enes'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen bir hadiste, "Her kimin rızkında genişlik ve bolluk verilmesi ve de ecelinde kendi lehine tehir yapılması

hoşuna giderse, sıla-i rahim yapsın"[556] buyurulmuştur. Bu hadiste geçen "yünseü lehû f\ esrihî" ifadesi, hadisin metninde de görüldüğü üzere, "ecelinde kendi lehine tehir yapılması" anlamındadır.

Yine Enes'den rivayet edilen ancak Sahîhayn'm dışındaki hadis musennefâtında yer alan bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Her kimin ömrünün uzaması ve rızkının artması hoşuna giderse, ana-babasına iyilik edip sıla-i rahimde bulunsun."[557]

Bütün bunlar şunu gösterir: Ömürdeki uzama ister nitelik veya nicelik itibariyle olsun isterse şeklî veya muhteva yönüyle olsun, Cenab-ı Hak nezdinde hayat, oldukça değerlidir. Bu itibarla bir çok hadisinde Hz. Peygamber'in, ölümü arzulamayı, ölmek istemeyi yasaklamasında da hayret edilecek bir durum yoktur. Çünkü hayat, kendisinden bir an önce kurtulunması gereken boş ve değersiz bir varlık değildir. Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Sizden hiçbiriniz ölümü temenni etmesin. O kendisine gelmezden Önce, onun gelmesi için dua etmesin; çünkü biriniz öldüğü vakit ameli kesilmektedir. Ayrıca mümine ömrü ancak hayır getirir, ziyade eder."[558]

Yine Enes'den nakledilen merfu bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Sizden biriniz kendisine isabet eden bir sıkıntıdan dolayı ölümü istemesin. Şayet ölümü mutlaka İstemesi gereken bir durum olursa, Allah'ım! Yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, ölüm benim için hayırlı ise beni öldür desin. [\[559\]](#)

İslâm'ın en bariz özelliklerinden biri de, dünya hayatında güzel işler yapmaya, onu imar edip güzelleştirmeye, güzelliklerinden istifadeye çağırmasıdır. Hiç bir şekilde İslâm bunu, uhrevî hayatın güzel olması için gayret edip ona hazırlık yapmaya mani görmez. Bilakis bu iki dünyanın (dâreyn) saadeti için çalışılmasına ve bu iki güzelliğin her ikisinden de faydalanmaya davet eder. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Onlardan bir kısmı da: 'Ey Rabbimiz! Bize dünya da da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru'" derler. [\[560\]](#)

Enes'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlüllah'm en çok yaptığı dualardan biri de budur [\[561\]](#) ki, bu duayı aynı zamanda Onun (s.a.), hac esnasında Ka'be'nin iki köşesini tavaf ederken de yaptığı bildirilmektedir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Ey Ademoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. De ki: Allah 'in kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz. [\[562\]](#)

Buna göre Allah'ın yeryüzündeki güzellikleri ve süslen 'Öncelikle ve birinci planda iman edenler içindir. Ancak iman etmeyenlerde onlarla birlikte burçların güzelliklerinden faydalanırlar. Çünkü Allah Teâlâ dünya

hayatının güzelliklerini, müminlerin yardımı ve rabbani hedeflerini gerçekleştirebilmesi için vesile olarak yaratmıştır. Yine Cenab-ı Hakkın hikmeti, hayatın akışı ve insan gruplarının bir intizama kavuşup ayrışması için, dünyayı iman etmeyenlerin de paylaşmasını gerektirmiştir. Ancak  hiret yurdunun güzellikleri, Allah'ın bu dünyada iman edenlere bir mükafatı olarak, sadece müminlere has bir mekan olacaktır. [\[563\]](#)

Amellerin En Faziletlisi

İslâm, dünya hayatında yapılan amellerin takdiri, Cenab-ı Hakk katındaki değeri ve sahibinin kazanacağı sevap hususunda oldukça önemli bir kaide ortaya koymuştur. Buna göre, dünyada yapılan amel ne kadar köklü, faydası ne kadar uzun süreli ve izleri ne kadar kalıcı olursa, bu amel, kıyamet günü mizanda sahibinin güzel amellerinin (hasenat) o kadar fazla, derecesinin de o kadar yüksek olmasına vesile olur.

Öyleyse Resûlüllah'ın, dünyada iken yapılan ve insanlar kabirlerinde iken onların ömrünün uzamasına vesile olan, kısacık dünya hayatlarını uzun bir hayatla sürdürmelerine yol açan bazı (güzel) amellerden bahsetmesinde şaşılacak bir durum yoktur. O, şöyle buyurmaktadır:

"Her kim -hiç bir zulüm ve başkasının hakkına tecavüz etmeksizin- bir bina yapar veya yine -zulüm ve haksızlıkta bulunmaksızın- bir ağaç/bitki dikerse,  lah Teâlâ'mn kulları istifade edip faydalandığı sürece, o kimse için bunda, devam edip giden bir ecir vardır."

[\[564\]](#)

şayet yapılan bu iş veya dikilen ağaçtan istifade kıyamet kopuncaya kadar devam ederse, verilecek sevap da aynı şekilde devam eder. Cabir b. Abdillan'ın bildirdiğine

göre, Resûlullah (s.a.) bir keresinde bahçesinde iken Ümmü Ma'bed'e gelerek ona, "Ey Ümmü Ma 'bed! Bu hurmayı kim dikti? Müslüman mı kafır mı?" diye sormuş Ümmü Ma'bed (r.a.) de, "Müslüman dikti" cevabını vermişti. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"Müslümanın diktiği ve insan, kuş veya diğer hayvanların istifade ettiği hiç bir meyve ağacı yoktur ki bu, o müslüman için kıyamete kadar sadaka olmasın."

[\[565\]](#)

Başka bir hadiste ise, "Ağaç diken hiç bir kimse yoktur ki, Allah onun diktiği bu ağaçtan faydalandığı oranda o kimse için sevap yazmamış olsun "

[\[566\]](#) buyurulmuştur. Sahîhayn'de yer alan bir hadiste de Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Ekin eken veya ağaç diken ve ektikleri ekin ve diktikleri ağaçtan kuşların, insanların veya hayvanların faydalandığı hiç bir müslüman yoktur ki, bu onun için sadaka olmasın."

[\[567\]](#) Ebû'd-Derdâ'dan rivayete göre, kendisi bir defasında Dimaşk'de (Şam) ağaç dikerken bir kimse, kendisine gelerek, "Resûlullah'ın bir sahâbîsi olduğun halde böyle işler de mi yapıyorsun?" demişti. Bunun üzerine Ebü'd-Derda, "Böyle söylemede acele etme! Çünkü ben, Resulü!lah'ı şöyle derken işitmişimdir":

"Her kim bir ağaç diker de, diktiği bu ağaçtan âdemoğlu veya Allah 'in mahlûkâtından herhangi biri istifade etmese dahi, o kimse İçin yine de bunda sadaka vardır"

[\[568\]](#)

Öyle anlaşıyor ki bu adam, ağaç dikmenin dünyada kişinin zühd ve takvasına engel olduğunu düşünmekte ve onu, dünyada tûl-i emel sahibi olma gibi sahâbe-i kirama yakışmayacak bir iş olarak algılamaktadır. Ne var ki Ebü'd-Derdâ, Resûlullah'tan işittiği bir hadisle,

İslâm'ın bu konudaki gerçek mesajım o adama öğretmiştir.

Resûl-i Ekrem şöyle buyurmaktadır:

"Yedi şey vardır ki, öldükten sonra kabirde dahi kulun bunlardaki ecir ve sevabı devam edip gider; Bir kimseye ilim öğretene, su kanalı açan, kuyu kazan, hurma ağacı diken, cami/mescid [\[569\]](#) yapan-yaptıran, miras olarak bir kimseye mushaf/Kur 'an bırakan ve kendisinden sonra affedilmesi için Âlîdh 'q dua ve niyazda bulunacak salih bir evlat bırakan.'" [\[570\]](#)

İçinde Bulunulan Ortamın Fıkhnı (Fıkhu'1-vâkı') Bilmek

Hayatın anlaşılabilmesinin (hayaî fıkhnı) gereklerinden ve onu tamamlayan unsurlardan biri de, fıkhu'l-vâki'dır. Fıkhu'1-vakı', içinde bulunulan durumun idrakinde olunması, isabetli bir şekilde değerlendirilmesi, ister lehimize İster aleyhimize olsun, bulunduğumuz ortamın iyi kavranması demektir. Ancak hiç bir surette bu, pek çok kimsenin fikir ve düşüncelerini ortaya koyarken yaptıkları gibi, onu kendi arzularımız doğrultusunda anlamak değildir. Çünkü böyle yapmak, kendi kendimizi aldatmak ve başkalarını da sapıklığa götürmek anlamına gelir.

Bizim burada kastettiğimiz "vakı7gerçeklik"ten maksat, bu dünya hayatında bizi kuşatıp olumlu ya da olumsuz olarak bize tesiri dokunan, ister uluslararası ister bölgesel, mahallî veya şahsî olsun, bizim ve bizimle eşit şekilde bu vaki'i/gerçekliği paylaşan muhaliflerimizden her birimizin İçinde bulunduğu durum demektir.

Bu vâki'm bilinmesi, onunla İlişkilerimizin mahiyeti, onu anlamada kullandığımız yöntemlerimizin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Zira böylece,,

vâkı'ı ret mi yoksa kabul mir edeceğimiz; ona dost mu yoksa düşman mı olacağımız, ya da bir kısmını benimseyip diğer bir kısmının karşısında mı olacağımız, her şeyden önemlisi hangi esas ve kaynağa göre bütün bunları yapacağımız açıklığa kavuşacaktır.

Hız. Peygamber'in sîresi ve ashabın hayatında ilk olarak dikkatimizi çeken hususlardan biri, Resûlullah'm, Mekke'de işkence gören müminlere başka yere değil de, Habeşistan'a hicret etmelerine izin vermesidir. Çünkü Habeşistan o dönemde âdil bir hükümdar tarafından idare edilmekte ve bu sebeple oraya hicret edecek müslümanların onun ülkesinde zulüm görmeyeceği umulmaktadır. Bir yönüyle bu, Hız. Peygamber'in, Habeşistan'a hicret etmenin kolay olduğu konusunda daha önceden yeterli bilgiye sahip olduğu anlamına gelirken, aynı zamanda, orada hüküm sürmekte olan rejimin yapısı ve bu rejimin uygulayıcısı durumundaki hükümdarı da iyi tanıdığını gösterir. İşte bu bilgi ve İdrak sayesinde Hız. peygamber, son derece önemli olan ve hedeflediği gayeye ulaşan Habeşistan'a hicret emrini vermiştir.

Yine -Mekke'de az sayıda ve zayıf bir konumda iken dahi-müslümanların Arap Yanmadası'na uzak olan bölgelerdeki iki büyük güce sahip Pers/İran ve Roma/Bizans devletleri arasındaki nüfuz yarışına kayıtsız kalmaması da böyledir. Buna göre müslümanlar, hristiyan olan Bizans'ın yenilmesine üzülmüş; buna karşılık müşrikler ise, mecûsî olan ve iyilik-aydınlık tanrısı ile kötülük-karanlık tanrısı olmak üzere iki tanrının varlığına inanan Perslerin (İranlılar) zafer kazanmalarına son derece sevinmişlerdi. Çünkü İranlılar, Mekke müşriklerine Ehl-i kitap olan Romalılardan (Bizans) daha yakındır. Aynı şekilde hristiyan olan Romalılar, ilahî kaynaklı bir dîne sahip

olmaları hasebiyle, müslümanlara daha yakındır. Böylece Mekke müşrikleri ile müslümanlar arasında, söz konusu bu iki devletten hangisinin galip geleceği, hangisinin ise kötü akibeti tadacağı konusunda tartışma çıkmıştı. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâla, Rum Sûresi'nin baş kısmında bu konudaki kesin hükmü koymakta ve şöyle buyurmaktadır:

"Elif. Lâm. Mim. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir."[\[571\]](#)

Hız. Peygamber'in, devamlı surette fırsat kollayan etrafındaki düşmanların gücüne göre, kendi yanındaki vurucu kuvvetin ne kadar olduğunu tesbitte azamî gayret göstermesi de, bunlardandır. Öyle olduğu içindir ki Resûlullah, -Medine'ye hicretin ardından- ashabına, "Benim için islâm'ı kabul edenlerin sayısını (nüfus sayımını) çıkarın"[\[572\]](#) diye emretmiş, onlar da bunu yerine getirmişler ve sonuçta bin beş yüz erkek nüfusa sahip oldukları anlaşılmıştır.

Dikkat edilirse Resûl-i Ekrem burada, o ana kadar insanların bilmediği bir şeyi yapmış ve ilk defa rakamların dilini kullanmıştır. Bu hadisin bazı varyantlarında "ehsû=hesap edin/sayısını çıkarın" ifadesinin, "üktübû=yazın" diye de kullanıldığı görülmektedir. Bu, Hız. Peygamberin burada esasen, kayıtlara geçirip tedvin etme amacı gütmüş olduğunu gösterir ki, insanlık tarihi açısından bunun son derece önemli olduğunda kuşku yoktur.

Hız. Peygamber'in stresini dikkatli olarak inceleyen her kimse, ilk bakışta benzermiş gibi görülen Resûlullah'ın karşılaştığı bazı önemli durumlarda verdiği hüküm ve kararların, aslında farklılık arzettiğini görecektir. Zira üzerinde iyice düşünüldüğünde, Onun (s.a.) sîresindeki

benzer her bir durumun diğferinden farklı bir yönünün bulunduğu ortaya çıkar. Tıpkı, çok kararlı bir tutum sergilediğı Benî Kureyza yahudileri karşısındaki tavrında görüldüğü gibi. Yine Mekke'nin fethi günü Mekke müşrikleri karşısında gösterdiği tavır da böyledir. Ancak onlara yahudilerin aksine, oldukça hoşgörölü muamele etmişti. Hz. Peygamber bu iki hadisede, yahudilerin ahlâk ve karakterinin Araplannkinden farklılık arzetmesini, her ikisinin işlediğı suçun aynı olmadığını ve her iki hadise arasındaki zaman farkı gibi durumları göz Önünde bulundurmuş ve ona göre tavır almıştır.

Bu sebeple muhakkik fakihler, şu prensibi ortaya koymuşlardır: "Fetva ve hüküm, zaman, mekan, içinde bulunulan durum ve örfün değışmesiyle değışikliğe tabi olabilir."

Yine bu fakihler şöyle demişlerdir: Verdiği hüküm ve fetvalarında muvaffak olan âlim ile kararlarında isabetli davranan fakih, vacip olanla vaki'ı birlikte değerlendirip kararını ona göre verendir. Buna göre o, sadece olması gerekenler gezegeninde gezmez, aynı zamanda içinde bulunduğu vakıanın da farkında olur.

Ne var ki vaki' bilinip idrak edilmesi aşamasında, "gevşeklik" ve "gözünde büyütme" gibi iki önemli handikaptan da sakınmak, oldukça önem arzeder. Öyle ki bazı kimseler, sürekli işleri olduğı ve göründüğünden daha büyük göstermeye aşınadırlar. Yani bu kimseler, çoğı kere pireyi deve yaparlar. Bunlar, meselelere sanki mikroskopla bakıyormuş gibi, küçük şeyleri kat kat büyütürler. Ya da uzaktaki cisimleri yakınlaştıran teleskopla olaylara bakar gibi,sanki bu mesele gözünün önünde oluyormuş gibi hayal ederler. Bu, kendilerine karşı böyle olabileceğı gibi, düşmanları konusunda da böyledir. Bu gibi kimseleri çoğı zaman, sahip oldukları

güç ve imkanlardan bahsederken iştirsin. Onları tasdik etmeye kalktığında İse, gurur ve kibirden neredeyse kahrolursun! Başka binleri ise, düşmanların imkanları ile zorba ve diktatörlerin güçlerinden bahsederler. Bunlara kapılman halinde ise Idürücü bir ümitsizliğe (ye's) kapılman mukadderdir!

Görüldüğü üzere bu her iki durumda da akibet, hayırlı değil helak edicidir. Gurur, düşmanın güç ve kuvveti karşısında kör ederken; ümitsizlik/ye's ise, bizzat kendi güç ve imkanını idrak edememe sonucuna götürür. [\[573\]](#)

Bu iki grup insanın mukabilinde diğer bazıları da vardır ki. büyük meseleleri Önemsemez ve onları odukça küçük göstermeye çalışırlar. Bu İse, insanı vakıanın tesbit vetayininden alıkoyar ve içinde bulunan gerçek durumunu idrak edememeye götürür. Böylece karşılaşacağı porobiemleri çözme ve sıkıntılarından kurtulma yolları üzerinde kafa yormayıp bu konuda gereken tedbirleri almak için ciddi hiç bir hazırlıkta bulunmaz. [\[574\]](#)

İslâm'ın Genel Amaç ve İlkelerinin (Mekâsıdu's-şerîa) İyi Bilinmesi

"Medeniyet fıkıhı" diye isimlendirdiğimiz olgunun üzerine oturduğu temellerden biri de, "mekâsıdu's-şerîa"yı iyice anlamaktır. "Taklîdî fıkıh", fıkıh hükümlerin detaylarıyla ilgili fer'î konuları muhtevi fıkıh olunca, "medeniyet fıkıhı" da. bu cüzî ve detaylara sahip hükümlerin genel mâna ve maksatlarını belirleyen ve ilk bakışta hemen anlaşılmayan hikmet ve esrarından bahseden fıkıh ifade eder. Öyle ki onunı biz, birtakım hükümler ile bazı küllî/genel hedef ve prensipleri kastetmekteyiz. Zira Allah Teâlâ, bu prensip

ve küllî hedefleri gözetererek hüküm ve farzlarını ortaya koyup helâl ve haramları ile had cezalarını belirlemiştir. Kesinlikle bilinen bir husustur ki Allah Teâlâ, hiç bir şeyi boş yere ve batıl amaçlarla yaratmadığı gibi, yine hiç bir şeyi de tesadüfi olarak var etmemiştir. Akıllı kimselerin (ülû'l-elbâb), Allah Teâlâ'yı teşbih ve tahmid etmek için Kur'an'da zikri geçen şu âyette, bu gerçek güzel bir şekilde ifadesini bulmuştur:

"Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni teşbih ederiz."[\[575\]](#)

Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri de, "e!-Hakîm"dir. Buna göre Onun (c.c.) yaratmış olduğu hiç bir mahluk ve yaptığı hiç bir İş, hikmetten halı değildir. Bunu bilen bilir, bilmeyen de bilmez. Cenab-i Hak, yarattığı ve takdir ettiği şeylerde hikmet sahibidir, Hakîm'dir. Emrettiği ve şariat olarak ortaya koyduğu şeylerde de Hakîm'dir. Hatta, yerine getirmekle itaat ve ibadette bulunduğumuz ibadetler hususunda bile, Allah Teâlâ'nın Hakîm sıfatının tecellisini görmekteyiz. Zira Kur'an, ibadetlerin bazı gerekçelerini ortaya koymuş ve onların bazı hedef ve maksatlara ulaşmak için yapıldığını bildirmiştir. Mesela namaz hakkında, "Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar"[\[576\]](#) buyurulmakta; zekât ile ilgili ise, "Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin [\[577\]](#) buyurulmaktadır. Yine oruç hakkında, "Umulur ki korunursunuz"[\[578\]](#) buyurulurken, hac ile ilgili de, "Kendilerine ait birtakım yararları yakînen görmeleri ve Allah 'in ismini anmaları için..."[\[579\]](#) denilerek, yapılan bu İbadetlerdeki hikmetler açıkça ortaya konmuştur. İbadetlerin hikmetine dair Kur'an'da yer alan bu bilgileri, Sünnet de tekit etmiştir. Her kim, esas maksat

ve asıl anlamını idrak etmeksizin, sadece şeklî olarak bu ibadetleri yaparsa, bazı hadislerde de açıklandığı üzere, onlardan elde edilecek faydayı elden kaçırmış, ecrinden de mahrum kalmış olur. Bu hadislerden bazılarını şöylece sıralamak mümkündür:

"Her kim, kötü sözler söylemeyi, dedi-koduyu vb. fiilleri yapmayı sürdürürse, o kimsenin yemesini, içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur "[580]

"Nice, oruç tutan kimse vardır ki, açlık çekmekten başka orucundan elde edeceği bir şey yoktur; nice gece ibadeti yapanlar da vardır ki onların da, uykusuzluktan başka elde edecekleri bir sev yoktur.[581]

Allah'a ibadet olarak yapılan bu gibi ameller (şeâir) de bile, manevî ve ruha hitap eden bazı hedeflerin yanında ahlâkî ve içtimaî bir takım gayeler söz konusu olunca; aile, toplum ve devleti ilgilendiren hükümler ve diğer şer'î ahkâmla ilgili de, bu tür gaye, maksat ve mânaların olması tabîîdir.

Bu maksatlardan (mekâsıd) olarak, Kur'an ve Sünnet'in bilinen yorum ve isbat yöntemleriyle sarahaten ortaya koyduğu maksatları gösterebiliriz ki, cüzî hükümlerden hareketle bütüne ulaşma (istikra/tümevarım) yöntemi ile bilinen mekâsıd bu kabildendir.

Bazı hükümler için de, Özel/cüzî ve küllî/gene! maksatların olduğunu bilmek gerekir. Mesela adalet, umum bir gayedir. Ancak o, -Kur'an'm da belirttiği gibi- ilahî risâletlerin tamamının gayesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.'[582]

Bir toplum için genel gaye, emniyet ve kendi kendine yeterli olmaktır. Her iki nimeti de Allah Teâla, Kureyş

Kabîlesine vermiştir. Ne var ki Cenab-ı Hak onlara, yalnızca kendisine ibadet etmelerini emretmek suretiyle kendi hükmünü tesis etmiştir. Şöyle buyurur:

"Kendilerim açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbi'ne kulluk etsinler." [583]

Allah'ın ganimet olarak verdiği malları taksim etme, genel bir amaçtır. Bu sebeple Kur'an, "Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz" [584] buyurarak başkalarının değil de Hz. Peygamberdin bu ganimet mallarım yetim miskin/fakir ve yolculardan güçsüz ve himayesiz olanlara dağıtmasını emretmiştir.

Fakihlerin de belli prensipler etrafında ortaya koydukları gibî İslâm Dîninin gayelerinin en belirgin iki vasfı, evrensellik (şümül), çeşitlilik (tenevvu')tir.

İslâm'ın bu gayelerinin, aynı zamanda ruhî ve dîni amaçlar olduğu da bilinmelidir. Çünkü İslâm'ın gerçekleşmesini istediği maksat, gaye ve maslahatların en önde geleni, hiç şüphesiz inanç esasları (akâid) ve ibadetlerin bütününden oluşan dînin muhafazasıdır. Zira din, varlığın özü ve hayatın ruhu ve manasıdır.

Kur'an'ın büyük ibadetleri emrederken ortaya koyduğu gerekçelerinde olduğu gibi, şeriatın bu maksat ve gayeleri aynı zamanda ahlâkîdir. Bir hadiste, "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" [585] buyuru I ması, bunu gösterir. Bu itibarla ahlâkî Ölçüler, dînin ayrılamaz bir parçasını oluşturur.

Diğer taraftan İslâm'ın bu gayeleri, İnsanîdir. Çünkü İslâm, tıpkı insanın şerefli ve hür kalmasını temine çalıştığı gibi, insanın canı, malı, namusu ve akli olmak üzere, Özel alanına ait bütün varlıkların korunmasına çalışır.

İslâm'ın bu gayeleri iktisadîdir. Zira İslâm mal ve mülkü, mümkün ve meşru her vesile ile korunması gereken maslahat olarak görür.

İslâm'ın gayeleri aynı zamanda geleceğe matuf yönler de barındırmaktadır. Çünkü İslâm, sadece şu an mevcut insanlığın korunmasıyla yetinmez. Bilakis neslin muhafazasını zarurî görmekle, geleceğin insanlarına da önem vermekte ve böylece gelecek nesilleri koruma hedefleri çerisine almaktadır. [\[586\]](#)

Sahabenin İslâm'ın Gayelerini Gözetmedeki Titizliği

Sahabenin fikhî anlayışları ile çeşitli meselelere dair yorumlarını tetkik eden her bîr kimse, İslâm'ın maksat ve gayelerini anlamada onların, bu ümmetin en önde gelenleri olduğunu görür. Öyle ki, sahabenin fetvaları, çeşitli anlaşmazlıklara dair hükümleri ve eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili rivayetler incelendiğinde, onların, İslâm'ın maksat ve gayelerini gözetmedeki titizlikleri açıkça ortaya çıkmaktadır.

Hiz. Ömer'in Irak arazisinin taksimi konusunda, "Ümmetin daha sonra gelecek nesillerini düşünmemiş olsaydım, tıpkı Resûlüllah'ın Hayber arazisini taksim ettiği gibi, ben de fethettiğim her beldenin arazisini o belde halkı arasında paylaştırırdım" [\[587\]](#) diyerek, söz konusu araziyi ümmetin sonraki fertlerine vakfetmesi, Hiz. Ömer'in şahsında sahabenin İslâmî hükümlerin gaye ve hedefleri hususundaki titizliklerine iyi bir misal teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in uygulaması aksine olsa da, insanlardaki değişimi ve acil çözüm bekleyen yeni meselelerin ortaya çıkması üzerine, Halîfe Hiz. Osman'ın, kaybolmuş develerin bulunup sahiplenilmesine mücade etmesi de böyledir. Hiz. Osman'ın, cuma günü İnsanları cuma namazı konusunda uyarmak İçin mescidin

dışında başka bir ezan ihdas etmesi de bunun gibidir. Çünkü o dönemde Medine (nüfus ve alan bakımından) genişlemiş ve mescidin dışında da ezan okumak ihtiyaç haline gelmişti. Yine Hz. Ali'nin sanatkarlara tazmin sorumluluğunu getirmesi de bu şekilde olup ileride biz bunu ayrıca ele alacağız.

Hz. Peygamber'in, "Muhakkak her şeyin belirleyicisi, kabzedicisi ve vericisi Allah'tır (c.c.)"[\[588\]](#) buyurarak, kendi döneminde uygulamaktan imtina ettiği bilindiği halde, tâbiîn'in, ihtiyaç anında ticaret mallarına fiyat konması (narh) uygulamasını caiz görmeleri de bu cümledendir. Bu görüş, aynı zamanda fakihlerden pek çoğunun benimsediği görüştür. el-Hisbe adlı risalesinde İbn Teymiyye, et-Turuku 'l-hükmiyye 'sinde de İbn Kayyim el-Cevziyye, bu görüşü tercih etmişlerdir. Diğer taraftan bu görüş, bütün mezheplerin muhakkıklannın da tercihidir. Zira onlar, şu önemli ve açık kaideyi şiar edinmişlerdir: "Fetvalar, zaman-mekan, durum ve örfte meydana gelen değişikliklerle birlikte değişir."

Bütün mezheplerin muhakkıklannın bu görüşü benimsemesi, âlimlerin, muayyen bir zaman, belli bir sosyal çevre göz önüne alınarak verilmiş fetva ve söylenmiş sözlere takılıp kalmamalarını temin, yani bunlara takılıp kalmak suretiyle fikrî ve ilmî donukluğa sebep olmamalarını sağlamak içindir. Çünkü böyle yapılırsa, İslâm'ın, zaman-zemin ve İnsanlardaki değişiklikleri gözetken maksat ve hedefleri (mekâsid) gerçekleşmemiş olur.

Bu kaidenin FCur'an, Sünnet ve sahâbîlerin İrşad ve uygulamalarından müteşekkil delillerini, Avâmilü 's-siati ve 'l-mürûne fi's-şerîati'l-İslâmiyye adlı risalemizde etraflıca ele almış bulunuyoruz. Muhakkik âlim İbn Kayyim, îlâmu'l-muvakknn adlı eserinin

mukaddimesinde "Fetvalardaki değişiklikler" başlığı altında, bu konuda oldukça faydalı bir bölüme yer vermiştir. Sözü edilen bölümde bildirildiğine göre, şeriatın üzerine bina olunduğu temel ve esası, hükümler ile kulların dünya ve âhiretteki maslahatlarının teminidir. Adalet, rahmet, maslahat ve hikmet de özü ve bütünü İtibariyle budur. Adaletten sapıp zulme, rahmetten ayrılıp merhametsizliğe, maslahatı bir kenara İtip mefsedete ve hikmeti göz önüne almayıp laubaliliğe kaçmaya dönüşen her mesele, tevil yoluna gidilse de, şeriatın esaslarından ayrılmış demektir. [589]

Günümüzde İslâm dünyası ve dolayısıyla müslümanların karşısına çıkan ve oryantalistlerin, sömürgecilerin ve laiklik bayraktarlarına malzeme temin eden en büyük musibetlerden biri, sahîh İslâm düşüncesini ve dînin esaslarına uygun İslâmî uygulama ve anlayışları karalamaya çalışarak bu konuda kafa karışıklığına sebebiyet vermektir. Buna sebebiyet verenler, lafzîlik, harfîlik ve şekilciliğin esiri olmuş kimseler olup, onların, mekâsıd fıkından en küçük bir nasibi bile yoktur. Bunlar, benim eskiden beri "ez-zâhiriyyetü'l-cüdüd=yeni zahirîler veya neo zahirîler" diye isimlendirdiğim kimselerdir. Ne var ki onlarda geçmiş zahirî âlimlerin ilimî vukufiyetleri bile bulunmamaktadır. Onlar sadece, büyük zahirî âlim İbn Hazm'ın bazı meselelerde sergilediğı donukluk, tutuculuk ve sivri dilliliğini benimsemişlerdir.

Bunlar, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in bazı eserlerini okumuşlar ancak -maalesef- onları bile hakkıyla anlayamamış, onların söylediklerinin gerçek mânalarına nüfuz edemeyip bu iki âlimin gerçek metodunu takip edememişlerdir. Ayrıca onların, bu iki âlim dışında onların izinden giden diğer ulemâyı da anladıkları söylenemez. Onların yaptıkları aslında,

sadece muasır bazı kimselerin görüşlerinin bütününe taklitten ibarettir.

Çağımızda, yegane kıymet ölçüsü, alış-verişin temeli ve servetin kaynağı olduğu halde, kâğıt paraya zekât düşmediğini ve kâğıt parayla yapılan işlerde faiz olamayacağını söyleyen insanların varlığınma şahit olmaktayız. Yine bizzat konu hakkında sahih bir hadis bulunmadığı iddiasıyla, ticâret mallarına zekât gerekmediğini söyleyenler bulunmaktadır. Ne var ki bu iddia sahipleri, "umûmâtu'l-Kitâb ve's-Sünne" diye ifadelendirilen, Kur'an ve Sünnet'in genel hükümlerini, şeriatın gayesini, çoğunluk âlimlerin İcma olarak gördüğü sahabenin bu yöndeki sözlerini ya unutmakta ya da unuttur gözükmedirler. [\[590\]](#)

Günümüzde fitır sadakasının parasal değerini vermenin geçersizliğini ortaya koymak için azami gayret sarfeden kimselerin varlığını görmekteyiz. Halbuki fitır sadakasının parasal değerini vermek, Ömer b. Abdülazîz, Ebû Hanîfe ve ashâbı ile selef âlimlerinden bir grubun görüşüdür [\[591\]](#) ve Kahire gibi metropol şehirlerde artık başka türlü uygulamada bulunmak mümkün değildir.

Pek çoğunun ihlasından şüphe etmediğimiz bu kimseler, söylediklerinde samimi olsalar bile "mekâsıd fıkhi"ndan nasiplenememişlerdir. Zira ihlas, ümmetin dîni anlayışlarının yenilenmesi (tecdîd), İslâm toplumunun yeniden ihyası ve dirilişi İçin tek başına yeterli değildir.

İmam Ahmed'in de belirttiği gibi, pek çok senetle nakledilen, "Sîzden biriniz onların namazları karşısında kendi kıldığını namazını, kıyamı karşısında kendi kıyamını ve namazdaki kıraati karşısında da kendi kıraatini hakir görür" sahih hadisinde İşarete

bulunulan Haricîler de, oldukça ihlaslı ve samimî kimselerdi. Ne var ki onları felakete götüren husus, akıl ve fikhî anlayışlarındaki sığlık ve sathîlik olmuştur. "Onlar Kur 'an okur, ancak okudukları hu Kur 'an, boğazlarından öte geçmez" nebevi beyanının açıkladığı gibi Haricîler, Kur'an'ı İyice anlamaya çalışmamış, maksat ve mânaları üzerine iyice düşünmemiş ve Kur'an'ın sırlarını idrak edememişlerdir. Şu halde onların, "Müslümanları öldürür ve putperes ve müşrikleri ise bırakırlar"[\[592\]](#) diye vasfedilmesine şaşmamalıdır. [\[593\]](#)

Maslahatın Gözetilmesi:

İslâm'ın gayelerinden (mekâsıdu's-şerîa) biri de, imkanlar ölçüsünde maslahat gereği amel edip maslahatların çoğalması için gayret göstermek, mefsedeti (kötülükleri) ortadan kaldırıp asgariye indirmeye çabalamaktır. Aynı şekilde güzel ve faydalı işleri mubah görmek, kötü ve zararlı olanları haram saymak, Allah'ın kullarına zorluk çıkarmayıp işlerini kolaylaştırmak ve onlann sıkıntı ve zorluklarını gidermek de, İslâm'ın gâyelerindendir. Allah Teâla şöyle buyurur:

"O (Allah) din hususunda üzerinize hiç bîr zorluk yükledi. [\[594\]](#)

"Allah, sizin için kolaylık ister zorluk istemez." Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Zarar görmek de zarar vermek de yoktur." [\[595\]](#)

İnsanların en fakihi olan sahâbîler, şeriatın gayelerini [\[596\]](#) gözetmede oldukça titizlik göstermişlerdir. Bu sebeple onlar, pek çok işlerinde maslahat prensibini

uygulamış, hüküm ve görüşlerini maslahata dayandırmaya gayret etmişlerdir. Halîfe Hz. Ebû Bekir'i. dağınık olarak yazılmış olan Kur'an âyetlerini bir mushafta toplamaya yönelten, bu maslahat düşüncesidir. Hz. Ebû Bekir, Hz. peygamberin yapmadığı bu iş konusunda önceleri tereddüt etse de, daha sonra Hz. Ömer'in nasihati ile bunun İslâm'ın hayır ve maslahatı gereği olduğuna inanmış ve Kur'an âyetlerini mushaf haline getirme konusunda kesin kararın vermiştir. Resûlullah böyle yapmadığı haide, vefat etmeden önce Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife tayin etmesinin sebeplerinden biri de bu nasihattir.

Yine maslahat prensibinden hareketle Hz. Ömer, vergi (harâc) koymuş, divan teşkilatını kurmuş, şehirler tesis etmiş, hapishaneler yaptırmış, suyla karıştırılarak satılan sütün dökülmesi ve valilikleri sırasında mal edinmiş valilerin bütün mal varlıklarının yarısının beytüimâle devredilmesi gibi çeşitli suçlara uygun gördüğü ta'zîr cezaları vermiştir. "'Evveliyyâtü Ömer=Hz. Ömer'in İlkleri" diye bilinen daha pek çok uygulama böyledir.

Diğer taraftan Hz. Osman'ın, müslümanların Allah'ın Kitab'ı konusundaki birliğini temin için Kur'an'ı tek mushaf haline getirip çeşitli İslâm merkezlerine birer nüsha gönderip onlann dışındakileri yaktırması, maslahat gözetilerek yapılmış oldukça önemli bir uygulamadır. Yine Hz. Osman'ı, mirastan pay vermemek için, Ölümçül hastalığı sırasında kocası tarafından boşanan hanımın kocasının mirasından pay alması yönünde hükmetmeye yönelten sebep de, maslahat düşüncesidir.

Hz. Ali'nin, Ebû'l-Esved ed-Düelî'ye nahiv ilminin temellerini ortaya koymasını emretmesi, "İnsanların işlerini ancak bu düzene sokar"[\[597\]](#) diyerek, (terzi,

boyacı gibi) zenaatkarlarda bulunan başkalarına ait malların zarar görmesi durumunda, şayet zararın kendilerinden kaynaklanmadığını ispatlayamazlarsa, onlara zararı tazmin etme (karşılama) sorumluluğunu getirmesi de, aynı şekilde maslahata binaen alınmış tedbirlerdir.

Muâz b. Cebel, "Bana buğday ve arpa yerine 'hamîs' ve 'lebîs' (mahallî kumaş çeşitleri) getirin; zira bu, sizin için daha kolay, Medine fakirleri için de daha faydalıdır"

[\[598\]](#) diyerek, hububat ve meyvelerin zekâtında onların bizzat tahıl ve meyvenin kendisi yerine Yemenî elbise/kumaş almasının sebebi de, bu maslahat düşüncesidir. Bu görüş, Hanefîlerin görüşüdür. Buhârî Sahîh'mde bu görüşü benimsemiş; İbn Teymiyye de maslahat gerektirdiğinde bu görüşü tercih etmiştir.

Muâviye'nin (r.a.), bir "sâ"[\[599\]](#) hurma karşılığı olarak iki "müd [\[600\]](#)=sâ'ın yarısı" buğday alması da bunun gibidir. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) hariç, o dönemde hayatta bulunan sahâbîlerin tümü bunu onaylamıştır.[\[601\]](#)

Hulefa-yi Râşidîn döneminden sonraki devlet başkanlarını "posta teşkilatı" kurmaya, dîvân teşkilatını Araplardan oluşturmaya, para basımı gibi hiç bir âlimin itiraz etmediği ve devletin de yapması gereken işleri yapmaya sevkeden sebep de yine maslahat prensibidir.

İnsana hürmetten dolayı aklını yitirmiş de olsa akıl baliğ olan kimsenin görev yapmasının engellenmemesi gerektiği görüşünü benimseyen Hanefî Mezhebi imamı Ebû Hanîfe'yi, bunaklık alametleri gösteren müftünün, bilgisiz ve ehliyetsiz doktorun, iflas etmiş müteahhit vb. kimselerin görevden men edilmesi gerektiği doğrultusunda görüş beyan etmeye sevkeden sebep, yine İslâm'ın gayelerine göre hüküm verme prensibidir. O, bu gibi kimselerin men edilmesi gerektiği şeklindeki

görüşünü şüphesiz, insanların pek çoğunun zarara uğramasını engellemek amacıyla beyan etmiştir. [\[602\]](#)

Malikîler ile diğer mezheplere mensup âlimlerden pek çoğunu, "vatan savunmasında beytül mâl yeterli olmadığı zaman, gücü yeten kimselere vergi konulması meşrudur" diye fetva vermeye yönelten sebep de, yine aynıdır. Bu konuda Gazzalî el-Mustasfâ 'sında, Şâtıbî de el-î'tisâm'mda bilgi vermektedirler. [\[603\]](#)

Kâfirler bir müslümanı esir alıp kalkan olarak kullandığında, şayet o kafirlerle savaş mutlaka gerekli ise, bu durumda fakihlerin çoğunluğu müsfümanm öldürülmesine cevaz vermiştir. Buradaki hareket noktası da, yine maslahat prensibidir. [\[604\]](#)

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerden bir grup fakih ile Hanbelîlerden bazıları, ölen kimse şer'an şerefli addedilmesine rağmen, annenin vefatı durumunda yaşadığına ve sağ olarak çıkacağına kesin olarak inanılan ceninin, annenin karnı yarılarak çıkarılması yönünde cevaz vermeye götüren de, maslahat düşüncesidir. Bu meselede bazı fakihler, annenin karnından bu cenini çıkarmanın vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü onlara göre bu durumda ölünün bir uzvunun telef edilmesi karşılığında diri olanın hayata döndürülmesi söz konusudur. Şâfiî fakihlerinden el-Mühezzeb sahibi bunu, açlık ve kıtlık zamanında ölü etinden bir parça yemeye mecbur kalan kimsenin durumuna benzetir. [\[605\]](#)

Çünkü birbiriyle çakıştığında yaşayanın hakkı, ölünün hakkından önce gelir. Söz konusu meselede de, ceninin hayatının kurtarılmasındaki maslahat, karnı'yarılmak suretiyle annesinin cesedine hürmet göstermemek şeklinde ortaya çıkan mefsedet (kötülük) üzerindedir. [\[606\]](#) Şu halde böyle bir durumda en az zararlı olan yapılmak

suretiyle maslahatın en az olduğu şey gözden çıkarılmış olur. [\[607\]](#)

İslâm'ın Ahlâkî Güzelliklerinin Bilinmesi:

Gerçekleştirilmesi hedeflenen "medeniyet fıkıhı" içerisinde mütâlâa edilen bir fıkıh türü daha vardır. Bu fıkıh, İmam Râğıb el-İsfahânî'nin eşsiz ve orijinal eseri ez-Zerîa ilâ mekârimi's-Şerîa'&& isimlendirdiği gibi, şeriatın erdemli yönleriyle ilgili fıkıhtır. [\[608\]](#)

Râğıb'ın bu kitabı, tamamen medeniyet fıkıhına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Müellif, fakihlerin önemseddiği şeriat hükümleri ile hikmet sahiplerinin (hukemâ) önemli gördüğü şeriatın ahlâk ve faziletle ilgili yönleri arasındaki farkı bu eserinde güzelce açıklamıştır. Buna göre "el-mekârim" ifadesi, şeriatın değerler ve ahlâkî ölçülerini kapsamaktadır.

Eserinin mukaddimesinde Râğıb, şunları söyler: "Genel anlamda ahlâk ve erdem, Allah Teâlâ'nın, hikmetlilik, cömertlik, ilim sahibi olma, ağırbaşlılık (hı!m), affedicilik (afliv), adaletlilik (adi) ve merhametlilik sıfatlarının çoğundan uzak değildir. Ancak Cenâb-ı Hakkın bu sıfatlara muttasıl"olması, beşerin onlarla muttasıf olmasından daha Üstün ve şerefli bir mertebedir.

Yine Râğıb'ın bildirdiğine göre insan, "şerefli varlık" olma sıfatını kazanınca, Allah'ın (c.c.) yeryüzündeki halifesi olmaya da layık olmaktadır. "Ben yeryüzünde bîr halîfe yaratacağım [\[609\]](#)ve "Sizi yeryüzüne hakim

kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar "[\[610\]](#) âyetlerindeki mâna ile, "Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda .sizi denemek

için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan Odur [\[611\]](#) âyeti, bu anlama gelmektedir.

Râğıb'a göre, Allah Teâlâ'nın halifeliği, Ona ibâdetten daha Üstün bir mertebedir. Tıpkı ibadetlerin en şerefli olan namazın, bedeni temizlemeden sahih olmayacağı gibi, bu mertebeye ise ancak nefis tezkiyesi ile ulaşılabilir. [\[612\]](#)

Ne var ki ben, Râğıb'ın Allah'ın halifesi olmanın Ona kulluk mertebesinden daha üstün olduğu görüşüne katılmıyorum. Çünkü Allah'a halife olmakla Ona kulluk etmek aynı mertebedir. Zira Allah Teâlâ'nın Davud'a (a.s.) olan, "Ëy Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık.

O halde insanlar arasında adaletle hükmet [\[613\]](#) hitabında olduğu üzere, mümin, Allah'ın yeryüzündeki halîfesi ve aynı zamanda Onun kuludur. Aynı zamanda Allah, Hz. Peygamber'e de şöyle hitab eder: "(Resulüm!) Kulumuz Davud'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O. hep Allah'a yönelirdi" [\[614\]](#) Bu itibarla Dâvûd (a.s.), Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve kuludur. Şu halde (Râğıb'ın söylediği gibi) bu ikisi arasında bir çelişki yoktur.

Allah Teâlâ Süleyman (a.s.) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Biz Dûvûd'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi?" [\[615\]](#) Allah Teâla, Hz. Süleyman'a dünyada kendisinden sonra hiç kimseye vermediği bir saltanat ve mülk verdiği halde, onu bir kul diye tarif eder. Yine bütün yaratılmışların efendisi, peygamberlerinin en seçkini olan Resûl-i Ekrem'i (s.a.) Kur'an'da Allah Teâla, çok ibadet eden biri olarak tavsif ederek şöyle buyurmaktadır:

"Hamdolsun Allah'a ki, O, kuluna (Muhammed'e) kitabı indirdi." [\[616\]](#)

"Bir gece kulunu götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir." [\[617\]](#)

"Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. [\[618\]](#) Öte yandan ben, Râğıb'm, ahlâk ve erdemin tamamının faziletli iş ve nafile amel olduğu görüşüne de katılmıyorum. Zira genelleme durumunda bu görüş kabul edilemez. Çünkü haramlardan sakınmak, gereği kadar cömert olmak, ana-babaya iyilik etmek gibi, yapılması farz olan ameller olabileceği gibi, şüpheli ve mekruh olan işlerden sakınmak, gereğinden fazla cömert olmak, başkasını kendi nefesine tercih etmek (îsâr) gibi, nafile olarak ve erdemli yaşamamanın gereği yapılan ameller olabilir. [\[619\]](#)

İnsan, Ne İle Fazîletlenir?

Râğıb el-İsfahânî'nin, "güzel ahlâk ve faziletler fıkıhı" veya "medeniyet fıkıhı" hakkındaki önemli ifadelerden biri de, insanın diğer canlılar karşısındaki şerefli konumu ve insanı üstün kılan değerler konusunda yazdıklarıdır. -Allah kendisinden razı olsun- o şöyle demektedir:

"İnsan, -insan olmasıyla- varlıkların en şerefli olsa da, bu, onun insan olmasını gerektiren hususlara riâyet etmesi şartıyla böyledir. İnsanı insan yapan hususlar ise, Hakkın bilgisi ve kesin bilgilerle donanılmasıdır. İnsan, bunların ne kadar farkında olursa, o oranda şerefli hale gelir. Bu sebeple şöyle denilmiştir: 'İnsanlar, yaptıkları güzel işlerin çocuklarıdır.' Yani onlar, bildiklerini güzel ameller olarak hayatlarına tatbik ettiklerinde gerçek kimliklerini kazanır ve onlarla anılırlar. Çünkü (Arapça'da), bir şey bilip onu güzel bir

şekilde hayatına tatbik eden kişinin bu yaptığı, "ahsene fulân" diye ifade edilmektedir."

"İnsan, beslenme ve üreme bakımından bitkiler gibidir. Duyu organlarına sahip olma ve hareket etme yönüyle de hayvanlara benzer. Bir iskelete ve şekle sahip olması bakımından da duvardaki resimden farksızdır. Ancak, konuşması ve konuşmanın gereklerini yerine getirmekle insanın fazileti ortaya çıkar. Bu itibarla şöyle denilmiştir: 'Konuşmuyorsa insan, gözden düşmüş bir hayvan veya temsilî bir resimden başka bir işe yaramaz.'

İnsan, konuşma, anlama ve ilim gücüyle meleklerle, eşlenmesi ve cinsî münasebette bulunabilmesi ile de hayvanlara benzer. Öyleyse her kim bütün güç ve gayretini, zihin dünyasını ilimle donatıp bu İlmî de amelle ıslaha sarfederse, "Bu ancak üstün bir melektir"

[\[620\]](#) âyetinde buyurulduğu üzere, melekler seviyesine erişir; dünyada iken melek olarak anılıp rabbânî özelliklere kavuşur. Her kim de bütün güç ve enerjisini bedeninin istek ve arzularına uyup, hayvanlar gibi yiyip-içip şehvî arzular peşinde harcarsa, hayvanlar seviyesine inmiş olur. Böylece o, tıpkı bir öküz gibi düşünmeden meselelere dalar, domuz gibi oburlaşır, köpek gibi başkaları adına havlar, deve gibi kendisine yapılan kötülüğü unutmayıp kin tutar, kaplan gibi kibri sebebiyle başkalarının avladığını yemez ve tilki gibi de numaracı ve kurnaz olur. Ya da bütün bu sıfatları bünyesinde barındıran lanetli bir şeytan olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah 'in lanetlediği ve azap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tağûta tapanlar çıkardığı kimseler.'[\[621\]](#)

İnsan, şekil olarak her ne kadar insansa da, gerçekte o, hayvansal özelliklere sahip bir varlıktır. Allah Teâlâ,

kendini tanımayanlar hakkında şöyle buyurur: "Hayır onlar, hayvanlar gibidir, hatta onlar daha da sapıktırlar. [622] Diğer bir âyette ise, "Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir [623] buyurmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ, kendilerine Allah'ın bahşettiği idrak kabiliyetini kullanmayıp küfre girenlerin, hayvanların en kötüsü olduğunu bildirerek şöyle buyurmaktadır: "{Hidâyet çağrısına kulak vermeyen) kafirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar, sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler'[624] Bu âyet, kendilerine söylenenleri anlamada kâfirlere yol gösterenler ile sadece koyunlarının sesini duyan çobanların birbirine benzediği yönünde [625] dikkatimizi çekmektedir. [626]

Hayatın Ulvî Gayelerine Ulaşmada Dikkat Edilmesi Gereken Prensipler

Kur'an ile birlikte Sünnet'in teyit ettiği, "medeniyet fıkıh'ının en temel prensiplerinden biri de, hayatın ulvî gayelerine yönelik uyarılardır. Zira hayat, çabucak gelip geçen kısacık bir ömür olup, sadece yeme-içme, oyun ve eğlenceden ibaret değildir. Hayatın sayılı günleri, sınırlı güzellikleri süratle gözümüzün önünden kaybolur. Bununla birlikte hayat, âhiret yurdunun tarlası olduğu için güzeldir ve ebedî hayatın hazırlayıcısıdır. İnsan bu dünyada ne ekerse, âhirette onu biçer. Bugün yapmış olduğu amellerin karşılığını yarın orada karşısında bulur. Bugün, hesap günü değil, amel günüdür. Yarın ise, amel günü değil hesap verme günüdür.

"O gün insanlar amellerinin görmeleri (karşılığını almaları) için darmadağınık geri dönüp gelirler, kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür; kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."[\[627\]](#)

Bu itibarla insanın, hayatın gaye ve hedeflerini bilmesi, varlığının hikmet ve sırlarını idrake çalışması gerekir. Allah'ın, gökleri, yeri, zahir ve bâtın bütün nimetleri emrine verdiği insanın, yine kendi emrine verilmiş bulunan hayvanlar gibi, bütün gayretini midesi ve şehvî arzulan uğuruna sarfetmesi, ona yakışmayan bir davranıştır. Belki böyle davranmak, kâfirlere uygun olabilir. Ancak bu, İnanan İnsanlar için asla düşünülemeyecek bir haldir. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: "İnkâr edenler ise (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir."[\[628\]](#)

Bu sebeple, kâfirin, istek ve arzularını tatmin için karnını doyurmaktan başka bir gayesinin olmadığına işaret için, bir hadiste. "Mümin bir bağırsağı doldurmak için yer, kafir -yahut münafık- ise, yedi bağırsağı birden doldurmak için yer"[\[629\]](#) buyurulmuştur. Buna göre kâfir, yer fakat doymaz. Devamlı bir şeye sahip olmak ister ve kanaatkârlık nedir asla bilmez. Buradaki ölçü, kişinin biriktirdiklerinin çokluğu değil; bilakis kalbinin kanaatkar, gönlünün de hoşnut olup olmadığıdır. Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

"Zenginlik mal çokluğunda değildir; asıl zenginlik, gönül zenginliğidir."[\[630\]](#)

Ancak hemen belirtilmelidir ki bu, bazı mutasavvıfların anladığı gibi, hiç bir surette zenginlik ve malın kötülenmesi anlamında anlaşılmamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, Amr b. Âs'a şöyle demiştir: "Salih bir kimsedeki sâlih bir mal ne güzeldir!"[\[631\]](#) Bu hadisinde

Hız. Peygamber, malı hayatın gayesi, yegane ulaşılması gereken hedef ve insanı kul ve köle eden bir varlık olarak görmez. Aksine Ona (s.a.) göre mai, gaye değil; Allah'a daha iyi kul olmaya götüren bir vesiledir.

Ebû Ubeyde, Bahreyn'den bir miktar malla döndüğünde insanlar, onun bu malını konuşmaya başlamışlardı. Bunu fark eden Allah Resulü, uyarıcı sözlerle şöyle buyurdu: "Ey İnsanlar! Sevininiz ve (Allah'ın nimetlerim) ümit ediniz. Vallahi bundan sonra size fakirlik geleceğinden korkmuyorum. Fakat sizin için korktuğum bir şey varsa o da, sizden Önceki ümmetlerin önüne dünya nimetlerinin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılarak, onların birbirine haset ettikleri gibi sizin de hasetleşmeniz ve bu halin onları helak ettiğı gibi sizi de helak etmesidir." [632]

İşte Resûlullah'm mal-mülk konusunda sakındırdığı husus budur. Diğer bir hadisinde ise O (s.a.), "Şüphesiz dünya tatlı, yeşildir. Ve şüphesiz Allah sizi dünyaya halife kılmıştır. Ama ne yapacaksınız diye bakar. Öyleyse dünyadan korunun, kadınlardan da korunun! Çünkü îsrâiloğullan'nın ilk fitnesi kadınlarda idi" [633] buyurmaktadır.

Allah Teâla, dünyadaki güzel şeylerden yiyip içmeyi, dünyada Allah'ın zinet olarak yarattığı güzelliklerden faydalanmayı müslümanlara helâl kılmıştır. Kur'an'da, Allah'ın helâl kıldığı dünya hayatının güzelliklerini kendilerine haram eden din ve millet mensupları, "De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldû [634] buyurulmak suretiyle kınanmıştır. Allah (c.c), hayatın hedefi ve varolmanın gayesi olarak buna razı olmamıştır.

Dünyadaki güzelliklerin insan için yaratıldığı doğrudur; ancak insanın kendisi de, Allah'a kulluk için

yaratılmıştır. İnsan, bu kâinatın en şerefli varlığıdır ve sadece Allah'ın kulu olmakla insanlığını bulur. Onun Allah'tan başkalarına kul olması asla caiz değildir. Şayet insan, Allah'tan başkalarına kul ve köle olursa, muhakkak hüsrana uğramayı ve bedbaht olmayı hak etmiş demektir. Bu konuda Buharı şu hadisi nakletmektedir:

"Altın kulu, gümüş kulu, nakışlı elbise ve kadife kulu sürünsün ve helak olsun. Sürünüp helak olsun da baş aşağı yuvarlansın. Vücuduna diken batınca da cımbızla çıkaracak kimseyi bulamasın. Allah yolunda, saçları kirli ve dağınık, ayakları toz toprak içinde, kâh süvari birlikleriyle ön saflarda kâh piyadelerle cephe gerisinde, atımları tutan kimseye ne mutlu [\[635\]](#)

Yani bu kimse, her zerresiyle kendisini Allah yoluna ve Hakkın galip gelmesi için adamıştır. Artık o, cephenin gerisine mi yoksa ilerisine mi konulduğuna aldırmaksızın Allah yolunda hayatını sürdürmeye devam eder.

Yukarıdaki hadis, ister paraya kul-köle olanların veya onları bu yönde teşvik edenlerin burunlarının sürtülüp helak olacaklarını haber versin, isterse Hz. Peygamber'in paraya kul-köle olanlara bir bedduası olsun, sonuç aynıdır. Çünkü Resûlullah'ın duasının (bedduası), kabul edileceğinde şüphe yoktur. Öyleyse Resûlullah'ın bu hadiste, burunlarının sürtülüp helak olmalarını isteyerek beddua ettiği kimselerin vay hallerine!

İslâm, şehvî arzularını tatmin etme ve bu dünya hayatında müreffeh yaşamının ötesinde ulvî gaye bulunan müslümanın değerini her zaman yükseltmiştir. Bir şairin diğer bir şairi yermek için kaleme aldığı aşağıdaki satırlarda bu durum, ne güzel ifade edilmiştir: "Ne mutlu o fakire ki, yoktur dünyada bir gayesi;

Giyinmek ve karnını doyurmaktan başka!"

Zebergân b. Bedr'i (r.a.), kendisine söylediğini, e kızdıran ve oldukça çirkin ve yakışıksız sözler ılarak düşünmesine yo. açar „aii Hutey'e'nin şu mısraları da böyledir:

"Boş ver! Güzel ahlâklı ol laya ^balama;

Otur oturduğun yerde; ye, o ve g inmene bak!"

Müminin bütün işi, karnı i doyur n giyim-kuşamına özen göstermesi ve bunun ötesinde başka ' erhangi Hr gaye edinmemesi olamaz. Ben burada, insanın yaratılış gayesi olan şeyleri ifade etmek için, Râğıb el-lsfahânî'nin ez-Zerîa ilâ mekârimi's-Şerîa adlı eserinden yukarıda naklettiğimiz sözlerinden daha belîğ \e tesirli söz bulamakta zorlanıyorum. Aynı eserinde Râğıb, "İnsanın Varoluş Gayesi" başlığı altında da şu önemli ifadelere yer vermiştir: [\[636\]](#)

İnsanın Yaratılış Gayesi

"İnsan olmaları yönüyle bütün insanlar, birbirinin aynıdırlar. Tıpkı 'yeryüzü, topraktır; İnsanlar da adamdandır' dendiği gibi.

"İnsanın şerefli olması, yaratılış gayesine uygun davranıp davranmadığıyla doğrudan alakalıdır. Bu, şu şekilde açıklanabilir: 'Allah'ın, kâinattaki yarattıklarından tamamını veya bazılarına bir şeyler yapmayı nasip etmesi, kendisine has bir fiil sayesinde olur. Eğer bu fiil olmasa, o iş de yapılamaz. Buna göre Allah, kendine mahsus fiili ile o işin yapılmasına dair melekeleri bize bahşeder. Mesela develer, yaya olarak güçlkle ulaşacağımız yerlere bizi ve yüklerimizi taşımak için yaratılmıştır. Tıpkı develer gibi atlar da, yine bu tür İşlerimizi yapma konusunda bize yardımcı olmak için yaratılmıştır. Hızar, testere ve keser gibi

âletler, kapı, pencere, koltuk vb. eşyalar yapmak veya onları onarmak için; kapılar ise, evin korunması için yapılmıştır. Buna göre insana mahsus fiiller üç kısımdır:

1. Allah Teâlâ'nın, "Ve sizi orada yaşattı"[637] âyetinde zikredilen, yeryüzünün imarına yönelik fiiller. Bunlar, insanın kendisi veya başkaları adına, hayatın güçlüklerine göğüs gerebilmek için gereken işlerin yapılmasıdır.

2. "Ben, insanları ve cinleri yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım"[638] âyetinde buyurulduğu üzere, Allah'a ibâdet etmeye yönelik fiiller. Bunlar, Allah'm (c.c.) emirlerine uyup yasaklarından da kaçınmaya harfiyyen uymaktır.

3. "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar"[639] âyetinin yanında diğer bazı âyetlerde de buyurulduğu gibi, İslâm'ın güzelliklerini hayatımıza tatbik edip güzel ahlâklı olmak suretiyle, bir kulun gücü oranında her zerresiyle Allah'a yönelmesidir.

"Mekârimu's-şerîa" denen, "İslâm'ın ahlâkî ve insanî prensipleri" esasen pek çoktur. Bunlardan bazıları olarak, hikmet sahibi olmak, insanlar arasında adaleti hakim kılmaya çalışmak, akıllı ve ağır başlı olmak, iyiliksever ve erdemli olmak zikredilebilir. Buna göre "mekârimü's-şerîa"nın esas maksadı, kişinin, kendisini cennete ve cemâlullah (Allah'ın öbür dünyada müminlere görülmesi) kavuşturacak amelleri yapmasıdır.

Herhangi bir işi gerçekleştirme maksadıyla bulundurulmuş şeyin değeri, bulundurulma maksadını kâmil mânada yerine getirmesiyle üst seviyesine ulaşır. Şayet o şey, maksadını yerine getiremezse, gözden

düşüp değerini kaybeder. Mesela düşmanla savaş için beslenen atlar ile bir şey kesmek ve savaş sırasında kendisine has görevlerde kullanılmak amacıyla bulundurulmuş kılıç buna örnek verilebilir. Bunların elde bulundurulma gayesi ortadan kalkarsa, noksan olurlar ve artık ya bir köşeye atılır, ya da onlara sahip olmayan bir eve verilir. Şayet atlar, savaşta süvari birliğinde düşmana hücum edip geri çekilmelerde kullanılmazsa, bu durumda ya yük hayvanı olarak, ya da kesilip etinin yenmesi için beslenir. Eğer kılıç, bir şey kesmeye elverişli değilse, hızar olarak kullanılır. Buna göre, her kim de Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak Onun (c.c.) yarattığı bu yeryüzünü İmar etmeye ve Ona kulluğa layık olmazsa, bu takdirde hayvanlar, ondan daha hayırlı olur. Bu sebeple, yaratılış gayesini unutmak suretiyle kemâl sıfatını kaybedenler için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: [\[640\]](#)

"İşte onlar, hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır." [\[641\]](#)

Yeryüzünde Allah'ın Halîfesi Olmaya Götüren Siyâset

Râğıb şöyle demiştir:

"Daha önce zikredildiği üzere Allah'ın halîfesi olmak, siyâsetle mümkündür. Bunun yolu da, ancak İslâm'ın güzellik ve ulvî gayelerini gerçekleştirebilmekten geçer. Siyâset, İki türlüdür:

Birincisi, insanın kendisine mahsus, beden ve hayatına yönelik siyaset; ikincisi ise, İnsanın akraba, arkadaş ve yaşadığı ülkenin bütün insanlarına yönelik siyasetidir.

Kendine yönelik siyasete, yani kendini kontrol ve idareye ehil olmayan kimse başkalarına karşı siyasete de ehil olamaz. Bu sebeple Allah Teâlâ, başkalarını sevk ve idare etme adına yola çıkan, İyiliği emredip

kötülükten sakındıran ancak bunları kendi hayatına tatbik etmeyen kimseler hakkında şöyle buyurmaktadır: "(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz" [\[642\]](#)

Bir başka âyetinde de Allah (c.c), "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır" [\[643\]](#) buyurmaktadır.

Dİğer bir âyette ise Cenab-ı Hak, "Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez" [\[644\]](#) buyurmaktadır.

Bu âyetler, özetle, başkalarını eğitip ıslah etmeye kalkışmadan önce kendimizi ıslah etmemiz gerektiği mesajını vermektedir.

Bu itibarla, bilgi ve beceri sahibi olmaksızın insanları yönetmeye kalkılmaması yönünde bir uyarı olarak, "İdare ettiğiniz konuda bilgi sahibi olmadan önce o İşîn bilgi ve tekniklerine sahip olun" anlamında Arapça'da, "Tefakkahü kable en tesûdû" [\[645\]](#) denilmiştir. Yönetenle yönetilen arasındaki ilişki, gölge ile gölge sahibi arasındaki ilişki gibidir. Gölge eğri ise gölge sahibinin doğru olması imkansızdır. Buna göre, yöneten sapıklık içerisinde ise yönetilenlerin doğru yolda olmaları mümkün değildir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. [\[646\]](#)

Bu âyette, şeytana uymakla aslında edepsizlik ve kötülüğün emredilmiş olduğu yönüne dikkat

çekilmektedir. [\[647\]](#)

İslâm'ın Güzellikleri, Allah'a Kulluk ve Yeryüzünün İmarı Arasındaki Fark

Râğıb şöyle demiştir:

"İslâm'ın ulvî gayelerinin başlangıcı, eğitilmiş, sabırlı, adaletli ve iffetli olması yönünde nefsin eğitilmesi (tezkiye); sonu ise, hikmetli, cömert, iyilik sahibi, akıllı ve ağırbaşlı olma konusunda mesafe kat etmiş olmaktır.

•Öğrenmek, hikmetli olmaya götürür. Kötülüklerden uzak olmak (iffet) de, cömertlik, sabır, cesaret ve ağırbaşlılığa yöneltir. Adalet ise, hal ve hareketlerin düzeltilmesine sebep olur. Bütün bunları kendi nefsinde gerçekleştiren kimse, "Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, Ondan en çok korkamıyordur" [\[648\]](#) ' âyetinde buyurulduğu gibi, İslâm'ın ulvî gayelerine ulaşmış, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmaya hak kazanmış demektir. Artık bu kimse, kendisini Allah'a adanmış rabbaniler, şehitler ve siddîkler mertebesine erişmiştir.

Yeryüzünün imarından maksat ise, insanların hayatlarını huzurlu ve emniyetli bir ortamda devam ettirebilmesine yönelik tedbirlerin alınmasıdır. Zira yeme, içme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını yeterince sağlayamayan ve üstelik bunları helâl ve mubah yollarla temin için elinden de bir şey gelemeyen, ancak açlığını giderecek kadar yiyecek ve içeceği, sıcak ve soğuktan korunup avretini örtecek giysiyi zorlukla temin edebilen insanın, Allah'a ibadete ve Onun (c.c.) yolunda cihâda (nefis cihâdı ve sabır) yönelmesi gerekir. Zira Allah Teâla, dünyada iken bu hal üzere olup da Allah'a ibadet ve cihâddan geri kalmayanların âhiretteki mükâfatlarını şu âyet-i kerîmede bizlere bildirmektedir:

"Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın [\[649\]](#)

Hız. Peygamber de şöyle buyurur: "Kim, Allah ve Resûlü'nün rızasına uygun bir şekilde rızkını ararsa, o kimse Allah yolunda cihad etmektedir. Her kim de Allah ve Resûlü'nün rızasına uygun rızık talebinde bulunmazsa, bütün gayretleri boşa çıkacaktır. Zira Allah Teâlâ, 'De ki: Size, (yaptıkları) İşler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir' buyurmuştur.' [\[650\]](#)

İnsan, yerine getirmekle sorumlu olduğu işlerde diğer insanların hizmetindedir. Hatta kendisi bunu istemese dahi bu böyledir. Bir anıamda her bir insan, Allah Teâlâ'nın, diğer insanların hizmeti için yaratıp nimetlendirdiği hayvanlar gibidir. Allah (c.c), "Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) zinet olsun diye (varattı). Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vasıtaları) yaratır [\[651\]](#) buyurmaktadır. [\[652\]](#)

Dîni Meselelerde İttiba,Dünya İşlerinde İse Yenilenme Esastır

Medeniyet fıkının teme! İlkelerinden biri de, din işlerinde aslolanın ittiba, dünya işlerinde ise yenilenme olmasıdır. Allah Teâlâ bu dîni kemâle erdirmiş ve böylece bize olan nimetini tamamlamıştır. Artık bu dîne ziyade kabul edilmeyeceği gibi, noksanlaştırma da kabul edilemez. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurur:

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm 'ı beğendim.

[\[653\]](#)

Allah'a yapılan kulluk, esas itibariyle iki büyük temel ilke üzeredir:

Birincisi, Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk edilmemesi. Buna göre, insanların Allah'ı bırakıp tapındığı gökteki yıldızlar, yeryüzündeki putlar, bitkiler ve hayvanların hepsi bâtıldır. Zira, 'Senden önce hiçbir resul göndermedik ki ona: 'Benden başka ilah yoktur; şu halde bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım"[654] âyetinde buyurulduğu üzere, bütün peygamberlerin getirdiği esasların özü budur.

İkincisi, Allah'a kulluğun, Kur'an'da belirlenen (meşru kılman) ve Resûlullah'ın (s.a.) diliyle de teyit ettirilen doğrultuda yapılması. Buna göre kim Allah'ın dîninde, Kur'an ve Sünnet'te yer almayan veya onların onaylamadığı bir şey ihdas ederse, yaptığı bu şey reddolunur. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kim bu dinde olmayan bir şeyi onda ihdas ederse, onun ihdas ettiği bu şey, merdud ve batıldır.[655]

Diğer bir hadiste de, "Dinde (sonradan) ihdas edilmek istenen şeylerden sakının! Çünkü sonradan ihdas edilen her şey, bid'attır ve her bid'at de, sapıklıktır/dalalettir"[656] buyurulmuştur.

Böylece Hz. Peygamber, daha Önceki dinlere sirayet eden ve onların tahrif olmalarına yol açan sonradan ihdas edilen hususları bu dinlere dahil etmek suretiyle Allah'ın kolaylaştırdığı hükümleri zorlaştırıp haram kıldıklarını helâl, helâl kıldıklarını da haram kılan sonradan ihdas edilmiş bidatlerden bu dîni korumanın tedbirini almıştır.

Allah'ın yarattığı fitratı zorlayan Hristiyanların ihdas ettikleri zorba ruhban sınıfını burada bir örnek olarak zikretmek yeterince açıklayıcıdır. Öyle ki onlar, evlilik

başta olmak üzere, Allah'ın kullanna ihsan ettiği çeşitli güzellikleri ve temiz rızıkları kendilerine haram kılmışlardır. Hatta onlardan bazıları daha da aşın giderek kendilerine suyu ve temizliği haram kılmış; pislik içerisinde kalmayı Allah'a yakınlaşma vesilesi, temizlenmeyi de şeytana yakınlık saymışlardır. Mesela Ortaçağ Avrupasında rahiplerden biri, üzüntüsünü bildirerek şöyle demiştir: ':Bizden önceki din ve milletlerden bazıları, hayatı boyunca bedenine su vurmazdı; ancak -ne kadar üzüntü verici ki- bugün bizler, insanların hamama gidip yıkandıkları bir zamanda yaşıyoruz!"[657]

Bu sözüyle bu rahip, hamama girmenin bulaşıcı olduğunu düşünmekte ve bunun, Endülüs müslumanlarından kendilerine bulaştığını ima etmektedir!

İnsanın kendisini bu kadar zorlaması, sünnetin bizleri ' sakındırdığı hususlardandır. Enes b. Mâlik'ten rivayete göre ! Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kendinize ağır yüküklemeyin, yoksa size ağır yükümlülükler getirilir. Bir kavim kendisine ağır yük yüklemişti de, Allah da onlara ağır yükümlülükler getirmişti İşte bunlar, onların manastırlardaki ve çeşitli memleketlerdeki kalıntılarıdır [658]

Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık.[659]

Dîni konularda kendine aşırı yük yükleyip ona uymanın gerekliliğini öne sürmenin mukabilinde, dünya işlerinde alabildiğine bir kolaylaştırma ve dünyaya ait her konuda icat ve yenilik kapısını aralama söz konusudur. Buradan hareketle, hayra götüren yolların araştırılması için yeni yöntemlere başvurulması, yeryüzünün imarı amacıyla insan zekasının icat edip geliştirdiği tekniklerin kullanılması, ıslah ve tecdid çalışmalarında

bulunulması gibi ilmî, amelî ve teknik konuları Hz. Peygamber'in teşvik etmesine şaşmamalıdır. Zira sahih bir hadiste şöyle buy uru I muştur:

"Her kim, İslâm 'da güzel bir çığır açarsa, o çığırın eciri ile kendisinden sonra o çığırla amel edenlerin ecirlerinden hiç bir şey noksan edilmemek şartıyla sevapları kendilerine aittir. [\[660\]](#)

Sahâbîler ve İslâm'ın ilk asırlarında yaşayan müslümanlar bu anlayış üzere idiler. Mesela sahabe, Hz. Peygamber'in yapmadığı bazı işleri yapmıştır. Zira bulundukları asırdaki gelişmeler, onların

.bu İşleri yapmasını gerektirmiş; onlar da yaptıkları bu işlerin, ümmetin hayrına ve maslahatı icabı olduğu inancıyla hareket etmişlerdir. Zira Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi, hilâfeti şûra yoluyla belirleme, para basma, hapishaneler yaptırma gibi, usûlcülerin "maslahat-ı mürsefe"nin (şer'î) delillerden olduğuna gerekçe gösterdikleri bu işlerin, önceden yapılmış bir örneği bulunmamaktaydı. [\[661\]](#)

Hız. Ömer, hilâfeti döneminde bu yeniliklerde öncü rol oynamıştır. Bu sebeple şöyle denilmiştir: Dîvan teşkilatını yürürlüğe koyma, yeni şehirler tesis etme ve hicrî tarihi başlatma gibi işleri, ilk uygulayan Hız. Ömer'dir. Bütün bunlar, "Hız. Ömer'in ilkleri" diye anılmaktadır. Sonraki asırlarda ümmetin en hayırlı devirlerinde yapılan benzer işleri de böyle düşünmek icap eder.

İslâm âlimleri, inanç esasları ile ibadetler konusundaki bid'at ve yeniliklerin her zaman karşısında olmuşlardır. Bu tavırlarıyla onlar, dînin özünü asılsız ve mânâsız hurafelerden korumaya çalışmışlardır. Aynı zamanda onlar, sırf dîne hizmet maksadıyla nahiv, sarf, belagat gibi ilimleri geliştirmiş, Arapça ile ilgili çeşitli sözlükler (mu'cem) ortaya koymuşlardır. Bu amaçla yine onlar,

hadis, tefsir, fıkıh gibi ilimlerin tedvin ve tasnifi işine girişmişler ve bu ilimlere yardımcı olan, kurallarını belirleyen ve bu ilimlerin fer'î meselelerini usûle bağlayan muhtelif ilim dalları geliştirmişlerdir. İşte bu ilimler daha sonra, "fıkıh usûlü", "hadis usûlü", "tefsir usûlü" ve "Kur'an ilimleri" adları altında branşlaşmıştır. Yine bu maksatla İslâm âlimleri, diğer kültür ve milletlerin (faydalı) ilimlerini tercüme et(tir)miş ve onlardan bazı İktibaslarda bulunmuşlardır. Ancak tercüme ve iktibas ettikleri bu ilimlerde gerekli düzeltmeleri yapmış, onlara bazı yeni ilavelerde de bulunmuşlardır. Bu gayretler neticesinde İslâm dünyasında tıp, astronomi, fizik, kimya, optik, matematik, jeodezi ve şehir planlama ile ilgili bilim ve ilim dallarında sayısız âlim ve bilgin yetişmiştir. Ancak müslümanların geri kaldıkları dönemlerde, bütün bu sayılanlar tersine dönmüş, dîni konulardan uzaklaşmışlar ve bu, dünya işlerinde de adeta donuklaşmayı beraberinde getirmiştir! [\[662\]](#)

Olumlu ve Yapıcı Olmak

Sünnetin onayladığı "medeniyet fıkhi"nın temellerinden biri de, müslümanın, akıl ve şuuruna, fikir ve davranışlarına hakim olması ve onları olumlu ve yapıcı tavırlara yönlendirmesi gereğidir. Bu ise, sözle değil; söylediğini hayatında tatbik etme, yıkıcı değil yapıcı olmakla, karanlığa lanet okumakla değil ışık tutmakla gerçekleşir.

Kıyamet koptuğu veya kopmak üzere olsa bile, hayattaki son ana kadar amel etmenin gereğinden bahseden hadislerde de, yapıcı ve olumlu işler yapmanın öneminden bahsedildiği görülmektedir. "Kıyamet kopacağı bir anda bile, sizden birinizin elinde bîr ağaç

fidanı varsa ve kıyamet kopuncaya kadar onu dikmeye gücü yeterse diksin" buyuran hadis-i nebevi, belirttiğimiz hususun en güze! örneklerinden bindir.

Kıyamet koptuğunda meyvesinden hiç bir şekilde istifade edilemeyecek bir fidanın dikilmesinin istenmesi ardındaki sebep nedir? Bu fidan, ancak seneler sonra meyve verecek ancak o an kıyamet zaten kopmuş olacağı için bu meyvenin kimseye bir faydası olmayacaktır. Öyleyse bu hadis, sırf bir fidan dikilmesini istemenin ötesinde daha önemli bir mânaya işaret etmektedir. Buna göre hadis esasen, hayatta güzel amellerde bulunmanın gerekliliğini vurgulamakta ve yeryüzünün iman için gayret göstermek suretiyle her müslümanın, Allah'a kullukta bulunmasını istemektedir. Ayrıca hadis, son nefesine kadar bu gibi güzel amelleri yapmaya devam etmesini müslümana öğütlemektedir.

Yapılan her işin en güzel şekilde yapılmasının gerekliliğini ve hatta bunun bir ibâdet olduğunu beyan eden hadislerde de, yukarıdaki hadisle ilgili söz konusu edilen yönlendirmeler görülür. Bu itibarla bazı hadislerde, bir işin nasıl olursa olsun yapılması değil, yapılan işin en güzel şekilde yapılması istenmektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Allah (c.c), şüphesiz her şey hakkında ihsanı (iyi ve yumuşak davranmayı) emretmiştir. Bu itibarla siz. (kıyas veya had cezası sebebiyle bir kimseyi) öldüreceğiniz zaman öldürmeyi güzel (yani makîûle en kolay biçimde) yapınız. (Hayvan) boğazlayacağınız zaman da, boğazlamayı güzel yapınız. Biriniz (hayvanı boğazlayacağı) bıçağını iyice keskinleştirsin ki, böylece boğazladığı hayvanı rahat ettirsin."[\[663\]](#)

Diğer bir hadisinde de Hz. Peygamber, "Allah Teâlâ, sizden biriniz bir iş yaptığı zaman onu en güzel şekilde yapmasından hoşlanır" [\[664\]](#) buyurmaktadır.

Öte yandan sövmeyi yasaklayan pek çok hadiste de, bu yönlendirmeler açıkça görülür. Çünkü sövgü, olumsuz bir fiil olup kişinin hayatına olumlu hiç bir katkısı yoktur. Bu sebeple Resûl-i Ekrem, kötü sözlü ve lanet eden biri değildi. (Nâsıruddîn el-Elbânî'ye ait) Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr ve ziyâdetuhû adlı eserde zikri geçen ve bazı şeylere sövmeyi yasaklayan hadislerden bir kısmını burada zikretmemiz, meseleyi aydınlatıcı olacaktır. Bu hadislerde sünnetin, insanları olumlu davranışlara yönlendirdiğini, yıkım için değil de onları yapıcı olmaya davet ettiğini net olarak görebiliriz. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"Hiç kimseye sövme; hiç bir iyiliği de hor görme."

"Ashabıma sövmeyin! Nefsim yed-i kudretinde olana yemin olsun ki, sizden biriniz eğer Uhud Dağı kadar altın in/akta bulunsa, yine de bu, ashabımdan birinin iki avuç (hurma) sadakasının sevabı)na erişemez.

Hatta bunun yarısına bile erişemez. [\[665\]](#)

"Ölülere sövmeyin! Zira dirilere eziyet etmiş olursunuz.

[\[666\]](#) "Asra (dehr) sövmeyin! Çünkü 'dehr' ancak Allah 'tır. [\[667\]](#)

"Horoza sövmeyin! Çünkü o, (insanları) namaza çağırır. [\[668\]](#)

"Rüzgara sövmeyin! Çünkü rüzgar, Allah 'in ruhundandır. Allah 'tan onda olanların ve onun getirdiklerinin hayırlısını isteyin. Onun getirdiklerinin şerrinden de Allah 'a sığının."

"Hastalığa sövmeyin! Çünkü o, tıpkı ateşin demirin pasını sildiği gibi, ademoğlunun günahlarını götürür. [\[669\]](#)

Belki de bu hadisler içerisinde en dikkat çekici olanı, "Şeytana sövmeyin! Onun şerrinden Allah 'a sığının " [\[670\]](#) hadisidir. Bu -hadisi Temmâm ve Deylemî Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir.

Bu hadislerde ibret alınması gereken yön, sövmenin, tıpkı sahabeye söven kimsenin durumunda olduğu gibi, bazen sövgüyü hak etmeyene de yönelebileceği gerçeğidir. Halbuki eğer sahabe olmasaydı, Kur'an da Sünnet de o kimseye ulaşmazdı ve bunun neticesi olarak, o kişinin ne kendisi ne de ecdadı müslüman olmazdı. Zira sahabe başta olmak üzere her asırdaki ecdadımız, İslâm'ı bütün dünyaya yaymış; insanlara Kur'an ve Sünneti öğretmişlerdir.

Mesela asra (dehr) söven kimse, aslında Allah'a sövmektedir. Çünkü "dehr", olayların meydana geldiği yer olup, söz konusu bu hadiselerin olmasında "dehr"in bizzat kendisinin bir etkisi bulunmamaktadır. Öyleyse o kimse, tabiattaki hadiselerin meydana getiricisi ve işlerin çekip çeviricisine sövüyorsa, bu durumda esasen o, Allah'a (c.c.) sövmektedir. Rüzgara söven kimse de böyledir. Zira rüzgar, Allah'ın emriyle hareket edip sadece Onun (c.c.) emriyle oluşmaktadır. Bu itibarla rüzgarı rahmet veya azap olarak gönderen muhakkak surette Allah Teâla'dır.

Horozun ötüşüne söven kimse gibi, insanların hayrına olan işlere söven kimsenin durumu da bundan farklı değildir. Bu kimse şayet biraz düşünmüş ve inşafı davranmış olsaydı, horozun Ötüşünün, insanların sabah namazına uyanmanı sağladığını anlardı. Günahların affına vesile olan hastalığa söveînin durumu da bundan farksızdır.

Şeytana sövmek de kişiye bir şey kazandırmaz. Halbuki şeytana söveceğine Allah'ı zikretse ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınsa, o kimse için daha hayırlı olur.

Bu konudaki rivayetlerden en dikkat çeken, Ebû Temime el-Huceymî'nin Hz. Peygamber'in terkisinde bulunmuş bir sahâbîden yaptığı nakildir. Buna göre o kimse şöyle demiştir: "Bir merkebin üzerinde Resûlullah'ın terkisindeydim. Derken merkep tökezledi ve ben, 'Helak olasıca şeytan' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber bana şöyle dedi: 'Helak olasıca şeytan' deme. Şayet böyle söylersen, şeytan, 'Onu altettim' diye kendi kendine gururlanıp durur. Eğer 'bismillah' dersen, şeytan bu söz karşısında bir sinekten daha da küçük olacak şekilde küçülmüş olur."[\[671\]](#)

Bunun mânası şudur: Şeytan, kendisine sövülmesi veya övülmesi bir yana sırf zikredilmekle bile, büyüklenip gurura kapılır. Allah'ın İsmi anıldığında ise, adeta küçülüp kaybolmakta ve artık onun ismi dile takılmamaktadır. Çünkü olumlu bir amel olan "bismillah" demek, Allah'ı zikredip yalnızca Ondan (c.c.) yardım dilemek anlamına gelir. Buna karşılık rivayette geçen "teise's-şeytân" ifadesi ise, olumsuz bir söylem olup hiçbir iyi sonuç getirmez. Bu sebeple şeytan, böyle söylenmesinden çok*-hoşlanmaktadır. [\[672\]](#)

İnsanın Dış Görünüşüne Değil İç/Kalbine İtibar Edilir

Medeniyet fıkhnının en bariz vasıflarından biri de, bütün işlerde dış görünüşe (mazhar) değil, içe (derûn), şekle değil hakikate, cisim ve bedene değil kalbe itibar edip değer yargısı olarak onu Ölçü almaktır. Bu sebeple Kur'an, kalpleri ile özümsemeksizin sırf dilleri ile telaffuz ederek, iman ettiklerini iddia eden bedevî Arapların bu iddialarını reddetmekte ve Allah yolunda iyi amellerde bulunmak ve cihad etmek gibi, kişinin hayatında bu imanın etkisinin görülmesini istemektedir. Bu yöndeki bazı âyetler şunlardır:

"Bedeviler 'İnandık' dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiç bir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. "

"Müminler ancak Allah'a ve Resulüne İman eden. ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır, İşte doğrular ancak onlardır, [\[673\]](#)

Hiz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Vücutta bir et parçası vardır ki, o sağlam olduğu müddetçe bütün vücut sağlam; hasta olduğu sürece de bütün vücut

hastalıklı olur. Dikkat edin bu et parçası, kalptir. [\[674\]](#)

Bir başka hadisinde de Resûl-i Ekrem, "Muhakkak ki Allah, sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz değer; ancak kalplerinize ve amellerinize bakar" buyurmaktadır. [\[675\]](#)

Bu hadislerden de anlaşıldığı üzere, bir kimsenin değeri cüssesinin büyüklüğü, soyluluğu, görünüş güzelliği, insanlar arasındaki şöhret ve mevkisinin yüksekliği ile ölçülmemektedir. Aksine Allah katında bir kimsenin kıymeti, kalbindeki îmanın kuvveti, bu îmanın yön verdiği güzel işlerini ihlasla bütünleştirebilmesiyle ölçülmektedir. Kısaca kişinin Allah katındaki değeri, "Allah katında en değerli olanınız. Ondan en çok korkanımızdır [\[676\]](#) âyetinde bildirildiği üzere, takva ile dir.

"Onları sözlerini Münafıkları zemmetmek için de Allah Teâla, gördüğün zaman kalıplan hoşuna gider, konuşurlarsa dinlersin " [\[677\]](#) buyurmuştur.

Abdullah b. Mes'ûd bir keresinde ağaca çıkmıştı. Bu esnada onun incecik ve zayıf bacaklarını orada bulunan

bazı sahâbîler görmüş ve gülmüşlerdi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Onun bacaklarının zayıflığına mı gülüyorsunuz? Nefsim yed-i kudretinde olana yemin olsun ki! Onun bacakları mizanda Uhud Dağından daha ağır olacaktır!"[678]

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayete göre o, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirmiştir: "Muhakkak kıyamet günü dev yapılı, semiz bedenli bir kişi hesap verine gelir. Fakat onun Allah katında bir sivrisinek kanadı ağırlığında sevabı bulunmaz."[679]

Sehl b. Sa'd'dan nakledildiğine göre, (zengin) bir adam Hz. Peygamber'in yanından geçmişti. Hz. Peygamber. "Bu adam hakkında ne dersiniz'?" buyurdu. Orada bulunanlar. "Bu adam hakkında senin gibi düşünüyoruz. Dış görünüş ve dünyalığı açısından ise şöyle söyleriz: Bu adam insanların en şerefilerindendir. Bu adam (bir kızla) evlenmek isterse evlenilmeye. aracı olursa aracılığı kabul edilmeye, bir söz söylerse sözü dinlenilmeye layık bir kimsedir" dediler. Hz. Peygamber bu cevaplar, karşısında susmayı tercih etti. Bu sırada (fakir olan) başka bir adam oradan geçti. Resûlullah (s.a.), "Bu adam hakkında ne dersiniz'?" diye sordu. Oradakiler, "Vallahi Yâ Resûlellah! Biz şöyle deriz: Bu adam. müslümanların fakirlerindendir. O evlenmeye talip olsa onunla evlenecek kimse olmaz, aracı olsa aracılığı kabul edilmez ve bir şey e sözü dinlenmez,"1 dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Hiç şüphe yok ki hu (fakir), diğer (zengin) adam gibi dünya dolusu insan olsa onların hepsinden daha hayırlıdır"[680]

Mus'ab b. Sa'd'dan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Sa'd ir.si.) kendisinin başkalarında olmayan fazîlete sahip olduğunu gördü. Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Siz, ancak aranızda bulunan zayıf ve güçsüzleriniz sayesinde yardım olunup rızıklandırılırsınız [\[681\]](#) Bu hadisin Nesâî'nin rivayet ettiği varyantında ise Hz. Peygamber, "Muhakkak bu ümmet, zayıflarının dua, namaz, ihlas ve samimiyetleri sayesinde yardım olunur" [\[682\]](#) buyurmaktadır. [\[683\]](#)

Amellerin Kabulü İçin İhlâslı Olmak ve Doğruluk Şarttır

Medeniyet fıkhnının en temel kavramlarından biri de, yapılan amellerin Allah katında makbul olması ve "sâlih amel" olarak değerlendirilmesi İçin gerekli iki hususa dikkat etmektir.

Birincisi, yapılan amellerin gösterişten uzak, makam ve dünyalık arzusu olmaksızın samimi olarak sırf Allah rızası için yapılması.

İkincisi, yapılan amelin, Allah'ın yarattıkları ile İlgili kanunlarının (sünnetullah) ve şer'î ölçülerin gözetilerek doğru bir şekilde yerine getirilmesi.

Birincide, yapılan amelin şekline değil de, onu yapmaya sevkeden sebepler ile amelin yapılış gayesi öne çıkmakta ve beden ruhla bütünleşmektedir. Burada bedenden maksat, kişinin gözle görülen dış görüntüsüdür. Buna karşılık ruhu ise, kişiyi söz konusu amele yönlendiren niyeti ile ihlas ve samimiyetidir. Öyle ki Allah, kişinin bu ihlas ve samimiyeti olmazsa yapılan ameli kabul etmez. Bu durum şu âyette ifadesini bulmaktadır:

"Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanîfler olarak Allah 'a kulluk etmeleri emrolunmuştu."

[\[684\]](#)

Bu sebeple İslâm âlimleri, Buhârî ve Müslim'in ittifakla sahih kabui ettikleri (müttefakun aleyh) oldukça meşhur olan şu hadise çok önem vermişlerdir: "Ameller ancak niyetlere göredir ve herkese ancak niyet ettiği şey vardır. Artık kimin hicreti (niyet ve gayesi) Allah ve Resulüne yönelik olursa, o kimsenin hicreti Allah 'a ve Resûlünedir. Kimin hicreti elde edeceği dünyalık veya evleneceği bir kadın için olursa, o kimsenin hicreti (sevaba yönelik olmayıp) göç etmesine sebep olan dünyalık veya kadındır."[\[685\]](#)

Hadisin öneminden dolayı İmâm Buhârî Sahih'ine bu hadisle başlamış; daha sonra da pek çok hadis musannifi bu konuda Buhârî'nin yolunu takip etmiştir. Böyle yapmakla onlar, yapılan her işte niyetin gerekliliğine dikkat çekmekte; âhirete dönük amellerin dünyevî ve şahsî İstek ve arzulardan arındırılması gereğine işaret etmiş olmaktadırlar. Bu hadisin, "İslâm'ın dörtte biri veya üçte biri " olduğunun belirtilmesi de, bunu gösterir.

İmam el-Münzirî'nin et-Terğîb ve't-terhîb adlı eseri incelendiğinde, Münzirî'nin bu eserinde ilk olarak zikrettiği hadislerin, ihlas ve niyetin önemine vurgu yapan hadisler olduğu görülecektir. Bu da göstermektedir ki ihlas ve niyetin İslâm Dînindeki önemi büyüktür ve onlar olmaksızın Allah katında amellerin makbul olma imkanı yoktur. Mağarada bulundukları sırada büyük bir kayanın mağaranın ağzını kapadığı üç kişinin durumunu anlatan hadiste, bu husus oldukça açıktır. Buna göre bu üç kişiden her biri. kendisine göre en ihlash olarak yaptığı bir amelini vesile edinerek Allah'a tevessülde bulunmuş ve şöyle demiştir: "Allah'ım! Eğer bu amelimi sırf senin rızanı kazanmak için yapmışsam, şu an içerisinde bulunduğumuz durumdan bizi kurtar."[\[686\]](#) Bunun

üzerine Allah, halis niyetleri ve ihlasları sebebiyle, onları bu durumdan kurtarmış ve sağ-salim mağaradan çıkmalarının yolunu açmıştır.

Ebû Ümâme hadisi de böyledir. Buna göre Resûlullah'a bir adam gelerek şöyle demiştir: "Hem dünyalık hem de sevap kazanmak amacıyla savaşılan kimsenin durumu hakkında ne buyurursun?" Resûlullah. "Onun için hiç bir ecir -veya dünyalık-yoktur." Adam üç kez aynı soruyu sordu ve Allah Resulü de her seferinde, "Onun için bir ecir -veya dünyalık- yoktur" cevabını verdi sonra şöyle buyurdu: 'Allah (c.c), amellerin ancak kendi rızasının arandığı halis olanı kabul eder.'[\[687\]](#)

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste de, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "'Şüphesiz ki Allah, sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz; ancak kalplerinize bakar.'[\[688\]](#)

Diğer taraftan, gece tasaddukta bulunarak bir keresinde verdiği sadakayı bir hırsızın, bir keresinde zina eden kadının, bir defasında zenginin eline koyduğu halde her defasında Allah'a hamdeden ve aynı şeyleri tekrar tekrar yaptıktan sonra sadakasının boşa gittiğini zanneden kimseye dair hadis de böyledir. Bu yaptığı, tasaddukta bulunan sözü edilen kimsenin rüyasında karşısına gelir ve ona şöyle denilir: Hırsıza verdiğin sadaka ile bu hırsız çalmaktan, zina eden kadın da zinadan vazgeçer. Zengin ise bundan ibret alıp. Allah'ın kendisine verdiği mal-mülkten tasaddukta bulunmaya başlar.[\[689\]](#)

Bu hadisten anlaşılan şudur: Allah, sadaka veren bu kimsenin sadakat ve doğruluğunu bildiği için, niyeti hürmetine bazı kusurlarını bağışlamıştır. Zira Allah, gün ortasında insanlara tasaddukta bulunulmasından hoşlanmaz.

et-Terğîb ve 't-terhib'mde MÜnzîrî, gösteriş (riya) ile ilgili hadisler de nakleder. Bunlardan biri, yüzükoyun cehenneme sürüklenmesi emrolunan üç kimse ile ilgili hadistir.^[690] Bu üç kimseden biri, kâfirler kendisini öîdürünceye kadar savaşıan savaşçı; ikincisi, İlim öğrenip başkalarına öğretene ve Kur'an okuyan âlim; üçüncüsü ise, tasaddukta bulunup infak eden zengindir. Ne var ki bu kimselerin amelleri, Allah rızası İçin değil, insanları memnun etmek içindir. Yani böyle yapmakla onlar, Allah'ı kandıracaklarını zannetmişlerdir. Böyle bir davranış, mahluka karşı bile büyük günahken, Allah Teâlâ'ya karşı yapılmasının günahını varın siz düşünün!

Cündeb b. Abdullah'ın merfü olarak rivayet ettiğı hadiste şöyle buyurulmuştur: "Her kim amelini işilürirse; Allah onu işittirir. Her kim de riyakârlık ederse, Allah onun iç yüzünü meydana çıkarır."^[691] Yani kıyamet günü Allah, ya kişiye niyetine göre mükafat verir veya insanların huzurunda yaptıklarını açığa çıkarır. Çünkü ceza veya mükâfat, karşılıklıdır. Buna göre kişi iyilik yapmış ve sevap İşlemişse karşılığını mükâfat olarak; kötülük yapıp suç işlemişse bunun da karşılığını ceza olarak görecektir. Şu kudsî hadîs de, bu durumu İfade etmektedir:

"Ben, ortakların şirkten en uzağıyım. Her kim bir iş yapar ve benden başkasını ona ortak ederse, onu şirkiyle baş başa bırakırım.""

Bu hadisin başka bir rivayetinde, "Kim bir iş yapar ve benden başkasını ona ortak ederse, ben ondan beriyim ve o kimse de şirkiyle baş başadır."^[692] Ayrıca konuyla ilgili başka pek çok hadis bulunmaktadır.

Niyet ve İhlasın fazîletİ ile ilgili hadisleri zikrettikten sonra Münzirî, Kitap ve Sünnete uymayı teşvik eden,

sünnetleri terketmeyerek, bidat, neva ve hevese uymaktan da kaçınmaya çağıran bir grup hadise yer vermiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"Benim ve hidâyete erdirilmiş olan Hulefâ-yi Râşidînin sünnetine sarılınız. Bunları dişlerinizle sıkıca tutunuz. İhdas edilen (dayanağı olmadan dîne sokulmak istenen) şeylerden sakının. Çünkü her bid'at dalâlettir:"[693]

"Bu Kur 'an 'in bir ucu Allah 'inyed-i kudretinde, diğer ucu da sizin elinizdedir. Ona sarılın. Eğer sarılırsanız sonra asla ve asla sapkınlığa düşmez ve helak olmazsınız."[694]

"Ben size öyle bir şey bıraktım ki, ona sarıldığınız müddetçe asla dalâlete düşmezsiniz: Allah 'in Kitab 'ı ve Peygamber 'İnin sünneti."[695]

İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Sünnette orta yol (iktisâd), bidatte gayret gösterip ictihâd etmekten daha iyidir." [696]

Hiz. Âişe'den merfû olarak rivayet edilen bir hadiste ise Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bu dinden olmayan bir şeyi onda ihdas ederse, onun ihdas ettiğı bu şey merduttur, bâtıldır." Bu hadisın bir başka rivayetinde ise, "Kim bu dinden olmayan bir iş yaparsa, bu reddolunuf [697] buyurulmuştur. Yani hadis, dinde ihdas edilen bu işin, asla kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir.

Bu Ve bunu destekleyen diğer hadisler, [698] yapılan bir iş veya amelin kabulü için gerekli olan ve o işin doğru olması gerektiğini ifade eden ikinci rûknü tekit etmektedir. Bu işin doğru olması ise ancak Kİtap-Sünnet ve şer'î ölçülere uygun olmasıyla anlaşılır. Bu sebeple

İslâm âlimleri, "Ameller niyetlere göredir" hadisinde, yapılan bir işin kabulü için gizli bir Ölçü olduğunu söylemişlerdir. "kim bu dinden olmayan bir iş yaparsa, yaptığı bu iş reddolunur" hadisi hakkında da âlimler şöyle demişlerdir: "Bu hadis, yapılan bir işin kabulü konusunda açık bir ölçü sunmaktadır. Buna göre yapılan amelin makbul olması için, o işin samimi bir niyetle yapılması ve şer'i ölçülere uygun olması gibi, İki şartın yerine getirilmesi lazımdır."

Zühd ve takva'sahibi âlimlerden bir olan Fudayl b. İyâd'm, "Hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için"[\[699\]](#) ' âyetinin tefsiri ile ilgili olarak söylediği de, tam olarak budur. Zira Fudayl şöyle demiştir: "Âyette geçen 'ehsenü amelen=amel bakımından en üstünü' ifadesinden maksat, yaptığı işleri daha ihlâslı ve daha doğru yapandır. 'Yapılan amelin ihlâslı ve doğru olması ne demektir?' diye kendisine sorulunca şöyle cevap vermiştir: Muhakkak Allah, yapılan ameli ancak doğru ve samimi olarak yapılması durumunda kabul eder. Yapılan bu amel şayet doğru (Kitap ve Sünnete uygun) olup ihlâslı olmazsa, kabul edilmez. Aynı şekilde ihlâslı olup doğru olmazsa, yine kabul edilmez. Bu amelin ihlâslı olmasından maksat, sırf Allah rızası için yapılmasıdır. Doğru olması İse, sünnete uygun olmasıdır."

Ayette bildirildiği üzere, Allah'ın insanlardan yapmalarını istediği "en güzel amel" konusunda bu büyük âlimin zikri geçen tefsiri ne kadar güzel ve ne kadar da doğrudur! Zira bu âyette Allah, insanlardan herhangi bir amelde bulunmalarını veya "'güzel" diye nitelenebilecek bir iş yapmalarını istememekte; aksine Fudayl'ın da dediği gibi, "en güzel" olarak vasfedilen ameli yerine getirmelerini istemektedir. Bu ise: yapılan işin ihlâsla yapılması ve Kitap-Sünnet'e de uygun

olmasıyla mümkündür. Burada son olarak şunu eklemek isterim: Sırf dîni gayelerle yapılan âmeller. Allah'ın ahkâmına uygun olması lazımdır. Dünyevî işler ise, Allah'ın yarattıklarına yönelik kâinattaki sünnetine (sünnetullah) uygun olması gerekir. [\[700\]](#)

Sünnet Ve Medenî Davranış

Kufan ve Sünnet medeniyet fikhının önemli ilkelerini açıkladığı gibi, zarif ve medenî bir toplumdan beklenen davranış ilkelerini de sunmaktadır. Zira medeniyet fikhı, sonuçta fert ve toplumları medenî davranışa ve zarif olmaya yöneltmiyorsa, hiç bir anlam ifade etmez. Çünkü selef âlimlerinin, "Ameisiz ilim, meyvesiz ağaca benzer" sözünün de ifade ettiği gibi, davranış olarak hayatımıza yansımayan ilim ve fikhın hiç bir hayrı yoktur.

Kur"ân-ı Kerîm, kendisine ilim verildiği halde hayatına tatbik etmeyen veya bu ilmin tam tersi davranışlar sergileyen kimselerin bu durumunu, verilebilecek en kötü misalle tavsif etmektedir. Zira Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: "Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dikseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. [\[701\]](#)

Hız. Peygamber de faydasız ilimden Allah'a sığınmıştır. İlmin en başta gelen faydası, sahibinin davranışını

olgunlaştınp ahlâkını terbiye etmesidir. Resûlullah (s.a.) şöyle buyurur:

"Allah 'im! Faydasız ilimden, korkmayan kalpten, tatmin olmak bilmeyen nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım[702]

Medenî davranış, ferdi yücelten ve toplumun gelişip yükselmesine vesile olan her alanda anlam kazanır. Yani bir toplumun fertleri manevî olarak ibadetle, fikir ve düşünce olarak ilimle, iktisadî açıdan çalışmayla, ahlâkî olarak erdemle, bedensel olarak vücudun gelişimini ve zinde kalmasını sağlayan sporla, sosyal açıdan karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmayla, maddî olarak da yeryüzünü mamur hale getirmekle ilerleyip yücelebilir. Ancak bu yüksek medeniyet şuur ve davranışı, birtakım ilke ve esaslar üzerinde yükselir ki, bunlardan en önemli gördüklerimizi burada zikredeceğiz. [703]

Güzel Ahlâklı Olma Gayreti

Medeniyet şuuru ve medenî davranışın ilk esası, müslümanın, güzel ahlâk sahibi olmaya çalışması, kötü ve çirkin huylar ile insanı alçaltan davranışlardan kaçınmasıdır. Sevgili Peygamberimiz bazı hadislerinde şöyle buyurur.

"Muhakkak Allah, güzel ahlâkı sever ve çirkin ve insanı alçaltan davranışlardan da hoşnut olmaz." [704]

"Şüphesiz Allah Teâla, işlerin en yüce ve en şerefli olanlarını sever; şerefsiz ve alçakça işlerden de hoşlanmaz. [705]

"Muhakkak Allah Teâla güzeldir; güzeli sever. Güzel ahlâktan hoşnut olup, kötü ve çirkin ahlâktan da

hoşlanmaz,'[706]

Oldukça meşhur olan bir başka hadisinde de Hz. Peygamber'İN, "Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyurduğu görülmektedir.

Hadisin bir başka rivayetinde ise, "mekârime'l-ahlâk=güzel ahlâk" yerine, yine aynı mâna verilebilecek olan, "sâliha'l-ahlâk" ifadesi kullanılmıştır.

[707]

Bu hadisinde Resûl-i Ekrem, "güzel ahlâk"ı risâletinin gayesi olarak görmüştür. Bu itibarla O'nun (s.a.) hayatının her safhasında güzel ahlâk numunelerini görmek mümkündür. Aslında bütün bunlar, güzel ahlâkın değerini ortaya koymak için fazlasıyla yeterlidir.

Âlimler şöyle demişlerdir: Güzel ahlâk, dînîmiz, dünyamız ve âhiretimizin mamur olmasına yol açan davranışlardır. Hz. Peygamber'İN şu duasında da bu açıkça görülmektedir: "Allah'ım! Bana işimin ismeti olan dînimi ıslah et. Varacağımız yer olan âhiretimi de ıslah et. Benim için hayatı her hayır hususunda ziyade kıl ve bana ölümü her serden rahat kıl." [708]

Allah Teâla'nın, geçmiş peygamberlerin bir mirası olarak, güzel ahlâkın bütün yönlerinin kendisinde mükemmel mânada temsil edildiği ve Kur'an'da "kudve-i hasene=en güzel örnek" olarak taltif edilen Resûlüllah'ı müslümanlara göndermesi, bu ümmete olan nimetlerin en büyüklerindendir. Kur'an'da Onun ahlâkı hakkında şöyle buyuru I m ustur:

"Muhakkak sen, yüce bir ahlâk üzeresin. [709]

"Andolsun ki, Resûlüllah, sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah 'ı çok zikredenler için güzel bîr örnektir. [710]

Müminlerin annesi Âişe'ye (r.a.) Hz. Peygamber'in ahlâkı sorulmuş ve oldukça belîğ şu cevabı vermiştir: "Onun (s.a.) ahlâkı Kur'an'dan ibarettir."[\[711\]](#)

Bu sözüyle Hz. Âişe, Resûlullah'ın hayatının, Kur'an'm canlı örneği olduğunu kastetmiştir. Zira Hz. Peygamber, Kur'an'ı insanlara sözleriyle açıkladığı gibi, hayatında da Kur'an'm gereğini uygulamıştır. Bu itibarla, geçmiş peygamberlerin hayatlarına dair bilgiler kaybolduğu halde, doğumundan vefatına kadar Resûlullah'ın sîretinin en ince ayrıntılarına ait rivayet ve bilgilerin kaydedilerek

nesilden nesile aktarılması, Allah'ın bu ümmete bir lütfudur.

Özellikle Onun (s.a.) peygamberliği ile Medine'ye hicreti sonrası doneme ait bilgi ve rivayetler çok daha ayrıntılıdır. Her asırda bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır ve artık bu eserler, büyük bir kütüphane oluşturmaktadır. Günümüzde de, Onun yüce hayatının her biri bir şeref tablosu ve ibret örneği olan yönleri ile ilgili eserler kaleme almak suretiyle Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan büyük âlimler bulunmaktadır. Genç-ihtiyar, evli-bekâr, zengin-fakîr, hâkim-mahkûm, barışsever veya savaş yanlısı her bir kimse, Hz. Peygamber'in oldukça kapsamlı bu hayatında, örnek alıp hayatına uygulayabileceği bir çok yön bulabilir. Hz. Peygamber'den başka bu vasıflara sahip bir başkasını göstermek mümkün değildir. Şu halde Onun sîretinin şümullü olması, risâletinin de kapsamlı ve şümullü olduğunun en büyük delilidir.[\[712\]](#)

Sünnetin devamlı surette bizi teşvik ettiği "âdâb-ı muaşeret" de, güzel ahlâk içerisinde mütâlâa edilir. Adâb-ı muaşeret konusunda pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

"Müminlerin îman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en güzel olanlarıdır.'[\[713\]](#)

"Müminlerin îman bakımından en kemâle ermişi, ahlâkı en mükemmel olandır. Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza karşı en hayırlı ve ahlâklı olanınızdır[\[714\]](#)

"Müminlerin iman bakımından en kâмили, ahlâkı en mükemmel olanı ve başkalarıyla kolayca anlaşp kendisiyle de kolayca ülfet olunanı ve başkalarına kol kanat gerip himaye edenlerdir.[\[715\]](#)

"Muhakkak kişi güzel ahlakıyla, geceleri ibadetle gündüzleri de oruçla geçiren kimsenin derecesine ulaşır.[\[716\]](#)

"Müminin (kıyamet günü) mîzanındaki en ağır 'şey, güzel ahlâktır. Muhakkak Allah, kötü ve çirkin ahlâklı kimselere buğzeder,[\[717\]](#)

"Nerede olursan ol Allah'tan kork; bir kötülük yaptığınızda onun ardından bir iyilik yap ki, onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâk ile muamelede bulunun.[\[718\]](#)

Hız. Peygamber bu hadîslerindeki özlü ve kapsamlı sözleriyle, Rabbi, kendisi ve insanlarla olan İlişkisinin ölçüsünü ortaya koymuştur. [\[719\]](#)

Müsamahakâr ve Ağırbaşlı Olmak

Güzel ahlâkın sünnette yer alan en önemli hususiyetlerinden biri de, insanlara sertlikle değil, şefkatle; kaba ve katı bir şekilde değil, yumuşaklıkla ve de tahammülsüz bir şekilde değil müsamahakâr davranmaktır. Yİne insanlarla muamelede kızgınlığa sebebiyet verecek davranışlarla mücadele etmek, devamlı kendini haklı çıkarmamak, öfkesine hakim

olmak, haklı olduğu bir durumda bile muhatabını affedip ona mûsamahakâr davranmak, şiddet ve zorluklar karşısında yumuşaklık göstermek, sünnetten öğrendiğimiz güzel ahlâk örnekleridir. Allah Teâla aşağıdaki âyetinde bizlerin bu konuda dikkatini çekerek şöyle buyurmuştur:

"(Resulüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."[\[720\]](#)

Allah Teâla'nın, "ibâdü'r-Rahmân=Rahman'ın kullan" diye nitelediği kimseler hakkındaki, "Rahman 'in (has kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında

(incitmeksizin) 'Selam!' derler (geçerler)"[\[721\]](#) âyetinde de, Allah'ın kullarının ahlâkının ipuçları vardır. Yine Allah'ın, genişliği yer ve gök kadar olan cennet hazırladığını vadettiği muttaki kulları hakkındaki, "O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler.

Allah da güzel davranışta bulunanları sever"[\[722\]](#) âyeti de, bu ahlâka dair örnekler sunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'in hayatı güzel ahlâk numuneleri ile doludur. Ayrıca sözlü (kavlî) hadislerinde de, Onun (s.a.) insanlarla muameledeki metodunun incelikleri verilip örnekliğinin fotoğrafı çizilmekte ve böylece bizlere yolumuzu aydınlatacak ışık tutulmaktadır. Câbir'in (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sattığı zaman kolaylık gösteren, satın aldığı zaman kolaylık gösteren ve hakkını talep edip başkası hakkında karar verirken kolaylık gösteren kimseyi Allah rahmet edip bağışlasın."[\[723\]](#)

Aişe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste de Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Yâ Âişe! Şüphesiz ki Allah, refiktir;

rıfkı sever. Rıfk karşılığında şiddet ve başkası için vermediğini verir. [\[724\]](#)

Bu hadis, Allah Teâla'nın, başka hiç bir ahlâka yapmadığı muameleyi yumuşak huylu olmaya (rıfk) yapacağını ve rıfk sahibinin dünyadaki (meşru) isteklerini kolaylaştıracağını, âhirette de kendisini sevaba nail edeceğini haber vermektedir.

Yine Aîşe'den rivayete göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki yumuşak davranış kimde olursa, onu ancak zinetlendirir. Bir kimseden de alınır, onu lekeler." [\[725\]](#)

Bu hadisin sebab-i vürûdu dair şu olay nakledilir: Âişe (r.a.) bir keresinde, biraz hırçın ve huysuz bir deveye binmişti. Âişe onu ileri geri çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) Âişe'ye, "Ona yumuşak davran! buyurdu. [\[726\]](#)

Ebü'd-Derdâ'dan (r.a) nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kimin payına rıfkdan bir nasip düşerse, ona hayırdan bir nasip verilmiştir. Her kim de rıfkdan mahrum bırakılırsa, payına düşen hayırdan mahrum kalmıştır. [\[727\]](#)

Cerîr b. Abdillâh'tan rivayete göre ise Resûlullah (s.a.), "Her kim rıfkdan mahrum olursa, hayrın tamamından mahrum kalmış olur" [\[728\]](#) buyurmuştur. Akli başında hiç bir kimse, kendisini hayrın tamamından mahrum bırakmak istemez.

Ebü Hüreyre'nin bildirdiğine göre, bir bedevi mescidin duvarına küçük abdest bozmuştu. Orada bulunan sahâbîler, onu derhal bu fiilinden vazgeçirmek için oraya koştular. Bunun üzerine Resûlüllüh (s.a.), "Küçük abdest bozduğu yerin üzerine bir kova dolusu su dökün

" dedi ve şöyle buyurdu: "Muhakkak siz, zorlaştırıcı değil, kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz. [729]

Şüphesiz bu ahmak ve kaba bedevinin davranışına karşı gösterilecek en güzel tavır, kolaylık ve genişliktir. Neden işleri zorlaştıralım ki?!

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, Abdülkays delegeşi içerisinde bulunan el-Eşec'e şöyle demiştir: "Muhakkak sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Ağırbaşlılık (hilm) ve yumuşaklık (el-enât), [730]

Enes'ten (r.a.) nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Bir keresinde Resûlullah ile birlikte yürüyordum. Resûlullah'ın üzerinde saçağı kalın Necrân dokuması bir kaftan vardı. Derken bir bedevî bize yetişti ve Hz. Peygamberin kaftanından tutup şiddetle çekti. Bu sırada ben Resûlullah'ın boynu ile iki omuzu arasına baktım. (Bir de ne göreyim?) Bedevinin kaftanı şiddetli çekişinin etkisiyle kaftanın (kalın) kenarı Resûlullah'm boynunda iz bırakmıştı. Sonra bedevî, 'Yâ Muhammed! Yanında bulunan Allah'ın malından bana da verilmesini emret!' dedi. Bunun üzerine Resûlullah şefkatle bedevîye baktı ve gülerek, ona istediğinin verilmesini emretti." [731]

İşte, câhil ve usûl-âdap bilmez kimselere karşı medenî bir insandan beklenen tavır budur. Yani bu cahil bedevinin içinde bulunduğu şartları, yetiştirme ortamını dikkate alıp onun cahilane davranışına ağırbaşlılıkla, kabalığına nezaketle, sertliğine tebessümle ve kötülüğüne de iyilikle mukabelede bulunmak gerekir.

Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a), Huneyn savaşı sona erince bazı İnsanlara ganimetten fazla pay vermek suretiyle diğerlerinden ayırmıştı. Mesela kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerden (müellefe-i kulûb) olan Akra' b. Hâbis'e yüz deve vermişti. Uyeyne'ye de bir o kadar

vermişti. Arap eşrafından bazılarına da yine yüz deve vermiş ve böylece Arapların bu ileri gelenlerini o gün ganimet böiüşümünde başkalarına tercih etmişti. Hz. Peygamberin bundaki gayesini anlayamayanlardan biri -ki Vâkidî'nin beyanına göre bu kimse, münafıklardan Ma'teb b. Kuşey'dir- itiraz ederek, 'Vallahi muhakkak bu, adaletsiz ve Allah rızası gözetilmeyen bir taksimdir' dedi. Ben, 'Vallahi bu (küstahça) sözü Nebî'ye (s.a.) muhakkak haber veririm', diyerek durumu Resûlüllah'a haber verdim. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.) şöyle buyurdu:

'Allah ve Rsûlü âdil olmazsa, kim olur? Allah Mûsâ 'ya rahmet etsin, o, bundan daha ağır sözlerle karşılaştı da sabretti (böyle küstahları cezalandırmazdı)"[732]

Bu kaba ve medenî olmayan tavır sahibinin, henüz İslâm' kalplerinde tam olarak yer etmemiş bu kavmin önde gelenlerinin kalplerini İslâm'a ısındırmak için Resûlüllah'ın, ileride meyveleri alınacak uygulamasını anlamaları mümkün olamazdı. Böylelikle Resûlüllah, küçük bir dünyalık karşılığında, İslâm daveti ve önderliği yararına onların velayetlerini satın almıştır. Kaldı ki Allah Teâla, "Ve 'l-müellefetî kulûbühüm^Gönülleri (İslâm 'a) ıkındırılacak olanlara"

[733] buyurarak, zekât mallarından onlara da pay verilmesini meşru kılmıştır. Hal böyle olunca nasıl olur da ganimetlerden onlara verilmesi caiz olmaz?!

Peşin hükümlü bazı kimseler ve kendisini hiç ilgilendirmeyen meselelere müdahale etmeye kalkışıp bu konuda kendilerinde hak iddia edenlere Hz. Peygamber, affedici ve ağırbaşlılıkla muamele etmiş ve tıpkı kendisinden önceki büyük (ülü'1-azm) peygamberler gibi, kendisine yönelik eza ve cefaya sabırla karşılık vermiştir. Bu itibarla Resûlüllah, hamasetle hareket edip kötü muamelelerin karşılığını

vermede aceleci davranan ashaptan bazılarının bu aceleciliklerini, örnek olması amacıyla kesinlikle onaylamamıştır.

Abdullah b. Mes'ûd'dan-'nakledilene benzer bir olay da, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara verilmek üzere Yemen'den gelen altın külçesinin dağıtımında yaşanmıştır. Buna göre bu dağıtım esnasında bir adam ayağa kalkarak, "Biz, bu altına bunlardan daha layık idik" demişti. Bu söz Resûlullah'a ulaşınca, 'Ben göktekiler nezdinde emin olduğum, akşam sabah bana semadan haber geldiği halde, siz bana güvenmiyor musunuz?' buyurdu. Derken çukur gözlü, geniş alınlı, gür sakallı, başı tıraşlı ve gömleği yukarıya çekilmiş halde bir adam,

'Ey Allah'ın Resulü! Allah'tan kork' dedi. Resûlullah (s.a.), 'Sana yazıklar olsun! Ben yeryüzündeki insanların Allah'tan korkmaya en layık olanı değil miyim?' buyurdu. Adam sonra dönüp gitti. Arkasından Hâid b. Velîd,

'Yâ Resûlellah! Şunun boynunu vurayım mı?' dedi. Hz. Peygamber, buna iltifat etmedi ve 'Belki ileride namaz kılan biri olur' buyurdu. Hâlid, 'Nice namaz kılanlar var ki, kalplerinde olmayanı dilleri söylüyor' diye söylenince Resûlullah şöyle buyurdu:

'Ben, ne insanların kalplerini açmaya, ne de karınlarını yarmaya memurum! [\[734\]](#)

Resul ül lah' in bu tasarrufunun mâna ve maksatları anlayamayan dar kafalıların bu mensubu da, Onun (s.a.) söz konusu tasarrufu hakkında tıpkı daha öncekiler gibi çirkin sözler sarfetmiş ve böylece sığ düşüncenin tipik bir örneğini vermiştir. Onların dinden bütün anladıkları, uzun sakal bırakmak, başı kazıtmak ve uzun bir izâr (bedenin belden aşağısını örten elbise) giymektir! Ne var ki onların bu sıglıklarına rağmen Hz.

Peygamber, Hâlid b. Velîd'in teklifini -benzer durumlarda Hz. Ömer'in bu tür tekliflerini de kabul etmemiştir- kabul etmemiş ve onlara müslüman muamelesi yapmıştır. Zira Hz. Peygamberin ahlâkında affedicilik ve müsamaha esas olup hiç bir kine yer yoktur.

Mekke'nin fethi sırasında, müşrik olan ve daha önce kendilerinden her tür eza cefa ve işkenceyi gördüğü kendi kabilesi Kureyşlilere şöyle demiştir: "Ey Kureyşliler! Size ne gibi bir muamelede bulunacağımı düşünüyorsunuz? Onlar, "Senden hayırdan başka bir şey beklemeyiz; (zira sen) iyi bir kardeş ve iyi bir kardeşin oğlusun!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ben sizin için, Yûsuf'un (a.s.) kardeşleri hakkındaki sözünü söyleyeceğim: Size bir kızgınlık ve kınama yoktur! Serbest ve hür kimseler olarak gidin"[\[735\]](#)

Resûiullah (s.a.), bu gibi insanları affederek, onlar nezdinde yeni bir sayfa açmış; böylece ashabına da, kin ve kızgınlıklarını bastırmalarını öğretmiştir.

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre bir adam Hz. peygamber'e, "Bana nasihat et" demiş, Resûiullah da ona, "Kızma" buyurmuştur. Adam bu nasihati tekrar tekrar isteyince her defasında yine "Kızma " buyurmuşlardır.[\[736\]](#)

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur. "Kahraman pehlivan herkesi güreşte yenen kimse değildir. Asıl kahraman öfke anında nefsine hakim olan kimsedir."[\[737\]](#) Hadisin diğer bir rivayetinde ise, "Pehlivan, insanları dize getiren kimse değildir. Asıl pehlivan kendi nefsine hakim olandır " buyurulmaktadır.[\[738\]](#)

Bu rivayetteki "es-sur'a", kendisiyle güreşe tutuştuklarında İnsanları dize getiren kimsenin

bedenen güçlü olması' anlamındadır. Ancak hadis, bu gibi kimselere şu dersi vermektedir: Dünyadaki misyonunu ifa için müminin bedenini kuvvetlendirmesi isteniyorsa da, gerçek kuvvet bedenen güçlü olmak değil, ruhen kuvvetli olup nefse galip gelebilmektir. Daha da önemlisi, kişinin esas kuvveti, başkalarına galebe çalmaya kalkışmadan önce nefesine ve nefsinin telkinlerine galip gelmeye yarayan dahilî kuvvetidir. [\[739\]](#)

Eğitimli Davranış

Güzel ahlâk, medenî davranış ve insanlarla iyi geçinme konusunda ayrıntılara girip sünnette yer alan ilgili hadisleri zikredecek olursak, burada sözümüz oldukça uzayacaktır. Hadis kaynaklarının "edeb" bölümlerinde yer alan bazı hadisleri zikretmek bile bu konuda yeterlidir. Zira kaynaklarda bu konularda sahih ve hasen nitelikli pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin tamamı, bir temel konu etrafında dönmektedir ki o, ahlâk güzelliği veya eğitilmiş davranıştır. Siz buna, medenî davranış da diyebilirsiniz. Hafız İbn Hacer el-Askalânî'nin, Buhârî'nin Sahîh'ine yazdığı şerhi Fethi'l-hârfdt zikrettiğine göre, Buhârî'nin el-Câmiu's-sah/h'ının "Edeb" bölümü, toplam 256 hadis ihtiva etmektedir. Bununla birlikte aynı eserin Nikâh, İstrzân, Tıp, Rikâk, Et'ime, Eşribe ve Temenni gibi bölümleri de, konuyla yakından ilgili hadisler ihtiva etmektedir.

Müslim'in Sahih'inde bulunan "Âdâb" bölümünde de 45 hadis yer ahr. Ne var ki, "Selâm" bölümündeki 155, "Birr"de bulunan 166 ve "Elfaz minel-edeb" kısmındaki 21 hadis de, "Âdâb" bölümündeki 45 hadise ilave edilebilir. Ayrıca Sahih'in değişik bölümlerinde bulunan

konuyla alakalı diğerk hadisler de, aynı şekilde mütalaa edilebilir. Ebû Davud'un Sünen'mmm i;Edeb" bölümü ise, konuyla ilgili 180 değişik konu başlığı altında beş yüzden fazla hadis ihtiva eder.

Öte yandan Buhârî. konuyla ilgili hadisleri özel olarak öne çıkarak bu konuda müstakil bir kitap telif etmiş ve bu eserdeki hadisleri ,SW/z//Mndekilerden ayırmak için de ona, el-Edebii'l-müfred ismini vermiştir. Bu eserinde o, Sahîh'mde olduğu gibi, hadislerin en üst derecede sahih hadisin şartlarını taşımasını şart koşmamıştır.e/-Edebit'l-müfred'âe Buhârî, toplam 1322 hadise yer vermiştir. Bu hadisler, eğitimli davranışın bütün yönlerine veya çoğuna şâmindir. Bu hadislerin çoğu merfû, pek azı sahâbîlerden nakledilen mevkuf rivayetlerdir ki. sahâbîler bunları, nübüvvet pınarından telakki etmişlerdir.

Sayıları 644'ü bulan Buhârî'nin bu eserindeki başlıkları tek tek burada sayacak değiliz. Ancak örnek olması bakımından bu konu başlıklarından bazılarını zikretmekte fayda mülahaza etmekteyiz. Böylece burada zikredilmeyen konu başlıklarının muhtevası hakkında da bilgi sahibi olabilir; hadis âlimlerinin eğitilmiş davranışa dair, "Edeb" ismi altında yer verdiği rivayetlerin oldukça fazla olduğunu düşünebiliriz. Buna göre muhaddislerin kullandığı "edeb" kavramı, bizim sözünü ettiğimiz i'es~sü[ûkü'l-hadârî=medenî davranış" ifadesinden daha kapsamlı bir kavramdır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz konu başlıklardan bazılarını şunlardır:

"Biz insana ana-babasına iyilik etmesini tavsiye edik."

[\[740\]](#)

Ana-babaya iyilik etmek.

Ana-babaya güzel sözler söylemek. Ana-babasına lanet edene Allah lanet eder.

Müşrik babaya iyilikte bulunmak... Ana babaya isyanın cezası.

Ölümlerinden sonra ana-baba adına iyilik etmek... Babanın dostları ile alakayı kesmemek.

Evladının babasına ismiyle hitap etmemesi (sırf ismi ile çağdırmaması), babasından önce oturmayıp onun önünden yürümemesi.

Sıla-i rahimde (ana, baba ve akrabayı ziyaret) bulunmanın gerekliliğı... Sıla-i rahimde bulunmak ömrü uzatır.

Yakın akrabasını ziyaret edeni Allah sever... Akrabaya yakınlık derecesine göre iyilikte bulunmak.

Sıla-i rahimde bulunmayanların bulunduğı toplum üzerine rahmet inmez.

Sıla-i rahimi layıkıyla yerine getiren bir kimse yoktur.

Zalim akrabayı ziyaret edenin fazileti.

Üç kız kardeşin geçimini temin eden kimse.

Çocuk, gözün nurudur... Çocuğı omuzda taşımak... Çocukların öpülmesi.

Ana-babalar, yakın akrabalardandır.

Babanın edepli olması ve çocuğına iyilik etmesi.

Komşusuna vasiyette bulunanlar...Komşu hakkı.

Komşuların hal ve hatırını sorup derecelerine göre onlara iyilikte bulunmak... Komşusuzluk, insanı huzursuz kılar.

ı'Marak"ın (sulu yemek) suyunun çoğaltılıp komşulara dağıtılması.

Küçük bir iyilikle bile olsa, komşu komşusuna iyilik etsin.

Yahudi komşu.

İster itaatkâr isterse günahkâr olsun herkese iyilikte bulunmak.

Yetimi gözetenin fazileti.

Evlerin en hayırlısı, İçinde yetime bakılıp iyilikte bulunulan evdir.

Yetime karşı şefkatli bir baba gibi olmak gerekir.

Evlenmeyip çocuklarına bakan (dul) kadının fazileti.

Erkek ve kadın, birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Size iyilikte bulunanı mükâfatlandırın... Mükâfat olarak verecek bir şey bulamazsanız ona dua edin.

İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükredemez.

Yaptığı iyilik kişinin yardımcısıdır... Her iyilik bîr sadakadır.

Müslüman, kardeşinin aynasıdır.

Hayra yönelten, onu bizzat yapan gibidir.

İnsanlara karşı şefkatli ve affedici olmak.

insanlara karşı güler yüzlü ve mutlu görünme...

Tebessüm etme ve gülme.

Müsteşar (kendisine bir şey danışılacak kimse), emin kimselerden seçilmelidir.

Kardeşi için "akılsız" diye işaret edenin günahı.

İnsanlar arasında sevilip sayılmak.

Ülfet..Mizah...Çocuklarla şakalaşmak.

Büyüklere saygı...(Bir mecliste) söze ve soru sormaya önce büyükler başlamalıdır.

Büyük konuşmadığında, küçüğe konuşmak düşer mi?

Küçüklere karşı merhamet. Çocuğu kucaklayıp başım okşamak.

Küçük cariyenin (şefkatle) başının okşanması. Çocuğa, "ey oğulcağızım" diye hitap.

Yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, gökteki de size karşı merhametli olsun.

Eş ve çocuklara karşı şefkatli ve merhametli davranmak... Hayvanlara merhametle muamele etmek.

Hastalan ziyaret... Hasta ziyaretinin fazileti. Çocukları ziyaret... Bedevi Arapları (köylüleri) ziyaret...

Müşriği ziyaret.

Ziyaretçinin, şifa bulması için hastaya duası, hasta ziyaretinde söylenmesi uygun olan söz ve hastanın ona vermesi uygun cevap.

Kadınların hasta erkeği ziyareti.

Sır tutmak... Hediye kabul etmek.

Misafire hizmet ve ikram... Misafirlikte ev sahibini zora sokacak süre kalmamak.

Münafık için "seyyid=efendi" diye hitap edilmemesi.

Mûsikî ve eğlence.

Hız. Peygamber M n güzel isimlerden hoşlanması.

Kişiyi en beğendiği isimle çağırmak.

"İsyankâr" mânasındaki "âsiye" isminin, "güzel" anlamına gelen "cemile" ile değiştirilmesi.

Müsâfaha etmek...Selâm vermek...İlk selâm vermesi uygun olanlar.

Miislümanın müslüman üzerindeki haklarından biri, ona selâm vermesidir.

Yürüyen oturana, az olan çok olanlara selâm verir.

Çocuklara selâm verilmesi. Kadınların erkeklere selâmı-
Erkeklerin kadınlara selâmı.

İzin istemek, üç kere tekrarlanır. İzin nasıl İstenir? İzin istenmeyecek hususlar.

En hayırlı meclis, geniş olandır.,.Kibleye yönelmek.

Bir meclise girildiğinde, oturuş halkası nerede bitiyorsa orada oturulur...İzinleri olmaksızın iki kimse arasını ayırmamalıdır.

Bir mecliste, üçüncü biri olmaksızın iki kişi kendi aralarında konuşmamalıdır.

Ateş söndürülmeden uykuya yatılmaz...Geceleyin kapıların kilitlenmesi.

Mümin aynı delikten iki kez geçmez...İkiyüzlü kimsenin günahı...İnsanların en kötüsü, zarar vermesinden korkulandır.

Utanmıyorsan dilediğini yap.

Sevdiğini öyle sev ki, kızgınlığın bile ona fayda getirsin. Bu konu başlıkları hemen hemen hayatın her alanını kapsamaktadır. Bu konuların her biriyle ilgili hadis veya hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler, zevk, estetik değerler ile yaratılış arasındaki dengeyi koruma, sağlam bir fikrî temele, merhametli bir kalbe sahip olma ve nihayet bütün bunların yönlendirmesiyle doğru yola yönelmede bizlere en güzel metodu sunmaktadır. [\[741\]](#)

Hayır İşleri

Medenî davranışın yansımalarından biri de, İslâm'ın, müslümandan her gün yerine getirmesini istediği hayır işleridir. Müslümanm, toplumdaki zayıfları destekleyip güçlendirmesi, cahilleri okutması, sapıtmışlara doğru yolu göstermesi, âciz ve düşkünlere yardım ellerini uzatması ve zor durumdakilerin imdadına koşması gibi, tamamen kendi isteğiyle yaptığı hizmetler, hayır işleridir. Allah Teâla, "Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz" [\[742\]](#) buyurmak suretiyle, müslümanm kurtuluş anahtarının hayırlı İşlere Öncülük etmesinde olduğunu beyan etmiştir.

İslâm, müslümanı hayırla donatır ve onu, etrafındaki herkes ve her şeye faydalı bir insan haline getirir. Artık o, malında cimrilik yapmayıp hayırlı İşlerde gayretini ve vaktini esirgemez. Daima Allah'ın verdiği nimetlere şükreder ve "Müminler ancak kardeşirler" [\[743\]](#) âyetinin bildirdiği üzere, imanın sigortasının İnananların kardeşliği olduğu duygusuyla, daima kendisini topluma bağlı hisseder.

Bu kardeşlik duygusunun meyvelerinden biri, müminin diğer mümin kardeşlerini sanki kendisi gibi görmesidir. Yani, "Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi İçin de istemedikçe kâmil bir mümin olamaz" [\[744\]](#) hadisinde buyurulduğu üzere, onlar sevindiğinde sevinmesi, üzüldüğü zaman da onlarla birlikte hüznlenmesidir.

Açın doyurulması, susamışın susuzluğunun giderilmesi, yaralının tedavi edilmesi, hastaların şifa bulmalarına vesile olunması, giyecek elbisesi olmayanların giydirilmesi gibi, müslümandan yapılması istenen hayır işlerinin pek çok yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı, İslâm'ın üçüncü rüknü olan zekât gibi, dînin farzlarından; bazıları da, zekâtın dışında yerine getirilmesi gerekli olan bîr hak; diğer bir kısmı ise, sadece yapması gerekenle yetinmeyip hayırda yarışan müminlerin ahlâkî özellik haline getirdikleri hayır işleridir.

Allah Teâlâ, hayırda yarışan kullarını, "Onlar, kendi canlan çekmesine rağmen yemeği yoksula, yelime ve esire yedirirler. Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz" [\[745\]](#)

' âyetiyle vafetmektedir. Yine Allah Teâla âhirette kurtuluşa ermek isteyen herkesin aşmak zorunda olduğu "el-akabe"yi açıklarken şöyle buyurmuştur: "Fakat o sarp yokuşu (el-akabe) aşamadı O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azad etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi veya aç~açık bir yoksulu doyurmaktır. Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir;"

[\[746\]](#)

Mekke'de İlk nazil olmaya başladığından itibaren Kur'an, yoksul ve miskinleri doyurmayı ihmal edenleri

çok zorlu bir akibetin beklediği konusunda bizleri uyarmaktadır. Bu konuda Mekkî sûrelerde bulunan şu âyetleri birlikte okuyalım:

"Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir; ancak sağdakiler başka. Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz, namaz kılanlardan değildik; yoksulu doyur m uyurduk.

[747]

"Dîni yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; Yoksulu doyurmaya teşvik etmez:"[748]

Kıyamet günü kitabı sol tarafından verilenler hakkında da Allah Teâla şöyle buyurur: "Onu yakalayın da, (ellerini boynuna) bağlayın; Sonra alevli ateşe atın onu! Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! Çünkü o, yüce Allah 'a iman etmezdi.

Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi." [749]

Sünnette de, bilhassa açları doyurmak ve susuzlara su vermek gibi hayır işleri yapmayı teşvik eden pek çok hadis bulunmaktadır. Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ""Rahman 'a kulluk edin, açları yedin, selâmı yayın ki selâmetle cennete giresiniz. [750]

Yine îbn Ömer'in bildirdiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e, "Hangi selâm daha hayırlıdır?" diye sormuş ve O (s.a.) \da, ""Açları doyurman ve tanıdığın ve tanımadığın herkese selâm vermendir"[751] buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'den rivayete göre de Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah Teâla kıyamet günü, 'Ey Ademoğlu! Senden yiyecek istedim; beni doyurmadın!' diyecek. Ademoğlu: 'Ey Allah 'im! Seni nasıl

doyurabilirim ki! Sen âlemlerin Rabbisîn!' diyecek. Allah Teâla,

'Bilmez misin ki, filan kulum senden yiyecek istedi, sen onu doyurmadın. Bilmez miydin ki, onu doyurmuş olsan; bunu benim katımda bulacaktın!' buyuracak.

'Ey Ademoğlu! Senden su istedim; beni sulamadım!' diyecek Ademoğlu, 'Ey Allahım! Ben seni nasıl sularım! sen âlemlerin Rabbisin!' cevabını verecek. Allah Teâla,

'Filan kulum senden su istedi; ona su vermedin! Onu sulamış olsaydın bunu (n karşılığım) benim nezdimde bulurdun! buyuracaktır. [\[752\]](#)

Dikkat edilirse bu hadiste, sözü edilen hayır işlerinin Allah katındaki değerini göstermek amacıyla son derece etkileyici bir tasvir yapılmıştır. Zira Allah Teâla bu tasvirinde, kullarının yine kullardan temin edeceği açlık, susuzluk gibi ihtiyaç ve istekleri, "Senden yiyecek istedim; beni doyurmadın'....Senden su istedim; beni sulamadım!" buyurarak, kendi mukaddes zatına nisbet etmiştir. Şu halde, bu hadisi işitip hayır işlerine yönelmeyen, yaratılanlara yardım için İradesini ortaya koymayan kimseler, kalbi katılaşmış veya hayır işlerinden mahrum bırakılmış kimselerden başkası değildir?!

Enes'in (r.a.) söylediğine göre Sa'd, Resûlüllah'a gelerek, "Ey Allah'ın Resulü! Annem vefat etti ve bana hiç bir vasiyette bulunmadı. Onun adına tasaddukta bulunsam ona bir faydası olur mu? diye sormuştu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Evet, su tasadduk etmen gerekir (edersen senin için iyi olur)" buyurdular. [\[753\]](#) Yani bu hadisinde Allah Resulü, kuyu kazmak, çeşme yaptırmak suretiyle, susamış insanları susuzluğunu giderecek, suya muhtaç olanlara su ulaştıracak işlere vesile olmayı kastetmiştir.

Elbette hayır işleri sadece açları doyurup susuzlara su temin etmekle sınırlı değildir. İnsanlara maddî-manevî faydası dokunan, insanların zararına olan işleri önlemeye vesile olan, bir kemik, odun veya diken parçası bile olsa, insanların gelip geçtikleri yollardaki eza ve cefa veren engelleri kaldırmak gibi işlerin tamamı hayır işi kapsamına girmektedir.

Adî b. Hâtim'in şöyle dediği nakledilir: "Resûlullah'ı şöyle derken işittim: 'Sizden hiç bir kimse yoktur ki, Allah onunla konuşmamış olsun. Öyle ki o kişinin Allah ile konuşması sırasında aralarında hiç bir tercüman bulunmaz. Bu durumda kişi sağına bakar ve yapmış olduğundan başkasını göremez. Daha sonra soluna bakar ve yine yapmış olduğundan başkasını göremez. Daha sonra da önüne bakar ve cehennemün yüzüne karşı gözünün önünde durduğundan başka bir şey göremez, öyleyse bir hurma parçasıyla bile olsa cehennemden kurtulmaya bakınız." Hadisin bir başka rivayetinde İse, "Eğer bir parça hurma bulamzsamz, güzel bir sözle cehennemden korunmaya bakınız" buyurulmuştur. [\[754\]](#)

Abdullah b. Mes'ûd da Hz. Peygamber'ih şöyle dediğini nakleder: "Verilen her borç sadakadır." [\[755\]](#)

Câbir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Her iyilik (maruf) sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılayan ve yine kardeşinin kabına kendi kabından (su, yemek vb.) . bir şeyler koymak suretiyle onu paylaşman da iyiliktir," [\[756\]](#)

Ebû Zer (r.a.) ise, Hz. Peygamber'den şu hadisi nakleder: "Kardeşinin yüzüne gülümsemen, senin için sadakadır; iyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır; Yolunu şaşırmış birine yol göstermen senin için sadakadır; ve gelip-geçilen yol üzerinden insanlara

eziyet veren kemik, diken vb. yoldan kaldırman senin için sadakadır.[\[757\]](#)

Ebû Hüreyre'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Güzelsöz, sadakadır"[\[758\]](#)

Bütün bu hadisler, sünnette "sadaka" mefhumunun sınırlarının oldukça geniş olduğunu gösterir. Zira sırf güleryüzlülük, tebessüm veya tatlı dilli olmak bile, hayır işi kapsamına girebilmektedir. Böylece Hz. Peygamber, insanların hizmet ve İyiliğine yönelik bütün işleri teşvik edip onların İslâm'daki değerini bildirmiştir. Şu halde bütün bunlar, zerre miktarı bile olsa kulun yaptığı hiç bir ameli zayi etmeyen Allah katında sevap olarak karşılığını bulacaktır.

Sünnet, zekât ve sadaka adı altında bu sosyal hizmeti farz olarak belirlemiştir. Ancak bu sosyal hizmet, malî olarak sadece zenginlerin tercih edildiği, bedenen güçlü, .ilmî olarak kültürlü kimselere mahsus, siyasî yönden ise dbvlet başkanları ve yöneticilerin yerine getirdiği bir hizmet değildir. Bilakis, toplumda bulunan her insanın imkanı ölçüsünde -ki Allah hiç kimseyi takatinden fazlasıyla mükellef tutmaz- eda ettiği sosyal bir dayanışma sistemidir.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her müslüman üzerine sadaka vermek vaciptir." Mecliste bulunanlar, "Sadaka verecek bir şey bulamazsa" dediklerinde Resûl-i Ekrem,

"Çalışsın, elinin emeğiyle kazandığını hem kendisi harcasın, hem sadaka versin" diye cevap verdi.

"Çalışmağa gücü yetmezse" denildiğinde, "Yardıma muhtaç veya mazluma yardım edip himave ' etsin" buyurdu. ııBöyle bir yardım etmeğe de gücü yetmezse" diye tekrar sorulduğunda, "Hayır ile yahut ma'ruf ile emretsin" buyurdu. Bir kez daha, "şayet buna da gücü yoksa" diye sorulduğunda ise,

"Şer ve musibetlerden kendisini korusun. Bu da onun için bir sadakadır " buyurdular. [\[759\]](#)

. Hadislerin bildirdiğine göre, günlük bütün işlerde üzerimize düşen sadaka vardır. Ebû Zer'in (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste, "Üzerine Güneş 'in doğduğu (aydınlanan) hiç bir gün yoktur ki, o günde Ademoğlunun üzerine sadaka düşmesin." Bunun üzerine Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Resulü! Sadaka olarak vereceğiniz şeyler nelerdir?" diye sorulunca şöyle buyurdular: "Muhakkak hayır kapılan çoktur; Allah'/ teşbih etmek (teşbih), Allah 'a hamdetmek (tahmîd). 'Allahu Ekber' demek (tekbîr). 'Lâ ilahe illellah' demek (iehlîl), iyiliği emredip kötülükten sakındırmak yolda insanlara eziyet veren bir şeyi kaldırmak, sağıra bir şey Öğretmek, âmâyâ yol göstermek, bir ihtiyaç sahibinin ihtiyacım gidermesine delâlette bulunmak, yardım isteyenin koşar adım imdadına yetişmek, zayıf ve güçsüzün elinden geldiği ölçüde yardımına koşmak, işte bütün bunlar, kendi nefsin üzerine senin sadakalarıdır.'1"

Münzirî şövle demiştir: Bu hadisi İbn Hibbân Sahîh'inde rivayet etmiştir. [\[760\]](#) Beyhakî ise muhtasar olarak nakletmiş, bir rivayetinde de şu ziyadeye yer vermiştir: Kardeşinin yüzüne tebessüm etmen senin için sadakadır; insanların gelip-geçtiği yollardan onların rahat geçmelerine engel olan diken, kemik vb. engellen kaldırmak sadakadır; yolunu kaybetmiş birine yol göstermen senin için sadakadır. Dahası sahih bir hadiste, bu sadakanın vücudun bütün organ, kemik ve mafsalları için gerekli olduğuna işaret edilmiştir ki bu. insanın bütün bedeninin sağlığının zekâtı sayılır.

Büreyde hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İnsanda üç yüz altmış mafsâl/adele vardır ve insanın,

bu her mafsalının karşılığı olarak tasaddukta bulunması gerekir, [\[761\]](#)

Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste de Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Her insanın her bir gününün gündüzünde beden azalarındaki eklemlerin bahşettiği menfaatlara karşı Allah 'a şükretmesi (kendisine bir borç ve) mühim bir sadakadır. İki (hasım) kimse arasında adaletle muamelede bulunması, güzel bir sadakadır.

Hayvanına binmek veya metaini yüklemek isteyen kimseye yardım edip hayvanına bindirmek yahut eşyasını yüklemek de pekala bir sadakadır. Her güzel söz de, bir sadakadır. Namaza gitmek (tavaf, ibadet, cenazeyi teşyi', ilim talebi gibi her hayır) için sahibinin attığı her adımda bir sadakadır. Yolda gelip geçene eza veren şeyleri gidermek de (makbul) bir sadakadır, [\[762\]](#)

Böylece müslüman, toplumun aktif bir ferdi olarak toplumdan istifade ettiği gibi, ona da faydası dokunur. Yine toplumdan malı, ilmi, gayreti ve vaktini esirgememiş olur ve böylece ona karşı en hayırlı hizmetleri sunmuş olur. Kendisi artık toplumun ayrılmaz bir parçası, toplum da onun bir uzvu gibi olmuştur. Zira gücü sınırlı, imkanları kısıtlı da olsa, her insanın toplumuna bir faydası dokunabilir. Çünkü Allah Teâla, güç, kuvvet ve nimetlerden tamamen mahrum hiç bir insan yaratmamıştır. Ebû Zer hadisinde bu, ne güzel de ifadesini bulmuştur. Ebû Zer şöyle demektedir:

"Resûlullah'a, 'Bir kulu cehennem ateşinden kurtaracak nedir?' diye sordum ve, 'Allah'a imandır' buyurdular. Ben, 'Ey Allah'ın Resulü! Bu imanla birlikte amel de gerekli midir?' diye sordum Resûlullah, 'Allah'ın sana

lütfedip rızık olarak verdiklerinden az bir miktar bile olsa insanlara vermendir' buyurdu. Ben, 'Yâ Nebiyyallah! Eğer fakir olur ve verecek şey bulamazsa,' diye sorduğumda, 'İyiliği emreder kötülükten de sakındırır' buyurdu. Ben, 'Eğer iyiliği emredip kötülükten de sakındırmaya gücü yetmezse' deyince, 'İşini iyi yapamayana yardım etsin' buyurdular. Ben tekrar, 'Yâ Resûlellah! Eğer bu kimse işten iyi anlamayan biriye' dediğimde, 'Mazluma yardım etsin' buyurdu. Ben, "Yâ Resûlellah, Eğer bu kimse mazluma yardım edemeyecek derecede zayıf bir kimseyse" dediğimde, 'Kardeşine yapacak hiç bir hayır bırakmak istemiyor musun yoksa! insanlara eza ve cefa etmesin' buyurdu. Ben yine, 'Yâ Resûlellah! Eğer bu kimse bunu yaparsa cennete girer mi?' diye sordum ve, 'Bu hasletlerden biri kendisinde bulunan hiç bir kul yoktur ki, onda bulunan bu haslet onun elinden tutup cennete götürmesin' buyurdular."[\[763\]](#)

Bir müslümanın asgari olarak yerine getirmesi gereken sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ölçüsü, başkalarına hizmet konusunda acze düştüğünde yaratılmışlara kötülüğünün dokunmasından kendini alıkoyması, İnsanlara eza ve cefa vermekten geri durması, İnsanların onun elinden ve dilinden selâmette olması ve kendisinin İnsanlara bir kötülüğünün dokunmamasıdır. Olumsuz bir durum gibi görünen bu olgu, esasen toplum için bir kazançtır. Zira toplumun bu kimsenin zararından emin olması, yeterlidir. Şair ne güzel söylemiştir: "Mutludur, insanların kendisinden emin olduğu kimse, Kendisi başkalarından selâmette olmasa bile!" Müslümandan beklenen bu içtimaî yardımlaşmanın faziletleri günden güne artar ve yardıma muhtaç olanların ihtiyaçları oranında da Önemi büyüyüp sevabı ziyadeleşir. Kur'an'da

şöyle buyurulmuştur: "'Veya açlık gününde yakım olan bir yetimi veya aç-açık bir yoksulu doyurmaktır.'[764] Görüldüğü gibi bu âyetlerde, karakteri zayıf, dar kafalı bazı insanların yokluk anlarında fırsat kollayıp kazançlarını artırmanın yollarını aradıkları; halbuki toplumda genel bir ihtiyaç vuku bulduğunda ve kara borsa zamanlarında muhtaçların yardımına koşup onları doyurmanın oldukça sevaplı bir davranış olduğu vurgulanmaktadır. Yetimler -özellikle de yakın akrabadan olanlar- ile ihtiyacını karşılamak için çalışması sebebiyle elleri nasırlaşmış miskinlerin doyurulması da böyledir. Bu itibarla, darda kalmışların elinden tutma -veya buna vesile olma-, kıtlık ve kriz anlarında insanların imdadına koşma, borcunu ödeyememekten dolayı zor durumda kalana mühlet verme veya borcunun bir kısmından tamamen vazgeçmeyi teşvik eden pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"Kim bir müslümanın dünyaya ait bir sıkıntısını giderirse Allah da onun âhirete ait bir sıkıntısını giderir. Kim de bir müslümanın aybını örterse, Allah da onun dünya ve âhirette ayıbını örtecektir. Her kim de bir borçluya kolaylık gösterirse, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık gösterecektir. Kul, kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da onun yardımcısıdır.[765]

"Sizden önceki ümmetlerden bir adamın ruhunu melekler karşıladı ve kendisine 'Hayır olarak ne işledin?' diye sordular. Adam, 'Alacaklarımı toplayan memurlarıma (fakir olan borçluya) mühlet veriniz, zengin olan borçluya da müsamaha ediniz diye emrederdim ' dedi. Allah, 'Bu kulumdan vazgeçiniz fonun kusurlarını bağışladım) buyurdu. [766]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde ruhunu meleklerin karşıladığı bu adamın şöyle dediği bildirilir: "Müsamaha, benim ahlâkımdandır. Zor durumdakilere kolaylık gösteriyor; (borcunu veremeyerek) darda kalmışlara mühlet veriyordum. Bunun üzerine Allah T'eâla şöyle buyurdu: 'Ben, bunu vapmava senden daha layığım; bu kuluma dokunmayın. [767]

Ebû Katâde'den nakledildiğine göre o, bir borçlusunu aramış, borçlusu da ondan gizlenmişti. Sonra onu bulmuş ve borçlusu, "Ben fakirim", demiş. Ebû Katide, "Allah'a yemin eder misin?" diye sorunca borçlu, "Billahi" diye yemin etmiş. Bunun üzerine Ebû Katâde, Resûlüllah'ı şöyle derken işittiğini söylemiştir:

"Allah 'm kıyamet gününün dehşetinden kurtarması kimi memnun ederse, fakire nefes aldırsın; yahut alacağını ona bağışlasın [768]

Ebü'l-Yüsrden rivayete göre o. parmaklarını gözlerine götürerek, "Bu iki gözüm gördü'1; ellerini kulaklarına götürerek. "Bu kulaklarım işitti"; kalbine işaret ederek, "Bu kalbim kavradı ki, Resûlüllah şöyle buyurmuştur:

"Kim, (kıyamet günü arşın gölgesinde) kendisini Allah 'in gölgelemesini isterse, borçluya mühlet versin veya borcunu tamamen düşsün.'^ Bu hadisteki "yeda' lehû" ifadesi, "alacaklı, borçludan alacağının bir kısmından vazgeçsin" demektir.

İbn Ömer'in bildirdiğine göre bir adam Hz. Peygamber"c gelerek, "Ey Allah'ın Resulü! İnsanlardan hangisi Allah'a daha sevimlidir?" diye sormuş ve Resûlüllah şöyle buyurmuştur:

"İnsanların Allah'a en sevimlisi, insanlara en faydalı olanıdır; Allah 'a en sevimli amel de, bîr müslümanın sıkıntısını gidermek, borcunu ödemek, açlığını gider m-k suretiyle kalbine yerleştirilen sevinçtir. Bir

kardeşimin ihtiyacını gidermeye çalışmak, -Mescid-i Nebevi'yi göstererek- bu mescitte bir ay itikâfa girmemden bana daha sevimlidir.'[\[769\]](#)

İlgili nasslarda özel olarak müslümanlar zikrediliyorsa da bu, gayr-İ müslimlere yardım elinin uzatılmayacağı, onların sıkıntılarının giderilmeyeceği anlamına gelmemelidir. Zaten Hz. Peygamberin, "enfauhum li'n-nâs=insanlara en faydalısı" sözü de bunu göstermektedir. Allah Teâla da esirleri doyuran kimseleri övmüştür ki bu esirler o vakit müşriklerden idiler. Bilakis hayvanlara yapılan iyilik bile, ileride de geleceği gibi, Allah nezdinde en büyük yakınlık vesilelerindendir.

Hayır işi konusunda İslâm'daki en büyük amellerden biri de, öldükten sonra da kişiye faydası devam eden sadaka-i cariyelerdir. Sadaka-i cariyenin fazileti ile ilgili olarak sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Bir insan öldüğü zaman üç şey hariç (dünyadan) ameli kesilir: Kişinin yapmış olduğu hayır ve hasenat (sadaka-i cariyeye), kendisinden faydalanan bir ilim ve kişinin geride bıraktığı salih bir evlat.'[\[770\]](#)

Burada sözü edilen sadaka-i cariyelerden biri de, sahabe döneminden beri varolan ve kişinin kendisine ait malı vakfedip gelirlerini çeşitli hayır işlerinde kullanılmak üzere kurulmuş vakıflardır. İslâm Medeniyeti, asırlar boyu hayır amaçlı kurulmuş bu tür vakıfların çokluğuyla temayüz eder. Öyle ki İslâm Tarihinde bu amaçla kurulmuş vakıfların hizmet alanları oldukça geniştir. Dolayısıyla bu vakıflar, hayrın bütün yönlerine şâmindir. Üstelik başka hiç bir medeniyette eşi ve benzeri görülmeyecek biçimde, hayvanların hayatını da hizmet kapsamına alan vakıflar kurulmuştur.'[\[771\]](#)

Elbânî ise bu rivayeti. Silsi/etü'l-ehâdisü's-sahîha'sında "hasen" olarak nitelemiştir. [\[772\]](#)

Toplumsal Kurallara ve Genel Ahlâkî İlkelere Riâyet

Sünnetin yönlendirdiği "medenî davranış" Ölçülerinden biri de, her işi düzenli olarak yapmak, gene! nizam ve intizama riâyet etmektir.

İslâm öncesinde Arapların, toplumsal nizam ve intizama fazla önem vermedikleri bilinen bir husustur. Onlarda daha çok ferdî yönelişler hakimdi ve hayatlarının çoğunlukla kanun ve kurallarla düzenlenmesini ve işlerini merkezî bir idare tarafından yönetilmesini istemezlerdi. Onlardan her biri, kendi kabilelerinin emniyet ve mahremiyetleri ile bazan da başka kabilelere dair beklentileri sebebiyle bir araya gelmeleri hariç, kendi başına bir ümmet gibi davranmaktaydılar. Ancak İster hak isterse batıl olsun, zikri geçen konularda Arapların, hamiyet ve asabiyeti tutmakta ve birbirine destek vermekteydiler. Bu itibarla Araplar, ya aşırı ferdiyetçi, ya da asabiyetçiydiler.

İslam Dîni, Arapları başka bir şekle büründürerek onlara, büyük-küçük bütün işlerinde nizam ve intizamlı olmalarını, genel ahlâk kurallarına riâyet etmelerini öğretti. Mesela bu amaçla, isterse yakın akrabaları olsun kimsenin evine izinsiz girmemelerini onlara öğretti. Eve girerken izin isteme, üç kere kapıyı -veya zili- çalma ile sınırlıdır. Eğer kapıyı üç kere çalışı neticesinde içeriden cevap alamamışsa dönüp gitmesi gerekir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Sizden biriniz üç defa izin ister ve kendisine (içeri girmek için) izin verilmezse, (kapıdan) geri dönsün.

[\[773\]](#)

Bu meyanda oturmakta olan iki kişinin yanma oturmak için de izin istemek gerekir. Bir meclise girildiğinde, en geride oturan kimsenin yanına oturulmalıdır. Ancak bir mecliste bulunanlardan biri, ihtiyacı sebebiyle kalkar ve sonra dönerse, yerine oturmasında herhangi bir mahzur yoktur.

İslâm, selamlama âdabı konusunda da, bazı kaideler koymuştur. Buna göre küçük büyüğe, sayıca az olan topluluk çok olana, (at, araba vb) üzerindikiler yürüyene ve bir yerden geöen orada oturana selâm vermesi, selamlamanın âdâbındandır.

Aynı şekilde yeme-içme âdabı hususunda da İslâm bazı prensipler getirmiştir. Bir hadiste şöyle buyurulur:

"(Yemeğe başlarken) 'Bismillah ' de; sağ elinle ve sana yakın olan taraftan ye!"[\[774\]](#)

Bir mecliste bulunan iki kimseden yaşça daha küçük olan, büyüğün izni olmadan ondan önce söze başladığı durumlarda Uz. Peygamber, "Büyüğe söz ver" buyururlardı. Ancak büyüğün izin vermesi bunun dışındadır.

Herkesin, başkalarının hak ve hukukuna riâyet etmesi ve alışveriş, evlilik, anlaşmazlık durumları ile insanlar arasındaki her türlü muamelelerde, yerleşik Örf ve âdeti göz önünde bulundurması gereklidir. Mesela bir kimse, kardeşinin alış-verişi (pazarlığı) üzerine (onunki sonuçlanmadan) alış-veriş yapmamalı; kardeşinin talip olduğı bir kıza (olum ya da olumsuz bir sonuç alıncaya kadar) talip olmamalıdır. Yine İşlerinin düzelmesi ve muamelelerinin istikrarlı olabilmesi için, insanların, aralarında anlaşmalara riâyet etmeleri gerekir. Zira bîr hadiste, "Müslümanlar, şartlan üzeredir [\[775\]](#) buyurulmaktadır.

Müslümanların işlerinin düzgün ve intizamlı yürümesi için, onlardan her bir ferдин görevini layıkıyla yerine

getirmesi, yeri geldiğinde haklarını aramak suretiyle birbirleriyle yardımlaşmaları gerekir. "Uç kişi yolculuğa çıktığı zaman, aralarından birini emir tayin etsinler"

[776]hadisinin esas mesajı da budur. Bu konuda Ömer b. el-Hattâb'ın şu sözü de meşhurdur:

"Müslümanlar üç kişi olduklarında aralarından birini emir tayin etsinler. Zira bövle yapılması, Resûlüilah'ın bir emridir, [777]

BİR başka hadiste ise, "Birlikte açık araziye çıkan üç kimsenin, aralarından birini başlarına emir tayin etmemeleri helâl olmaz" [778] buyurulmaktadır.

İmam ei-Hattâbî, bu nebevi emrin hikmeti konusunda şöyle demiştir: "Resûl-i Ekrem'in böyle emretmesinin sebebi, onların bir görüşte karar kılmaları, farklı görüşlere sahip olarak ihtilafa düşmemeleri ve bunun neticesi olarak işlerinin bozulup günaha girmemelerini temindir. Hadis ayrıca, iki kimsenin, aralarındaki bir ihtilaf sebebiyle üçüncü birini hakem tayin etmeleri ve bu hakemin de hakkaniyetle karar vermesi durumunda, tarafların bu karara razı olmalarının gereğine işaret etmektedir. [779]

Hız. Peygamber bir heyet veya seriyye (küçük askerî birlik) gönderdiğinde, heyet veya seriyye içerisinde yer alanlardan birini emir tayin eder, diğerlerine, ona itaat etmelerini emrederdi. O (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim, emire itaat ederse, muhakkak bana itaat etmiş olur; her kim de emire itaat etmez ve ona karşı gelirse, mahakkak bana karşı gelmiş olur." [780]

Bu itibarladır ki, Resûlüullah (s.a.), kişinin hoşuna gitse de gitmese de, Allah'a İsyânı gerektirecek bir şey emretmediği sürece, baştaki emir Habeş M i bir köle bile olsa ona itaatin gerekli olduğunu belirtmektedir. Zira bir hadislerinde O (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah 'a

isyan etmeyi gerektirecek bir şey emretmediği müddetçe, hoşuna giden ve gitmeyen hususlarda (başta bulunan emin) dinleyip ona itaat etmek, her müslüman üzerine boçtur. Eğer emir, günah ve haram olan bir şey emrederse, bu durumda onu dinleyip itaat etmek gerekmezi[781]

Kur'ân-i Kerîm de, müslümanlara, tıpkı Allah'a ve Resûlü'ne itaati emrettiği gibi, kendilerinden olan "ulü'l-emr=emir sahipleri"ne de itaat etmelerini emreder. Kur'an'da bu hususta şöyle buyurulmuştur: "Ey îman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulu 'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bu hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların hükümlerine göre halledin). [782]

Aynı şekilde Allah Teâla, toplumun emniyet ve huzurunu korumaya yönelik tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Ayrıca kişinin diline hakim olup bilmediği konularda ulu-orta konuşmamasını ve işi, ehliyetli ve konusunda uzman kimselere bırakmalarını tenbihleyerek şöyle buyurmuştur:

"Onlara güven ve korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resule veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi'[783]

Hiz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevî ve orada cemaatle kılınan namazlar, müslümanlarm, Resûlüllah (s.a.) tarafından eğitildiği bir medrese gibi fonksiyon icra etmiştir. Müslümanlar orada, İslâm'ın ilke ve değer yargılarını pratiğe dökkebilmek ve hayata tatbik edilen bir gerçekliği dönüştürebilmek maksadıyla, eğitim ve öğretimlerini, en büyük muallim ve mürebbî olan Resûlüllah'tan almaktaydılar.

Öyle ki Mescid-i Nebevî'nin bu fonksiyonu sayesinde onlar, cemaate devam etmenin gereğini, liderliğin önemini, itaatin güzelliğini, nizam ve intizama riâyetin gerekliliğini, cemaatleşmenin ve sosyal ilişkilerin İlke ve âdabını bizzat mescide devam etmek suretiyle öğreniyorlardı.

Cemaatle namaz kılmak için mutlak surette bir imama ihtiyaç vardır. Bu imam, bizzat Resûlüllah'm belirlediği bazı vasıflar ile önceliklere göre seçilir ki, O (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Allah'ın Kitabını en güzel ve doğru okuyan cemaate imamlık eder (etsin). Eğer onların Kur'an bilgisi eşitse, Sünnet'i en iyi bilen imam olsun. Eğer Sünnet bilgileri de eşitse, önce (Mekke 'den Medine 'ye) daha Önce hicret eden imam olsun. Şayet beraber hicret etmişlerse, yaşça büyük olan imam olsun. Evinde ve hükmü altındaki yerlerde, evin sahibine imamlık edilsin. [\[784\]](#)

Namazı kıldıran imam, hem sözlü hem de filî olarak cemaatin safları düzeltmesini temin etmeli, aralarda boşluklar kalmaması ve safların intizamlı olması için sık sık cemaati uyarmalıdır. Çünkü görünürdeki (zahir) eğrilik ve düzensizlik, esasen iç dünyadaki (bâtın) eğriliğin habercisidir. Zira bedenlerin ayrılığı, kalplerin

farklılığına İşarettir.

Bütün bu konularda da en güzel örnek ve baş mürebbî, Hz. Peygamber'dir. Zira Allah ve Resûlü'nün istediği cemaatin oluşmasına yönelik olarak, hadis-i şeriflerde birtakım ilke ve prensipler bulunduğu görülmektedir. İbn Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Safları düzeltiniz; omuzları aynı hizaya getirin, boşlukları doldurun. Kardeşlerinizin el hareketlerine yumuşak karşılık verin. Şeytana boşluklar bırakmayın, Kim safı doldurursa, Allah da onu (rahmeti)

kavuşturur. Her kim de safi keserse, Allah da (rahmetinden) onu keser.'[\[785\]](#)

Nu'mân b. Beşîr'den (r.a.) rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Resûlullah (s.a.), bizim saflarımızı düzeltmeyi Öğrendiğimize kanaat getirinceye kadar, sanki okunu düzeltiyormuş gibi saflarımızı düzeltirdi. Bir defasında namaz kıldırmak için ayağa kalkıp tam tekbir alacakken, göğsü saftan biraz ileri çıkmış bir adam gördü ve şöyle buyurdu: "Ey Allah 'm kullan! Saflarınızı düzgün tutun: yoksa Allah yüzlerinizi ters çeviriver ir."[\[786\]](#)

Enes'ten nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Namaz için kamet getirildi ve Resûlullah (s.a.) (namazı kıldırmak üzere) bize doğru yöneterek şöyle buyurdu: 'Saflarınızı düzeltin ve aralarını sıkılaştırın. Zira ben, arkamdan sîzleri görürüm.'[\[787\]](#)' Yine Enes'ten nakledilen diğer bir hadiste de Resûl-i Ekrem (s.a.) şöyle buyurmuştur: "'Saflarınızı düzeltiniz; zira saflarım düzeltilmesi, namazın tam olarak yerine getirilme şartlarmdandır." Bir başka rivayette de. "namazın tamamındandır" diye geçmektedir. "

Ebû Mes'ûd el-Ensarî şöyle demiştir: "Resûlullah, namazda omuzlarımıza dokunur ve şöyle buyururdu: 'Saflarınızı düzeltin. (Safda) ileri geri karışık durmayın ki, kalpleriniz de karmakarışık olmasın. Bana (namazda) önce bulûğa erenler ve akıllılar yakın dursun- Sonra da onlara yakın olanlar (bulûğa ermek üzere olanlar) daha sonra da, onlara yakın olanlar dursun.

Abdullah b. Mes'ûd Resûlullah'ın şöyle dediğini bildirmiştir: "Bana, (namazda) önce sizden bulûğa erenler ve akıllılar yakın dursun. Sonra onlardan sonra gelenler (bulûğa erişmek üzere olanlar), sonra da

onlardan sonra gelenler dursunlar. Çarşıların kötölüklerinden sakının! [788]

Ebû Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğı nakledilmiştir: "Resûlullah (s.a.) ashabında ön saftan kaçınma gibi bir durum sezinledi ve şöyle buyurdu: 'İleri geliniz ve bana uyunuz, ön saftan geri durmaya devam eden bir kavmi nihayet Allah geriletir. [789]

Câbir b. Semura (r.a.) şöyle demiştir: "Sahâbîler halkalar halinde olduğu bir sırada Resûlullah (s.a.) mescide girdi ve şöyle buyurdu: 'Bana ne oldu ki, sizleri ayrı ayrı oturmuş halde görüyorum.' Sonra yanımıza gelerek şunu söyledi; 'Meleklerin Rahleri yanında saf tuttukları gibi saf tutmaz mısınız (tutmanız sizin için daha hayırlıdır). ' Bunun üzerine bizler, 'Ey Allah'ın Resûlü! Melekler Rableri yanında nasıl saf tutarlar?' deyince şöyle buyurdular: 'İlk safı tamamlayıp safları sıkılaştırırlar. [790]

İmam namaza durduğunda, cemaatin ona uyması icap eder. Bu durumda rükû. sücûd, kıyam ve namaza ait fiiller yerine getirilinceye kadar, cemaatin imama uymaması caiz değildir. Zira bu tullerin birinde bile imama uymamak, saflar sıklaştırılmak suretiyle cemaatle kılman namazın zahirine ve ruhuna aykırıdır. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyuru muştur:

"İmam ancak kendisine uyulsun diye imam tayin edilmiştir. Öyle olunca o tekbîr aldığı zaman siz de tekbir alınız. O rükûa vardığı zaman siz de rükûa varınız. O kalktığında siz de kalkınız. O, 'Semiallahu limen hamideh ' dediğı zaman sizler, 'Rabbena ve lekel hama' deyiniz. O secdeye vardığı vakit siz de secdeye varınız. [791]

İmam açık bir hata yapmadığı müddetçe cemaatle namaz böyle kılınmalıdır. Şayet imam namazda hata

yaparsa, ona uyanların bu hatayı düzeltmeleri ve karışıklığa meydan vermeksizin yanlış yaptığı konuda onu uyarması gerekir. Büyük-küçük imama uyan herkes üzerine bu bir haktır. Hatta arka saflarda namaza duran kadınlar bile, ellerini çırparak, hatası konusunda imamı uyarabilir. Bu konuda öğretici ve yönlendirici birtakım hadislerin var olduğunu görüyoruz. Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Bir keresinde Resûlullah (s.a.) bize namaz kıldırıldı. Namazı bitirince, yüzünü bize dönerek şöyle buyurdu: 'Ey İnsanlar! Ben sizin imamınızım. Namazda rükûa, secdeye, kıyama benden önce varmayın ve namazdan da benden evvel çıkmayın. Zira ben, hem önümden hem de arkamdan sizi gorurum.'[\[792\]](#)

Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "İmamdan Önce rükûa ve secdeye varmayın. İmam tekbir aldığı zaman siz de tekbir alınız ve rükûa vardığı zaman siz de rükûa varınız. İmam, 'Semiallahu itmen hamideh' dediğinde siz de, 'Rabbena ve leke 'l-hamd' deyiniz.'[\[793\]](#)

el-Berâ' b. Azib şöyle demiştir: "Resûlullah'm arkasında namaz kılıyorduk ve 'Semiallahu Iimen hamideh' dediğinde, kendisi alnını yere koymadıkça (secdeye varmadıkça) hiç birimiz belimizi bükmezdik."[\[794\]](#)

Ebû Hüreyre Resûlullah'm şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

"İmamdan evvel başını (secdeden) kaldıran kimse acaba Allah Teâla'nın bu kimsenin başım eşek başına çevireceğinden korkmaz mı?" Ebû Hüreyre de şöyle demiştir: "İmamdan önce başını secdeden kaldıran ve indirenin alnı, şeytanın avuçları arasındadır."[\[795\]](#)

Bütün bunlar, uygulamalı eğitimin anlamlı misallerini sunmanın yanında, daima itaat üzere bulunulması, nizam, intizam ve tertibe riâyat edilmesinin en güzel

örneklerini de teşkil etmektedir. Bu sebeple cemaatle kılınan namaz, gerçek hayatta İslâm'ın gerçekleşmesini istediği cemaatleşmenin esasını oluşturmaktadır. Öyle ki İslâm'ın sosyal hayatta gerçekleşmesini arzuladığı bu cemaat, eğilip bükülmeyen istikâmet sahibi, karmaşaya meydan vermeyen, nizam ve intizamlı, safları arasında boşluklar bulunmayan, tefrikadan uzak kendi içerisinde birlik ve bütünlüğü yakalamış, Allah'a isyanın olmadığı durumlarda itaatkar, akıllı fertlerini öne çıkaran, insanları ilmi ve bilgi seviyelerine göre değerlendiren ve nihayet her hak sahibine hakkını veren bir cemaattir. [\[796\]](#)

Temizlik ve Güzelliğe önem Verme

Medeniyet idrakinin önemli ilkelerinden biri de, geçmiş hiç bir din ve fikir sisteminde bulunmadığı oranda İslâm'da temizliğe verilen değerdir. İslâm temizliği, inanç ve ibadet ilkeleri İçerisine yerleştirmiş olarak günlük hayatının bir parçası olarak görmüştür.

Bilindiği üzere İslâm, müslümanın sürekli Allah (c.c.) ile beraber olmasını sağlayan ve sabah fecrin doğmasından gece şafağın kaybolmasına kadar olan vakitte kılınan beş vakit namazı, kadın erkek her müslüman üzerine farz kılmıştır. Beş vakit namaz, müslüman İçin adeta psikolojik bir arınma vesilesidir. Buna göre müslüman, günde beş kez hatalarından ve maddî-manevî kirlerinden yıkanıp arınmış olur. Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü İyilikler kötülükleri (günahları) giderir. [\[797\]](#) İslâm'daki namaz, pek çok özelliğiyle diğer dinlerde bulunan namazlardan ayrılmaktadır. Her şeyden önce

İslâm'daki namazdan önce hissî/maddî temizlik şart koşulmuştur. Namaz, cennetin anahtarı; tahâret/abdest de, namazın anahtarıdır. Resûl-İ Ekrem şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c.), tahâretsiz (abdestsiz) hiç bir namazı kabul etmez?" [\[798\]](#)

Burada sözü edilen taharet, maddî pisliklerden (necaset) temizlik ve manevî pisliklerden (hades) temizlik olmak üzere iki kısımdır. Maddî pisliklerden temizlikten maksat, namaz kılanın bedenini, namaz kıldığı elbisesini, üzerinde namaz kıldığı yeri, kan, leş ve domuzun bulaştırdığı pislikler ile insan ve hayvan idrar ve dışkısı gibi seran pislik sayılan şeylerden temizlemesidir. Manevî temizlik (hadesten taharet) ise, hissi yani elle tutulur gözle görülür pislikten temizlenme değil; hükmî bir temizliktir. Yani Sâri'in (hüküm koyucu)' hükmüyle küçük tahâret/abdest almayı -gerektiren durum olup pislige bulaşması diğerlerine oranla daha fazla mümkün olan uzuvların yıkanmasıdır. Veyahut da, büyük tahâret/gusûl abdestini gerektiren durumun meydana gelmesidir. Çoğu zaman tekerrür eden tabiî sebeplerden dolayı, bu taharetin diğerleriyle irtibatı, müslümanın temizlenmesini (abdest veya gusûl olarak) gerekli kılmaktadır.

Bunun da ötesinde İslâm, özellikle cuma namazı ve cemaatle kılınan diğer namazlarında din kardeşleriyle buluşacağı zaman, müslümanın beden temizliğine önem vermesini müstehap olarak değerlendirmiştir. Zira cuma namazından önce gusletmenin müstehap olduğuna dair hadisler bulunmaktadır. "Cuma günü gusletmek, bulûğa eren her müslümana vaciptir" [\[799\]](#)

mealindeki hadistde olduğu gibi, bazı rivayetlerde cuma günü gusletmenin vâcîp olduğundan bile bahsedilmektedir. Diğer bir hadiste de, müslümanın

haftada en az bir kere yıkanmasının gerekli olduğu ifade edilir: "Her yedi günün birinde, başını ve bütün vücudunu yıkamak suretiyle banyo yapmak, her (akıl-balîğ) müslüman üzerine (Allah 'm) hir hakkıdır. [800]

Öte yandan sünnet, vücudun belli azalarının yıkanmasına da özel önem vermiştir. Ağız, sünnetin temizlenmesine bilhassa itina gösterdiği uzuvlardan olup onun temizlenmesi için, Arap Yarımadasında yaşayanların kolayca elde edebilecekleri "misvak ağacının dalları" vesile kılınmıştır. Bir hadisinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurur: "Misvak ağız için temizlik ve Rahbin rızasını kazanma vesilesidir. [801]

Sünnetin, temizlenmesine özel önem verdiği uzuvlardan biri de, saçlardır. Bir hadiste, "Saçı olan, ona hizmet etsin/yıkayıp temizlesin" [802] . buyurulmuştur. Atâ b. Yesâr'dan rivayete göre o şöyle demiştir: "Resûlüllah'ın (s.a.) mescitte olduğu bir sırada saç sakalı karmakarışık bir adam içeri girdi. Resûlüllah bu adama -sanki ona saçını düzeltmesini emrediyordu- işarette bulundu. Adam saçını düzelterek geri döndüğünde Resûl-i Ekrem, şöyle buyurdu: 'Böyle olması, sizden birinizin şeytan gibi saçı-haşı dağınık bir vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil midir?' [803]

Bütün bunlar göstermektedir ki, müslümanların en büyük muallimi Hz. Peygamber (s.a.), İslâm'ın birincil önceliği olan iç/bâtın güzelliğine önem verdiği gibi, dış görünüşün güzel olmasına ve estetik değerleri de ihmal etmemiş ve bunları ashabına öğretmiştir. Mesela Hz. Peygamberin, "Zira sizden hiç biri ellerinin geceleyin nereye dokunduğunu bilemez" [804] buyurarak, uykudan uyandıklarında herhangi bir yere dokundurmaksızın ellerini üç kez yıkamalarını sahâbîlerinin şahsında ümmetine öğretmesi, bu Önemin

göstergelerinden sadece bindir. Zira bilindiği üzere, Hz. Peygamber döneminde su az bulunduğu için. sahâbîler çoğunlukla taşla taharetlenmekteydi (istîcmâr). Onlardan yine pek çoğu sirvâl/iç donu giymemekteydi. Hal böyle olunca, farkında olmaksızın uyurken ellerinin necaset mahalline dokunması muhtemel olmaktaydı.

Resûlullah (s.a.), yemekten, özellikle de et yedikten sonra ellerini yıkamalarını da ashabına öğretmiş ve özellikle uykudan önce bunu ihmal etmemelerini tenbihlemiştir. Bu hususta O (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Sizden her kim ellerine et (kokusu) bulaşmış olduğu halde (güzelce) yıkamadan uyur ve bu durumdayken başına bir şey gelirse, kendisinden başka hiç kimseyi kınamasın."

Sünnet, evlerin temizliğine de özel önem vermiştir. Bir hadiste, "Evinizi ve avlunuzu temizleyin. (Evlerinizi pis tutmak suretiyle), yahudilere benzemeyin"[\[805\]](#) buyurulmuştur. Sünnetin temizliğine özel ehemmiyet verdiği mekanlardan bir diğeri de, yollardır. Bu sebeple, gelip geçenlere eziyet veren cismin yoldan kaldırılması, "sadaka" olarak değerlendirilmiştir. Öyleyse yolda bulunan necaset ve her türlü pisliğin kaldırılması da, bu hadisteki mâna üzere sadaka hükmündedir.

Araplardan bazıları -belki de bedevîlikleri ve medeniyetten nasiplerinin fazla olmamasından olsa gerek- büyük abdestlerini yollara yahut insanların gölgelendikleri yerlere yapmaktaydılar. Hz. Peygamber, böyle yapmamaları konusunda onları uyarmış ve bunun, hem Allah'ın hem de insanların lanetini celbedeceğini belirterek şöyle buyurmuştur: "Lanetlenmiş iki zümreden korkun: Yollara deff-i hacet yapanlar ile bu hacetlerim insanların gölgelendikleri yerlere/ağaç gölgelerine yapanlar."[\[806\]](#)

Bir başka hadiste de, "Lanete sebep olan (şu) üç şeyden sakının: [\[807\]](#) Su kaynak ve mecralarına, gölgeliklere ve yol üstüne abdest bozmak" [\[808\]](#) buyurulmuştur. Burada zikredilmeyenlerle birlikte bütün bu nebevî emir ve tavsiyeler, din adına çevreye verilen önemin göstergeleridir. Çevrenin korunması konusundaki nebevî adımların örnekleri olan bu emir ve tavsiyelerin, insanlık tarihinde benzeri bulunmamaktadır. [\[809\]](#)

İslâm, Neden Temizliğe Bu Derece Önem Vermiştir?

Kur'an'da olduğu üzere, Sünnet'in temizliğe verdiği önem, esasen birkaç sebepten kaynaklanmaktadır:

Birincisi: Temizlik, Allah Teâla'nın sevdiği güzel hasletlerdendir. O şöyle buyurmuştur: "Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever. [\[810\]](#)

Diğer bir âyette de, Küba Mescidi cemaatinin temizliği övülerek şöyle buyurulmuştur: "İlk günden takva üzerine kurulan mescit (Küba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever. [\[811\]](#)

Bu İtibarla taharet veya temizlik, îmanın nişanelerinden sayılmıştır. Zira müslümanlar arasında, "en-Nezâfetü mine'l-îmân^Temizlik îmandandır" sözü, oldukça yaygın olarak dillendirilmektedir. Bazı kimseler bu sözü hadis diye naklederlerse de, aslında hadis değildir. Bununla birlikte "et-Tuhûru şatru'l-îmân^Temizlik, îmanın yarısıdır" [\[812\]](#) sahih hadisi, zikri geçen sözü mâna yönüyle desteklemektedir. "Taharet" anlamındaki "et-Tuhûr", şirk, nifak ve kötü ahlâk gibi her türlü manevî

temizlik ile genel çevre temizliği ve kişinin uzuvlarını ve vücudunu yıkaması gibi, özel temizliğini de kapsamaktadır.

İkincisi: Temizlik, sağlıklı ve güçlü olma vesilesidir. İslâm, bedenin sağlıklı ve kuvvetli olmasına son derece önem verir. Zira bu, fert açısından her an zinde ve hazırlıklı olmak; cemaat bakımından ise, ileriye dönük yatırımdır. Çünkü Allah katında kuvvetli mümin zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Beden, müslümana verilmiş bir emanettir. Dolayısıyla onu aşırı yıpratmak da, ihmal ederek hastalığa yakalanmasına yol açmak da caiz değildir. Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır."[\[813\]](#)

Üçüncüsü: Temizlik, Allah ve Resûlü'nün sevdiği güzellik ve güzel görünüm için şarttır. Bir hadiste şöyle buyrulur: "Allah güzeldir; güzeli sever" Hz. Peygamber bu hadisini, "Kalbinde zerre miktarı kibir olan kimse cennete giremez" hadisinden sonra irad buyurmuştur. Bir adam çıkıp, "Muhakkak ben elbisemin, ayakkabılarımın güzel olmasını istiyorum" veya, "Bir kimse elbisesinin ve ayakkabılarının güzel olmasını ister" dedi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah güzeldir, güzeli sever. Hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemek de kibirdir."[\[814\]](#)

Allah Teâla, "Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin" buyurmuş; sonra da şöyle devam etmiştir: "De ki: Allah 'in kulları İçin yarattığı süsü ve temiz nızıkları kim haram kıldı?"[\[815\]](#)

Bu sebeple Allah Resulü (s.a.), kişinin iş elbiseleriyle camiye gitmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla kişiye yakışan, mescide gitmek istediğinde güzel elbiselerini giymesi, güzel kokular sürmesi ve saçını taramasıdır.

Bunun sebebi kendisine sorulduğunda da, "Rabbim için güzelleşiyorum" deyip, "Muzu zîneteküm inde külli mescidin^Her secde ettiğinizde güzel elbiselerinizi givin" âyetini okumasıdır.

Dördüncüsü: Temizlik ve güzel görünüm, İnsanlar arasındaki irtibat ve iletişimin güçlenmesine vesile olur. İnsan, fitratı gereği, pislikten nefret edip pis insanlardan da kaçınmaya çalışır. Cuma günü namazdan önce yıkanmaya teşvik edilmesinin gerisindeki sır, belki de bu olsa gerektir. Aynı şekilde soğan, sarımsak, pırasa gibi nahoş koku veren sebzeleri yiyip camiye gidilmesinin yasaklanmasının ardındaki hikmet de budur. Zira böylelikle yayılması muhtemel kötü kokulardan insanlar rahatsız olmamış olurlar. Eğer kişi bu gibi sebzeleri yemede kararlı ise, mescide gidip cemaatle namaz kılma sevabından mahrum kalacağını bilerek yemelidir.

Sahihayn'öa İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şu yeşillikten, -sarımsağı kastediyor- yerse, (bu haliyle) mescidimize yaklaşmasın "[816] Benzer mânadaki bir hadis de. Enes'den rivayet edilmiştir. Câbir'den rivayet olunan merfû bir hadiste ise, "Her kim sarımsak, soğan yerse, bizden -yahut mescidimizden- uzak durup evinde otursun" buyurulmuştur.[817] Yine merfû olarak Muğîre b. Şu'be'den nakledilen rivayette de, Resûlühiah şöyle buyurmuştur: "Kim bu kötü yeşillikten/ağaçtan verse, kokusu gidinceye kadar namazgahımıza yaklaşmasın " buyurulmuştur.[818]

Görüldüğü gibi bütün bu hadislerde, sarımsak, soğan ve pırasa gibi ağızda nahoş koku oluşturan bu sebzeleri yiyenler bir anlamda kınanmıştır. Dahası bu sebzeleri yiyenler bu halleriyle mescitlere girmemeleri

konusunda, haramla tehdit edilmiştir. Çağımızda ise bu yasaklamanın kapsamına, sigara vb. kokusuyla insanlara eziyet veren maddelerin girdiğinde şüphe yoktur. Zira yenildiğinde nahoş koku veren bu sebzeler, aslında helâl yiyeceklerdir. Ancak sigara bu helâlliğin dışındadır. Çünkü sigaranın, gerek sağlık gerekse maddî bakımdan kişiye zararları bulunmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, sigara için en doğru hüküm, onun haram olduğu yönündedir. Geçmiş peygamberlerin kitaplarında Allah Teâla, peygamberlerini, "İşte o peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılar^[819] diye vafsetmektedir. Buna göre fitrat, akıl ve tecrübe göstermiştir ki sigara, hiçbir suretle temiz olarak nitelenebilecek bir şey değildir. ^[820]

İslâm'ın Fazilet ve Üstünlüklerinden Örnekler

İslâm'ın temizliğe önem vermesi, aslında onun en bariz üstünlüklerindendir. Aşağıda zikredilecek iki husus bile bunu tekit etmeye yeter:

Birincisi: Araplar, genelde bedevi hayat tarzı üzere yaşamaktaydılar. Bu sebeple onların, diğer pek çok millet gibi, vücut, elbise, ev ve çevre temizliğine gereken özeni gösterme alışkanlıkları yoktu. Yaşadıkları bölgelerde suyun oldukça kıt olması da, bunda rol oynamaktaydı. Zira Nil, Dicle ve Fırat gibi nehirler, onların yaşadıkları diyarlarda bulunmamaktaydı. Bu itibarla onlar, sene boyunca yağmurların durumuna göre suyu azalıp çoğalan bazı kuyularla yetinmek zorundaydılar.

Bedevîliklerini terkedip medenî hayata adapte olabilmek için Araplar, medenî hayatın en önemli göstergelerinden olan temizliği bir hayat tarzı olarak

benimsemede çok daha fazla çaba göstermek durumundaydılar. Bu konuda varit olan hadislere göz atıldığında o dönemdeki Araplar arasında durgun suya bevletme, yol ve gölgeliklere büyük abdest bozma gibi, bazı kötü alışkanlıkların yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Sizden hiç biriniz akmayan durgun sulara bevlettikten sonra, (su almak veya içine girmek suretiyle) onda yıkanmasın." [\[821\]](#)

"Hiç biriniz durgun suya bevlettikten sonra ondan abdest almasın." [\[822\]](#)

"Sizden hiç biri yıkanıp banyo yaptığı yere bevletmesin." [\[823\]](#)

İkincisi: O dönemde Arap Yarımadası ile civar bölgelerde yaygın olan dinler de, temizliğe önem vermiyor ve bu alışkanlığın yerleşmesi için teşvikte bulunmuyordu. Mesela bazı hadislerden anlaşıldığına göre yahudiler, ev ve çevre temizliğine önem vermiyorlardı. Bu sebeple bir hadiste, "Avlularınızı (evlerinizin etrafını) temizleyin veyahudilere benzemeyin" buyurulmuştur.

Hristiyan din adamları ise, tıpkı evlilik, güzel ve temiz yiyecek ve içeceklerden kaçındıkları gibi, vücut temizliğini de dünya hayatına ait bir husus olarak görmekte ve dolayısıyla vücutlarını temizlemekten geri duruyorlardı. "Vücut kötüdür ve onun, temizlik ve zinet gibi güzelliklerden faydalanması yasaklanmalıdır" düsturuyla hareket eden diğer bütün din ve felsefelerde ki durum da, esasen bundan farklı değildir. [\[824\]](#)

Farklı Din, Irk ve Düşünce Mensuplarına Karşı Hoşgörü

Kur'an'm temellendirip Sünnetin detaylandırđı medeniyet idraki ve medenî davranışın en önemli köşe taşlarından biri de, İslâm'ın dışındaki din ve inanç sahiplerine hoşgörü ile yaklaşmadır. Kur'ân-ı Kerîm, şu âyetiyle bu konuda benimsenmesi gereken davranış biçimine yönelik temel ilkesini ortaya koymaktadır:

"Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte

zalimler onlardır. [\[825\]](#)

Dikkat edilirse bu âyetler, "muhaliflere iyilikte bulunulmaz, sıla-i rahim yapılmaz ve adaletle muamele edilmez" diye, akıllarda yerleşmiş bulunan düşüncüyü değiştirmek için, "lâ yenhâküm=yasaklamaz" sîgasıyla gelmiştir. Böylece muhaliflere karşı Allah'ın sevdiği hususlarda adaletli olmanın, yani onlara karşı adaletle ve eşit muamelede bulunmanın gereği vurgulanmıştır. Hatta burada adaletli olmanın da ötesinde, onlara iyilikte bulunma da öğütlenmiştir. Halbuki iyilikte bulunmak, adaletli olmakdan daha özel bir muameledir. Zira "iyilik (el-birr)", ihsanda bulunma ve erdemli davranışa karşılık gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, dinde muhalif olanların gözünde son derece önemi hâiz olan iki hakikatten bahsederken, bu soylu davranışın inançla ilgili boyutunun ana hatlarıyla ortaya koymuştur:

Birincisi: Dîni konularda ihtilaf, Al lah' in di lemesiy le (meşîetüllah) olan ve O'nun (c.c.) hikmetinden ayrı düşünölemeyip önüne geçilemeyen bir vakıadır. Eğer Allah Teâla dileseydi, hiçbir tercih ve ihtilafa meydan

vermeyerek, insanları tek bir seçeneğe ve tek bir davranış biçimine mecbur olacak şekilde yarattı. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"Rabbin dikseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabb 'inin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabb 'in onları bunun için yarattı. [\[826\]](#)

Müfessirler şöyle demişlerdir: Buradaki, "Ve Hzâlike halakahüm" ifadesi, yaratılışlarının farklı farklı olması içindir. Çünkü ihtilaf, Allah'ın insanlara bahşetmiş olduğu seçim hakkının (irâde-İ cüziyye) bir sonucudur. Şayet Allah (c.c), dilemiş olsaydı insanları da hiçbir tercih hakkı olmayan ve ihtilafa da düşmeyen varlıklar, yani melekler gibi yarattı.

İkincisi: İhtilaf edenler hakkında verilecek hüküm ile onlardan her birinin mükâfat veya cezası, iman ettikleri Hak ve peşinden koştukları batıla bağlı olarak, insan tarafından değil, bilakis kıyamet günü Allah tarafından verilecektir. Allah şöyle buyurur: "Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları halde yahudiler: 'Hristiyanlar doğru yolda değillerdir, ' dediler.

Hristiyanlar da: 'Yahudiler doğru yolda değillerdir, 'dediler. Kitabı bilmeyenler de birbirleri hakkında tıpkı onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü onlar hakkında hübnünü verecektir. " [\[827\]](#)

Resûlullah'ın (s.a.) muhalifleri konusunda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: "Eğer seninle mücadele ve münakaşaya girişirlerse: 'Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir' de. Allah kıyamet gününde. ihtilaf etmekte olduğunuz konulara dair aranızda hüküm verecektir. [\[828\]](#)

Ehl-i kitaba yönelik muamele konusunda da Allah Teâla, Resûlullah'a şöyle hitap etmiştir: "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: 'Ben Allah 'in indirdiği Kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabb 'imiz, sizin de Rabb 'inizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O'nadır."[\[829\]](#)

Sünnet de, Kuran'ın ortaya koyduğu bu ilke ve esasları tekit etmekte ve bu hakikat ve düsturların tafsilatını sunmaktadır. Buna göre Kur'an'da kınanmalarına, kötü tabiatlarına, Hz. Peygamber'e karşı suikast planlarına ve Onunla (s.a.) savaşmak için müşriklerin safına katılmalarına rağmen Resûlullah, yahudilere iyi muamele etmiş, onlara karşı sözlerini yumuşatmış ve gerek ölümlerine gerekse dirilerine karşı güzel muamelenin en iyi örneklerini vermiştir.

Hız. Âişe'den rivayete göre o şöyle demiştir: "Yahudilerden bir grup Resûlullah'ın huzuruna girdi ve Ona (s.a.), 'es-Sâmü aleyküm=Ölüm ve helak sizin üzerinize olsun' diye selâm verdiler. Bunu derhal anladım ve onlara, 'es-Sâm=ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun' dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.), 'Ağır ol yâ Aişe! Muhakkak Allah her hususta rıfk ve yumuşaklıkla muamele edilmesini sever!' buyurdu. Ben: 'Ey Allah'ın Resulü! Dediklerini İşitmedin mi?' dediğimde, 'Ben de 'Ve aleykum=Sizin üzerinize de dedim' buyurdu."[\[830\]](#)

Dikkat edilirse "Ve aleykum=Sizin üzerinize de" sözüyle Hız. Peygamber, işi biraz daha kolaylaştırmıştır. Yani bu sözüyle O (s.a.), "Ölüm aramızda müşterektir; hepimiz öleceğiz; sizin için de bizim için de ölüm (bu dünyadaki) nihaî akıbet'tir!" demek istemiştir. Bu itibarla İbn

Ömer'in naklettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.); "Yahudiler size selâm verdiği zaman, onlardan biri 'es-Sâmu aleyke=Ölüm senin üzerine olsun' derse sen de, 'Ve aleyke-Senin de olsun' de!" buyurmuştur. [831]

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadise göre, Resûlullah'ın yanından cenaze geçmiş ve bu cenazeden dolayı ayağa kalkmıştı. Ona, "Yâ Resûlellah! Bu bir yahudi cenâzesidir!" denildiğinde şöyle buyurdu: "Nefs (insan) değil mi? [832]

Bu hadisin anlamı şudur: İnsan, hürmete layıktır ve hangi dîne mensup olursa olsun belli bir saygınlığa sahiptir.

Ashâb-ı kiram, muhaliflere müsamaha ile yaklaşma ve onlara iyilikte (el-birr) bulunma konusunda bu hadisten gerekli dersleri çıkarmıştır. Tabîînden Mücâhid'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr için ailesi bir koç kurban etmişti. Kendisi gelince, "Yahudi komşumuza bundan ikram ettiniz mi?" diye sordu ve sonra da Resûlullah'i şöyle derken işittiğini bildirdi: "'Cebrail, komşuyu (hakkına riyeti) bana o kadar tavsiye etti ki nihayet komşuyu mirasçı kılacağını zannettim" [833]

İbn Abbas şöyle demiştir: "Selâm verene -yahudi, hıristiyan veya mecûsî bile olsa- karşılık verin, selâmını alın. Zira Allah Teâla, 'Bir selâm ile selâmlandığımız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın; yahut aynı ile karşılık verin' [834] buyurmaktadır. [835]

Bir defasında bir mecûsî İbn Abbas'a selâm vermiş o da, "Ve aleykum selâm ve rahmetullâh" diye karşılık vermişti. Orada bulunan bazıları, "Ona 'Allah'ın rahmeti üzerine olsun mu diyorsun?' diye sorunca, şöyle cevap vermiştir: 'O, Allah'ın rahmetinde yaşamıyor mu ki!?"

Ebû Musa el-Eş'arî, rahiplerden birine yazdığı mektubunda ona selâm vermişti. Kendisine, "Kafir

birine selâm mı veriyorsun?" diye sorulduğunda şu karşılığı vermişti: "O (rahip) bana mektup yazdı ve selâm verdi. Ben de şimdi onun bu selâmına karşılık veriyorum."

Gerek kendisi gerekse ashabına yaptıkları her türlü eza-cefa ve işkenceye rağmen Hz. Peygamber'in, müşrik kavmine gösterdiği müsamaha da, muhaliflere ve farklı din ve ırktan insanlara yönelik hoşgörünün en güzel örneklerindendir. Zira bütün işkencelere rağmen Resûlullah (s.a.) onlara beddua etmemiş, bilakis (hidâyete ermeleri için) dua etmiştir. Hz. Âişe, Resûlullah'a, "Uhud savaşının olduğu günden daha zor ve sıkıntılı bir gün yaşadın mı?" diye sorduğunu ve Resûlullah'm şöyle buyurduğunu haber vermektedir:

"Kavminden başıma neler geldi neler... Onlar dan başıma gelenlerin en şiddetli sıkıntı, Akabe günü olanıdır. (Kureyş 'in eziyetinden Taife gidip) hayatımın korunmasını İbn Abdi Yalil b. Abd Külâl'e teklif ettiğim zaman, isteğim doğrultusunda teklifimi kabul etmedi. Ben de kederli olarak yüzümün doğrultusunda gittim. Karnü 's-Seâiib 'e gelinceye kadar kendime geledim. Orada başımı kaldırdığım zaman beni bir bulutun gölgelediğini gördüm. Bir de ne göreyim, içinde Cebrail var ve bana:

'Allah kavminin sana söylediğini ve bana verdikleri ret cevabını işitti ve onlar hakkında dilediğin şeyi kendisine emretmen için dağlar meleşini sana gönderdi,' diye nida etti. Dağlar meleşî de bana nida ederek selam verdi ve sonra:

'Yâ Muhammedi Cebrail'in söylediği haktır. Ne delirsen emrine hazırım. Eğer dilersen şu iki Ahşeb 'i (Mekke 'yi kuşatan Ebû Kubeys ve Kuaykuan dağları) onların üzerine kapatıvereyim, ' dedi. Resûlullah,

'Bilakis, Allah'ın onların neslinde tek olan Allah'a ibadet eden ve Ona hiçbir şeyi ortak tutmayan bir nesil çıkarmasını umuyorum,' buyurdu." [836]

İbn Mes'ûd'un şöyle dediği nakledilir: "Adeta ben, Resûlullah'm (s.a.), peygamberlerden birini kavminin dövüp kanını akıttıklarını hikaye ederkenki halini görür gibiyim. [837] Kendisi de, şöyle diyerek yüzünden kanı siliyordu:

'Allah 'im! Kavmimi affet; çünkü onlar bilmiyorlar." [838]

Allah'ın Yarattıklarına Karşı Merhametli Olmak

Medenî davranışın göstergelerinden biri de, yakm-uzak, müslüman-kâfir, insan-hayvan ayırımı yapmaksızın Allah'ın yarattıklarının tamamına karşı merhametli olmaktır.

Allah Teâla Hz. Peygamber'in risâletini "Rahmet" olarak adlandırmış; "(Resulüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" [839] âyetinde Onun "Rahmet Peygamberi" olduğunu beyan etmiştir Bu itibarla Rûlüllh ahmet Peygamberi olduğunu beyan etmiştir. Bu itibarla Resûlullah (s.a.) kendisini, özlü bir cümleyle şöyle tanıtmıştır: "Muhakkak ben, rahmet ve hidâyet peygamberiyim. [840]

Allah Teâla, bir sûre hariç Kur'an'ın bütün sûrelerine, "Rahman ve Rahmi olan Allah'ın adıyla" anlamındaki "Bismillâhîrrahmânirrahîm" ile başlamıştır. Elçisi Hz. Peygamberdi de bizlere rahmet ve nimet olarak gönderdiğini şu âyetiyle bildirmiştir:

'Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki. sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.

O, size çok düşkün, müminlere karşı çok  efkatlidir. merhametlidir. [841]

"Rahmet ve merhamet'1 sıfatının gerekleri, Hz. Peygamberin ahlâk ve hayatı ( reti) iie ümmetine yönelik davet ve ir atlarında açıkça farkedilmektedir. Zira O (s.a.), son derece edeb  üslûp ve sözlerle ümmetini merhametli olmaya teşvik etmiş; en etkili üslubuyla da, katı kalpli ve merhametsizlikten ümmetini sakındırmı tır.

Mesela Cerîr b. Abd llah'tan nakledildi ine göre Resûlüllah (s.a.)   yle buyurmuştur: " nsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez. "

Eib  Mûsâ (r.a.) Resûlüllah'ı şöyle derken i itti ini bildirmiştir: "Birbirinize merhamet etmedikçe (kâmil) mümin olamazsınız."* Kendisine. "Ey Allah'ın Resulü! Hepimiz merhamet sahibiyiz!" denilince şöyle buyurdu: "'Bu, sizden birinizin arkadaşına/kardeşine merhamet etmesi değil, herkese karşı merhametli olmaktır.' [842]

Abdullah b. Amr'dan rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "'Merhamet edenlere Rahman olan Allah da merhamet eder. Yerde olanlara merhamet edin ki, gökte olanlar da size merhamet etsin. [843]

Allah'ın yarattıklarına merhamet etmeyen Onun (c.c.) rahmet ve merhametini hak kazanamaz. Ubâde b. es-S m t'den nakledildi ine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "B y   n  sayıp tazim göstermeyen, k    ne merhamet etmeyen ve  limlerini tanımayan benim  mmetimden değildir. [844]

Kalbi rahmet ve merhametten mahrum olanlar, "rahmet" sıfatıyla vasıflanmı  olan Muhammed  mmetinden olmayı hak etmemişlerdir. Eb  Hüreyre şöyle demiştir: "Hem doğru sözlü hem de doğruluğu tasdik edilmiş (s d ku'l-mesd k)" olan ve bu hicretin

sahibi Ebü'l-Kâsım'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Merhamet, ancak şaki/âsî olan kimseden (kalbinden) çekilip alınmıştır. [\[845\]](#)

Yine Ebû Hüreyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah, yanında Akra' b. Hâbîs et-Temîmî bulunduğu bir sırada, torunları Hasan veya Hüseyin b. Ali'yi Öpmüştü. Akra' b. Habis, "Benim on çocuğum var ve ben onlardan hiçbirini asla öpmüş değilim." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) onun yüzüne baktı ve sonra, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurdu. [\[846\]](#)

Hz. Aişe şöyle demiştir: "Bir bedevi Resûlullah'a gelerek, 'Ey Allah'ın Resulü! Siz çocuklarınızı Öper (sever) misiniz? Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız1 demişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, 'Allah senin kalbinden merhamet ve şefkati çekip çıkarmışsa ben ne yapabilirim ' buyurdu." [\[847\]](#)

Merhametin her türü hayır getirmekle birlikte, dul kadınlar, yetim çocuklar, malını mülkünü kaybederek miskinler, vatanından uzak yolcular ve köleler başta olmak üzere, kendilerini koruyup kollayacak kimseleri olmayan zayıf ve güçsüz kimselere karşı merhamet, merhametlerin en anlamlısıdır. Sünnette bu konularla ilgili, emredici-yasaklayıcı, Öğretici-yönlendirici, teşvik edip sakındırıcı pek çok hadis yer almaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber, yetimleri koruyup gözetme konusunda, şehâdet parmağı ile orta parmağını birbirine geçirerek şöyle buyurmuştur: "Ben ve yetimin koruyucusu cennette böyle olacağız" [\[848\]](#)

Bu konularla İlgili hadislerin bazılarını İse şöyle sıralamak mümkündür:

"Müslümanlardan her kim, artık kendisine muhtaç olmayıncaya kadar bir yetimi alıp ona, yediğinden

yedirir içtiğinden de içirirse, cennet elbette ona vacip olur." [\[849\]](#)

"Dul kadınlar ile fakir ve miskinlerin yardımına koşan kimse, Allah yolunda cihâd eden kimse gibidir." Bu hadisin sahâbî râvîsi Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in, 'Geceleri namaz kılan, gündüzleri de oruç tutan gibidir' buyurduğunu da sanıyorum. [\[850\]](#)

"Onlar (hizmetinizde bulunan köleler ve cariyeler), sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin taht-ı yedinize (tasarrufunuz altına) emanet etmiştir. Allah her kimin tasarrufu altına bir kardeşini koyarsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın ve gücünü aşan işle onu sorumlu tutmasın. Şayet (gücü yetmeyecek işi) ona yüklürse, ona kendisi (veya bir başkasını tutarak) de yardım etsin [\[851\]](#)

"Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek, 'Yâ Resûlellah! Hizmetçileri ne derece affedip mazur göreceğiz' diye sordu ve Hz. Peygamber buna cevap vermedi. Adam sonra yine aynı sözünü tekrar etti ve Hz. Peygamber yine sustu. Adam sorusunu üçüncü kez tekrar edince Resûlüllah şöyle buyurdu: 'Onları her gün yetmiş defa affedin [\[852\]](#)

Hz. Peygamber, görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerinde hizmetçi ve kölelere eziyet edilip dövülmesine şiddetle karşı çıkmasının yanında, kölelerin dövülmesi durumunda keffâret olarak hürriyetlerine kavuşmaları gerektiğini söylemiştir. O halde hizmetçiler şayet hür kimseler ise, varın gerisini siz düşünün!

Resûlüllah (s.a.) bir gün Ebû Mes'ûd el-Bedrî'yî kölesini döverken görmüş ve şöyle buyurmuştur: "Bilmiş ol, ey Ebû Mes 'ûd! Muhakkak Allah senin üzerine, senin bu köle üzerine olan kudretinden daha muktedirdir."

Bunun üzerine Ebû Mes'ûd şöyle demiştir: "Yâ Resûlellah! O (köle), artık Allah için hürdür." Ebû Mes'ûd'un bu sözünü duyan Resûl-i Ekrem, "Eğer bunu yapmamış olsaydın senin yüzünü mutlaka ateş çalardı, yahut mutlaka cehennem ateşi sana dokunurdu" buyurmuştur. [\[853\]](#)

Diğer bir hadisinde de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim kölesine tokat atar veya döverse, keffâreti o köleyi azâd etmesidir. [\[854\]](#)

Bütün bunların ötesinde, ister binek ve yük taşımada kullanılan isterse etinden istifade edilen isterse de kedi-köpek gibi diğer hayvanlar olsun, kendisinden bir şekilde faydalanılan hayvanlara karşı merhametli olmaya dair Hz. Peygamber'den bazı hadisler varit olmuştur. İslâm'ın bu konudaki emir ve tavsiyeleri, çağımızda hayvan hakları ve hayvanları koruma adına getirilen esasların ötesinde daha ulvî gayeler taşımaktadır. İslâm fıkında da bu konuda pek çok hüküm bulunmaktadır. Yine İslâm Medeniyet tarihi, çeşitli devirlerinde bu yöndeki övgüye layık ve örnek uygulamalarıyla diğer bütün milletlere temayüz etmektedir. [\[855\]](#)

Muâviye b. Kurrâ'nın, Babası'ndan naklettiğine göre bir adam Resûlüllah'a gelip, "Yâ Resûlellah! Merhametimden dolayı koçu boğazlamaya kıyamıyorum!" dedi. Bunun üzerine Resûlüllah şöyle buyurdu: "Eğer sen ona merhamet edersen Allah 'ta sana merhamet eder. [\[856\]](#)

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bir adam koçu yan üstü yatırmış bıçağını hazırlıyordu. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Onu iki kere mi

öldürmek istiyorsun? Bıçağını onu yere yatırmadan önce hazır}asaydın daha İyi olmaz mıydı? "[857]

Abdullah b. Amr Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakleder: "Kuş vb. hayvanları -haksız yere- öldüren hiçbir kimse yoktur ki, kıyamet günü Allah Teâla onu o kimseye sormasın." Bunun üzerine, "Yâ Resûlellah! Onun hakkı nedir?'1 diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur: "Onların hakkı, boğazlandıktan sonra yenilmeleri; kafalarının da (tamamen) kesilip atılmamasıdır.'[858]

İbn Sîrîrden rivayet edilen bir rivayetle Ömer (r.a.) koçunu boğazlamak üzere ayağından bağlayıp çeken bir adam gördü ve ona şöyle dedi: "Sana yazıklar olsun! Onu güzel bir ölümle Ölüme gotu r.[859]

İbn Ömer'den nakledildiğine göre o. bir kuşu -yahut tavuğu-hedef olarak dikip atış yapan ve okun her isabet etmeyişinin suçunu da kuşun/tavuğun sahibine izafe eden bir grup Kureyş'li delikanlıyla karşılaştı. İbn Ömerİ görünce dağıldılar. Bunun üzerine İbn Ömer, "Bunu kim yaptı? Allah bunu yapana lanet etmiştir! Muhakkak Resûlüllah (s.a.). böyle canlı hayvanı atış hedefi yapanlara lanet etmiştir dedi.[860]

Ebû Mes'ûd'dan nakledildiğine göte o şöyle demiştir: "Bir yolculuk esnasında Resûlüllah İle beraberdik ve Resûlüllah ihtiyacını (deffl hacet) gidennek için biraz uzaklaşmıştı. Biz yanında iki yavrusu bulunan kaya kuşu gördük ve onun her iki yavrusunu tuttuk. Sonra kaya kuşu geldi, ve (yavrusunu bizden almak için) kanatlarını çırpırmaya, çırpınmaya başladı. Hz. Peygamber hacetinden döndü ve, 'Şu kuşu ya\Tusu sebeb'h'le kim sızlattı? Onun yrnrusunu kendisine geri verin ' buyurdu. Bizim yaktığımız bir karınca yuvasını da gördü ve. -Bunu kim yaktı9' diye sordu. 'Bîz yaktık'

cevabını verdik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.). 'Ateşle, ateşin Rabb'inden başkasının cc ab etmesi yakışık almaz 'buyurdular."[\[861\]](#)

İbn Ömer Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Bir kediyi bağlayıp ona yemek vermediği ve onu salıverip kuş ve haşai'ât cinsinden yeryüzünde bulunan şeylerle beslenmesine müsaade etmediğinden dolayı bir kadın cehenneme girmiştir." Diğer bir rivayette de, "Hapsettiği sive içerisinde hiçbir yemek-su vermeyecek, bırakıp yeryitündeki kuş ve haşarattan beslenmesine de müsaade etmeyecek şekilde, ölünceye kadar bir kediyi hapseden bir kadına azap olundu" büyütölmüştür.[\[862\]](#)

Şayet bîr kediyi hapseden kimse hakkında bile böyle bir tehdit ve uyan vaisa, sadece "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden başka bir şey yapmayan binlerce mümini suçsuz ve sebepsiz yete hapsedenlerin (Allah katındaki)cezasının ne olacağını samırsınız?!

Sehl b. el-Hanzaliyye'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.), (açlıktan) neredeyse kamı sırtına yapışmış bir deve göndü ve şöyle buyurdu: 'Konuşamayan bu hayvanlar hususunda Allahtan korkun, ona besili olarak binin; etini de besili olarak yiyin."[\[863\]](#) Bu rivayetin İbn Hibbân'ın rivayet ettiğı bir versiyonunda hadis, "Sıhhatli olarak ona binin ve semt olarak onu yiyin "şeklinde geçmektedir.

İbn Hibbân bu hadisteki Hz. Peygamber'in, "îrkebûhâ sıhâhan" sözü hakkında şöyle demiştir: "Bu ifade, gelişip semizleşinceye kadar zayıf ve güçsüz deveye binilmemesi gerektiğine delildir. "Kutûhâ simânen" ifâdesi ise, kemikleri zayıf, görünüşü hoş olmayan solgun devenin semizleşinceye kadar kes ilmemesinin müstehap olduğuna delildir."

İbn Abbas'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber, hayvanları kışkırtıp dövüştürmeyi yasaklamıştır. [\[864\]](#) Bu rivayette geçen "et-tahrîş" ifadesi, çoğunlukla koç ve horozlara yapıldığı gibi hayvanları birbirine aleyhine kışkırtıp vuruşmalarını sağlamaktır.

Câbir'den (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.) yüze vurmayı, yüzü dağlayıp damgalamayı yasaklamıştır. [\[865\]](#)

Aynı şekilde bütün halifeler ve müslüman idareciler, hayvanlara karşı katı ve merhametsiz davrananları azarlamış ve bundan menetmişlerdir. el-Ğunye adlı eserde zikredildiğine göre İmam Mâlik şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattâb kerpiç yüklenmiş bir merkebe rastladı ve iki kerpici merkebin yükünden indirdi. Merkebin sahibi olan kadın gelip Ömer'e (r.a.) şöyle dedi: 'Ey Ömer! Benim merkebimden sana ne?! Yoksa onun sahibi olduğunu mu iddia ediyorsun?' Bu söz üzerine Ömer (r.a.), 'Eğer ben bunlara karışmayacaksam benim bu görevde bulunmam anlamsızdır.'"

İbn Rüşd, Hz. Ömer'in bu sözüyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bundaki mâna gayet açıktır; zira Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: ^Hepiniz birer çobansınız ve s w-ünüz den (bakmaklayükümlü olduklarınızdan) mesulsünüz. Devlet başkanı bir çobandır ve (gözetip kollamakla yükümlü olduğu) halkından mesuldür. [\[866\]](#)

Yine benzer bir konuda Hz. Ömer şöyle demiştir: "Fırat nehri kıyısında kaybolup ölen bir deveden dolayı bile, Allah'ın bana hesap sormasından korkarım. [\[867\]](#)

Abdürrezzâk'ın İbn Sîrîn'den naklen bildirdiğine göre Ömer (r.a.), bir koçu kesmek üzere ayağından çeken bir adam görmüş ve şöyle demiştir: "Sana yazıklar olsun! Onu güzel bir şekilde ölüme götür."

İbn Sa'd'ın et-labakâtü'l-kübrâ'mda. Müseyyib b. Dârim'in şöyle dediği nakledilir: "Ömerb. el-Hattâb'ı (r.a.), 'Götüremeyeceği kadar vükü niçin deveye yüklüyorsun?' diye söylenerek bir hamalı döverken gordum.[\[868\]](#)

Emevî Halîfesi Ömerb. Abdülazîzde, Hz. Ömer in bu sünneti üzere hareket etmiştir. İbn Abdühakem, Sfrelî Ömer b. Abdülozt adlı eserinin "Ömer b. Abdülazîz'in faziletleri" bölümünde şu rivayetlere yer verir: "Ömer b. Abdülazîz gardiyanlara yazdığı mektubunda, hiç kimseyi ağır zincire vurmamaları ve demir uçlu kırbaçlarla mahmuzlamamaları konusunda onları uyandırır."

Mısır'da bulunan Hay\ân'a yazdığı mektubunda da Ömer b. Abdülazîz şöyle demiştir: "'Mısır'da yük develerine bin ntl (yaklaşık 500 kg) yük vurulduğunu haber aldım. Bu mektubum sana ulaştığı andan itibaren develere altı yüz nti'dan (yaklaşık 300 kg) fâzla yüklendiğini duymayayım."[\[869\]](#)

Fıkıh kitaplarının "Nafakât" bölümlerinde, yük taşıma vb. sebeplerle beslenen hayvanların sahiplerinin, bu hayvanlarına karşı görev ve yükümlülüklerine yönelik olarak fâkihler birtakım hükümler ortaya koymuş iardır, Aynı şekilde onlar, kendi devirlerinde insanlık adına hiçbir kimsenin düşünmediği yönleriyle, köpek ve kuşlar başta olmak üzere? genei olarak hayvanlara kaişı insanın sommluluklarını da açıklamışlardır. Bunu yaparken ise, bugünkü modem hukuk kuralları düzenlenirken olduğu gibi. ne maddî ne sosyal hiç bir motivasyonla hareket etmemişlerdir. Aksine -bütün bunların Öîesinde-sırf ahlâkî ölçüleri dikkate alarak hüküm ve görüşlerini açıklamışlardır. Onların ortaya koyduktan bu ölçüler esasen, şikayette bulunacak bir dili olmasa bile. hissedenden, şuur sahibi ve acı duyma

hissine sahip her canlı varlığın hayat hakkı olduğu, dolayısıyla onlara zulüm ve eziyet edilmeyip zararda verilmemesi temel anlayış ı üzerine kuruludur.

Kaynaklarda yer alan hayvanlarla ilgili bu görüş ve açıklamalar İncelendiğinde. İslâm âlimlerinin, hangi hallerde¹, nerede, ne ile ve nasıl hayvanları dövmenin caiz olacağını etraflıca izah etlikleri görülür. Mesela onları şöyle derken gömlekteyiz: 'Hayvanlar ürküp kaçtığında dövülür, ancak tökezlediklerinde dövülmez. Zira ürküp kaçmanın aksine, tökezlemede hayvanın bir kaslı söz konusu değildir. Yine âlimler, hayvanların yüzüne vurulmayacağını, demirle dövülmeyeceğim veya yukanda Ömer b. Abdülazîz "den (r.a.) naklettiğimiz gibi. ucunda demir bulunan ksrbaçlarla dövülmeyeceğim söylemişlerdir.

Şimdi Hanbelîlerce muteber olan Şerhi/ Gayeli 1-müntehâ adlı fıkıh kitabından konuyla İlgİÜ bazı bölümler aktara hm:

"İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edilen, "Ölünceye kadar hiçbt şey vermeden hapsettiği bir kedi yit imden bir kadın azap olunmuştur" hadisine binaen, hayvan sahibinin hiçbir verim alamadığı ölmek üzere olan bir hayvanı bile, kana kana olmasa bile, açlığını ve susuzluğunu giderecek tarzda yedirip iç irmesine hükmedilmiş tir."

"Eğer bu kimse, böyle bir durumdaki hayvanı besleyemiyorsa, onu satmaya veya kiralamaya ya da eti yenen hayvanlardansa (hayvanın kendisine olan zulüm ve zararın izalesi için) onu kesmeye mecbur tutulur. Çünkü hayvan beslenmezse bir müddet sonra ölecektir. Bu şekilde malın telef edilip kaybolması ise yasaklanmıştır."

"Şayet bu kimse bütün bunları yapmazsa, bu durumda devlet başkanı yukanda zikri geçen üç durumdan uygun

olan birini tercih eder veya hayvanını beslemesi İçin hayvan sahibini borçlandırır. Daha sonra hayvan sahibi borcunu ödemekten kaçınırsa, onun adına harcamada bulunur."

"Ahmed b. Hanbel ve Müslim'in Hz. Ömer'den rivayet ettiği bir hadise göne. hayvanın lanetlenmesi haramdır. Hz. Peygamber çıktığı bir yolculuk sırasında bir kadın devesini lanetlemiş ti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) şöyle buyunnuştun L Bu devenin iterindeki eşyayı alın ve onu salıverin: zb-a o lanetlenmişti'." Hz. Ömer, 'Ben o deveyi hala insanlar arasında dolaşırken görür gibiyim. Ona kimse sataşmıyordu. [\[870\]](#)

"Ahmed b. Hanbel ve Müslim'in tahrir ettiği Ebû Berze hadisinde de Resûlullah, 'Üzerinde Allah 'm lanetinin bulunduğu bir deve bizimle beraber olmasm' buyunnuştur. [\[871\]](#) Müslim'in Ebü'd-Derdâ'dan naklettiği başka bir hadiste ise Resûlullah (s.a.), 'iane/çiler, kn'âmet gününde ne şefaati olabilirler ne de şehîd' buyunnuştur." [\[872\]](#)

"Hayvanlara, taşımakta zorlanacakları kadar yük yüklemek haramdır; çünkü bu, o hayvana eziyettir. Hayvanın sütünün, yavrusunu besleyemeyecek kadar sağılması da haramdır. Zira o hayvanın sütü, esas olarak yavrusu için yaratılmıştır. Sütü sağan kimsenin de, hayvana zarar vermemek için, tırnaklarını kesmesi sünnettendir."

"Hayvanın yüzüne vunjılması ve yüzünün dağlanması da haramdır. Çünkü Hz. Peygamber, yüze vurup onu dağlayanları (dövme yaptıranlara) lanetleyerek bunu yasaklamıştır. Hayvanın yeleleri ve kuyruğunun kesilmesi, boynuna çan yahut tel takılması da mekruh görülmüştür. Yine çoğu kimsenin yaptığı gibi, hayvanı semiz göstermek maksadıyla onu ihtiyacının üzerinde

yemeye zorlamak da mekruhtur. Bütün bu bilgiler el-Ğunye adlı esende mevcuttur."

"Köpeği olanların köpeklerini yedirip içilmeleri ve tüylerine bakım yapmaları gerekir. Çünkü bu bakımın yapılmaması, onlara eziyet etmektir. Hiçbir hayvanı hapsederek açlık ve susuzluğa mahkum edip helakine sebep olmak haramdır. Zira -suçlu dahi olsalar- bu onlar için bir çeşit azaptır. Çünkü bir hadiste "Öldürdüğünüz zaman güzel bir ölümle öldürünüz"[873]

Duyurulmuştur.[874]

Bazı kimseler, "Ey Ebü Umeyr! Ne yaptı Nugayr?!"[875] hadisini yanlış anlamışlardır. Zira onlara göre bu hadis, çocukların kuşlarla oynaması veya bu kuşların güzelliğinden istifâde etmeye ve böylece ferahlamaya, kayıfsız şartsız ruhsat vermektedir. Halbuki Mağrib ulemasından Allâme eş-Şeyh Ebû Ali b. Rehhâl el-Mâlikî bu konuyu tetkik etmiş ve şöyle demiştin "Kuşlar (yahut tavuk horoz gibi hayvanlar), dalgınlıkla bile olsa, onlara eziyet etmemek, aç-susuz bırakmamak yahut çoğu zaman kümeste tutulan horozlan, Öidürünceye kadar birbirinin kafalarını gagalaması gibi, kendisini gagalayan başka kuş, tavuk ve horoz gibi hayvanlarla aynı kümeste tutmaksızın. kafes veya kümese konulabilir. Bu zikrettiğimiz şartlar yerine getirilmediği takdirde, âlimlerin icmâi ile onlann kafes veya kümese konması haramdır. Zira hayvana eziyet edilmesinin haram olduğunda he[hangi bir ihtilaf yoktur. Zaten hayvanın kafes veya kümeste tutulmasının faydası, ona eziyet etmeden tutmaktır. Bu da ancak, ya o hayvanın tek başına veya onu gagalamayan başka bir hayvanla veyahut da aynı kümese konulan iki hayvanın, birbirlerine zarar veremeyeceği şekilde aralanna engel konulmasıyla mümkündür. Hayvan

sahibi de, tıpkı kendi çocuklarının nafakasını temin ettiği gibi, kafes veya kümeste tuttuğu hayvanın yemesi ve içmesi için yiyecek ve içecek temin etmelidir. Ayrıca hayvanın kümesinin altına tahta veya ağaç koyması lazımdır. Zira tahta veya herhangi bir destek koymaksızın hayvanı çıplak zemin üzerine koymak, soğuk havalarda onun için son derece zararlı olabilir. Bütün bunlar, oldukça açık ve normalde olması gerekenlerdir. Dolayısıyla onun böyle olması veya olmaması konusunda ayrıca bir delile gerek yoktur. Ben, kümeste tutulan tavuk, horoz gibi hayvanlara çeşitli yollarla eziyet edildiğine bizzat şahit oldum. Aynı şekilde koçların aç ve susuz bir şekilde hapsedildiğini, katır ve eşeklerin kapalı bir yere bağlanıp Öylece bırakılıp açlıktan ölüme mahkum edildiğini de gördüm. Merhamet duygusundan mahrum kimse, hayvandan kurtulmak için ölümü veya bedeninin zayıf düşmesine yol açacak şeyleri onlara vermekten çekinmez. Yine böyle kimseler, hayvanların acı çekmesine aldınnaksızın, yukanda zikredilen ve hayvana yapılmaması gereken fiilleri çekinmeden yaparlar. Halbuki bütün bunlar haramdır ve şayet Allah onları affetmezse, yaptıkları bu fiillerinin karşılığı hem dünyada hem de âhirette verilecektir."

Şeyh Ebû Ali b. Rehhâl daha sonra şöyle demiştir: "Mesela pek çok kimse, 'Yâ Umeyr! Ne yaptı Nuğayr!' hadisini delil getirerek kuşları hapsedenlerin, serçe vb. kuşlarla oynamanın caiz olduğunu söyler. Hatta onlar, eziyet edilmediği müddetçe, kuş vb. hayvanların kafese konulmasının caiz olduğu hükmünü görmezden gelerek, hadisin mutlak olarak bunu caiz gördüğünü ileri sürerler. Ancak bu mesele, iki tarafı keskin kılıç gibi, sevabı da cezası da büyük olan bir meseledir. Yük hayvanlarına, taşıyabileceklerinin üzerinde yük vurmak

da böyledir ki, esasen bütün bunlar, kalplerden merhamet duygusunun alınmasından kaynaklanır. Ne var ki, 'Allah, ancak merhamet sahibi kullarına merhamet eder ' buyurulduğunu hiçbir zaman unutmamak gerekir."[\[876\]](#)

Hayvanlara şei katli davramılması ve İyi muamele edilmesi konusunda gözetilmesi gemken bütün bu hükümler, sadece fertlerin vicdanlarına bırakılmamıştır. Herkim bu konuda ifral-tefiit sınırını aşar veya gevşeklik gösterilse, ne yargının ne de devletin bu kimseyi himaye etmeye asla hakkı yoktur. Zira, iki Ömer'in -Ömer b. el-Hattâb ve Ömer b. Abdülazîz (r.a.)- hayatlarına bakıldığında, sorumlu olduğu insanlara kaışı onların, nfk ve şefkatle muamele edilmesini mutlak temin için tamimde bulunduklarını görürüz. Bununla birlikte, Hz. Peygamber kendi döneminde böyle bir tamimde bulunmamıştır. Zira Onun (s.a.) zamanında insanların davranışlarının değişebilmesi için, herhangi bir kanunî zorlama olmaksızın, sadece onlara nasihatle bulunması yeterli olmaktaydı. Ne var ki daha sonraki dönemlerde, hayvanlara yapılan zulmü ortadan kaldırmak için bizzat devlet başkanı, kadı veya iyiliği emretme kötülüklerden sakındınnak üzere kurulmuş teşkilat görevlilerinin (muhtesip) müdahalede bulunması zorunlu olmuştur. Müslümanlardan her kim. bu zülüm ve merhametsizliğe şahit olursa, bunu önlemesi gerekir. Kaldı ki bu durumda kötülük ve zulme şahit olan kişinin, duruma el koyup gerekeni yapması için. halîfe/devlet başkanını ha be uda r etme hakkı bulunmaktadır.

Mâverdı, el-Ahkâmu s sultaniye adlı eserinde şöyle der: "Yük hayvanı olanlardan bu hayvanını güç yetinmeyeceği İşlerde kullananlar veya ona taşıyamayacağı miktarda yük vuran olursa, toplumdaki

kötülükleri önleyip huzurunu bozacak hadiselerle engel olmakla görevli olanların (muhtesip) buna karşı çıkıp engel olması gerekir." [\[877\]](#)

İbn Rüşd. "Kölenin efendisine karşı yapması gereken, onun yemesi-içmesi ve giyiminin hazırlanması gibi vazifelerini yapmaması veya eksik yapması durumunda ona, hayvanlara uygulanacak muamelenin aksi uygulanır. Buna göre köle aç bırakılarak takva ile hareket edip görevini yerine getirmesi kendisinden istenir ve kamını doyuracak bir yiyecek de verilmez" diye hükmetmiştir. Şeyh Ebû Ali b. Rehhâl Şerhu 1'-Muhtasar adlı eserinin "nafakalar bölümünde, bu görüşü oldukça önemsemiş ve İbn Abdilberrin e/-A7î/Tdeki sözleriyle konuyu gündeme getirmiştir. İbn Abdilberr e I-Kâfi'de şöyle demiştir: "Gerek binerken gerekse yük yüklerken hayvanlara kaşı nfk, yumuşaklık ve merhametli olmak sünnettendir. Çünkü onlar, şikâyetlerini dile getiremezler. Hz. Peygamber de, 'Her bir yas karaciğer hakkında ecir vardır buyu mı ustur. Şayet hayvanlara iyilikte bulunmada sevap varsa, onlara kötülük edip eziyette bulunmanın da cezası olacaktır. Bu itibarla yük hayvanlarına takatlerinin üzerinde yük yüklememek ve yüzlerine vurmamak gerekir. Sırtlan, adeta bir koltuk veya sandalye gibi kullanılmamalı, boyunlarına zil, çan vb. aşılmalıdır. Eğeryük hayvanları gece kullanılacaklara, gündüz dinlendirilmek şartıyla kullanılmalıdır. Kaçmasından endişe edilen bunu önlemek için bağlanan hayvanların, aç ve susuz bırakılması haramdır.' [\[878\]](#)

İbn Rehhâl ise şöyle demiştir: "İbn Rüşd'ün bu sözünden, 'Yük hayvanına hiç faydası ve gereği yokken taşıyamayacağı kadar yük yükleyen veya onu yapamayacağı bir işe koşan hayvan sahibinin bunu yapmasına kanşılmayıp hayvanı ile baş başa bırakılır ve

sadece ondan takvalı olması istenir¹¹ anlamı çıkar. "Ne var ki. âlimlerin bu husustaki hükümlerine muhalefeti bir yana, esasen bu haramdır. Her bir yas karaciğer hakkında ecir varda-" hadisi hakkında Ebû Ömer'in, 'Bu hadis, hayvanına kötülük eden hayvan sahibinin günahkâr olacağım ifade eder' dediğini işittim. Günah ise, -İbn Arefe'nin de işarette bulunduğu gibi-, bir kötülük (münker) olup ıttadan kaldırılması ve değıştirilmesi gerekir. Eğer insanlar, devlet başkanı ve\a onun görevlendirdiğı kimselerin. "Şu ve bu işleri \apmaktan sakının' demesiyle yaptıkları kötü işleri bırakırlarsa, bu durumda kınama, ölüm, hapis ve ta'zir (devlet başkanının uygun göreceğı sütlün vb.) gibi bir ceza meşru olmaz."[\[879\]](#)

Bütün bu uftık açıcı nakiller ışığında şu husus açıkça ortaya çıkmaktadır Hayvanlara rıfk ve şefkatle muamele konusundaki bu hükümler, modem dönem insanının yeni tanıdığı hayvan hakları karaianna göre hem çok daha orijinal, hem de yüzyıllar öncesinden i&de edilmiş hükümlerdir. [\[880\]](#)

Sonuç

Bu uzun bölümlerin ardından, hiçbir tereddüde yer /etmeksizin açıkça ortaya çıkan gerçek şudur Nebevî sünnet, paha biçilmez inci ve hazinelerle dolu, derin ve geniş bir deryadır. Onun)u hazinelerinden istifade edebilmek, yüzeye ve kenarlara takılıp calmayıp derinlere dalabilmekle mümkündür. Zira sünnette, benzeri ııçbir felsefî sistemde bulunamayacak Özlü ifâdeler (cevâmiu'l:-elimX hikmet dolu esaslar ve bilgi edinip doğru yolu bulabilmek, ;ültürü artırmanın en güzel vasıtaları bulunmaktadır.

Sünnetin, Kur'an'dan sonra İslâm teşrifinin ikinci kaynağı ılduğunda şüphe yoktur. Bu çalışma göstermiştir ki sünnet, aynı amanda bilgi ve medeniyetin de Kur'an'dan sonraki ikinci aynağıdır.

Bu araştırma esnasında sünnetin yasal konumu ile ilgili şu us uslar öne çıkmıştır Sünnet içerisinde yasama (teşri4) için olan ünnetler ile yasama için olmayan sünnetler vardır. Teşri1 amaçlı ünnetler arasında özel bir hüküm kastedilenler ve genel bir hüküm ;in olanların yanışına geçici veya daimî hüküm bildirenler ulunmaktadır.

Yine bu çalışma neticesinde görölmüştür ki sünnet, örmediğimiz halde iman ettiğimiz gayb âleminin bilinmesine dair .ur'an'da yer alan bilgileri detay la ndı mı ıştır. Aynı şekilde eğitim ve işinin lerdî dünyasıyla alakalı bilgilerin yanında, sosyal ve iktisadî ayat. sağlık, < ve vb. alanlara dairde sünnetin söyleyeceğı çok şey andır. Sünneueki bu bilgilerin keşfi, asîl değerlerin ortaya çıkmasına, tanımlanmaya ihtiyaç duyan kavramların anlaşılmasına ve göz kamaştırıcı örneklerin vücut bulmasına vesile olabilir.

Araştınnamızın sonuçlarından biri de, çağdaş dünyanın medenî değerlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan pozitif ilimler kaişısında sünnetin konumunu belirlemek olmuştur. Buna göre sünnet, peşin hükümle bu ilimleri reddetmez. Bilakis yönlendirmeleriyle topyekün bir ilmî uyanış için gerekli olan fikrî ve psikolojik ortamı hazırlar. Medeniyet kaişısında sünnetin konumu ise, sabah aydınlığı kadaraçıktır. Zira araştırmamız sırasında göndük ki söz, fil ve takrirleriyle sünnet, medeniyet fikhı ve medenî davranış için eşsiz birkaynaktır.

Medeniyet fikhı adını verdiğimiz bölümde "Allah'ın kâinattaki sünnet alâmetleri", "bilgi idraki", "hayat

fikhı", "gerçeklik (vâki') fikhı", "İslâm'ın gayelerinin bilinmesi", "İslâm'ın ahlâkî ölçülerinin bilinmesi"" gibi konular işlenmiştir. Ayrıca medeniyet idrakinin bir gereği olarak, Din'de ittiba dünyaya ait meselelerde ise çalışıp yeni şeyler üretmenin esas olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Ardından da, insanın medeniyetin idrakinde olmasının bir göstergesi olarak, olumlu ve yapıcı davranmasının, görüntüye değil öze önem vermesinin ve hayatta ulvî hedefler peşinde koşmasının gereği ayn ayn vurgulanmıştır.

"Medenî davranış" başlığı altında ise, daima güzel ahlâklı olmaya gayret etmek, davranıştan eğitmeye çalışmak, hayır işlerinde Ön safta olmak, nizam ve intizama riayet edip edepli olmak, temizlik ve güzelliğe önem vermek, muhaliflere karşı müsamahakâr olmak, Allah'ın yarattıklarına kaişî merhametli olmak gibi konular ele alınmıştır.

Bütün bunlar, sünnetin hayatı anlamlandırıldığını, insan ve toplumu yücelttiğini gösterir. Ortaya koyduğu bu sünnetleriyle Resûlullah (s.a.) da, peygamberlik görevini yerine getirmiş ve bu sayede müminler büyük bir lütfâ mazhar olmuşlardır. Allah Teâla şöyle buyurmuştur: "İçlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kendilerini (kötülük ve inkardan) temizleyen, onlara Kitap ve Hikmeti öğ-eten bhM peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. " (Âl-i İmrân, 3/164).

Allah'ım! Bizi ve Ümmet-i Muhammed'in tamamını Yüce tabına ve büyük bir ahlâk üzere olan Resulünün Sünnetine layık le. Bizleri, "(Ey Mıhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan Harımı müjdele. Allah 'in hidâyet edip, doğru yola ilettiği kimseler lardu\ İşte onlar akil sahipleridir " (ez-Zümer, 39/17-18) âyetinde ijdelediğin kullarının zümresine ilhak eyle. [\[881\]](#)

---

[1] en-Nahl, 16/78.

[2] el-İsrâ, 17/36.

[3] Muhammed Abduh'un Reşîd Rıza'nın talikleriyle yayınlanan Tevhid Risalesi adlı eserinin, "Beşerîyyetin Risâlet'e İhtiyacı" adlı bölümüne bakınız.

[4] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 113-116.

[5] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 116.

[6] Hadisi Müsüm rivayet etmiş olup daha önce geçen "Sünnetin Teşri'î/I lukukî Yönü" konusunda tahriri yapılmıştı.

[7] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 116-119.

[8] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 199.

[9] en-Necm, 53/28.

[10] Yûnus, İÜ/36.

[11] el-En-âm, 6/148.

[12] el-Câsiye, 45/24.

[13] en-Nisâ, 4/157.

[14] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 119-120.

[15] Bk. Fevâtihu'r-rahemût Şerhi Müsellemü's-sübût, II, 2121 (Gazzalî'nin Mustasfâ'sı ile birlikte).

[16] Bk. Gazzalî, el-Mustasfâ, I, 145.

- [17] Bk. Mahmud Şeltût, el-İslâm, Akîde ve Şeria, s. 58-61 (Daru's-şurûk neşri).
- [18] (1 Bk. İbn Hazm, el-İhkâmflusûli't-ahkâm, 1. 119-137 (Ahmed Şâkir tahkiki).
- [19] Ahmed Şâkir, el-Bâisü'l-hasîs, s. 35-37 (Beyrut, Dârırl-kütübi'l-ilmiyye neşri).
- [20] Bk. Mukaddimem İbnü's-Salâh ve Mehâsinü'l-İsülâh, s. 100-föl (Dr. Aîşe Abdurrahman BimTş-Şati'in tahkiki)
- [21] İbn Salâh, a.g.e., s. 101.
- [22] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 120-124.
- [23] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 124.
- [24] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 124-125.
- [25] Cüveynî, Lümau'l-edille, s. II2- II3 (Fevkıyye Hüseyin Mahmûd tahkiki).
- [26] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 126-127.
- [27] Hindistanlı muhaddis Enver Kışmîrî'nin, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle neşredilen et-Tasîh himâ tevâlere ft nüzulü 'l-Mesîh adlı eseri, bunlardan biridir. Bu eserdeki sahih ve hasen hadislerin sayısı, daha aşağı derecedeki hadisler hariç, kırka ulaşmıştır.
- [28] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 127-128.
- [29] Bu meseleyle ilgili bk. Ebü'l-Hasen el-Basrî, el-Mu'temed, II, 556; Ebû Ya'lâ, el-Udde, III, 898; İmâmü'l-Haremeyn, el-Bürhân, I, 599; Âmidî, el-Ihkâm, II, 32; İbn Kudâme, er-Ravda,

s. 99; Fevâühu'r-rahamût, il, 121; el-Müsvedde, s. 240; İbn Hazm, el-lhkâm, I, 107.

[30] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi:129.

[31] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 130.

[32] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 130.

[33] Müslim. îmân, 147; Tirmizî, Birr, 61; İbn Mâce, üuâ, 10, Hadisi ayrıca Tabcrânî ve Hâkim de tahrir etmiştir.

[34] Rivayeti Beyhakî, Şuabü 'l-îmân adlı eserinde Ebû Saîd'den rivayet etmiştir.

[35] Beyhakî Hz. Talha'dan, Ebû Nuaym ise //?7w'sinde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

[36] Tirmizî ve İbn Mâce Ebû llüreyre'den rivayet etmiştir.

[37] Buhârî, Tevhîd, 12; Şürût, 18; Tirmizî. Deavât, 82. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[38] Müslim Ebû Hiireyre hadîsi olarak rivayet etmiştir.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 131.

[39] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 132.

[40] el-Enbiyâ, 21/27.

[41] el-Bakara, 2/285.

[42] el-Bakara, 2/177.

[43] en-Nisâ, 4/136.

- [44] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 132-133.
- [45] el-A'râf, 7/12.
- [46] Müslim, Zühd, 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 153. Hadis Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir.
- [47] Bu hadisi İbn Merdûye Enes'den rivayet etmiştir. Ancak Sahîhu'l-Câmü's-sağîr'de (bk. 1020) geçtiği üzere hadis sahihtir. Benzer bir rivayet için ayrıca bk. Tirmizî, Zühd, 9; İbn Mâce, Zühd, 19.
- [48] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 133.
- [49] Buharî, Mevâkît, 16; Tevhîd, 23. 33; Müslim, Mesâcid, 210; Nesâî, Salât, 21. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.
- [50] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 134.
- [51] er-Rahmân, 55/14-15.
- [52] ez-Zâriyât, 51/56.
- [53] el-Cin, 72/11, 14-15.
- [54] Sebe", 34/13.
- [55] en-Neml, 27/17.
- [56] el-Kehf, 18/50.
- [57] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 134-136.
- [58] ez-Zuhrut; 43/4.
- [59] el-Müjminûn, 23/86.
- [60] el-Bakara, 2/255.

[61] el-Hâkka, 69/38-40.

[62] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 136-137.

[63] Buhârî, Cenâiz. 1>0; Müslim. Cennet. 65. 66: Nesâî. Cenâiz, 116.

[64] Müslim, Cennet. 67.

[65] Buhârî, Cenâiz, 88; Nesâî, Cenâiz, 114.

[66] Müslim, Cennet, 73.

[67] Müslim, Cennet, 75.

[68] Bu hadisin bu kısmı bütün mutemet nüshalarda "keyfe yesmeû ve ennâ yücîbû ve kad ceyyefû" diye geçer. Buradaki "yesmeûne kelimesi "nûn"suz olarak zikredilmiştir ki bu, az kullanılsa da doğru bir kullanımdır, "ceyyefû" sözü: "koku yaymak ve leş haline gelmek" anlamındadır. "Ölü koktu ve leş haline geldi sözü", "Ceyyefe'l-meyyitü ve câfe ve ecâfe ve erveha ve eritene" gibi kelimelerle ifade edilebilir ki hepsi de aynı manayı verir.

[69] Hadisin metninde geçen "Mâ entüm bi esmea (imâ ekûlü minhüm" sözü hakkında el-Mâzerî bazı kimselerin şöyle dediğini belirtir: "Bu hadisin zahirinden anlaşıldığına göre ölü, işitmektedir. Mâzerî bu durumu reddetmiş ve bunun söz konusu hadiste zikri geçenlere has bir durum olduğunu belirtmiştir. Kadı İyaz da bunu reddederek, sahihliği konusunda şüphe bulunmayan kabir azabı ve fitneleri konusunda varit olan hadislerdeki manaların gösterdiğine göre, bu kimselerin Hz. Peygamber'i işitmelerinin muhtemel olduğunu belirtmiştir. Bu ise, onların ya tamamının veya bir kısmının Allah'ın dilediği kadar düşünüp işitecek kadar diriltilmesi şeklinde olur. Bu Kadı İyaz'ın sözü olup, kabirlere selam verme ile ilgili hadislerin de gereği olan tercihe şayan görüştür.

- [70] Buhârî, Meğâzî, 8; Müslim, Cennet, 77; Nesâî, Cenâiz, 117; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 72; III, 104.
- [71] Geniş bilgi için, Fetâvâ muasıra {Çağdaş Meselelere Fetvalar} adlı eserimizin birinci cildinde yer alan "Ruh Çağırma" ile ilgili kısma bakınız.
- [72] el-Bakara, 2/28.
- [73] el-İsrâ, 17/85.
- [74] el-Vâkıa, 56/1-7.
- [75] el-Vâkıa, 56/83-94.
- [76] Gâfir (el-Mü'min), 40/45-46.
- [77] Nuh. 71/25.
- [78] Nuh, 71/17-18.
- [79] el-Tevbe, 9/101.
- [80] el-Erf âm, 6/93-94.
- [81] el-Enfâl, 8/50-51.
- [82] en-Nahl, 16/28-29.
- [83] en-Nahl, 16/32.
- [84] Fussilet, 41/30-31.
- [85] Al-itmrân, 3/169-171.
- [86] el-Bakara, 2/154. Buraya kadar olan bu bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ibn Teymiyye, Mecmu'ufetâvâ, IV, 262-270.
- [87] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 137-145.
- [88] 1 el-İsrâ, 17/79. .

[89] Buhârî, Enbiyâ, 3, 9; Müslim, îmân, 327. Bu hadisin mânası, gerek Ebû Hüreyre ve Ebû Hüzeyfe hadisleri ile gerekse de Hz. Ebû Bekir, Selmân, Enes ve başka sahâbîlerin hadisleriyle doğrulanmıştır.

[90] el-Enbiyâ, 21/104.

[91] Hz. Peygamber'in Havz'ı ile ilgili hadisler söz konusu edilirken buradaki ashâbî="ashabım" ifadesinden ne kastolunduğu açıklanacaktır. Hadisin siyakından anlaşıldığına göre, "se yücâu bi ricalin min ümmetî=ümmeiminden bazı kimseler getirilecek" ifadesinden sonra gelen "ashâbî" İfadesiyle Resûlüllah, getirdiğı dine tabi olanları kastetmiştir. Yoksa "ashap" kelimesinin ıstılah mânasındaki bilinen anlamı değildir.

[92] el-Mâide, 5/117-118.

[93] Buhârî, Enbiyâ, 8, 48; Rikâk, 45; Müslim, Cennet, 58; Tirmizî, Kıyamet, 3; Nesâî, Cenâiz, 119.

[94] Buhârî, Rikâk, 45.

[95] Münzirî et-Terğlb ve't-terhîb'mde şöyle demiştir: Bu hadisi Taberânî sahih bir isnatla rivayet etmiştir (bk. el-Müntekâ, 2242). Heysemî de, bu hadisin râvilerinin Muhammed b. Abbas -ki o da sikadır- sahihin râvileri olduğunu belirtmiştir (bk. X, 333).

[96] Buhârî, Rikâk, 44; Müslim, Münâfıkîn. 28.

[97] Buhârî. Tefsir (25) I; Müslim, Münâfıkîn. 54; Tirmizî, Tefsir, 12.

[98] Buhârî, Rikâk, 47.

[99] Münzirî bu hadisi Bezzâr ve Taberânî'nin sahîh bir isnadla rivayet ettiğini belirtmiştir. Hadisin lafzı Münziri'ye aittir. Meysemî de Taberânî ve Bezzâr'ın da benzer lafızlarla rivayet ettiklerini ve Sâmit b. Muâz ve Adî b. Adî e!-Kindî -ki bunlar da sikadırlar- dışındaki Taberânî'nin rivayetinde

bulunan râvüerin sahihin râvileri olduğunu belirtmiştir (bk. Mecmau z-zevâid, X, 346)

[100] Buhârî, İlim, 35; Müslim, Cennet, 79; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 47. 91. Bu hadisin lafzı Müslim'e ait olup o bu hadisi, *'Sıfliu'l-cenne" bölümünde rivayet etmiştir. "Nûkışe (hesaba çekilirse)" kelimesi, "İsteksâ aleyhi (çok sıkı bir şekilde araştırıldı)" demektir. Kadı İyâz'ın bildirdiğine göre "uzzibe" ifadesinin iki manası vardır. Bunlardan biri, hesaba çekilen nefsin günahlarının arzetmesi İçin üzerinde durulması ki, kınamayı da beraberinde getirdiği için, bu bir azaptır. İkincisi ise, bu soruşturmanın cehennem ateşinde son bulmasıdır ki, "helak oldu" şeklinde geçen diğer rivayet, bunu desteklemektedir. Bu Kadı İyâz'ın sözüdür ki bu ikinci görüş doğru olan görüştür. Buna göre manası, eksikliğin ve kusurun kullardan sadır olması ve çok olmasıdır. Eğer her kim iyi bir şekilde hesaba çekilip araştırılır ve müsamaha gösterilmezse helak olmuş ve cehenneme girmiş demektir. Ancak kendisine şirk koşulması hariç, Cenab-ı Hak dilediği kimseleri affedici ve bağışlayıcıdır.

[101] Buhârî, Rikâk, 53; Müslim, Fedâil. 27. Önde gelen âlimlerin bildirdiğine göre, Allah Teâla'nın H/.. Peygamber'e ikramı olan Havuz ile ilgili hadisler tevaâtür derecesine ulaşmıştır. Bizler bu hadislerde geçtiği şekliyle ona inanır ve Allah'ın feyiz ve ihsanı konusunda üerİ geri konuşmayız. (Hadisin Buhârî rivayeti Müslim rivayetinden önemli bazı lafız farklılıkları içermektedir -mütercim-).

[102] Heysemî bu hadisin bir kısmının Tirmizî ve İbn Mâce tarafından da rivayet edildiğine dikkat çektikten sonra şöyle demiştir: Bu hadisi, Ahmed ve Taberânî rivayet etmiştir. Ahmed rivayetinin râvileri ve Taberânî rivayetinin bazı râvileri, sahihin râvileri gibidir. Ancak Taberânî rivayetinde Hz. Peygamber'e, "Havuzun suyu nedir?" diye sorulduğu ve "Suyu, süten daha beyaz ve baldan daha tatlı" diye cevap verdiği belirtilmiştir (bk. Mecmau'z-zevâid,X, 362-363).

[103] el-İhsân, Hadis no: 6457.

[104] Müslim, Fedâil, 38; Ahmed b. Hanbel. Müsned, V, 280-83.

[105] Bu hadis, saçlarının başlarının düzensizliğine, yüzlerinin solgunluğuna ve elbiselerinin kirli olması gibi nefislerini ilgilendiren şeylere aldırmadan, (dîni) misyonlarının İfası için gayret eden insanlardan bahsetmektedir. Çünkü onların ifa ettikleri görev, çok daha büyük ve çok daha Önemlidir. Zira onlar, başkaları karşısında olan bütün görevlerini yerine getirirler ve başkalarının hakkının kendilerinde kalmasını istemezler ancak kendi haklarının tamamını alamazlar. Maalesef bu İnsanların vasfı olan bu îsâr duygusu (empati), insanların kendi şahsî menfaat ve zevklerini ön planda tuttukları günümüzde en çok eksikliği duyulan haslettir, öyle ki bugün artık neredeyse herkes, "benim bunda ne menfaatim var?" diye sormakta ama, "'benim bu konuda görevim nedir?'" diye çok nadir olarak sormaktadır.

[106] Bu hadis, Müsnefde (6162) nolu hadistir (bk. II, 132). Ahmed Şâkir onun İsnadının sahih olduğunu bildirmiş ve uzun uzun «Aİiricini yapmıştır (bk. IX, 23-25). Ayrıca bk. Heysemî. Mecmau 'z-zevâid, X, 365-366.

[107] Bu hadiste geçen "min ümmeti" ifadesi, çeşitli asırlarda ümmetin tamamı İçinde irtidat etmiş kimselere delâlet eder ki onlar, Allah ve Resulünün kendilerini Övdüğü sahabeden değildirler. Önceki hadiste yer alan ve onların, "Ey Allah'ın Nebîsi! Bizi tanıyorsun; sayımızın çokluğuna ve aramızda bulunan zamanın uzaklığına rağmen, biz sana uyanlardanız" sözleriyle Hz. Peygamber'in onlara verdiği, "simalarından ve aldıkları abdestlerin izindeki ayırıcı vasıftan onları tanıdığını" belirtmesi bu durumu teyit eder. Yine bu hadiste yer alan "Bunlar benim ashâbımdandır" sözü, "Onlar Dînime tabi olanlardandır" demektir ki bu, manevî bir sahâbîliktir. Bu şekilde bir tevilin yapılması hadisleri

uzlaştırmak için gereklidir. Ancak buradaki irtidat edenlerden Hz. Peygamber'in vefatından sonra dinden çıkanların kastedil meşinde de sakınca bulunmamaktadır.

[108] Müslim, Fedâil, 28.

[109] Bu hadiste geçen "es-selâsetü mevâtın" ifadesinin Arapça'daki yaygın kullanımı, "selâsetü'l-mevâtır" şeklindedir. Bundan biraz daha az kullanım, ("es-selâsetü'l-mevâtın" şeklindedir.

[110] Tirmizî, Sıfatu'l-kıyâme, 9. Hadisi Tirmizî, "hasen-garîb" olarak değerlendirmiştir.

[111] 'Meryem, 19/71.

[112] 'Meryem, 19/72

[113] Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 163.

[114] Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 163.

[115] es-Secde, 32/17.

[116] Buhârî, Bedü'l-halk, 8; Tefsir (32), 1; Tevhîd, 35; Müslim, Cennet, 2-5; Tirmizî, Tefsîr, 32, 56; İbn Mâce, Zühd, 39; Dârimî, Rikâk, 105; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 313, 438.

[117] es-Secde, 32/16-17.

[118] Müslim, Cennet, 5.

[119] Buhârî. Cihâd, 5, 6. 73; Rikâk. 2, 51; Müslim, İmaret, 112-15; Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 17; Nesâî, Cihâd, II; Dârimî, Cihâd, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1,256: II, 532. Hadisin buradaki lafzı Tirmizî'ye aittir.

[120] Bu rivayet, "ceyyid" nitelikli bir isnadla Beyhakî'nin mevkuf olarak rivayet ettiği hadisieridendir (bk. Münzirî, ei-Hüntekâ, Hadis no: 2351).

[121] el-A'râf. 7/43.

- [122] Müslim, Cennet, 22; Tirmizî, Tefsir (29), 10; Dârimî, Rikâk, 103; Ahmed b. Hanbelî, Müsned, 11,319.
- [123] Müslim, Cennet, 18, 19; Dârimî, Rikâk, 304.
- [124] Bu hadisteki "nimetlendirilîr ve tasa duymaz" ifadesi bir başka rivayette, ""sizin İçin orada devamlı bir nimet vardır ve tasa da duymazsınız" şeklindedir. Bu şu demektir: "Sizin hiç bir keder ve gamınız olmaz." Bu hadisi, Müslim ve Ebû Dâvûd rivayet etmiştir (bk. ei-Münlekâ, 2333)
- [125] Müslim, Cennet, 21; Tirmizî, Cennet, 2, 8; Dârimî, Rikâk, 98.
- [126] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 145-159.
- [127] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 159.
- [128] Buhârî, İlm, 2 Itk, 8; Müslim, îmân. 1,5. 6; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.
- [129] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 159.
- [130] Buhârî, îmân, 37; Itk, 8; Müslim, îmân, 1, 5, 6; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, îmân, 4. Hadisi Buhârî ve Müslim Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir.
- [131] Buhârî, Rikâk, 35; Fiten, 13; İ'tisâm, 2; Müslim, îmân, 230; Tirmizî, Fiten, 17; İbn Mâce, Fiten, 27.
- [132] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 159-160.
- [133] Ebû Dâvûd, Melâhim, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 278.
- [134] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 161-162.

[135] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 162.

[136] Burada söz konusu edilen Hirakl, Hz. Peygamberin biseti sırasında, Bizans'ı yönetmekte olan ve Hz. Peygamber'in onu ve halkını İslâm'a davet etmek maksadıyla kendisine meşhur mektubunu gönderdiği hükümdardır. Yine o, müsiüman olmadan önce Ebû Süfyân'ın meclisine getirildiği ve ona, Hz. Peygamber ve risâleti üe ilgili, kendi akli melekesini ve zeka seviyesini gösteren çok dakik sorular yönelten İmparatorudur. Bu sorulara aldığı cevaplar neticesinde o, Resûlüllah'ın doğruluğuna kanaat getirmiş, ancak etrafındakilerin İsiâm'a olan nefret ve yüz çevirmelerini farkedince, saltanat sevgisi Hak'ka ittiba etmesine galip gelince dîni dünya karşılığında satmış oldu. Hz. Ömer döneminde Suriye'nin fethine kadar hükümdar olarak kalmış ve şöyle diyerek onu terkctmiştir: "Ey Suriye! Sana selâm olsun; selâm sana bir daha buluşma olmayacak olan şehir!"

[137] Ahmed b. Hanbeh Mümed, II, 176. Şeyh Ahmed Şâkir, bu hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Heysemî, Mecmau'z-zevâidde (bk. VI, 219) şöyle demiştir; "Bu hadisi Ahmed rivayet etmiş olup râvîleri, Ebû Kubeyl hariç -ki o da sikadır- Sahîh'in râvileridir." Elbânî de Silsiletü'l-ehâdîsü's-sahîha'da hadisi zikretmiştir (bk. Hadis no: 4).

[138] Türkiye'de senelerden beri İstanbul'un fethi münasebetiyle 29 Mayıs'ta bu yüce fethi ihya etmek, anlamlandırmak için anma toplantıları ve şölenler düzenlemektedir.

[139] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 162-164.

[140] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 103.

[141] Aynı lafızlarla bu âyet, Kur'an-ı Kerîm'de üç yerde geçmektedir (bk. etTevbe, 9/33; el-Feth, 48/28; es-Saff, 61/9).

[142] Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 4; Taberânî, Kebîr, XX, 601; İbn Hibbân, Hadis no; 6699, 6701; Hâkim, Müstedrek, IV, 430. Hâkim bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu belirtmiş ve Zehebî de bu hükmünde ona muvafakat etmiştir. Ayrıca hadise Heysemî de yer vermiş (bk. Mecmau'z-zevâid, VI, 14); ancak görünen o ki, Heysemî'nin ifadesinde bir düşme vardır. Zira Heysemî, hadisin Taberânî rivayetinin ricalinin Sahîh'm ricali gibi olduğunu belirtmiştir. Onun, "hadisi Ahmed ve Taberânî rivayet etmiştir" demesi buna delâlet eder.

[143] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 164-165.

[144] Müslim, Fiten, 19; Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Tirmizî, Fiten, 14; İbn Mâce, Fiten, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 278, 284.

[145] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 165.

[146] Müslim, Zekât, 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 370-71.

[147] Buhârî, Fiten, 25; Zekât, 9; Müslim, Zekât, 6i.

[148] Buhârî, Zekât, 9; Müslim, Zekât, 59.

[149] " Buhârî, Zekât, 9; Fiten, 25; Müslim, Zekât, 59.

[150] el-A'râf, 7/96.

[151] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 166-167.

[152] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 273. Heysemî, Mecmauz-zevâid'te (bk. V, 179) şöyle demiştir: "Bu hadisi Ahmed ve Bezzâr rivayet etmiştir. Ancak Bezzâr'm rivayeti daha tamdır. Taberânî de onun bir kısmını el-Evsât'te rivayet etmiştir. Hadisin râvileri de sikadır."

[153] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 167-168.

[154] Buhârî, Cihâd, 94; Müslim, Fiten, 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 417. .

[155] Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Fiten, 81; Tirmizî, Fiten, 56; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 122.

[156] Âl-i İmrân, 3/112.

[157] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 168-169.

[158] Buhârî, İ'tisâm, 10; Tevhîd, 29; Menâkıb, 28; Müslim, îmân, 247; İmâret, 170, 171; Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Cihâd, 4; Tirmizî, Fiten, 51; İbn Mâce, Mukaddime, 1; Dârimî, Cihâd, 38; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 93, 99, 104.

[159] Bu sahâbîlerin hadisleri için bk. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-sadîr, Hadis no: 7287-7296.

[160] Elbânî, a.g.e., Hadis no: 7704.

[161] Ahmed b. Hanbel, Müsned, V. 269. Bu hadis hakkında Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, bu hadisi babasının hattıyla bulduğunu belirtmektedir. Ayrıca hadisi 1 leysemî de rivayet etmiş ve onu Müsned ve Taberânî'ye isnad ederek, râvüerinin "sika" olduğunu belirtmiştir (bk. Meemau'z-zevûid, V, 288).

[162] Ebû Dâvûd, 1-itcn, t.

[163] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 169-170.

[164] Ebû Dâvûd, Melâhim, i. Hâkim de bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

[165] Sünnet ışığında Dîn'in tecdidi konusu için. Mm ecli sahveün râşide adlı eserimize bakınız (Beyrut, el-Mektebü'1-

islâmî ve Mısır. Dâru'l-Beşîr baskısı).

[166] Resâilü terşîdi's-sahve serisi İçinde yayımlanan el-Mübeşşirât bi'n-üsâri'I-İslâm adlı eserimize bakınız (Vehbe yayınlan. Kahire).

[167] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 170-171.

[168] Buhârî, Menâkıb, 25; Fiten, 25; Müslim, Fiten, 84; Tirmizî, Fiten. 43; Ahmed b. Hatibe!, Müsned, II, 237, 313.

[169] Buhârî, Fiten, 26; Tevhîd, 17; Müslim, Fiten, 101; Ebû Dâvûd, Melâhim, 14; Tirmizî, Fiten, 62.

[170] Buhârî, Enbiyâ, 50; Fiten, 26.

[171] Buhârî, Fiten, 26; Müslim, Fiten, 115; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 367; IV, 248.

[172] Hind Alt Kıtasının büyük âlimi Enver el-Keşnûrî bu konuda, et-Tasrîh bi mâ tevâîere ft nüzûli'/-Mesih adını taşıyan bir eser telîf etmiştir. Üstad burada, zayıf hadisier bir yana, kırk sahih ve hasen hadis zikretmiştir. Üstad Abdülfettâh Ebû Gudde de bu kıymetli eseri, tahkik etmiştir.

[173] en-Neml, 27/82.

[174] Müslim, Tevbe, 31; Ahmed b. Hanbel, Miisned, IV, 395, 404.

[175] el-En'âm, 6/158.

[176] Bu görüşü dillendirenlerden biri, dostumuz Üstad Saîd Ramazan el-Bûtf dîr. Kendisi bu görüşünü, Amman Kraliyet Konferans Salonu'nda yaptığı konuşmada ortaya atmıştır. Ben kendisiyle bu konuyu münakaşa etmiştim ve şu an bu görüşünden rücu ettiğini sanıyorum.

[177] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 171-174.

[178] Bu hadisi Tirmizî merfu olarak (bk. Zühd, 25), Buhârî ise İbn Ömer'den mevkuf olarak rivayet etmiştir (bk. Rikâk, 3). Tirmizî hadisi, yazarın zikrettiği "Huz min sıhhatike li meradike" lafzıyla değil, "...Ve huz min sthhatike kable sakmike..." diye rivayet etmiştir (mütercim).

[179] Bu tıp profesörü, Heşîm el-Hayyât'tır ki bu görüşlerini o. Amman'da verdiği bir konferans sırasında dile getirmiştir.

[180] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 175-177.

[181] Bu konuyla ilgili olarak er-Resûlü'l-muallim adlı eserimize bakınız (s. 85-154, Beyrut ve Kahire baskısı)

[182] en-Nehcü's-n-nebevî ve't-terbiye adlı eser bu konuda güzel bir örnektir (Mısır, Dâru'l-Vefâ neşri)

[183] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 178-179.

[184] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 179-180.

[185] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 180.

[186] Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 5; Cihâd, 1; Edeb, 120; Müslim, îmân, 137-140; Edeb, 120. Aynı zamanda hadis, et-Tergîb ve 't-terhîb de de yer almaktadır.

[187] Yazarın Buhârî'nin rivayet ettiğini belirttiği, bu hadisi biz, Buhârî'nin Sahtemde tesbit edemedik. Bizim tesbitlerimiz hadisin Ebû Ya'îâ'nın MüsnecTmde (bk. XII, 229) bulunduğu yönündedir. Ayrıca Heysemî'nin tesbiî de bu paraleldedir (bk, Mecmau 'z-zevâid, VIII, 151).

[188] Bu iki hadis için bk. Buhârî, îmân, 4, 5.

[189] İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 62.

[190] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 120, 185. Ahmed Şâkir, bu hadisin isnadında bulunan İbn Lehîa'ya rağmen, onun isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Ona göre İbn Lehîa sikadır. Ebû Davud'undun aynı mânada Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği başka bir rivayet de, bu hadisi desteklemektedir.

[191] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 181-183.

[192] Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 71.

[193] Müslim, Saîd b. el-Âs'dan rivayet etmiştir (bk. Fedâilü Vsahâbe, 27).

[194] Bu yöndeki bazı hadislerin Buhârî tarafından rivayet edildiği bildirilmiştir (bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 226).

[195] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 183-184.

[196] Eserin Arapça'sında bu, Hirâ olarak olarak geçmektedir. Bunun bir basım hatası olduğunu düşünüyoruz (mütercim).

[197] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 184-185.

[198] Buhârî, îmân, 3; Savm, 1; Müslim, îmân, 8-9; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

[199] Ebû Dâvûd, Edeb, 80.

[200] ' Buharı bu hadisi Sahihimin ilim bölümünün, "Men hassa bi'l-ilm kavmen düne kavmin kerahete en lâ yefhemû=Bir konuyu (bilgiyi), anlamazlar endişesiyle bazı kimselere anlatmamak" konusunda, mevkuf olarak rivayet etmiştir.

[201] Bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 225.

[202] en-Nisâ, 4/5.

[203] Gazzâlî, İhya, I, 57-58 (Beyrut, Dâru'l-Ma'rife neşri).

[204] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 185-187.

[205] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 188.

[206] Ğâşiye, 88/17

[207] en-Nahl, 16/66.

[208] en-Nahl, 16/6.

[209] el-En'âm, 6/99.

[210] el-En'âm, 6/141.

[211] el-Fecr, 89/11-14.

[212] Sebe', 34/15-17.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 188-190.

[213] el-Mâde, 5/95.

[214] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 190.

[215] Ebû Dâvûd, Edeb, 159. Hadis Beyhakî'nin Sünen'mde de yer alır. Ayrıca hadis, Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr 'de de mevcuttur.

[216] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 190-192.

[217] Buhârt Edeb, 27; Hars, 1; Müslim, Müsâkât, 7-10, 12; Tirmizî, Ahkâm, 40.

[218] Münzirî, et-Terğîb ve 't-ierhîb'mde zikretmiş ve "önceden geçtiği üzere isnadı hasendir" demiştir. Bununla o, aynı konuda zikrettiği diğer hadislerin onu desteklediğini

bildirmektedir. Muhaddislerin belirttiklerine göre bu hadis, 5558"hasen li gayrihî"dır. Hadis için el-Müniekâ mine't-Terğîb ve't-terhîb adlı eserimize bekiniz (Hadis no: 1578).

[219] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 192-193.

[220] Zehebî de Hâkim'e bu konuda muvafakat etmiştir (IV, 233). Şeyh Ahmed Şâkir de Müsned'm hadislerinin tahricinde bu hadisi tashih etmiştir (No: 6551). Bu hadise bizim yaptığımız değerlendirme için el-Müntekâ mine î-Terğîb ve 't-terhîb adlı eserimize bakınız (I, 302, 303).

[221] Nesâî, Dahâyâ, 42; Sayd, 34; Dârimî, Edâhî, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 166. Kaynaklarda hadis "Men katale usfûran...." lafzıyla başlamasına rağmen yazar hadisi, "Mâ min insanın... " diye zikretmiştir (mütercim).

[222] Nesâî, Dahâyâ, 42; Ahmed b. Hanbel, Kiüsned. II, 166, 197. Ayrıca az önce zikri geçen eserde, bu hadis için yaptığımız değerlendirmeye bakınız (Hadis no: 857).

[223] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 193-195.

[224] Ebû Dâvûd, Sayd, 21; Tirmizî, Sayd, 17; Nesâî, Sayd, 14; İbn Mâce, Sayd, 1. Tirmizî hadisin "hasen" bir hadis olduğunu söylemiştir. Nâsiruddîn el-Elbânî hadisi, Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr'de zikretmiştir. Taberânî ise hadisi el-Evsat'ta Hz. Aîşe'den rivayet etmiştir. Taberânî'nin bu rivayetinin senedinde Leys b. Ebû Eşlem vardır ve o, Heysemî'nin belirttiği üzere, "sika" bir râvi olmasına rağmen "müdeellis"tir. Hadîsi aynı lafızla, Taberânî, el-Kebîr ve el-Evsaf'a ve Ebû Ya'lâ İbn Abbas tarikiyle rivayet etmişlerdir. Heysemî bu hadisin isnadının "hasen" nitelikli olduğunu belirtmektedir (bk. el-Mectna', IV, 43).

[225] el-En'âm, 6/38.

[226] en-Necm, 53/4

[227] Münzirî'nin Muhtasar[^] ve İbn Kayyını'nın Tehzîb'i ile birlikte ve Ahmed Muhammed Şâkir ve Muhammed Hâmid el-Fakkî'nin tahkikiyle basılan Meâlimü's-Sünen'e bakılmalıdır (bk. IV, 132-133; Mısır "es-Sünne'l-Muhammediyye" baskısından ofset olarak basılan Pakistan "el-Mektebetü'l-Eseriyye" neşri). Âlimler köpeklerin Öldürülmesinin hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Sahih olan, zarar veren ve eziyet verenleri hariç onların öldürülmelerinin caiz olmadığıdır. Naslar, avcılık gayesiyle ve çiftlikteki hayvanlar ile ekinlerin korunması maksadıyla köpek beslenebileceğini söylemektedir. İbn Abdilberr ve başkalarının da belirttiği üzere, evlerin muhafazası vb. gibi, şer'in itibara aldığı diğer faydalar da, buna kıyaslanır.

[228] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 195-197.

[229] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 197.

[230] İbrahim, 14/7.

[231] Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, !; İbn Mâce, Zühd, 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 258; Dârimî, Rikâk. 2.

[232] Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 9. Hadisi ayrıca Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'de (bk. Hadis no: 300), Humeydî de Müsned'mde (bk. Hadis no: 439) rivayet etmişlerdir. Hadisin senedinde "mechûl" bir râvi vardır. Ancak İbn Hibbân'ın tahrir ettiği (bk. Hadis no: 2503) Ebu'd-Derdâ ve Ebu'd-Dünya'nın tahrir ettiği İbn Ömer hadislerinde onun şahidi mevcut olup bu iki rivayetle söz konusu hadis güçlenmektedir.

[233] Tirmizî, Tefsir, 102 (Tekâsiir Sûresi'ne dair tefsir). Hadisin isnadı sahih olup İbn Hibbân da bu hadisi Sahihinde zikretmiştir (bk. Hadis no: 2585).

[234] et-Tekâsür, 102/8.

[235] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 3. İmam Ahmed bu hadisi, Hz. Ebû Bekir'in Müsned'mz dair hadisler arasında rivayet etmiş (bk. Hadis no: 5, 7) ve Ahmed Şâkir de İsnadının sahih olduğunu söylemiştir. Hadisi ayrıca, İbn Mâce (bk. Duâ, 5 - Hadis no. 3849) ve Buhârî.ei-Edebü 1-Müfred de (bk. Hadis no: 724) zikretmiş olup Hâkim de sahih addetmiş ve Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

[236] İbn Kayyım, Zâdü'l-Meâd, IV, 214-216 (Mektebetü'r-Risâle neşri).

[237]

Hadisi Nesâî, Faruk Hammâde tahkikiyle neşredilen, Amelü'l-yevm ve'l-leyle adlı eserinde rivayet etmiştir (bk. Hadis no: 881, 882).

[238] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 198-200.

[239] el-Mâide, 5/6.

[240] Buhârî, Vudû', 2; Müslim, Taharet, 1; Ebû Dâvûd, Taharet, 31; Tirmizî, Taharet, 1; Nesâî, Taharet, 103; İbn Mâce, Taharet, 2. Hadisi Müslim ve İbn Mâce İbn Ömer'den, ayrıca İbn Mâce, Enes ve Ebû Bekre'den de rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd, Nesâî ve yine İbn Mâce, Vâlid Ebû Melîh'den rivayet etmişlerdir. Hadis için ayrıca bk. Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr, Hadis no: 7746.

[241] el-Müddessir, 74/4.

[242] el-Bakara, 2/222.

[243] et-Tevbe, 9/108.

[244] Müslim, Taharet, 223 (Ebû Mâlik el-Eş'arî hadisi).

[245] Buhârî, CunTa, 2, 3, 16; Müslim, Cum\ 4, 7; Ebû Dâvûd, Taharet, 127; Nesâî, Currat 2, 6, 8, 11; İbn Mâce, İkâmet, 80; Muvatta', Cum'a, 2, 4; Dârimî, Salâ, 190. Hadisi Mâlik, Ahmed, Ebû Davûd, Nesâî ve İbn Mâce Ebû Saîd el-Hudrî'den

rivayet etmişlerdir. Hadis için ayrıca bk. Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr, Hadis no: 4155.

[246] Buhârî, Cum'a, 12; Müslim, Cum'a, 9.

[247] Buhârî, Savm, 27; Nesâî, Taharet, 4; İbn Mâce, Taharet, 7; Dârimî, Vudû', 19; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 2, 10. Hadisi Ahmed, Ebû Bekir'den rivayet etmiş; Şafîî ve Ahmed Müsned'lerinde, Nesâî, İbn Hibbân, Hâkim ve Beyhakî Âişe'den, İbn Mâce de Ebû Ümâme İl-Bâhilî'den rivayet etmişlerdir. Hadisi daha başka âlimleri de rivayet etmiştir. Ayrıca bu hadis, Buhârî'nin "cezm" sîgası ile rivayet ettiği '•muallak" hadislerdendir.

[248] Buhârî (bk. Libâs, 51, 63, 64) ve Müslim'in (bk. Taharet, 49, 50) Ebû Hüreyre'den merfu' olarak rivayet ettikleri bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Beş şey, fîrattandır: Sünnet olmak, bacak arası kıllarını tıraş etmek, bıyığı kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altı kıllarını almak".

[249] Tirmizî, Birr, 61. Tirmizî bu rivayetin senedinde zayıf addedilen bir râvî olduğunu belirtmiştir. Ancak hadiste bulunan "Evinizin avlusunu temizleyin" kısmı, hasen bir isnadla Sa'd'dan rivayet edilen başka hadislerle de desteklenmiştir. Elbânî de el-Halâlu ve'l-harâm adlı eserin hadislerinin tahricinde bunu tesbit etmiştir {bk. Hadis no. 113).

[250] Hadisi Tabcrânî, Huzeyre b. Esyed'den rivayet etmiştir. Ayrıca hadis, Sahîhu'l-Câmiu's-sağîrdt "hasen" olarak değerlendirilmiştir (bk. Hadis no: 5923).

[251] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 200-203.

[252] Tıpkı "Lanet edilen üç şeyden sakının: Su kaynaklarının bulunduğu yerlere, yol kenarlarına ve insanların gölgelenip dinlendikleri yerlere büyük abdest bozmak" hadisinde buyurulduğu gibi. Bu hadisi, Ebû Dâvûd (Taharet, 14) İbn Mâce (Taharet, 21), Hâkim ve Beyhakî Muâz'dan rivayet

etmişlerdir. Elbanî Sahîhu 'l-Câmiu's-saöir'de bu hadisi "hasen" addetmiştir (bk. Hadis no: 112). Hadisin İmam Ahmed'in rivayet ettiği başka bir varyantı da. İbn Abbas'tan nakledilmiştir (bk. Müsned, 1, 299).

[253] Müslim, Taharet, 68; Ebû Dâvûd, Taharet, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 372. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[254] Bk. Münâvî, Feyzu 'l-Kadîr Şerhli Câmiu 's-sağîr, I, 136.

[255] Müslim, Taharet, 283 (Ebû Hüreyre hadisi).

[256] Müslim, Taharet, 87; Ebû Dâvûd, Taharet, 49; Tirmizî, 19; Nesâî, Taharet, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 241, 289. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[257] Müslim, Eşribe, 96, 99; Ibn Mâce, Eşribe, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 355. Hadîs Câbir'den rivayet edilmiştir.

[258] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 203-205.

[259] Tirmizî, Büyü', 6; Ibn Mâce, Ticârât, 41; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 154, 155, 156. Hadisi ayrıca İbn Hibbân Sahîh'inde Sahr el-Gâmidî'den rivayet etmiştir. İbn Mâce ise hadisi İbn Ömer'den ve Taberânî de bir grup sahabîden rivayet etmişlerdir. Aynı zamanda hadise Sahîhu'l-Câtniu's-sağîr'de de yer verilmiştir (bk. Hadis no: 1300).

[260] Bu manadaki bazı hadisler için bk. Buhârî, Deavât, 38, 40; Cihâd, 25; Müslim, Zikr, 49-51; Ebû Dâvûd, Vitr, 32; Tirmizî, Deavât, 70; Nesâî, İstiâze, 6.

[261] Bu durum, şu hadisten açık bir şekilde anlaşılmaktadır: Şeytan, sizden biriniz uyuduğu zaman başının arkasına üç düğüm atar..." Bu hadisi Buhârî Ebû Hüreyre den rivayet etmiştir (bk. Teheccüd, 12; Bedü'l-halk, 11).

[262] Bk. Ebû Dâvûd, Cihâd, 61; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 264.

[263] Bk. Müslim, Cihâd, 132; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 52.

[264] Bk. Ebû Dâvûd, Libâs, 21. Ayrıca bk. Tirmizî, Libâs, 42.

[265] Bk. Buhârî, Salât, 69; Cihâd, 81, 82; Müslim, îdeyn, 19, 22; Ebû Dâvûd, Edeb, 51.

[266] Eğer buradaki sözde bir düşme yoksa, onun mânası şudur: "Bu sürümden bir koçtur; şayet beni yenersen onu sana takdim edeceğim"

[267] Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, s. 235, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Risale baskısı).

[268] Bk. Şevkânî, Neylû'l-evtâr, X, 18-19 (Mektebeti'l-külliyyâti'l-Ezheriyye neşri). Metin, tarafımızdan bazı tasarruflarla nakledilmiştir.

[269] Buhârî, Cihâd, 78. Rivayetin farklı bir versiyonu İçin de bk. Buhârî, Menâkıb, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 50.

[270] Müslim, İmaret, 167; Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Tefsir, 8; İbn Mâce, Cihâd, 19.

[271] Bu manadaki bazı hadisler için bk. Müslim, İmaret. 169; Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Nesâî, Hayl, 8.

[272] Nesâî, Cihâd, 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 386.

[273] Ebû Dâvûd, hâk, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 384.

[274] Şevkânî, Neylû 'l-evtâr, X, 10-12.

[275] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 205-211.

[276] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 211-212.

[277] el-A'râf,

[278] ef-Mâide, 5/87.

[279] Tirmizî ve Hâkim, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmişlerdir. Hadis, Elbânî'ye ait Sahîhu'l-Câmîu's-sağîr'de de yer almakta olup müellif hadisi "hasen" olarak değerlendirmiştir bk. Hadis no: 1887).

[280] el-A'râf, 7/31.

[281] Buhârî, Libâs, 1; Nesâî, Zekât, 66; İbn Mâce, Libâs, 23; Ahmed b. Hanbel, II, 181. Hadis, İbn Ömer'den rivayet edilmiş olup ayrıca hadisi Hâkim de tahrir etmiştir. Hadis, Sahîhu'l-Câmîu's-sağîr'de "hasen" olarak değerlendirilmiştir (bk. Hadis no: 4505).

[282] Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Et'ime, 50; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 132; İbn Hibban, Sahih, Hadis no: 5236. Tirmizî hadisi, "hasen-sahîh" olarak değerlendirmiştir. Hakim de hadisi sahih addetmiş ve Zehebî de ona muvafakat etmiştir (bk. IV; 121, 331, 332). Bu zikri geçen musanniflerin hepsi bu hadisi, Mîkdâm b. Ma'dîkerîb'den rivayet etmişlerdir.

[283] İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bu hadis, "müttefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Et'ime, 12; Müslim, Eşribe, 182-86. Ayrıca bk. Tirmizî, Etkime, 20; İbn Mâce, Erime, 3).

[284] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 212-213.

[285] Enes'ten rivayet edilen bu hadis, "müttefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5).

[286] Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bu hadis, "müttefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Savm, 55; Nikâh, 89; Edeb, 84; Müsüm, Sıyâm, 182, 192; Nesâî, Sıyâm, 76).

[287] Buhârî, Ezan, 39, 67; Enbiyâ, 48; Müslim, Salât, 95; Mesâcid, 257; Nezir, 9; Ebû Dâvûd, Salât, 46; Tirmizî, Nüzûr, 10; Nesâî, İmamet, 40; İbn Mâce, Mesâcid, 14.

[288] Ebû Dâvûd, Vitir, 32; Nesâî, İstiâze, 19, 20; İbn Mâce, Erime, 53. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Hadisi Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr müellifi (Elbânî), "hasen" olarak değerlendirmiştir (bk. Hadis no: 1283).

[289] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 213-214.

[290] el-Bakara, 2/185.

[291] Ahmed b. Hanbei, Müsned, 11, 108. Hadisi İbn Hibbân ve Beyhakî {Şuabu'l-îmân'da) de tahrir etmiş olup bütün bu musanniflerin eserlerinde hadisTft Ömer'den rivayet edilmiştir. Tdhrir ve teknik değerlendirmesi için bk. Elbânî, Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr, Hadis no: 1886.

[292] Buhârî, Savm, 36; Müslim, Sıyâm, 92.

[293] Bu konuda, Teysîru'l-fıkh adlı eserinizin "Fıkhu's-sıyâm" adlı bölümündeki "Seferde oruç tutmamak ne zaman daha faziletli olur?" kısmına bakınız

[294] el-Bakara, 2/185.

[295] el-Bakara, 2/173.

[296] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 214-216.

[297] el-A'râf, 7/31.

[298] Buhârî, Teyemmüm, 7 (muallak olarak); Ebû Dâvûd, Taharet, 124; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 203. Hadis ayrıca Dârekutnî, İbn Hibbân ve Hâkim tarafından da tahrir edilmiştir. Adı geçen bu eserlerde hadis, İbn Ömer'den rivayet edilmiştir (bk. Şevkânî, Neylû 'l-evtâr, I, 324 (Dâru'l-cîl neşri).

[299] Ebû Dâvûd, Taharet, 125; İbn Mâce, Taharet, 93; Dârimî, Vudû\ 70. Muvatta', Ayn, 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 330. Hadisin sahâbî râvisi, Câbîr ve İbn Abbas'tır

(bk. Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr, Hadis no: 4362, 4363). Hadis hakkında ayrıca bk. İrvâit '1-ğalH, Hadis no: 105.

[300] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 216-217.

[301] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 218.

[302] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 218-219.

[303] Ebû Dâvûd, Vitr, 32; Nesâî, İstiâze, 36; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 192. Hadis Enes'den (r.a.) rivayet edilmiştir. Hadis İçin ayrıca bk. Sahîhu 'l- Câmiu 's-sağîr, Hadis no: 1281.

[304] Bu hadisi Hâkim ve Beyhakî, Kitâbu' t 'duamda Enes'den (r.a.) rivayet etmişlerdir (bk. Elbânî, Sahîhu'1-Cami'u's-sağîr, Hadis no: 1285).

[305] Tirmizî, Deavât, 126. Hadisi ayrıca Taberânî ve Hâkim de rivayet etmiştir.

[306] Müslim, Zikr, 33-35; Ebû Dâvûd, Edeb, f 01; Tirmizî, Deavâl, 66; İbn Mâce, Duâ, 4. Hadis ayrıca Hâkim tarafından da tahrir edilmiş olup bütün bu musannifler hadisi Âişe'den (r.a.) rivayet etmişlerdir. Tirmîzî hadis hakkında "hasen garîb" değerlendirmesini yapmıştır. "Hasen" değerlendirmesini Tirmizî, aynı mânalara gelen diğer hadisleri göz önüne alarak yapmıştır.

[307] Bu hadisi Bezzâr, İbn Abbas'tan rivayet etmiş olup hadiste, Heysemî'nin de dediği gibi (bk. Mecmau'z-zevâid, X, 175J) zayıf bir râvi vardır. Hadis ayrıca, Sahîhu 1-Câmiu 's-sağîr adlı eserde de mevcuttur.

[308] Heysemî'nin bildirdiğine göre (bk. Mecmau'z-zevâid, X, 179) bu hadisi, "ceyyid" nitelikli bir isnadla Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir.

[309] Hâkim Kitâbu't-duâ'da Hz. Ali'den rivayet etmiş ve sahih saymıştır. Zehebî de Hâkim'in bu tashihine muvafakat etmiştir (bk. 1,527).

[310] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 219-220.

[311] Tirmizî, Tıb, 21, İbn Mâce, Tıb, i, Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 421; Hâkim, Müstedrek, IV, 199. Tirmizî hadisi, "hasen" hadis olarak, bazı nüshalarda da "hasen-sahih" olarak değerlendirmiştir. Hâkinrin rivayet edip sahih addettiği ve Zehebî'nin de ona muvafakat ettiği (bk. IV, 199) Hâkîm b. Hizam hadisi, bu rivayetin şahididir. Hadisin diğer bir şahidi ise, İbn Hibbân'ın Sahîtf'mdz Ka'b b. Mâlik hadisi olarak rivayet ettiği hadistir (bk. Hadis no: 6100).

[312] Müslim, Selâm, 73.

[313] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 220-222.

[314] Buhârî, Tıb, 54; Müslim, Selâm, 105; İbn Mâce, Tıb, 43; Mâlik, Muvatta', Ayn, 18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 434. Hadis, Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[315] Müslim, Selâm. 126; İbn Mâce, Tıb, 44.

[316] İbn Mâce, Tıb, 44. Hadis İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Bûsîri'nin Zevdid'inde, hadisin isnadının sika râvîlerden oluştuğu söylenmiştir.

[317] Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 92, 93, 94; 98, 100. Hadis, Abdurrahman b. Avf ve Üsâme b. Zeyd'den rivayet edilmiştir.

[318] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 222-223.

[319] Müslim, Selâm, 73.

[320] Ebû Dâvûd, Tıb, 12.

[321] Kettânî, et-Terâtîbü 'l-idâriyye, I, 457.

[322] Malik, Muvatta', Ayrı, 12.

[323] Ibn Kayyim, Zâdü'l-meûd, IV, 132 (Risale neşri).

[324] Ebû Davud, Diyât, 23; Nesâî, Kassâme, 41; İbn Mâce, Tıb, 16. Ayrıca bu rivayet Hâkim tarafından da rivayet edilmiştir. Bütün bu kaynaklarda hadis, Abdullan b. Amr'dan nakledilmiştir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona muvafakat etmiştir (bk. Münâvî, Feyzü 'l-kadîr, VI, 106).

[325] Fâtır, 35/14.

[326] Ahmed b. Hanbel, bu hadisi İbn Mes"ûd'un müsnedinde zikretmiş ve Şeyh Ahmed Şâkir de bu hadisi "haserf" hadis olarak değerlendirmiştir. Hadisin tahriri için ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Tıb. 17 (Muhtasar olarak); İbn Mâce, Tıb, 39; İbn Hibbân, el-!hsan, Hadis no: 6090. Hâkim de hadisi sahih saymış (bk. IV, 417, 418) ve Zehebî de ona uymuştur. Ayrıca hadisi takviye eden iki ayn tarik daha zikretmiştir (bk. IV, 416, 417).

[327] Ahmcd b. Hanbel, Müsned, IV, 310. Bu hadisi Abdullah b. Ukeym'in müsnedinde zikretmiştir. Heysemî, hadisi Taberânî'nin Ebû Ma'bed el-Cühcnî'nin hal tercümesinde rivayet ettiğini bildirmiştir. Yine onun bildirdiğine göre, Abdullah b. Ukeym'in usemi"tü=işittinr" ifadesiyle sahâbîliği sabit olmakta ise de, hadisin isnadında Muhammed b. Ebû Leylâ vardır ki o, "seyyİü'l-hıfz=hafızası çok zayıf biri olarak nitelendirilmiştir. Hadisin isnadının diğer ricali ise sikadır (bk. Mecmau 'z-zevâid, V, 103).

[328] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 154, 156. Ayrıca hadisi Taberânî ve Hâkim de rivayet etmiş; ancak hem Hâkim hem de Zehebî bu hadis hakkında sükut etmişlerdir (bk. IV, 216). Ahmed rivayetinin isnadı sika râvilerden oluşmaktadır. Yukarıdaki diğer rivayeti Ahmed, Ebû Yalâ ve

Tabcrânî rivayet etmiş olup râvileri sikadır (bk. Heysemî, Mecmau'z-zevâid.V, 103). Hâkim bu rivayeti sahih addetmiş, Zehebî de ona uymuştur (bk. IV, 216).

[329] Buhârî, Tıb, 3: İbn Mâce, Tıb, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I. 246. Hadis, İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir.

[330] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 223-227.

[331] Bk. İbn Kayyim, Zâdü'l-meâd, IV, 182-84 (thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut Müessesetü'r-Risale neşri).

[332] Buharî, Tıb, 39; Deavât, 11; Müslim, Selâm, 50, 5!.

[333] Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 10, 27, 34; Müslim, Müsâfirîn, 255; Ebû Dâvûd, Ramazan, 9; Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 4.

[334] Müslim, Zikir ve Dua, 54.

[335] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 227-228.

[336] Buhârî, Tıb, 1; Tirmizî, Tıb, 2; İbn Mâce, Tıb, 1.

[337] Buhârî, Tıb, I; Müslim, Selâm, 69; Ebû Dâvûd, Tıb, 1,11; Tirmizî, Tıb, 2; İbn Mâce, Tıb, 36; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 377, 413, 443. Hadisin tahric ve değerlendirmesi için ayrıcabk. Sahîhu'l-câmiu's-sağîr, Hadis no: 5164.

[338] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 278. Yine Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde aynı hadis, İbn Mes'ûd'dan da rivayet edilmiştir.

[339] Bk. Şevkânî, Neylü'l-evtâr, IX, 90, 91 (Beyrut Dâru'l-cîl baskısı).

[340] İbn Kayyim, Zâdü'l-meâd, IV, 17.

[341] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 228-229.

[342] Buharî, Salât, 63; Cihâd, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 5, 91. Hadis, bu lafızlarla İbn Hibbân'ın Sahîh'inde de rivayet edilmiştir (bk. XV, 7079).

[343] Hadisi bu lafızlarla Ebû Nuaym, //Yye'sinde zikretmiştir (bk. I, 133). Aynı rivayeti İbn Hibbân, "İlâ müşâşihî=iliklerine kadar" lafzıyla rivayet etmiştir (bk. Hadis no: 7086).

[344] Buharî, Savm, 49, 50; Hudûd, 42; Hisâm, 5; Müslim, Sıyâm, 57, 58; Tirmizî, Savm, 61; Dârimî, Savm, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11,23,231,237,244. Hadis, başlıca İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Enes ve Âişe (r. anhüm) gibi sahâbîlerden rivayet edilmiştir.

[345] Tirmizî, Kıyamet, 56; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 165, 167. Zübeyrden (r.a.) rivayet edilen bu hadisin tahric ve değerlendirmesi için ayrıca bk. Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr, Hadis no: 3361/1.

[346] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 229-232.

[347] Buhârî, imân, 17, 28; Salât, 28; Zekât, 1; İ'tisâm, 2, 28; Müslim, imân, 32-36.

[348] ' Ibn Mâce, Taharet, 48. Hadis, Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet edilmiştir. İbn Mâce'nin Sünen'mm Zevâid"'inde hadisin isnadının zayıf olduğu bildirilmiştir. Ancak İbn Mâce'de bu hadisten önce geçen "Lâ tüşrif=Israf etme" şeklindeki İbn Ömer hadisi (bk. Taharet, 48, Hadis no: 424) sayesinde bu hadis takviye kazanmıştır.

[349] Hadisi Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (bk. Duâ, 78) rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, IV, 63), Taberânî el-Mu'cemü'l-Evsat'ta ve Ebû Ya'lâ ve İbnü's-Sinnî de, Ebû Musa'dan rivayet etmiştir (bk. Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr, 1265).

[350] Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir (bk. Sahîhu'l-câmiu'sağır, 1283).

[351] Buhârî. Deavât, 39; Müslim, Zikr, 49.

[352] Hadi- Hz. Aişe'den rivayet edilmiş olup "müttefakun aleyh"tir (bk. Buhârî, Dcu- â', 38; Müslim, Zikr, 50, 52).

[353] Nesâî ve Hâkim bu hadisi Ammâr b. Yâsir'den (r.a.) rivayet etmişlerdir (bk. Sahîhu'l-Câmiu's-sağır, J{adhno: 1301).

[354] Müslim). Zikr, 72; Tîrmizî. Deavât, 72; İbn Mâce, Duâ, 2. Hadis İbn Mâc'dan (r.a.) rivayet edilmiştir.

[355] Ebû Dâvûd, Eşribe, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 316; II, 97. Hadis İbn Ömer'leri rivayet edilmiş olup hadisin metni şöyledir: "Allah, içkiye, içene, taşıyıp servis edene, satana, satın alana, (içki maddesini) sıkana (imal edene), sıktırana (imal ettirene), nakledene, naklettirene ve parasını harcayana lanet etmiştir."

[356] Müslim, Müsakât, 106; Ebû Dâvûd, Büyü', 4; Tirmizî, Büyü', 2. Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Müslim Câbir'den (r.a.) rivayet etmişlerdir.

[357] Müslim, îmân, 164; Ebû Davûd, Büyü', 50; Tirmizî, Büyü', 72; İbn Mâce, Ticârât, 36. Hadisi Ebû Hüreyre rivayet etmiştir.

[358] Buhârî el-Edehü'l-müfredinde rivayet etmiştir. Hadis ayrıca Taberânî, Hâkim ve Beyhakî tarafından da İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir. Hadisin tahriri için ayrıca bk. Sahîhu 'l-Câmi 's-sağır, Hadis no: 5832.

[359] Müslim, Müsakât, 120, 129; Ebû Davûd, Büyü', 47; İbn Mâce, Ticârât, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 111, 453. Hadis, Ma'mer b. Abdullah'dan rivayet edilmiştir.

[360] İbn Mâce, Cihâd, 10.

[361] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 232-235.

[362] Buhârî, Edeb, 27; Hars, I; Müslim, Müsâkât, 7-10; Tirmizî, Ahkâm, 40. Hadis Enes'den (r.a.) rivayet edilmiştir.

[363] Buharî el-Mikdâm b. Ma'dîkerib'den rivayet etmiştir (bk. Buhârî, Büyü', 15. Ayrıca bk. İbn Mâce, Ticarât,!). Yine diğ er bir hadiste de Hz. Peygamber'c "Hangi kazanç daha faziletlidir?" diye sorulduğ unda, "Kiş inin kendi el emeğ i ve helal yollarla yapılan ahş -veriş ten temin edilen kazanç" buyurmuştur. Bu hadisi Taberânî Kebîr ve Evsaf m&a rivayet etmiş olup Münzirî'nin bildirdiğ ine göre, hadisin râvîleri sikadır (bk. el-Müntekâ, 943; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IV, 61).

[364] Buhârî, Zekât, 50, 52; Büyü', 15; Nesâî, Zekât, 85. Hadisi Buhârî Zîlbeyr b. el-Avvâm'dan (r.a.) rivayet etmiştir.

[365] Ebû Dâvûd, Edâhî, 12; Tirmizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 27; İbn Mâce, Zebâih, 3.

[366] Beyhakî Şuabu'l-îmân'da Âiş e'den (r.a.) rivayet etmiştir (bk. Sahîhu'l-Câmiî's-sağîr, Hadis no: 1880).

[367] Buharî, Büyü', 151; Zebâih, 30; Müslim, Hayz, 100, 102-104.

[368] Müslim, Eş ribc, 140; İbn Mâce, Zebâih, 7.

[369] Buhârî, Tıb, 53, 54; Müslim, Selâm, 104,105; Ebû Dâvûd, Tıb, 24.

[370] Câbir ve Ebû Hüreyre'den (r.anhüm) rivayet edilen bu hadis için bk. Buhârî, Hars, 18; Müslim, Büyü', 87, 88.

[371] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 235-238.

[372] Buhârî, Libâs, 1; Nesâî, Zekât, 66; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 181. Hadis aynı zamanda Sahthu'l-Câmiu's-

sağtr'de de yer almış ve bu eserin müeliifi (Elbanî) hadisi "hasen" olarak değerlendirmiştir (bk. Hadis no: 4505).

[373] Buhârî, Eşribe, 28; Müslim, Libâs, 1; İbn Mâce, Eşribe, 17. Ümmü Seleme"den rivayet edilen bu hadisin tahrirci için ayrıca bk. Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağtr, Hadis no: 1692.

[374] Ebû Dâvûd, Libâs, 14; Nesâî, Zinet, 54; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 473. Ayrıca hadis Hâkim tarafından da tahrir edilmiş olupbütün bu musannifler hadisi, EbûM-Ehvâs'ın babasından rivayet etmiştir.

[375] Nesâî, Sehv, 62; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 264.

[376] Müslim, Eşribe, 134-36.

[377] Müslim, Libâs,41; Ebû Dâvûd, Libâs, 42; Nesâ, Nikâh, 82.

[378] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 238-239.

[379] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 239-240.

[380] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 240.

[381] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 241-242.

[382] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 242.

[383] en-Neml, 27/64.

[384] ez-Zuhruf, 43/19.

[385] el-Ahkaf, 46/4.

[386] en-Necm, 53/28.

[387] en-Nisâ, 4/157.

[388] Buhârî, Vasâyâ, 8; Nikâh, 45; Edeb, 57; Müslim, Birr, 28; Tirmizî, Birr, 56; Mâlik, Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned. II, 245. Hadisi Ebû Hüreyre rivayet etmiştir.

[389] en-Necm, 53/23.

[390] Sâd, 38/26.

[391] el-Kasas, 28/50.

[392] el-Bakara, 2/170.

[393] el-A'râf, 7/38.

[394] Tirmizî, Birr, 63. Tirmizî hadis hakkında, "hasen-garîb" değerlendirmesinde bulunmuştur.

[395] el-ATâf, 7/185.

[396] ez-Zâriyât, 51/21.

[397] Âl-Ümrân, 3/137.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 242-245.

[398] 'el-Cunma 62/2.

[399] Buhârî, Savm, 13; Müslim, Sıyâm, 15.

[400] el-Aîak, 96/1-5.

[401] el-Kalem, 68/1-2.

[402] İbn Sa'd, Tabakât, I, 22 (Beyrut baskısı).

[403] Hâkim'in Müstedrek'mde Âişe'den merfu olarak rivayet edilen (bk. II, 396), "Onları (kadınları) eli kepçe Man .sadece yemek pişirenler seviyesine indirmeyin ve ovlara yazı yazmayı (okuma-yazma) Öğretin. Onlara yün eğirmeyi ve Nur sûresini öğretin' mealindeki hadisin isnadı Hâkim'e göre sahihtir! Ancak Zehebî bu hadisi tenkit etmiş ve uydurma olduğunu söylemiştir.

[404] Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd rivayet etmişler; ancak Ebû Dâvûd ve Münziri hadis hakkında sükut etmiştir. Hadisin isnadı İbrahim b. Mehdî el-Bağdâdî el-Mesîsî hariç, Sahih'm râvîleri gibidir. Ancak Neylû'l-evtârda bildirildiğine göre (bk. IX, 103 -Lübnan Dâru'l-Cîl neşri-), İbrahim de 'sikav bir râvidir.

[405] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 245-247.

[406] el-Furkân, 25/1.

[407] el-Enbiyâ, 21/107.

[408] el-A'râf, 7/158.

[409] Bu konuyla ilgili rivayetler için bk. Buhârî, Ahkâm, 40; Ebû Dâvûd, İlim, 2; Tirmizî, İsti'zân, 22; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 186. Ayrıca bk. İbn Sa'd, Tabakât, II, 358; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, III, 380. Diğer taraftan Cemu'l-fevâid ve e'zebû'l-mevârid adlı eserde de bu rivayetler zikredilmiştir (bk. I, 319 -Medîne baskısı-).

[410] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 247-249.

[411] Buhârî, Cihâd, 181; Müslim, İmân, 235; İbn Mâce, Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 384. Ayrıca bk. Câmiu'l-usûl, X, 100 (Hadis no: 7570), thk. Abdüikadîr el-Arnaûd.

[412] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 249-250.

[413] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 250-251.

[414] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 251.

[415] Yûsuf, 12/47-49.

[416] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 251-252.

[417] Tirmizî bu hadisi Enes'ten rivayet etmiştir ve hadisin "garîb (zayıf)" olduğunu bildirmiştir. Yahya b. el-Kattân Tirmizî'nin bu değerlendirmesine katılmamıştır. Hadisi İbn Hibbân Sa/n7z'inde Amr b. Ümeyye ed-Damrî hadisi olarak nakletmiştir. Zerkeşî'nin de söylediği gibi hadisin isnadı sahihtir. Yine İbn Huzeyme Sahîh'inde Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den "kayyidhâ ve tevekkel=Deveni bağla ve ondan sonra tevekkül et" lafzıyla rivayet etmiş ve Irakî'nin bildirdiğine göre bunun da isnadı, "ceyyid=iyi/makbui"dür (bk. Feyzu'l-kadîr, II, 7, hadis no: 1191). Ayrıca bk. el-İhsân, II, hadis no: 73 3).

[418] Taberî'nin bu sözünü Şevkânî nakletmiştir (bk. Neylû 'l-evtâr, IX, 92).

[419] Rûm, 30/2-3.

[420] et-Tevbe, 9/40.

[421] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 252-256.

[422] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 256-257.

[423] Fâtır, 35/14.

[424] en-Nisâ, 4/83.

[425] Bu rivayet, İbn Hişâm'ın S/re'sinde (bk. II, 272) yer almış olup İbn İshâk'tan rivayet edilmiştir ki, rivayetin tahriri daha Önce de geçmişti. "Şöyle demiştir; Seîmeoğulları'ndan kimselerle konuştum. Onların söylediğine göre Habbâb..." Elbânî, Muhammed el-Gazzâlî'nin Fıkhu's-sîre'sinin hadislerinin tahririnde şöyle demiştir: "Benû Seleme'den olan kimseler İle İbn İshak

arasındaki bağlantının bilinmemesinden dolayı bu zayıf bir rivayettir. Yine Benû Seleme'den olan bu kimselerin Habbâb'ın muasırı olup olmadıkları da bilinmemektedir. Hâkim bu haberi Müstedrek'mdt mevsu! olarak rivayet timiş (bk. III, 427); ancak sahih addetmemiştir. Zehebî ise, mevsul olduğunu kabul etmemektedir. Buna karşılık İbn Hacer de İsâbe'smâz İbn İshak'ın 5/>e'sindeki Yezîd b. Rûman-Urve ve Bedir savaşına katılan birden çok sahâbînin Habbâb'ın sözünü naklettikleri tarikte haberi mevsul olarak rivayet edenlerdendir {bk. I, 427). Bu senedin Urve'ye kadar olan kısmı, sahihtir. Ancak Habbâb, Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmiş; Urve İse, Hz. Ömer'in hilâfetinin sonlarında doğmuş olup Habbâb'a yetişeni em i ştir. Buna göre hadis, "mürseP'dir. Ancak Urve'nin çocuklarına çeşitli gazvelerle ÜgiH haberleri rivayet eden pek çok sahâbî ile karşılaşmış olması ve bu haberin de söz konusu sahâbîler arasında meşhur olması, rivayeti desteklemektedir. Aynı şekilde İsâbe'dc bildirildiğine göre, bu rivayetin İbn Şâhîn nezdinde de bir şahidi mevcuttur. Sîre kitapları Habbâb'ın bu rivayetini nakletmişler ve onu kabul etmişlerdir.

[426] İbn Sa'd, Tabakât, II, 15.

[427] İbn Hişâm, Sîre, II, 272-273 (Beyrut Dâru ihyai't-türâsî'l-Arabî neşri).

[428] İbn Hişâm, ag.e., I, 235

[429] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 257-260.

[430] Tirmîzî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15. Hadisin isnadı zayıf olmakla birlikte, mânası sahihtir.

[431] İbn Abdilberr, Câmiu beyânı'1-il m, I, 121.

[432] Bu rivayetin bu kısmında zikri geçen "e mütehevvikûn?" İfadesi, şaşkınlık içinde olmak, yanı ilim ve irfanı, kendi kitap ve peygamberi dışındaki

kaynaklardan alacak kadar kendi akîde ve inancı hususunda tereddüt göstermek demektir.

[433] Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet etmiştir (bk. III, 470-71; IV, 265-66. Ayrıca bk. Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Tert'ibü'l-Müsned, Hm, 62). Ahmed el-Bennâ bu hadisin tahricinde, et-Tenkîh müellifinin bu rivayetin râvilerinin, hasen hadisin râvileri gibi olduğunu söylediğini nakletmiştir. Hadis, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin eserlerinde İbn Abbas'tan da rivayet edilmiş ve isnadı "hasen" olarak değerlendirilmiştir. İbn Hıbbân'm eserinde ise Câbir'den rivayet edilmiş olup isnadı "sahih"tir. Aynı konu başlığı altında Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Hâkim (e/-tftf«a'smda), Taberanî {el-Mu'cemü'l-fcebir'inde), Beyhakî Şuabü'l-îman'mda Abdullah b. Sabit el-Ensarî'den; Dârimî de Câbir'den rivayette bulunmuştur (bk. Mukaddime, 39. Ayrıca bk. d-Fethu'r-rabbanî, I, 175). Biz, yaptığımız araştırmada İbn Mâce'nin Sünen'inde böyle bir rivayet tesbit edemedik (mütercim).

[434] Bk. Kettânî, et-Teratîbü'l-idariyye veya Nizâmu'l-hükûme'n-Nebeviyye. I, 227-28.

[435] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 260-262.

[436] Buhârî, Küsûf, 1,15; Müslim, Küsûf, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 245; V, 428.

[437] Buhârî, Vasâyâ, 23; Hudûd, 44; Tıb, 48; Müslim, îmân, 144; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 10. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[438] Bu hadisi Nesaî, Hasan'ın (el-Basrî) Ebû Hüreyre'den rivayeti olarak rivayet etmiştir (bk. Tahrîm, 19). Daha önce de zikrettiğimiz gibi tercih edilen görüş, Hasan'ın Ebû Hüreyre'den hadis işittiği yönündedir.

[439] Bu hadisi Bezzâr "ceyyid" bir isnadla İmrân b. Husayn'den rivayet etmiştir. et-Tergîb ve't-terhîb'de de

zikredildiği üzere (bk. Hadis no: 1853), Taberanî bu hadisi İbn Abbas'dan "ve men etâ..." lafzı olmaksızın rivayet etmiştir. Heysemî de hadisi Ahmed'in rivayet ettiğini ve ravîlerinin güvenilir olduğunu söylediğini belirtmiştir (bk. Mecmau'z-zevâid, I, 37). Bu rivayette geçen "kefere bimâ ünzile alâ Muhammed=Muhammed'e indirilene inanmamış demektir" şeklindeki son cümleyi Bezzar, "ceyyid kavı" bir İsnadla rivayet etmiştir (bk. et-Müntekâ, Hadis no: 1854).

[440] Hadisin mana itibariyle birbirine benzer rivayetleri için bk. Müslim, Ebû Dâvûd, Tıb, 21; Tirmizî, Taharet, 102; İbn Mâce, Taharet, 122. Ancak Münzirî'nin Muhtasaru 's-Sünen'öe zikrettiği üzere, hadisin isnadı tenkit edilmiştir. Hâkim ise hadisin, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.

[441] Müslim, Selâm, 125; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 429.

[442] Münzirî şöyle demiştir: "Bu hadisi Bezzâr ve Ebû Yala "ceyyid" bir isnadla rivayet etmiştir (bk. el-Müntekâ, Hadis no: i 857). Heysemî de, hadisi Bezzâr'ın rivayet ettiğini ve ravîlerinin Hübeyre b. Meryem hariç -ki bu ravi de sikadır-Sahth'm ravîlerİ gibi olduğunu bildirmiştir (bk. Mecmau'z-zevâid, V, 118).

[443] Ebû Davûd, Tıb, 22, 51; İbn Mâce, Ldeb, 28; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 227, 311. Ahmed Muhammed Şâkir bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Feyzü'l-kadir'de belirtildiği üzere (bk. VI, 80), Nevevî Riyâzü'z-salihîn'de ve Zehebî de el-Kebâir'mde, bu hadisin sahih olduğunu bildirmişlerdir. Yine Feyzü'l-kadîf dt bildirildiğine göre (bk. VI, 80), el-Kebâirde bu hadisin Ebû Dâvûd rivayetinin sahih olduğu belirtilmiştir.

[444] er-Rahmân, 55/33.

[445] el-Furkân, 25/61.

[446] Bk. Münâvî, Feyzu 't-kadîr, ili, 256; VI, 80.

[447] Önemine binaen bu bölümü, gerekli bazı ilave ve çıkarmalarla birlikte, er-Resûlü ve 'l-ilm adlı eserimizden iktibas ettik.

[448] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 263-267.

[449] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 268.

[450] Yûsuf, 12/109.

[451] Âlûsî, Rûhu'l-meânî, XIII. 68.

[452] Yûsuf, 12/100.

[453] Hâşiyetü 'ş-Şihâb, V, 211.

[454] et-Tevbe, 9/97.

[455] et-Tevbe, 9/99.

[456] Bu hadisi Ebû Ya'lâ, el-Berra'dan rivayet etmiş, Heysemî de onun râviîlerini sika olduğunu söylemiştir (bk. Mecmau'z-zevâid, V, 254). Hadis el-Câmiu's-sağîr'te Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilmiştir (tahrici için bk. Müsned, II, 371, 440; IV, 297). Ahmed ve Bezzâr Ebû Hüreyre'den bu hadisin bir kısmını rivayet etmişlerdir. Heysemî şöyle demiştir: "Ahmed'in senetlerinden biri ve râvileri, sahihin râvileri gibidir. Hasen b. ei-Hakem en-Nehaî bundan istisna tutulmuşsa da o da, güvenilir bir râvidir (bk. V, 246). el-Câmiu's-sağîr ve Sahîhde hadisi, Taberânî'nin İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiği bildirilmiştir (hadis no: 6124).

[457] Buhârî, Vudu', 57; Ebû Dâvûd, Taharet, 136; Tirmizî, Taharet, kaynaklarda Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[458] İbn Huzeyme'nin Sahîhmde (hadis no: 2250) yer alan bu hadisi ayrıca Hâkim de rivayet etmiştir. Hâkim onun Müslim'in şartına uygun olduğunu belirterek sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir (bk. I, 387. 388). Hadis,

bazı lafız farklılıklarıyla Beyhakî'nin Sünen" \ (bk. IX, 19) ve Abdurrezzâk'ın Musannef\nds de (Hadis no: 15350) yer almıştır. Ayrıca hadis, Haris el-A'ver tarikiyle Ahmed b. Hanbel'in Müsne'de (bk. I, 409, 430, 465), Nesâî'nin Sünen' (bk. Zînet, 25) ve İbn Hibbân'ın Sahih'inde (bk. Hadis no: 3252) de yer almıştır.

[459] Buhârî, Fiten, 14; Müslim, İmaret, 82; Nesâî, Bey'at, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsne'd, IV, 47, 54.

[460] Heysemî şöyle demiştir: "Bezzâr rivayet etmiş olup bu hadiste, Şu'be ve başka hadis münekkitlerinin zayıf, Ebû Hatim, İbn Hibbân ve başkalarının ise sika olarak değerlendirdiği, Ömer b. Ebû Seleme bulunmaktadır" (Mecmau'z-zevâid, I, 103).

[461] Heysemî, bu hadisi Taberânî'nin Kebîrinde rivayet ettiğini ve hadisin râvileri arasında İbn Lehîa'nın bulunduğunu bildirmiştir (M'ecmau'z-zevâid, I, 103). Ancak hadis, onu destekleyen şahitleri ile birlikte kabul edilebilir bir dereceye ulaşmaktadır.

[462] el-Bakara, 2/143.

[463] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 268-273.

[464] el-Cum-a, 62/2.

[465] Bu ıstılahı yaygın bir şekilde kullananların başında, büyük şâir dostumuz Ömer Bahâuddin el-Emîrî gelmektedir. O, özellikle son senelerde gerek kitaplarında gerekse konferanslarında, bu ıstılahı sıkça kullanmıştır. Ancak onun, bu kavramın sınır ve kapsamını iyice belirlediği söylenemez. İşte bizim burada yapmaya çalışacağımız, bu ıstılahın sınırlarını ve tam olarak ne anlama geldiğini tesbite çalışmaktır. Her şeye rağmen meselenin yorum ve içtihadı açık olduğunu unutmamak gerekir.

[466] Bk. İbn Abdilberr, Câmiu beyâni'l-üm vefadlihî, s. 20, 25.

- [467] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 274-275.
- [468] Al-i İmran, 3/190.
- [469] el-Errâm, 6/97-98.
- [470] en-Neml, 27/93.
- [471] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 275-
- [472] Fussilet, 41/53.
- [473] Fâtır, 35/43.
- [474] Hadis, Muğîre b. Şu'be ve diğerlerinden rivayet edilmiş olup "müttefakun aleyh'Hir (bk. Buhârî, Edeb, 109; Müslim, Küsûf, 23).
- [475] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 276.
- [476] Rûm, 30/41.
- [477] Buhârî, İlim, 2. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.
- [478] İbn Mâce, Fiten, 22. Bûsîrî, ez-Zevdid" inde şöyle demiştir: "Bu, kendisiyle amel edilmeye uygun bir hadistir. Hadisi aynı zamanda Hâkim de rivayet etmiş ve isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî de bu konuda ona uymuştur (bk. IV, 540-41).
- [479] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 276-278.
- [480] el-Enfâl, 8/25.
- [481] İbn Mace, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 2, 5, 9. Hadisi ayrıca Tahâvî de rivayet etmiştir.

- [482] Hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Hibbân rivayet etmiştir (bk. Sahîhu 'l-Câmiu 's-sağîr, Hadis no: 1973)
- [483] Hadisi Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, II, 163, 190) ve Bezzâr rivayet etmiş olup, Heysemî'nin Mecmau'z-zevâicfmds belirttiği üzere (VII, 262), her iki musannifin rivayetinin de senetleri sahihtir. Şeyh Ahmed Şâkir, İmam Ahmed rivayetinin isnadını tercih etmiştir. Zira bu rivayetin senedinde bulunan Ebû'z-Zübeyrin Abdullah b. Amrdan scma'ı ona göre daha tercihlidir (bk Hadis no: 6521). Hadisi ayrıca Hâkim de rivayet etmiş ve sahih saymış, Zehebî de ona muvafakatta bulunmuştur (IV, 96).
- [484] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 278-279.
- [485] el-lsrâ, 17/81.
- [486] el-A'râf, 7/127-28.
- [487] Buhârî, Menâkıb, 25: İkraah, 1; Ebû Dâvûd, Cihâd, 97; Ahmed b. Hanbel, Müsned, \, 109.
- [488] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 280-281.
- [489] el-A'râf, 7/181.
- [490] Dârimî, Cihâd, 38. Hadisi ayrıca Tayâlisî ve Hâkim de tahrir etmiştir.
- [491] Buhârî, Menâkıb, 28; Müslim, İmaret, 170, 174; Tirmizî, Fiten, 27, 51. Hadis Muâviye'den (r.a.) rivayet olunmuştur.
- [492] Müslim, îmân, 247; İmaret, 173, 175; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 345, 384.
- [493] Ebû Dâvûd, Cihâd, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 93, 429. Hâkimin de tahrir ettiğı bu hadis, İmrân b. Hüseyin (r.a.) rivayetidir.

- [494] İlgili hadisler için bk. Elbânî, Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr ve ziyadeühû, 7287-7296.
- [495] İbn Mâce, Mukaddime, I. Hadis, Ebû Utbe el-Havîânî'den rivayet edilmiştir.
- [496] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 281-282.
- [497] Bu eser, Beyrut'ta bulunan Müessesetü'r-Risâle ve Kâhire'deki Dâru's-Sahve tarafından bir kaç kez basılmıştır.
- [498] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 282-283.
- [499] İbn Mâce, Mukaddime, 17. Enes'den rivayet edilen bu hadis ayrıca İbn " Abdilberr tarafından da tahrir edilmiştir. Hadis başka bir grup sahâbîden de rivayet edilmiştir. Suyûtî, bütün tariklerini göz önüne alarak hadisi sahih kabul etmiştir. Sehavî şöyle demiştir: "Bu hadisin İbn Şahîn'e göre râvileri sika olan bir senedi vardır. Ayrıca hadisi, Müşkiletü'l-fakr^Fakirlik Problemi adlı eserimizin hadislerinin tahririnde (bk. Hadis no: 86), Elbânî de "sahih" olarak değerlendirmiştir.
- [500] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 283-284.
- [501] Buhârî, Savm, 13; Müslim, Sıyâm, 15.
- [502] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 284-286.
- [503] ez-Zuhruf, 43/23.
- [504] el-Bakara, 2/170.
- [505] el-Ahzâb, 33/67-68.
- [506] Tirmizî, Birr, 62. Tirmizî hadisi Hz. Huzeyfe'den rivayet etmiş ve "hasen garîb" olarak değerlendirmiştir.

- [507] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 286-287.
- [508] el-İsrâ, 17/36.
- [509] el-Bakara, 2/32.
- [510] el-Ahzâb, 33/63.
- [511] el-İsrâ, 17/85.
- [512] Bu hadisi, Hâkim, Beyhakî, İbn Abdilberr ve İbn Asâkîr rivayet etmiştir (bk. Sahîhu 'l-Camiu 's-sağîr, Hdis no: 5534).
- [513] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 287-288.
- [514] el-Enbiyâ, 21/7.
- [515] en-Nisâ, 4/83.
- [516] Fâtır, 35/14.
- [517] Ebû Dâvûd, Taharet, 125.
- [518] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 288-289.
- [519] ' Fâtır, 35/27.
- [520] en-Nahl, 16/125.
- [521] Hûd, 11/32-34.
- [522] Hûd, 11/84-93.
- [523] Sâd, -38/71-85.
- [524] Sebe', 34/24.
- [525] Sebe', 34/25.
- [526] el-En'âm, 6/90.
- [527] Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 139.

[528] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 290-293.

[529] Buhârî, İ-tisâm, 21; Müslim, Ekdıye, 15.

[530] Müslim, îmân, 52; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 362.

[531] 'en-Nisâ, 4/20.

[532] Bu zat, söylediği bir sözden, "Hak olan bir konuda günahkar olmam* batıl bir şeyde başı çekmemden daha hayırlıdır!" diyerek vazgeçen Ubeydullah b. el-Hüseyin el-Anberî'dir. Hakkında bilgi için bk. Tehzîbü'l-Kemal, XIX, 2823 (No: 3627).

[533] Bu bölümde buraya kadar nakledilen bu sözler için bk. İbn Abdilberr, Câmiu beyânı'i-Um vefadlihî, I, 131, 133.

[534] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 294-299.

[535] el-Ankebût, 29/64.

[536] el-Bakara, 2/4; en-Neml, 27/3; Lokman, 31/4.

[537] Müslim, Cennet, 55; Tirmizî, Zühd, 15; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned., IV, 229.

[538] en-Nahl, 16/72.

[539] el-İsra, 17/31.

[540] et-Tekvîr, 81/8-9.

[541] Bu konuda Sahîh-i yer alan "Ğâmidıyye" dayına bdkiniz.

[542] el-Mâide, 5/32.

[543] en-Nisâ, 4/29.

[544] Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, îmân, 180.

[545] Buhârî, Cenâiz, 83; Edeb, 44; Müslim, îmân, 173-77.

[546] Buhârî, Tıb, 56; Müslim, îmân, 175; Tirtizî, Tıb, 7; Nesâî, Cenâiz, 68; Dârimî, Dîyât, 10.

[547] el-Câsiye, 45/29.

[548] el-Furkân, 25/62.

[549] ibrahim, 14/33.

[550] Bu hadisi Buhârî İbn Abbas'tan rivayet etmiştir (bk. Buhârî, Rikâk, 1; Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, 15; Dârimî, Rikâk, 2; Ahmed b. Hanbei, Müsned, I, 258, 344).

[551] Buhârî bu hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir (bk. Buhârî, Rikâk, 5).

[552] Hâkim rivayet etmiş ve Buhârî-Müslim'in şartları üzere sahih olduğunu söylemiştir. Münzirî de Hâkim'in bu görüşünü benimsemiş (bk. el-Müntekâ, Hadis no: 2089), Zehebî de Hâkim'e bu konuda muvafakat etmiştir (bk. IV, 306).

[553] Bu hadisi Taberânî ve Bezzâr, benzer lafızlarla rivayet etmiştir. Taberânî'nin râvileri, Sâmî b. Muâz ve Adiy b. Adiy el-Kindî hariç, sahihin râvileri gibidir ki, o ikisi de "sika"dır (bk. Heysemî, Mecmau'z-ze^'âid, X, 346).

[554] Hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve "hasen-sahih" diye nitelemiştir. Ayrıca Hâkim de rivayet etmiş ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş; Zehebî de ona muvafakat etmiştir (bk. I, 359). Hadisin tahriri için bk. Tirmizî, Zühd, 21, 22; Dârimî, Rikâk, 30; Ahmed b. Hanbei, Müsned, IV, 177, 190; V, 40, 43, 47, 48, 49.

[555] Münzirî şöyle demiştir: Hadisi Ahmed b. Hanbei "hasen" nitelikli bir isnadla rivayet etmiştir (bk. el-Müntekâ, 2096; Heysemî, Mecmeu'z-zevâid, X, 204). Hadisi İbn Mâce de rivayet etmiştir (bk. Ta'bîru'r-ru'yâ, 10). İbn Hıbbân da Sahîh-mât Talha'dan bundan daha uzunca bir şekilde rivayet etmiştir. İmam Ahmed hadisi Talha'mn Müsnefmdc rivayet

etmiş, Şeyh Ahmed Şâkir de (bk. Hadis no: 1403) isnadının "sahih" olduğunu söylemiştir. Hadis ayrıca İbn Mübârek'in Kitâbü'z-Zühtf ünde (II, 118) ve Beyhakî'nin Sünen'inde de yer almıştır (bk. Hadis no: 625).

[556] Buhârî, Büyû\ 12, 13; Müslim, Birr, 20, 21; Ebû Dâvûd, Zekât, 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 279.

[557] Münzirî şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed rivayet etmiş olup râvileri, kendilerinden sahih hadis rivayet edilmiş olan kimselerdir (bk. el-Münteka, 1478). Hadis hakkında buna benzer ifadeler, Heysemî'nin eserinde de yer alır (bk. Mecmau'z-zevâid, VIII, 136).

[558] Müslim, Zîkr, 13.

[559] Enes'ten rivayet edilen bu hadis İçin bk. Buhârî, Deavât, 30; Müslim, Zikr, 10, 13; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 9; Nesâî, Sehv, 62; Cenâiz, t; İbn Mâce, Zühd, 31; Dârimî, Rikâk, 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 263, 309, 316.

[560] el-Bakara, 2/201.

[561] Buhârî, Deavât, 55; Müslim, Zikr, 23-26; Ebû Dâvûd, Vitr, 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 101-107.

[562] el-A'râf, 7/31-32.

[563] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 300-307.

[564] Bu hadisi Ahmed, Muâz b. Enes'den rivayet etmiştir (bk. Müsned, III, 438). Hadisin senedinde bulunan Zeban b. Fâйд'і, Ebû Hatim "sika" olarak değcriendirmişse de, bu tahkike muhtaçtır (bk. Heysemî, Mecmau 'z-zevâid, III, 134).

[565] Müslim, MOsakât, 1552.

[566] Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Eyyûb'dan rivayet etmiştir (bk. Müsned, V, 415). Hadisin senedinde bulunan Abdullah b. Abdulazîz, Mâlik ve Saîd b. Mansûr "sika" diye nitelemiş, ancak çoğunluk münekkitler tarafından "zayıf

olarak görülmüştür. Hadisin isnadındaki diğer râviler, sahihin râvileri gibidir (bk. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IV, 67).

[567] Buhârî, Edeb, 27; Hars, 1; Müsiim, Müsâkât, 8, 9, 16; Tirmizî, Ahkâm, 40; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 147,229, 243.

[568] Heysemî'nin bildirdiğine göre bu hadisi, Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, Ul, 393,'362) ve Taberânî el-Mu'cemü'l-kebîr'inde rivayet etmişlerdir. Hadisin ricali hakkında sonuca etki etmeyecek tarzda bazı sözler söylenmişse de, genelde hepsinin "sika" olduğu bildirilmiştir (bk. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IV, 67-68).

[569] Bu hadisi, Bezzâr, Ebû Nuaym ve Beyhakî Enes'den rivayet etmişlerdir. Elbânî'ye ait Sahfhu 1-Câmiu 's-sağir'de bu rivayet "hasen" olarak değerlendirilmiştir (bk. Hadis no: 3602).

[570] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 308-310.

[571] Rum, 30/1-4.

[572] Buhârî, Cihâd, 181.

[573] Bu konuda bilgi İçin. es-Sekâ/e'l-irabıyye'l-ls/âmiyye beyne'l-asûle ve'l-muâsıro adlı eserimi/in "Asrımı/da vakıanın yani içinde bulunulan durumun bilinmesi" konusuna bakılabilir.

[574] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 310-313.

[575] Al-i İmrân, 3/191.

[576] el-Ankebût, 29/45.

[577] et-Tevbe, 9/103.

[578] el-Bakara,2/I83.

[579] el-Hac, 22/28.

[580] Buhârî, Savm, 8 (Ebû Hüreyre'den); Tirmizî, Büyü', 3; Ahmed b. Hanbel, AY«sm?^II,452, 505.

[581] İbn Mâce, Siyam, 21. Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[582] el-Hadîd, 57/25.

[583] Kureyş, 106/3-4.

[584] el-Haşr, 59/7.

[585] Mâlik, Muvatta\ Hüsnü'l-hulk, 8. Hadisi ayrıca Buhârî ei-Edebü't-Müfred'mde ve İbn Sa'd rivayet etmişlerdir. Aynı zamanda Hâkim ve Beyhakî Şuabu'l-tmân'tnda. Ebû Hüreyre'den nakletmiştir. Ayrıca hadis, Samhu'l-Câmiu 's-sağîr'de yer almaktadır (bk. Hadis no: 2349).

[586] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 313-316.

[587] Buhârî, Hars, 14; Humus, 9; Meğâzî, 38: Ahmed b. Hanbel, Müsned. I, 32, 40.

[588] Ebû Dâvûd, Büyü', 49; Tirmizî, Büyü', 73; İbn Mâce, Ticâret, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned.. III, 156. Hadis ayrıca İbn Hibbân ve Beyhakî tarafından da tahrir edilmiştir.

[589] Bk. İbn Kayyim, İ'lâmu'l-muvakkiîn, III, 14 (Saâde neşri).

[590] Serî deliller göstererek bu görüşü reddettiğim, el-Merciiyyetu'l-ulyâ li'I-Kur'âni ve's-Sünne adlı eserimin "Fehmü'n-nusûs el-cüziyye fî davi'l-mekâsidi'l-küllîyye=Cüzî naslann mekasıdu's-Şeria ışığında anlaşılması" adlı bölümüne bakınız.

[591] Bu görüşün delilleri için, Fıkhu 'z-zekât (II, 952-956, Mektebetü Vehbe neşri) ve Keyfe neteâmelü mea's-sünne adlı

eserimize (s. 135-137) bakınız. Her iki eser de Türkçe'ye tercüme edilmiştir (mütercim).

[592] Buharî. Hnbiyâ. 6: Fedâilü'l-Kur'ân, 36: Tevhîd, 23; Müslim. Müsâfirîn, 275; /ekâl. 142-144: Kbû Dâvûd. Sünnet, 28.

[593] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 317-320.

[594] el-llae 22/78.

[595] el-Bakara. 2/185.

[596] İbn Mâce: Ahkâm, 17; Mâlik, Muvatla'. Ekdıyc, 31; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V. 327. Bülün tarikleri göz önüne alındığında hadisin sahih olduğu ortaya çıkmaktadır.

[597] ('Bk. Tenkîhu'i-fithûl\z Karafî tarafından yapılan Şerhi (s. 198-99). Ayrıca bk. Hal lâf, Mesadını 't-teşrîi 'I-İslârnifi mâ lâ nassafih, s. 85-88.

[598] Bu konuyla ilgili olarak Fıkhu'z-zekât adlı eserimize bakınız (II, 810, Mektebetü Vehbe XVI. baskı).

[599] Hanelilere göre bir "sâ", 3261 gram, diğer mezheplere göre ise 2172 gramdır.

[600] Hanefîlere göre yaklaşık 815 gram olan bir "müd", diğer mezheplere göre, yaklaşık olarak 543 gramdır.

[601] Bu konuyla ilgili bk. Fıkhu 'z-zekât, II, 932 vd.

[602] Hanefîler bu konuda şöyle demişlerdir: Genelde bir kimseye olan birinci derecedeki zarar, dîni konusunda, ikincisi bedeni, üçüncü ise, malı hususundaki zarardır (bk. ihtiyar, IV, 92).

[603] Bk. Fıkhu'z-zekât, 11, 986-987.

[604] Bk. Gazzalî, el-Mustasfâ, I, 294-295; el-thüyâr li talîlVI-muhtâr, IV, 119; Metali üli'n-nehy, II, 518-519.

[605] Bk. el-Mühezzeb ve Şerhi el-Mecmû', V, 301-302; Hâfîyetü 's-Sâvî, 1,205.

[606] Hanbeîîlerîn bu konudaki mezhep görüşü, hamilelikten doıayı karnın yarılmasının haram olmasıdır. Zira onlara göre bu durumda, vehmedilen bir havalın kurtarılması için yakînî olarak bilinene (ölüye) hürmetsi/iik vardır. Şöyle demektedirler: Zann~ı gâlib, bu çocuğun yaşamayacağı yönündedir. Bu konuda İmam Ahmed. Ebû Davud'un rivayet ettiği, "Ölünün kemiğinin kırılması tıpkı dirinin kemiğinin kırılması gibidir" hadisi ile ihticac etmektedir. Bu görüşe şöyle cevap verilir: Şüphesiz bu, zaruret hali ile maslahat gereği yapılanlar haricindeki haller için geçerlidir ve karnın yarılmasında da herhangi bir kemiğin kırılması söz konusu değildir. Mezhep âlimlerinden bazıları, eğer karnın yarılmasından sonra, annesinin karnındaki ceninin yaşadığı izlenimi veren hareket belirtileri görülürse, bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu durumda çocuğun hayatta olduğu umulmaktadır.

[607] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 320-324.

[608] Ben bu kıymetli eseri, daha lise öörencisi olduğum yıllarda eski baskısıyla tanıdım. O günden beridir onun tenkitli bir neşrinin yapılmasının gerekli olduğunu düşünmekteydim. Bu görevi, kardeşimiz Dr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî layıkıyla yerine getirmiştir. Kendisinden Allah razı olsun. Bu eseri, Mısır'da Dâru'l-Veta yayınevi neşretmiştir.

[609] ei-Bakara, 2/30.

[610] el-A'râf, 7/129.

[611] ei-En-âm, 6/165.

[612] Bk. ez-Zerîa ilâ me kârîmi's-Şerîa (mukaddime), s. 58, 59.

[613] Sâd, 38/26.

[614] Sâd, 38/17.

[615] Sâd. 38/30.

[616] el-Kehf, 18/1.

[617] el-İsrâ, 17/1.

[618] 'en-Necm, 53/10.

[619] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 324-326.

[620] Yûsuf, 12/31.

[621] el-Mâide, 5/60.

[622] el-Furkân, 25/44.

[623] el-Enfâl, 8/22.

[624] el-Bakara, 2/171.

[625] Bk. ez-Zerîa ilâ mekârimi's-Şerîa, thk. Ebü'l-Yezîd el-Acemî, s. 86-87. '

[626] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 326-328.

[627] ez-Ziizâl, 99/6-8.

[628] Muhammed, 47/12.

[629] Buhârî, Etime. 12; Müslim, Eşribe. 182-f Hüreyrc rivayet etmiştir.

[630] Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât. 120; Tirmizî. Zühtl, 40; İbn Mâee, Zühd. 9. Hadisi Ebû Hüreyrc rivayet etmiştir.

[631] Bu hadisi Ahmed b. Hanbcl. Amr b. Âs'tan rivayet etmiştir (bk. Müsned, IV. 197, 202). Heysemî şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed ve Ebû Ya'lâ rivayet etmiş oiup râvileri, sahihin râvileri gibidir (bk. Mecmauzevâid, IV, 202). Buhârî bu hadisi el-Edebü'l-müfreü'&c rivayet etmiş (bk. s. 299). İbn

Hibbân da. el-İhsân'da, hadisın "sahih" olduğunu söylemiştir (bk. Hadis no: 3210. 3211).

[632] Buhârî, Cizye, 1; Menâkib, 25; Mcğâzî, 12; Rikâk, 7; Müslim, Zühd, 6; Tirmizî, Kıyamet, 28; İbn Mâce, Fiten, 18. Hadis, Amr b. Avf el-Ensarî'den rivayet edilmiştir.

[633] Müslim, Zikir \ ^ Dua, 99. Hadisi Ebû Saîd el-Hudrî rivayet etmiştir.

[634] el-A'râf, 7/32.

[635] Buhârî, Cihâd, 70; Rikâk, 10: İbn Mâce, Zühd, 8.

[636] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 328-331.

[637] Hûd, 11/61

[638] ez-Zâriyât, 53/56.

[639] el-A'râf, 7/129.

[640] el-A'râf, 7/179.

[641] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 331-333.

[642] ei-Bakaras 2/44.

[643] es-Saff, 61/2-3.

[644] e!-Mâide, 5/105.

[645] Bu sözü. Beyhakî Hz, Ömer'in sözü olarak nakletmektedir. Buhârî de onu cezm sigasıyla muallak olarak zikretmiştir.

[646] en-Nûr, 24/21.

[647] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 333-335.

[648] el-Hucurât, 49/13.

[649] Tâ Ha, 20/118-119.

[650] d-Kehf, 18/103-104.

[651] Men-Nahl. 16/8.

[652] b Bk. ez-Zerû ilâ mekârîmi's-Şerîa, s. 90-95.

Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 335-336.

[653] d-Mâide. 5'3.

[654] el-Enbiyâ, 21/25.

[655] Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdıye, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

[656] Bbû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6, 7; Ahmed b". İlanbei. Müsned, IV. 126, 127; İbn Hibbân: ei-İhsân, 5. Bu musanniflerden hepsi hadisi İrbâd b. Sâriye'den rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizî hadisin "hasen sahih1* olduğunu söylemiştir.

[657] Bu görüşler için Ebü'l-Hasen en-Nedvî'nin Mâ zâ haşire'l-âlemu bi'n-hiîâtî'l-müslimînt adlı eserine bakınız.

[658] Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

[659] e!-Hadîd, 57/27.

[660] Müslim, İlim, 15; Zekât, 69; Nesâî, Zekât, 64; Ahmed b. Hanbel, Mümed, IV, 357, 359, 360, 361.

[661] Bk. Karâfî, Şerhu Tenkîki'l-Jusûl, s. 199.

[662] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 336-339.

[663] Tîrmizî, Diyât, 14; Ebû Dâvûd, Edâhî, 12; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 27; İbn Mâce, Zebâih, 3; Dârimî, Edâhî, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 123, 124, 125.

[664] Bu hadisi Beyhakî, Şuabü'l-İman'da Âişe'den benzerini de Küleyb'den rivayet etmiştir. Sahîhu'l-Câmiu 's-sağîr müellifi hadisi 'hasen" addetmiştir (bk.ag.e., Hadis no: i 880, 1891).

[665] Buhârî, Fedâilu ashâbi'n-nebiy, 5; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 221, 222; Ebû Dâvûd, Sünnet, 10; Tirmizî, Menâkıb, 58; İbn Mâce. Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, MüsnedJU, 11.

[666] Müslim, Elfâz, 5. Hadis, Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[667] Tirmizî, Birr, 51; Nesâî, Kassâme, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1,300; IV,

[668] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 115; V, 193.

[669] Tirmizî, Fiten, 65; Birr, 48; Ebû Dâvûd , Edeb, 45; İbn Mâce, Edeb, 29; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 250, 268, 409.

[670] Sövmenin yasaklandığı hadislerin toplu için bk. Sahîhu'l-Câmiu's-sadîr ve ziyâdetuhû, s. 7322-8309.

[671] Münzirî eUTerğlb ve'Herhibemde şöyle der: Bu hadisi "ceyyid" bir isnadla Ahmed b. Hanbel (bk. Müsmd, V, 59, 71, 365) ve Beyhakî rivayet etmiştir. Hadis aynı zamanda Hâkim tarafından da rivayet edilmiş; ancak onun rivayeti, "'Ve izâ kile 'bismillah' hanese hattayesîra misle'z-zübâb^ Bismillah denirse (şeytan) neredeyse sinek gibi olur ve gizlenir" diye geçer. Hâkim bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de (bk. IV, 2924) ona muvafakat etmiştir. Heysemî de şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed bütün senetleriyle birlikte rivayet etmiştir. Hadisin ricalinin tamamı, sahihin ravileridir (bk. Mecmauz-zevâid, X, 132). Bu konuda ayrıca el-Müntekâ mine'l-Terğîb ve't-terhîb adlı eserimizin 1915 ve 1916 nolu hadislerine bakınız. Öte yandan bu rivayetteki "teâzamajî nefsihî=- kendi kendine gururlanır" ifadesi Ebû Dâvûd rivayetinde, "teâzama halta

yekûne mislû'l-beyt=bir ev kadar oluncaya dek gururlanır" şeklinde geçer (bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 77).

[672] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 340-343.
el-Hucurât, 49/14-15.

[674] Buhârî, îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107; İbn Mâce, Fiîen, 14; Dârimî, Büyü4, I.

[675] Müslim, Birr, 34; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 285, 539.

[676] ""d-Mucurât.49'13.

[677] el-Müna!ikûn. 63'4.

[678] Meauau'z-zevûUİ sahibi 1 leysemî. bu rivayetin. Ali, İbn Mes'ûd ve Kurre b. İyâs'tan ri\ayet edildiğini bildirmektedir (bk. a.g.e., IX. 288. 89).

[679] Buhârî. lefsir(1S). 6: Müslim, SıfıUu'l-münâfıkın, 18; Tirmizî, Zühd. 13: İbn Mâee. /ühd. 3.

[680] Buharı, Nikâh, 15; Rîkâk, 16; İbn Mâce, Zühd, 5. Gerek Münzirî et-Terğîb ve 't-terhib'mds gerekse Nevevî Riyâzü's-sâHhîn'dç bu hadisi Müslim'e nisbet etmişlerse de hadis, Buhârî'nin ferd hadislerindendir.

[681] Buhârî, Cihâd, 76; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 173. Bu hadis önemli sosyal bir meseleye parmak basmaktadır. Şöyle kî: Toplumda zayıf konumda bulunan işçi, çiftçi, zenaatkâr vb. sosyal gruplar, savaş anında zafer elde eder, barış sırasında ise üretimde bulunurlar. Hadiste geçen, "tünsarûne ve turzakûne=yardım olunur ve nzıklanırsmız ifadesinden anlaşılan mânanın bir yönü budur. Riyâzü 's-salihin'!dt Nevevî, şöyle demektedir: Bu hadisi Buhârî "mürser olarak rivayet etmiştir. Çünkü Mus'ab b. Sa'd, tâbiîndendir. Hadisi Ebû Bekir el-Bürkânî Sahihimde "muttasıl" bir senetle Mus'ab'ın babasının da dahil olduğu bîr İsnadla rivayet

etmiştir. Aynı şekilde hadisi Nesâî de "mevsul" olarak rivayet etmiş olup onun senedi de sahihtir

[682] Nesâî, Cihâd, 43.

[683] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 344-346.

[684] el-Beyyine, 98/5.

[685] Buhârî, Bedü'l-vahy, 1; îmân, 41; Nikâh, 5; Talak, 11; Eymân, 23; Müslim, İmaret, 155; Ebû Dâvûd, Talak, 11; Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 16; Nesâî, Taharet, 59; Talak, 24; Eymân, 19; İbn Mâce, Zühd, 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 25.

[686] Değişik lafı/farla hadis musannelatmda yer alan bu hadis için bk. Buharî. İcârc. 12: Ahmed b. Hanbel. Müsned. II. 116.

[687] Nesâî. Cihâd. 24.

[688] Müslim, Birr. 33.

[689] Müslim. Zekât. 78; Nesâî. /ekâl. 48: Ahmed b. ! lanbel. Müsned, II, 322.

[690] ' Bu hadisi Müslim Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir.

[691] Buhârî. Rikâk. 36: Ahkâm, 9; Müslim, Zühd. 47. 48: Tirmi/Î. Nikâh. 11; Zühd. 48: İbn Mâce. Zühd, 21; Ahmed b. Hanbel. Müsned, III. 40; V, 45.

[692] Bu rivayetlerden ilkinî. Müslim Sahİh'mdc Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir (bk. Müslim, Zühd. 46). İkinci rivayeti ise, İbn Mâce tahric etmiştir (bk, Zühd. 21).

[693] Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Dârİmî, Mukaddime, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 126, 127. Hadis hakkında Tirmizî, "hasen sahih"

değerlendirmesini yapmıştır. Aynı zamanda bu hadis, et-Erbaîn'inâe yer verdiği hadislerdendir.

[694] Münzirî'nin bildirdiğine göre bu hadisi Taberânî, el-Mu'cemü'/-kebîr'inde "ceyyid" bir isnatla rivayet etmiştir. Heysemî de, bu hadisin râvilerînin sahihin râvileri gibi olduğunu söylemiştir (bk. Mecmau 'z-zevâid, 1, 169).

[695] Hadisi Hâkim rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî ve Münzirî de de ona muvafakat etmiştir (bk. I, 103).

[696] Hâkim rivayet etmiş ve Buhâri ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir. Münzirî bunu onaylamış; Zehebî da ona uymuştur (bk. I, 103).

[697] Bu iki rivayetin hadis musannefâtındaki tahriri şöyledir: Buhârî, f'tisâm, 20: Büyü", 60; Sulh, 5; Müslim, Ekdîye, 17, 18; Ebû Dâvûd. Sünnet, 5; İbn Mâce. Mukaddime, 2; Ahmed b. Hanbel. Müsned, II, 146.

[698] Bu konu ile ilgili olarak eî-Müntekâ mine 't-Terğîb ve 't-terhîb adlı kitabımıza bakılabilir (bk. Hadis no: 24-40)

[699] el-Mülk, 67/2.

[700] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 346-352.

[701] cl-ATâf, 7/175-76.

[702] ' Bu ve buna benzer diğer hadisler için bk. Müslim, Zikir, 73: Hbû Dâvûd, Vitir. 32: Tirmizî, Deavât, 68: Nesâî. İstiâze, 13, 18, 21, 64; İbn Mâce, Mukaddime. 23; Duâ, 2, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 167, 198, 340, 365. 451; III. 192.255.

[703] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 353-354.

[704] Bu hadisi Hâkim, Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmiştir (bk. Sahîhu'I-Câmiu's-sağîr, Hadis no: 1889).

[705] Taberânî bu hadisi Hüseyin b. Ali'den rivayet etmiştir (bk. a.g.e., Hadis no: 1890).

[706] Taberânî f.v.raf da Câbir'den rivayet etmiştir (bk. a.g.e., Hadis no: 1744).

[707] Hadis, muteber hadis musanneratında "mekârime'l-ahlâk" şeklinde değil de "hüsne'l-ahfâk" lafzıyla geçmektedir (bk. Muvatt\ Husnü'l-hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 381. Metinde zikredildiği şekilde Ebû Hüreyre'den rivaye! edilen bu hadis, İbn Sa'd'ın Tabakdt'mda (bk. I, 192), Buhârî'nin el-Edebü'l-mü/red"mde (bk. s. 273), Hâki m'in Müstedrek"inde ve Beyhakî'nin Şuabu'l-îman'm&â. yer almaktadır. Heysemî hadisin râvilerinin sahihin râvüerİ gibi olduğunu belirtmekte dir (bk. VIII, 18). Hâkim ise, Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş; Zehebî de buna muvafakat etmiştir (bk. 11,613).

[708] Müslim, Zikir, 71; Nesâî, Sehv, 89; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 399.

[709] el-Kalem, 68/4.

[710] Bu ve Resûlüllah'ın ahlâkı ile ilgili diğer hadisler için bk. Müslim, Müsâfirîn, 139; Ebû Dâvûd, Tatavvu", 26: Tirmizî, Birr, 69; Ncsâî, Kıyâmu'l-leyl, 2; İbn Mâce, Ahkâm, !4; Dârimî, Salât, 165; Ahmed b. Hanbel, Mtisned, VI, 54, 91, 111.

[711] el-Ahzâb, 33/21.

[712] Hz. Peygamber'in sîrctinin hususiyetleri hakkında Hintli âlim Allâme Süleyman en-Ncdvî'nin, daha sonraları Seyyid Muhibbüddin e!-Hatîb tarafından er-Risâletü'l-Muhammediyye ismiyle Arapça'ya tercüme edilen ve Seleilye" Yayınevinin neşrettiği konferanslarına bakınız. Gerçekten bu konferanslar, kendi türünde eşsizdir.

[713] Hadisi Ebû Dâvûd (Sünnel. 14). Ahmed b. Hanbe! (II, 250, 472. IV. 47. 99). İbn llibbân ve Hâkim Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir. Hafız el-lrâkî el-Emâlî's'mdc şöyle

demıştır: Bu hadis, sahihtir (bk. Fevzii'-kadir, II, 97; İbn Hibbân. el-lhsân, 479: Hâkim, Müstedrek. I. 3). Hâkim hadisin Müslim'in şartı ü/ere sahih olduğunu belirtmiş; Zehebî de bu hükmünde ona katılmıştır.

[714] Tirmizî. bu hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir (Rada*. 11; îmân, 6) ve onun "hasen sahih" olduğunu söylemiştir. Ayrıca hadisi Hâkim ve İbn Hibbân da tashih etmiştir.

[715] Hadisi libû Nuaym ve Taberânî Evsat'la Ebû Saîd'den rivayet etmiştir. Sahîhu 'Î-Câmiu 's-sağîr 'de de hadis Elbânî, hasen olarak görmüştür (bk. Hadis no: 1231).

[716] Ebû Dâvûd. Edeb, 7; Mu vatta", Hüsnü'1-hulk. 6; İbn Hibbân, el-İhsân, Hadis no: 480i; Hâkim, Müstedrek, I, 60. Hadis bütün bu kaynaklarda Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir.

[717] Bu hadisi Buhârî el-Edebü'l-mufrecT inde, Tirmizî ('amfinde (Birr, 61), İbn Hibbân ve Beyhakî Ebü'd-Derdâ'dan rivayet etmişlerdir.

[718] Tirmizî, Birr. 55; Dârimî, Rikâk. 74; Ahmed b. Manbel. Müsned, V, 153, 158, 169, 228. Ayrıca hadis Hâkim ve Beyhakî (Şuabü'l-imân mda) tarafından da tahrir edilmiştir. Hadis, Ebû Zer ve Muâ/ olmak üzere iki sahâbî râvi tarafından rivayet edilmiştir. Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr'de de hadis "hasen" sayılmıştır (bk. Hadis no: 97).

[719] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 354-357.

[720] el-A'râf, 7/199.

[721] Âl-ifmrân, 3/134.

[722] el-Furkân, 25/63.

[723] Buhârî, Büyü', 16; İbn Mâce, Ticâret, 28; Mâlik, Muvatta\ Büyü', 100.

[724] Müslim, Birr, 77.

[725] Müslim, Birr, 78.

[726] Müslim, Birr, 78.

[727] Tirmizî, Birr, 67; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 159, 451.

[728] Müslim, Birr, 74-76; Ebû Dâvûd, Edeb, 11; İbn Mâce, Edeb, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 362. Bu hadisi Müslim, "kiillihî=tamamı" lafzı bulunmaksızın rivayet etmiştir.

[729] Buhârî, Vudû', 58; Edeb, 80; Ebû Dâvûd, Taharet, 136; Tirmizî, Taharet, 112; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 239, 282, 503.

[730] Müslim, îmân, 25. 26; Ebû Dâvûd, 149; Tirmizî, Birr, 66; İbn Mâce. Zühd. 18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 206.

[731] Buhârî, Libâs, 18; Edeb, 68; Humus, 19; İbn Mâce. Menâsik, 30; Libâs, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 133, 210; IV, 223

[732] Buhârî. Humus, 19; Müslim, Zekât, 140.

[733] et-Tevbe. 9/60.

[734] Müslim. Zekât. 144; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 4.

[735] İki rivayeti İbn İlisâm Sire 'sinde (bk. II, 274) ve İbnü'l-Cevzî, İbn Ebî'd-İxîn\â tarikiyia el-\efâ's\&<x zikretmiştir. Ancak Irâkî'nin İhyâ'mn hadislerinin tahricinde de belirttiği üzere, bu rivayet zayıftır.

[736] Buhârî, Edeb, 76; Tirmizî, Birr, 73; Mâlik, Muvatta', Hüsnü'l-hulk, II.

[737] Buhârî, Edeb, 102; Müslim, Birr, 106-108; Mâlik, Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 12.

[738] Hadisi İbn HibbânSa/nTrinde rivayet etmiştir <bk. el-İhsan. Hadis no: 717).

- [739] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 357-363.
- [740] el-Ahkâf. 26/15.
- [741] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 363-367.
- [742] el-Hac. 17/77.
- [743] cl-ifucurât, 49/10.
- [744] Buhârî, îmân, 8.
- [745] el-İnsân, 76/8-9.
- [746] el-Beied. 90/11-18.
- [747] el-Müddessir, 38-44.
- [748] cl-Mâûn, 107/1-3.
- [749] d-Hâkka. 69/30-34.
- [750] Tirmizî, Bt'ime, 45; Tefsir, 38/2; Ahmed b. Hanbelî, Müsned, 1, 368. Tirmizî bu hadisin "hasen sahih" olduğunu söylemiş, Ahmed Şâkir ise "sahih" saymıştır. Ayrıca hadis Buhârî tarafından el-Edebü 'l-müfredde tahrir edilmiştir (bk. Hadis no: 981).
- [751] Buhârî, İmân, 6.
- [752] Müslim, Birr, 43.
- [753] Hadisi Taberânî rivayet etmiştir. Münzirî'nin dediği gibi (bk. el-Müntekâ, 496) hadisin râvileri kendilerinden sahih hadis tahrir edilen kimselerdir. Heysemî de Münzirî ile aynı görüşü paylaşmıştır (bk. Mecmau'z-zevûid, III, 138).
- [754] Buhârî, Zekât, 9; Rikâk, 49; Müslim, Zekât, 67.
- [755] Münzirî şöyle demiştir: Bu hadisi Taberânî, "hasen" bir isnadla rivayet etmiştir. Ayrıca Beyhakî de tahrir etmiştir (bk. eİ-Müntekâ, Hadîs no: 465). Hadis, Sahthü'l-Câmiu's-

sağır de "hasen" olarak değerlendirilmiştir (bk. Hadis no: 4546). Öte yandan Hz. Peygamber bu hadisiyle verilen her borcun aynı zamanda sadaka hükmünde olduğunu ve borç vermekle kişinin sadaka sevabı alacağını vurgulamıştır (mütercim).

[756] Tirmizî, Bir, 36, 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 344, 360. 483; IV, 65; V, 63, 64, 378. Tirmizî hadisin "hasen sahih" olduğunu söylemiştir. Ayrıca hadisin baş kısmı, Câbir ve Huzeyfe hadisi olarak Sahîhayn'da da yer almıştır (bk. el-Müntekâ, Hadis no: 1609).'

[757] Hadisi Tirmizî rivayet etmiş (bk. Birr, 36) ve "hasen" olduğunu söylemiştir. Hadisi ayrıca İbn Hibbân Sahîh'm de, "Gözü İyi görmeyen adama yol göstermen de senin İçin sadakadır" ilavesiyle tahric etmiştir (bk. el-İhsân, 474, 529).

[758] Fîuhârf, Cihâd, 128; Edeb. 34: Müslim. Zekât, 56; Ahmed b. Hanbel, Miisneet, II.316.

[759] Buharî. Zekâl. 30: i-deh. 33: Müslim. Zekât. 55: Nesâî, Zekât. 56; Dârimî, Rikâk, 34; Ahmed b. 1 lanbel, Müsned, IV, 395, 411,

[760] Bk. el-lhsân, 3377; el-Müntekâ mine 't-Terğîb, Hadis no: 1805.

[761] Müslim, Zekât, 54; Ebû Dâvûd, Âdâb, 160; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 354, 359.

[762] Buhârî, Sulh. 11; Cihâd, 72, 128; Müslim, MGsâfirîn, 84; Zekât, 56; Ebû Dâvûd, Tatavvu". 12; Edeb, 160; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 316, 328.

[763] Bu hadisi Heysemî, Mecmau'z-zevâİcf inde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Hadisi Taberânî Kebirde rivayet etmiş olup râvileri, "sika"dır (bk. NI, 135). İbn Hibbân da onu sahih saymıştır (bk. el-İhsân, 373). Ayrıca Münzirî et-Terğîb ve 't-terhîb 'inde ve Beyhakî zikretmiştir (bk. el-Müntekâ, 452).

[764] el-Beled. 90/14-16.

[765] Hadisi Müslim (bk. Birr, 59; Zikr, 38), F.bû Dâvûd (bk. Edeb. 38. 60), Tirmizî (bk. Hudû. 3; Birr, 19; Kur"an, 10), îbn Mâce (bk. Mukaddime, 17, Ahmed.h. Hanbel (bk. Müsned, II, 91, 252, 296, 500, 514). Hadis, Ebû llüreyre'dcn rivayet edilmiş olup, Tirmizî onu i-hasen" olarak değerlendirmiştir.

[766] Müslim, Müsâkât, 26; Dârimî, Büyü'. 14.

[767] Bu hadisi Müslim (bk. Müsâkâl, 29) -mevkuf olarak llu/cyle'den: "mertu" olarak ise. Ukbe b. Âmir ile Hbû Mes'ûd el-Ensârî'den ri\ a\et etmiştir.

[768] Müslim. Müsâkâl. 32.

[769] Bu hadisi İsbahânî rivayet etmiş olup lafız ona aittir. Ayrıca İbn Hbi'd-Dünyû tararından da. isim verilmeyerek "'ba/ı sahâbîlerden" diye nakledilmiştir.

[770] Müslim, Vasiyyet, 14; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 14; Nesâî, Vasâyâ, 8.

[771] Bu konuyla ilgili örnekler için, el-İmânü v "- hayât adlı eserimizin "merhamet" kısmına bakılabilir. Sırf hayvanlara hizmet için kurulmuş vakıfların tarihimizdeki varlığı da, bilinen bir husustur (mütercim).

[772] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 368-378.

[773] Buhârî, İsti'zân, 13.

[774] Buhârî, Efime, 3.

[775] Ebû Dâvûd, Ekdıye, 12. Hadisin BuhâiTdeki rivayeti İse, bu rivayette yer alan "alâ" yerine "inde" zarfı edatı ile dir (bk. İcâre, 14). Ayrıca bu rivayet Hâkim tarafından da tahrir olunmuştur.

[776] Bu hadisi Ebû Dâvûd, Ebû Saîd'den nakletmiştir (bk. Cihâd, 80). Yine hadisi Ebû Dâvûd, aynı isnatla Ebû

Hüreyre'den de rivayet etmiştir. Beyhakî Sünen'mâs (bk. V, 257) ve Bezzâr da İbn Ömer'den hadisin bir kısmını rivayet etmiştir. Heysemî, hadisin râvilerinin. Anbes b. Merhum dışında -ki o da "şikardır-; sahihin ricali gibi olduğunu belirtmiştir (bk. Mecmau'z-zevâid, V,255).

[777] Hâkim rivayet etmiş ve Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu hükmünde Hâkim'e uymuştur (bk. I. 443, 444). Ayrıca hadisi Bezzâr da rivayet etmiştir. Heysemî şöyle demiştir: Hadisin râvileri, Ammâr b. Hâlid haricinde -ki o da "sika"dır-. sanhîn râvileri gibidir (bk. Mecmau 'z-zevâid, V, 255).

[778] Hadisi Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, II, 177), Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. Şeyh Şâkir, rivayetin senedinde bulunan İbn Lehîa'yı mutlak güvenilir sayma konusundaki anlayışı sebebiyle, bu hadisi de sahih addetmiştir.

[779] Bk. Hattabî. Meâlimü 's-Sünen, Hadis no: 2496.

[780] Buhârî. Ahkâm. 1: Cihâd. 109; Müslim. İmaret. 32, 33; Nesâî, Bey'at, 27. Hadis, Hbû 1 lüreyre'den rivayet olunmuştur.

[781] Buhârî, Cihâd, 108; Ahkâm, 4; Müslim, İmaret, 34, 38: Ebû Dâvûd, Cihâd, 87; Tirmizî, Cihâd, 29.

[782] en-Nisâ, 4/59.

[783] en-Nisâ, 4/83.

[784] Müslim, MesâcicL 290, 291; Ebû Dâvûd, Salât, 60; Tirmizî. Mevâkîf, 60; Edeb, 24; Nesâî, İmamet, 63; İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 46; Ahmed b. Hanbel, Müsmd, IV, 118, 121; V, 272.

[785] Ebû Dâvûd, Salât, 94; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 98. Ayrıca bk. el-Mişkât, 1102.

[786] Müslim. Sakıt. 436: 1-bû Dâvûd, Salat. 94.

- [787] Buharî, [Buhârî. 72: Nesâî. İmamet. 28. 47. Ahmed b. Hanbel. Müsned, III. 103. 125. 154, 182.229.263.283.286.
- [788] Müslim. Salât. 12.3. 422: Ebû Dâvûd. Salât. 95: Tirmizî, Mevâkîf, 54; Dârimî, Sakıt. 51: Ahmed b. Hanbel. Müsned. 1.457.
- [789] Müslim. Salât, 130; Nesâî. İmamet. 17; İbn Mâce, İkâmet, 45; Ahmed b. Hanbel. Müsmd, III, 19, 34, 54.
- [790] Müslim, Salât, 119; Ebû Dâvûd, Kdeb, 14; Ahmed b. Hanbel. Müsned, V, 93. 101. 107.
- [791] Buhârî, Salât, 18; Bzân, 51, 74; Müslim, Salât, 77, 82, 86; Ebû Dâvûd, Salât. 68; Tirmizî, Salât, 150.
- [792] Müslim, Salât, 112; Nesâî, Sehv, 102; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 102,126, 154.
- [793] Müslim, Salât, 87; Tirmizî, Salât, 92; İbn Mâce, İkâmetti's-salât, 41; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 440.
- [794] Buhârî, Ezan, 52, 133; Müslim. Salât, 197, (98, 200, 201; Tirmizî, Salât, 92; Ebû Dâvûd, Salât. 74; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 300, 304.
- [795] Buhârî, Ezan, 53; Müslim, Salât, 115, 116, 119; Tirmizî, Cunva, 56; Ebû Dâvûd, Salât, 75; Nesâî, İmamet, 38; İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 41; Dârimî, Salât, 72; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 260, 271, 425,456, 469.
- [796] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 379-387.
- [797] Hûd, 11/114.
- [798] Buhârî, Vudû', 2; Müslim, Taharet, 1; Ebû Dâvûd, Taharet, 31; Tirmizî, Taharet, 1; Nesâî, Taharet, 103.
- [799] Buhârî, Cum'a, 2. 3; Müslim, Cum\ 4, 7; Ebû Dâvûd, Taharet, 127; Nesâî, Cum'a, 2. 6. 8; Mâlik. Muvatta', Cunva. 2,

4.

[800] Huhârî, Cum'a, 12; Müslim, Cum'a. 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II. 10.

[801] Buhârî. Sav m, 27; Nesâî, Taharet, 4; İbn Mâce. Taharet, 7; Dârimî. Vudû'. 19; Ahmed b. Hanbel. Müsned, 1, 3. Hadisi ayrıca Şafiî, İbn Huzeyme, İbn Hıbbân. Hâkim ve Beyhakî Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir.

[802] Ebû Dâvûd, Tereccül, 3.

[803] Bu rivayeti Mâlik Muvatta'da (bk. Şa'r, 7) tahric etmiş olup râvileri. sika râvilerden -Buhârî ve Müslim'in râvileri- oluşur. Ancak rivayet, mürseldir ve onu mâna itibariyle destekleyen diğer şahitlerle takviye olunmuştur.

[804] Buhârî. Vudû', 26; Müslim, Taharet, 87; Ebû Dâvûd. Taharet. 49; Tirmizî/İ. Taharet, 19; Nesâî. Gusül, 29; İbn Mâce, Taharet, 40.

[805] F.bû Dâvûd, Erime. 53; Tirmizî, Et'ime, 48; İbn Mâce. Et'ime. 22; Dârimî. Erime. 27; Ahmed b. Hanbel. Müsned, II, 263. 344. Hadis ayrıca İbn Hibbân tarafından da rivayet edilmiştir (bk. Hadis no: 1354). Bu musanniflerden İbn Mâce dışındakiler hadisi Ebû Hüreyre'den; İbn Mâce ise, Hz. Fâtıma'dan rivayet etmiştir.

[806] Bu rivayetin bir kısmını Tirmizî tahric etmiş ve onu zayıf addetmiştir. Elbanî, Helaller ve Haramlar adlı kitabı(mızı)n hadislerinin tahricinde şöyle demiştir: "Bu rivayet, Sa'd'dan rivayet olunan hasen nitelikli başka bir tarife sahiptir.

[807] Müslim, Taharet, 68; Ebû Dâvûd, Taharet, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 372.

[808] Ebû Dâvûd, Taharet, 14; İbn Mâce, Taharet, 21. Ayrıca hadis, Hâkim ve Beyhakî tarafından da Hz. Muâz'dan nakledilmiştir. Sahîhu'l-Câmiu's-sağîr'de hadis, hasen addedilmiştir (bk. Hadis no: 112).

- [809] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 387-390.
- [810] el-Bakara, 2/222.
- [811] et-Tevbe, 9/108.
- [812] Müslim. Taharet, 1; Tirmizî, Deavât, 86; Dârimî, Vudû', 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 260; V, 342, 343, 344, 363, 370. Hadis Ebû Mâlik el-Eş'arî'den nakledilmiştir.
- [813] Buhârî, Savm. 55.
- [814] Müslim. îmân. 147.
- [815] el-A'râf. 7/31-32.
- [816] Buhârî. C/ân. 160: Müslim. Mçsârid, 68. 72.
- [817] Buhârî. Kzân. 160: Lnme. 49: Kbû Dâvûd. I-rımc. 40: 'I irmi/î. I fime. 13.
- [818] İhn Milce, l-dâhî, 2: Ahmcd b. flanbel. Miı.sımt İL 321. Hadisi a>ncu İbn 1 libbân da riva>ct-ctuiştîr.
- [819] el-A'râf. 7/157.
- [820] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 391-393.
- [821] Buhârî, Vudû\ 68; Müslim, Taharet, 95, 96.
- [822] Ebû Dâvûd, Taharet, 36; Tirmizî, Taharet, 51; Nesâî, Taharet, 45, 139; Gusûl, 1; İbn Mâce, Taharet, 25; Dârimî, Vudû', 54; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 259, 265, 288.
- [823] Ebû Dâvûd, Taharet, 15; Tirmizî, Taharet, 17; Nesâî, Taharet, 31; İbn Mâce, Taharet, 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 56.
- [824] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 393-395.
- [825] el-Mümtehine, 60/8-9.

[826] Hud, 11/118-119.

[827] el-Bakara, 2/113.

[828] el-Hac, 22/68-69.

[829] eş-Şûrâ, 42/15.

[830] Buhârî, İsti'zân, 22.

[831] Buhârî, İsti'zân, 22

[832] Buhârî, Ccnâiz, 50.

[833] Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 28. Burada söz konusu edilen rivayetin lafzı, Tirmizî'ye aittir ve o bu rivayetin "hasen garib" olduğunu söylemiştir.

[834] en-Nîsâ, 4/86.

[835] Hadisi Buhârî, el-Edebü 'l-müfrecTde tahrir etmiştir (bk. Hadis no: 1107).

[836] Buhârî, Bed'ül-halk, 7.

[837] Buhârî, Enbiyâ, 54.

[838] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 395-399.

[839] d-Lnbiut. 21/107.

[840] Bu rivayeti İbû Sa'd ve Hakîm et-Tirmizî mürsel olarak ve Hâkim Fîbû llüreyre'den rivayet etmiştir. Ayrıca Dârimî ve Beyhakî Şuabü'-tınan'md'd lahrir etmiştir (hk. Sahihü 'l-Cûnüü 's-sağir ve ziyddelühû. 2345).

[841] el-Tevbe. 9'T28.

[842] Bu hadisi Taberânî râ\act elmîş olup Münzirî (hi.. ^i-Münlekâ, 1322) ve lleysemî'nin (bk. VIII. 78) bildirdiğine göre de râvİleri sahihin râ\ ileridir.

[843] Tirmizî, Uirr, 16; Ebû Ddvûd, Kdeb, 58.

[844] Münzirî (bk. el-Münlekâ. 69) ve Heysemî'nin (bk. i, 27) de belirttikleri gibi. hadisi Ahmed b. Hanbel hasen bir isnatla tahric etmiştir.

[845] Tirmizî, Birr. 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 301. 442. 461. 539. Ayrıca İbn Hıbbân rivayeti için de bk. el-İhsûn, 466. Tirmizî bu rivayetin "hasen" olduğunu bildirmiştir. Tirmizî'nin Camiî*rim bazı nüshalarında ise hadis, "hasen sahih" olarak nitelenmiştir.

[846] Buhârî, F-deb, 18. 27; Müslim. 1-edâil. 65: Ebû Dâvûd. Hdeb. i45: Tirmizî. Uirr, 12; Ahmed b. Hanbel. Müsned. 11.228,241.

[847] Buhârî. Edeb. 18.

[848] Buhârî, Talâk, 25; Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 375; V, 333.

[849] Bu hadisi Ebû YaMâ ve Ahmcd b. Hanbel (bk. IV, 344; V, 29) ihtisar ederek ve hasen bir isnatla Taberânî, Zürâre b. Ebî Evfâ'dan, Zürâre de kendi kavmine mensup birinden rivayet etmiştir fbk, el-Müntekâ mine 't-Terğîb, 1517; Mecmau'z-zevâid, VIII, 16).

[850] Enes'ten rivayet edilen bu hadisi Buhârî (bk. Nafakât, 1; Edeb, 25, 26), Müslim (bk. Zühd, 41), Tirmizî (bk. Birr, 44), Nesâî (bk. Zekât, 78), İbn Mâce (bk. Ticârât, 1), Ahmed b. Hanbel (bk. Müsned, II, 361; IV, 382) tahric etmişlerdir.

[851] Buhârî, îmân, 22; Edeb, 44; Müslim, Eymân, 38, 40; Ebû Dâvûd, Edeb, 124; Tirmizî, Birr, 29; İbn Mâce, Edeb, 9; Zühd, 29; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 58. Öte yandan buradaki rivayetin lafzı Buhârî'ye ait olup Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilmiştir. Hadis için ayrıca bk. el-Müntekâ mine't-Terğîb, 1341.

[852] Ebû Dâvûd, Edeb, 124; Tirmizî, Birr, 31; Tirmizî bu hadisin, "hasen garîb" olduğunu söylemiştir.

[853] Müslim, Eymân, 34, 35, 36; Ebû Dâvûd, Edeb, 124; Tirmizî, Birr, 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 120.

[854] Müslim, Eymân, 29, 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 45, 61.

[855] Bu konuda, Medha! lî dirâse'l-İsldmhye adlı eserimizin "Ahlâk" bahsine bakılabilir.

[856] Bu hadisi Hâkim rivaşet etmiş ve isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî da ona bu konuda muvafakat etmiştir (bk. IV. 231).

[857] Hadisi, laberânî el-Kebîr ve el-Evsaf* nd& ve Hakim rivayet etîmib ve Taberanî hadisin ricalinin sahihin ricali gibi olduğunu söylemiştir. Buradaki lafız, Hâkim'e ait olup o. Münzirî'nin de et-Terğîb"mdc belirttiğı gibi (bk. el-Müntekâ. 575) bu hadisin Buhârî'nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir. Ayrıca hadis için bk. Hevsemî. Mecmau'zevâid. IV. 33; Beyhakî, Sünen. IX. 280.

[858] Nesâî, Sayd. 34. Ayrıca hadisi Hâkim de rivayet etmiş ve isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Münzîrî ve Zehebî de Hâkim'İN bu kanaatini benimsemişlerdir (bk. el-Münlekâ. 576)

[859] Mün/irî'nin d-Terğîh ve't-ter/ı ih* inde bdinildmı ü/ere (bk. d-Mûnlekî. 1329)bu ri\ a> di Ahdürez/âk rivş d etmiş lir.

[860] Buhât /ebâih. 25: Müslim Sa\d. 5X. 59: l.bû Dâûd. i;xhhî. II: C'îlâj. ! 19: Nesâî. Ddiâş â 79: Dârimî. KdîTî. 13: Alı mal b. Muhd. Müsna. i. 333: II. 13.43.

[861] Ebû Dâvûd. Cihûj. 122. lîu halk Abdurrdımm b. Alıdull* b. Mos'ûd'un. biiiasındın olaı bir rivi* elidir. IiuiKVÎ \e İbn l-hî I İfti m onun biflasından semamın olduğu n\ a>dlai tacili etitişla'dir.

[862] Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim Selâm, 151; Birr, 133, 135: Ahmcd b. Hınbd. Mümed, li, 159, 188,286.424,519; 111,335. Ayrıca bk. el-Müntekî irine t-Terğîb, 1333.

[863] Ebû Dâ'üd, Cihâi, 47: Ahmcd b. Haıbd, Mürned, IV, 180, 181; İbn Hibbâi. ei-İhsân, 545. Ayrıca hdisi. No-a-î de RiyûHi\s-sâlihm"mdc s*ih ajd d mistir.

[864] Ebû Dâ'üd, Cihâl51:Tirmiz]\ Cihâd, 30.

[865] Hbû Dâvûd, Cihâd, 52; Tirnia". CihâJ. 31; Ahmed b. Haıbd. Müaied, III, 318.

[866] Buhârî. Cunra M: Onaz 32; İstikraz, 20: Vas^'â 9; ilk, 17: Nikâi, 81; Ahkâm, 1: Müslim, İmaret, 20: Tir m* a", Cihâd. 27: Ahmcd b. Haıbd, Mümed, 11,5,54. 108, 111.

[867] Bk. Kdlfrî, et-Temtîbti'l-idâriyye, II, 152.

[868] Bk. Kettâi, o.g.a, II, 152.

[869] İbn Abdüllikem Sireti Ömerb. Abtlukınz s. 13: KelUnî. a.g.tı. II. 152.

[870] Müslim Birr. 80. Bu hadisin sdiübî râ'isi. so/.konusu ifaiderİn nakledildiği kanıkta 11/- Ömer olarda gösterilmesine ve müellif Karda/fnin d e böylece nıklci meşin e r Eğ men. Müslim rivyetinde onun sehâi r&'isinin İmrâ> n. llu s* n olduğu görölmektedir (mütercim).

[871] Müslim. Birr. 82: Ahimi b. llaıbd, Müsned. IV, 420, 423.

[872] Müslim Birr. 85: Alı med b. Hmbd. Mümal. 11,337.366.

[873] Tir mi a. [Di\ â, 14: NesâL Dahayâ 22: İbn Mâce. Zebâh. 3: Dârİnî, Kdahî, 10; Ah mal b. Haıb'd. Müsıai. IV. 123, 124.

[874] Maâlihü üli 'n-nühû. V. 262-264

[875] Buharı. 1x1*. 81, 112; Müslim. Âd*r 30. 1-fcû Dfcûd. Ed&, 69: Tirmia. Sal ti, 131: Birr. 57: İbn Mâce. [uidı,24; Alınıcd b. Hanbd. Mümed. III. 115, \ 119. 171. 178. fiu hadisin

lamamı şöyledir: F.nes şö> ledemiştir "Resulü II Eh ' (s.a) tiil&ça insailann üi güzdi İdi. Baiım bir kani eşi m vardı ve ona libû Umey r denindi. Resûlülldı (s.a) onu güldüğü zam«ı: 'u>â Ümeyr! Ve \uptı Sugayr!' dvd\ . Ehû Ümcyr "Nuga> i" dtnai bu kuşla oynardı" {nüia'dm).

[876] Kdtâî, Terâtîhü'l-idâriyye. II. 151-152.

[877] Mâ-erdî. el-Ah ki im 's-sıltânıyye, s. 412.

[878] Müslim S d ânı 153

[879] Kdiaî. Li-Terâiibu'l-khhi\yı'. II. 153. 154

[880] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 399-414.

[881] Yusuf El-Kardavi, Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet, Yörünge Yayınevi: 414-416.